

ILM – FAN TA'LIMDA INNOVATSION
YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA
YECHIMLAR

info@bestarticle.uz

<https://sites.google.com/view/imxu/>

BEST ARTICLE
RESPUBLIKA ILMIY –
ONLAYN
KONFERENSIYASI
2022

RESPUBLIKA ILMIY - OMMABOP KONFERENSIYASI

ILM - FAN TA'LIMDA INNOVATSION
YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR,
TAKLIF VA YECHIMLAR

BEST ARTICLE

Руководитель BEST ARTICLE

Умрзаков Бехзот Бурунович. Кукон к.д.п.и ТСМГ декани

Химматалиев Дустназар Омонович, доктор педагогических наук, профессор, Чирчикский государственный педагогический институт, Ташкентская область

Хакимов Джамшид Октямович, Даминов Ойбек Олимович, доценты Ташкентского государственного технического университета имени Ислама Каримова, доктор философских наук (PhD)

Jumanov Alisher Asatullayevich "Toshkent irrigatsiya va qishloq xōjaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti.

Р. Нодирбек Андижан v, Shaxrixon t. Депутат

Тураев Сирожиддин Журақобилевич, ТАТУ Карши филиали доценти, педагогика фанлари буйича фалсафа доктори (PhD)

Усаров Жаббор Эшбекович, Тошкент вилояти Чирчик давлат педагогика институти " Педагогика" факультети декани, педагогика фанлари доктлри, профессор

Химматалиев Д.О.

Эрназарова Мунисхон,

Абдувоситова Санам, Тошкент вилояти Чирчик давлат педагогика институти, "Педагогика ва психология" йуналиши 1 курс магистрантлари

**ILM – FAN TA'LIMDA INNOVATSION
YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA
YECHIMLAR**

info@bestarticle.uz

<https://sites.google.com/view/imxu/>

**BEST ARTICLE
RESPUBLIKA ILMIY –
ONLAYN
KONFERENSIYASI
2022**

**Жуманова Фотима Ураловна, педагогика фанлари
номзоди, доцент, Тошкент вилояти Чирчик давлат педагогика
институти, " Педагогика ва менежмент" кафедраси мудири;**

**Мирзарахмонова Шахноза Мирзаахмадовна, Тошкент вилояти
Чирчик давлат педагогика институти, "Педагогика ва
психология" йуналиши 2 курс магистранти**

Химматалиев Д.

Хайридинов Бегзод,

Муминова Муножат,

**Итолмазова Гулзода Тошкент вилояти Чирчик давлат педагогика
институти, "Таълим муассасаларини бошқариш" йуналиши 1 курс
магистрантлари**

ILM – FAN TA'LIMDA INNOVATSION YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA YECHIMLAR

info@bestarticle.uz

<https://sites.google.com/view/imxu/>

BEST ARTICLE
RESPUBLIKA ILMIY –
ONLAYN
KONFERENSIYASI
2022

Ushbu to'plamda “ Ilm- fan ta'limda innovatsion yondashuvlar , muammolar, taklif va yechimlar ” ilmiy – uslubiy konferensiyaga kelib tushgan tezis va maqolalar o'rin olgan. Mazkur konferensiyada zamonaviy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish jarayonlarida innovatsion ta'lim texnologiyalarini joriy etish va loyihalashtirish, integratsion ta'limni rivojlantirishda yo'nalishlar bo'yicha kreativ g'oyalari, muammolar, taklif va yechimlarni amalga oshirish maqsad qilib olingan.

Mazkur konferensiya materiallaridan OTM professor o'qituvchilari, akademik litsey va kasb – hunar kollejlari, umumta'lim maktab o'qituvchilari, mustaqil tadqiqotchilar, magistrantlar, ilmiy xodimlar, iqtidorli talabalar hamda shu sohada ilmiy ish olib borayotgan tadqiqotchilar foydalanishlari mumkin.

ESLATMA: Ushbu konferensiyadagi jamlangan materiallarni o'z manfaati yo'lida qalbakilashtirish qat'iy taqiqlanadi. Mualliflik materiallarni qalbakilashtirib o'z manfaati yo'lida o'zlashtirish jinoiy javobgarlikka olib keladi!

2022- tom 6

April – May

**Велосипед йўлагидан ҳаракатланишдаги муаммолар таҳлили
МШЙК-1 магистрантлари Ф.Н.Болтаев, У.Б.Ғуломов,
Доцент PhD. А.Ғ.Юнусов**

(Тошкент Давлат Транспорт Университети)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6478317>

Аннотация

Велосипед ҳайдашни иқтисодий самарадорлигини, шунингдек инсон соғлиги ва экологияга фойдаси юқори даражада эканлиги ҳаммага маълум. Ушбу мақолада велосипед йўлагидан ҳаракатланишда ноқулайликларга сабаб бўлувчи омиллар келтирилган.

Кириш

Велосипедни шаҳар транспортининг экологик тоза ва соғлом тури сифатида жорий этиш муаммоси дунёнинг кўплаб шаҳарлари томонидан ҳал қилинмоқда. Велосипедни шаҳар транспортига киритиш ҳар томонлама тайёргарликни талаб қилади, бу ерда хавфсизлик масалаларига жиддий эътибор қаратиш лозим. Пиёдалар ва велосипедчилар ҳаракатланишида автомобилда ҳаракатланаётган қатнашчиларга нисбатан ЙТХда жароҳат олиш хавфи юқори. Ҳисобларга кўра 1 км ўтилган йўл учун автомобиль ҳайдовчи ва йўловчига нисбатан пиёдаларни хавфлилик даражаси 4-6 марта, велосипедчиларни жароҳат олиш эҳтимоллик даражаси 6-9 марта юқорилиги аниқланган [1].

ЙТХ натижасида пиёдалар ва велосипедчиларни жароҳат олиш эҳтимолини камайтириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар

Маҳкамасининг 2020 йил 19 ноябрдаги 735 қарорида маҳаллалар, қишлоқлар, туманлар, шаҳарлардаги пиёда ва велосипедчилар юриши учун мўлжалланган “Саломатлик йўлаклари”га автомобиль кўйишни таъқиқловчи белгиларни, йўлакларни бошланиш қисмига автомобилларнинг ҳаракат қилишини олдини олиш мақсадида махсус тўсиқларни ўрнатиш, ўрнатилган тўсиқлар пиёдалар юриши ва велосипедда ҳаракатланишига ҳалақит бермайдиган бўлиши инобатга олинган. Шунингдек, Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 29 декабрдаги 812 қарорида велосипедда хавфсиз ҳаракатланишни таъминловчи велойўлаклар, велошоссе, велосипедларни тўхташи ва сақлаб туриш учун ишончли шароитлар яратиш чоратадбирларини амалга ошириш бўйича кенг қамровли ишларни мунтазам равишда олиб бориш таъкидланган. [1]

Ҳар бир велосипеддан фойдаланувчи қулай ҳаракатланиши учун йўл қопламасининг сифатини яхши бўлишини хоҳлайди. Бу, велосипед йўлагидан ҳаракатланиш вақтида қоплама сифатини муҳим омил деб ҳисоблайдиган велосипедчилар ва пиёдалар, айниқса ногирон йўловчилар учун муҳим аҳамиятга эга[2].

Турли хил сифат меъзонларига жавоб берадиган велосипед инфратузилмасини тўғри режалаштириш велосипед инфратузилмасидан муваффақиятли фойдаланишнинг муҳим жиҳатларидан бири сифатида қаралади [3].

Велосипед ҳаракатини самарали ташкил этиш учун, биринчи навбатда велосипед йўлаги тармоғи етарли даражада ривожланганлиги, қоплама юзаси раволиги таъминланган бўлиши талаб этилади. Велосипед йўлаги қопламаси раволиги бу унинг энг муҳим сифатларидан биридир. Қоплама

равонлиги ҳаракатланиш хавфсизлиги, велосипедчиларга қулайлиги, қопламани таъмирлаш ва бошқа омиллар билан чамбарчас боғлиқдир. Транспорт фойдаланувчилари қайси транспорт туридан фойдаланишидан қатъий назар (автомобил, мотоцикл, велосипед, ногиронлар аравачаси ва бошқалар) ҳаракатланаётганда йўлларнинг норавонлиги ҳаракатланишдаги қийинчиликларни сезиларли даражада оширади. Бундан ташқари қоплама норавонлиги йўлларни хизмат қилиш муддатини қисқартиради[4].

Велосипед йўлагида ҳаракат тезлигини пасайтирувчи ва ноқулай ҳаракатланишга сабаб бўлувчи бир қанча омиллар мавжуд. (1-расм)

- Велосипед йўлагининг маҳаллий йўллар билан кесишган қисми қопламаси носозлиги; (1 а-расм)

- Велосипед йўлагида оқова сувларни четлатиш тизими иншоотларининг мавжудлиги;(1 б-расм)

- Велосипед йўлагининг маҳаллий автомобил йўли билан кесишган (қўшилган ва ажралган) қисми сатҳларининг кескин равишда ўзгариши; (1 в,г-расм)

- Велосипед йўлагида коммуникация иншоотлари қопқоқларининг жойлаштирилганлиги; (1 д,е-расм)

ILM – FAN TA'LIMDA INNOVATSION
YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA
YECHIMLAR

info@bestarticle.uz

<https://sites.google.com/view/imxu/>

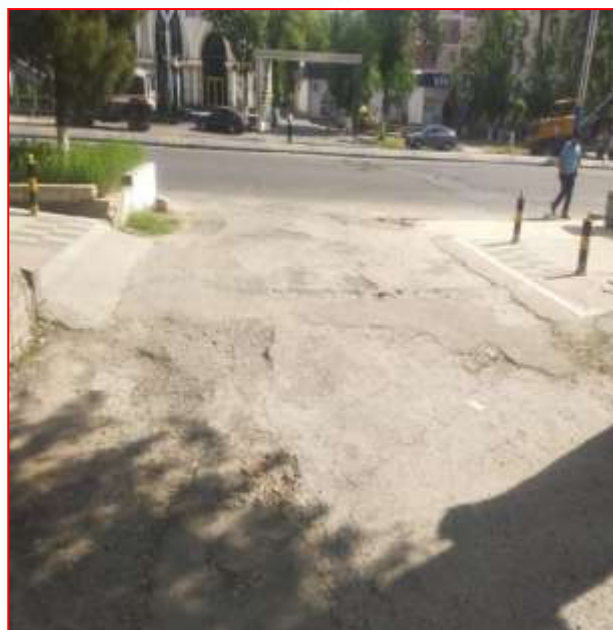
BEST ARTICLE
RESPUBLIKA ILMIY –
ONLAYN
KONFERENSIYASI
2022

a

b

B

Г

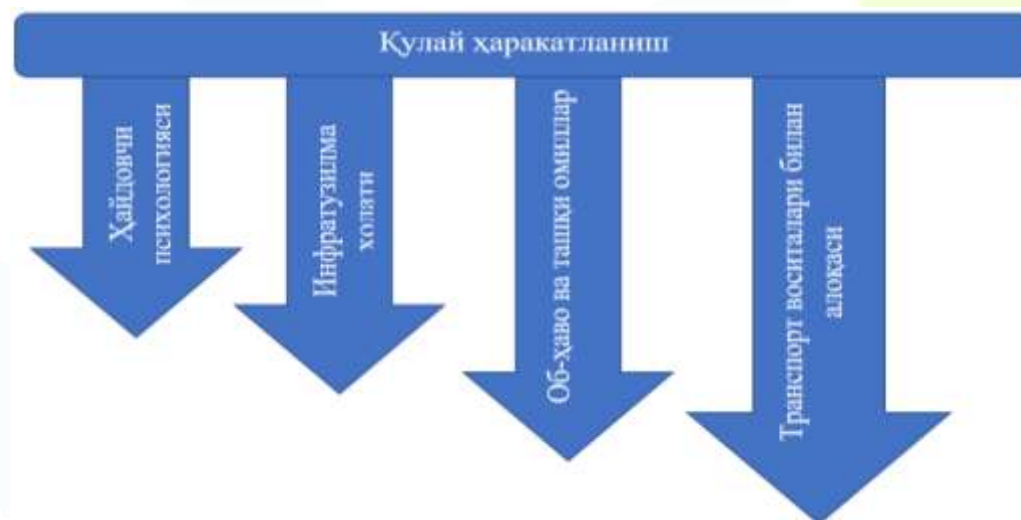
д

е

**1-(а,б,в,г,д,е) расм.Велосипед йўлагига ҳаракат тезлигини пасайтирувчи
ва ноқулай ҳаракатланишга сабаб бўлувчи омиллар**

Велосипедда ҳаракатланувчилар тўғри режалаштирилмаган ва сифат даражаси паст бўлган велосипед йўлакларига ҳаракатланишдан кўра автомобил йўлларида ҳаракатланишни афзал кўрадилар, бу эса велосипедчилар иштирокидаги ЙТХлар сонини ортишига олиб келади.

Умуманолганда,
велосипедҳайдашгатаъсирқилувчикўплабомиллармавжуд (2-расм).

2-Расм. Ҳаракатланиш қулайлигига таъсир этувчи омиллар

Ноқулай ҳаракатланишга сабаб бўлувчи омиллардан эътибор қаратишимиз керак бўлган яна бир жиҳат-бу велосипед туридир. Умуман олганда велосипедлар асосан шаҳар муҳити учун мўлжалланган ва осма билан жиҳозланмаган бўлади (3-расм).

а

б

3-расм. велосипед турлари:(а) осма билан жиҳозланган тоғ велосипед, (б) осмасиз шаҳар велосипеди.

Велосипед осмаси велосипедчини химоя қилиши ва йўлдаги тебранишларни камайтиришга хизмат қилиши керак.

Хулоса

Велосипед йўлагиди қулай ва хавфсиз ҳаракатланиш учун авваломбор велосипед инфратузилмасини ривожлантиришда юқоридаги хатоларни олдини олиш учун жаҳон тажрибасини синчиклаб ўрганиш керак. Ҳар қандай шаҳарда велосипед ҳайдашнинг асосий шартлари- бу велосипед тармоғининг тўғри режалаштирилганлиги (бутун шаҳарни қамраб олиш ва туманлар билан қулай уланишини таъминлаш)ва хавфсизлик даражасидир.

Адабиётлар

- 1.Қ.Х.Азизов.:Пиёдалар ва велосипедчилар ҳаракатини ташкил этиш
- 2.Hull A., O'Holleran C.: Bicycle infrastructure: can good design encourage cycling? Urban. Planning Transport Research. 2014, 2(1), 369–406,
3. Buehler R., Dill J.: Bikeway networks: a review of effects on cycling. Transport Review. 2016, 36(1), 9–27,
4. Abulizi N., Kawamura A., Tomiyama K., Fujita S.: Measuring and evaluating of road roughness conditions with a compact road profiler and ArcGIS. Journal of Traffic and Transportation Engineering (English Edition). 2016, 3(5), 398–411,

**“Тошкент шаҳридаги транспорт алмашиш тугунларини
жойлашини қистехнологияси ёрдамида электрон карталарини
яратиш”**

Исакова Гулхан Қыяс қызы

Тошкент шаҳар

Тошкент Давлат Транспорт Университети

2-босқич магистранти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6478361>

Аннотация: Ҳозирги вақтда жаҳон амалиётида йўловчиларни бир транспорт туридан бошқасига ўтказиш кўп вақтни олади ва муаммога айланган. Шу боисдан мақолагахборот тизимларининг имкониятларидан фойдаланган ҳолда ҚГИС технологияси ёрдамида Тошкент шаҳридаги Транспорт алмашиш тугунларини электрон картасини яратишкўриб чиқилади.

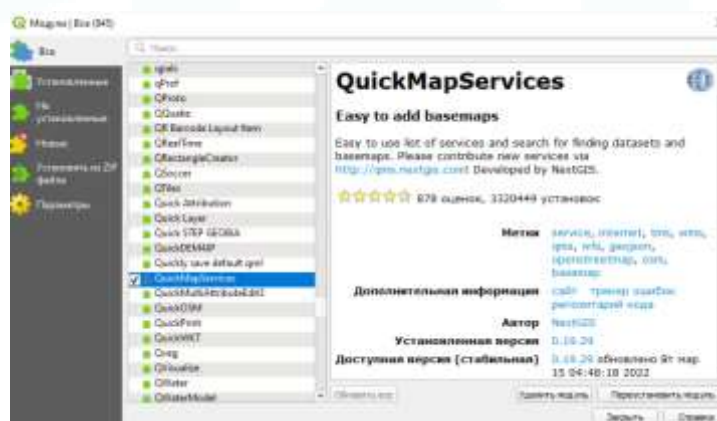
Калит сўзлар: транспорт, транспорт алмашиш тугунлари, ҚГИС, Геоахборот тизимлари, шаҳар йўл тармоқлари

Геоахборот тизимларининг (ГАТ) инновацион имкониятлар ва турли функциялар билан ҳал қилиши кутилаётган асосий муаммо - бу харита объектлари, ҚГИС координаталари, тасвирлар ва маълумотлар, ўлчов натижалари, барча хилма-хилликдаги маълумотларни бирлаштириш ва алмашишдир. Бундан ташқари, ҚГИС дан фойдаланиш маълумотларни тўплаш ва қидиришни осонлаштиришда фойдалидир. Бу маълумотларнинг барчаси атрофимиздаги дунёни тушунишга ёрдам беради ва ҚГИСда ишлаш

учун асосий маълумотлар бўлиб хизмат қилади. Шунинг учун бу технология деярли барча соҳаларда, масалан, иқтисодий, тадқиқот, маъмурий ва албатта, оддий одамларнинг кундалик ҳаётида кенг тарқалди. Транспорт тизимларининг муҳим хусусиятларидан бири тармоқларнинг хилма-хиллиги ва кенгайиши бўлиб, транспорт секторини ҚГИСдан фойдаланишнинг асосий йўналишларидан бирига айлантиради. ҚГИС географик маълумотлар билан ишлашдан келиб чиқадиган бўлсак, улар битта муаммони, шунингдек, транспорт соҳасидаги муаммоларни ҳал қилиш учун энг яхши платформадир.

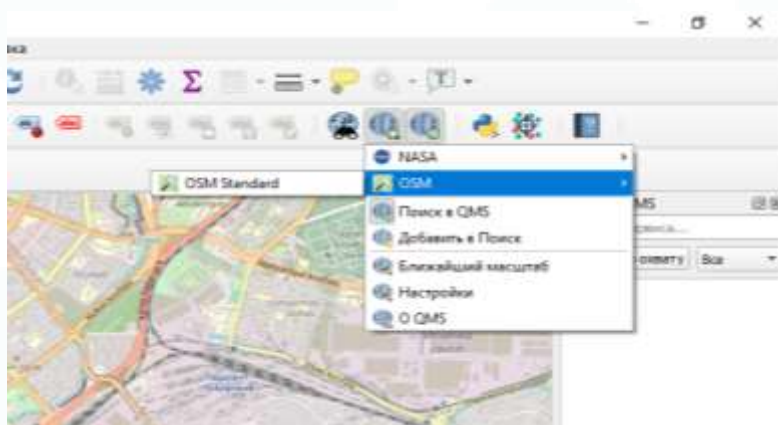
ҚГИСтехнологияси орқали электрон карта яратиш қўйидаги кетма-кетликда бажарилади:

1. Ишни бошлаш учун сиз иловани ўрнатишингиз ва фаоллаштиришингиз керак.
2. **Модули** шаблонида **Управление модулями** бўлимини очасиз.
3. **Все** ▶ диалог ойнасидан **QuickMapСервисес** ни танланг.
4. **Установить модуль** ▶ **ОК** тугмасини босинг. Шу кетма-кетлик орқали харита ўрнатиб олинади.

5. Эcran очилгандан кийн кўйидаги кўриниш пайдо бўлади ва **ОСМ** ► **ОСМСтандард** тугмасини боссангиз харита очилади ва Тошкент шаҳрини харитасини танлаб оламиз.

Ҳаритани босиш ва судраб олиб силжитинг:

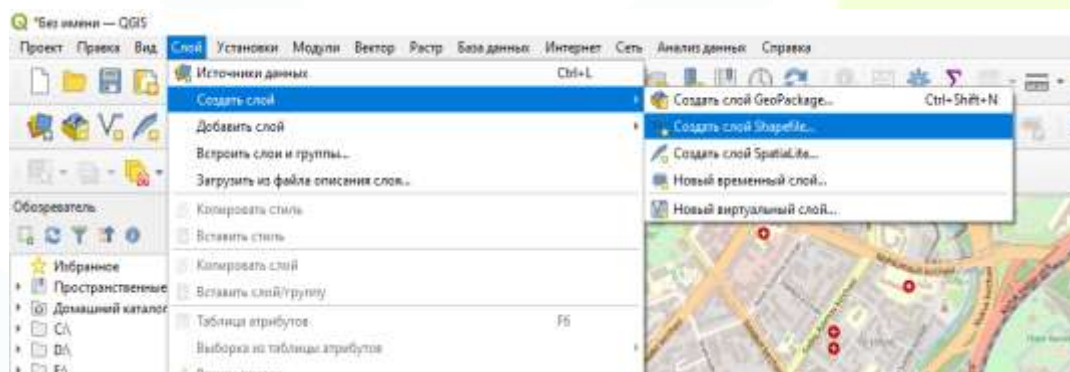

Асосий ҚГИС ойнасида харитани катталаштиринг ва айлантинг. Бундан ташқари, элемент таркибини кўчириш воситасидан фойдаланиб, харитани айлантиришингиз мумкин.

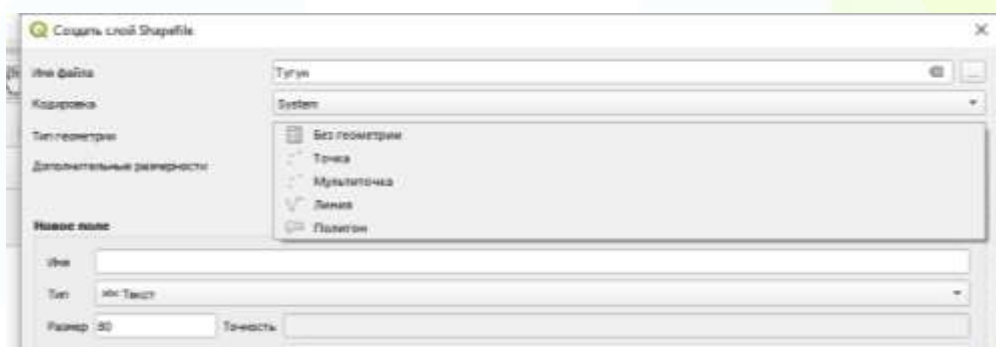
Энди киритмоқчи бўлган ТАТ жойини танлаб қатлам яратишни бошлаймиз.

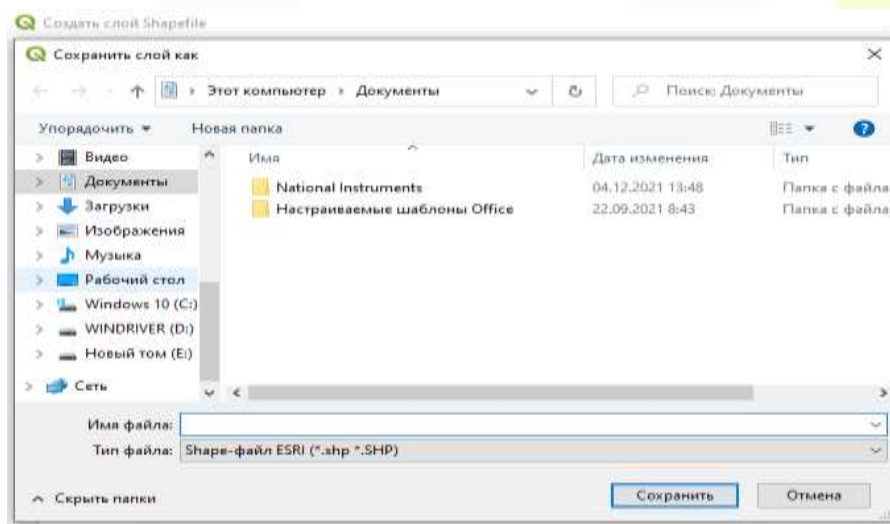
Менинг мисолимда Тошкентшимолий вокзали.

1. **Слой** ► **Создать слой** шаблони ичидан **Создать слой Шапифиле**

2. **Имя файла** устунини боссангиз ТАТ номини киритасиз ва сақламоқчи бўлганжойни танлаб **Сохранить** тугмасини босасиз. **Тип геометрии** бўлимидан керакли белгини танлаб **OK** тугмасини босинг ва қатлам яратилди.

3. Ўлчамини ўзгартириш ва саҳифанинг юқори қисмига марказланг.

Харитани ўлчамини ўзгартиришингиз ва кўчиришингиз мумкин

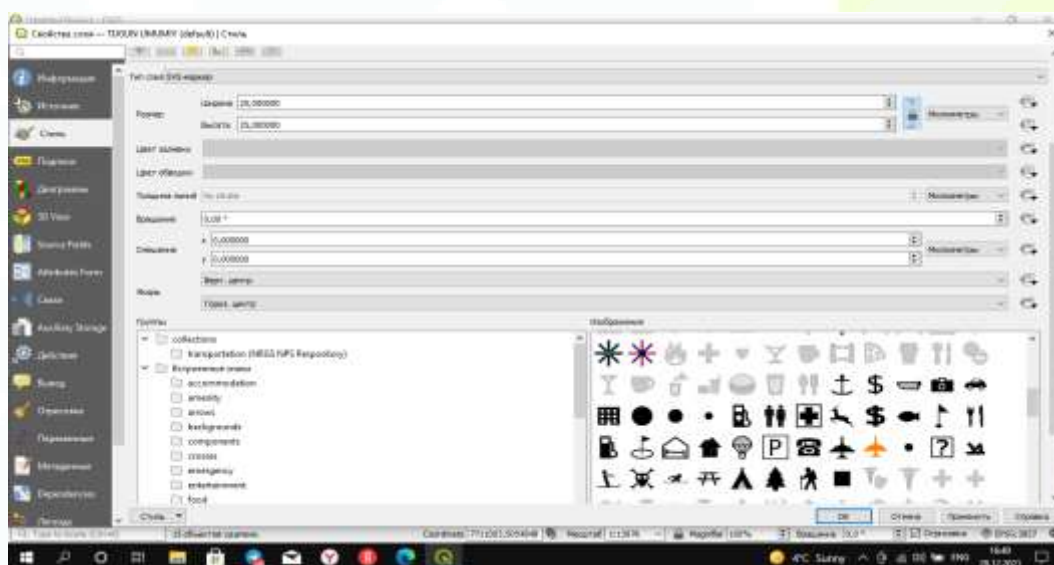
Харита очилади қатлам яратилди ва ТАТ нияратишни бошлаймиз:

1. Харитада яратмоқчи ТАТ ни белгилаймиз
2. **Редактировать** қаламча белгисини босасиз.
3. **ИД** рақам киритамиз (ихтиёрий ТАТ аҳамиятига қараб) **Сохранить** тугмасини босасиз.

Юқоридаги тартибда ТАТ ни яратиш оламиз. Аҳамиятига қараб (ҳалқаро, маҳаллий, шаҳар) белги қўйишимиз ва номини ўзгартиришимиз мумкин. Энди сизнинг харитангиз саҳифада яхши кўринади, лекин у ҳали уни ўқиган фойдаланувчиларга унда нима борлигини айтмайди.

Уларга қандайдир контекст керак, сиз уларни харита элементлари билан таъминлайсиз. Аввал сарлавҳа қўшамиз.

1. TAT қатлами устига босамиз **Откркть таблицу атрибутов** ни танлаймиз **Редактировать** ► **Добавить поля** босамиз ва Имя устунига тугун даражасини киритамиз.
2. TAT даражасига белги қўйишимиз учун TAT устидагисаҳифанибосинг, **Пропертиес**диалог ойнасида **Без подписей** ичидан **Синглелевел**ставсия этилганқийматларни қабул қилинг.Ҳоҳлаган белгини танлаб қўйишингиз мумкин.

ҚГИС технологияси кўп функциялигини ҳисобга олиб қуйидаги имкониятлардан фойдаланишимиз мумкин: ҚГИС га маршрутни ётқизмоқчи бўлган чизиқли вектор қатламини юклашингиз керак. Бундан ташқари, модул воситаларидан фойдаланиб, харитада уларни кўрсатиб, берилган нуқтадан бошқасига йўлни осонгина топишингиз мумкин. Маршрутни масофа (энг қисқа) ёки вақт (энг тез) бўйича оптималлаштириш мумкин. Йўловчилар оқимини жалб қилиш нуқталарини тавсифлаш учун геоахборот

маълумотлари манбаларининг турлари кўриб чиқилади ва ўрганилади. Тўхташ жойларида транспорт мавжудлиги ва метро станцияларининг мавжудлиги ҳисоб-китоблари амалга оширилди.

Агар биз иловани очиб керакли ТАТ ни устига боссак масалан, Тошкент шимолий вокзал қўйидаги қурилишда бўлади. ГАТ воситалари ёрдамида йўловчилар оқими куннинг турига (хафта, дам олиш кунлари) ва куннинг вақтига қараб визуал тарзда кўрсатилса бўлади.

Тошкент шимолий вокзали ТАТ

ТАТ ўз ичига олади;

- метро
- вокзал
- автостанция

Автостанция майдони: 5400 м².

Автостанциядаги енгил транспорт воситаларига бўш жойлар сони:

Автостанциядан кириб-чиқадиган транспорт воситалари сони

ILM – FAN TA'LIMDA INNOVATSION YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA YECHIMLAR

info@bestarticle.uz

<https://sites.google.com/view/imxu/>

BEST ARTICLE
RESPUBLIKA ILMIY –
ONLAYN
KONFERENSIYASI
2022

№	Вақт\Транспорт тури	Автобуслар	Енгил автомобиллар	Микроавтобуслар
1	8 ⁰⁰ -12 ⁰⁰	263	397	289
	Жами	263	397	289

Метрода ҳаракатланаётган пиддалар сони

№	Вақт	Сони
1	8 ⁰⁰ -10 ⁰⁰	565
2	10 ⁰⁰ -12 ⁰⁰	304
3	12 ⁰⁰ -14 ⁰⁰	676
4	14 ⁰⁰ -16 ⁰⁰	125
5	18 ⁰⁰ -20 ⁰⁰	687

ТАТ да ҳаракатланаётган жамоат транспортлари

№	Автобус йўналишл ари	Охирги бекат	Орали қ интерв ал (мин)	Автобус лар умумий сони	Сиғи ми	Йўналиш инг ўртача масофаси(км)
1	70	"Чилонзорметробекат	23	6		12,71

ILM – FAN TA'LIMDA INNOVATSION
YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA
YECHIMLAR

info@bestarticle.uz

<https://sites.google.com/view/imxu/>

BEST ARTICLE
RESPUBLIKA ILMIY –
ONLAYN
KONFERENSIYASI
2022

		и" "Қаҳрамон" қо'рг'они				
2	16	"Ҳайдаробод" МФЙ "Тошкент" вокзали	30	5		21
3	98	"До'стлик 2-мавзеси" "Карвонбозори"	18	8		21,63
4	14	"Тошкент" вокзали "ТТЗ" бозори	11	8		14
5	9Т	"Чилонзормавзеси 25- даҳа" "Тошкентвокзали"	11	10		15,84
6	148	"Экскаваторзаводи" "Жисмонийтарбияинс титути (Чирчикш.)"	23	6		29,20
7	8	"Сергели 7-мавзеси" "Чилонзормавзеси 25- даҳа"	15	10		17,41
8	13Т	"Сувсозмавзеси" "Тошкентвокзали"	17	6		14.45
9	40	"Бешёг'оч" майдони Кенсойқо'рг'.қишлоқх о'ж. кол.	25	6		24,50
10	62	"Спутник-17 ҳарбийқисм"	30	5		26,45

		"Тошкент" вокзали				
1	46	"Бирлик" мавзеси	17	8		20.25
1		"PET заводи"				
1	26	"Чорсусавдомаркази"	35	4		5,25
2		"Ко'кчаОқлон" махалласи				
1	55	"До'стлик 2-мавзеси"	25-30	4		22,64
3		"Экскваторзаводи"				

Олинган маълумотлар асосида шаҳарнинг энг гавжум бекатлари аниқланди. Шаҳар муҳитида шаҳар аҳолисини жалб қилиш нуқталарининг турлари ўрганилади. Амалга оширилган ҳисоб-китоблар ва таҳлиллар асосида ҚГИСдаги дастлабки маълумотлар билан ишлаш алгоритми тузилади. Дастлабки маълумотлар билан ишлашда муаммолар аниқланади, қайта ишлашда қўлланиладиган воситалар тавсифланади ва мавжуд маълумотларга мувофиқ амалга оширилган таҳлиллар тақдим этилади.

ҚГИС таҳлилининг энг кучли йўналишларидан бири бу географик тизимларнинг тармоқ таҳлиlidir. Мақсад - транспорт харажатларини камайтириш, қайта ишлаш тезлигини ошириш ва мижозларга хизмат кўрсатиш сифатини ошириш. Ҳаракат режасини прогнозлаш ва амалга ошириш ва ресурсларни бошқариш билан бир қаторда, етказиб бериш, оператив мониторинг (реал вақтда) ва транспорт воситалари ва юкларни навигация қилиш талаб этилади.

Кўриб чиқиладиган платформанинг асосий функционалиги - бу ягона интерфейсида шаҳар йўллари тармоғидаги транспорт ҳолати тўғрисидаги долзарб маълумотларни олиш ва визуализация қилиш, шунингдек, йўл ҳаракати ва йўл-транспорт инфратузилмасини бошқариш бўйича қарорлар қабул қилишни қўллаб-қувватлашдир. Бу хусусият бизга маҳаллий ҳудудларда ёки умуман шаҳарда транспорт ҳолатини оптималлаштириш имконини беради.

Платформа маълумотлар базасида қайд этилган ва объектлар томонидан ишларнинг бажарилиши билан бевосита боғлиқ бўлган барча маълумотлар турли кўрсаткичлар динамикасини акс эттириш ёки ҳар қандай мезон бўйича умумий статистикани олиш учун турли хил таҳлилий ҳисоботларни яратиш учун ишлатилиши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. [Учебное пособие КГИС](#)
2. Д.Н Власов Пересадочно транспортные узлы

**“Darslarda pedagogik texnologiyalarni qòllash orqali óquvchilarni bilim
saviyasini oshirish”**

Sirdaryo viloyati Boyovut tumani

24-umumiy o‘rta ta’lim maktabi

boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Hakimova Nazokat Davlatovna

20-maktabning tasvriy san'at fani o‘qituvchisi

Abdurazakova Dilfuza Xudoyberdiyevna

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6508406>

Annotatsiya: Ushbu maqolada darsda pedagogik texnologiyalarni qòllash orqali óquvchilarni bilim saviyasini oshirish haqida bayon qilingan.

Kalit sozlar: talim, dars, oqituvchi, metodlar, oquv jarayoni, pedagogik.

Ta’kidlanganidek, mamlakatimizda ta’lim-tarbiya tizimini takomillashtirishga bo‘lgan yuksak e’tibor ilm-fan sohasi xodimlarining malakasini oshirib, ular tayyorlaydigan mutaxassislarining har tomonlama bilimli va qobiliyatli bo‘lishini ta’minlab kelmoqda. Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishning asosiy maqsadi esa yaqin kelajakda ilm-fan sohasida yuqori natijalarga erishish uchun dasturi amal bo‘lib xizmat qiladi. Dasturning yaratilganini alohida e’tirof etdi.

Avval ta'kidlaganimizdek, ta'lim sohasi uchun prezidentimiz boshchiligida o'tkazilgan videoselektrda davlatimiz rahbari avvalo maktablarda o'quv yuklamasi va darslar sonini qayta ko'rib chiqish, o'quvchilarni faqat yodlashga emas, balki fikrlashga chorlaydigan metodika yaratish zarurligini ta'kidlagandi. Darhaqiqat, so'z isboti bilan bu borada ta'lim vazirligi tizimida namunali islohotlar bosqichma-bosqich amalga oshirilib kelinmoqda. Vatanimiz ta'limi keng qamrovli islohotlarni hamda qayta qurish ishlarini amalga oshirishdek murakkab jarayonni boshidan kechirdi va kechirmoqda. Ulardan ko'zda tutilgan maqsad maktab faoliyatini demokratlashtirish uning, insonparvarlik tamoyillarini rivojlantirish, shu asosida o'quv tarbiya ishlari mazmunini, uning shakl va uslubini kompleks yangilash va yanada takomillashtirishdan iboratdir. Yangilangan ta'lim to'la ma'noda yangicha tafakkur, sog'lom fikr demakdir. Hozirgi davrda ta'limning qadr -qimmat, obro va nufuziga teng darajada uning ijrochilarida tashabbuskorlik, fidoyilik va ishbilarmonlik ham bo'lmog'i zarur. Ta'limdagi muvafaqiyat, aksariyat dadil harakat qiluvchilar tarafida bo'ladi. Dadil harakat, shijoat tufaylifdir. Shijoatni esa insonga, o'zbek milliy pedagogikasining mumtoz namoyondasi Abdulla Avloniy ta'kidlaganlaridek maktab ilm- ma'rifat baxsh eta oladi.

Respublikamizda ta'lim tizimining barcha bo'g'inlari yangi ilmiy adabiyotlar bilan ta'minlanmoqda. Pedagoglarga qo'yilayotgan talablar asosida o'z faoliyatlariga yangiliklar kiritib bormoqdalar. Yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish jarayonida fan, texnika va ilg'or tajribalardan foydalanish bilan bir qatorda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan unumli foydalanilmoqda. Bu jarayon o'qituvchilarning mas'uliyatini yanada oshirmoqda. Pedagogik texnologiya nima? Biz uni qanday va qayerda samarali qo'llay olamiz? Bu kabi savollarga javob

berish uchun biz avvalo dars jarayoni, undagi o'qituvchi va o'quvchi faoliyatini keng o'rganishimiz kerak? Dars – o'qituvchi va o'quvchining hamkorlikdagi, samarali mehnati. Darsni ijobiy tashkil etish, vaqtdan unumli foydalanish, dars maqsadlarini to'g'ri tanlash, metodlarni o'z o'rnida qo'llay olish, o'quvchilar bilan hamkorlik o'rnatib, sinfda ijobiy –emotsional muhitni yuzaga olib chiqish o'qituvchining asosiy faoliyati hisoblanadi. O'quvchilarni o'qisga o'rgatish, bilim berishdan o'quvchilarning bilimlarini mustaqil egallashlariga ko'maklashish hamda darsda ijobiy natijaga erishish uchun turli usullar bilan birgalikda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni tushunib qo'llay olish pedagogdan mahoratni talab etadi. O'quv jarayonining tarkibi uch qismdan iborat:

-motivatsiya;

-bilish faoliyati;

-boshqarish faoliyati.

Ana shu uchala tarkib birgalikda harakat qilsa, pedagogik texnologiyada natijaga erishish mumkin. Pedagogik texnologiya asosida o'tkazilgan mashg'ulotlar o'quvchilarning muhim hayotiy yutuq va muammolariga o'z munosabatlarini bildirishlariga intilishlarini qondirib, ularni fikrlashga, o'z nuqtai nazarlarini asoslashlariga imkoniyat yaratadi.

Pedagogik texnologiyaning eng asosiy negizi o'qituvchi va o'quvchining belgilangan maqsaddan kafolatlangan natijaga aniq ketma-ketlik asosida tizimli, hamkorlikda erishishlari tanlagan texnologiyalariga bog'liq. Pedagogik texnologiyaning asosiy belgilariloyihalashtirish, amalga oshirish va kafolatli natija. O'qituvchi tomonidan dars loyhasini ishlab chiqish, texnologik xaritalarni tuzish,

maqsadli amalga oshirish hamda natijaga erishish kabi avzifalar izchil bajariladi. Pedagogik texnologiyalarni qo'llashda innovatsion metodlarning o'rni va ahamiyati kattadir. Interfaol usullarning asosiy madsadi-o'quvchilarni faol harakatga undash, darsga jalb etish, hamkorlikda ishlashga o'rgatishdan iborat.

Interfaol yoki interaktiv metodlar nima?

Ta'lim mazmuning interfaol metodlar bilan aloqasi. Shunday qilib, biz o'qitish metodlarini tanlashni takomillashtirishning birinchi muhim shartini ularni tizimlashni, o'quv jarayonini rejalashtirish muolajalari amaliyotida qo'llash bilan bog'liqlikni aniqlashtiradigan yaxlit yondashuvni tavsifladik. Pedagogikada an'anaviy metodlarni tanlash mezonlari katta miqdorda ishlab chiqilgan, keyingi yillarda didaktik olimlarning ishlarida ularning yigirmadan ortig'i keltiriladi. Interfaol metodlarni tanlash mezoni – ularning ta'lim va tarbiyani rivojlantirish masalarni yechishga yuqori yo'nalganligidir. Bu mezon turli xil metodlarni u yoki bu doiradagi vazifalarni yechish imkoniyatlarini baholash yo'li bilan joriy etiladi, chunki ijtimoiy tajriba elementlarini o'zlashtirishda ularning imkoniyatlari turlichadir. Interfaol metodlarni tanlashning navbatdagi mezoni ularning ta'lim mazmuni xususiyatiga mos kelishdir. Metod mazmuni harakatlanish qismi sifatida ham aniqlanadi. Shu bousdan bu mezonning hisobga olinishi shubhasiz. Bir metod yordamida mavzu mazmuni to'laroq ochib berilsa, boshqasi uni ijobiy o'zlashtirishga imkon tug'diradi. Interfaol metodlarning tanlashning yana bir mezoni ularning talabalar o'quv imkoniyatlariga to'liq mos kelishi, ya'ni samarali o'quv faoliyati uchun ichki va tashqi shart- sharoitlarining birligini ta'minlashdir. Interfaol o'qitish metodlaridan foydalanishda pedagogning xususiy imkoniyatlariga mos kelishi lozim. Bu pedagogning o'qitish metodlari nazariyasi

va amaliyoti bilan o'qitish jarayoning qonuniyatlari bilan bilish nazariyalari ta'lim mazmuni nazariyasi va boshqa mavjud qonunlar bilan qurollanganlik darajasini hisobga oladi. Interfaol metodlarni tanlash mezonlaridan keyingisi-ularning o'quv jarayonini tashkil etish shakllari bilan mos kelishidir. Darvoqe, o'qitishning yalpi, guruhli va individual shakllari turlicha metodlarni talab etadi. Misol uchun debat metodi ikki talaba o'rtasidagi bahs hisoblansa, "aqliy hujumda" guruhdagi barcha talabalarning ishtiroki zarur bo'ladi. Interfaol metodlarning pedagogik texnologik prinsiplariga mos kelishi umumshtiruvchi mezon hisoblanadi. Ma'lumki, pedagogik texnologik ham ma'lum qonuniyatalar asosida loyihalanadi va o'quv jarayonini tashkil etishga asos yaratadi, joriy qilingach esa yakuniy natijani, talabaning u yoki mavzuni mustaqilligini ta'minlaydi. Ta'limning umumiy maqsadidan kelib chiqib o'qitishning ayni bosqichidagi tarbiyaviy va rivojlantiruvchi masalarni yechish zaruratni hisobga olgan holda ajratilgan variant tahlillanadi va baholanadi. Zamonaviy ta'limni tashkil etishga qo'yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni o'quvchilarga yetkazib berish, ularda ma'lum faoliyat yuzasidan ko'nikma va malakalarni hosil qilish, shuningdek, o'quvchilar faoliyatini interfaol o'qitish metodlaridan foydalanishda pedagogning xususiy imkoniyatlariga mos kelishi lozim. Bu pedagogning o'qitish metodlari nazariyasi va amaliyoti bilan o'qitish jarayoning qonuniyatlari bilan bilish nazariyalari ta'lim mazmuni nazariyasi va boshqa mavjud qonunlar bilan qurollanganlik darajasini hisobga oladi. Interfaol metodlarni tanlash mezonlaridan keyingisi-ularning o'quv jarayonini tashkil etish shakllari bilan mos kelishidir.

ILM – FAN TA’LIMDA INNOVATSION YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA YECHIMLAR

info@bestarticle.uz

<https://sites.google.com/view/imxu/>

BEST ARTICLE
RESPUBLIKA ILMIY –
ONLAYN
KONFERENSIYASI
2022

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Maktab va hayot. Ilmiy-metodik jurnal. Sonlari
2. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar.
2000 yil
3. Boshlang’ich ta’lim. 2007. 9-soni
4. Boshlang’ich sinflar uchun metodik qo’llanmalar.

YOUNG PEOPLE AGAINST IDEOLOGICAL THREATS
PEDAGOGICAL PSYCHOLOGICAL METHODS OF EDUCATION

Tulamova Nilufar

Teacher of school No. 16 of Kosonsoy district

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6517262>

Annotation: Educational psychology involves the study of how people learn, including teaching methods, instructional processes, and individual differences in learning. The goal is to understand how people learn and retain new information. This branch of psychology involves not just the learning process of early childhood and adolescence but includes the social, emotional, and cognitive processes that are involved in learning throughout the entire lifespan. The field of educational psychology incorporates a number of other disciplines, including developmental psychology, behavioral psychology, and cognitive psychology.

Keywords: psychology, pedagogical, education, higher school, methods, communication methods.

The issue of ideology and ideological upbringing remains of vital importance for our country, which has gained its independence and is building the foundations of a democratic, legal state and a free civil society. It is clear that the goals cannot be achieved without a national ideology and a system of education based on it, a set of

ideological and theoretical views that embody these dreams and aspirations. In Uzbekistan, the strengthening of spiritual and educational work is of great importance in the democratization of public life, the creation of a free and prosperous Motherland, the formation of free-thinking people. That is why strengthening them has become a topical issue today. The President has always emphasized that one of the most important tasks today is to educate young people in all respects and make them selfless people for the development of Uzbekistan. The President has always emphasized the role of educators, parents, artists, family, parents, neighborhoods, cultural and educational institutions in the upbringing of spiritually mature people.

These factors play an important role in preserving the spiritual heritage of our ancestors and enriching them in the renewal of society. The spiritual upbringing of young people, who are the main cause of the growth and transformation of society, has always been very important and is still given a lot of attention today. Because young people are the custodians and developers of the rich spiritual heritage of our ancestors. It is the duty and responsibility of all of us to bring up the youth of Uzbekistan for the future as spiritually mature adults. No one should be left out in the process. In recent times, there have been cases in our lives that have had a negative impact on the spiritual upbringing of young people. They are trying to penetrate into the lives of our young people by using the media to capture their hearts. He spoke in support of the US Alliance, but said that maintaining some independence was not the answer.

Our first President said: All of us, no matter where or in what position we work, must resolutely oppose such acts of aggression that violate the humane and moral

values of our society. I hope that this attitude will be acceptable to our society and our people. "The education of young people for spiritual growth should be continuous. This irresponsible process should continue uninterrupted and should never be left in the lurch. Uzbekistan is a country of young people. Bringing up these young people, who are the future of our country, as spiritually mature people, will make the renewal of society more effective. One of the hallmarks of the high spirituality of the members of the community is their attitude towards their spiritual language as well as their attitude towards their mother tongue. The ability of each person to understand himself, the national mentality, the spiritual and spiritual connection between ancestors and generations has always been expressed through language. When a person is born, in the process of growing up, all the virtues and qualities enter the heart of a person through the mother tongue of his people.

Our ancestors used to recite the call to prayer in the ears of newborns, and as a child they heard God in their mother tongue. Every nation has its own mother tongue and it is their spirit and pride. A nation that has lost its language will lose its pride. Today, many nations in Uzbekistan have access to education in their mother tongue, and today many nations have the opportunity to publish newspapers and magazines in their mother tongue. All this is a policy aimed at the spiritual development of everyone in our country, regardless of nationality. The ability of people of different nationalities to respect the language of other nationalities is also a sign of high spirituality. During the years of independence, in multi-ethnic Uzbekistan, respect for the state language by people of different nationalities has found its place in practice. Today, many documents are processed

in the state language. Careful preservation of our mother tongue, which is a priceless treasure of our ancestors, and the ability to use it in life is a sign of high spirituality. During the years of independence, as a result of the policy pursued by the Soviet system, a great deal of attention has been paid to the elimination of defects in the attitude to the mother tongue. One of the qualities that characterizes the spiritual maturity of a person is the ability to feel a sense of love for the Motherland. Patriotism is not an innate quality, but a quality that is formed in the process of growing up and deeply ingrained in the human heart. Speaking about the feeling of homeland, it is a sacred feeling and a sign of high spirituality. The President said: the feeling takes root and grows. The deeper the roots, the greater the love for the country in which you were born and raised. For everyone, the Motherland where he was born, grew up and lives is sacred. It is the ability to feel caring for the present and the future of this Motherland that determines the level of one's spirituality. A person who can care for the future of his country is a person of high spirituality. A sense of pride in one's homeland should be in everyone's heart. In a multi-ethnic Uzbekistan, it is a historical necessity to instill a single sense of homeland in the heart and soul of every citizen. As Uzbekistan is a country of young people, great attention is paid to educating them in the spirit of love for the Motherland. It is the duty and responsibility of every citizen to educate young people in the spirit of patriotism. A thorough study of the history of our country, getting to know our great scholars, creates in everyone a sense of pride in the past of their homeland. During the years of independence, Uzbekistan has been trying to build a secular state based on secular development, its most advanced achievements and results. Democratization of public life, renewal of public thinking, is not a short-term process, but a long-term continuous process. It is

important that all citizens consciously participate in this process with a sense of responsibility. Today, national values and high spirituality have made Uzbekistan an important link in the overall renewal of the new socio-political system.

In conclusion, spiritual renewal has played a significant role in the democratization of society in Uzbekistan. The morale of citizens will change the general state of society. Renewed moral maturity, high consciousness, spiritual maturity determine the development of our Motherland. It creates new opportunities for its development. The process of democratization taking place in our country today is taking place in a unique way. The process of renewal in our society is carried out only through gradual and evolutionary reforms in all spheres, including spirituality. Historical experience has shown that the expansion and consolidation of democratic principles and democratic views in the worldview, beliefs and thinking of members of society has been a factor in the growth of society.

References

20172021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг “Илм, маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили”да амалга оширишга оид Давлат дастури / <https://lex.uz/pdfs/4751561>

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 14 августдаги “Ёшларни маънавий-ахлоқий ва жисмоний баркамол этиб тарбиялаш, уларга таълим-тарбия бериш тизимини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3907-сон қарори.

Зиямухамедов Б. Бахтли ва фаровон ҳаёт билан руҳ хотиржамлигини таъминловчи фазилатлар: фалсафий-маърифий асар. – Тошкент, “ТАМАДДУН”, 2017. – 472 б.

«Та’лим то’ғ’risida»gi O’zbekiston Respublikasining qonuni (1997 yil 29 avgust). O’zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi.

Тожиев М., Зиёмухаммадов Б. Миллий педагогик технологиянинг таълим-тарбия жараёнига татбиғи ва уни ёшлар интеллектуал салоҳиятини юксалтиришдаги ўрни. Монография / – Т.: «MUMTOZ SO’Z», 2010. – 271 б.

«O’zbekiston Respublikasi kadrlar tayyorlash Milliy dasturi» (1997 yil 29 avgust). O’zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi.

Karimov I.A. Barkamol avlod - O’zbekiston taraqqiyotining poydevori. - Т.: SHarq, 1998.-64 б.

Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat - yengilmas kuch. Toshkent, Manaviyat, 2008. - 176 б.

РЕЛЬС ЗАНЖИРЛАРИНИ

СИНТЕЗ ҚИЛИШ ВАЗИФАЛАРИНИ БЕЛГИЛАШ

Арипов Назиржон Мукаррамович. т.ф.д., профессор, Тошкент давлат транспорт университети, Ўзбекистон, Тошкент шаҳар,

Арипова Чарос Муроджон қизи магистрант, Тошкент давлат транспорт университети, Ўзбекистон, Тошкент шаҳар.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6517468>

Аннотация: Мақолада рельс занжирларини синтез қилиш вазифалари белгилаб курсатилган. Бунда рельс занжирларини синтез қилиш вазифалари алгоритмлар фойдаланилган ва босқичма босқич курсатиб ўтилган.

Калит сўзлар: рельс занжирлар, синтезлаш, алгоритм, назорат сигналлари, нормал режим, ўзгармас ва ўзгарувчан ток, шунт режими, юклама қаршиликлари, коэффициент, дроссель-трансформатор.

DEFINING THE FUNCTIONS OF SYNTHESIZING RAIL CHAINS

Abstract: the article outlines the functions of synthesizing rail chains. In this case the algorithms were used and step-by-step instructions were shown.

Keywords: rail chins, synthesizing, algorithm, control signals, normal mode, constant and alternating current, shunt mode, load resistance, coefficients, choke transformer.

Хар қандай электр занжирни синтезлаш вазифаси унинг берилган узатиш ва кириш функцияси бўйича қуйидагилар ҳисобланади

Электр занжирни тузилмасини аниқлаш;

Унинг элементлари кўрсаткичлариини ҳисоблаш.

Худди шундай муаммолар рельс занжирлари синтезида ҳам ҳал этилади. Бироқ рельс занжирлари ривожланган сари синтез муаммолари ҳам, уларни ечиш усуллари ҳам йўлга қўйилди [1, 2, 3]. Бу биринчи ўзгармас токдаги рельс занжирлари рельс линияси ва оддий назорат сигналлари манбаи ИСК, қабул қилувчилар ПР ва ҳал қилувчи қурилмалардан РУ ташкил топгани билан тушунтирилади [3].

Рельс линияларини синтези;

Узатувчи ва қабул қилувчи аппаратуранинг электр занжирини синтези.

Шу билан бирга рельс линиясини синтез қилиш натижалари ИПР ва ПР электр схемаларини синтез қилиш учун дастлабки маълумотлар сифатида қаралиши керак. Акс ҳолда рельс занжирларнинг алоҳида қисмларини синтез қилиш жараёнларини уйғунлаштириш мумкин эмас.

Рельс линиялари тузилмалари нормал режимда уларни учларида юклама қаршилигига эга бўлган бир ёки икки симли линияларни ифодалайди; шунт

режимида тузилмавий схема поезд шунти билан, назорат режимида эса-вайрон бўлган рельс билан тўлдирилиши маълум. Шунинг учун уларнинг синтези элементларининг кўрсаткичларини аниқлашга келтирилади, бунда уларнинг ҳолатлари ажратилиши таъминланади.

Рельс линиясини нормал режимда синтез қилишда дастлабки маълумотлар сифатида қуйидаги маълумотлар ишлатилган: йўл релеси хақида (чўлғамлари қаршилиги, тўлиқ тортилиш ва лангарни тушиши тоқларининг номинал қийматлари), рельс линиясининг узунлиги ва унинг километрли кўрсаткичлари қийматлари, шунингдек, уловчи ўтказгичларнинг қаршиликлари.

Ушбу бошланғич маълумотларга кўра, рельс линиясининг киришида керакли кучланиш ва ток аниқланди, бунда нормал режим учун ноқулай шароитларда ва рельс линиясининг киришида чегараловчи (ростловчи) қаршилиқ R0 қиймати таъминланади.

Шунт режимида рельс линиясининг кўрсаткичлари ҳисоблагандан сўнг, уни бажаришнинг ноқулай шароитлари учун поезд шунтининг максимал рухсат этилган қаршилиги аниқланади, бунда йўл релесининг чўлғамидан оқиб ўтадиган ток, реле лангарининг энг ёмон шароитларда ишончли тушиш тоқидан кам бўлади. Агар унинг меъёрий қиймати 0,06 Ом катта бўлиб чиқса, у ҳолда рельс занжирдан фойдаланиш имконияти тўғрисида қарор қабул қилинади.

Ўзгармас токда рельс занжирларининг назорат режимини бажариш шартларини текширишда америкалик муҳандислар томонидан таклиф

этилган Т-симон тўрт кутб шаклидаги рельс занжирининг ўриндош схемасидан фойдаланилди

Бундан ташқари, йўл релесининг оптимал қаршилиги аниқланиб, унда рельс линиясида назорат сигналларининг минимал сўниши кузатилади; рельс линияларининг учларидаги дроссельлар ва дроссель-трансформатор-ларнинг таъсири ҳисобга олинади. Рельс занжирининг вайрон бўлган рельсга сезгирлигини таҳлил қилишда рельс линиясининг Т-симон тўрт кутб шаклидаги ўриндош схемасидан ҳам фойдаланилади.

Агар шунт сезгирлиги етарли емаслиги аниқланса, у ҳолда катта чўлғам қаршилигига эга бўлган бошқа йўл релеси шундай танландики, шунт режими ҳолатида $=0.06$ Ом шарти бажарилсин. Шундан сўнг назорат режими шартларининг бажарилиши текширилади.

Шунингдек, рельс занжирларининг шунтга ва вайрон бўлган рельсга турли беқарорлаштирувчи омиллар таъсири остида рельс занжирларининг сезгирлиги ўзгаришини айтиб ўтилишини таъкидлаш зарур, аммо бу ўзгаришларнинг сабаблари ҳақида ҳеч қандай тушунтириш берилмайди.

Рельс линияси учларидаги оптимал қаршиликларни фақат нормал ва шунт режимларини таъминлаш шартларини ҳисобга олган ҳолда аниқлаш мақсадга мувофиқдир, чунки учларидаги қаршиликлар паст бўлганда шунт сезгирлиги меъёрдан кам бўлади, катта бўлганда эса, рельс ипининг узилишига сезгирлик пасаяди.

Рельс занжирлари синтезини иккита алгоритми тузилган. Биринчи алгоритм учта босқични ўз ичига олади:

биринчи босқичда рельс линияларининг узунликлари ўрнатилади ва улар учун шунт режимини бажариш бўйича шартларидан юклама қаршиликлари аниқланади;

иккинчи босқичда белгиланган узунликдаги рельс линиялари учун изоляциянинг критик қаршилиги ва топилган юклама қаршиликлари аниқланади;

учинчи босқичда турли узунликдаги рельс линиялари учун назорат режими шартларининг бажарилиши кетма-кет текширилади; назорат режими бажариладиган рельс линиясининг максимал узунлиги, биринчи турдаги чегаравий узунлиги дейилади.

Иккинчи алгоритм ҳам шунингдек учта босқични ўз ичига олади:

биринчи босқичда рельс линияларининг узунликлари ўрнатилади ва улар учун шунт режимини бажариш шартларидан юклама қаршиликлари аниқланади;

иккинчи босқичда юклама қаршиликлари бир хил узунликдаги рельс линиялари учун назорат режимини бажариш шартларидан аниқланади;

учинчи босқичда рельс линиясининг узунлиги аниқланади, бунда дастлабки икки босқичда топилган қаршиликлар бир-бирига тўғри келади; бу узунлик иккинчи турдаги чегаравий узунлик ҳисобланади.

Бу ва бошқа кўриб чиқилган синтез алгоритмларини қўллашда рельс линиясининг режимларини бажариш шартларини тавсифловчи учта кўрсаткичдан фойдаланилади:

- ўта юкланиш коэффициентлари

(3.1)

- норматив шунтга сезгирлик коэффициентлари

(3.2)

- рельс ипини узилишига сезгирлик коэффициентлари

(3.3)

бунда U_{PH} , I_{PH} – нормал режимда рельс занжири қабул қилувчисининг киришида кучланиш ва ток, уни таъминлашни энг ёмон шароитларида;

U_P , I_P – қабул қилувчини ишлаш кучланиши ва токи;

U_{BH} , I_{BH} – қабул қилувчини ишончли қайтиш кучланиши ва токи;

$U_{PШ}$, $I_{PШ}$ – меъёрий поезд шунти мавжудлигидаги қабул қилувчини киришидаги кучланиш ва токи ва уни энг ёмон шароитда топилиши;

U_{PK} , I_{PK} – вайрон қилинган рельс мавжудлигида қабул қилувчини киришидаги кучланиш ва токи ва уни энг ёмон шароитда топилиши.

Бу мезонларни қўллаш, (3.1) - (3.3) ифодалардан келиб чиққан ҳолда, рельс занжирларини синтезини бошлашдан олдин U_P , I_P , U_{BH} , I_{BH} қийматларини билишни назарда тутати. Бу шарт, ҳал қилувчи қурилмалар сифатида рельс занжирларини қабул қилувчиларида электромагнит релелари қўлланилганда ифодаланган, уларнинг электр ва механик характеристикалари U_P , I_P , U_{BH} , I_{BH} қийматларини аниқлаган.

Шунинг учун, улар энди поезд шунтини ёки вайрон бўлган рельсни аниқловчи белгиланган эҳтимолликларни таъминловчи воситаларини танлашдаги чекловчи элементлар сифатида қабул қилинмаслиги, лекин кўшимча воситалар сифатида рельс занжирларини зарурий халақитларга барқарорликни таъминлаши керак [2].

Шунинг учун рельс занжирлар синтезида ишлаш кўрсаткичлари сифатида уларни таҳлил қилишда бир хил кўрсаткичлардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ кўринади.

Адабиётлар

1. Системы управления движением поездов на перегонах / В. М. Лисенков, П.Ф. Бестемьянов, В.Б. Леушин, А.В. Лисенков, А.Е. Ваньшин. - М.: ГОУ «Учебно-методический центр по образованию на железнодорожном транспорте», 2009. - 324 с.
2. Каллер М. Я. Теория линейных электрических цепей: Учеб. Для вузов. -М.: Транспорт, 1990. - 408 с
3. Робишо Л., Буавер М., Робер Ж. Направленные графы и их приложения к электрическим цепям и машинам. - М.; Л.: Энергия. 1994. – 248 с.
4. Лисенков В. М., Ваньшин А. Е. Анализ рельсовых цепей методом направленных графов // Электротехника. - М. 2011. - №8. - с.29 - 32.
5. Ваньшин А. Е. Анализ рельсовых цепей без изолирующих стыков методом направленных графов / Труды VII Международной научно-практической конференции - М.:МИИТ, 2010. с. 50-52.

**ILM – FAN TA'LIMDA INNOVATSION
YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA
YECHIMLAR**

info@bestarticle.uz

<https://sites.google.com/view/imxu/>

**BEST ARTICLE
RESPUBLIKA ILMIY –
ONLAYN
KONFERENSIYASI
2022**

**YOUNG PEOPLE INFORMATION ATTACK AND IDEOLOGY
THREAT PROTECTION PROBLEMS**

Ismoilova Shirinoy

Teacher of school No. 16 of Kosonsoy district

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6517310>

Annotation: We must always be vigilant against any actions aimed at capturing the consciousness of our youth, attacking our national interests, encroaching on our spirituality, trying to destroy our historical memory, which is the meaning of our lives. That is how no one, nothing can turn us back from the path we have chosen, and we will surely achieve our glorious goals. Crowded culture enters our country mainly through the Internet. This situation is causing a lot of inconveniences, such as a decline in respect for morality, national and religious values. It is clear that the elements of "fashion" such as the shameless dress of young people, painting on their bodies, piercing their ears and noses, wearing "smart" clothes, and girls dressing like boys are spreading through the Internet.

Keywords: ideological threats, pedagogical, education, information, global network.

Today, ideological threats are taking place in the form of attempts to change the views of certain segments of the population, especially young people, in a direction that suits them, to absorb destructive ideas such as religious extremism, immorality. In today's dangerous world, it is clear that malicious information spread on the Internet, various destructive ideas, and vile vices that erode morals are of concern to every conscious person. In recent times, there has been an increase in Internet-related harassment and malicious use of the global network. As a result, misleading electronic publications and videos are becoming more widespread. Strangers are masterfully using the Internet to trap young people. By presenting themselves as close friends or callers to guidance, they are misleading young people. In fact, they have no knowledge of religion or sharia at all, only that the gang does not go beyond repeating what they have memorized from the beginning. On the other hand, they don't know that with this ignorance they are dragging others to the edge of the jar and playing someones drums. Such people first say various attractive words about religion, worship, paradise, mislead the youth of the cave, and eventually turn them into victims of depravity. You need to know that what you get from the internet is correct, reliable and harmless. It is a matter of serious concern that young people, who do not know the difference between good and bad, accept any information spread on the Internet as true. The teachings of Islam strongly condemn corruption, sowing seeds of panic, hostility and conspiracy in the hearts of people. It is known that in recent years, sects and sects have emerged that have masked religion. In the pursuit of their selfish ends, they are perpetrating crimes such as vandalism in society, unjust bloodshed of innocent people, disturbing the peace of citizens and trying to provoke conflict among the people. A person who enters the world of the Internet without borders

should always remember that time and life are precious. After all, this global network has endless areas where people can get lost and spend hours and days inefficiently. In today's era of intense globalization, effective and reliable protection of the minds of young people from harmful ideas and influences coming through the Internet is becoming increasingly important. This requires teachers, propagandists, parents to be more vigilant and vigilant, to further expand the scope of work to strengthen the ideological immunity of the younger generation. We know that many sites and networks have been filtered for large sums of money, and this situation can be observed in many countries. Of course, protecting people from dangerous threats, unnecessary and negative information from various forces in the Internet world through bans or filters can be difficult and only temporary.

Unfortunately, today most of our young people are more passionate about the influence of European and foreign spiritual and cultural currents due to globalization, and the devotion of our national spirituality to viable, high moral principles is weakening. Human dignity, responsibility, and disregard for morality are evident in the dress, demeanor, and behavior of some young people. In our view, human value should be determined by its orientation towards morality. Indeed, today information is coming in so much and so fast that it takes deep thinking and a broad outlook to digest it. This is especially true of some computer games in today's world, where the Internet is attracting the attention and interest of our children. According to experts, 49 percent of computer games distributed over the Internet look significantly violent and vicious, while 41 percent of militant (based on various shootings and explosions) games use such violence and evil to achieve the protagonists goal. In 17 percent of the games, that violence and evil

itself is the main goal. We cannot say that such games, which are different from the combat, do not fit into our mentality, and sometimes turn into heroic savagery, can have a direct impact on the moral and aesthetic upbringing of our children. At first glance, they seem like a simple game, but there are many real-life examples of the fact that the idea of violence, the awakening of a bad mood, has led to many negative consequences. Information that has a strong impact on young people on Internet sites can be classified as follows.

The first category of information includes alien, destructive ideas (ideas of religious extremism and terrorism, nationalism, racism, sadism, etc.).

The second category of information promotes habits and skills typical of the Western way of life, contrary to the Uzbek mentality. This is especially evident in the dress, articles, clips, and movies that promote the habits of western youth.

The third category includes pornographic information.

The fourth category includes various assault information that has not yet been verified and has not been proven.

The fact that such alien ideas and information spread on the Internet are accepted by young people and its consequences are of concern to people all over the world.

Ideological traps on the Internet are also dangerous in that they seem to be culturally appealing and appealing to young people. The negative crowd culture in human morality is dusting the minds of some young people and turning them into spiritual cousins. Unfortunately, young people often do not realize that they are under the influence of this culture or that they are becoming its victims.

As a result of "unfiltered" reception of messages in the global information system, the minds of young people are being poisoned. For example, young people who visit a site in order to get some useful information will see a sensational advertisement, such as So-and-so is a famous person, and inadvertently open it. There, another site opens and reads a continuation of the deceptive news. In this way, the young people of the cave fall into the trap of the aliens.

A teenager exposed to the influence of such a disgusting "culture" grows up to be indifferent, light-hearted, indifferent to the development of the country and the peace of the people. Also, children who fall into the trap of crowded culture know that a person can do whatever he wants, that is, he becomes a manicurist.

Another of the biggest threats that social media poses to family and community stability is the fact that many peaceful families are failing because of the interactions they make.

Every parent who wants their child's future, a bright future, should pay serious attention to the issue of upbringing. Let the child be brought up not from various computer games, the Internet and social networks, but first of all from his parents, grandparents, good books that call for goodness, purity and religion.

In the age of globalization, when there is a great struggle for the hearts and minds of people, it is important to pay attention to the education of high spirituality, morality. to warn of attacks is to provide adequate protection

References

Зиямухамедов Б. Бахтли ва фаровон ҳаёт билан руҳ хотиржамлигини таъминловчи фазилатлар: фалсафий-маърифий асар. – Тошкент, “ТАМАДДУН”, 2017. – 472 б.

Тожиев М., Зиёмухаммадов Б. Миллий педагогик технологиянинг таълим-тарбия жараёнига татбиғи ва уни ёшлар интеллектуал салоҳиятини юксалтиришдаги ўрни. Монография / – Т.: «MUMTOZ SO'Z», 2010. – 271 б.

Кобзева О.П. – Исторические корни толерантности Узбекистана// Межнациональное согласие в Узбекистане и толерантность: Взгляд сквозь призму веков – Коллективная монография – Ташкент, 2018 – С – 13

Атамуратов С. “Глобаллашув ва миллат”. –Тошкент: “Янги аср авлоди”. 2008. –Б.45

Arnold T.W., Intisar-l Islam tarihi. Sev.H. Tanduzler..- Ankara.1971.-Б.339

.Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. –Тошкент: Ўзбекистон, 1998. –Б.57.

Landshaft dizaynining asosiy ob'ektlari

Abdumominova Madina Maxamadkarimovna

Toshkent shaxar Toshkent arxitektura-qurilish

Instituti Arxitekturaviy muhitlar

dizayni Magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6467776>

Annotatsiya: Landshaft - landshaftning asosiy tarkibiy elementlari (yer qobig'i, suv, iqlim, o'simliklar va yer qobig'i) joylashgan hududning bir qismi. hayvonot dunyosi) boglangan birlik hosil qiladi. Landshaftning barcha turlarini ikkiga bo'lish mumkin katta guruhlar: tabiiy (insoniyat tegmagan) va madaniy (antropogen).

Kalit sozlar: dizayn, texnik komponentlar, peysaj, shaharsozlik, bog`dorchilik.

Landshaft dizayni elementlari

Bugungi kunda elementlarning xilma-xilligi chinakam samoviy landshaftlarni yaratishga imkon beradi. Har birida aniq holat bular o'zlarining tematik elementlariga ega bo'lishi mumkin, ammo dizayn uchun "tayanch" ni tashkil etuvchi asosiy guruhlar quyidagilardir:

Binolarning o'zi - ular markazni tashkil qiladi dizayn loyihasi;

Maysazor qopqog'i - dan hosil bo'lgan turli xil turlari giyohlar;

Yashil joylar- daraxtlar, butalar, gullar, shuningdek gulzorlar, rabatoklar, tosh bog'lar, toshbo'ronlar va boshqalar ko'rinishidagi butun ansambllar;

Har xil suv elementlari - oqim, hovuz, favvora, hovuz, mini-palapartishlik;

Yo'llar va platformalar;

Kichik me'moriy shakllar - gazebos, skameykalar, kamar, pergolalar;

Kichik dekorativ elementlar - musiqa marjonlari, lampalar, hayvonlar va ertak qahramonlarining haykalchalari, turli haykallar;

Yoritish, sug'orish tizimlari va boshqalar kabi turli xil texnik komponentlar.

Albatta, siz tosh bog'i kabi bog'larning nomlarini eshitgansiz (bu tur Yapon bog'i), yoki feng shui bog'i, bog'i klassik uslub va hokazo. Yapon uslubi Zen Buddizm falsafasi bilan singib ketgan, uning nazariyasi turli xil belgilarga to'la. Shakllanish bo'yicha Xitoy uslubi Feng Shui falsafasi, daoizm ta'siri ostida. Klassik, yoki u muntazam uslub deb ham ataladi, Frantsiyaning hissasi. Ko'kalamzorlashtirish bilan shug'ullanadigan firmalar ixtisoslashgan professional xizmatlarni taklif qiladilar. Bunday byurolarda siz peyzaj dizayni va landshaft dizayni, peyzaj (gazebos, yoritish, drenaj), ko'kalamzorlashtirish (yashil to'siqlarni, maysazorlarni, gulzorlarni, gulzorlarni, daraxt va butalarni ekish, qish bog'lari, ichki fitodizin, tog tepaliklari, toshbo'ron, mixborderlarni) buyurtma qilishingiz mumkin.), yulka yo'llari, dekorativ suv omborlari. Yaxshi firmalar ishining asosiy printsipli bu tajriba va sifatning uyg'unligi, shuningdek mijozlarning talablarini maksimal darajada qondirishdir. Bog'dorchilik yoki bog'dorchilikdan farqli o'laroq, asosiy

vazifasi qishloq xo'jaligiga yo'naltirilgan bo'lib, obodonlashtirish va ko'kalamzorlashtirish uchun badiiy va amaliy harakatlardir. Peyzaj dizaynining asosiy vazifasi - binolar infratuzilmasidan qulay foydalanish bilan uyg'unlik va go'zallikni yaratish. Yaxshi firmalar bunday xizmatlarni yuqori professional darajada taklif etadilar.

Ko'p funktsiyali bog' - bu qulay tabiiy sharoitga ega bo'lgan madaniyat muassasalari (mavjud ko'chatlar, relyef, suv havzalari), shaharda qulay joylashuvi va qulay transport aloqalari mavjud bo'lgan katta yashil hudud. Moskvadagi birinchi ko'p funktsiyali bog', 109 gektar maydonga ega Markaziy madaniyat va istirohat bog'i (TsPKiO) 1928 yil avgust oyida me'mor AV Vlasov tomonidan ishlab chiqilgan birinchi qishloq xo'jaligi ko'rgazmasi va Neskuchny bog'i hududida tashkil etilgan. SSSRda ishlab chiqilgan qoidalarga muvofiq madaniyat va istirohat bog'i davlat muassasasi hisoblanadi va aholining madaniy dam olishini tashkil etish va turli madaniy, ma'rifiy tadbirlarni o'tkazish uchun tabiiy sharoitlardan yaxshiroq foydalanish maqsadida shahar, shahar, tuman markazida tashkil etiladi. kattalar va bolalar o'rtasida jismoniy tarbiya va dam olish ishlari. Ko'p funktsiyali park uchun loyihani ishlab chiqishda uning hajmini umumiy shahar holatiga, aholi soniga qarab hisoblash kerak. Parkning umumiy maydoni 1 tashrif buyuruvchiga to'g'ri keladigan o'rtacha maydon normasiga bog'liq.

Hisoblangan ma'lumotlarga ko'ra, parkda bir tashrif buyuruvchi uchun norma o'rtacha 50...60 m² bo'lishi kerak. Park hududlarining kattaligi maxsus tomonidan belgilanadi davomatni hisoblash. Bir vaqtning o'zida uning hududida joylashgan bog'ga tashrif buyuruvchilar soni shartli ravishda shahar (tuman) aholisining 5 ... 8% ni tashkil qiladi. Bog'ning alohida bo'limlari yukini va hajmini hisoblashda,

maxsus siljish nisbati tashrif buyuruvchilar. Bunday koeffitsient shahar bog'lari uchun 1,5 ... 2,0, qishloq bog'lari uchun 1,0 ... 1,2 miqdorida olinadi. Bayram tantanalari, yirik musobaqalar va yirik tadbirlar kunlarida tashrif buyuruvchilar soni 1,5...2,0 barobarga oshadi. Qishda ziyoratchilar soni 2...3 barobar, bahor va kuzda 3...4 barobar kamayadi. Qoida tariqasida, bolalar bog'ga tashrif buyuruvchilarning umumiy sonining 20 foizini tashkil qiladi. Park hududida ruxsat etilgan maksimal miqdor 100 kishi / ga dan oshmasligi kerak. Ushbu standart yukning oshishi bilan rejalashtirish elementlari va o'simliklarning shikastlanishi bilan bog'liq.

Zamonaviy shaharsozlik me'yorlariga ko'ra, yirik shaharlarda mintaqaviy ahamiyatga ega bo'lgan ko'p funktsiyali parkni loyihalashda u tashkil etiladi. foydalanish imkoniyati radiusi ob'ektga tashrif buyuruvchilar. Taxminiy me'yorlarga ko'ra, hudud aholisi uchun parkning kirish imkoniyati 1500 m atrofida bo'lishi kerak. Uy-joy qurilishi va parkning chegarasi o'rtasidagi masofa kamida 50 m bo'lishi kerak. Rus tilida parklarni yaratish tajribasiga asoslanib. shaharlarda ko'p funktsiyali bog'ning minimal maydoni shartli ravishda 25 gektar qilib belgilanadi. Bog'da tabiiy sharoitlarga yaqinroq sharoitlarda to'liq jihozlar va inshootlarni yaratishda yirik shaharlardagi ko'p funktsiyali bog'larning maydoni kamida 50 gektar bo'lishi kerak. Bog'larga tashrif buyurishning tabiati aholining demografik tarkibi, madaniy darajasi va farovonligi, shuningdek, tabiiy sharoitlari, go'zal landshaftlari va yil fasli bilan belgilanadi. Sankt-Peterburg bog'lari va bog'larida o'tkazilgan sotsiologik tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, kunning birinchi yarmida tashrif buyuruvchilarning 80% gacha keksalar, ularning yarmi esa maktabgacha yoshdagi bolalar bilan keladi. Soat 15:00 dan keyin maktab

o'quvchilari va talabalar parkga tashrif buyurishni boshlaydilar (to'garaklar, ma'ruzalarda qatnashish). Kechqurun sport, diskoteka, ma'ruza zallari, ko'rgazmalar, o'quv zallari va hokazolarga to'planadigan yoshlar va o'rta yoshlilar soni ko'paymoqda. Bog'ga tashrif buyuruvchilar umumiy sonining qariyb 20 foizini bolalar tashkil etadi. Dizayn hisobga olinishi kerak funksional rayonlashtirish ko'p funktsiyali park. Parkni funksional rayonlashtirish. Hududni xarakteristikaga taqsimlash bo'yicha loyihalash ishlari hududiy birliklar yoki rekreatsiya zonalari (faol va passiv, sokin) shahar holati, hududning landshaft xususiyatlari (landshaft tahlili), tabiiy-iqlim sharoitlarini tahlil qilish asosida joylashtirilishi kerak bo'lgan hududlar funksional rayonlashtirish deb ataladi. U hududning loyihadan oldingi kompleks tahlili asosida amalga oshiriladi va shahar miqyosidagi rekreatsiya tizimini shakllantirish, loyihalashtirilgan bog'ning hajmi, tabiiy komponentlar - o'simliklar, suv havzalari mavjudligini hisobga olgan holda aniqlanadi, va yengillik. Hududning tabiiy tarkibiy qismlari va landshaft xususiyatlari oldindan belgilanishi kerak zonani joylashtirish parka. Hududni rayonlashtirishda, qoida tariqasida, faol zonani ajratish kerak ommaviy dam olish. Hududning ko'p qismini ozod qilish tavsiya etiladi tinch (passiv) dam olish uchun. Sayyohlar ommaviy yig'iladigan ajoyib ob'ektlar, attraksionlar, sport majmualari bog'ga kirish joylari bilan eng qisqa tutashgan asosiy transport yo'nalishlari yaqinida joylashgan bo'lishi kerak. Belgilangan hudud tinch dam olish uchun suv omborlari va ekspressiv relyefli katta yashil hududlarda, qoida tariqasida, rejalashtirilgan. Mavjud ko'chatlar asosida parkni loyihalashda sport va ko'ngilochar tadbirlar zonasi uchun(sport zonasi) tekis er bilan ochiq maydon ajrating.

Zona bolalar majmuasi turar-joy hududidan parkga kirishlar tomon tortilishi kerak. XX asrning 60-yillarida Ukrainaning dizayn tashkilotlari rayonlashtirish va modellarini ishlab chiqdilar funktsional rayonlashtirish ko'p funktsiyali parklar. Bog'ning kattaligi oshgani sayin tinch dam olish maydoni boshqa zonalarga nisbatan ortadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Adilova L.A. Landshaft arxitekturasi. O'quv qo'llanma. - T.: 2009.
2. Bepeynoe A.LI., JHenucoe M.&., O'xoeva C.C. JlaH/iuia(J)THoe npoeKTHpoBabe. yne6Hoe noco6ne. - M.: 1991.
3. Buhiuy M.A. ApXHTeKTypHo-iuiaHHpoBOHHaH opram m uH H cejibcicHX HacejieHHbix nyHKTOB. YHe6HHK. - M.: 1986.
4. FapHU30HeHK0 T.C. CnpaBOHHHK coBpeM eHHoro jiaHflmacJn'Horo aH3atiHepa. PocTOB-Ha-floHy, 2005.
5. fopoxoe B.A. TopoflCKoe 3ejreHoe cTpoHTejibCTBO. — M.: 1991.
6. JjopMudoHmoea B.B. HcropHH caflOBO-napKOBbix cTH^eft. — M.: ApXHTeKTypa, 2004.
7. 3a6ejiuHa E.B. Ilohck hobmx c()opM b .laHimiacfiTHoli apXHTeKType. — M.: 2005.

**ILM – FAN TA'LIMDA INNOVATSION
YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA
YECHIMLAR**

info@bestarticle.uz

<https://sites.google.com/view/imxu/>

**BEST ARTICLE
RESPUBLIKA ILMIY –
ONLAYN
KONFERENSIYASI
2022**

"Fun games in English lessons"

Achilova Dilafruz Kholboyevna

Pakhtakor district of Jizzakh region

19 - General secondary school

English teacher

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6497677>

Annotation: The role of teaching English through a variety of games is invaluable. Playing a variety of games throughout the lesson increases the enthusiasm for learning science in the classroom, encourages passive students to participate better in the classroom, creates competition among students in the classroom, and at the same time creates a team atmosphere. It also increases students' respect for their teachers. Below you will find games that will help you to increase the effectiveness of your English lessons.

Keywords: student, education, game, board, teacher, objects, team.

Last Man Standing

This game is a fast game. But it does give students some time to think. This game encourages learning together, meaning that when other students speak, the rest of the students think for themselves. You'll need a ball to play the game. And all students should stand in a circle. You will have to choose a topic. For example: Things found in a kitchen, food, profession, etc. The game begins by throwing a ball to a student. The student says an English word on the topic and throws the ball to the next student. Each student who receives the ball will have to say something about it. If they repeat the words or can't find the words in a few seconds, they leave the game and watch the game while sitting. Don't worry, they're still learning. You can change this game a bit differently. Instead of talking about one topic, each student can say another topic to the next student. For example, you can start a game by saying "say something red". The first student to catch a ball can say "strawberry" and then choose a topic and throw the ball to another. This makes the

game a bit more complicated because before the student can think of a word, they also need to know what the word is supposed to think about. Most English speakers are familiar with Pictionary, a drawing game. For drawing purposes, you can use a simple board or a white magnetic board. Divide the class into 2 groups and draw a table for each team on one side of the board. You record the scores of the teams here. A person comes out of team A. And he chooses one of the many inverted words and draws that word on the board. And others will have to find it. The first team to find the correct word is awarded a point. The team with 10 points wins. The Charades game is similar to the Pictionary game, but the main difference is that it uses non-pictorial actions to express words. This game is very useful when your students are sluggish, bored and want to sleep. Wake them up and move them! Write the words on a piece of paper cut into several rectangles for students to choose from. Verbs are easier to express. But you can use words that are a little more complicated, but still familiar to all students. Divide the class into two groups. And one student from each team chooses a piece of paper with the word on it and expresses it with action. The team will have to find the word in three minutes. One point is awarded for each correct answer. The team with 10 points wins. Taboo words help students use synonyms and word rates. The class is divided into two groups and the teams sit opposite each other. Each team chooses one person from their team to sit in the chair across from them. The teacher walks behind the students and holds the word on a large piece of paper. The students in the chair will not be able to see the word. The team member will have 3 minutes to say the word you are holding. Most importantly, they shouldn't use the word anyway. Tips for playing in large classes. If there are more than 12 students in your

class, it can be a bit noisy during the game. In this case, you can divide everyone into small groups of 5-6 people and participate only when it is their turn. 20 Objects

Check your students' memory and vocabulary with this game at the same time. All you need is a board and 20 classroom items. You can even use your own bag or belongings. Put all the items on the table and invite your students to look at them. Then cover all items with paper (or something similar) after one minute. Ask all of your students to go back to their seats and write down what they remember on a piece of paper in English. When everyone is done, write a list of items on the board and ask students to check themselves. Alternatively, you can read the words one at a time and ask them to mark the correct ones. Once students have played this game, they will be asked to play it again each time! And again, these would mean that you have to spend for these processes. Ask each student to draw 6 columns on a piece of paper. You can select a category (topic for word) from the last topics covered. The most commonly used categories are food, names, cities or states, furniture or equipment, work or clothing. Select a desired letter and write it on the board. Give your students some time to write the words that begin with that letter in the columns. You can restart the game as you wish with other letters.

All A-board

A simple game- but all the best ones are! Depending on your class size depends on how you want to split up your learners. You could split them down the middle into two teams, or smaller groups if that's what suits your class best. Pick a topic that you've covered with your class, like animals, food, or anything else, and put it up on the board. Split the board into sections depending on how many teams there are. Then learners essentially take part in a relay race within their teams, taking it in

turns to pass on the pen and write a word related to that topic up on the board. Award points for correctly spelt words. You should set a time limit for this game, like using our Blast Off Countdown Timer.

The Association Game

This is a great game to help learners build their vocabulary. You can stick with one topic and use it at the end of a lesson for learners to practise what they've learnt, or even use it at the end of the year and explore a range of vocabulary that you've covered. To play, all of your children should stand in a circle. You pick a word and then the person next to you has to say another word that is somehow linked. For example, if the first person said 'strawberries', the next person might say 'red', and then the next person might say 'tomatoes'. Set a time limit for how long children have to pick a word, and if they can't think of one in that time, they're out. It gets harder the further around the circle you go as you can't repeat anything that's been said before you. If you want some inspiration for what topics to cover, take a look at this page that covers everything from shapes to superheroes.

What's Wrong With Me?

A game where everyone gets sick! (Hypothetically). This is a great game when practising vocabulary related to illness. Write out different illnesses onto sticky notes, or use these handy flashcards, and stick them onto learners' backs. Learners then walk around the classroom, asking advice for their illness from classmates. Based on this advice, learners should try and work out what their illness is.

Scrambled words

A fun game that tests vocabulary, grammar and spelling. A triple threat! Write a sentence up on the board with words in the wrong order and include one misspelling. Get your learners to work in teams to try and get the sentence back into the correct order again and to find the word that is misspelt. The team that raises their hand first and that has correctly rearranged the sentence and found the misspelt word gets a point.

What am I?

Split the class into teams. Get learners to take it in turns to come up to the front of the class, facing away from the board. Pick an item or object to put up on the board that the rest of the class can see, but not the learner. You could use these Alphabet Cards.

Each team has to try and describe the object on the board to the learner without using the word in a set amount of time. Keep playing until at least one person from each team has come up to the front to try and guess the item.

The Mime Game

Get a set of actions, like these Verb Cards. Get a learner to come up to the front of the class and act out a different action from one of these cards, like eating or swimming. A point goes to the first person to guess the action.

Reference:

1. Johnson, K. E. The Sociocultural Turn and Its Challenges for Second Language

Teacher Education. // TESOL Quarterly., – London., 2006.

2. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. – London., 2001.

3. Пассов Э. И. Общительный метод обучения иностранного разговора. –
Москва., 1985.

THE PRINCIPLE OF TOLERANCE - IN THE LIGHT OF THE YOUTH OF THE XXI CENTURY

Adasheva Dilfuza

Teacher of school No. 16 of Kosonsoy district

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6517320>

Annotation: The content of the social essence of man. It has been said that the main difference between man and other creatures is his social nature. At the heart of social essence lies the creative power of man. Mankind uses the natural

properties of the earth and the elements beneath it, such as soil, water, rocks, flora and fauna, and minerals, to transform them into the material and spiritual things necessary for the process of his life. Examples include the creation of spiritual treasures, from housing and various structures, to production machinery and equipment, vehicles, foodstuffs, and literature and the arts.

Keywords: humanity, pedagogical, education, technological progress, social essence.

The historical roots of the multinationality of Uzbekistan go far back into the depths of centuries. As you know, its modern territory was part of one of the oldest centers and centers of world civilization. Natural conditions, despite their contrast, contributed to its active settlement by multilingual ethnic groups. Oases located in valleys and foothills have become centers of agriculture and animal husbandry since time immemorial.

"Avesta" - a collection of sacred texts and hymns of the Zoroastrians, ancient Iranian, ancient Greek, Chinese, Roman and other sources brought to us information about the settled and nomadic inhabitants of the region.

As you know, tolerance, humanism, peacefulness have always been inherent in the Uzbek people. Our fertile land, located at the crossroads of the ancient caravan routes of the Great Silk Road, was traditionally inhabited by representatives of various nationalities, religious beliefs and cultures.

Throughout its history, Uzbekistan has been at the center of ethno-cultural relations between many peoples. Having a favorable geographical location, the territory of Uzbekistan served as a kind of buffer zone, which had a significant

impact on the course of history not only in Central Asia, but throughout world history, making an integral contribution to modern world culture. The favorable location in the heart of Central Asia contributed to the mass movement of significant groups of the population, the mixing of races, tribes and nationalities, the mutual enrichment of unique cultures. The peoples of Uzbekistan, which were under the influence of the above-mentioned processes, also developed a common mentality for all nationalities, distinguished by kindness, peacefulness, openness, breadth and generosity of soul.

A historical example of the tolerance of the peoples of Uzbekistan is the period of the Kushan state, in which, even with the dominance of Buddhism in the region, all religions and peoples were equal, and multi-confessionalism was fixed at the state level, coins were minted on which Greek and Zoroastrian gods were depicted.

Another historical example of the mercy and generosity of the people of Uzbekistan is the care for the children of the war, orphans who came here during the Great Patriotic War.

Only from October 1, 1941 to October 1, 1942, 43 thousand children were evacuated to Uzbekistan from 78 orphanages located in cities near the front and the theater of military operations. The population of Uzbekistan provided children and orphanages resettled here from the front line with food and other necessary things, showed every kind of concern for them; people voluntarily donated for them millions of rubles in cash, various other products, clothes, based on their capabilities - flour, eggs, sugar, butter, vegetable products, dried and fresh fruits, etc. No one was left aside from caring and helping children.

In order to improve the health of children in many regions of the republic, special health-improving sanatoriums were organized at the expense of folk funds. For example, in Tashkent, a health-improving sanatorium designed for 350 pupils operated. Children with poor health were placed in special republican sanatoriums.

Thus, during the Great Patriotic War, the population of Uzbekistan paid great attention to the health of children. If in 1937 33 million rubles were spent on restoring the health of weakened children, then in 1941 - 75.5 million rubles, and in 1943 - 107 million rubles.

Medical workers of Uzbekistan in the city of Tashkent provided various kinds of medical assistance to 68,093 citizens, including 38,427 children. In total, about 200,000 children were evacuated to Uzbekistan. Despite the difficult economic situation in the republic, the Uzbek people found strength and opportunities to provide humanistic assistance to the children of the war, thousands of lives were saved

In addition to the fact that tolerance has been absorbed into the flesh and blood of every inhabitant of our country during all these centuries, it is also enshrined at the legal level in the Constitution of the Republic of Uzbekistan:

Article 8 - The people of Uzbekistan are citizens of the Republic of Uzbekistan, regardless of nationality

Article 18 - All citizens of the Republic of Uzbekistan have the same rights and freedoms are equal before the law without distinction of sex, race, nationality, language, religion, social origin, beliefs, personal and social status.

In addition to ethnic tolerance, religious tolerance is widespread in Uzbekistan. Thus, the Constitution of the Republic says: Freedom of conscience is guaranteed for everyone. Everyone has the right to profess any religion or none. Forced imposition of religious views is unacceptable (Article 31).

Today the religious life of Uzbekistan is spiritually rich. On the territory of the republic, 2238 religious organizations belonging to 16 different confessions carry out their religious activities. Based on the fact that more than 90% of the country's population adheres to Islam, respectively, the majority of organizations - 2064 are Islamic, 157 - Christian, there are 8 Jewish communities, 6 Baha'i communities, 1 Buddhist temple, 1 Hare Krishna society, there is also an inter-confessional Bible Society of Uzbekistan.

After analyzing the historical facts, one can see that in Uzbekistan the destinies of world history and religion were intertwined due to the geographical location between Europe and Asia, Europe and the Far East, while our land transmitted, accumulated and transported cultural values throughout Eurasia.

Summing up, we can say that the people of Uzbekistan have such unique qualities as nobility, generosity, humanism and mercy, religious tolerance, disinterested help to everyone who needs support. Our country firmly follows the course of peacefulness, developing a cultural dialogue between peoples and strengthening peace and tranquility.

References

2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг “Илм, маърифат ва

рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили”да амалга оширишга оид
Давлат дастури / <https://lex.uz/pdfs/4751561>

Зиямухамедов Б. Бахтли ва фаровон ҳаёт билан руҳ хотиржамлигини
таъминловчи фазилатлар: фалсафий-маърифий асар. – Тошкент,
“ТАМАДДУН”, 2017. – 472 б.

Тожиев М., Зиёмухаммадов Б. Миллий педагогик технологиянинг таълим-
тарбия жараёнига татбиғи ва уни ёшлар интеллектуал салоҳиятини
юксалтиришдаги ўрни. Монография / – Т.: «MUMTOZ SO'Z», 2010. – 271 б.

Stat.uz – Аналитические материалы - Государственный Статистический
Центр. 2017

Кобзева О.П. – Исторические корни толерантности Узбекистана//
Международное согласие в Узбекистане и толерантность: Взгляд сквозь
призму веков – Коллективная монография – Ташкент, 2018 – С - 13

Васильев Л.С. Кушаны и проникновение буддизма в Китай // Центральная
Азия в Кушанскую эпоху Т. II – Москва, 1975 - С - 213

O'ZBEKISTON

Addison kasalligi

Bozorov Navro'z Saidmurod o'g'li

Do'smurodov Dilmurod To'lqin o'g'li

Jo'rayev G'anijon Jo'ra o'g'li

Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti Pediatriya fakulteti talabalari

Ilmiy raxbar: Qurbonova Nozima Sobirjanovna

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6464748>

Annatatsiya: Buyrak usti bezining anatomik, fizalogik va gistalogik tuzulishi. Buyrak bilan buyrak usti bezinning bog'liqligi. Ichki sekretsiya bezlarining funksiyasining o'zgarishi ya'ni Addison kasalligi sabablari. Buyrak usti bezining ishlab chiqaradigan garmonlari va ularning tasir mehanizlarini tubdan o'rganish.

Buyrak usti bezining garmonal buzilishlari yani Addison kasalligi. Buyrak usti bezining qon bilan taminlanishi va nerv sistemasi orqali boshqarilishi. Addison kasalligi (buyrak usti bezining po'stloq qismi yetishmovchiligi yoki gipokortizm) – endokrin tizimi kasalligi bo'lib, buyrak usti bezi yetarli miqdorda kortizol va aldesteron gormonini ishlab chiqara olmasligidir. Kasallik har qanday yoshdagi insonda uchraydi, ayollar va erkaklar deyarli bir xil nisbatda kasallanadi. Ba'zi hollarda kasallik to'satdan paydo bo'lib, bemor hayotiga xavf solishi mumkin. Xalq orasida ushbu kasallik “Bronza kasalligi” nomi bilan yuritiladi. Addison kasalligini davolash uchun gormonlar o'rnini bosuvchi preparatlar buyuriladi va ular organizmda yetishmayotgan gormon miqdorini qoplab beradi. Bu kasalliklarning oldini olish va davolash ishlari.

Kalit so'zlar: Addison kasalligi sabablari, Bronza kasalligi, garmonal buzilishlari.

Mavzuning dolzarbligi: Addison kasalligi (buyrak usti bezining po'stloq qismi yetishmovchiligi yoki gipokortizm) – endokrin tizimi kasalligi bo'lib, buyrak usti bezi yetarli miqdorda kortizol va aldesteron gormonini ishlab chiqara olmasligidir. Kasallik har qanday yoshdagi insonda uchraydi, ayollar va erkaklar deyarli bir xil nisbatda kasallanadi. Ba'zi hollarda kasallik to'satdan paydo bo'lib, bemor hayotiga xavf solishi mumkin. Xalq orasida ushbu kasallik “Bronza kasalligi” nomi bilan yuritiladi. Addison kasalligini davolash uchun gormonlar o'rnini bosuvchi preparatlar buyuriladi va ular organizmda yetishmayotgan gormon miqdorini qoplab beradi. Buyrak usti bezlari kasalligi Klivlend klinikasida 100000 kishidan 1 tasiga ta'sir qiladi. Buyrak usti bezlari buyraklar ustida yotib, kortizol va aldosteron gormonlarini ishlab chiqaradi. Addison kasalligida buyrak usti bezlari etarli miqdordagi kortizol va aldosteron ishlab chiqarmaydi, bu simptomlarning

keng doirasiga olib keladi. Addison singari surunkali kasallikni boshqarishning eng yaxshi usullaridan biri bu haqda iloji boricha ko'proq bilishdir. Bilim sizga alomatlarni aniqlashda, sabablarini tushunishda va etarli davolanishda yordam beradi. Sizga ushbu murakkab kasallikni tushunishingiz uchun kerakli ma'lumotlarni berish uchun keldik. Alomatlari: Addison kasalligining alomatlari ancha noaniq bo'lib, uni tashxislash qiyin. Har bir inson ushbu kasallikni boshqacha boshdan kechiradi va alomatlar odatda sekin o'sib boradi. Noyob buzilishlar milliy tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, Addison kasalligining o'ziga xos belgilaridan biri charchoqdir. Charchoq doimiy charchoq bilan ajralib turadi, bu sizning kundalik harakatlaringizga xalaqit beradi. Bu deyarli hamma narsani qilish uchun energiya etishmasligini his qilmoqda. Agar sizda Addison kasalligi bo'lsa, uxlash charchoq bilan kurashishga yordam bermaydi. Gormonlar ishlab chiqarishning etishmasligi tufayli siz ushbu turdagi charchoqni engish uchun davolanishga muhtoj bo'lasiz. Charchoq - bu bir nechta kasalliklarning alomati bo'lib, uni bitta kasallikka bog'lash qiyin.

Terining rangsizlanishi: Qorong'i teri rangiga ega bo'lgan joylar bilan terining rangi o'zgarishi Addison kasalligining yana bir alomatidir. Qorong'u yamoqlarning bu rivojlanishi giperpigmentatsiya deb ataladi. Noyob kasalliklarni davolash bo'yicha milliy tashkilot bizga "bu rang o'zgarishi ko'pincha izlar yaqinida, terining burmalari (masalan, bo'g'imlar) va shilliq pardalarda (milk kabi) paydo bo'ladi", deb aytadi.

Ushbu teri o'zgarishlari boshqa alomatlar paydo bo'lishidan bir necha yil oldin sodir bo'lishi mumkin, deydi manba. Ammo, bu Addison kasalligi aniqlangan har bir kishida bo'lmaydi. Addison kasalligi bo'lgan odamlarda yuz berishi mumkin

bo'lgan boshqa teri o'zgarishlari mavjud. Ba'zi odamlar vitiligo kasalligini rivojlantirishi mumkin, ya'ni tananing turli sohalarida oq dog'lar paydo bo'ladi, deydi Noyob buzilishlar milliy tashkiloti. Terining yana bir o'zgarishi - peshonada, yuzda va elkada qora dog'lar. Agar siz ushbu o'zgarishlardan birini ko'rsangiz, keyingi qadamlaringiz qanday bo'lishi kerakligini muhokama qilish uchun shifokoringizga qo'ng'iroq qilish vaqti keldi.

Addison kasalligi diagnostikasi: Addison kasalligiga shubha qilinganda bemor shikoyatlari va anamnezidan tashqari, quyidagi tekshiruvlardan o'tish talab etiladi:

Qon analizi. Qon tarkibidagi natriy, kaliy, kortizol va AKTG miqdorini aniqlash Addison kasalligi tashxisini qo'yishda yordam beradi. Qonning antitelo analizi esa ushbu kasallikda kuzatiladigan autoimmun jarayonlarni aniqlab beradi.

AKTGni stimulyatsiya qilish. Bu test yordamida qondagi kortizol miqdori aniqlanadi. Bunda sun'iy AKTG gormoni qonga yuborilishdan oldin kortizol miqdori o'lchanadi va AKTG yuborilgandan keyin kortizol miqdori qayta o'lchanadi. Agar bemorda buyrak usti bezi yetishmovchiligi kuzatilayotgan bo'lsa, kortizolga bo'lgan sezgi past ko'rsatkichda yoki umuman yo'q bo'ladi.

Insulinli gipoglikemiya sinamasi. Bu test ikkilamchi buyrak usti yetishmovchiligini aniqlash maqsadida o'tkaziladi, ya'ni gipofiz bezi kasalliklari natijasida kelib chiqadigan holatlarda. Bu test o'tkazish uchun qonda insulinni ma'lum vaqt oralig'ida yuborib, glyukoza va kortizol miqdori aniqlanadi. Normada glyukoza miqdori kamayadi, kortizol miqdori esa oshadi.

Visual test. Shifokor ko'rsatmasiga binoan bemor qorin bo'shlig'i KT (kompyuter tomografiyasi) tekshiruvi o'tkaziladi. Bunda buyrak usti bezining hajmi va

ehtimoliy patologiyalar o'rganiladi. Agar ikkilamchi buyrak usti bezi yetishmovchiligiga shubha qilinsa, bosh miya MRT tekshiruvi buyuriladi. Bunda gipofiz bezining holati o'rganiladi.

Addison kasalligini davolash: Addison kasalligini davolash maqsadida, gormon o'rnini bosuvchi gormonal preparatlar buyuriladi, organizm o'zi mustaqil ravishda sintezlay olmayotgan gormonlar miqdori normal miqdorga kelishi uchun. Bunday preparatlar quyidagicha qabul qilinadi:

Peroral kortikosteroidlar;

Ineksion kortikosteroidlar. Agar peroral qabul qilish imkoni bo'lmasa, ularni ineksiya ko'rinishida tavsiya etiladi;

Androgen o'rnini bosuvchi gormonal preparatlar. Ayollar va erkaklarda androgen gormoni yetishmaganda, uning o'rnini bosuvchi preparatlar buyuriladi. Bu bilan bemorlarning kayfiyati va jinsiy hayoti tiklanadi. Og'ir ruhiy zo'riqishlarda, tana harorati ko'tarilganda va oshqozon ichak tizimi kamchiliklarida va stress holatlarida (operatsiyadan oldin, infeksiyon kasalliklarda) shifokor ko'rsatmasiga binoan natriyli preparatlar ham tavsiya etilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiotlar:

1.B.X Shagzatova „ Endokrinologiya”

2.S.I Ismailov „ Endokrinologiya”

3. Mark S. Nyu-York: Thieme Medical Publishers. 7 2010.

4.Greenberg.

„Neyroxirurgiya bo'yicha qo'llanma.”

5. Internet tarmoqlari.

6. Avitsenna.uz

UZBEKISTAN

Adrenogenital Syndrome

Ismoilov Toxirjon Xasanovich

Isamov Aziz Yakub o'g'li

Yo'ldoshev Muhridin

University Samarkand State Medical Pediatric faculty Students

Scientific head: **Davronova Aziza Davronovna.**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6461006>

Annatatsiya. Adrenogenital syndrome-hereditary disease of the adrenal glands, here to solve the functional guarantee of the enzyme and the disabled due to steroidogenesis break. During diagnostic 17-gidroksiprogesteron, 17-ketosteroidlar androstenedion, acth levels, ovarianultrasound n controller. Glyukokortikoidlar and mineralokortikoidlar patients with hormone replacement, androgen, or estrogen is prescribed in conjunction with the new generation of progestinlari. Keep it simple and to fail soltering vir vir of antenatal genital organs visible forms of the disease, the main clinical sign zatsiyasi. There are signs pseudohermafroditizm women in

new born babies. Clitoris the size of a large cone-shaped or has a form, the enhancement of the mouth of the vagina, genitourinary sinus is formed, and the expansion of small city big lips, perineum tall. Internal normally developed sexual organs.

Keywords: adrenogenital syndrome, genitourinary sinuses, lips, large and small, the expansion of the city, pseudohermafroditizm.

The relevance of the topic of: adrenogenital syndrome - caused by congenital defects of the enzymes necessary for corticosteroids biosintezi sim that gives the face a clinical-ptomlar set. Po'st of the floor to him virilizatsiya congenital adrenal gland-hyperplasia of the official delegations would cause for servicing. Virilizatsiyalovchi Adrenogenital syndrome in almost the same amount of cortisol in the blood at low doses, increased androgen is going. The son of the external members of this girl sex of the fetus, the fetus will be specific to. After the birth of a daughter, then takes virilizatsiya, gavin male structure is similar, the milk glands do not grow and does not see menses. The son of the child and the gender of the fetus develops quickly after the birth of five members of the minor reaches in advance. Adrenogenital syndrome caused by loss of salt cortisol and aldosteron arising from different meta-bolizmida much deeper changes observed is typical. The amount of this hormone is too low, the patient gives the shortage of ruy po'st the adrenal gland in the floor. Cha-alok fake xunasalik symptoms, degidratatsiyasi the body (as a result of sodium loss), later the heart-the sudden cessation of cardiac activity is observed and the shortage of vessels children die as a result of it. Konjenital disfunktsiyasi korteksning adrenaline or adrenogenital syndrome (giperplaziya) inherited in most of the disease occurs. The spread of pathology

between the representatives of different nations makes a difference. Classic version of the caucasus people in the ag's 1:14 000 frequency occurs in infants, Alaska eskimos, while this figure 1:282. Of the jews, the incidence is much higher. In so doing, adrenogenital disorders of the classic the form Ashkenazi group of the jewish nation, belong to those who by 19% at is determined. Pathology at autosoma retsessiv on the type of depending is transmitted. Each both the father — mother of pathological gene in the transportation of such a syndrome, able , who is a child birth , the probability of 25%, the carrier and of the patient's life-75%. You the parents of one full Dna able if, in children, the syndrome, the clinical contours in the development of is not administered. You the father and the mother if the child is too sick is. Genital organs of the characteristic to change able , which is the antenatal ag the type of diagnosis difficult is not , and birth after immediately out carried. Questionable cases karyotiplash woman karyotipini (46XH), molecular-genetic test confirm to be used. Later clinical debut or virilizatsiyaning minimal external contours with the secret the flow with the diagnostic search , an important role has.

In such cases, adrenogenital syndrome detection for laboratory and instrumental methods apply.

Pathogenesis: 21 CYP-B-gene deficient with adrenogenital syndrome, the most widely distributed version of the work out a mechanism on the basis of re - communication principle. His initial contact of the steroid cortisol and aldosteronning the lack of. 17-deoksikortizol and deoksikortikosteronga 11-gidroksiprogesteron and progesterone full transition period with along gidroksilatsiya process guarantee and prescribed by the disabled are observed. As a

result, cortisol secretion is reduced , and this process pituitary gland cover to corticosteroid use, production, stimulate to adrenaline korteksning kompensatsion hiperplaziyasiga get come ACTH hormone synthesis increases. This with a series, the androgen synthesis increases and their sensitive tissues and organs on the effects of clear signs appear it will. Enzymes active moderate decrease with mineral kortikoid failure in the development of is not administered, because aldosteronga the needs kortizolga than almost 200 times lower is. Only gene've deep defects early age start itself manifested which serious clinical signs out comes.

Adrenogenital syndrome treatment: Kidney torn, the gland fails to keep the vir disfunktsiyasini patch the main method-glyukokortikoidlar the failure eliminates which hormone replacement therapy. Hidden AG which is the female reproductive plan absence, giperandrojeniyaning skin contours is negligible and monthly found the rhythm, hormones are not used. In other cases, treatment mode, to select the endocrine pathology shape, leading to the character and his violence level depends on. Often glyukokortikoidlar of the drug, the appointment of certain therapeutic purpose according to selected other medicines and surgical methods with filled.

Used adabiotlar:

- 1.B.X Shagzatova ,, Endocrinology'
- 2.S.I Ismailov ,, Endocrinology'
3. Mark S.NewYork: Thieme Medical Publisher, Not. 7 2010. Greenberg. ,,Neurosurgery on guide.'

4.The internet networks.

“Huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish davr talabi”

Akbarova Farida Abdujalilovna

Farg'ona viloyati Yozyovon tumani

2- umumiy o'rta ta'lim maktabi

Tarbiya va huquq fani o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6483574>

Annotatsiya: Ushbu maqolada huquqiy davlat qurishda huquqiy ong va huquqiy madaniyatning o'рни kattaligi va buning uchun avvalo har bir shaxsning huquqiy immunitetini, huquqiy savodxonlik darajasini yaxshilash masalalari yoritib o'tilgan.

Kalit soʻzlar: davlat, huquq, qonun, huquqiyong, huquqiy madaniyat, partiya, shaxs, farmon, jamiyat, demokratiya, siyosat, norma.

Huquqiy madaniyat xalqimizning azaliy anʼanalariga, udumlariga, tiliga, diniga, ruhiyatiga asoslangan holda insof va iymon, adolat va qonuniylik, insonga yuksak hurmat va eʼtibor, sabr-toqat kabi maʼrifat va haqiqat tuygularini ongimizga singdirishga xizmat qiladi. Shuning uchun ham kishilarning fikrini,

dunyoqarashini mustaqilligimiz yo'lida fidokorona mehnat qilishga yo'naltirilgan huquqiy madaniyatni yuksaltirish hayotiy zaruriyatdir. Aholining huquqiy madaniyati va huquqiy ongini yuksaltirish, huquqiy ta'lim va ma'rifatni, jamiyatda huquqiy bilimlar tartibotini tubdan yaxshilash, inson huquq va erkinlariga chuqur hurmat va ehtiromga asoslangan munosabatni, odamlarda qonunga itoatkorlik tuygusini, qonunlarni bilish va unga qat'iy amal qilish saodatmandligini qaror toptirish bugungi kunning zaruriy talabi bolib kelmoqda. Huquqiy demokratik davlat va adolatli fuqarolik jamiyati qurish jarayonida, avvalo, har bir fuqaroning huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini shakllantirib borish asosiy va muhim vazifa hisoblanadi. Huquqiy davlat qurishning zaruriy sharti - bu qonunlarning sozsiz bajarilishidir. Qonunlarning bir xilda va sozsiz bajarilishi har bir shaxsning oz vazifasiga munosabati va zimmasidagi mas'uliyatni his qilishiga bog'liqdir. Avvalo huquqiy ong va huquqiy madaniyatga olimlar tomonidan berilgan turlicha ta'riflar bilan tanishib chiqish maqsadga muvofiq bo'ladi, jumladan, professor Islomov huquqiy ongga shunday ta'rif beradi: "Huquqiy ongni mamlakat fuqarolarining ham amaldagi huquqqa, yuridik amaliyotga, fuqarolar huquqlari, erkinliklari, majburiyatlariga, ham orzu qilingan huquqqa va boshqa huquqiy hodisalarga munosabatini ifodalovchi huquqiy sezgilar, g'oyalari, baholar, tasavvurlar tizimi sifatida ta'riflash mumkin". Professor Dmitrievning ta'rificha: "Huquqiy ong bu insonlarning va ularning turli birliklarining hamda butun jamiyatning amaldagi huquq va huquqiy hodisalarga nisbatan qarashlari, g'oyalari, tasavvurlari yig'indisidir". Huquqiy madaniyatga berilgan ta'riflarga kelsak, U. Tajixanov va A. Saidovlar o'zlarining Huquqiy madaniyat nazariyasi nomli kitobida huquqiy madaniyatga shunday ta'rif berishadi: "Huquqiy madaniyat deganda jamiyatda qaror topgan huquqiy tizimning darajasini, xalqning bu huquq tizimidan

xabardorlik darajasini, fuqarolarning qonunga bo'lgan hurmati, huquqiy normalarning ijro etilish darajasi, huquqqa rioya qilmaganlarga murosasiz bo'lish, qonunga itoatkorlik darajasini tushunamiz". Demak, yuqoridagilardan xulosa qiladigan bo'lsak, qabul qilinayotgan qonunlar, har qanday normativ-huquqiy hujjatlar, huquq sohasida bo'ladigan o'zgarishlardan toliq tarzda xabardor bolib, o'rganib chiqilishi natijasida huquqiy ong va tushunib yetib unga amal qilinishi esa huquqiy madaniyatni shakllantiradi. Huquqiy madaniyatning yuksak darajada bo'lishi huquqiy davlatning o'ziga xos xususiyatidir. Bozor iqtisodiyotini shakllantirish sharoitida huquqiy madaniyatni oshirish muhim vazifa sanaladi. Fuqarolarning yuksak huquqiy ongi va huquqiy faolligi ma'rifiy jamiyatda huquq ustuvorligining, huquqiy davlatning poydevoridir. Fuqarolarning huquqiy ongini shakllantirish, huquqbuzarliklarning oldini olish, jinoyatchilikka qarshi kurashishning zarururiy talabidir. Haqiqattan ham shunday, huquqiy immunitet shakllangan shaxsga tashqaridan kirib keladigan yot goyalar, qarashlar, qonunga xilof xatti-harakatlar oz ta'siriga ega bo'lmay qoladi.

Ijtimoiylashuv natijasida shaxslar ezgulik va adolat, inson sha'ni va uning toptalishi hamda erkinlik va qullik kabi qonuniyatning mavjudligini anglab idrok etishadi. "Nima yaxshi-yu nima yomonligini" tushunib yetishda esa ularga aynan huquqiy savodxonlik, huquqiy yetuklik yordam beradi.

Mamlakatimizda mustaqillikka erishganimizdan song aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini oshirishga katta e'tibor berib kelinmoqda. Jumladan, 1997-yil 29-avgustda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan "Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish milliy dasturi" qabul qilingan edi. Unda aholi huquqiy madaniyat darajasining oshirilishi qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud

hokimiyati xodimlarining bilimdonligiga kop jihatdan bogliqligi, huquqiy madaniyatning ilmiy asoslarini tadqiq etishni ragbatlantirish, ijtimoiy - huquqiy tadqiqotlarni tashkil etish va boshqa masalalar oz aksini topgan. Biroq bugungi kunga kelib zamon o`zgarishi, fuqarolarning fikr yuritish darajasi ozgarganligi sababli ushbu milliy dasturni yangilash vazifasi qoyilmoqda. Bundan tashqari 2017 -yil 7- fevraldagi “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategyasi to'g'risida”gi Prezident farmoni, 2017-yil 7- sentabrda qabul qilingan “Huquqiy axborotni tarqatish va undan foydalanishni ta'minlash to'g'risida”gi qonun, 2018- yil 13- apreldagi “Davlat huquqiy siyosatini amalga oshirishda adliya orgnlari va muassasalari faoliyatini tubdan takomillashtirish chora -tadbirlari to'g'risida”gi Prezident farmoni, 2019- yil 9- yanvardag “ Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida”gi Prezident farmoni va boshqa me'yoriy - huquqiy hujjatlarning qabul qilinganligini ko'rish mumkin. Aholining qonunlarga huquqiy jarayonlarga ishtirokini va ularning xabardorlik darajasini aniqlash uchun alohida jamoatchilik fikri so'rovlari ham o'tkazilib turiladi. Misol tariqasida 2017-yilda “Ijtimoiy fikr” jamoatchilik fikrini o'rganish Markazi tomonidan “O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 25 yilligi “ mavzusida jamoatchilik fikri so'rovi o'tkazilgan edi. O'tkazilgan so'rov ma'lumotlariga kora, fuqarolarning mutlaq ko'pchiligi, ya'ni 90,5 foizi O'zbekiston Konstitutsiyasini “mamalaktdagi huquqiy munosabatlarni tartibga soluvchi bosh hujjat”, deb hisoblaydi, unda suveren davlat va adolatli jamiyatni shakllantirishning fundamental asoslari, inson huquqlarini himoya qilish va mustahkamlashga, demokratiya va ijtimoiy adolat ideallariga, fuqarolar osudaligi va millatlararo totuvlikni ta'minlashga sodiqlik mustahkamlab qo'yilgan. Mutlaq ko'pchilik fuqarolarning - 86,3 foizining fikricha , asosiy qonun

nafaqat davrning zamonaviy talablariga javob beradi, balki istiqbolga mo'ljallangandir deya fikr bildirishgan. Mazkur so'rovda aholining o'z fuqarolik huquqlari to'g'risida xabardorlik darajasi aniqlandi. “Siz o'z fuqarolik huquqlaringizni bilasizmi?”, degan savolga fuqarolarning mutlaq ko'pchiligi - 92,6 foizi tasdiqlovchi ovoz berdi.[8] xuddi shunday ijtimoiy so'rovlar tez-tez o'tkazilib turilishi aholining fikrini o'rganish va ularda mavjud bo'lgan kamchiliklarni bartaraf etishga katta yordam beradi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev “Parlamentimiz haqiqiy demokratiya maktabiga aylanishi, islohotlarning tashabbuskori va asosiy ijrochisi bo'lishi kerak” nomli ma'ruzasida siyosiy partiyalar,ularning parlamentdagi fraksiyalari va deputatlarning faoliyatini tanqidiy tahlil qilib, quyidagi fikrlarni bayon etdi: “Deputatlarning ish uslubini takomillashtirish, aholining huquqiy madaniyatini oshirish maqsadida siyosiy partiyalar orqali: “Markaz - viloyat - tuman” tartibida ishlaydigan yangi tizimni joriy etish ayni muddao bo'lar edi”,- degan fikrni bildirganlar, chunki barcha qonunlarning yaratilishi, ishlab chiqilishi deputatlar tomonidan amalga oshiriladi. Ular xalqning orasida bo'lib barcha taklif va tavsiyalar, kamchiliklarni o'rganib chiqib xalq manfaatlaridan, xalq ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda qonunlarni yaratishlari shart va zarur.

Bekorga “Markaz-viloyat-tuman” tartibida ishlaydigan tizim deb aytmaganlar, har qanday siyosatda bo'ladigan o'zgarish va qo'shimchalar markazdan viloyatga undan tuman va boshqa chekka hududlargacha yetib borishi xalq xabardor bo'lishi va o'z fikr -mulohazalarini yetkazishi kerak ekanligini hisobga olib bunday tizim yartish kerakligini aytib o'tganlar. Mamlakatimizda ijroga yo'naltirilgan har bir qonun, amaldagi huquqiy hujjatlarga kiritilayotgan o'zgartish va qo'shimchalardan

aholini izchil hamda keng xabardor qilishda jamoatchilik ishtiroki va faolligi muhim. Kommunikatsiya texnologiyalari, davlat organlari bilan ijtimoiy sherikchilik imkoniyatlaridan samarali foydalanish lozim.

2019-yilda aholining huquqiy ong va huquqiy madaniyatini yaxshilash maqsadida “Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida”gi Prezident Farmoni qabul qilindi. Ushbu farmonda: jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirib borish uchun qonun ustuvorligini ta'minlash va qonuniylikni mustahkamlashning eng muhim shartlaridan biri hisoblanadi, deya ta'kidlab o'tilgan. Shu o'rinda aytib o'tish joizki, O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish sohasida muvofiqlashtiruvchi davlat organi bo'lib hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Gulnora Inomjonova. “Nikoh shartnomasi-oila mustahkamligining huquqiy kafolati “ ilmiy-amaliy qo'llanma, -T.: Intellekt Ekspert, 2015, 10-b
2. Huquqiy yetuklik - barkamollikka eltadi“ Ozbekiston Respublikasi Adliya vazirligi.-T.: Adolat 2011, 7-b
3. Islomov.Z.M.Davlat va huquq nazariyasi.-T.: Adolat, 2007.-537-b

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida matematika mashg'ulotlarini tashkil etish usullari

Akramova Dilshoda Nurmuhammedovna

Navoiy viloyati Nurota tumani

3- sonli DMTT uslubchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6473415>

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha talimda matematika mashg'ulotlarini tashkil etish usullari haqida soz yuritilgan. Bolalarda matematik tushunchalardan oldin mavjud bo'lgan g'oyalar tushintirilishi, mashg'ulotlardan tashqari vaktlarda o'yinlar tashkil qilib, bolalarning matematik tasavvurlari mustaxkamlanishi, chuqurlashtirilishi, va kengaytirilishi aytiladi. Matematik tasavvurlarni rivojlantirishda anketa, savol-javob, suhbat, umumlashtirish, kuzatish metodlar sanab o'tiladi.

Kalit sozlar: maktabgacha talim, elementar matematika, bolalar ozlashtirishi, bogcha, bilim, tasavvur.

Ayni paytda bu umumiy yo'nalishlar ta'limni boshqarish va tashkillashtirish, ta'lim turlari va yo'nalishlari, uzviylik va integratsiyani ta'minlash, o'qitish metodlari va vositalari kabi yo'nalishlarda xususiylashadi. Ta'limda uzviylik va integratsiyalashuv bilan birgalikda o'qitish metodlari va vositalarini ham yangilash va qayta ko'rib chiqish lozim. Jamiyatimizda ro'y berayotgan turli xil o'zgarishlar o'qituvchilar oldiga muhim vazifalar qo'ymoqda. Bu vazifalar har tomonlama

rivojlangan, mustaqil fikrlay oladigan, ijodkor, aqlli va nozik didli yoshlarni tarbiyalashdan iborat bo'lib, hozirgi zamon o'qituvchisidan tinmay ijodiy izlanish, o'qish va o'qitishga yangicha munosabatni, fidoiyligni talab qiladi.

Maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'limning asosiy bo'g'inidir. Avvallari bu tizim xalq xo'jaligining turli sohalarida mehnat qilayotgan otaonalarining ijtimoiy faoliyati uchun shartsharoit yaratishgagina xizmat qilgan bo'lsa, endilikda bolalar bog'chalari ish mazmuniga qo'yilgan talablar xam o'zgartirildi. Asosiy vazifalardan biri kichkintoylarni maktab bosqichida o'qishga tayyorlashdir. Bolalar bog'chalari tarbiyalanuvchilariga ta'lim berishda maktablar o'quv dasturlariga yaqinlashtirilgan 12 yo'nalishli yangi dasturlar ishlab chiqilgani, sinovdan o'tkazilib, joriy etishga kirishildi. Bog'chalarda bu dasturlarni ta'lim jarayonida qo'llash orqali ijobiy natijalar qo'lga kiritildi. Jumladan, maktab oldiga yangi maqsadlarning qo'yilishi bilan bog'chada matematika ta'lim berish mazmunining tubdan o'zgarishga olib keldi. Bog'cha bolalariga matematikadan samarali ta'lim berish bulajak tarbiyachi maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar uchun ishlab chiqilgan «Maktabgacha yoshdagi bolalarda matematika tasavvurlarni shakllantirish» kursini o'qish metodikasini egallab, chuqur o'zlashtirib olmog'i zarur. Yosh avlodii o'z xalqi, jamiyati va yurtiga fidoiyligi ruhida kelajak taqdiri uchun mas'ullikni his eta oladigan, boy milliy madaniy merosimiz va qadriyatimizga hurmat va asrab avaylash ruhida tarbiyalash jamiyatimiz oldida turgan kechiktirib bo'lmas vazifa ekan, bunda barcha ta'lim tarbiya ishi bilan shug'ullanuvchi xodimlardan katta katta ishlarni bajarishni talab etadi. Maktabgacha tarbiya mutaxassislarini tayyorlash tizimida «Maktabgacha yoshdagi bolalarda elementar matematik tasavvurlarni shakllantirish asoslari va metodikasi»

kursi muhim o‘rin tutadi. So‘ngi yillarda mamlakatimizda bolalar bog‘chasida matematika o‘qitish butun tizimida o‘z ko‘lami va ahamiyati jihatidan nihoyatda katta bo‘lgan o‘zgartirishlar amalga oshirishdi. Maktab oldiga yangi maqsadlarning qo‘yilishi bilan bog‘chada matematik ta’lim berish mazmunining tubdan o‘zgarishiga olib keldi. Bog‘cha bolalariga matematikadan samarali ta’lim berish bo‘lajak tarbiyachi maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ishlab chiqilgan «Maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tasavvurlarni shakllantirish» kursini o‘qish metodikasini egallab, chuqur o‘zlashtirib olmog‘i lozim.

Bolalar bog‘chasida matematik ta’lim berish metodikaning predmeti quyidagilardan iborat:

1. Matematika o‘qitishda ko‘zda tutilgan maqsadlarni asoslash. Nima uchun matematika o‘qitiladi, o‘rgatiladi?). Bog‘chada matematika o‘qitish mazmunini ilmiy ishlab chiqish. (nimani o‘rgatish?). Bolalarga bilimlar qanday berilganda, bu bilimlar fan, texnika va madaniyatning hozirgi zamon rivojlanishi talablariga mos keladigan bo‘ladi.
2. Matematika fani oldida turgan maqsadlar: umumiy ta’lim, amaliy va tarbiyaviy maqsadlaridan iboratdir.

Umumiy ta’lim maqsadlari: Bolalarga real olamdagi yuz beradigan eng sodda xodisalardagi miqdoriy nisbatlarni tushunishga va olamdagi fazoviy shakllarni (joylashishlarini); natural son, geometrik shakl, miqdor va boshqa tushunchalar abstrakt ammo ular real borliqdagi predmetlarga xos bo‘lgan bog‘lanish va munosabatlarni aks ettiradigan hajmda bilimlar berish. Bu bilimlar fazoviy tasavvurlarni rivojlantirishga mantiqiy fikrlay bilishga yordam berishi kerak.

Matematikani o'rgatish bolalarda o'z ona tilida xatosiz so'zlashga, o'z fikrini aniq va ravon qilib bayon eta bilishga o'rgatishda yordam berishi kerak. Matematikani bayon etishda sergaplikka yo'l qo'yish mumkin emas, bunda har bir so'zni o'z o'rnida ishlata bilish ayniqsa muhimdir. Maktabgacha tayyorlov guruhida bolalarda ba'zi bir yashirin muhim matematik aloqalarni, munosabatlarni, "teng", "katta", "kichik", "butun va bo'lak" kattaliklar orasidagi bog'lanishlarni, o'lchov kattaliklari bilan son o'rtasidagi bog'lanishlarni aniqlay bilish ko'nikmasini rivojlantirishga alohida e'tibor beriladi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning matematik tasavvurini shakllantirish mantiqiy tafakkurining yangi bosqichga ko'tarilishiga va ularning umuman aqliy faoliyati rivojlanishi uchun zamin yaratadi. Bolalarni ko'z bilan hamda ichida sanashga o'rgatib boriladi. Ularning ko'z bilan chamalash, shaklni tezda farq qila bilish qobilyati rivojlanadi. Bu yoshda aqliy qobilyatni, mustaqil fikr yuritishni, analiz, sintez, taqqoslash kabi jihatlarini, muhokama qilish, xulosa chiqarish qobilyatini, fazoviy tasavvurni rivojlantirish ham katta ahamiyatga ega. Maktabgacha tayyorlov guruhining elementar matematik tasavvurini rivojlantirish bo'yicha dasturi bolalarning oldingi guruhlarda olgan bilimlarini umumlashtirish, bir tizimga keltirish, kengaytirish va chuqurlashtirishni nazarda tutadi. Maktabga tayyorlov guruhida matematika bo'yicha haftasiga 2 ta mashg'ulot, yil davomida 72 ta mashg'ulot o'tkaziladi. Mashg'ulotlarning davom etish muddati: birinchisi – 30 daqiqa, ikkinchisi – 20-25 daqiqa. Har bir mashg'ulot tuzilishi uning mazmuni bilan aniqlanadi. U yangi materialni o'rganish, o'tilganlarni takrorlash va mustahkamlash, bolalarning egallagan bilimlarini tekshirishga xizmat qiladi. Yangi mavzu bo'yicha birinchi mashg'ulot butunlay yangi matn ustida ishlashga doir bo'lishi kerak. Yangi matn bilan tanish bolalarning ishlash qobilyati yaxshiroq

vaqtda, ya'ni mashg'ulot boshlanishining 3-5 daqiqasidan boshlab 15-18 daqiqasida yakunlanadi. O'tilgan materialni takrorlash uchun mashg'ulot boshlanishidan 3-4 daqiqa va mashg'ulot oxirida 4-8 daqiqa ajratiladi. Yangi murakkab matematik tushunchalarni o'zlashtirish bolalarni toliqtiradi. Shuning uchun iloji bo'lganda yangi materialni o'tish davomida o'tilganlarni takrorlash foydalidir. Chunki yangi bilimlarni ilgari o'zlashtirilgan bilimlar bilan bir tizimga kiritish juda muhim. Ikkinchi va uchinchi mashg'ulotlarda o'rganilayotgan mavzuga taxminan 50% vaqt ajratiladi. Mashg'ulotning ikkinchi qismida esa bevosita oldin o'tilgan material takrorlanadi. Uchinchi qismida bolalar o'rganib qolgan material takrorlanadi. Tayyorlov guruhida o'tkaziladigan matematik mashg'ulotda didaktik ko'rsatma materiallaridan keng foydalanilishi xarakterlidir. Amaliy ishlar, ko'rgazma tashkil qilish bilan bog'liq bo'lgan topshiriqlar ham namuna sifatida qaralishi mumkin. Pedagog – tarbiyachi ularga o'zida bo'lgan ko'rsatma-qo'llanmalarni hisobga olib tuzatishlar kiritishi mumkin.

Ko'pchilik hollarda tavsiya etilayotgan og'zaki mashqlar materialini pedagog-tarbiyachi turli usullarda berishi, ba'zan esa guruhning tayyorgarligiga qarab almashtirishi mumkin. Pedagog-tarbiyachi tavsiya etilayotgan didaktik o'yinlarga ham ijodiy yaqinlashishi kerak, bunda o'yinlarni o'tkazishda foydalaniladigan qo'llamalarni imkoni boricha hisobga olib, o'zi topgan o'yinlarni sinash maqsadida mashg'ulotlarda o'yinlar tashkil qilishi mumkin. Mashg'ulotlarda didaktik o'yinlar va ko'rgazmali materiallardan keng foydalaniladi. Bolalar mashg'ulotlarga qiziqib qatnashishlari uchun tarbiyachi quyidagi talablarga rioya qilishi lozim:

Dastur materiallarini yaxshi o'zlashtirib olish.

Puxta material (namoyish qiluvchi va tarqatma) tayyorlash.

Bolalar faoliyatini o'zgarib turishga , qiziqishga e'tibor qilish.

Mashg'ulot o'rtasida harakatli o'yinlar o'tkazishni rejalashtirish.

Mashg'ulot davomida bolalarning mustaqil xulosa chiqarishlariga erishish.

Bolalarning xilma-xil javoblarini rag'batlantirish.

Dastur materialini mashg'ulotlarga taqsimlashda bolalarning bilim va ko'nikmalariga, ularning tayyorgarligiga e'tibor berish lozim. Maxsus atamalarni to'g'ri qo'llay bilish katta ahamiyatga ega. Masalan, son va raqam tushunchalarini aralashtirib yubormaslik kerak. (Qaysi son katta, qaysinisi kichik deb so'raladi, qaysi raqam katta deyish mumkin emas). Mashg'ulotda hamma bolalarning faol ishtirok etishlariga erishish maqsadida har bir bolaning oldida tarqatma materiallar bo'lishi tavsiya etiladi. Agar o'rtog'ining javobi to'g'ri bo'lsa qizil kartochka, o'rtog'ining javobi uni qoniqtirmasa, ko'k kartochka ko'tarilishi lozim. Bunda hamma bolalar o'rtoqlarining javoblarini diqqat bilan eshitishga harakat qiladilar, intizom buzilmaydi, shu bilan birga, bolalarning test sinovlariga tayyorgarliklari ham hisobga olinishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo'yilgan Davlat talablar(2018yil 4iyul)
2. Bikbayeva N. U. "Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi". Toshkent, "O'qituvchi", 1996 yil 6. Jumayev M. E., Tadjieva Z. G'.
3. "Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi" Toshkent, 2005 yil 7.

Jumayev M.E., Tadjiyeva Z.G'. "Boshlang'ich sinflarda matematikadan fakultativ darslarni tashkil etish metodikasi" Toshkent, "TDPU" 2005 yil 8.

Jumayev M.E.

4. Bolalarda matematik tushunchlarni rivojlantirish nazariyasi va metodikasi (KHK uchun) Toshkent, "Ilmg' Ziyos" 2005 yil 9. Jumayev M.E.

**ANALYSIS OF THE STATE OF RESEARCH IN THE FIELD OF
RECOGNITION OF X-RAY AND CT IMAGES USING DEEP MACHINE
LEARNING METHODS**

Egamberdiyev Dilshodjon Davronjon ugli

Kholmirezayev Javokhirbek

Aytbekov Jamilbek

Tashkent University of Information Technologies

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6478254>

Abstract: The article describes the terminology of the problem of recognition of X-ray and CT images using deep machine learning methods, the relevance of the problem is investigated, and the analysis of the current state of the problem in the field of recognition of X-ray and CT images is carried out. Aspects of the problem being solved, identified during the analysis, are noted in the form of problems to be solved, approaches, models and methods, information technologies used, tools and software solutions to the problem.

Keywords: machine learning; neural networks; pattern recognition; processing of medical images; artificial intelligence.

Introduction

Today, respiratory diseases are one of the main causes of death in the population [1] and the early diagnosis of lung diseases has been and remains very significant. In this regard, there is a need for regular monitoring of the state of the lungs to prevent or detect a disease before it causes significant harm to human health.

Radiography, being the most common and accessible means of examination, is of great clinical importance in making a diagnosis. But despite all the advantages of

this method, the identification of signs of the disease from images is a rather difficult task that requires the participation of highly qualified specialists, as well as significant time costs. The complexity is caused by the incompleteness and inaccuracy of the initial information, namely the presence of various types of distortions in the images: an overexposed image, the presence of foreign objects, etc.

The use of neural networks for the classification of radiographic images of patients with pneumonia and COVID -19, as well as a description of the classifier developed on the basis of the simplest neural network, without using ready-made models from other developers and without preliminary training on third-party data, based on only a small set of images, is presented in the paper. [1]. Also, artificial intelligence based on neural networks of various types is used to analyze digital diagnostic images in the field of radiology and radiology. [1].

In order to classify pathological formations in intelligent systems for automated processing of chest x-rays, Tomakova R.A. et al. [2] used the method of multiwindow spectral transformation.

An analysis of research in the field of recognition of X-ray and CT images using deep machine learning methods made it possible to identify the main aspects of the current state of the problems that arise when recognizing medical images using machine learning methods, in particular:

- classes of tasks to be solved: recognition of visual signs of respiratory diseases in medical images; processing and analysis of CT images and chest radiography;

automatic classification of radiograph images; image preprocessing to improve the quality of object recognition in medical images, etc.;

- models and methods used to solve: an algorithm for detecting a decrease in lung transparency; lung extraction algorithm based on convolutional neural networks, node/foci detection algorithm based on 3D convolutional networks; cross-validation and lattice search method; method of analysis of Fourier amplitude spectra in a sliding window, approximation of brightness histograms in the analysis window; lung extraction algorithm based on convolutional neural networks, node/foci detection algorithm based on 3D convolutional networks; watershed algorithm; method for obtaining a vector of input features of an artificial neural network; false positive reduction method based on wavelet transforms; boundary gradient method; binarization methods, namely Niblack, Bernsen, Otsu. Zach; Sobel method).

Conclusion

In the course of the analysis of the current state of research in the field of recognition of X-ray and CT images using deep machine learning methods, it was revealed that the recognition of pathological processes is currently one of the most important tasks in the processing and analysis of medical images. Accurate diagnosis of pathologies in the early stages of their occurrence is complicated by the problem of a shortage of qualified specialists, as well as a high probability of medical error. Traditional methods of studying pathologies, together with medical

decision support systems that use machine learning methods, can solve a number of these problems.

Reference

Goppini G. et al. Neural networks for computer-aided diagnosis: detection of lung nodules in chest radiograms //IEEE Transactions on Information Technology in Biomedicine. – 2003. – T. 7. – №. 4. – P. 344-357 URL: <https://ieeexplore.ieee.org/document/1263906>

Keserci B., Yoshida H. Computerized detection of pulmonary nodules in chest radiographs based on morphological features and wavelet snake model

APPLICATION OF INDUCTION HEATING IN PROCESSES OF GOLD DESORPTION FROM ACTIVE COAL

Vokhidov Bakhriddin Rakhmidinovich, PhD, associate professor,

Murtozayeva Mohinabonu, student

Utkirova Shakhzoda, student

Navoiy state mining institute, department of "Metallurgy".

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6468213>

Annotation: currently, autoclave desorption of gold from active carbons is widely used. This technology makes it possible to speed up the process of extracting gold from the sorbent (coal) by more than 10 times compared to the existing technology. In this case, it is possible to achieve energy costs. The technology has been tested and successfully applied at many enterprises in the gold mining industry.

Keywords: coal, autoclave, desorption, ore, elution, collector, electrodes, coolant.

In the sorption technology of extracting gold and silver, a method is known for desorption of cyanide complexes of noble metals from activated carbons by autoclave treatment with cyanide-alkaline solutions at a temperature of 120-140°C. The disadvantage of the known desorption method is the low rate of silver extraction from activated carbons. The closest in technical essence is the method of desorption of the silver cyanide complex from activated carbons, including autoclave treatment with an alkaline solution at a temperature above 1500°C.

The use of autoclave desorption together with heap leaching made it possible to significantly increase the extraction of gold, since it became possible to extract gold from ore, which, under the "factory" technology, was considered off-balance and was taken to the dump. Currently, the most advanced mixed ore processing

technology is used - rich ore is processed at the factory, and gold is extracted from poor ores by heap leaching.

Autoclave desorption of gold, silver and impurities from activated carbon with NaOH solution. Desorption is carried out in an autoclave designed by the Irkutsk Polytechnic Institute at a temperature of 170-175°C and a pressure of 0.6-0.8 MPa. The concentration of the elution solution NaOH 5g/l. The amount of eluent solution is 10 volumes per 1 volume of coal, of which 3 volumes per 1 volume of rich eluate sent for electrolytic deposition of gold and silver, and 7 volumes per 1 volume of poor eluate supplied for sorption with saturated carbon. The amount of solution when cleaning coal from impurities by relieving pressure in the autoclave - 10 volumes per 1 volume of coal.

Desorption of gold and silver is carried out on a semi-industrial autoclave plant manufactured by Irgiredmet. The installation includes an autoclave, a refrigerator, a pump for supplying eluent to the autoclave, and an instrumentation panel.

The basis of the principle of operation and design of the semi-industrial sample of the autoclave is the design and principle of operation of the well-proven laboratory autoclave. The only structural difference was that the semi-industrial sample had not one, but three columns connected in series, located radially relative to the upper cover of the autoclave body 1. Replaceable containers 2 with saturated carbon were placed in columns 3, which were steel cylinders (96 mm in diameter and 330 mm high) bounded at the top and bottom by drainage grids (mesh size 0.5 mm) for the flow of the eluent solution. The ratio of the total height of the containers to the diameter was 10:1. The amount of coal loaded into three containers is 6.4 liters. Autoclave capacity (nominal) for solution 80 l.

The design of the autoclave makes it possible to turn on any of the columns autonomously, which made it possible to work not only at different capacities, but also to evaluate the effect of the height of the coal layer on the desorption indices when testing various process modes.

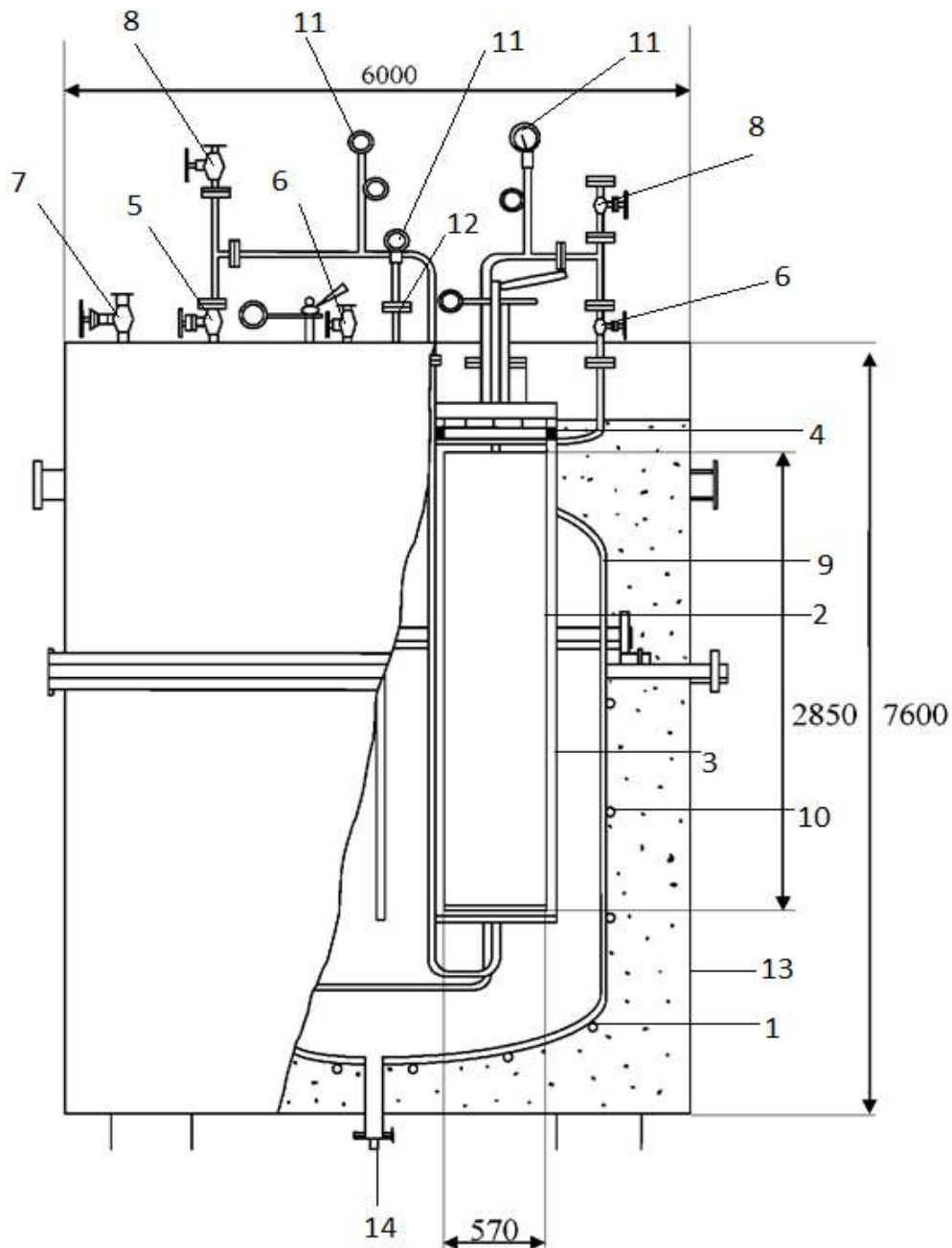

Figure 1. Drawing of a desorption autoclave.

Autoclave for desorption of precious metals from coals:

1 - body, 2 - container for coal (3 pcs.), 3 - column (3 pcs.), 4 - column cover, 5-8 - valves, 9 - body cover, 10 - heaters, 11 - pressure gauge, 12 - thermometer, 13 - heat-insulating casing, 14 - drain pipe.

To quickly replace containers with regenerated coal with saturated one, the columns were equipped with quick-release covers 4. Loading and unloading of coal from the autoclave was carried out without removing the working pressure in the apparatus body and disturbing the temperature regime of the process.

For this, the valve 5 for supplying the eluent to the columns with coal was closed. The eluent flow valves 6 were closed and the pressure relief valves 8 in the columns were opened. The solution from the columns was discharged into a bypass collector and then sent into circulation. By adjusting valves 8 the rate of pressure release in the columns with coal, the coal pores were cleaned from sludge and formed gels.

The main disadvantages of autoclave heating associated with operation are: high requirements for the quality of the coolant, short service life of the electrodes, significant costs for replacing the electrodes and shutting down the boiler for maintenance and repair, the difficulty of transferring significant heat power by means of electrode heating (in battery boilers of small volumes of 1-3 cubic meters), the presence of significant heat losses due to the bulkiness of the device, low efficiency.

One of the most well-known alternative methods of electric heating is induction. The principle of operation of the device with an induction heater is closest to the transformer. In induction heaters that operate at industrial frequency currents, it is not the coolant itself that is directly heated, but the metal body, and the medium is already heated from it, thus, the need to impose strict requirements on the heated substance is exhausted.

In such a system there are no elements subject to wear, and the service life of the installation is determined practically only by the service life of the electromagnetic coil. All this, according to manufacturers, makes such installations extremely reliable and durable. Also in such boilers the appearance of scale is practically excluded.

A number of manufacturers have already mastered the production of induction boilers of various capacities, widely used in heat supply systems for residential and industrial buildings, as well as technological heating (indirect) with an intermediate liquid heat carrier (from 100 to 115°C). These are Edison and Neptune type boilers with declared power from 4.7 to 500 kW.

In relation to the desorption of gold, the autoclave is replaced by 3 induction heaters connected in series. Several options for maintaining the temperature are possible: all heaters work simultaneously, evenly distributing the load, and when two or one heater is turned on at a constant power, while the other two provide smooth temperature maintenance.

CONCLUSION

The application of induction heating to gold desorption processes leads to a decrease in the requirements for the quality of the heated medium, and a decrease in operating costs. Also, induction heaters have a higher specific power compared to electrode boilers, and gives a certain power reserve, which helps to maintain the temperature at a constant required level, which, in turn, leads to an increase in gold recovery.

The induction heating method of desorting gold is an efficient and more acceptable method of obtaining from activated carbons, which requires a more economic production of pure gold without unnecessary emissions to tailings.

REFERENCES:

1. Yusupxodjayev A.A., Hojiyev Sh.T., Ochildiyev Q.T. Gidrometallurgiya jarayonlari nazariyasi. Amaliy mashg'ulotlar. Uslubiy ko'rsatmalar. – Toshkent: ToshDTU, 2020.
2. <http://ilmiy.bmti.uz> › filesPDF..Metallurgiya nazariyasi asoslari.pdf
3. "Gold Ore Processing" Project Development and Operations. Mike D. Adams. Fugue Pte Ltd, Singapore.

Ta’limda nostandart darslarni samarasi

Axatova Dilnoza Allayor qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat

o'zbek tili va adabiyoti universiteti,

talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6467764>

Annotatsiya. Ushbu maqolada dars jarayonini tashkil etishda nostandart darslar va ularning xususiyatlari, shuningdek, nostandart darslarning afzalliklari hamda, nostandart darslarga bo‘lgan zaruriyat, dars jarayonida ularning ahamiyati kabilar yoritilgan.

Tayanch so‘zlar: nostandart darslar, an’anaviy dars, dars maqsadi, kompetensiya, interaktiv o‘yinlar, ijodiy hisobotlar, musobaqalar, KVN - turdagi o‘yinlar, tanlov, teatrlashtirilgan darslar, binar, kompyuterli darslar, paradokslar, auksionlar, dialog, debat-munozara darsi, ijodiy dars, xayoliy dars, retrospektiv, videodars,

Dars - muayyan bir maqsadni ko‘zda tutib, ma’lum bir belgilangan vaqtda, ta’lim beruvchi va ta’lim oluvchi ya’ni (o‘qituvchi va o‘quvchi) o‘rtasida olib boriluvchi mashg‘ulotdir. Darsning maqsadi - o‘quvchi yoshlarni ilmi, salohiyatli etib tarbiyalash, egalangan bilim, ko‘nikma malakalarini tekshirish, muayyan

mavzu orqali unga yangi bilimlar berish va ularni shakllantirishdan iborat. Dars jarayonida o'qituvchi tomonidan o'quvchilarga yangi bilimlarni samarali yetkazib berish, hamda ularda olingan bilimlar yuzasidan kompetensiyani hosil qilishda, dars jarayoni va uni to'g'ri tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Darslar an'anaviy va noan'anaviy (nostandart) shaklda olib borilishi mumkin. Albatta, an'anaviy dars shakli samarali va keng tarqalgan shakldir. Nostandart darslar ham o'z o'rnida qiziqarli, noan'anaviy shaklga asoslangani va o'quvchida qiziqish uyg'otib darsning samaradorligini oshirishi bilan ahamiyatlidir. Qolaversa, hozirgi kun zamonaviy maktab o'quvchilari, ayniqsa, boshlang'ich sinf o'qituvchilari avvalgilardan butunlay farq qiladi. Ular qiziquvchan, zamonaviy texnika va texnologiya bilan yaxshi tanish, shuningdek, faol va harakatchan. Ularga ta'lim berishda bu kabi o'rinlarni inobatga olish o'ta muhim hisoblanadi. O'quvchilar ruhiyati qandaydir yangilikni, o'zgaruvchan faoliyatni talab etmoqda, buning sababi axborot asrida yashayotganimiz, ma'lumot oqimi kuchayganiligi hamda, texnika-texnologiyaning jadal rivojidir. O'qituvchi 45 daqiqa davomida o'quvchini zerkib qolmasligi uchun turli qiziqarli dars jarayonini tashkil qilishga ehtiyoj kuchaymoqda. Bunda o'qituvchilarga nostandart darslar katta yordam beradi. Nostandart darslar - doimiy an'anaviy shakldan biroz chekinib, uning o'rniga turli ijodiy tuzilmalardan, interaktiv o'yinlardan, qiziqarli ma'lumotlardan foydalanishni taklif etadi. Nostandart darslar turlarini o'qituvchi o'zi ijodiy yondashib yoki o'quvchilarining bilimlari va qiziqishlariga ko'ra ham o'zi yaratishi mumkin, samaradorlikni ta'minlashga e'tibor qaratgan holda, albatta.

Nostandart darslar - xorijiy mamlakatlarda XX asrning 70 - yillaridan maktablarda dars jarayoniga kiritila boshlangan. Shu yildan boshlab ko'pgina g'arb

mamlakatlarning milliy maktablarida, o'quvchilar uchun nostandart darslarni tashkil etish va yaratishga bo'lgan e'tibor kuchaydi. Natijada, g'arb pedagogikasida zamonaviy nostandart darslarning bir necha turlari yaratildi va amalga joriy etildi. Nostandart darslar turi ta'lim berilayotgan fanga va undagi mavzularga qarab turlicha ko'rinishlarga ega bo'la boshladi. Jumladan, "berilish" darsi, amaliy o'yinlar, matbuot konferensiyasilari, ijodiy hisobotlar, musobaqalar, KVN - turdagi o'yinlar, tanlov, teatrlashtirilgan darslar, binar, kompyuterli darslar, "sudlar" haqiqatni izlash o'yinlari, paradokslar, auksionlar, dialog va boshqalar. Shuningdek, nostandart darslarda, o'quvchiga yangi bilimlarni berish va ularni o'zlashtirishi uchun dars davomida, mavzuga oid ekskursiyalar, sayohat, video, multimedia vositalaridan ham o'rinli foydalanish yaxshi samara beradi. Dars jarayonida, integratsiyani oshirib, bu borada ham nostandart usullar, metodlardan foydalanish mumkin bo'ladi.

Integratsiya va noan'anaviy dars usullari birgalikda yangi mavzuni o'rganish uchun yaxshi samara beradi.

Sharq mamlakatlarida, nostandart darslarning ham o'ziga xos turlarini uchratish mumkin. Jumladan: konfkonferensiya darsi, seminar darsi, musobaqa darsi, debat-munozara darsi, o'yin darsi, muhokama, bahs darsi, ijod darsi, ekskursiya-sayohat darsi, suhbat darsi, ssenariy darsi, ma'ruza darsi, sinov darsi va boshqalar. Yuqorida qayd etilganidek, nostandart darslar cheksiz ularni har bir o'qituvchi o'z tasavvurlaridan kelib chiqqan holda samarali tashkil etishi mumkin. Fan va mavzu yuzasidan eng yaxshi va qiziqarli, shuningdek, foydali maq'bul bo'lgan nostandart dars turini tanlay olishda mas'uliyat va to'g'ri tanlov o'quvchiga yukalandi.

Nostandart darslar tashkil etishda o'yin texnologiyasi ham katta ahamiyatga ega, ayniqsa, boshlang'ich sinf o'qituvchilarida o'yinli mashqlar texnologiyalar darsni o'zlashtirishga qiziqishni oshirib beradi. Darslarning o'yin shakllarini ham bir necha turlarga bo'lish mumkin: retrospektiv (o'tmishga qaytish - rolli va rolsiz), ishbilarmonlik (o'quvchilar amalda u yoki bu haqiqat hodisasini o'rganadilar, ko'pincha ijtimoiy yoki iqtisodiy), musobaqalar (raqobatbardosh asosga ega bo'ladi). Bular, asosan, katta yoshli maktab o'quvchisi uchun samarali bo'ladi. Ijodiy darslar ham o'quvchi qobiliyatini rivojlantirish va takomillashtirish bo'yicha yaxshi usuldir. Xuddi shunday xayoliy darslar ham nostandart dars shakli bo'lib, unda ham o'quvchi ijodiy faoliyati muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Bunday darslar ertak shaklida bo'lishi yoki teatrlashtirilgan ko'rinishda olib borilishi mumkin. Maktabdagi bunday dars shakllari bolalarga nafaqat o'z tasavvurlarini ko'rsatishlariga, balki bolalar jamoasini juda yaqinlashtirishga imkon beradi, chunki bolalar topshiriqlar ustida birgalikda ishlashadi: butun sinf bilan yoki guruhlarda o'quvchilar o'rtasida ijtimoiylashuvni ham kuchayishiga yaxshi yordam beradi. Nostandart darslar turlaridan yana biri loyiha usuli bo'lib u asosan olingan bilimlarni amalda qo'llashga qaratilgandir. Bolalar nafaqat ma'lum bir loyihani tuzishlari kerak, balki uni o'qituvchi va qolgan sinfdoshlar, hattoki maktab o'quvchilari oldida himoya qilishlari kerak bo'ladi. Bu o'quvchilarning mustaqil fikrlash va uni yetkazib berish qobiliyatini rivojlantiradi.

Nostandart darslarning an'anaviy shaklga qaraganda, qator afzal tomonlari bor, jumladan nostandart darslarda o'qitish mazmuni yaxshilanadi, o'quvchilar o'rtasida aloqa ta'minlanadi, egalangan bilimni amaliyotda qo'llash imkoni shakllanadi, turli o'qitish usullari yuzaga chiqadi, o'quvchilar o'zlari uchun kerakli

motivatsiyalarni olishadi, olingan bilimlarni esda saqlash kuchayadi, o'quvchilar o'rtasida ijtimoiylashuv yaxshilanishi, hamda muloqotga kirishish qobiliyati o'sishi, o'quvchilarda o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini rivojlantiradi, o'quvchilarda dars jarayoniga bo'lgan qiziqishga bo'lgan ijobiy munosabat shakllanadi, ijodiy bo'lishga undaydi, tasavvurni, ijodkorlikni, ijodiy fikrlashni rivojlantiradi, an'anaviy darslardan farq qiladigan darslar ko'plab texnik vositalar va ko'rgazmali materiallardan foydalanishga imkon beradi. Nostandart darslar afzalliklar bilan birga kamchilik tomonlardan ham xoli emas. Nostandart darslarni quyidagi kamchiliklari mavjud bular: dars jarayonida ko'p vaqt talab etilishi, sinfdagi hamma o'quvchilarni nazorat qilish barqarorligining pasayishi, qabul qilishi yuqori va qabul qilishi o'rtacha bo'lgan o'quvchilarni baholashda qiyinchilik tug'ishi mumkinligi, nostandart darslar ko'p o'tkazilishi o'quvchilarning bu kabi darslarga ham qiziqishini susayishiga olib kelishi ehtimoli mavjudligi, qolaversa, nostandart darslarni hamma fan mavzularida ham qo'llab bo'lmasligidir. Nostandart darslardan muntazam foydalanish tavsiya etilmaydi, chunki dars jarayonida yuqorida keltirilgan nostandart dars turlaridan, ularning elementlaridan me'yorida, o'z o'rnida foydalanish ko'zlangan natijani beradi. O'quvchilar uchun ham foydali va qiziqarli bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

X.Ibragimov, SH.Abdullayeva. Pedagogika nazariyasi(darslik). T., «Fan va texnologiya», 2008.

Dars turlari va shakllari. Tarix, tasviriy san'at, o'qish, atrofdagi dunyo darslarining shakllari(maqola).

“An’anaviy va noan’anaviy dars shakllari dars taqdimoti” K.Mavlonova .

Respublikasi Ta'lim va fan vazirligi Qoramag'iz Davlat universiteti, pedagogika fakulteti, Timdippning boshqarmasi. Pedagog E.A.Guldasta. Nostandart dars shakllari. 2009.

Standart dars. Darslarning standart va noan'anaviy shakllari — rvbany.ru (maqola).

Khaydarov, S. A. (2021). The role of the use of fine arts in teaching the history of the country. International scientific and practical conference. CUTTING EDGE-SCIENCE. In Conference Proceedings (pp. 41-43).

Davrenov, J., & Haydarov, S. (2021). TARIX FANINI O'RGANISHDA XVI-XVIII ASRLARDA YAPONIYA DAVLATI TARIXINI AHAMIYATI. Scientific progress, 1(6).

Narmatov, D., & Haydarov, S. (2021). TARIX FANINI O'QITISHDA ISPANIYA XV-XVII ASRLARDAGI TARIXI. Scientific progress, 1(6).

Elguzarov, B. B. O. G. L., & Haydarov, S. (2021). TARIX FANINI O'RGANISHDA MITANNI DAVLATCHILIGINING O'RNI VA AHAMIYATI. Scientific progress, 1(6), 616-619.

Erkinov, A. S. O., & Haydarov, S. (2021). YUNON-BAQTRYA PODSHOLIGINING IJTIMOYI TUZIMI, XO'JALIGI VA MADANIYATI. Scientific progress, 1(6), 620-622.

Nematov, M. D. O., & Haydarov, S. (2021). TARIX FANINI ORGANISHDA SHUMER-AKKAD DAVLATCHILIGINING ORNI VA AHAMIYATI. Scientific progress, 1(6).

Ermatov, F., & Haydarov, S. (2021). TARIX FANINI O'QITISHDA 1870-1914 YILLARDA ANGLIYANING O'RGANILISHI. Scientific progress, 1(6).

Do'Stmurodov, S., & Haydarov, S. (2021). TARIX FANINI O'QITISHDA XVI-XVIII ASRLARDA HINDISTONNI O'RGANISH. Scientific progress, 1(6).

Mengboyev, S. N., & Haydarov, S. (2021). TARIX FANINI O'QITISHDA URARTU PODISHOLIGINING O'RNI. Scientific progress, 1(6).

Asqarov, N. S. O., & Haydarov, S. (2021). ARAB XALIFALIGINING POYTAXTI BAG'DODNING TANAZZULGA YUZ TUTISHI. Scientific progress, 1(6).

Ro'Zmetov, J., & Haydarov, S. (2021). TARIXNI O'RGANISHDA SOSONIYLAR DAVLATINING O'RNI VA AHAMIYATI. Scientific progress, 1(6).

Tulaboyev, D., & Haydarov, S. (2021). TARIXNI O'RGANISHDA MESOPATAMIYANING TARIXI VA DINI: O'RNI HAMDA AHAMIYATI. Scientific progress, 1(6).

Ҳайдаров, С.А., (2022). Заҳриддин Муҳаммад Бобур: бир қўлда мўйқалам-у, бир қўлда тож. Scientific progress, 3(3).

ILM – FAN TA'LIMDA INNOVATSION
YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA
YECHIMLAR

info@bestarticle.uz

<https://sites.google.com/view/imxu/>

BEST ARTICLE
RESPUBLIKA ILMIY –
ONLAYN
KONFERENSIYASI
2022

Raqamli huquqlarni tartibga solish zarurati va Xorijiy tajribani tahlil qilish

Axmatjanov Oybek Dilmurod o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti, Davlat boshqaruvi huquqi yo'nalishi
magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6524520>

Annotatsiya. Raqamlashtirish insonning asosiy huquqlari va ularni huquqiy tartibga solishga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli bu maqolaning maqsadi raqamli huquqni tartibga solishning zarurati va xorijiy mamlakatlarda raqamli huquqlarni huquqiy tartibga solishni o'rganishdir. Tadqiqot metodologiyasi - berilgan muammo bo'yicha ilmiy adabiyotlarni, shuningdek amaliy xorijiy tajribani tahlil qilish va bu orqali xorijiy mamlakatlarning raqamli huquqlarni tartibga solish sohasidagi qonunchiligidagi kamchiliklarni o'rganishdir.

Аннотация. Цифровизация оказывает существенное влияние на основные права человека и их правовое регулирование. Поэтому целью данной статьи является исследование необходимости цифрового правового регулирования и правового регулирования цифровых прав в зарубежных странах. Методология исследования представляет собой анализ научной литературы по проблеме, а также практического зарубежного опыта, а значит, изучение недостатков законодательства зарубежных стран в сфере цифровых прав.

Abstract. Digitization has a significant impact on fundamental human rights and their legal regulation. Therefore, the purpose of this article is to study the need for digital law regulation and the legal regulation of digital rights in foreign countries. The research methodology is an analysis of the scientific literature on the issue, as

well as practical foreign experience, and thus the study of shortcomings in the legislation of foreign countries in the field of digital rights.

Kalit so‘z: raqamli huquq, raqmlashtirish, huquqiy tizim, axborot-kommunikatsiya texnologiyasi (AKT), internet, kibermakon.

Bugun biz axborot asrida yashayotgan ekanmiz, har bir inson orqali katta hajmdagi ma’lumotlar o‘tmoqda. Turli ma’lumotlar bazalari hajmining aql bovar qilmaydigan darajada o‘sishi, jamiyat hayotining barcha jabhalarida raqamli texnologiyalarning tobora ko‘payib borayotgani ushbu sohani rivojlantirish yo‘nalishini belgilab beradi, shuningdek, yangi ijtimoiy munosabatlarni shakllantiradi. Bularning barchasi mutlaqo yangi raqamli voqelikni tashkil etadi. Bu yangi voqelikning barchasida huquqning rolini alohida ta’kidlash kerak. Endi bu nafaqat boshqa sohalarni raqamlashtirishni amalga oshiradigan o‘ziga xos vosita, balki yangi voqelikda u mustaqil ta’sir ob’ekti hisoblanadi.

Jamiyatning barcha sohalarini raqamlashtirishga asosiy turtki AKT deb ataladigan axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining paydo bo‘lishi va jadal rivojlanishi hisoblanadi. Albatta, huquqiy soha ham bundan mustasno emas. Bu, jumladan, qonunchilik va huquq tizimining yangi tarkibiy elementlarining paydo bo‘lishini taqozo etadi. Huquq tizimi – bu huquqning botiniy tuzilishi, uning ichki arxitekturasi, tarkibi bo‘lib, u huquqning qanday qismlardan iborat ekanligi va qismlari o‘rtasidagi munosabat, aloqadorlik hamda nisbatni ifodalaydi. Huquq tizimi obyektiv tabiatga ega. Buning ma’nosi shuki, mavjud ijtimoiy munosabatlar

va ularning real manzarasi huquq tizimini belgilovchi omil hisoblanadi. Ijtimoiy munosabatlarning o'zgarishi, yangilanishi huquq tizimida o'zining aynan aksini, ifodasini topadi. Shu jihatdan har bir davlatning huquq tizimi mazkur jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarning in'ikosi, ifodasi hisoblanadi. huquq tizimi quyidagi xususiyatga ega ijtimoiy munosabatlarning mazmunidan kelib chiqib obyektiv ravishda shakllanadi.

Ta'kidlash kerakki, uchinchi sanoat inqilobi 20-asrning oxirida sodir bo'ldi va ko'pincha raqamli inqilob deb ataladi. Bu mexanik qurilmalardan raqamli texnologiyalarga o'tish bilan bog'liq. To'rtinchi sanoat inqilobiga kelsak, bu raqamli texnologiyalarni keng joriy etish va ulardan foydalanishning shiddatli o'sib borishi bilan bog'liq bo'lib, endi biz moddiy dunyo va kibermakonning birlashishiga guvoh bo'lamiz tabiiy jarayonga aylanmoqda.

Hozirgi O'zbekiston huquqiy tizimi XX asrning 90-yillarida paydo bo'la boshladi. Ko'rishimiz mumkinki, qonunchilik tizimimiz va mexanizmlarimiz raqamli texnologiyalar ijtimoiy munosabatlarni o'zgartira boshlaguncha ham shakllangan edi. O'sha davrda ijtimoiy munosabatlarini tartibga solish uchun tizimdan tezkor javob berish va yangi normativ-huquqiy hujjatlarni qabul qilish uchun tezkor jarayon talab qilinmasdi. Ammo bugungi kundagi muhim muammo shundaki, hozirgi vaqtda qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyat organlari juda ko'p sonli hodisalar bilan haddan tashqari yuklangan va ko'pincha ular bir-birini takrorlaydi, yani texnologiyalarning rivojlanishi tartibga solinishi zarur bo'lgan yangi ijtimoiy munosabatlarni vujudga kelishiga sabab bo'lmoqda. Ammo bunday munosabatlar kibermakon bilan chambarchas bog'liq bo'gani uchun insonlarning

raqamli huquq va majburiyatlarini ta’minlash va tartibga solish yuqorida nomi zikr etilgan hokimayatlardan ikki hissa ko‘proq yuklama talab etadi.

Bir qator kuzatuvlarga shuni ko‘rsatmoqdaki, qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar soni yildan-yilga ortib borish tendentsiyasi kuzatilmoqda. Bundan tashqari, hozirda qonun hujjatlarining aksariyati “noldan” yaratilgan emas, balki eski normalarni o‘zgartirishga qaratilgan bo‘lib, ular dastlab o‘z mohiyatiga ko‘ra har doim ham zamonaviy talab va tendensiyalarga javob bera olmaydi.

Bir qator huquqshunos olimlar, jumladan iqtisodchilar huquqiy tartibga solishning beqarorligini ortib borayotgan xavf va xarajatlar manbai deb atashadi. Beqarorlikning sabablaridan biri yuqorida aytib otilgan axborot texnologiyalarining rivojlanishi, bundan tashqari, beqarorlik qonunlarning sifati bilan ham bog‘liq, chunki ular juda tez qabul qilinadi. "Sifatsiz" qonunlarni to‘g‘ri qo‘llash mumkin emas va ko‘proq qonunchilik aralashuvi va ko‘proq tuzatishlarni talab qiladi va bu beqarorlikni yanada oshiradi.

Huquqlarni raqamlashtirish masalasi mantiqiy holga keladi. Ammo iqtisodiy va tashkiliy munosabatlarni raqamlashtirish haqiqati oddiy odamga ham ayon bo‘lsa. Huquqiy voqelikka kelsak, bu holda bu mavzu yanada murakkab va murakkab, ammo uning yechimi hozirda eng muhim va ustuvor hisoblanadi.

Demak yuqoridagi fikrlardan xulosa qilishimiz mumkunki texnologiyalarning shiddat bilan rivojlanishi va buning ortidan ijtimoiy munosabatlarni kibermakonga ko‘chishi raqamli huquqlar va majburiyatlarni vujudga keltiradi va uni tartibga solishni taqazo etadi.

Endi xalqaro amaliyotga to'xtalib, avvalo shuni ta'kidlashni istardimki, Birlashgan Millatlar Tashkiloti doirasida raqamli huquqlarni ta'minlashga bag'ishlangan bir qator rezolyutsiyalar mavjud. Masalan, 2016-yil 27-iyundagi "Internet huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi qarori. Shuningdek "Raqamli asrda shaxsiy daxlsizlik huquqi to'g'risida"gi rezolyutsiya. Ta'kidlash joizki, milliy miqyosda raqamli huquqlarni har tomonlama tartibga soluvchi me'yoriy-huquqiy hujjatlarni qabul qilish bo'yicha ham ishlar juda faol olib borilmoqda.

Misol uchun, Italiyada parlament 2015 yilda Internetdagi huquqlar deklaratsiyasini qabul qildi. Xuddi shu 2015 yilda Yangi Zelandiyada "zararli raqamli aloqa to'g'risida" deb nomlangan yana bir akt qabul qilindi. 2014 yildan beri Braziliyada "Internetdan foydalanish tartibi to'g'risidagi" qonun, shuningdek, Marco Civil da Internet nomi bilan ham tanilgan. Ayni paytda mazkur normativ-huquqiy hujjat jahon amaliyotida eng ilg'or hisoblanadi. Ushbu aktning bir nechta qoidalariga to'xtalib o'tsak. Masalan, 7-modda quyidagi huquqlarni kafolatlaydi:

internetga ulanishning to'xtatilmasligi, undan bevosita foydalanish natijasida yuzaga kelgan qarzlar bundan mustasno;

himoya va shaxsiy hayotning daxlsizligi, ularning buzilishi natijasida etkazilgan moddiy yoki ma'naviy zararining qoplanishi;

va boshqalar.

Ammo mantiqiy savol tug'iladi, raqamli huquqlarni alohida tartibga solishga ehtiyoj bormi? Gap shundaki, BMT Bosh Assambleyasida tasdiqlash tamoyili

mavjud. Unga ko‘ra, deklaratsiya va davlat qonunlari bilan kafolatlangan barcha huquqlar onlayn tarzda ekstrapolyatsiya qilinadi. Boshqacha qilib aytganda, milliy konstitutsiyalarda e‘lon qilingan huquqlar avtomatik ravishda axborot-kommunikatsiya tarmoqlariga, shu jumladan internetga ham tegishli bo‘lishi kerak.

Amalda, bu jihat ko‘ringadigan darajada oddiy emas. Masalan, BMTning “Raqamli asrda shaxsiy daxlsizlik huquqi to‘g‘risida”gi rezolyutsiyasi mavjud bo‘lib, u dunyoning barcha mamlakatlarini raqamli muhitda shaxsiy daxlsizlikka bo‘lgan inson huquqlarini himoya qilishga va amalga oshirishga chaqiradi. Bundan tashqari, ko‘plab milliy konstitutsiyasiyalarda shaxsiy hayot dahlsizligi huquqi mustahkamlangan. Biroq, haqiqat shundaki, internet tarmog‘ida shaxsiy hayotning chegaralarini chizish juda qiyin.

Raqamli huquqlarni tartibga solish bo‘yicha xorijiy tajribani ko‘rib chiqayotganda, raqamli huquqlarni huquqiy tartibga solishni o‘z ichiga olgan “raqamli iqtisodiyot to‘g‘risida”gi qonunning ishlashiga e‘tibor qaratish lozim. Yuqoridagi qonun Britaniya parlamenti tomonidan qabul qilingan 2010 yil (2017 yildagi qo‘shimcha kiritilgan). Qonun iqtisodiyotni raqamlashtirish, raqamli shaklda davlat xizmatlarini ko‘rsatish, ma‘lumotlarni uzatishning xavfsiz kanallaridan foydalangan holda raqamli huquqlarni himoya qilish, elektron to‘lovlarni tasdiqlash tizimi va boshqalarga taalluqli huquqiy normalarni o‘z ichiga oladi. Qonun nomoddiy boyliklarga nisbatan raqamli huquqlarni himoya qilishni va ularni ruxsatsiz nusxalash va tarqatishni nazarda tutadi. 2017-yilda qonunga kiritilgan qo‘shimchalar qatorida raqamli shaklda xizmatlar ko‘rsatish bilan bog‘liq qoidalar, shuningdek, elektron aloqalarni qurish doirasidagi munosabatlarni tartibga solishning huquqiy normalari nazarda tutilgan. Buyuk Britaniyadagi

raqamli huquqlar instituti internet foydalanuvchilarini shaxsiy ma'lumotlarini o'g'irlashdan himoya qilishni, noqonuniy nusxa ko'chirish va internet orqali tarqatilishi mumkin bo'lgan asarlarga nisbatan mualliflik huquqini himoya qilishni ta'minlaydi.

Bundan tashqari yuqoridagi qonun ma'lumotlar almashinuvi bilan bog'liq huquqiy himoya mexanizmlarini, shuningdek, filtrlardan foydalangan holda davlat va jamoat manfaatlarini himoya qilish, ayrim resurslarni blokirovka qilish va internet orqali ayrim tovarlarni sotishni taqiqlashni tartibga soladi.

Raqamli huquqlar haqidagi shunga o'xshash qonun Frantsiyada ham amal qiladi. 2016-yil 7-oktabrdagi 2016-1321-sonli "Raqamli respublika to'g'risida"gi qonunning qabul qilinishi raqamli iqtisodiyotni barpo etish bo'yicha davlat dasturini ishlab chiqish davriga to'g'ri keldi. Raqamli iqtisodiyot to'g'risidagi qonun qabul qilingandan so'ng avval qabul qilingan, u yoki bu ma'noda raqamli huquq bilan bog'liq bo'lgan qonunlarga o'zgartirishlar kiritish zarur edi. Xususan, qonunning qabul qilinishi bilan mualliflik huquqini himoya qilish mexanizmlari asarlar qonunga xilof ravishda ko'chirilgan va internet tarmog'i orqali tarqatilgan holatlarga nisbatan kengaytirildi. Qonunda elektron tijoratni huquqiy tartibga solish normalari joriy etildi, davlat organlariga elektron xizmatlar ko'rsatishga qo'yiladigan talablar o'zgartirildi va hokazo.

Biroq, yuqoridagi qonunlarning qabul qilinishi bilan raqamli huquqlarni huquqiy tartibga solish tizimi mukammal bo'lmadi. Xususan, Fransiyaning intellektual mulk huquqlarini himoya qilish to'g'risidagi qonuni, garchi u buzilgan huquqlarni sud orqali himoya qilish imkoniyatini nazarda tutsa-da, kibermakonda sodir etilgan jinoyatlarni samarali tekshirish imkonini bermaydi. Jinoyatchining shaxsini

aniqlashda qiyinchiliklar yuzaga keladi. Internet orqali noqonuniy ko'chirilgan kontentning tarqatish zanjirlarini kuzatish deyarli mumkin emas. Intellektual mulk obyektlariga nisbatan raqamli huquqlarni himoya qilish qonun bilan kafolatlangan bo'lsa-da, bu amalda amalga oshirilmaydi.

Xuddi shu narsa internet-tijorat sohasiga tegishli, bunda taqiqlangan tovarlar savdosi chet elda ro'yxatdan o'tgan saytlar orqali amalga oshiriladi, ya'ni foydalanuvchi ma'lumotlarini yashirish uchun maxsus dasturlardan foydalaniladi. Frantsiya rasmiylari bunday saytlarga nisbatan qila oladigan yagona narsa bu ularni mamlakat hududida to'sib qo'yishdir. Biroq, bu holatda, qonunni buzuvchilar o'zlarining qarshi kurashish usullariga ega. Bu bir saytdan boshqasiga yo'naltirish tizimidan foydalanishdir. Shu sababli, bunday resurslardan foydalanganda, Frantsiya hukumati fuqarolarning raqamli huquqlarini himoya qilishni kafolatlay olmaydi, shuningdek, voyaga etmaganlarning bunday saytlarda joylashtirilgan taqiqlangan kontentga kirishiga to'sqinlik qila olmaydi.

Muammo shundaki, shaxs ma'lum bir internet-resurs bilan o'zaro aloqada bo'lganida, uning egalari shaxsiy bo'lmagan shaklda bo'lsa ham, foydalanuvchi ma'lumotlariga kirish huquqiga ega. Ushbu ma'lumotlar foydalanuvchining joylashuvi, jinsi, yoshi, xizmatlar va tovarlarni istemol qilishdagi afzalliklarini va hokazolarni kuzatish imkonini beradi. Ko'pgina internet-resurslar foydalanuvchilarni bunday ma'lumotlar to'planganligi haqida xabardor qilishni ham zarur deb hisoblamaydi, chunki bularning barchasi tijorat maqsadlarida amalga oshiriladi. Frantsiya qonunchiligining qisqacha tahlili raqamli huquqlarni himoya qilish, xususan, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishni ta'minlash bilan bog'liq muammolar mavjudligini ko'rsatmoqda.

Ushbu sohada muhim yutuq Qo'shma Shtatlar tomonidan "Raqamli Mingyillik mualliflik huquqi to'g'risida"gi qonun, shuningdek, raqamli huquqlarni huquqiy tartibga solish sohasidagi bir qator qonunlarning qabul qilinishi bilan erishildi. Asosiy qonunchilik bazasini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, onlayn-do'konlar oddiy do'konlari kabi iste'molchilarni huquqlarini himoya qilish qonunlariga bo'ysunadilar.

Onlayn xarid qilingan mahsulotlar sifatsizligi, tavsifi nomuvofiqligi va hokazolar tufayli qaytarilishi, almashtirilishi, qaytarilishi mumkin. Bundan tashqari, foydalanuvchilarning shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilish uchun to'lov ma'lumotlarini uzatish uchun shifrlangan kanallar qo'llaniladi va foydalanuvchilar to'lovni tasdiqlash uchun ikki faktorli avtorizatsiyadan o'tishlari mumkin. Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishning huquqiy mexanizmlari ham mavjud. Agar ma'lumotlar Internet-resursda to'plangan va saqlangan bo'lsa, uning egasi bu haqda yangi foydalanuvchini xabardor qilishi, istalgan vaqtda saqlangan ma'lumotlarni va ular bilan bajarilgan harakatlarni so'rash imkoniyatini ta'minlashi va ularni talabiga binoan o'chirib tashlashi shart. foydalanuvchi. Elektron hukumat to'g'risidagi qonun davlat xizmatlarini elektron shaklda olish imkoniyatini nazarda tutadi. Buning uchun AQSh fuqarosining shaxsiy guvohnomasi va internetga kirishi kifoya.

Germaniyada 2017 yilda raqamli huquqlarni himoya qilish uchun fond tashkil etilgan. Uning asosiy vazifasi raqamli huquqlarni himoya qilish sohasida faoliyat yurituvchilar o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashdan iborat. Jamg'armaning vazifasi fuqaroning raqamli huquqlari haqida gap ketganda, sud orqali himoyalani huquqidan yaxshiroq foydalanishdir. Jamg'arma endilikda ma'lumot

almashish va boshqalarning raqamli huquqlarini buzuvchi kompaniyalar va shaxslarga qarshi da'volarni qo'llab-quvvatlash uchun birgalikda ishlaydigan mustaqil tashkilot sifatida ishlaydi.

Tahlil qilinayotgan mamlakatlar uchun umumiy jihat shundaki, raqamli huquqlarni himoya qilish sud orqali amalga oshiriladi. Germaniya bilan taqqoslaganda, boshqa xorijiy mamlakatlarda raqamli huquqlarni samarali himoya qilish uchun kurashadigan jamoat fondlari hali mavjud emas.

Foydalanilgan adabiyotlar va internet resurslar

Odilqoriyev X.T. Davlat va huquq nazariyasi. Darslik. – Toshkent. «Adolat», 2018. – 528 b

Экономика. право. общество. том 6, № 3 (27), 2021.

www.digitallibrary.un.org

www.legislation.govt.nz

www.cgi.br

www.legislation.gov.uk

www.republique-numerique.fr

**DIAGNOSIS AND PREDICTION OF THE COURSE OF DISEASES OF
THE CARDIOVASCULAR SYSTEM BASED ON NEURAL NETWORKS**

Aytbekov Jamilbek

Khomirzayev Javohirbek

Tashkent University of Information Technologies

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6479113>

Abstract. A neuro-expert system has been developed for diagnosing and predicting the course of the most common cardiovascular diseases. As a result of computer experiments performed using the proposed system, facts were found showing that the current practice in modern medicine is to give the same recommendations to all cardiological patients without exception, such as: follow a hypocholesterol diet, give up "bad habits", limit the use of coffee, alcoholic beverages, lose weight, limit mental and physical stress, is not always correct. Our research has shown that some of these recommendations for a number of patients not only do not bring benefits, but can also cause harm. The diagnostic and prognostic system proposed in this paper makes it possible to identify such atypical patients and develop personal recommendations for them. Introduction. Currently, the scientific literature contains many reviews and reports on the successful experience of developing medical diagnostic systems based on the apparatus of artificial neural networks [1]. However, the analysis of works shows that neural network medical systems, as a rule, are limited only to making diagnoses of diseases. The possibilities of neural network technologies are much wider [1,2]. The purpose of this work is to try to use the mathematical apparatus of neural network technologies not only for diagnosis, but also to predict the course of diseases for various periods of time, as well as to try to use neural network models to identify previously unknown medical knowledge.

Neural network model and its testing

The study was conducted on the basis of the departments of emergency cardiology and the cardiology department of the City Clinical Hospital No. 4 in Perm. 569 patients were examined. Of these, coronary heart disease in its various manifestations (myocardial infarction, stable and unstable angina pectoris, as well as its complication in the form of acute left ventricular failure and chronic heart failure) was diagnosed in 557 patients. 12 patients were diagnosed with hypertension. The diagnoses were made on the basis of a characteristic clinical picture, laboratory and instrumental methods of investigation, including coronary angiography.

Doctors-experts, based on the data of the survey, examination of patients, analysis of laboratory and instrumental methods of research, which were carried out in accordance with the regulations of the National Recommendations, put in points (on a 100-point scale) the degree of their confidence in a particular diagnosis. A total of 569 questionnaires were completed and processed, each of which was an example characterizing the subject area. To this set of examples, another 100 questionnaires were added with data from people in whom the diagnosis of cardiovascular disease was excluded. The latter is done so that the neural network, after training, can not only make diagnoses of diseases, but also state their absence.

The whole set of examples was divided into training L, testing T and confirming P in the ratio: 70% : 20% : 10%. The neural network was trained using the error backpropagation method, the elastic backpropagation method, the Levenberg-Marquardt method, etc. [1]. Optimization of the structure of the neural network -

the choice of the optimal number of hidden neurons and activation functions, was carried out manually, as well as using genetic algorithms [1].

Results of computer experiments and their discussion Figure 2 shows examples of the results of diagnosing and predicting the degree of progression of coronary heart disease in two patients, designated P1 and P2, for the next 5, 10, and 15 years, performed by varying their regimen, lifestyle, and taking certain medications. The simulation results shown in fig.

2a is performed for patient P1, who is a 47-year-old woman with a height of 172 cm, weight 64 kg, following a hypocholesterol diet, not drinking alcohol, non-smoking, regularly taking medications that reduce blood pressure, not doing sports and exercise therapy. Patient P1 was diagnosed by doctors with a degree of certainty (progression) of 20 points, as evidenced by the group of histogram columns in Fig. 2 labeled "Current Diagnosis". To the right of the same figure, three groups of columns are constructed, depicting the predicted values of the degree of progression of coronary artery disease for 5, 10, and 15 years. Moreover, in each such group, the leftmost column corresponds to the predicted degree of IHD progression, provided that the patient does not change his regimen, diet and lifestyle during the predicted period. In what follows, such a forecast will be referred to as an S-forecast.

If the patient begins to drink alcohol regularly, or ceases to follow a hypocholesterol diet, or increases weight by 10 kg, or begins to regularly engage in physical therapy, then after five years this will not cause a significant change in the degree of progression of coronary artery disease compared with the S-prognosis. However, after 10 years, regular alcohol consumption will lead to the

progression of coronary artery disease up to 92 points, non-compliance with a hypocholesterol diet - up to 82 points, weight gain by 10 kg - up to 70 points, exercise therapy - up to 67 points. After 15 years, regular alcohol consumption, according to our forecasts, will cause the progression of coronary heart disease up to 237 points, non-compliance with a hypocholesterol diet - up to 200 points, weight gain by 10 kg or regular exercise therapy will lead to the development of coronary artery disease up to 135 points.

References

Heckerling P.S., Canaris G., Flach S.D., Tape T.G., Wigton R.S. and Gerber B.S. Predictors of urinary tract infection based on artificial neural networks and genetic algorithms // International Journal of Medical Informatics. 2007. Vol.76. № 4. Pp. 289-296.

Qeethara Al-Shayea. Artificial Neural Networks in Medical Diagnosis // International Journal of Computer Science Issues. 2011. Vol. 8, Issue 2. March. Pp. 150-154.

Maktabgacha ta'lim tizimiga zamonaviy yondashuv

Azizova Gulbahor Mavlonovna

Navoiy viloyati Nurota tumani

3- sonli DMTT tarbiyachisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6473480>

Annotatsiya: Ushbu maqolada mamlakatimizda rivojlanib borayotgan maktabgacha ta'lim tizimidagi yangiliklar, olib borilayotgan ulkan islohotlar, yangi barpo bo'layotgan maktabgacha ta'lim tashkilotlari, oilaviy nodavlat va xususiy bog'chalarning rivojlanishi, maktabgacha ta'lim tizimida bola qamrovini yanada oshirish bo'yicha chora -tadbirlar haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, rivojlanish, taraqqiyot, yangilik, qamrov, muassasa, pedagog.

Bugungi kunda mamlakatimizda ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarida ulkan islohotlar olib borilmoqda. Ayniqsa, mamlakatimiz kelajagi va ravnaqida muhim o'rin tutadigan maktabgacha ta'lim sohasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Zero, bu tizim jamiyatning birlamchi va eng muhim bo'g'inidir. Bolalarda maktabgacha bo'lgan yoshda aqliy faollik oshadi, axloqiy va jismoniy xislatlar shakllanadi. Shu bois maktabgacha ta'lim sohasini rivojlantirish bo'yicha ham tashkiliy, ham mazmun jihatidan ko'p ishlar qilinmoqda. Har bir mamlakatning iqtisodiy qudrati, ijtimoiy-ma'naviy hayot darajasining yuksalishi ta'lim tizimining raqobatbardoshligi, ilm-fan taraqqiyoti bilan belgilanadi. Shu bois, O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida ta'lim sohasini tubdan takomillashtirish, ta'lim sifatini oshirish, intellektual salohiyatli, jismoniy barkamol avlodni shakllantirish, aniq fanlarni chuqurlashtirib o'qitish va iqtisodiyotning turli sohalari uchun malakali kadrlarni tayyorlash ustuvor vazifalar sifatida belgilangan bo'lib, pirovardida bugungi davr talabiga javob bera oladigan ta'lim tizimni yaratish ko'zda tutildi. Sohadagi islohotlar natijasida maktabgacha ta'lim tizimida boshqaruv mexanizmi tubdan takomillashtirildi, nodavlat ta'lim xizmatlari ko'rsatish tizimi isloh qilindi, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'lim tizimi

qayta ko‘rib chiqildi, oliy ma‘lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirish choralari kuchaytirildi, oliy o‘quv yurtidan keyingi ta‘limning ikki pog‘onali tizimi joriy etildi. Uzluksiz ta‘lim tizimining birlamchi bo‘g‘ini hisoblangan ushbu soha har tomonlama sog‘lom va barkamol bola shaxsini tarbiyalash va maktabga tayyorlashda g‘oyat muhim ahamiyat kasb etadi. Lekin, tahlillar shuni ko‘rsatdiki, oxirgi yillarda turli omillar ta‘sirida maktabgacha ta‘lim tizimida bolalarni maktab ta‘limiga tayyorlash borasida rivojlanish o‘rniga, orqaga ketish holatlari, yil davomida maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabgacha ta‘lim muassasalariga qamrab olish ko‘rsatkichlari o‘sishi tendensiyasi kuzatilmadi. Aksincha, so‘nggi 20 yil davomida davlat tasarrufidagi maktabgacha ta‘lim muassasalari soni 45 foizdan ziyodroq kamayib, bugungi kunda respublika bo‘yicha bolalarning maktabgacha ta‘lim bilan qamrab olinishi 30 foizni tashkil etdi. Bunga mavjud maktabgacha ta‘lim muassasalarining moddiy-texnika bazasi zamonaviy talablarga javob bermasligi, tizimda variativ dasturlar, bolalarni maktabga tayyorlash bo‘yicha muqobil shakllarning ishlab chiqilmaganligi, rivojlangan mamlakatlarning tajribasi yetarli darajada o‘rganilmaganligi, faoliyat yuritayotgan pedagog kadrlarning aksariyati oliy ma‘lumotli emasligi, ta‘lim sifati monitoringi yuritilmaganligi kabi omillar sabab bo‘ldi. Davlatimiz rahbari O‘zbekiston Respublikasi Davlat mustaqilligining 26 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqida: “Maqsadimiz kelgusi 3-4 yilda mamlakatimizdagi bog‘cha yoshidagi bolalarni maktabgacha ta‘lim muassasalariga to‘liq qamrab olishdan iborat va biz bunga albatta erishamiz”, - deb ta‘kidlagan edi. Darhaqiqat, o‘tgan qisqa vaqt mobaynida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «2017-2021 yillarda maktabgacha ta‘lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi, «Maktabgacha ta‘lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi,

«O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida»gi farmon va qarorlari, shuningdek, “Maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha 2017-2021 yillarga mo‘ljallangan Dasturi hamda respublikada maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha «Yo‘l xaritasi» asosida misli ko‘rilmagan ishlar amalga oshirildi. Barcha sohalar qatori tizimda amalga oshirilayotgan o‘zgarishlar, farmon va qarorlarda belgilangan vazifalarning ijrosi boshqa sohalar qatori Davlatimiz rahbarining doimiy e’tiborida bo‘layotganligini guvohi bo‘lmoqdamiz. Qabul qilinayotgan farmon va qarorlarning hayotga tatbiq etilishi natijasida yil yakuni bo‘yicha maktabgacha ta’lim muassasalariga bolalarning qamrovi 10 foizga oshishi, 2018 yilda esa maktabgacha ta’lim muassasalarini saqlash harajatlari joriy yilga nisbatan 32 foizga o‘shishi kutilmoqda. Kuni kecha Prezident Shavkat Mirziyoyev raisligida o‘tkazilgan videoselektor yig‘ilishida tizimda amalga oshirilayotgan islohotlar tahlil qilinib, istiqboldagi vazifalar belgilab berildi. Jumladan, ilg‘or xorijiy tajribani hisobga olgan holda bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish sharoitlarini yaratish, maktabgacha ta’lim sifatini oshirish, maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalarni maktabga sifatli tayyorlashni tubdan yaxshilash, ta’lim-tarbiya jarayoniga jahon amaliyotida keng qo‘llaniladigan zamonaviy ta’lim dasturlari va texnologiyalarini joriy etish, maktabgacha ta’lim muassasalariga pedagog kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish mexanizmini takomillashtirishdan iborat dolzarb vazifalar qo‘yildi. Ayniqsa, maktabgacha ta’lim muassasalari faoliyati uchun yetarli sharoit yaratilmaganligi bois, binolar qarovsiz holga kelib, bo‘shab yotganligi, ulardan samarali foydalanilmayotganligi tanqid qilinib, 2018 yilning birinchi yarmida amalga oshirilishi lozim bo‘lgan yettita yo‘nalishdagi strategik vazifalar belgilab

berildi. Ular doirasida 2018 yil davlat budjetidan 427 bog‘chada qurilish-ta’mirlesh ishlarini bajarish uchun 771 milliard so‘m mablag‘ ajratish, jumladan, 14 tasini yangidan qurish, 256 tasini rekonstruksiya qilish va 157 tasini kapital ta’mirlesh rejalashtirilayotganligi, davlat-xususiy sherikchilik asosida yangi turdagi maktabgacha ta’lim muassasalarining tashkil etilishi, 2018 yil 1 yanvardan boshlab, 5 yil davomida xususiy bog‘chalar tomonidan tabiiy gaz va elektr energiyasi uchun sarflanadigan mablag‘ning yarmi davlat budjeti hisobidan qoplanishi, bog‘chalarda bolalarni sog‘lom ovqatlantirish va ularga berilayotgan oziq-ovqat mahsulotlari sifatini ta’minlash maqsadida 2018 yildan boshlab har bir maktabgacha ta’lim muassasasiga 10-15 nafar fermerni sifatli oziq-ovqat mahsulotlarini arzon narxlarda yetkazib berish uchun birlashtirilishi, bolalar bog‘chalariga tayyor sifatli issiq ovqat yetkazib beradigan davlat korxonasi tashkil etilib, “Ketring” xizmatini yo‘lga qo‘yish mexanizmining ishlab chiqilishi, maktabgacha ta’lim muassasalari rahbar va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti faoliyatining takomillashtirilishi, maktabgacha ta’lim uchun kadrlar tayyorlaydigan institutlarning qabul kvotalarini real ehtiyojdan kelib chiqib belgilash hamda maktabgacha ta’lim pedagoglariga qo‘yiladigan talablarning qayta ko‘rib chiqilishi tom ma’noda sohani dunyo standartlari darajasiga olib chiqilishiga xizmat qilishi shubhasiz. Istiqbolda belgilanayotgan bunday ulkan vazifalarning amalga oshirilishi sohaning me’yoriy-huquqiy bazasini takomillashtirishni talab etadi. Shu bois, ilg‘or xorijiy tajriba asosida “Maktabgacha ta’lim to‘g‘risida”gi qonun loyihasini ishlab chiqishdan iborat o‘ta dolzarb vazifa yuklatildi. E’tirof etish kerakki, mazkur qonun loyihasining ishlab chiqilishi o‘z navbatida ta’lim sohasiga oid milliy qonunchiligimizning yanada takomillashuviga, sohaga oid barcha

munosabatlarning huquqiy asoslari mustahkamlashga xizmat qiladi. Shunday ekan, tizim oldiga qo'yilgan vazifalarning ijrosini ta'minlash biz Qonunchilik palatasi deputatlardan ham faollikni va mas'uliyatni talab etadi.

Maktabgacha ta'lim muassasalarining 12 ming nafar xodimini o'qitish va malakasini oshirish bo'yicha qisqa muddatli kurslar tashkil etilishi belgilandi. Bundan tashqari maktabgacha ta'lim tizimi kengaytirilib quyidagi vazirliklar tashkil qilindi: Vazirlik tizimiga quyidagilar kiradi:

- Vazirlikning markaziy apparati;
- hududiy bo'linmalar;
- Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti;
- "Ilk Qadam" jurnali tahririyati;
- davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari;
- Axborot va pedagogika texnologiyalari innovatsion markazi;
- Maktabgacha ta'limni rivojlantirish jamg'armasi;
- Ixtisoslashtirilgan loyiha-izlanish instituti;
- Infratuzilmani rivojlantirish bo'yicha injiniring kompaniyasi;
- Maktabgacha ta'lim vazirligining pedagogika kollejlari.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Prezidentning 26.05.2021 yildagi «Hududlarda maktabgacha ta'lim xizmatlarini kengaytirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-5125-son qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Qamrov darajasi past bo'lgan tumanlarda maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarmog'ini kengaytirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-5144-son qarori.
3. Vazirlar Mahkamasi tomonidan 20.05.2021 yildagi «Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida»gi Qonun (16.12.2019 yildagi O'RQ-595-son) qabul qilinishi munosabati bilan hukumatning ayrim qarorlariga o'zgartirishlar va qo'shimchalar kiritish to'g'risidagi 320-son qarori.
4. F.R.Qodirova, Sh.Q.Toshpo'latova, N.M.Kayumova, M.N.A'zamova " Maktabgacha pedagogika".T.: -2019

“Boshlangich sinf oquvchilarining ingliz tilidagi nutqini rivojlantirish”

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6508322>

Barnoyeva Navbahor Farmonovna

Buxoro viloyati Romitan tumani

23-IDUM boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ingliz tiliga bo'lgan qiziqishini oshirish va sodda yo'llar bilan ularga tushuncha bera olish hamda korgazmalardan unumli foydalanish. O'quvchilar nutqida uchraydigan an'anaviy nuqsonlarni oldini olish haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: og'zaki nutq, nutqiy faollik, lug'at, muloqot, grammatik jihat, bilim va tarbiya.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ta'lim - tarbiya berishda eng asosiy vazifalardan biri o'quvchilarga ona tilini o'rgatish bilan bir qatorda xorijiy tillarni o'rgatish, shu nuqtaiy nazardan ingliz tilini o'rgatishdir. O'quvchini ingliz tiliga qiziqтира olish, ingliz tilida nutqini rivojlantirish, nutqiy munosabatga, muomalaga o'rgatishdir. o'stirishning asosiy maqsadi: o'quvchilarning ingliz tilidagi og'zaki nutqini rivojlantirishdan, atrofdagilar bilan nutqiy muloqotda bo'lish malakasini shakllantirishdan iborat.

Nutq o'stirish vazifasi o'z ichiga bir qancha maxsus vazifalarni oladi:

1. O'quvchilarni sinf xonasi va tevarak-atrof bilan tanishtirish, nutqini o'stirish, lug'atini boyitish
2. Nutqning grammatik tomonini shakllantirish.
3. Nutqning tovush madaniyatini tarbiyalash.

Lug'at ustida ishlash ko'rgazmali qurollardan taqari sinf xonasidagi ko'rgazmalardan hamda tevarak-atrof bilan tanishtirish orqali ham amalga oshiriladi. O'quvchilarni tevarak - tarofdagi buyumlar, hodisalar, o'simliklar, hayvonot dunyosi va hokozolar bilan tanishtirish jarayonida ularning nomlarini, sifatlarini, hususiyatlarini inglizcha so'zlar bilan aytamiz.

Masalan: Buyumlarning nomini anglatadigan: (things) mirror (ko'zgu) camp (taroq), soup (sovun), carteen (gilam), cupboard, (shikaf) bad (kirovat), tableclothe (dasturhon). Vegetables: (sabzavotlar nomini anglatadigan carrot (savzi), cabbage(karam), turnip (shalg'om), cucumber (bodring). Fruits: (mevalar) apple (olma), pear (nok), cherry (olcha), peach (shaftoli), banana (banan), grape (uzum)

domestic animals (uy hayvonlari) rooster (xo'roz), hen (tovuq), horse (ot), cow (sigir), dog (it), cat (mushuk), goat (echki). Verbs (harakatni ifodalovchi) washing (yuvimmoq), cleaning (tozalamoq), doing iron (dazmollamoq), cooking (pishirmoq) va boshqalar. Adjectives: (sifatlari) big (katta), small (kichkina), red (qizil), green (yashil), hot (issiq), cold (soviq) va hokazo so'zlar sozlar o'quvchilarning sinf xonasi va tevarak-atrof bilan tanishtirish jarayonida o'quvchlar lug'atiga kiritiladi, buning natijasida ularning lug'ati boyitiladi, nutqi rivojlanadi. Ingliz tili darslarida lug'at bilan ishlash juda muhim bo'lib, o'qituvchi o'quvchilarga o'rtoqlari bilan ingliz tilida nutqiy muloqotga kirishib keta olishiga yordam beradigan tanlab hamda dialogik nutq yordamida ular nutqiga kiritib boradilar. O'quvchilarni so'zlarning tarjimasini tushunishga o'rgatibgina qolmay, balki bu so'zlarni nutqlarni faol ishlatishga ham odatlanib boradilar. Lug'at tilning qurilish materiali hisoblanadi. Grammatika esa gapda so'zlarning o'zgarishi va ularning bog'lanish usullarini belgilaydi. Bundan tashqari, grammatika tilning qurilish modelini (so'z yasovchi, so'z o'zgartiruvchi) belgilaydi. O'quvchi ingliz tilining barcha grammatik shakllarini qancha erta o'zlashtirsa, u aqliy jihatdan ham, nutqiy jihatdan ham sunchalik tez rivojlanadi. Agar o'quvchida nutqning grammatik tomoni noto'g'ri shakllansa, aqliy rivojlanishi kechkadi. O'qituvchi har bir mashg'ulot va o'yin turlarida bolalar nutqidagi grammatik xatolarni tuzatishi kerak. O'z vaqtida tuzatilmagan grammatik xato bola nutqida mustahkamlanib, uni tinglayotgan boshqa bolalar nutqida ham grammatik xatolarning paydo bo'lishiga sabab bo'ladi. Biroq maxsus tashkil etiladigan o'yinlarda bola nutqidagi yoki bu salbiy jihatlarni ogohlantirish bo'yicha ish olib, bola nutqida paydo bo'lgan grammatik hatolarni o'z vaqtida bartaraf etish lozim.

Mahsus tashkil etiladigan o'yin va mashg'ulotlarda bolaning diqqati faqat kerakli Grammatik shakllarga jalb qilinadi. So'z, uning shakl jihatdan o'zgarishi, so'z birikmasi yoki gaplar ular aqliy faoliyatining mazmuni bo'lib qoladi. Bunday mashg'ulotlarni izchillik va ketma-ketlik bilan olib barish natijasida bolalar qanday gapirish kerakligini anglaydilar, savodli chiroyli gapirishga harakat qiladilar. Qulay ishchanlik ruhida tashkil etiladigan mashg'ulotlar bola diqqatini chalg'ib ketishining oldini oladi, ular o'qituvchining tushuntirishlarini, ko'rsatmalarini diqqat bilan tinglaydilar, o'rtoqlarini nutqini kuzatadilar. Mashg'ulotda nutq namunasini oladilar va o'z nutqlarida undan foydalanadilar. Ko'pgina o'quvchilar o'z o'rtoqlarining xatolarini tuzatishda o'qituvchining eng yaqin yordamchisiga aylanib qoladilar. Bolalar nutqidagi grammatik xatolarni ogohlantirish, tuzatish maqsadida tashkil etiladigan maxsus mashg'ulotlar olib borishda quyidagi metodik ko'rsatmalarga amal qilish kerak: Grammatik jihatdan to'g'ri nutqni shakllantirish bo'yicha mashg'ulotlar ko'rgazmali materiallar yoki ko'rgazmasiz o'tkaziladigan talimiy o'yin xarakteriga ega. Har bir boshlang'ich sinf uchun dastur mazmuniga mos talimiy o'yinlar, mashqlar tanlanadi. Masalan: Birinchi sinflar uchun "English alphabet", "Numbers", "Domestic animals", "Family" va boshqalar. Ikkinchi sinf va undan yuqori sinflar uchun "Verbs", "Jobs", "Body", "Seasons", "Months and weeks" va hokazolar. Bola nutqidagi xatolarni do'stona, xushmuomilalaik bilan tuzatish kerak. Hech vaqt bola nutqidagi xatoni takrorlash yaramaydi, yaxshisi grammatik shaklli to'g'ri bo'lgan so'zlarni, talimiy o'yinlarni takrorlash joizdir, o'qituvchi dars davomida yoki turli hil o'yinlar davomida bola nutqini kuzatib borishi va grammatik xatolarni tuzatishi shart. Bola nutqida grammatik xatolarni dars jarayonida etarli ovoz tonida, boshqa o'quvchilarga ham eshitarli qilib to'g'rilash kerak. O'quvchilarni grammatik to'g'ri gapirishga o'rgatish bilan bir

qatorda nutqning tovush madaniyati ham o'rgatish lozim. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ingliz tili lotin alifbosiga o'hshab ketganligi bois ayrim tovushlarni almashtirib yuboradilar. Masalan: "school" [sku:l] so'zini "schol", "book" [bu:k] so'zni bok, "bag"[ba:g] bag. O'quvchilarga bilim va tarbiya berishada so'zlashuv nutqiga (dialog) o'rgatish katta ahamiyatga egadir. Bolada so'zlashuv nutqini shakllantirish - bu boshqalarning nutqini tinglash va tushunish, so'zlashishni quvvatlash, savollarga javob berish va so'rashdir (savollar beris). Bola so'zlashuv nutqining rivojlanganlik darajasi uning lug'at boyligiga, tilning grammatik tomonini egallaganligiga bog'liqdir. Maktab sanf xonalarining ham ko'rinishi alohida o'rin egallaydi. Yani yorug'lik yetarli darajada bo'lishi, stollar, jihozlar o'quvchilar bo'yiga mos bo'lishi kerak. O'quvchilarning va o'qituvchining doimiy o'tiradigan joyi bo'lishi, o'quvchilar stolga o'tirishganda o'qituvchining aniq ko'rib turishlari, o'quvchilar o'qituvchiga, o'qituvchi esa o'quvchilarga qarab o'tirishlari kerak. Sinf xonasining havosi doimo yangilanib turishi lozim. Bola boshlang'ich sinfda bilimlarni qanchalik puxta egallasa, yuqori sinflarda o'qish oson kechadi. Zero, bo'lg'usi o'quvchilarning maktab saboqlariga moslashishi, bilim ko'nikmalarining dastlabki qirralaridan xabardor bo'lishlari uchun ham bog'cha hamda boshlang'ich maktab vazifasini bajaruvchi bog'cha - maktablarning ahamiyati beqiyos. O'qituvchi darsda nutqi yaxshi rivojlanmagan o'quvchilarga alohida e'tibor qaratishi kerak. Ayniqsa indamas, muloqat qilishni istamaydigan, o'zini tutib tura olmaydigan, ezma o'quvchilarga yakkama - yakka yondashishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Ta'lim terisida"gi qonuni 1997 yil.29- vgust. Oliy ta'lim me'yoriy hujjatlar to'plami. Sharq nashriyoti-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi Bosh tahririyati.- T., 2001
2. Pedagogika "Nashr" Toshkent 2011y J. Xasanboyev
3. English kids. Toshkent 2011
4. <http://mthod.novgorod.rcde.ru/getblob.asp?id=5000...>
5. <http://rspu.edu.ru/university/chair/eng.html>.

Boshlangich sinflarda tabiatshunoslik darslarida ogzaki oqitish metodlari

Mamadaliyev Adhamjon

Namangan viloyati Yangi Namangan tumani

73-sonli umumta'lim maktabining

Boshlang'ich ta'lim fani o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6465865>

Annotatsiya: Tabiatshunoslik maktab o'quvchilariga butun borliq to'g'risida umumiy tushunchalarni beruvchi fan bo'lib, boshlang'ich sinf o'quvchilariga ushbu fanni o'qitishda turli qiziqarli o'yinlar asosida va samarali o'qitish metodlaridan foydalanib dars berish muhim sanaladi. Ushbu maqolada boshlag'ich ta'lim tabiatshunoslik darslarida sinfdan tashqari ishlar jarayonida bolalarni tabiat bilan tanishtirishda amaliy ishlarni tashkil etishning samarali metodlari xususida fikr yuritilgan.

Kalit sozlar: amaliy uslublar, retseptor, tajriba, obyekt, operatsiya, ekskursiya, gerbariy, granit, akvarium, terrarium.

Boshlang'ich sinflarda bolalarni o'qitishning qulay sharoitlaridan foydalanib, fanlararo bog'lanishni to'la darajada amalga oshirish zarur. Atrof olam bilan tanishtirish bo'yicha mashg'ulotlarda shakllantiriladigan aniq tasavvurlar boshqa predmetlar bo'yicha vazifalarni hal qilishga yordam beradi va aksincha. Fanlararo aloqa nutqni rivojlantirish kabi vazifalarni hal qilishda amalga oshiriladi. "Atrof olam bilan tanishtirish" kursi o'quv materialining o'zi, foydalaniladigan ish uslublari va metodlari bola nutqini rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratadi. Bu mashg'ulotlarda bolalar bir - birlari bilan bevosita muloqotda bo'ladilar, taassurotlari bilan o'rtoqlashadilar, o'zlarining sevgan ishqibozliklari haqida hikoya qiladilar va hokazo. Syujetlirolli o'yinlarda bolalar tasavvurlar qilib, o'z qahramonlari uchun matn yaratadilar. Mehnat ta'limi, o'qish, atrof olam bilan tanishish kabi fanlar bilan bog'lanish tabiatga va ishlab chiqarishga kompleks ekskursiyalar o'tkazishda amalga oshirilishi mumkin.

Ma'lumki, tabiatshunoslik keng qamrovli moddiy dunyoni rang-barang xususiyatlari, tabiatning har xil voqea hodisalarini organuvchi fan bolib, ilmiy tajriba asosida shakllanadi, amaliyot esa mazkur fanning poydevori hisoblanadi. Insoniyatni tabiat qonunlari haqidagi bilimga asoslangan amaliy faoliyati bilish jarayonini, ilm-fan taraqqiyotini belgilaydi. Amaliyot - haqiqat mezonidir. Bilimlarga ehtiyoj amaliyotda tug'iladi va ularning to'g'riligi amaliyot orqali tekshiriladi hamda tasdiqlanadi. Bilim odamlar miyasida oz-ozidan paydo bolmasdan, balki muayyan ish faoliyatida shakllanadi. Amaliyot insonni tabiat bilan munosabatida asosiy omil bolib, bu oz navbatida, odamlarning o'zaro munosabatlari tizimida, ijtimoiy ishlab chiqarishda muhim rol oynaydi.

Amaliyotning asosiy turlari moddiy ishlab chiqarish va ilmiy tajriba hisoblanadi. Ilmiy - tabiiy amaliyot quyidagi vazifalarni bajaradi.

1. Amaliyot bilish jarayonining rivojlantiruvchi omil. U nazariy bilimlarni umumlashtirib, ularni hayotiy jarayonlardan ajralishga yol qoymaydi.
2. Amaliyot bilishning buyurtmasi, ilovasi va maqsadi hamdir.
3. Amaliyot bilish jarayoninig haqiqiy ekanligini ko'rsatuvchi mezondir.

Metodlar bilan metodik uslublarni farqlash muhimdir. Metodik uslub-bu metodning unsurlaridan biri, uning tarkibiy qismidir (ko'rgazma vositalarni, kinofilm fragmentlarini, diafilm, diapozitiv ko'rsatish, doskada sxema rasmlardan foydalanish, tajribalarni namoyish qilish, maktab o'quv-tajriba uchastkasidagi amaliy ishlar vaqtida turli xil faoliyat ko'rsatish va hokazo). Metod va metodik uslublarni o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, bir-biriga o'tishi mumkin. Masalan, o'quvchilarning turli xil tajribalari metod hisoblanadi, lekin o'qituvchi hikoya qilayotgan paytda tajribani namoyish qilinishi metodik uslubdir. Hikoya davomida o'qituvchining diafilm namoyish qilishi metodik uslubdir. Metod va uslublarni kompleks holda qo'llaniladi, ular bir-birini to'ldiradi, tabiatshoslik tushunchalarini to'g'ri shakllantirishga xizmat qiladi. Metodlarni qo'llashda o'qituvchi o'quvchilarga asosan so'zlar vositasida, zarurat bo'lsa mavzu mazmuniga mos ko'rgazmali qurollarni ko'rsatish bilan bilim beradi.

Bu paytda o'quvchilarning yangi bilim olishlari uchun asosiy manba so'zlar (og'zaki nutq) hisoblanadi. Og'zaki metodning asosiy turlaridan biri - hikoyadir. Hikoya o'qituvchining jonli so'zidir. U kitob o'qish, jism va hodisalarni namoyish

qilish, texnika vositalardan foydalanish, badiiy adabiyotlar o'qish va boshqalar bilan uyg'unlashadi.

Hikoyada izchilikka qat'iy hikoya qilinadi. Tabiatshunoslik mashg'ulotlarida hikoyaning aytib berish yoki ta'riflash, xarakterlash, tushuntirish, muhokama qilish kabi turlari qo'llaniladi.

Aytib berish - unda konkret fakt, voqea, jarayon harakatlar haqida gapirib beriladi. Hikoya shohid (sayyoh, yosh tabiatshunos, sayyohatchi, kashfiyotlar ishtirokchisi) nomidan olib boriladi.

Ta'riflash - borliq jismlar va hodisalarning (foydali qazilmalar, o'simliklar, hayvonot dunyosi, biror tabiiy zona iqlimi xususiyatlarini) izchil bayon qilishda qo'llaniladi.

Xarakterlash - ta'riflashning bir turidir, u jism yoki hodisaning belgi va xususiyatlarini sanab o'tishdan iborat (tog', daryo va tabiiy zonalar harakteristikasi).

Tushuntirish - unda yangi tushunchalar, atamalar, ma'nosi ochib beriladi, sabab, oqibat bog'lanishi, u yoki bu narsaning mantiqiy tabiati (nima uchun tundrada o'zun tun va qisqa kun bo'ladi, nima uchun kun va tun, yil fasllari almashib turadi) ochib beriladi. Undan barcha darslarda foydalaniladi, u muhokama qilish bilan uyg'unlashadi.

Muhokama qilish - bayon qilish asosida bo'lib, unda o'quvchilarni xulosaga olib keluvchi qoida va isbotlarning izchil rivojlanishi bilan bog'liq.

Hikoyaning bu turida o'rganilayotgan hodisani (masalan, tirik mavjudodning o'zgarishiga iqlimning ta'siri, suv, metallning xususiyatlari) tahlil qilish zarurati tug'ilganda foydalaniladi.

Hikoyaga quyidagi didaktik talablar qo'yiladi: tanlangan o'quv materialini ilmiyligiga, mantiqiy izchillik va isbotlanishiga; o'quvchilar uchun aniq, ravon va tushunarli bo'lishiga: o'qituvchi nutqining tasviriy bo'lishiga javob berishi kerak.

1-2 sinflarda hikoya 5-8 minut, 3-4 sinflarda esa 10-12 daqiqa davom etishi kerak.

Hikoya jarayonida quyidagi didaktik usulblardan foydalanish muhim:

I. Dars mavzusini e'lon qilish yangi mavzuni bayon qilish oldidan muammoli vaziyat vujudga keltiriladi. Yangi materialni o'rganish yoki tajriba o'tkazish, shuningdek, tabiatda o'tkazilgan kuzatishlarni tahlil qilish bilan boshlanadi.

II. Bayon rejasini bildirish. Bu uslub faqat o'zlashtirish jarayonini faollashtiribgina qolmasdan, balki o'quvchilarni butun bayon tizimini ko'rishga o'rgatadi, bu bilan tafakkurning mantiqiy izchilligini rivojlantirishga, o'rganilayotgan atrof hayot faktlari yoki hodisalarning o'rtasidagi muayyan bog'lanishlarni aniqlashga yordam beradi; masalan, «Cho'l tabiati» mavzusini bayon qila turib, o'qituvchi doskaga ushbu rejani yozishi mumkin: 1) tabiiy zonalar xaritasida cho'llarning geografik o'rni; 2) cho'l iqlimining xususiyatlari; 3) yuzasi; 4) vohalari; 5) cho'lda yil fasllari.

III. O'quvchilar e'tiborini faollashtiruvchi savollarni bayon davomida berib borish.

IV. O'quvchilarning idrok qilish faoliyatlarini faollashtiruvchi taqqoslash (masalan, dala, cho'l, dasht, o'rmonlarning o'simlik va hayvonot dunyosini taqqoslash va hokazolar).

V. Yangi materialni bayon qilish davomida ilgari o'rganilgan mavzular turmush bilan, amaliyot bilan (masalan, «Skelet», mavzusini «Mushaklar» mavzusi bilan, jonajon o'lka tabiatini har xil zonalar tabiati mavzusi) bilan aloqasini turmushda, amaliyotda o'rganish.

VI. Hikoyaga maqol, qiziqarli material yoki kitob o'qish epizodini kiritish. O'qituvchi hikoyasini tegishli maqolani o'qigandan keyin yoki undan oldin boshlashi mumkin. Qo'shimcha materialdan foydalanish hikoyani boyitadi va konkretlashtiradi. Hikoya davomida foydalanilgan maqol, matal va topishmoqlar darsni boyitib, bayon qilayotgan materialni o'quvchilar tomonidan qabul qilib olinishini osonlashtiradi.

VII. Ko'rgazmalilik (surat, jadval, texnika vositalari)ni qo'llash. Hikoya davomida ko'rgazmalilikning har xil vositalaridan foydalanish o'quvchilarda aniq tasavvurlar hosil bo'lishiga, o'rganilayotgan materialga diqqat va qiziqishni quvvatlashga, uni puxta o'zlashtirilishiga yordam beradi. Sxemalar, jadvallar, tajribalar, doska va daftardagi (atama) va xulosalar o'quv materialini o'zlashtirilishini yengillashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati:

1. D. Sharipova, D.P. Xodiyeva, M. K. Shirinov Tabiatshunoslik va uni o'qitish metodikasi Toshkent, "Barkamol fayz media" nashriyoti, 2018-yil.

2. M.Nuriddinova. "Tabiatshunoslik o'qitish metodikasi" Toshkent, O'qituvchi 2005-Yil A.Baxronov, Tabiatshunoslik 3-sinf umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun darslik. T; Cho'lpon NMIU 2012 y.
4. A.Baxronov Tabiatshunoslik 4-sinf umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun darslik. T; Sharq NMIU 2011y.
5. G.M.Sayfullaev. Tabiatshunoslik darslarida sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish. Oquv qollanma Buxoro-2020.
6. G.M. Sayfullaev. Biologiya promislovix xishnix vidov rib, Nizovya basseyna reki Zarafshan. Buxara-2020

Ko’ngil nidosini eshitaolgan ijodkor

Botirova Ziyodaxon Azamjon qizi

Fargona viloyati Quva tumani 13-umumiy orta talim maktabining ona tili va adabiyoti fani oqituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6479217>

Anotatsiya. Ko’ngil nidosini eshitaolgan ijodkor - Erkin Vohidov. Adabiy darg’alarda o’chmas iz qoldirgan serqiyva ijodkorning ijod mahsullariga nazar tashlaymiz.

Kalit so’zlar. Ushbu maqolada ijod, sher xazinasini, Navoiy, Geote, Yesenincha sheva, drama, komediya kabi so’zlar ishtirok etgan.

Zamonaviy ozbek milliy adabiyotining yorqin yulduzlaridan biri erkin Vohidov ijodida gazal, qasida muxammas kabi janrlar shakllanib boradi. U mumtoz adabiyotning bu sohadagi tajribalarini boyitish, mukammallashtirishga intiladi. Erkin Vohidov badiiy mahorati osib, kamol topgan, chuqur falsafiy umumlashmalar darajasiga kotarilgan ijodkordir. U Ozbekiston xalq shoiri, Ozbekiston Qahramonidir. Zamonaviy ozbek adabiyotining yorqin yulduzlaridan biri Erkin Vohidovdir. Ul zotning 16 yoshlarda “Manzara” nomli sheri bosmadan

chiqadi. Unda tabiat gozalligi samimiy tasvir etilgan bolsa, kop otmay, u dostlariga qarata:

Istaymanki, xurramlik bolsin,

Shox qahqaha boglasin qanot.

Kuy shalola yanglig quyilsin,

Qoshiq bolib tuyilsin hayot.

Deb, ijodining katta karvoniga ozining yaxshi niyati, katta umidi, pokiza qalbi bilan kirib keldi.

Bagring tole nuriga tolsin,

Ona yurtim – munis makonim.

To tirikman, seniki bolsin

Sherim, umrim, yuragim, jonim.

Ota yoqimli, oqimishli bolgan bu sher ,albatta, Erkin Vohidov ijodining namunasi. Bu sherda shunday mazmunlar jo bolganki, ona yurtiga ozidagi barcha aziz narsalarini hattoki, jonini ham bagishlab yuboryapti. Tortinchi misraga qaredigan bolsa, birinchi ona yurtiga bagishlaydigan aziz narsasi hatto joniga teng narsasi uning sheri ekanligini bilishimiz mumkin.

Erkin Vohidov birgina sheriyatdagina emas barcha janrlarda qalam tebratga. “Erkin Vohidov zamondoshimiz.u ozi bilan birga she’r xaznalarini olib keldi. Uning bilan birga Navoiy yurgandek, Fuzuliy yurgandek, Geote yurgandek, Gafur

Gulom, Hamid Olimjon, Cholponlar yugandek...Ularning sherlarini oz sherlaridek oqidi. Ularni sozlatadi,tilga kiritadi – yetgan yeriga sher xazinalarini yetkazadi. Sheriyatning marifati va madaniyati shu bolsa kerak.”

Erkin Vohidov asarlari zamirida yotgan tiniq samimiyat, insoniylik, mehr-muhabbatni eng yuksak darajasini tushunish va shunday talqin etish, sheriyatdagina emas, hayotda ozinging pozitsiyasiga egaligi, vatanga huddi otaga suyanganday suyanishi, xalqqa huddi onaga talpinganda talpinishi yurt kamolini oylashi – Erkin Vohidovning inson sifatida, shaxs sifatda, katta sanatkor shoir sifatida oz davri, oz avlodining juda yorqin vakili ekanligini korsatib turadi.

Erkin Vohidov xalqning bag'ri kengligi va saxovatpeshaligini avvaldan o'ziga dasturiamal qilib oldi. Shoir ilhomning tub manbalari xalqning shunday o'ktam fazilatlaridandir. Aytishadiku, xalqdan olib, sayqallab xalqqa beramiz deb. Shoirimizning ham yozgichlarni xalqqa birdek maqul bolishining sababi ham shu. Xalq orasida oddiy inson bo'lib ko'rib yurib, birgalikda boshdan o'tkazgan hayot sinovlarini oq qog'ozga sayqallab, badiy ruh berib tushuradi. Bu ijod mahsuli orqali xalqqa oz bo'lsada taskin berib,ularni og'irliklarini yengillatishga harakat qiladi. Birgina darsliklarda berilgan “Nido” dostonini o'qigan 5-sinf o'quvchisi ham o:sha zamondagi vaziyatni tushunib yetadi.

Ul zotning ijodida mana bu janri birinchi, mana bu janr ikkinchi orinda turadi deb aytish qiyin. Adabiyotning barcha janrlarida shunday qalam tebratganki, bu janrda yozgan asarlari alohida ajralib turadi desak. Shoirning ommaga suyuklilikda birgina “Kelinlar qozgoloni” bellasha olishi mumkin bolgan”Oltin devor'komediyasi ham oz muhlislariga ega. “Istambul fojiasi” daramasi

sahnalashtirilmasdan oldin, uning jurnallardagi matni shunday talash bolganki, tuyada ahtarib ham topaolmaydigan asar bolibdi degan gaplar yurgan xalq orasida.

Ozini tarjimashunoslikda sinab kormagan adib kamdan-kam topilsa kerak. Erkin Vohidovning tarjimashunoslikda gi faoliyatini alohida bir akitab deyish mumkin. Ul zotningtarjimachilikdagi istedodini sergey Yesenin sherlarini ozbekchaga agdarishda alohida yarqirab korinadi. Yesenini sherlar shunday maromiga yetib tarjima qilinganida, Yesenin ozbekning oz shoiriga aylandi. Xalq orasida yesenincha shevali shoir paydo boldi. Bunga misol qilib, hammaga mashhur bo'lgan "Dog'lar ketmish majruh ko'ngildan" she'rini atishimiz mumkin.

O'zbekistonda Erkin Vohidovning ohangdor, ma'nodor satrlaridan bahra olmagan biror kimsa topillmasa kerak. Kimdan so'rasangiz ikki misra ijodidan aytib berishsa kerak.Ul zotning muhabbati, sadoqati, samimiyati xalq qalbida azaliy mo'jizadek qolaveradi

Fargona viloyati Quva tumani 13-umumiy orta talim maktabining ona tili va adabiyoti fani oqituvchisi Botirova Ziyodaxon Azamjon qizi.

Ko'ngil nidosini eshitaolgan ijodkor.

Anotatsiya. Ko'ngil nidosini eshitaolgan ijodkor - Erkin Vohidov. Adabiy darg'alarda o'chmas iz qoldirgan serqiyya ijodkorning ijod mahsullariga nazar tashlaymiz.

Kalit so'zlar. Ushbu maqolada ijod, sher xazinasini, Navoiy, Geote, Yesenincha sheva, drama, komediya kabi so'zlar ishtirok etgan.

Zamonaviy ozbek milliy adabiyotining yorqin yulduzlaridan biri erkin Vohidov ijodida gazal, qasida muxammas kabi janrlar shakllanib boradi. U mumtoz adabiyotning bu sohadagi tajribalarini boyitish, mukammallashtirishga intiladi. Erkin Vohidov badiiy mahorati osib, kamol topgan, chuqur falsafiy umumlashmalar darajasiga kotarilgan ijodkordir. U Ozbekiston xalq shoiri, Ozbekiston Qahramonidir. Zamonaviy ozbek adabiyotining yorqin yulduzlaridan biri Erkin Vohidovdir. Ul zotning 16 yoshlarda “Manzara” nomli sheri bosmadan chiqadi. Unda tabiat gozalligi samimiy tasvir etilgan bolsa, kop otmay, u dostlariga qarata:

Istaymanki, xurramlik bolsin,

Shox qahqaha boglasin qanot.

Kuy shalola yanglig quyilsin,

Qoshiq bolib tuyilsin hayot.

Deb, ijodining katta karvoniga ozining yaxshi niyati, katta umidi, pokiza qalbi bilan kirib keldi.

Bagring tole nuriga tolsin,

Ona yurtim – munis makonim.

To tirikman, seniki bolsin

Sherim, umrim, yuragim, jonim.

Ota yoqimli, oqimishli bolgan bu sher ,albatta, Erkin Vohidov ijodining namunasi. Bu sherda shunday mazmunlar jo bolganki, ona yurtiga ozidagi barcha

aziz narsalarini hattoki, jonini ham bagishlab yuboryapti. Tortinchi misraga qaredigan bolsa, birinchi ona yurtiga bagishlaydigan aziz narsasi hatto joniga teng narsasi uning sheri ekanligini bilishimiz mumkin.

Erkin Vohidov birgina sheriyatdagina emas barcha janrlarda qalam tebratga. “Erkin Vohidov zamondoshimiz. u ozi bilan birga she’r xaznalarini olib keldi. Uning bilan birga Navoiy yurgandek, Fuzuliy yurgandek, Geote yurgandek, Gafur Gulom, Hamid Olimjon, Cholponlar yugandek...Ularning sherlarini oz sherlaridek oqidi. Ularni sozlatadi,tilga kiritadi – yetgan yeriga sher xazinalarini yetkazadi. Sheriyatning marifati va madaniyati shu bolsa kerak.”

Erkin Vohidov asarlari zamirida yotgan tiniq samimiyat, insoniylik, mehr-muhabbatni eng yuksak darajasini tushunish va shunday talqin etish, sheriyatdagina emas, hayotda ozining pozitsiyasiga egaligi, vatanga huddi otaga suyanganday suyanishi, xalqqa huddi onaga talpinganda talpinishi yurt kamolini oylashi – Erkin Vohidovning inson sifatida, shaxs sifatda, katta sanatkor shoir sifatida oz davri, oz avlodining juda yorqin vakili ekanligini korsatib turadi.

Erkin Vohidov xalqning bag’ri kengligi va saxovatpeshaligini avvaldan o’ziga dasturiamal qilib oldi. Shoir ilhomning tub manbalari xalqning shunday o’ktam fazilatlaridandir. Aytishadiku, xalqdan olib, sayqallab xalqqa beramiz deb. Shoirimizning ham yozgichlarni xalqqa birdek maqul bolishining sababi ham shu. Xalq orasida oddiy inson bo’lib ko’rib yurib, birgalikda boshdan o’tkazgan hayot sinovlarini oq qog’ozga sayqallab, badiy ruh berib tushuradi. Bu ijod mahsuli orqali xalqqa oz bo’lsada taskin berib,ularni og’irliklarini yengillatishga harakat qiladi. Birgina darsliklarda berilgan “Nido” dostonini o’qigan 5-sinf o’quvchisi ham o:sha zamondagi vaziyatni tushunib yetadi.

Ul zotning ijodida mana bu janri birinchi, mana bu janr ikkinchi orinda turadi deb aytish qiyin. Adabiyotning barcha janrlarida shunday qalam tebratganki, bu janrda yozgan asarlari alohida ajralib turadi desak. Shoirning ommaga suyuqlikda birgina “Kelinlar qozgoloni” bellasha olishi mumkin bolgan”Oltin devor’komediyasi ham oz muhlislariga ega. “Istambul fojiasi” dramasi sahnalashtirilmasdan oldin, uning jurnallardagi matni shunday talash bolganki, tuyada ahtarib ham topaolmaydigan asar bolibdi degan gaplar yurgan xalq orasida.

Ozini tarjimashunoslikda sinab kormagan adib kamdan-kam topilsa kerak. Erkin Vohidovning tarjimashunoslikda gi faoliyatini alohida bir aqtab deyish mumkin. Ul zotningtarjimachilikdagi istedodini sergey Yesenin sherlarini ozbekchaga agdarishda alohida yarqirab korinadi. Yesenini sherlar shunday maromiga yetib tarjima qilinganida, Yesenin ozbekning oz shoiriga aylandi. Xalq orasida yesenincha shevali shoir paydo boldi. Bunga misol qilib, hammaga mashhur bo’lgan “Dog’lar ketmish majruh ko’ngildan” she’rini atishimiz mumkin.

O’zbekistonda Erkin Vohidovning ohangdor, ma’nodor satrlaridan bahra olmagan biror kimsa topillmasa kerak. Kimdan so’rasangiz ikki misra ijodidan aytib berishsa kerak.Ul zotning muhabbati, sadoqati, samimiyati xalq qalbida azaliy mo’jizadek qolaveradi

CAR PARKING AND PARKING IN METROPOLITAN AREAS

Egamberdiyev Dilshodjon Davronjon ugli

Khasanov Akmal Adhamjon ugli

Tashkent University of Information Technologies

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6479123>

Abstract. Currently, one of the most urgent problems of megacities is congestion with cars, the number of which is increasing every year. The shortage of parking space puts forward the challenge of a comprehensive parking management solution. This leads to the search for new solutions that have investment attractiveness and are aimed at increasing the efficiency of car parking. The article provides a brief overview of the availability of parking spaces in cities, presents the main problems of their application and solutions.

Introduction. Every year in large cities and metropolitan areas there are more and more cars. Due to the outpacing of the growth rate of motorization of the population over the provision of cars with parking lots, the problem of a lack of parking spaces for car parking not only in the city center, but also in residential areas is becoming more and more urgent. In the cities of Russia, the provision of places for storing cars at the place of residence of the population is on average 35-40%, and the provision of places for parking cars near gravity objects on average does not exceed 25% of the required number. Uncontrolled parking of vehicles complicates the situation, and therefore the carriageway of most streets in the central part of cities is used for traffic only by 30-50% [1]. This problem leads to the search for new effective solutions with investment attractiveness. One of the ways to solve this problem is the arrangement of parking lots, which can

significantly reduce the building area, while at the same time providing a large number of parking spaces.

Types, definitions and purpose of parking lots Parking is an integral part of residential, office, administrative complexes, as well as shopping and entertainment centers. Today, for almost every construction site, one way or another, the issue of placing the cars of its visitors is solved. Underground parking in business centers or residential areas;

underground-overground parking lots in the same building zones;

round-the-clock parking (fenced-guarded);

parking areas in residential areas [1].

Multi-level parking lots are quite comfortable (heating, security equipment, security and fire alarms, ventilation, support services), and long-term land allocation guarantees a high demand for them - up to 40% of the total number of car owners. However, at present, parking of this type has the highest cost of services, according to investors specializing in multi-level garage construction, of all those who are willing and able to buy a place in a multi-storey garage, only 35% have realized their dream. At the same time, multi-level car parks have a number of significant advantages: □ cars left in these car parks are protected from the adverse effects of the environment (rain, snow, mud, etc.); in multi-storey construction, the area occupied by the building is relatively small. Underground parking has recently become widespread in new development areas, when they are located next to or directly under buildings. The undoubted advantage of this type of parking is the best accessibility of residents to their cars, in addition, cars are in

optimal conditions for storage, regardless of the state of the natural environment. But taking into account the peculiarities of the planning of residential areas, the requirements of regulatory documents for the organization of this type of structures and other factors, underground parking under residential buildings is designed, for the most part, on one floor, which significantly reduces their capacity, providing 40-60% of the needs for parking spaces.

Car storage areas in residential areas are the simplest and most popular type of parking. They are part of the improvement of adjacent territories and have the necessary coverage. However, the car is left without any supervision and is exposed to environmental factors.

Evaluation of the parking situation in the central regions At the moment, the problems associated with the permanent storage of vehicles and the organization of temporary parking areas affect the interests of more than 80% of the population of St. Petersburg. At the same time, the conditions for the movement of traffic flows are significantly influenced, first of all, by the system of temporary storage of vehicles. Every year in large cities there are more and more cars. According to the traffic police statistics, over the past 8 years, the number of vehicles in Russia has increased by almost one and a half times. Moreover, the bulk of them - 76.7%, or 38.7 million units - are cars. By 2025, the number of passenger cars is expected to double, according to the forecast, the level of motorization of the population of St. Petersburg will increase from 242 cars per 1,000 people in 2006 to 450 cars per 1,000 people in 2025. The growth rate of motorization in St. Petersburg is similar to the trends in the development of the car park in the economically developed countries of the world in 1960-1980 [1]. As of July 1, 2015, there were 41 million

cars in the Russian car fleet. In St. Petersburg, the total number of individual vehicles is 1.6 million units. To date, 12 intercepting parking lots for 1,731 parking spaces have been created in the city, and the total number of parking spaces is about 80% of the total number of cars. In addition to the existing park and ride parks in St. Petersburg, there are land plots that are in private or state ownership, with paid and free parking lots, as well as covered parking lots, with a total capacity of 7,427 cars. Parking lots are located within walking distance from metro stations around the city of St. Petersburg. The lack of temporary storage places has a significant impact on traffic conditions and in some cases leads to their deterioration. This problem is especially acute for the central regions, where the demand for temporary storage of vehicles is associated with the implementation of the demand for labor, business, cultural and community movements.

Evaluation of the parking situation in the adjacent territories According to statistics, on average, the car is actively used 4-6 hours a day, parking at the house takes more than half a day. And in total, without the supervision of the owner, the car is 18-20 hours, being in parking lots or on the streets. The owner's natural desire to protect expensive equipment from trouble forces him to constantly think about security, parking lots, boxes, and garages. Approximately 70% of car owners purchase a garage for fear of theft and vandalism, 20% use it to carry out repairs, store winter tires, consumables and repair materials, and 10% consider it a way to invest money and commercial lease. A sociological survey showed that 55% of motorists are or want to become owners of flat garages (one-story arrays) or guarded open parking lots. The equipment of a secure outdoor parking lot costs several hundred dollars per parking space, plus the approval of land allocation and

the cost of renting the land. Distance from the center has always made its own downward adjustments. The arrangement of open surface parking lots, which occupy about 200 hectares of land in the city, cannot be attributed to promising long-term programs. However, due to the land tax, they regularly replenish the city treasury and are relatively inexpensive. The duration of the existence of such parking lots depends on the degree of demand for land and the alternative garage construction in the area.

In addition to the availability of places for organizing transport storage, an important factor for car owners is their convenient location. The most suitable parking location for car owners is in the immediate vicinity of their place of residence, so most people prefer to park their car in courtyards and sections of the highway. Thus, the main problems of the organization of permanent storage of vehicles are:

lack of space for the organization of permanent storage of vehicles, especially in areas of the central planning zone;

predominance of garages-boxes and open car parks in the structure of places for permanent storage of vehicles, which determines the low efficiency of the use of territories;

Insufficient availability of places for permanent storage of cars.

The lack of accessible places for permanent storage of cars affects the safety of the population (both in terms of the safety of the car and its technical condition, and traffic safety) and the environmental safety of the urban environment (storage of cars on sidewalks, lawns).

Foreign experience in organizing parking space

According to EU standards, the problem of parking within the city is considered solved if at least 60% of cars registered in the city are provided with places. In many European countries, the problem of parking is being solved in many ways: firstly, the majority of the country's population, if possible, travels by bicycle; secondly, underground parking lots exist and are being built; thirdly, there is a developed network of eco-parking. The urgency of the problem of parking is proved by the results of the IBM Global Parking Survey, which polled 8042 motorists in 20 cities around the world. It was found that:

more than 30% of traffic jams in cities around the world are because drivers in search of a parking space create obstacles on the road;

6 out of 10 drivers surveyed at least once were forced to abandon the search for a place for temporary parking of their car and go to another place;

over a quarter of respondents entered into an argument with other drivers for a parking space; The main problem with parking lies in the huge number of cars on the roads, which were built decades ago and were not designed for such a number of cars. In addition, the design of buildings in Tashkent does not always allow parking on the ground floor and below, as is done in most European cities. Among other things, Russia has a completely different driving culture: few people are afraid of fines, as in Europe (perhaps due to the low cost of Uzbekistan punishment), another factor is the specificity of the mentality.

Conclusion. The situation with the lack of places for permanent and temporary storage of vehicles remains an acute problem in any large city. For the central part of the city, with an established planning structure, where a large number of enterprises are concentrated, the use of the park and ride system is best suited to intercept the traffic flow near the city boundaries or on its outskirts. This system helps to reduce traffic congestion in the central part of the city and free up parking spaces. With the current increase in motorization of the population, when some families own two or more cars, the construction of multi-level parking lots in residential areas of the city is the main solution to the lack of storage space. However, the disadvantage of this solution is the reluctance to use organized parking, especially if it is paid. Therefore, it is necessary to improve the parking system for residential areas and the system of financial regulation and provision, which will make it possible to offer either affordable parking rates. The decisive factor in the development of measures for the organization of places for temporary and permanent storage of transport is the development of a regulatory framework that will allow regulating the restriction or prohibition of parking of all types of transport in some sections of the road network. Such a regulatory framework that will allow the collection and regulation of paid parking rates, fines for parking violations, as well as the development of a system of building codes that will take into account the estimated number of parking spaces for a given construction project. Thus, the problem of parking should be solved by the city authorities in a comprehensive manner, by forming an appropriate economic system for the city's parking complex.

References

Golubeva E.A. The architectural appearance of parking facilities in the urban environment // New ideas of the new century: materials of the international scientific conference FAD PNU. 2012. Vol. 1. P. 433-437.

Gilbey J.D., Kalikow L.H. Parking functions, valet functions and priority queues // Discrete Mathematics. 1999. T. 197-198. Pp. 351-373

"Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishi"

Dehqonova Mavjuda Ermonovna

Navoiy viloyati Nurota tumani

6-sonli DMTT tarbiyachisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6479181>

Annotatsiya: Mustaqil taraqqiyot yo'lidan dadil borayotgan, huquqiy demokratik jamiyat qurishga intilayotgan Respublikamizda har bir insonning ozod va erkin, farovon yashashini ta'minlovchi jamiyat barpo etilmoqda, yoshlarning ilm - ma'rifatli bo'lishiga barcha imkoniyatlar yaratilmoqda. Ayniqsa, Kadrlar tayyorlash milliy dasturini hayotga tadbiiq etish ta'lim tizimining barcha bosqichida ona tilining asosiy o'quv predmeti ekanligini, fanlarni egallash uchun avvalo, ona tilida to'g'ri, ifodali, tartibli va ijodiy fikrlash zarurligini aniq namoyon etmoqda. Chunki bizning ertangi kunimiz Ozbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti A.Karimov aytganlaridek: "Yangicha fikrlaydigan, zamonaviy mutaxassislarni talab etadi". Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolarda nutqni rivojlantirish, va nutq ostirish vositalari haqida yozilgan.

Kalit sozlar: talaffuz, nutq, maktabgacha talim, metodika, pedagogik.

Ma'lumki, inson hayotida nutq va tafakkurning o'rni va roli qadimdan ko'pchilikni qiziqtirib keladi. Forobiy, Zamaxshariy, Beruniy, Ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Kaykovus, Alisher Navoiy kabi mutafakkirlar o'z asarlarida nutqni mahnaviy kamolot belgilaridan biri sifatida qayd etganlar. Jumladan, Forobiy so'zlash quvvati haqida shunday deydi: —...so'zlash quvvati (nutq) shunday quvvatki, uning yordamida inson bilim va hunar egallaydi, uning yordamida xulq-atvoridagi xunuk va go'zal harakatlarni ajrata biladi va bajarilishi zarur bo'lgan-bo'lmagan ishlarni ado etadi, shu bilan birga zararli va foydali narsani, lazzatli va achchiq narsalarni fahmlaydi.

M.Koshg'ariyning —Devon-u lug'otit turk asarida —Adab boshi – til maqoli keltirilgan. Bu buyuk ajdodlarimizning inson ma'naviyatining shakllanishi va rivojlanishida tilning nechog'li ahamiyatli ekanligiga urg'u berganini ko'rsatadi.

Yusuf Xos Hojib insonda uquv-idrok va bilim til, so'z orqali a'yon bo'lishini aytib, nutqning ravon bo'lishiga da'vat etadi: —o'quv va bilimning tilmochi, tarjimoni tildir. Kishiga ro'shnolik, yaxshilik va ezguliklar til tufayli keladi, buni yaxshi bilib olish kerak. Qut-izzatni ham, obro'-e'tiborni ham kishi til orqali topadi. Hech qachon ko'p gapirma. Juda oz so'zla. Tuman so'z tugunini bitta so'z bilan yozib yubor, ya'ni oz so'zlarga ko'proq ma'no singdirish payidan bo'lgin. Kaykovus o'zining —Qobusnoma asarida so'zlash madaniyati quyidagicha e'tirof etadi: —... xalq oldida gapirganda so'zing go'zal bo'lsin, bu so'zni xalq qabul qilsin. Xaloyiq sening so'zing bilan baland darajaga erishganingni bilsin, chunki kishining martabasini so'z orqali biladilar, har kishining ahvoli o'z so'zi ostida yashiringan bo'ladi.

Nutq joylarini rivojlantirishga va bolaning yanada murakkab faoliyatini rivojlantirishga yuqori talablar. Nutqni rivojlantirish bir necha yo'nalish bo'yicha ketmoqda: uning boshqa odamlar bilan muloqot qilishdan amaliy foydalanish yaxshilanmoqda, ular bir vaqtning o'zida, fikrlash vositasi, fikrlash vositasi, fikrlash vositasini qayta qurish asosidir. Bolalarning nutqini rivojlantirishga tayyorlikning asosiy tarkibiy qismlaridan biridir maktabni o'rganish. Nutqni rivojlantirish tilni tushunish va ishlatish ko'nikmalarini ishlab chiqish deb hisoblanadi: rivojlanish futhemektitikudik eshitish Va ovozni tahlil qilish, lug'at, so'zlarning tarkibi, grammatik toifalarni shakllantirish, kommunikativ ko'nikmalar, ulangan nutqning ko'nikmalari va ko'nikmalarini rivojlantirish. Tilni o'zlashtirish ruhiy rivojlanishning muhim shartidir, chunki ontogeneza da bola tomonidan o'rnatilgan tarixiy tajriba mazmuni umumlashtirilgan va nutq shaklida va birinchi navbatda so'z bilan ifodalanadi. Maktabgacha ta'limda nutq o'stirish metodikasi

fanining o'qitilishi, nutq o'stirish usullarini bilish, har bir yosh guruhda bolalar nutqini o'stirish vazifalarini to'g'ri hal etish imkonini beradi, bolalarni maktabga tayyorlash vazifasining bajarilishini ta'minlaydi.

Yuqorida bayon qilingan fikrlardan shunday xulosa qilish mumkinki, o'zbek tili qadimiy til sifatida taraqqiy etgan, jamiyat taraqqiyotining barcha bosqichlarida jamiyat a'zolari uchun xizmat qilmoqda. Respublikamiz mustaqilligi o'zbek tili taraqqiyotiga ijobiy ta'sir etdi, tilimiz mustaqillikning mohiyatini ifodalash, ta'lim tizimining barcha bosqichida ona tili ta'limini takomillashtirishga xizmat qilmoqda. Maktabgacha ta'limda bolalar nutqini o'stirish ularga ona tilini amaliy o'rganish demakdir. Nutq o'stirish metodikasi pedagogik fan sifatida 1920 yillargacha pedagogika fani tarkibida taraqqiy etdi, so'ng mustaqil fan sifatida shakllandi. Nutq o'stirish metodikasi pedagogik fan sifatida maktabgacha ta'limda bolalar nutqini o'stirishni puxta egallagan mutaxassis tayyorlashda buyurtmachi sifatida, ilmiy izlanishlar asosida yaratilgan "Ilk qadam" tayanch dasturini o'quv jarayoniga joriy etish, nutq o'stirish metodikasi bo'yicha bilim va malakalarni shakllantirishning nazariy va amaliy jihatdan mutanosibligini ta'minlaydi, nutq o'stirish usullarini ishlab beradi. Uni takomillashtirish, eng qulay usulni qo'llash orqali bolalarga ona tilini amaliy o'rgatish, nutqda til birliklaridan foydalanish, o'zaro nutqiy muloqot munosabatida ona tilida fikrni to'g'ri, ifodalay olish, tengdoshlari nutqini tinglab tushunish nutqda til birliklarini ajrata bilish (tovush, so'z) nutq meyyorlarini ishiga mos holda o'rganib borish, unga amal qilish kabi faoliyatini shakllantiradi. Demak, nutq o'stirish metodikasi fani maktabgacha ta'limda nutq o'stirish vazifasini amalga oshiradi, bolalarda ifodali, aniq, lo'nda va obrazli so'zlashishni shakllantirish orqali ona tilini amaliy o'rgatadi, bolalarga

ta'lim beradi. Nutq o'stirish metodikasi fani maktabgacha ta'limda bolalarni og'zaki nutqini o'stirish, tengdoshlari va kattalar bilan nutqiy muomala malakalarini shakllantirish orqali nutqda so'zdan to'g'ri va o'rinli foydalanish, ya'ni nutq va xulq egasi bo'lish kabi ma'naviy axloqiy sifatlarni, so'zlash odobini egallashni shakllantiradi. Nutq o'stirish metodikasi pedagogik fan sifatida rivojlantiruvchi vazifani bajaradi. Ya'ni usulika bolalar nutqini o'stirish orqali ularning nutq a'zolarini anatomik-gimnastik mashq qildirish orqali nutqning ravon tushunarli bo'lishini ta'minlaydi: bolalar tafakkuri, aqliy faoliyatini rivojlantiradi, ularda nutq odobi, ma'naviy barkamollikni shakllantiradi. Chunki yaxshi rivojlangan nutq tushunarli ta'sirchan bo'ladi, bola o'z nutqini tuzatib boradi.

Nutq o'stirish metodikasi pedagogik fan sifatida bolalar nutqini o'stirishning pedagogik qonuniyatlari, pedagogik faoliyatning shakllanishi va talablarini o'rganadi, nutq o'stirishning eng samarali omillari, vositalarini, usul va usullarini hozirgi zamon pedagogikasining yutuqlari, ilmiy pedagogik talablari asosida ishlab chiqadi, ta'limga, fanga tavsiya etadi. Nutq o'stirish metodikasi ana shu pedagogik vazifadan kelib chiqqan holda pedagogikaning quyidagi asosiy savollariga javob beradi.

Nimani o'rgatish kerak? Bunda maktabgacha ta'lim ishidagi bolalarda qanday nutqiy malaka va ko'nikmalarni shakllantirish lozimligini nazarda tutiladi. Bu vazifa O'zbekiston Respublikasining ta'lim mazmunini zaruriy o'zagi hisoblangan ta'lim standarti asosida amalga oshiriladi, bunda ta'limning barqaror darajasini ta'minlash sharti bajariladi. O'quv yuklamalari meyyorga keltiriladi, tarbiyachi bolalarning o'quv faoliyati darajasi, shaxs sifatlari rivojlanishi, uning nutqiy faoliyatini nazarda tutgan holda ta'lim jarayonini tashkil etadi.

Qanday o'qitish kerak degan pedagogik savolga javob beradi. Buning uchun maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning nutqini o'stirish usul va usullarini qo'llash imkoniyati, o'rni, qo'llangan usullar samarasi nazarda tutiladi, usul va usullarni takomillashtirishga zamonaviy texnologiyani joriy etishga alohida diqqat qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Edited by N.F. McGinn and E.H.Epstein Comparative Perspectives on the Role of Education in Democratization Frankfurt am Main; Berlin; Nev York; Lang, 1999

R.M.Qodirova. O'zbekiston bolalar bog'chalari va maktablarida bolalarga 5-6 yoshdan boshlab rus tilida dialogik nutqni o'rgatish. T., "O'qituvchi"1993.

F.R.Qodirova. Maktabgacha yoshdagi rusiyzabon bolalarni o'zbekcha so'zlashishga o'rgatish. T., "O'qituvchi" 1993

R.M.Qodirova. Maktabgacha yoshdagi bolalarda dialogik nutqni rivojlantirishning ruhiy omillari. Qoz.,Sariog'och, 1998.

**“Bugungi kundagi maktabgacha ta`lim tashkilotlarida zamonaviy
texnologiyalardan foydalanish”**

Dovidova Charos Akmalovna

Navoiy viloyati Nurota tumani

6-sonli DMTT tarbiyachisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6479164>

Annotatsiya: Ushbu maqolada muallif tomonidan ta'limni zamon talabi darajasida isloh qilish, uning sifatini yuksak talab darajasiga ko'tarish muammolari atroflicha ko'rib chiqilgan bo'lib, yuqori malakali kadrlar tayyorlashda milliy va xorijiy tajriba keng yoritilgan. Shuningdek maqolada yuqori malakali kadrlar tayyorlashda ta'lim jarayonining sifatini belgilovchi asosiy xususiyatlar ko'rsatib berilgan hamda oliy o'quv yurtidagi sifat tizimi tushunchasini asosini ifodalovchi qoidalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim, globallashuv, boshqaruv, kordinatsiya, oliy ta'lim, jarayon, madaniyat, koserpsiya, mehnat taqsimoti.

Shiddat bilan o'zgarib borayotgan dunyoda yashay oladigan yoshlarni tayyorlash uchun asosiy vazifasini muayyan miqdordagi bilimlarni berishdan iborat deb hisoblaydigan an'anaviy ta'lim yo'sini mutlaqo yetarli emas. Chunki ilm-fan va texnika shu darajada rivojlandiki, endi odam biror fandagi eng asosiy tushunchalarni ham xotirasida saqlab qola olmaydi. Buning ustiga, tinimsiz o'zgarishlardan iborat bo'lib qolgan hayotga mustaqil qadam qo'yayotgan yoshlar ana shunday o'zgarishlarga ham intellektual, ham ma'naviy jihatdan tayyor bo'lmasa, raqobatlar kurashidan iborat dunyoda o'z o'rnini topolmasligi mumkin. Hozirgi kunda ta'lim tizimida boy tajribalar yig'ilgan. Chunonchi, ishbilarmonlik o'yinlari, kompyuterli o'qitish, individuallashtirilgan o'qitish, insonparvarlik, hamkorlik, shaxsni erkin tarbiyalash va h.zo.

Bugungi kunda xorij tajribalaridan andoza olish, ijodiy yondashgan holda amaliyotda joriy etish, zamon talabiga mos ravishda me'yoriy hujjatlar, o'quv-

metodik adabiyotlar, o'quv metodik majmualarni ishlab chiqish, ilg'or xorijiy tajriba asosida maktabgacha ta'lim tashkilotlarining rahbar va mutaxassislarida zamonaviy menejment va pedagogik texnologiyalar bo'yicha sohaga oid bilim va ko'nikmalarni shakllantirish vazifalari dolzarb masalalar sirasiga kiritilmoqda. Shu bois mamlakatimizda maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish yuzasidan farmon va qarorlar qabul qilindi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "20172021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2016-yil 29-dekabrda PQ2707-sonli, "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2017-yil 9- sentyabrda PQ-3261-son qarorlari, "Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2017- yil 30- sentyabrda PF-5198 sonli Farmoyishi shular j umlasidandir.

"Maktabgacha ta'lim konsepsiyasi"ning paydo bo'lishi maktabgacha ta'lim mazmunini yangilash, umumiy amaliyotda yangi pedagogik texnologiyalarni sinovdan o'tkazish va pedagoglar tomonidan o'qitishning yangi usullari va shakllarini o'rganish bilan bog'liq nazariy va amaliy masalalarni qizg'in muhokama qilishning boshlanishi bo'ldi. Mahalliy maktabgacha ta'limda innovatsion jarayonlarni rivojlantirish normativ va dasturiy-metodik hujjatlarda aks ettirilgan. Ushbu ishda ta'limning barcha darajalari, metodologiya xizmati, ilm-fan va amaliyotning barcha darajadagi mutaxassislar ishtirok etib, birlashtirilgan ta'lim maskani yaratildi. Maktabgacha ta'lim sohasi uzluksiz ta'lim tizimining birlamchi bo'g'ini hisoblanib, u har tomonlama sog'lom va barkamol bola shaxsini tarbiyalash va maktabga tayyorlashda g'oyat muhim ahamiyat kasb etadi. Mustaqillik yillarida Respublikada ta'lim-tarbiya tizimi va barkamol avlodni tarbiyalash davlat

siyosatining asosiy ustuvor yo'nalishlari darajasiga ko'tarildi. Biroq o'tkazilgan tahlillar maktabgacha ta'lim sohasida olib borilayotgan ishlarning samarasi va natijasi yetarli darajada emasligini ko'rsatmoqda.

Jumladan, MTTda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, didaktik topshiriqlar va ishlanmalar, bolalarni maktabga tayyorlash bo'yicha zamonaviy shakl va usullarni ishlab chiqilmaganligi, rivojlangan mamlakatlarning tajribasi yetarli darajada tahlil qilinmaganligi hamda ular singari ijtimoiy, shaxsiy, hissiy, nutqiy, matematik, jismoniy va ijodiy rivojlantirish, atrof muhit bilan tanishuvga yo'naltirilgan maxsus davlat ta'lim dasturlari tatbiq qilinmaganligi, faoliyat yuritayotgan pedagog kadrlarning aksariyati ijodkor emasligi, ta'lim-tarbiya sifati monitoringi yuritilmaganligi kabi faktorlarni keltirish mumkin. Bundan tashqari, maktabgacha ta'lim sifati monitoringini yuritish tuzilmaviy va tashkiliy jihatdan nazarda tutilmaganligi sababli, maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi ta'lim jarayonining sifati va samaradorligini baholash zamon talablariga javob bermaydi. Bundan tashqari, maktabgacha ta'lim sifati monitoringini yuritish tuzilmaviy va tashkiliy jihatdan nazarda tutilmaganligi sababli, maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi ta'lim jarayonining sifati va samaradorligini baholash zamon talablariga javob bermaydi. Ta'lim tizimining hozirgi kundagi rivojlanish bosqichida uning birinchi bo'g'ini hisoblangan maktabgacha ta'limda jadal o'zgarishlar yuz bermoqda va ular quyidagilarda namoyon bo'lmoqda: maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatining huquqiy-me'yoriy asosi takomillashmoqda; maktabgacha ta'lim tashkilotlari moliyaviy-xo'jalik faoliyatining yangi turlariga o'tmoqda; nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarmog'i kengaymoqda; ta'limning ilg'or texnologiyalari joriy etilmoqda; xodimlarning malaka oshirish tizimi takomillashmoqda; qisqa muddatli

guruhlar asosida maktabgacha ta'lim tashkilotlarining muqobil shakllari joriy etilmoqda. O'zbekistonda maktabgacha ta'lim tashkilotlari zamonaviy tizimi quyidagi jadvalda o'z aksini topgan.

Ta'lim jarayoni bola shaxsiga yo'naltirilganligidan kelib chiqib, maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim-tarbiyasi shaxsning rivojlanishida ijodiy va insonparvarlik tamoyillariga asoslangan holda ta'lim-tarbiyaning usul va uslublari tizimidan tashkil topgan hamkorlik pedagogikasi tamoyillariga tayanib amalga oshirilishi lozim. Maktabgacha ta'lim sifati - natija haqida bola shaxsini rivojlantirish nuqtai nazaridan bolalar quyidagi shaxsiy natijalarni qanday egallaganiga qarab so'z yuritish mumkin: tizimli tabaqalanadigan malakalilik:

- til malakasi, bolaning o'z fikrlari, istaklari va niyatlarini nutq vositasida va nutqsiz vositalarda erkin ifodalashni nazarda tutadi;
- ijtimoiy malaka, har bir insonga oliy qadriyat sifatida yondashishni, uning o'ziga xosliklari va manfaatlarini tushunish mahoratini, uning hissiy holatidagi o'zgarishlarni payqashni, vaziyatga qarab muloqot usullarini tanlashni o'z ichiga oladi;
- intellektual malaka, o'z maqsadiga erishish uchun bolaga yangi xatti-harakatlarini ijro etishga va ularni bajarishga yordam beruvchi umumiy intellektual faoliyatni shakllanganligini nazarda tutadi;
- jismoniy malaka, bolaning o'z yosh darajasiga mos keluvchi turli harakat turlarini egallaganligini ko'rsatadi; ixtiyorivlik, bola tomonidan qoidalar va me'yorlarga muvofiq o'z xatti-harakatini boshqarish ko'nikmasida namoyon bo'ladi;

MTTda o'tkazilgan tajriba-sinov ishlarining natijalari juda ham quvonarli. Bundan ma'lum bo'ladiki, tajribadan keyingi holat tajribadan oldingi holatdan yuqori ekan. Demak, ushbu maktabgacha ta'lim tashkiloti mashg'ulotlarini zamonaviy tashkil etishda yaxshi natijalarga erishgan deyish mumkin. Ta'lim samaradorligini oshirish, eng avvalo, tarbiyachining pedagogik mahorati hamda uning ta'lim jarayoniga nisbatan yondashuvi muhim ahamiyatga ega. Bugungi kunda tarbiyachilarning pedagogik mahorati darajasi har bir mashg'ulot hamda o'rganilayotgan mavzuning tarbiyalanuvchilarga yetkazib berish jarayoniga nisbatan ijodiy, texnologik yondashuvni taqozo etmoqda. Texnologik yondashuv negizida namoyon bo'luvchi holatlarning asosiysi - bu dars jarayonining muayyan loyiha asosida tashkil etilishi sanaladi.

Maktabgacha ta'lim sifatiga ta'sir qiluvchi tashqi muhit omillariga ijtimoiy buyurtmali maqsadlardan tashqari maktabgacha ta'limga davlat me'yorlari (talablari), shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarga ta'lim berish uchun zarur bo'lgan tashqi resurslar (kadrlar, axborot, moddiy va hokozo) kiradi.

Xulosa o'rnida shuni qayd etish lozimki, texnologik yondashuv asosida ta'limni tashkil etish ijobiy natijalarni beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. "Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz." - T.: O'zbekiston, 2017.

2. Abdullayeva N. Maktabgacha ta'limga variativ yondashuv asosida takomillashtirish. Ped. fan. nom... diss. -T.: 2020. - 164 b.
3. Кларин М. В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках. -М.: «Арена», 1994.
4. Qodirova F.R., Qodirova R.M. "Maktabgacha yoshdagi bolalarga ikkinchi tilni o'rgatish metodikasi", O'quv-metodik qo'llanma, -T.: 2004.
5. Монахов В.М. Введение в теорию педагогических технологий. Монография, г. Волгоград «Перемена» 2006.

Giperaktiv bolalar bilan ishlashda psixologning roli

Boronova H.A - Qoqon davlat pedagogika instituti Amaliy psixologiya kafedrasida o'qituvchisi

Ahliddinova M.Z QDPI Pedagogika va psixologiya yonalishi 2-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6468265>

Annotatsiya

Bugungi kunda psixolog shaxsiga giperaktiv bolalar bilan ishlash uchun yetarlicha talablar tushishi sir emas. Giperaktivlik nima va gireraktiv bolalar bilan psixolog qanday ish olib borishi kerak. Bolaning ota faol energiyasini nimalarga

safarbar etmoq kerak. Qanday pedagogik-psixologik tasir bola shaxsi shakllanishiga ijobiy tasirini otkazadi.

Kalit sozlar: giperaktiv,bezovtalanish,diqqat yetishmovchiligi sindromi,diqqat kontsentranti,faollik,neyrotizm,labillik,ekstrovertlik,inertlik.

Giperaktiv qanday holat ?

Giperaktiv bolalarda asosan tartibsizlik, gapga quloq tutmaslik, beparvolik, unutuvchanlik, dangasalik xarakterlari kuzatiladi. Ular har bir gapning manosini soraydi, kop bezovtalanadi (barmoqlari bilan narsalarni chaladi, orindiqlarni qimirlatadi, u yoqdan bu yoqqa kop yuguradi, doimo qayergadir intiladi), boshqa bolalarga nisbatan kam uxlaydi va juda mahmadona boladi. Bundan tashqari, savolni oxirigacha eshitmay turib, javob berishni boshlaydi, oz navbatini toqat qilib kutolmaydi, suhbatni buzib aralashib turadi, qoidalarga boysunmaydi va ozini boshqara olmaydi.

Giperaktiv qanday holat ?

Giperaktiv bolalarda asosan tartibsizlik, gapga quloq tutmaslik, beparvolik, unutuvchanlik, dangasalik xarakterlari kuzatiladi. Ular har bir gapning manosini soraydi, kop bezovtalanadi (barmoqlari bilan narsalarni chaladi, orindiqlarni qimirlatadi, u yoqdan bu yoqqa kop yuguradi, doimo qayergadir intiladi), boshqa bolalarga nisbatan kam uxlaydi va juda mahmadona boladi. Bundan tashqari, savolni oxirigacha eshitmay turib, javob berishni boshlaydi, oz navbatini toqat qilib kutolmaydi, suhbatni buzib aralashib turadi, qoidalarga boysunmaydi va ozini boshqara olmaydi.

Giperaktiv qanday holat ?

Giperaktiv bolalarda asosan tartibsizlik, gapga quloq tutmaslik, beparvolik, unutuvchanlik, dangasalik xarakterlari kuzatiladi. Ular har bir gapning manosini soraydi, kop bezovtalanadi (barmoqlari bilan narsalarni chaladi, orindiqlarni qimirlatadi, u yoqdan bu yoqqa kop yuguradi, doimo qayergadir intiladi), boshqa bolalarga nisbatan kam uxlaydi va juda mahmadona boladi. Bundan tashqari, savolni oxirigacha eshitmay turib, javob berishni boshlaydi, oz navbatini toqat qilib kutolmaydi, suhbatni buzib aralashib turadi, qoidalarga boysunmaydi va ozini boshqara olmaydi.

Giperaktiv qanday holat ?

Giperaktiv bolalarda asosan tartibsizlik, gapga quloq tutmaslik, beparvolik, unutuvchanlik, dangasalik xarakterlari kuzatiladi. Ular har bir gapning manosini soraydi, kop bezovtalanadi (barmoqlari bilan narsalarni chaladi, orindiqlarni qimirlatadi, u yoqdan bu yoqqa kop yuguradi, doimo qayergadir intiladi), boshqa bolalarga nisbatan kam uxlaydi va juda mahmadona boladi. Bundan tashqari, savolni oxirigacha eshitmay turib, javob berishni boshlaydi, oz navbatini toqat qilib kutolmaydi, suhbatni buzib aralashib turadi, qoidalarga boysunmaydi va ozini boshqara olmaydi. Giperaktivlikni psixolog qanday korrektsiyalashi mumkin?

Giperaktiv bolalar bilan mashgulotlarni tashkil qilishda psixolog maxsus ishlab chiqilgan korrektsion-rivojlantiruvchi dasturni qollashi mumkin. Giperaktiv bolalarga yordam berishda ularning ota-onalari va oqituvchilari bilan ish olib borish hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Kattalarga bolaning muammolarini tushuntirish zarur, uning qiliqlari ataylab qilinmasligini anglatish, ularning yordam va qollab-quvvatlashisiz bunday bola ozidagi bor qiyinchiliklarni yengib ota olmasligini korsata olish kerak.

Psixolog giperaktiv bolalarning ota-onalariga tarbiyaviy tasir etishning aniq usullariga amal qilishlarini tushuntirishi kerak. Ular shuni esda tutishlari lozimki, bolani holatining yaxshilanishi « unga bolgan muloyim, xotirjam va izchil munosabatga bogliqdir ».

Bunday bolalarni tarbiyalashda ota-ona ikkita keskinlikka yol qoymasliklari kerak: haddan ziyod rahm - shafqat korsatish va bir tomonidan esa uning oldiga u bajara olmaydigan ortiqcha aniqlik, shafqatsizlik va jazolar bilan uygunlashgan katta talablarni qoymaslik.

Psixolog olimlardan M. Rotterning korsatishicha, bunday bolalar maktabga chiqqach jiddiy qiyinchiliklarga duch keladilar. Chunki oqish faoliyati diqqat funksiyasi rivojlanishiga yuqori talablarni qoyadi. Shuning uchun ham DEGS bolalar maktab talablarini bajara olmaydilar.

Qoida boyicha osmirlik yoshida bunday bolalarda diqqatning nuqsonlari saqlanib qoladi, lekin giperaktivlik yoqoladi va kopincha faollikning susayishi, psixik faoliyatning inertligi va istakning yetishmasligi bilan almashadi.

Hozirgi kunda diqqat yetishmasligi va giperaktivligi sindromi bir qator olimlao tomonidan ozganilgan.Ularning korsatishicha, bu sindromning kelib chiqishiga onaning homiladorlitk lavrida va tugruq jarayonidagi qiyinchiliklar,bu davrda notoliq ovqatlanish va kop asabiylashish, ota va onaning spirtli yoki narkotik

moddalarni qabul qilish, ilk bolalikdagi somatik kasalliklar (ogir diatez, dispepsiya) jismoniy va psixik jarohatlar sabab bolishi mumkin.

Bu bolalarning asab tizimi shunday tuzilganki, ham emotsional, ham jismoniy ortiqcha zoriqish, charchoq belgisi bolgan maqsadsiz faollikni yanada rivojlanishiga imkon beradi. Shuning uchun DEGS li bolalarga aerobika korishidagi jismoniy mashqlar tavsiya etiladi. Ular yurak qon-tomirlarini va nafas tizimining faoliyatini yaxshilaydi, chidamlilikni oshirishga yordam beradi. Bundan tashqari bu bolalar kuchli ifodalangan emotsional tarkibli oyinlarni oynamasliklari kerak. Sportning suzish, changida uchish turlari foydalidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Psixologik xizmat. Z.T.Nishonova. Toshkent, 2014 y.

Psixologik xizmat. Psixokorreksiya. Z.T.Nishonova. Toshkent, 2018 .

Ontogenez psixologiyasi. E.Goziev. Toshkent, 2010 y.

Osmirlik davrida psixodiagnostika va psixokorreksiya. Z.T.Nishonova va boshqalar. Oquv qollanma.

O'ZBEKISTON

GIPOFIZ O'SMALARI

Qurbonova Sitara Uchqun qizi

Xikmatova Sarvinoz Xayrullo qizi,

Xudoyberdiyeva Gulrux Mamazarif qizi.

Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti Pediatriya fakulteti talabalari

Ilmiy raxbar: **Davronova Aziza Davronovna.**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6461163>

Annotatsiya: Gipofiz shishi nima?

Gipofiz shishi-bu gipofiz bezidagi g'ayritabiiy o'sish. Gipofiz miyadagi kichik bezdir. U burunning orqasida joylashgan. Bu sizning tanangizdagi boshqa ko'plab bezlarga va ko'plab funktsiyalarga ta'sir qiluvchi gormonlarni ishlab chiqaradi. Gipofiz o'smalarining aksariyati saraton (benign) emas. Ular tanangizning boshqa qismlariga tarqalmaydi. Ammo ular gipofizda juda kam yoki juda ko'p gormonlar hosil bo'lishiga olib kelishi mumkin, bu esa tanadagi muammolarni keltirib chiqaradi. Juda ko'p gormonlarni ishlab chiqaradigan gipofiz o'smalari boshqa bezlarni ko'proq gormonlar hosil bo'lishiga olib keladi. Bu o'ziga xos gormonlarning har biri bilan bog'liq alomatlarni keltirib chiqaradi. Ko'pgina gipofiz shishi yaqin atrofdagi optik nervlarni ham bosadi. Bu ko'rish muammolarini keltirib chiqarishi mumkin. Gipofiz o'smalarining aksariyati alomatlarni keltirib chiqarmaydi. Natijada ular tashxis qo'yilmaydi. Yoki ular faqat miyani muntazam ko'rish testi paytida topiladi. Odamlarning taxminan 25% bilmagan holda kichik gipofiz o'smalariga ega bo'lishi mumkin. Quyida gipofiz o'smalarining asosiy turlari keltirilgan.

Kalit so'zlar: Null hujayra adenomalari, o'smalar, gipofiz.

Ma'qola mazmuni: Ishlamaydigan adenomalar (null hujayra adenomalari).

Ushbu o'smalar eng keng tarqalgan turi hisoblanadi. Ular qo'shimcha gormon hosil qilmaydi. Shish ma'lum bir o'lchamga ega bo'lmaguncha sizda hech qanday alomat

bo'lmasligi mumkin. Shish etarlicha katta bo'lsa, u bosh og'rig'i va ko'rish muammolariga olib kelishi mumkin. Gipofizning katta o'smalari oddiy gipofiz hujayralarini ezishi mumkin. Bu gormon ishlab chiqarishning pasayishi natijasida kelib chiqadigan alomatlarga olib keladi.

Prolaktin ishlab chiqaruvchi o'smalar (prolaktinomalar).

Ushbu yaxshi xulqli o'smalar ham keng tarqalgan. Ular juda ko'p prolaktin hosil qiladi. Agar siz ayol bo'lsangiz, prolaktinning yuqori darajasi hayz davringizni tartibsiz qilishi yoki hatto hayz ko'rishni to'xtatishi mumkin. Ushbu o'smalar, hatto homilador yoki emizikli bo'lmasangiz ham, ona sutini tayyorlashga olib kelishi mumkin. Agar siz erkak bo'lsangiz, sizda erektil disfunktsiya yoki jinsiy aloqaga qiziqishning etishmasligi bo'lishi mumkin. Shuningdek, sizda ko'krak kattalashgan, sperma miqdori past yoki tana sochlari kamroq bo'lishi mumkin. Vaqt o'tishi bilan sizda bosh og'rig'i va ko'rish muammolari bo'lishi mumkin.

ACTH-ishlab chiqaruvchi o'smalar.

ACTH (adrenokortikotropik gormon) buyrak usti bezini metabolizmga ta'sir qiluvchi steroidlar ishlab chiqarishni rag'batlantiradi. Bularga glyukokortikoidlar deyiladi. Ular butun tanada qizarish va shishishni (yallig'lanishni) kamaytiradi. Ular sizning immunitet tizimingizni sekinlashtiradi. Juda ko'p ACTH Cushing kasalligini keltirib chiqarishi mumkin. Ushbu kasallik yuzingizda, bo'yningizda, orqangizda, qorinda (qorin) va ko'kragingizda yog ' to'planishiga olib keladi. Shuningdek, sizning qo'llaringiz va oyoqlaringiz ingichka bo'lib qoladi. Bundan tashqari, binafsha rangli stretch belgilari va yuqori qon bosimi bo'lishi mumkin. Ushbu o'smalar suyaklaringizni ham susaytirishi mumkin.

O'sish gormoni ishlab chiqaruvchi o'smalar.

Ushbu o'smalar juda ko'p o'sish gormoni hosil qiladi. Bolalarda juda ko'p o'sish gormoni tanadagi deyarli barcha suyaklarning o'sishini rag'batlantiradi. Bu sodir bo'lganda, natija gigantizm deb ataladi. Gigantizmga balandlikning oshishi (7 futdan ortiq), juda tez o'sish, bo'g'imlarda og'riq va kuchli terlash kiradi. Kattalarda juda ko'p o'sish gormoni akromegali deb ataladigan holatni keltirib chiqaradi. Bu quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

- Bosh suyagi, qo'llar va oyoqlarda qo'shimcha o'sish
- Chuqurlashtirilgan ovoz
- Chunki yuz suyaklari qo'shimcha o'sishi yuz ko'rinishi bir o'zgarish
- Yuz suyaklarining o'sishi tufayli tishlarning keng oralig'i
- Birgul pain
- Horlama yoki uyqu apnesi
- Qandli diabet yoki glyukoza bardoshligining buzilishi

Gipofiz o'smalariga nima sabab bo'ladi?

Mutaxassislar bu o'smalarga nima sabab bo'lganini bilishmaydi. Lekin bir holat deb nomlangan bir necha endokrin neoplazi turi I (erkaklar 1) sizning xavfini oshirishi mumkin. Bu holat oilalar orqali o'tadi.

Gipofiz o'smalarining alomatlari qanday?

Semptomlar o'smaning turiga va gipofiz bezining zararlangan hududiga bog'liq. Ushbu o'smalar gipofiz gormonlarining ko'pligi yoki juda ozligi sababli alomatlarga olib kelishi mumkin. Har bir insonning alomatlari farq qilishi mumkin. Alomatlar boshqa sog'liq muammolari kabi ko'rinishi mumkin. Har doim bir tashxis uchun sog'liqni saqlash provayderga qarang.

Gipofiz shishi qanday aniqlanadi?

Sizning tibbiy xodimingiz sizning tibbiy tarixingiz haqida so'raydi va fizik tekshiruvdan o'tkazadi. Sizga ushbu testlardan biri kerak bo'lishi mumkin:

- Qon va siydik sinovlari. Ushbu testlar qon va siydikdagi gormonlar darajasini tekshiradi.
- KT. Ushbu test tanangizning rasmlarini yaratish uchun rentgen nurlari va kompyuterdan foydalanadi.
- MRM. Mr Ushbu test tanangizdagi organlar va tuzilmalarning batafsil tasvirlarini yaratish uchun katta magnitlar, radio to'lqinlar va kompyuterdan foydalanadi.
- Biopsiya. Ushbu sinov paytida provayder to'qima namunasini igna bilan yoki operatsiya paytida olib tashlaydi. Keyin mikroskop ostida tekshiriladi. Biopsiya saraton yoki boshqa g'ayritabiiy hujayralar mavjudligini aniqlay oladi.

Gipofiz shishi qanday davolanadi?

Sizning sog'liqni saqlash provayder asosida siz uchun eng yaxshi davolash tushunishga bo'ladi:

- Yoshiz nechida

- Sizning umumiy sog'lig'ingiz va tibbiy tarixingiz
- Qanaqa kasalsan
- Ba'zi dorilar, muolajalar yoki davolash usullarini qanchalik yaxshi ko'rib chiqishingiz mumkin
- Shart qancha davom etishi kutilmoqda
- Sizning fikringiz yoki afzalligingiz

Davolash quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

- Jarrohlik o'simta olib tashlash uchun. Jarrohlik ko'pincha kichik o'smalar uchun yaxshi imkoniyatdir.
- Tashqi nurlanish (tashqi nur terapiyasi). Bu davolash o'ng saraton hujayralari uchun radiatsiya yuqori darajasini yuboradi. Davolash maydoni atrofidagi to'qimalarni himoya qilish uchun maxsus qalqonlardan foydalanish mumkin. Ushbu muolajalar og'riqsizdir va odatda bir necha daqiqa davom etadi.
- Radyocerrahi (stereotaktik radyocerrahi) yoki gamma pichoq davolash. Bu saraton to'qimalariga yuborilgan 1 yuqori dozada nurlanishdan foydalanadi. Bu yaqin atrofdagi to'qimalarga kamroq zarar etkazadi. Bu aslida jarrohlik emas. Lekin jarrohlik kabi, u o'simta olib tashlanadi 1-sessiya davolash.

Tibbisefirlik.az Dori turli turlari o'simta tomonidan amalga oshiriladi qancha o'sish gormoni nazorat qilish uchun foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.B.X Shagzatova „ Endokrinologiya”
- 2.S.I Ismailov „ Endokrinologiya”
3. Mark S. Nyu-York: Thieme Medical Publishers. 7 2010. Greenberg.
„Neyroxirurgiya bo'yicha qo'llanma.”
- 4.Internet tarmoqlari.
- 5.,,Odam anatomiyasi”F.Bahodirov
- 6.,,Junkeyra”
- 7.,,Gistologiya” K.A.Zufarov
- 8.,,Avitsenna.uz va mymedic.uz”Internet tarmoqlari.
- 9.,,Topografik anatomiya” N.H.Shomirzayev,S.X.Nazarov,R.J.Usmonov

•

O'ZBEKISTON

Gipopituitarizm

Haqberdiyev Shaxzod Baxtiyor o'g'li

Shodmonov Sarvar Arslon o'g'li

Erkinov Sayilxon Farxod o'g'li

Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti Pediatriya fakulteti talabalari

Ilmiy raxbar: Qurbonova Nozima Sobirjanovna

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6464802>

Annotatsiya: Gipopituitarizm-bu bir necha yoki barcha gipofiz gormonlarining ishlab chiqarilishining pasayishi bilan bog'liq patologik holat. Sindrom gipofiz

bezining nekroz, shish yoki yallig'lanish jarayoni bilan bevosita zararlanishi bilan yuzaga keladi, bundan tashqari, bu Hipotalamus-gipofiz regulyatsiyasi buzilishlarining natijasi bo'lishi mumkin. Gipopitarizm gipokortizm, Hipogonadizm, hipotiroidizm, metabolik kasalliklar belgilari bilan namoyon bo'ladi. Kasallikning diagnostikasi gipofiz gormonlari, neyroimaging usullari, ichki sekretiya periferik bezlarini o'rganish uchun testlarni o'z ichiga oladi. Davolashning asosi gormonal dorilar bilan almashtirish terapiyasidir. Gipopitarizm — gipotalamo-gipofiz etishmovchiligi) - gipofiz bezining oldingi bo'lagining bir yoki bir nechta gormonlarining sekretiyanini to'liq yo'qotish yoki kamaytirish natijasida yuzaga keladigan endokrin kasallik. Bu periferik endokrin bezlarning zaiflashuvi bilan birga keladi: buyrak usti bezlari, qalqonsimon bez, jinsiy bezlar. Gipopitarizm gormonlarning qanday funktsiyalariga qarab turli shakllarga ega bo'lishi mumkin. Misol uchun, o'sish gormonining etishmovchiligi past darajada namoyon bo'ladi va gonadotropik gormonlar etishmasligi — yuqori o'sish va uzoq muddatli a'zolar, balog'atga etishish bilan birga. Hipopitarizmning sabablari boshqacha bo'lishi mumkin, ammo buning natijasida gipofiz bezining old va orqa bo'lagining funktsiyalari yo'qoladi.

Kalit so'zlar: Gipopitarizm, buyrak usti bezlari, qalqonsimon bez, jinsiy bezlarning funktsiyasining buzilishi.

Ma'qola mazmuni: Gipopitarizmning klinik ko'rinishi turli xil bo'lib, ishlab chiqarish kamayib borayotgan gormonlar va etishmovchilik darajasiga bog'liq. Bundan tashqari, bemorda kasallik rivojlanadigan yosh katta ahamiyatga ega. Erta bolalik davrida gipopitarizm paydo bo'lganda, davolanish bo'lmasa, alomatlar yanada aniqroq bo'ladi, chunki gipofiz gormonlari o'sish va jinsiy rivojlanishga

ta'sir qiladi. Semptomlarning tezligi kasallikning sababiga bog'liq. Semptomlar jarrohlik yoki keng qon ketishidan bir necha soat o'tgach paydo bo'lishi mumkin va gipofiz bezining o'smalari bilan bir necha oy davomida rivojlanishi mumkin. Kattalardagi somatotropik gormon sekretsiasining yo'qolishi (kamayishi) bilan klinik ko'rinish kompensatsiya mexanizmlarining ta'siri tufayli juda kam va o'ziga xos emas. Kattalardagi o'sish gormoni (somatotropik gormon) suyaklarning kuchini saqlab qolish uchun mas'uldir, oqsillarni, shu jumladan mushak to'qimalari oqsillarini ishlab chiqarishni rag'batlantiradi, yog'larning parchalanishida ishtirok etadi, qonda xolesterin miqdorini kamaytiradi. Gipopitarizmning patogenezi asosi-tropik gormonlar, shu jumladan somatotropik gormon (o'sish gormoni) ning gipofiz bezining yetarli emasligi. Tropik gormonlar yetishmovchiligi pangipopitarizmning rivojlanishi yoki qisman rivojlanishi bilan to'liq bo'lishi mumkin, unda bir yoki bir nechta gipofiz gormonlari ishlab chiqariladi. Gipofiz bezining funksiyasi yo'qolishi darajasi lezyonning joylashgan joyiga va kattaligiga, shuningdek, uni keltirib chiqaradigan jarayonning intensivligiga bog'liq. Pangipopitarizm gipofiz bezining oldingi ning 90% ni va gormonlarning qisman etishmovchiligini --60-70 % bilan mag'lubiyatga uchraganda rivojlanadi. Tropik gormonlar etishmovchiligi tufayli qalqonsimon bez, genital bezlar va adrenal korteksning ikkinchi darajali yetishmovchiligi mavjud. Shu bilan birga, gipopitarizm qanchalik tez rivojlansa, o'sish gormoni etishmovchiligi belgilari qanchalik aniq bo'ladi. Somatotropik gormon oqsil sintezini rag'batlantirish orqali oqsil almashinuviga ta'sir qiladi. Shuning uchun uning etishmovchiligi kattalardagi bemorlarda skelet mushaklari atrofiyasi va ichki organlarning silliq mushak hujayralariga olib keladi.

Gipopituitarizmning diagnostikasi: Gipopituitarizmning diagnostikasi kasallikning klinik belgilariga asoslangan. Kasallikning barcha alomatlarini aniqlash uchun bemorning shikoyatlarini aniqlab, anamnezni to'plash kerak. Agar gormonal etishmovchilik shubha qilingan bo'lsa, tropik gipofiz gormonlari va periferik endokrin bezlarning gormonlari uchun laboratoriya qon testlari o'tkaziladi. Sinovlardan so'ng gormonal etishmovchilikning gipofiz yoki epipofiz bo'lmagan kelib chiqishi aniqlanishi mumkin. Shu asosda gormonlarni almashtirish terapiyasini o'tkazish zarurligi to'g'risida qaror qabul qilinadi. Gipofiz va epipofiz bo'lmagan gormonal etishmovchilikning differentsial diagnostikasi uchun stimulyatsiya testlari faol qo'llaniladi:

ACTG etishmovchiligini aniqlash uchun ACTG bilan test, shuningdek insulin hipoglisemi va metopiren stimulyatsiyasi uchun test qo'llaniladi; TSG ishlab chiqarishning yo'qolishini baholash uchun sintetik tiroliberin bilan ogohlantiruvchi test o'tkaziladi, somatotropik etishmovchilikni aniqlash uchun Klonidin (Klonidin) va insulin testi qo'llaniladi. Agar ikkilamchi (hipogonadotropik) gipogonadizm shubha qilingan bo'lsa, gonadotropin-relizing gormoni va LH-rg antagonistlari bilan namuna olinadi. Rag'batlantirish testlarining har biri uchun o'z texnikasi, diagnostika mezonlari, ko'rsatmalar va kontrendikatsiyalar ishlab chiqildi. Ultratovush, rentgen, CT va MRI-gipopituitarizm sabablarini tashxis (o'simta, yurak xuruji, gipofiz nekroz, va hokazo aniqlash..) keng ko'rish usullari ishlatiladi. Gipofiz etishmovchiligining mumkin bo'lgan sabablari sifatida irsiy gipopituitarizmni aniqlash uchun molekulyar-genetik tadqiqotlar olib boriladi.

Gipopituitarizmni davolash: Gipopituitarizmni davolashning asosiy usuli-almashtirish terapiyasi. Dori-darmonlarni tanlash gipofiz bezining sekretor funksiyasi

buzilganligiga bog'liq. O'zgartirish terapiyasi har bir gormon uchun ularning o'zaro ta'sirini hisobga olgan holda alohida tanlanadi. Ba'zi hollarda hipofiz gormonlarining analoglari qo'llaniladi, boshqa patologiyalar bilan davolash periferik endokrin bezlarning gormonlari tomonidan amalga oshiriladi. Misol uchun, o'sish gormoni etishmovchiligi bilan davolash sintetik (rekombinat) somatotropik gormon (STG) tomonidan amalga oshiriladi. Bolalarda davolanish uchun ko'rsatma-bu homiladorlik davrida sezilarli o'sish kechikishi bilan STG etishmovchiligi. Quvurli suyaklarning epifiz zonalari yopilgandan keyin o'sish gormoni bilan davolashni amalga oshirish maqsadga muvofiq emas. Epifiz-shimgichli tuzilishga ega bo'lgan quvurli suyaklarning oxirgi qismlari. Quvurli suyaklarning epifizlari yopilgandan so'ng, inson a'zolarining o'sishi to'xtaydi. Katta yoshli bemorlar aniq metabolik kasalliklarni tuzatish uchun somatotropik gormon preparatlari bilan davolashadi. O'sish gormoni bilan almashtirish terapiyasini boshlashdan oldin boshqa gipofiz gormonlarining sekretsiyasini bartaraf etish kerak.

Oldini olish: Gipopitarizmning oldini olish mumkin emas, chunki uning rivojlanishining aksariyat sabablari genetik nuqsonlardir. Olingan tug'ruqdan keyingi gipopitarizmning oldini olish uchun tug'ruqdagi qon yo'qotishlarini nazorat qilish va uni vaqtida qoplash kerak. Akusherlik yordamini yaxshilash bilan tug'ruqdan keyingi gipopitarizm hollari kamroq uchraydi. Tiroid gormonlari va kortikosteroidlar bilan davolash ularning etishmovchiligidan kelib chiqadigan dahshatli asoratlardan qochadi. Jinsiy gormonlarni o'z ichiga olgan gormonal preparatlardan foydalanish o'g'il va qizlarda pubertatni boshlaydi. Agar kerak bo'lsa, qizlardagi fertillik va ovulyatsiyani, shuningdek, o'g'il bolalardagi

spermatogenezni tiklaydigan turli xil preparatlar buyuriladi. Natijada, reproduktiv funktsiya tiklanadi.

Foydalanilgan adabiotlar:

1.B.X Shagazatova „ Endokrinologiya”

2.S.I Ismailov „ Endokrinologiya”

3. Mark S. Nyu-York: Thieme Medical Publishers. 7 2010. 4.Greenberg.
„Neyroxirurgiya bo'yicha qo'llanma.”

5.Bolalar va o'smirlardagi gipopituitarizmni tashxislash va davolash bo'yicha federal klinik ko'rsatmalar // endokrinologiya muammolari. — 2013

O'ZBEKISTON

Gipotalamo-gipofizar tizim anatomiyasi

Qaxorov Javoxir Baxtiyor o'g'li

Nomozov Bexruz Suyun o'g'li

Choriyev Sherzod Panji o'g'li

Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti Pediatriya fakulteti talabalari

Ilmiy raxbar: Qurbonova Nozima Sobirjanovna

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6464728>

Annotatsiya: Gipotalamo-gipofiz tizimi-oraliq miya va gipofiz bezining gipotalamik mintaqasidan tashkil topgan funktsional kompleks. Gipotalamo-gipofiz tizimining asosiy funktsional ahamiyati organizmning avtonom funktsiyalarini tartibga solishi. Gipotalamus tomonidan adenogipofizni chetlab o'tib, adenogipofiz orqali transadenogipofiz yo'li bilan amalga oshiriladi, chunki

vegetative funksiyalar gipofiz beziga bog'liq bo'lgan periferik, endokrin bezlar majmuasi orqali boshqarilishi haqida. Miya sopi va umurtqa hamda periferik simpatik va parasempatik neyronlarning efferent markaziy neyronlari tizimi orqali amalga oshiriladigan paragipofizik, sof neyroprovodnik yo'l ham mavjudligi. Gipotalamo-gipofiz tizimi ikkita genetik jihatdan turli qismlar — gipotalamus va gipofiz bezi tomonidan hosil bo'ladi. Inson ulg'aygan sari gipotalamus va gipofiz bezining neyrosekretor hujayralari sonining kamayishi, ularning bir qisman piknozi, yo'lbars moddasining tarqalishidagi o'zgarish hamda asab hujayralaridagi turli o'zgarishlar, bu sekretor faollikning pasayishiga olib keladi. Ba'zi mualliflarning fikriga ko'ra, asosiy tarkibiy va funksional komponentlari gipotalamo-gipofiz tizimi ikki xil nerv hujayralari: neyrosekretor ishlab chiqaruvchi peptidlar (peptiderjik neyronlar) va Monoaminlarni (monoaminerjik neyronlar) chiqaradigan hujayralar. (Nucleus supraopticus), o'rta qorincha (nucleus paraventricularis) va orqa (nucleus post) nazorat qiladi. neyroxormonlar ishlab chiqaruvchi neyrosekretor hujayralar.

Kalit so'zlar: Gipotalamo-gipofiz tizimi, adenogipofizni, transadenogipofiz, neyrosekretor hujayralar.

Ma'qola mazmuni: Gipotalamo-gipofiz tizimi-gipofiz va gipotalamus tuzilmalarini birlashtirib, asab tizimi va endokrin funksiyalarini bajaradi. Gipotalamo-gipofiz tizimi gipotalamusning ventromedial mintaqasida boshlangan gipofiz oyoqlaridan va gipofiz bezining uchta bo'lakdan iborat: adenogipofiz (oldingi bo'lak), neyrogipofiz (orqa bo'lak) va gipofiz bezining ichki qismi. Barcha uch bo'lakning ishini gipotalamus tomonidan maxsus neyrosekretor hujayralar yordamida boshqariladi. Oksitotsin va vazopressin — bu hujayralar maxsus gormonlarni

bo'lib bu garmonlar gipotalamusdan ishlab chiqariladi. Gipotalamo-gipofiz etishmovchiligi gipotalamus gormonlari darajasining pasayishi bilan tavsiflanadi, bu gipomenstrüel va gipermenstrüel (kamroq) sindromga olib keladi. Gipotalamo-gipofiz etishmovchiligi bo'lgan bemorlarda bachadon kattaligi kamayadi, bachadon bo'yni konusning shakliga ega, quvurlar uzaytiriladi, ingichka, buruq, atonik, vagina tor. Bunday patologik holat jinsiy infantilizm (kam rivojlangan) deb ataladi. Jinsiy organlarning bunday anatomik xususiyatlari bepushtlikning kelib chiqishida muhim rol o'ynaydi, lekin follikullarni stimulyatsiya qiluvchi gormon darajasining pasayishi va natijada qon estrogenining past ko'rsatkichi tufayli ovulyatsiya etishmasligi ustuvor ahamiyatga ega. Endokrin bepushtlikni davolash ta'sirlangan organning tabiati va joylashuviga qarab amalga oshiriladi. Gipotalamo-gipofiz disfunktsiyasi bilan jinsiy infantilizm bilan birgalikda gormon terapiyasining o'z vaqtida tayinlanishi ijobiy reproduktiv prognozlarga olib keladi. Gormonal terapiya ginekolog-endokrinolog nazorati ostida amalga oshirilishi kerak, bu esa qon estradiol darajasini majburiy baholash bilan amalga oshirilishi kerak.

Gipotalamo-gipofiz disfunktsiyasi: Gipotalamo-gipofiz tizimining disfunktsiyasining sabablari jismoniy yoki psixo-emotsional stress, yuqumli kasalliklar (meningit, ensefalit), nazofarenks kasalliklari (tonzillit, sinusit), kranioserebral shikastlanishlar, uyqu buzilishi, ochlik bo'lishi mumkin. Natijada jinsiy gormonlar sintezi miqdori va siklikligi buziladi.

Menstrüel sikl bozukluklari bo'lgan hipotalamik-gipofiz disfunktsiyasining klinik ko'rinishlari: luteal faza etishmovchiligi, anovulyatsiya davrlari (ovulyasyon yo'q) yoki amenoreya (hayz etishmasligi). Qonda estrogen sekretsiyasi va prolaktin va gonadotropinning yuqori darajasi (gipotalamusda sintez qilingan gormonlar)

mavjud. FSG ning kam miqdori follikullar, anovulyatsiya va natijada anovulyatsion bepushtlik o'sishining yo'qligiga olib keladi. Anovulyativ bepushtlik bilan endometriumning o'sishi va yetilishi har doim azoblanadi, ya'ni bepushtlikning bachadon omili qo'shiladi. Xuddi shu guruhga androgen tuxumdonlari (erkak jinsiy belgilaridan mas'ul gormonlar) ishlab chiqarish darajasi yuqori bo'lgan ayollarni kiritish mumkin. Androgenlarning doimiy yuqori darajasi ovulyatsiyaning surunkali bostirilishiga olib keladi va hirsutizmga (ayollar uchun atipik joylarda yuqori yog'li sochlar), bepushtlik, 6 oydan ko'proq vaqt davomida hayz ko'rishiga olib kelishi mumkin. Gipotalamo-gipofiz disfunktsiyasi bo'lgan ayollarda davolanish qondagi gormonlar darajasiga bog'liq. Gormonal tekshiruv gipotalamo-gipofiz disfunktsiyasini muvaffaqiyatli davolash uchun ustuvor va zarur shartdir. Qonda prolaktinning yuqori darajasi mavjud bo'lsa, anovulyatsiya bilan birgalikda gormonal terapiyani tayinlashdan oldin prolaktin ishlab chiqarishni kamaytirishga qaratilgan davolash kursi amalga oshiriladi. Agar prolaktin darajasini kamaytirgandan so'ng, mustaqil ovulyatsiyani tiklash sodir bo'lmasa, tuxumdonlar funksiyasini stimulyatsiyadan foydalanish masalasi hal etiladi. Gormonal terapiya fonida giperprolaktinemiya ham muayyan dorilar bilan ovulyatsiyani rag'batlantiradi, bu ko'pincha ayolni homilador qilish imkonini beradi.

Gipotalamo-gipofiz disfunktsiyasining diagnostikasi: Gipotalamo-gipofiz-ovaryan tizimi kasalliklar tashxis uchun klinik va laboratoriya, biokimyoviy va qon gormonal tadqiqotlar, Bosh suyagini rentgenogramma qilish (prolaktinoma oldini olish maqsadida gipofiz bezi joylashgan turk egari maydoni ko'rish) butun spektri kerak. Grafika qurilishi bilan bazal haroratni o'lchash informativdir. Ovulyatsiya

davrida rektal haroratning o'rtacha 1°s ga oshishi kuzatiladi. Iyutein fazasi etishmovchiligi bilan siklning ikkinchi bosqichi qisqaradi, siklning har ikki bosqichida harorat farqi 0.6°s dan kam. Menstral siklning muayyan kunlarida follikullarning o'sishi va endometriumning qalinligi bo'yicha ultratovush tekshiruvi o'tkaziladi. Endometrial biopsiya hayz boshlanishidan 2-3 kun oldin amalga oshiriladi, bu endometriumning morfologik kamolotini aniqlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiotlar:

- 1.B.X Shagzatova „ Endokrinologiya”
- 2.S.I Ismailov „ Endokrinologiya”
3. Mark S. Nyu-York: Thieme Medical Publishers. 7 2010. Greenberg. „Neyroxirurgiya bo'yicha qo'llanma.”
- 4.Internet tarmoqlari.

Hidi tili mazasi

Buxoro viloyati Romitan tumani

41-IDU maktabi Boshlangich sinf oqituvchisi

Hasanova Nilufar ning Z.M.Bobur tavalludi

munosabati bilan Tami, tili, mazasi

mavzusida STEAM asosida otkazgan ochiq dars

ishlanmasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6464816>

Annotatsiya: Mazkur maqolada buyuk shoh va shoir Bobur ijodi haqida uning manaviy merosi haqida soz boradi.

Kalit sozlar: Talim tarbiya ,ped texnalogiya , tarix, shajara ,STEM

Dars tipi: Yangi bilim beruvchi

Dars usuli: Hamkorlik STEAM darsi (bahs munozara, savol - javob)

Dars shakli: Jamoa bolib ishlash

Darsning jihozi: Darslik, shoir portreti, korgazma qurollar, badiiy adabiyotlar,
Bobur

taxti.

Texnik vositalar: Kompyuter, monitor

Tashkiliy qism: Psixologik iqlim yaratish, salomlashish.

Baholash mezonlari haqida tushuncha berish (Ofarin, Barakallo, Harakat qil sozlari
yozilgan shakllar)

Oqituvchi:

Aziz oquvchilar darsimiz oqish va uqish darsidir. Bugun darsimizga bir necha fan
oqituvchilarni va aziz mehmonlarni taklif etganmiz . bu bejizga emas. Albatta,
bunga sabab bor. Sizlarga uy ishi qilib Hidi, tilimi va mazasidan rivoyatini oqish
va sahna korinishi tayyorlash topshirilgan edi. Marhamat sahna korinishi bilan
darsimizni boshlaymiz.

Sahna korinishi:

Falakning gardishi bilan Mirzo Bobur Hindiston degan yurtga borib qolib, u
yerning sultoni bolibdi. Hindiston bog - rogi kop, meva chevaga boy yurt ekan.
Bobur mendan yodgorlik qolsin deb Hindistonning korkam joyiga bir bog barpo
ettiribdi. Dunyodagi eng katta bu bogga turli yurtlardan nihollar keltirib ektiribdi.
Xalq dunyoga dongi ketgan bu bogga Bogi Boburiy deb nom qoyibdi.

Bogdagi daraxtlar hosilga kirib, biram meva beribdiki, ularni hech yerga sigdirib bolmabdi. Bogi Boburiyning bir chekkasi rezavor ekan. Unda piyoz, sabzi, bodring, tarvuz bitibdi. Ammo qovun bilan handalak bolmabdi.

Shoh bir yil qovun ektiribdi, bitmabdi, ikkinchi yil ektiribdi, bitmabdi, uchinchi yil ham ektiribdi, baribir qovun bitmabdi.

Qovun bitishiga bitibdi yu, birinchi yili gulidayoq hosilini tashlab yuboribdi, ikkinchi yili palagi olib qolibdi, uchinchi yil pishib yetmay turib solib qolibdi. Boburshoh bolsa qovun topishni talab qilaveribdi.

Bu yil qovun ekib pishirmasanglar, hammangizni jazolayman, - deya gazablanibdi.

Bogbonlar nima qilishni bilmay rosayam boshlari qotibdi. Oxiri Boburshohga bildirmay, uzoq Fargonadan qovun olib kelishga ahd qilishibdi. Boburshoh bir necha oyga ovga ketib, qaytib kelgach, bogbondan qovun yoqlatibdi.

Bogbonlar Fargonadan keltirilgan qovunni olib borishibdi. Boburshoh qovunni hidlab korib:

Qayerda bitgan? deb sorabdi.

Bogi Boburiyda bitgan, - deb javob beribdi bogbon.

Yoq, hidi boshqacha. Bunday hidli qovun bu yerda bitmaydi, faqat bir olkada yetishadi, xolos. Sen meni aldayapsan, - debdi Boburshoh.

Aldagan bolsam, bilganizni qiling shohim. Bu qovun Bogi Boburiyda bitgan, debdi bogbon sozidan qaytmay. Boburshoh qovunni hidlay hidlay boyiga mast

bolib, uni tilimlamoqchi bolibdi. Qovun pichoq tegar tegmasdan tarsillab yorilib ketibdi.

Boburshoh bogbonga qarab:

Yolgon gapiribsan, qovunni qayerdan keltirganingni ochiq aytasan. Pichoq tegar tegmay yorilib ketedigan qovun men bilgan olkadagina bitadi. Sen mening savolinga to'g'ri javob bermading, qahrim qattiqligidan qo'rqmaysanmi, - debdi.

Boburshohni aldab bolmasligini bilgan bogbon rostini aytishga majbur

bolibdi.

Fargona viloyatidan keltirdik, - debdi koziga jiqqa yosh olib.

Bogbonning gapidan Boburshohning kongli buzilib, yiglab yuborishiga
ozgina qolibdi.

(Bobur qovunni uzoq hidlab yuz koziga surtadi va ota gamgin holda

gapiradi)

Raxmat, sizga. Vatanimning xushboylarini olib kelgan bu qovunda Andijon shamoliyu, musaffo havosini, tabarruk tuprog'ning isini, beqiyos ekinzorlarining gozalligini, bolaligim otgan gozal vodiylar manzarasi, dilkash xalqimning nafasini, ota onam mehrini tuydim. Kindik qonim tokilgan vatan mening beshigim, soginchim va tunganmas armonimdir.

Bobur qolida qovun bilan

Davron meni otkardi saru samodin,

Ayerdi meni bir yola xonumondin.

Gah boshima toj, gah baloyi tana,

Nelarki boshimga kelmadi davrondin.

Bobur Hindistonda shoh bolsada, bir umr vatanini, uning tuprogini, bagri keng odamlarini soginib yashadi.

U ozga yurt toju taxtidan Vatanning bir siqim tuprogini afzal deb bildi. Shoir gazallarida, ruboiylarida armonga aylangan Vatan soginchini his etamiz.

Oqituvchi: Rahmat aziz oquvchilarim. Endi esa savollarga javob bering.

Boburshoh ozidan yodgorlik qoldirish uchun Hindistonda nima ishlar qildi?

Javob: Bobur ozidan keyingi avlodga yodgorlik bolsin deb ajoyib bog yaratdi. Bu bogga barcha mamlakatlardan nihollar keltirib ornatdi. Xalq bu bogni Bogi Boburiy deb atadi. Hindistonni gullab-yashnashi va ravnaqi uchun kop xayrli ishlarni amalga oshirdi.

Bogbonning gaplaridan nima uchun Boburshohning kongli buzildi?

Javob: Bobur ozga yurtda shoh bolsa-da, bir umr Vatan soginchi bilan yashadi. Qovun unga tugilib osgan yurtini, tabarruk tuprogining isini, beqiyos ekinzorlarining gozalligini, bolaligi otgan vodiyni, dilkash xalqini eslatgan edi.

Oquvchilar savollarga javob beradilar.

Oqituvchi: - Vatan nima?

Oquvchi: - Vatan bu tugilib osgan joyimiz.

Vatan bu oqigan maktabimiz.

Vatan bu oynagan mahallamiz.

Jismimiz qonim topgan maskan,

Kindik qonimiz tokilgan tuproq.

Tole yoqi jonimga balolig boldi,

Har ishniki ayladim, xatolig boldi.

Oz yerni qoyib, Hind sori yuzlandim

Yo Rab, netayin, ne yuz qarolig boldi.

Oqituvchi: Nega Bobur oz yurti qolib Hindiston sari yol oldi?

Bobur toj taxt uchun bolgan urushlar tufayli Andijondan chiqib ketib, Hindistonda buyuk boburiylar sulolasiga asos soldi.

Hindistonda qudratli saltanat ornatgan davlatning gullab yashnashida katta hissa qoshdi.

Oqituvchi: Aziz oquvchilar bugungi oqigan Hidi, tilimi, mazasidan deb nomlangan hikoyamiz orqali shoh va shoir, davlat arbobi hamda buyuk sarkarda Zahiriddin Muhammad Bobur hayoti bilan tanishdik. Darhaqiqat, bugun 14 fevral Boburning

tavallud topgan kuni. Keling yaxshisi xonanda Mamurjon Toxtasinov ijrosida Yaxshiliq qoshigini tinglasak.

Oqituvchi: - Zahiriddin Muhammad Bobur 1483-yil 14-fevralda Andijonda Umarshayx Mirzo xonadonida tavallud topdi. U saroyda shahzodalarga xos munosib talim tarbiya olgan. Bobur otasi vafotidan song, 12 yoshda taxtga otirgan.

Oqituvchi: Rivoyatdagi izohtalab sozlar ustida ishlash uchun ona tili fan oqituvchisini darsimizga taklif etganmiz.yozdiradi va izohlab beradi.

(ona tili oqituvchisi oquvchilar uchun qiyin bolgan sozlarni sorab, yozuv taxtasiga yozdiradi va slayd orqali oquvchilar sozlarni daftarlariga qayd etadilar)

2-slayd. (Oquvchilarning etibori monitorga qaratiladi)

Hozir oquvchilarimiz tomonidan yod olingan Bobur ruboiylaridan tinglaymiz.

Jonimdan ozga yoru vafodor topmadim,

Konglimdan ozga mahramu asror topmadim.

Jonimdek ozga jonni dilofgar kormadim.

Konglim kabi kongulni giriftor topmadim.

Ko`ngli tilagan murodiga yetsa kishi,

Yo barcha tilaklarni tark etsa kishi.

Bu ikki ish muyassar olmasa olamda

Boshni olib bir sariga ketsa kishi

Har ishda shitob qilmaysan,
Bu demak murodga yetmaysan.
Yod etmas emush kishi mehnatda kishi,
Shod etmas emish kishini gurbatta kishi.
Konglim bu gurbatta shod otmadi hech,
Gurbattda sevinmas emush albatta kishi.
Kopdin berikim, yoru diyorim yoqtur,
Bir lahza-yu, bir nafas qarorim yuqtur.
Keldim bu sori oz ixtiyorim birla,
Lekin borurimda ixtiyorim yuqtur.
Har kimki vafo qilsa vafo topqusidir,
Har kimki jafo qilsa jafo topqusidir.
Yaxshi kishi kormagay yomonliq hargiz
Har kimki yomon bolsa jazo topqusidir.
Sochining savdosi tushti boshima boshdin yana,
Tiyra boldi rozgorim ul qaro qoshdin yana.
Men xud ul tifli parivashga kongil berdim, va le
Xonumonim nogohon buzulmagay boshdin yana

Yuz yomonlig kurib ondin telba bolding ey kongil

Yaxshiligini koz tutarsen ul parivashdin yana.

Tosh urar atfol meni, uyida forig ul pari

Telbalardek qichqirurmen har zamon toshdin yana.

Oyogim yetguncha Biburdek ketar erdim netay,

Sochining savdosi tushdi boshima boshdin yana.

Farzandlaridan Humoyun, Kamron va Gulbadanbegim shoir va adib bolib yetishdilar.

Oqituvchi: Oquvchilar Bobur haqida mustaqil topilgan ma'lumotlar bilan tanishamiz. Ular o'zbek, rus, ingliz va nemis tillarida Bobur haqida bilgan ma'lumotlarini aytishadi.

Bobur jahonga mashhur Boburnoma asarini yaratdi. Unda Movarounnaxr, Xuroson, Hindiston xalqlari tarixi, urf odat va ananalarini, tarixiy shaxslarni, mamlakat tabiiy lavhalarini aks ettirdi.

Zahiriddin Muhammad Bobur adabiyotshunos, tarixshunos olim va shoir sifatida xalqimiz manaviy madaniyati tarixida munosib orin egalladi.

Bobur 1530 yilning 26 dekabrda Hindistonning Agra shahrida ozi bunyod etgan gozal maskan Zarafshon chorbogida vafot etdi.

Bobur Afgoniston va Hindistonda davlatni boshqarib turgan holda, umrining oxirida kindik qoni tokilgan yurtini unutmadi. U oz ona diyorini haddan ziyot sevardi, Vatanidan judoligidan gam alam chekardi.

Boburning bolaligi asosan Andijon va uning atrofida otdi. Bobur saroy muhitida oqidi va tarbiya topdi. Yoshligidan ilm fanga, shariyatga qiziqqa boshladi.

Oqituvchi: Rahmat, aziz oquvchilarim. Bobur haqida yaxshi malumotlar toplabsiz.

Vatan soginchi dilidagi bitmas jarohatga aylangan Zahiriddin Muhammad Bobur gazallari har bir xonadonda qoshiq bolib jaranglar ekan, demak, uning nomi avlodlari qalbida hech qachon ochmaydi.

Oqituvchi darsni xulosalaydi.

Dars yakuni

Faol oquvchilar baholanadi.

Vazifa beriladi.

Bobur hayoti va ijodini organish, gazallaridan namuna yodlash.

Foydalanilgan adabiyotlar: oqish kitobi ,tarix darsliklari,internet manbalari

Maktabgacha talimda bolalarga ekologik tarbiya berishning nazariy asoslari

Hasanova Dilnoza Sadirovna

Navoiy viloyati Nurota tumani

Maktabgacha talim bolimi

talim-tarbiya sifatini taminlash

va metodik yordam korsatish sho`ba metodisti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6473437>

Annotatsiya: Ushbu maqolada ekologik tarbiyaning bosh maqsadi maktabgacha yoshdagi bolalarda atrof- muhit va uning muammolari haqida ongli munosabatni hamda ular bo'yicha optimal yechimlar toppish to'g'risidagi bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishdan iborat. Shu ma'noda maqolada maktabgacha ta'lim muassasalarida ekologik tarbiya maqsadi tahlil qilingan.

Kalit soʻzlar: ekologiya, maktabgacha yoshdagi bolalar, madaniyat, tushuncha, taʼlim, tarbiya, maktabgacha taʼlim tizimi, ekologik tarbiya.

Ekologik bilim - bu tirik tabiatning tuzilishi, rivojlanishi, oʻzgarishi, yer yuzidagi tirik jonzotlarning holati, ularning bir-birlari va atrof-muhit oʻrtasida boʻlib turadigan munosabatlarni, tabiiy boyliklarning son va sifatini, xajmini, xillarini hamda ularni saqlash va tejamkorlik bilan foydalanish yoʻllarini oʻzlashtirishdan iboratdir. Inson tabiatga, oʻzini oʻrab olgan muhitga nisbatan oʻz munosabatini oʻzgartirishi, tabiat qonunlarini bilishi, oʻrganishi va ular asosida oʻz hayotini rivojlantirishi shart. Tabiat qonunlariga mos keladigan hayot yoʻllarini ishlab chiqish kerak. Aks holda inson va jamiyat katta tabiiy ofatlarning kelib chiqishiga sababchi boʻladi va shu ofatlardan halok boʻladi. Ekologik taʼlim va tarbiyaning tub maʼnosi - tabiat va jamiyat oʻrtasidagi doimiy birlik va ularni bir-birlariga bugʻluvchi tabiiy hamda ijtimoiy qonunlarni oʻrganish, hayotga tatbiq qilishdan iboratdir. Ekologik taʼlim va tarbiya - bu insonni tabiatga qadam qoʻygan vaqtdan boshlab, butun hayoti davomida tabiatdan ongli ravishda foydalanishga, psixologik, axloq odob yuzasidan halqimizning tabiatga hurmat va eʼtibor bilan qaraydigan urf odatlarini, udumlarini tarbiyalash, tabiiy boyliklarni koʻpaytirish, bogʻu-rogʻlar, gulzorlar tashkil qilishga undashdan, uning qalbida yaxshi xislatlar uygʻotishdan iboratdir. Insonni oʻrab turgan tabiiy muhit va uning boyliklarini biladigan, undan tejamkorlik bilan foydalanadigan, saqlaydigan, tabiat boyligiga, goʻzalligiga qoʻshadigan, ijtimoiy va tabiiy qonunlarni biladigan bilimdon shaxsni etishtirish - bu ekologik tarbiya maqsadi. Oʻrta asrlarda yashab ijod etgan Sharq allomalaridan Muhammad Muso al Xorazmiy, Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Byeruniy, Abu Ali Ibn Sino va boshqalar tabiat fanlarining rivojlanishiga katta

hissa qo'shganlar. Ular hali ekologiya fani dunyoga kelmagan davrda tabiat va undagi muvozanat, o'simliklar va hayvonot dunyosi, tabiatni e' zozlash haqida qimmatli fikrlar aytganlar. Tabiatshunoslikka oid "Kitob al-mabodi al-insonia", "Kalam fia'zo al hayvon" kabi asarlarida odam va hayvonlar ayrim a'zo larining tuzilishi, xususiyatlari va vazifalari haqida, ularning o'xshashligi va farqlari keltirilishi bilan birga, asosiy anatomik fiziologik tushunchalar byerilgan. Ularining ruhiy holatlaridagi hususiyatlari haqida ham to'xtalib o'tilgan. Kasalliklarining oldini olish, sog'lomlashtirish va boshqa chora-tadbirlarni qo'llash lozim ekanligi haqida ma'lumotlar keltiriladi. Ekologiya – «oikos» so'zidan olingan, «tom» yoki «uy» ma'nosini anglatib, nemis olimi Ernest Gekkel tomonidan ilk bor fanga kiritilgan. Ekologiya fani ko'pgina tarmoqlarga ega: o'simliklar ekologiyasi, zoologiya, tuproq ekologiyasi, inson ekologiyasi va boshqalar. Otabobolarimiz daraxt ekish, bog'-rog' yaratish savobli ish deb bilishgan. Bir tup mevali daraxt ekan kishining ikki dunyosi obod bo'ladi deb bejiz aytishmagan. Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.) hadislarida bu ishning savobi xususida quyidagilar aytilgan: «Ekmoq niyatida qo'lingizda ko'chat turgan paytda, bexosdan qiyomat qoyim bo'lib qolishi aniq bo'lganda ham, ulgursangiz uni ekib qo'ying». Atrof-muhitning tozaligi, sofligini ta'minlash o'zimizga bog'liq. Ekologik tarbiyani oiladan, bog'cha yoshi davridan yosh avlodga singdirish kerak.

MTTning ta'lim-tarbiya dasturida bolalarga ona-tabiatga muhabbatni, o'simliklar, hayvonlar haqida g'amxo'rlik qilish ko'nikmasini tarbiyalash, tabiat qo'ynida o'zini odobli tutish, o'simliklarni o'stirish, hayvonlarni parvarish qilish, muhofaza qilishga qiziqish uyg'otish, daraxtlarni sindirmaslik, hayvonlarni qiynamaslik ko'nikmalarini tarbiyalash kichik guruhdan boshlab amalga oshirilishi ko'zda

tutiladi. Maktabgacha ta'lim muassasasida bolalarga ekologik tarbiya berish quyidagi usullarda olib boriladi:

1. Ko'rgazmali (kuzatish, rasmlar ko'rish, diafilmlar namoyish etish).
2. Amaliy (o'yin tarzida).
3. Og'zaki (hikoya, tushuntirib berish, badiiy asarlarni o'qib berish). Ko'rgazmali metod. Kuzatishlar tarbiyachi tomonidan bolalarni o'simlik, hayvonlar, ob-havo bilan, kattalarning tabiatdagi mehnati bilan tanishtirish asosida tashkil etiladi. Kuzatishlar mashg'ulotda, sayrda, ekskursiyada, tabiat burchaklarida olib boriladi. Uni bolalar amaliy faoliyat bilan qo'shib olib borsalar yaxshi natijaga erishish mumkin. Maktabgacha ta'lim muassasasida foydalaniladigan diafilmlar MTT ta'lim-tarbiya dasturi asosida ishlab chiqilgan. Diafilm tarbiyachiga dastur mazmunini ma'lum sistema asosida bolalarga qiziqarli qilib yetkazishga yordam beradi. Oynayi jahon orqali beriladigan «U kim, bu nima?» ko'rsatuvi, radio orqali beriladigan «Ertaklar olamiga sayohat» o'yin-eshittirishi orqali bolalar u yoki bu o'lkaning tabiati, hayvonot olami, xalqlarning urf-odati bilan tanishadilar. Axloqiy sifatleri tarbiyalanadi. Ularda namoyish etilgan teleko'rsatuvlar orqali tabiatda yuz berayotgan jarayonlar, o'simlik, hayvonlar olami to'g'risida to'laqonli tasavvur hosil bo'ladi. Amaliy metod. Bolalarni tabiat bilan tanishtirishda tabiiy materiallar bilan o'ynaladigan didaktik o'yinlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Buning uchun meva-sabzavotlar, daraxt novdalari, xona gullaridan foydalanish mumkin. Bolalarni o'simliklar bilan tanishtirishda quyidagi o'yinlardan foydalanish mumkin: «O'simliklarni nomiga qarab top», «Bargiga qarab top», «Ta'riflangan o'simlik yoki mevani top» va. h.k. Og'zaki metod. Bolalarga ekologik tarbiya

berishda tarbiyachining tushuntirishi, hikoya qilib berishi, xalq maqollaridan, masallaridan foydalanishi, suhbat kabi ogʻzaki metodlarning roʻli kattadir.

Demak, maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologik tarbiya berishda milliy qadriyatlar, urf-odatlar, anʼanalar, marosimlar, nodir qoʻlyozmalar va davlat arboblarning ushbu sohaga oid faoliyatlari mustahkam didaktik asos boʻlib, bular orqali ularni atrof-muhitni toza saqlashga, ozodalikka, pokizalikka va eng asosiysi sogʻlom turmush tarzi hamda muhitini tashkil eta olishga oʻrgatiladi. Shu sababli ekologik tarbiya yoʻnalishlari ham turli xil boʻldi. Quyida ularning baʼzilari toʻgʻrisidagi maʼlumotlar keltiramiz:

1. Maktabgacha yoshdagi bolalarni yashab turgan joyidagi tabiatimiz boyliklarini tejab-tergashga, uni muhofaza qilishga oʻrgatish.
2. Maktabgacha yoshdagi bolalarni oʻz oʻquv muassasalarini va uning tevarak-atroflarini koʻkalamzorlashtirish va obodonlashtirish, mevali va manzarali daraxtlar ekishga oʻrgatish.
3. Maktabgacha yoshdagi bolalarda xiyobonlarni, suv havzalarini ozoda saqlash koʻnikmalarini shakllantirish.

Havo inson tanasi uchun eng muhim va zarur tabiat inʼomidir. Havoga muntazam ravishda aralashib turadigan iflos chang oʻpkada gaz almashuviga salbiy taʼsir koʻrsatadi. Bu insonning sogʻligʻini bora-bora izdan chiqarib, turli tuman xastaliklarni vujudga keltiradi. Tabiat shunday odil moʻjizaki, atrof-muhitni muvozanatga keltiradi. Chunonchi, chiqarilgan karbonat angidridni oʻsimliklar yutib, uni kislorodga aylantiradi, demak oʻsimliklar Dunyosi, nazariy maʼnoda

aytganda, havoni chang va karbonat angidridan tozalab byeruvchi bebaho vositadir. Bunda inson o'z atrofini o'rab turgan iabiatni, uning o'simliklar dunyosini ko'z qorachig'iday asrabgina qolmay, uni boyitishi, qo'ldan kelganicha ko'proq daraxt ekishi, ko'kalamzorlashtirishga intilishi zarur degan xulosa chiqadi.

Shuning uchun ota bobolarimiz daraxt ekish, bog'-rog' yaratishni savobli ish deb bilishgan. Bir tup mevali daraxt ekan kishining ikki dunyosi obod bo'ladi, deb bejiz aytishmagan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shulga T.I. Rol stanovleniya volevoy regulyatsii v razvitii mladshego shkolnogo vozrasta: mejvuzov, sborn. trudov Psixologo-pedagogicheskiye osobennosti razvitiya lichnosti mladshego shkolnika. -Penza, 1993.
2. Wofford J.C. Experimental analysis of a cognitive model of motivation. // J.Psychol. London, - 1990. - Vol. 124, № 1. - P.87-101.
3. Vigotskiy L.S. Razvitiye visshix psixicheskix funktsiy, Sobr. sochineniy M. 1982g. t.3
4. Yusupov O.N. Cognitive semantics in context. Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe 7 (2), 84-87.

**HAYDOVCHILARNI TAYYORLASHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK VA
AXBOROT-KOMMUNIKATSION TEXNOLOGIYALARDAN
FOYDALANISHNING AHAMIYATI**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6464971>

Dildora Abdurazakova

*Toshkent Davlat transport universiteti “Transport intellektual tizimlari
muhandisligi” kafedrasida katta o’qituvchisi*

Polvonbek Allaberganov

Toshkent Davlat transport universiteti talabasi

Annotation: The article discusses the role of innovative technologies in the organization of the educational process of driver training, the introduction of modern information technology in education, important and positive aspects of the use of modern pedagogical and information and communication technologies, opportunities for modern education in professional driver training.

Keywords: Road safety, traffic accident, driver, pedagogical technology, education, communication, information, remote, electronic, Internet

Anotatsiya: Maqolada haydovchilar tayyorlash o'quv jarayonini tashkil etishda innovatsion texnologiyalarning roli, zamonaviy axborot texnologiyalarining ta'lim sohasiga kirib kelishi, zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning muhim va ijobiy jixatlari, professional haydovchilarni tayyorlashda zamonaviy ta'limning imkoniyatlari xaqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: Yo'l harakati xavfsizligi, yo'l transport hodisasi, haydovchi, pedagogik texnologiya, ta'lim, kommunikatsiya, axborot, masofaviy, elektron, Internet

Rivojlangan davlatlarda avtomobilsozlik sanoati rivojlangan sari avtomobilar soni tez sur'atlar bilan o'sib bormoqda. Ammo, afsuski, yo'l-transport hodisalaridan jabrlanganlar soni ham ortib bormoqda. Ma'lumotlarga ko'ra dunyo bo'ylab har yili 1.3 million odam yo'l transport hodisasi qurboni bo'lishadi. 20-50 million odam jarohatlanadi va ulardan ko'pchiligi nogiron bo'lib qolishadi. Misol uchun Ichki ishlar vazirligi Yo'l harakati xavfsizligi bosh boshqarmasi Respublika yollarida sodir bo'lgan yo'l-transport hodisalarini haqida bergan statistik ma'lumotga ko'ra, o'tgan yilning 10 oyi mobaynida jami 7681ta YTH ro'y bergan. Ularda 1964 kishi hayotdan ko'z yumgan, 6886 kishi turli darajada tan jarohati olgan. Eng achinarlisi 1268ta hodisa bolalar ishtirokida sodir bo'lgan va 263 ta bola yo'l-transport hodisalarida halok bo'lgan. Yo'l-transport hodisalarini odamlarga, ularning oilalariga va umuman davlatlarga katta iqtisodiy zarar keltiradi. Yo'l transport

xodisalarining sabablarini aniqlaydigan omillarni tahlil qilish orqali, inson omili muhim ahamiyatga ega ekanligini xulosa qilishimiz mumkin bo’ladi. Bu yerda AYXM tizimining samaradorligi xaydovchining ishonchliligiga bog’liq bo’ladi, bu haydovchining belgilangan vaqt davomida har qanday yo’l sharoitida vazifasini bexato bajarish xususiyati bilan tavsiflanadi.

Haydovchi ishonchliligini belgilovchi ko’rsatkichlarga quyidagilar kiradi:

1. Haydovchining kasbga yaroqliligi. Xar bir inson uchun tibbiy ko’rsatmalar asosida alohida belgilanadi: sog’liq holati, psixologik va shaxsiy xususiyatlari.
2. Kasbiy tayyorgarlik. O’quv jarayonida va keyingi kasbiy faoliyatda olingan kasbiy bilim va ko’nikmalar darajasi bilan baholanadi.
3. Xaydovchining yuqori ishonchlilik qobilyati. Insonni ma’lum vaqt oraliqida yuqori mahsuldorlik va yuqori sifat ko’rsatkichlari bilan ishni tashkil etishidir.

Demak haydovchi ishonchliligini ta’minlashni eng asosiy ko’rsatkichlaridan biri bu haydovchilarni tayyorlash tizimini sifatli tashkil etishga borib taqalar ekan. Bu masala yo’l harakati xavfsizligini ta’minlash bo’yicha davlat siyosati darajasidagi eng muhim masalalardandir. Shu o’rinda Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoevning 2022 yil 26 yanvar kuni bo’lib o’tgan videoselektor yig’ilishida yo’l harakati qoidalari buzilishi va avariya holatlari keskin oshayotganiga e’tibor qaratildi. Muammoni bartaraf qilish uchun avvalo o’qitish tizimini tubdan takomillashtirish, tizimdagi korrupsiya uchun jazoni kuchaytirish bo’yicha qonunchilikka qo’shimcha kiritish yuzasidan taklif kiritish bo’yicha mutasaddilarga topshiriq berildi.

«Ichki ishlar vaziri, Transport vaziri viloyat hokimlari bilan birga, yo'llarda xavfsiz harakatlanishga sharoit yaratish, avariya va o'lim holatlarini keskin qisqartirish, buning uchun, harakatlarni boshqarishni to'liq raqamlashtirishi zarur. Koronavirusdan emas, avariyalardan ko'proq odam o'lyapti. Endi har 15 kunda bu borada xulosa qilib, hisobot kiritasiz!»

Prezident haydovchilik guvohnomasi olishda poraxo'rlik odatiy holga aylanganini tanqid qildi.

«Shu o'rinda, bir muhim masalaga barchaning e'tiborini qaratmoqchiman. Umuman, haydovchilik guvohnomasini o'qimasdan olish oddiy holga aylanib qoldi. Mana biz o'qiganmiz, uch yil o'qitardi. Hozir 3 oy o'qiyapti, yana bormasdan guvohnoma olyapti. Nima, O'zbekistonda qonun yo'qmi? Shuning uchun, avariya soni soat sayin oshib bormoqda. Agar biz o'zimiz tan olmasak, chora ko'rmasak, davom etaveradi. Bu muammoni bartaraf qilish uchun, Davletov, Bobojonov, Yo'ldoshev, avvalo o'qitish tizimini tubdan takomillashtirish, ikkinchidan, o'qitmasdan va o'rgatmasdan guvohnoma berish «jinoyati»ga qarshi jazoni kuchaytirish bo'yicha, bir oy muddatda qonunchilikka qo'shimcha kiritish yuzasidan taklif kiritsin», deya qat'iy talab qo'ydi davlat rahbari.

Darxaqiqat statistik ma'lumotlarga ko'ra, yo'l transport xodisalarining 70% haydovchilarning xatoliklari tufayli sodir bo'ladi. Xatoliklar asosan qo'yilgan maqsadni ta'minlab berilmasligi tufayli sodir bo'ladi. Haydovchilarning kasbiy kompetentligiga bog'liq bo'lgan yo'l-transport hodisalarining ko'p qismi quyidagi omillar orqali sodir bo'ladi:

- Yo'l sharoitlarini baholashdagi xatolliklar;

- transport vositalarini boshqarishda haydovchilarning qoniqarsiz intizomi va madaniyati;
- avtotransport vositalarini boshqarishda haydovchilarning e'tiborsizligi va beparvoligi;
- xavfni to'g'ri baxolay olmaslik;
- avtomobil tezligi va shoshqaloqlik;
- avtotransport vositalarini boshqarishda haydovchilarning yo'l xarakati qoidalarini yaxshi o'zlashtirmaganligi, yoshi, tajribasi va x.k

Haydovchi xatoliklari sonini kamaytirishga qaratilgan yo'nalishlardan biri haydovchilarni kasbiy tayyorgarlik jarayoniga jiddiy e'tibor berish, mavjud haydovchilarni tayyorlash modelini takomillashtirish, kamchiliklarini aniqlash, ularni bartaraf etish mexanizmlari, usullarini ishlab chiqish va bu jarayonda zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini maksimal darajada e'tiborga olish muhim xisoblanadi. Zamonaviy texnologiyalar avtomaktablarda o'quv jarayonining ajralmas qismiga aylanishi kerak.

Zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarining haydovchilarni tayyorlash ta'lim sohasiga qo'llanilishi ta'lim usullari va o'qitish jarayonini yangicha yondashuv asosida tashkil etish shakllarini sifatli ravishda qulaylashtirib, o'zgartirish imkonini beradi.

Zamonaviy ta'limning pedagogik texnologiyalarini ishlab chiqish g'oyasi tushuntirishdan tushunishga, ijtimoiy nazoratdan rivojlanishga va o'zini o'zi nazorat qilishga, boshqaruvdan o'zini o'zi boshqarishga o'tish zaruriyatida yotadi.

Ta'limning pedagogik texnologiyalarini turli yo'nalishlari mavjud. Ular quyidagilar: shaxsga yo'naltirishga asoslangan pedagogik texnologiyalar; faollashtirish va jadallashtirishga yo'naltirilgan pedagogik texnologiyalar; o'quv materialini didaktik jihatdan takomillashtirish va qayta ishlab chiqish asosidagi pedagogik texnologiyalar; o'quv jarayonini samarali boshqarish va tashkil qilish asosidagi pedagogik texnologiyalar; tabiatga muvofiqlashtirilgan pedagogik texnologiyalar; rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalari va boshqalar.

Ta'lim-tarbiyada maqsadning amalga oshishi va kafolatlangan natijaga erishish, ham o'qituvchi, ham talaba-o'quvchining hamkorlikdagi faoliyati hamda ular qo'ygan maqsad, tanlangan mazmun, metod, shakl, vositaga, ya'ni texnologiyaga bog'liq.

Avtotransport vositalari xaydovchilarini tayyorlashda darslarni qiziq, foydali, faol, izlanuvchanlik xususiyatlariga boy darslarga aylantirish kerak. Albatta buning uchun darslarda zamonaviy pedagogik interaktiv texnologiyalarni qo'llash maqsadga muvofiqdir.

Nazariy darslarni muntazam amaliy darslar bilan almashtirib o'tish o'quvchini zeriktirib qo'ymaydi.

Nazariy va amaliy darslarni o'tganda turli xil pedagogik turdagi mashg'ulot shakllarini tanlashlik darslarni bir xil shaklda bo'lmasligiga olib keladi. Nazariy ta'lim uchun aralash va integrallashgan ta'limni qo'llash foydali. Ular quyidagilar: mashg'ulot sayoxat, ekskursiya, o'yin mashg'uloti, viktorina mashg'uloti va x.k. Amaliy mashg'ulotlarda esa mashg'ulot konkurs, loyixalash, testlashtirish shakllaridan foydalanish kerak. Shakl shunday tanlanishi kerakki o'quvchi

muntazam sergaklikda bo’lsin. Bu fanlarda pedagogik texnologiyalardan foydalanish yaxshi natijalar beradi. Masalan shaxsga yo’naltirilgan ta’lim (differentsiyalashgan, individual) ta’lim oluvchilarni tabiiy faoliyat muxitiga olib kiruvchi muxitni yaratadi. Bu ta’lim xar bir o’quvchini yashiringan qobiliyatlari ochilishiga, qiziqish ortishiga, birgalikdagi ijodiy muxitni yaratilishiga yordam beradi.

Xamkorlik texnologiyasi (guruxlar texnologiyasi) asosidagi ta’lim. Bu texnologiyada turli vaziyatlar yechimini topishga qaratilgan.

Jamoaviy ijodiy ish texnologiyasi jamoaning faol ijodiy shaxsi sifatida o’zini ko’rsatish va gurux bilan birgalikda yechim topishga qaratilgan. Bunga amaliy vazifalar, yo’ldagi vaziyatlarni modellashtirish, tadqiqot o’tkazish kabilar kiradi. Aqliy xujum, everestik suxbat kbi yo’llardan foydalaniladi.

Tadqiqot (muammoli) texnologiya quyidagi elementlardan iborat: muammo qo’yilishi, reja bilan tanishtirish, yechim qidirish, yechim algoritmini tanlash, taxlil, xulosa.

Loyixalash texnologiyasi, Maqsad muammoni ko’ra bilish bilimi va ko’nikmasiga o’rgatish, maqsadga tayanishni bilish, rejalashtirish, gipotezalarni xarakatga keltirish, tizimlashtirish va tuzilishini yaratish. Loyixa moduli “g’oyadan oxirgi natijagacha” sxemasini tuzishni ko’zda tutadi. Muammo-loyixalash-axborot izlash-maxsulot-takdimot-o’zini taxlil etish.

Haydovchilarni tayyorlash ta’lim jarayonida o’qituvchilar o’qitish maqsadidan natijaga erishishida qanday texnologiyani tanlashlari ular ixtiyorida, chunki har ikkala tomonning asosiy maqsadi aniq natijaga erishishga qaratilgan, bunda

o'qituvchi talaba-o'quvchilarning bilim saviyasi, guruh karakteri, sharoitiga qarab ishlatiladigan texnologiya tanlanadi, masalan, natijaga erishish uchun kompyuter bilan ishlash lozimdir, balkim film, tarqatma material, chizma va plakatlar, turli adabiyotlar, axborot texnologiyasi kerak bo'lar, bular o'qituvchi va ta'lim oluvchilarga bog'liq. Shu bilan bir qatorda o'qitish jarayonini oldindan loyihalashtirish zarur, bu jarayonda o'qituvchi o'quv predmetining o'ziga xos tomonini, joy va sharoitni, O'TV ni, eng asosiysi, ta'lim oluvchining imkoniyati va ehtiyojini hamda hamkorlikdagi faoliyatini tashkil eta olishini hisobga olishi kerak, shundagina, kerakli kafolatlangan natijaga erishish mumkin.

Bundan tashqari tarbiya texnologiyalarini qo'llash xaydovchi faoliyati samaradorligini belgilovchi madaniyat xususiyatlarini shakllantirish uchun muhim xisoblanadi. Tarbiya texnologiyalarining asosiy tarkibiy qismlari: pedagogik muloqot, pedagogik talab, pedagogik baholash va muvaffaqiyatni yaratish, pedagogik ziddiyatlarni hal qilish, individual va guruh faoliyatini tashkil etishdir.

Bugungi kunda haydovchi axloqi muammolari dolzarb masaladir. Hech bir jamiyat umume'tirof etilgan axloqiy me'yor va tamoyillarsiz normal yashay olmaydi. Haqiqiy axloq umuminsoniy xususiyatga ega. Xavfsizlikning muhim omillaridan biri bo'lgan haydovchining madaniyati uning odob–axloqi, jamoat joylarida o'zini tuta bilishi, yaxshi xulqi, boshqa harakat qatnashchilariga hurmat bilan qarashi, ular biron–bir noto'g'ri xatti–harakat qilganlarida bosiqlik qilishi, ichki ishlar va boshqa taftish–tekshirish xodimlari, yo'lovchi va buyurtmachilar bilan o'zaro munosabatlarida xushfe'l va xushahloq bo'lishida tushuniladi.

Pedagogik jarayonning tarbiyaviy funksiyasi organishning doimiy ravishda bolishida namoyon bo`ladi. O`qituvchining asosiy vazifasi o`quvchida eng yaxshi fazilatlarni shakllantirish uchun pedagogik jarayonning tarbiyaviy imkoniyatlaridan to`liq foydalanishdan iborat. Pedagogik jarayonda ta`lim, eng avvalo, o`qituvchi shaxsining o`quvchiga ta`siri bilan va o`qituvchining pedagogik texnologiyalardan qanchalik uddabronlik bilan foydalanishlari asosida ta`minlanadi.

Jamiyatning axborot sohasida faoliyat ko`rsatayotgani hozirda hammaga ma`lum. "Axborot" atamasi fan, texnika, kundalik hayotda eng ko`p qo`llaniladi. Buning sababi shundaki, axborotchanlik, ogohlik shaxsning, ham umuman barcha insonlarning hayotida juda muhim rol o`ynaydi.

Talleyranning: "Axborotga egalik qiluvchi – dunyoga egalik qiladi" degan fikri, hozirgi kunda nafaqat siyosiy, balki ko`p darajada iqtisodiy va ijtimoiy soxa mazmuniga ham to`g`ri keladi.

Bugungi kunda zamonaviy axborot texnologiyalari o`quv jarayonida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ta`limni raqamlashtirish sharoitida zamonaviy axborot-kommunikatsion texnologiyalari, ta`lim berish vazifalarini shakllantiruvchi o`qituvchi va uni bajaruvchi ta`lim oluvchilar uchun juda katta imkoniyatlarni taqdim etadi. Shunga qaramay, o`qituvchining birinchi navbatdagi vazifasi ta`lim oluvchini butun dunyo ma`lumot bazasi xisoblangan internet oqimiga to`g`ri yo`naltirish, talabning mustaqil ravishda bajarishi kerak bo`lgan vazifani to`g`ri shakllantirishdir. Kompyuter vositalaridan foydalanish nafaqat o`qituvchidan, balki haydovchilik maktablari o`quvchilariga o`zlashtirishga yordam beradigan interfaol

o'quv dasturlari yordamida asosiy ma'lumotlarni olish imkonini beradi. Xususan ular:

- yo'l harakati qoidalari (YHQ);
- avtomobil konstruksiyasi;
- yo'l harakati xavfsizligi asoslari.

Kompyuter-nazorat va o'z-o'zini nazorat qilishning turli shakllarini doimiy ravishda amalga oshirishga imkon beradi, bu esa kognitiv faoliyat motivatsiyasini va ta'lim olishning ijodiy xarakterini oshiradi. Internet тармогидан фойдаланиш орқали куп ма'lumot bilan onlayn ishlash yoki uni tarmoqdan yuklab olib oflayn tartibda ishlash mumkin.

Internet saytlarida yo'l harakati qoidalari, statistika, har qanday avtomobil qurilmasi haqidagi ma'lumotlar, yangiliklar, maqolalar, jamoat loyihalari, forumlar, kitoblar va jurnallar va boshqa foydali ma'lumotlar topish mumkin. Transport sohasida kognitiv faollikni oshirishga yordam beradigan hozirgi yangiliklardan biri o'quv jarayonida mobil texnologiyalardan foydalanish hisoblanadi.

Haydovchilar tayyorlash tizimida Masofaviy texnologiyalardan foydalanish zamonaviy ta'limning imkoniyatlarini yanada kengaytirdi.

Zero an'anaviy ta'lim o'z mavqeini saqlab tursa ham, keyingi paytlarda masofaviy o'qitish texnologiyalari kundan-kun ommaviylashib bormoqda. Elektron yoki masofaviy ta'limning yangi bosqichida nafaqat axborot texnologiyalarini qo'llash, balki elektron shakldagi ta'lim manbalari bilan ta'minlash ham ko'zda tutiladi.

Elektron va masofaviy texnologiyalar -ta'limning axborot va kommunikatsiya texnologiyalari qo'llangan variantlaridir.

Elektron ta'lim (E-Learning)- avval "Elektron ta'lim" atamasi kompyuter yordamida o'qitish deb tushunilgan, biroq axborot texnologiyalari rivoji bilan bu tushuncha yanada kengaytirildi. Bugungi kunda elektron ta'lim ko'pgina ta'lim texnologiyalarini qamrab olmoqda, ularni shartli ravishda, 2 xil turga, ya'ni sinxron va asinxron turlarga bo'lish mumkin. Sinxron elektron ta'lim masofaviy ta'lim hisoblanadi, lekin bu real vaqtda amalga oshiriladigan ta'limdir. U oddiy kunduzgi ta'limga o'xshaydi, farqi shundaki, ishtirokchilar bir-biridan uzoq masofada bo'ladi. Ta'limda individual yondashuv , o'zgaruvchan grafik, ish va o'qishni birga qo'shib olib borish, shuningdek, o'zlashtirilayotgan materialni ma'lumotni individual o'zlashtirish tezligiga moslash masofaviy ta'limni barcha uchun qulay qilib qo'yimoqda.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, insoniyatning hayotini yengilashtirishga, vaqtini tejashga, bo'sh vaqtlaridan unumli va samarali foydalanishga yordam berish uchun qaratilgan bu kabi ta'lim texnologiyalaridan foydalanish, ularni hayotga tat'biq etish, yanada rivojlantirish juda muhim vazifadir.

Pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish kelajakdagi haydovchilarning kasbiy fazilatlarini shakllantirishga yordam beradi.

Professional haydovchi - yo'llarda xavfsizlik kafolati. Bunday haydovchi nafaqat avtotransportni benuqson boshqaradi, balki boshqa yo'l harakati qatnashchilariga yo'llarda o'zini tutish qoidalariga ham o'rnak bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

Abduqodirov A.A., Pardayev A.X. Masofali o'qitish nazariyasi va amaliyoti. - T.: Fan, 2009.145 b.

Abdurazakova D.A. MASOFAVIY TA'LIM - DAVR TALABI// “O'zbekistonning umidli yoshlari” mavzusidagi 1-son Respublika ilmiy talabalar va magistrlar onlayn konferentsiyasi materiallar to'plami, -Toshkent: Tadqiqot, 2020

Абдуразакова Д.А. Повышение качества профессиональной подготовки студентов в вузе //Проблемы педагогики. 2018. № 2 (34).

Абдуразакова Д.А. Проблема интенсификации обучения в профессиональных колледжах // Наука и образование сегодня. 2017. № 11 (22).

Sharifbaeva H.Ya., Abdurazzakova D.A. Technology of blended learning as a condition of formation self-education skills for students// LXIX International correspondence scientific and practical conference “International scientific review of the problems and prospects of modern science and education” Boston. USA. April 22-23. 2020. v.73-76.

IIV Akademiyasi 3-bosqich

308 - guruh kursanti **Ikromov Sardor**

**PROFILAKTIKA INSPEKTORINING PROFILAKTIK HISOBGA
OLINGAN SHAXSLAR BILAN ISHLASH FAOLIYATI**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6498108>

“Jamiyatda barqarorlik, tinchlik va osoyishtaliukni qaror toptirish, inson huqu va erkinliklariga so’zsiz rioya etilishini ta’minlash mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan yanada rivojlantirish, aholi farovonligini yuksaltirish, huquqiy demokratik davlat qurish bo’yicha amalga oshirilayotgan keng ko’lamli islohotlardan ko’zlangan maqsadlarga erishishning muhim sharti hisoblanadi.

Mamlakatimizda olib borilatyotgan keng ko’lamli islohotlar xalqimiz tomonidan qo’llab quvvatlanmoqda. Bu o’zgarishlarning dastlabki natijalari aholimiz hayoti va kundalik turmushida o’zining yaqqol ifodasini topmoqda, el-yurtimizning ijtimoiy faolligi, ertangi kunga ishonchi o’sib bormoqda. “Xalq davlat idoralariga emas, balki davlat idoralari xalqimizga xizmat qilishi kerak” degan g’oya faoliyatimiz me’zoniga aylanmoqda”.

O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida” gi qarorida huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish borasidagi chora-tadbirlarning aniq manzilga yo’naltirilmaganligi va ularga kompleks yondoshilmaganligi, shuningdek huquqbuzarliklarning tizimli

ravishda doir sabab vas hart-sharoitlarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo'yicha chora-tadbirlarni ishlab chiqish samaradorligi mavjud emasligi ko'rsatib o'tildi. Ushbu hujjatda qonuniylik ahvolini va huquqbuzarliklar profilaktikasi bo'yicha chora-tadbirlarning samaradorligini atroflicha muhokama qilish uchun joylarda, birinchi navbatda kriminogen vaziyat nomaqbul bo'lgan hududlarda fuqarolarning sayyor qabullarini hamda davlat idoralari va tashkilotlari vakillarining aholi bilan uchrashuvlarini tashkil etish masalalari belgilab berildi.

So'nggi yillarda jamiyatimizda huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashning mutlaqo yangi tizimi joriy etilib, uning asosida profilaktika inspektorlari faoliyatida "Mahallabay" va "Fuqarobay" ishlash hamda ushbu faoliyatni tizimli yo'lga qo'yish keng joriy etildi.

Endilikda qununchilikda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasi o'laroq, O'zbekiston Respublikasining "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida" gi Qonunining 35-moddasida belgilangan profilaktik hisob toifalari kamaytirilmoqda Profilaktika inspektorlari faoliyatining mutlaqo yangi mexanizmlari joriy etilib, unga ko'ra belgilangan toifadagi shaxslarni profilaktik hisobga olishning elektron tizimi amaliyotga joriy etilmoqda.

Yuqorida ko'rsatib o'tilganlar natijasi sifatida insonparvarlik, adolatlilik, qonuniylik prinsiplari ta'minlanishiga erishiladi. Qolaversa, jamiyatda insonlarning davlat idoralaridan roziligi amaga oshiriladi.

Ichki ishlar organlari xodimlarining zamonaviy qiyofasini yaratish, ularning ma'suliyati va kasbiy salohiyatini oshirish, jinoyatchilikning yangi ko'rinishlariga

**ILM – FAN TA’LIMDA INNOVATSION
YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA
YECHIMLAR**

info@bestarticle.uz

<https://sites.google.com/view/imxu/>

**BEST ARTICLE
RESPUBLIKA ILMIY –
ONLAYN
KONFERENSIYASI
2022**

qarshi kurashish uchun zarur ko'nikmalarni shakllantirish hamda sohani to'liq raqamlashtirishga erishish bugungi kunning dolzarb mavzusidir.

**INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR THE EXTRACTION OF RARE
METALS FROM OFF-BALANCE ORES**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6467990>

Vokhidov Bakhriddin Rakhmidinovich, PhD, associate professor,

Murtozayeva Mohinabonu, student

Utkirova Shakhzoda, student

Navoiy state mining institute.

Annotation: The metallurgical industry is of great importance output type. Metallurgical production in the republic the production of gold and silver from rare metals is high in the enterprises being carried out in pictures. The science of metallurgy of rare metals the structure of metallurgical enterprises in the republic, in them technology and manufacturing educator is an integral system of production. For this reason, the production of rare metals It is important to study the theory and practice of these processes has. This article deals with metallurgical processing of raw materials preparation processes, selective smelting of gold-bearing raw materials and information on the process of extracting metal from the solution containing .

Keywords: technogenic waste, selective melting in the heap, granulometric composition, gidroisolation, recultivation, reservoir, airlift, utilisation.

The increase in global demand for gold in recent years has led to the creation of large gold reserves. The world economy has seen a steady increase in the use of secondary resources in the extraction of precious metals. It is well known that the industry of natural resources development is an important direction of economic development of the state. In the case of Uzbekistan, the main role is played by the production of gold and uranium products. Processing of primary ore products and extraction of gold from it is a cost-effective direction. However, today the production of off-balance and man-made waste recycling products is a key requirement of the modern world, and it is important to develop and put into practice gold extraction technology with a high separation rate from off-balance sheet ores important. At present, for large-scale poor deposits, the amount of gold obtained by selective smelting of ores is 0.65-0.82 g/t, for large production volumes (several million tons) - 0.35-0,65g/t. Processing of ores by selective smelting of the ore involves the following technological processes: ore preparation, the process depends on the following parameters - the amount of gold, filtration properties, granulometric and mineralogical composition of raw materials, fine ores may include zooming, etc.; selection and preparation of a site for selective melting (removal of the fertile layer and proper planning of the section); preparation of waterproofing base (clay filling, gluing it, laying polyethylene film, drainage layer preparation, laying of collectors for solution collection); heaping ore; irrigation of the ore body with cyanide solutions; selective smelting of gold; drainage of solutions through the heap; collection and settling of gold preservatives; extraction of gold from alloys; melting of sediments (sink, cathode); decontamination of waste ore deposits (waste washing); reclamation of landfills and landfills.

The selective leaching process is carried out at optimal values of alkalinity (pH), sodium cyanide and dissolved oxygen concentration, which ensures the maximum melting rate of rare metals. The composition of selective smelting, washing and extractable gold alloys is controlled throughout the process. In sumps and reservoirs, process solutions are fortified with sodium cyanide, the concentration of which decreases as drainage through the ore bed. Optimum alkalinity of cyanide solutions (pH = 10.3-10.5), the pile is added to the ore pile by adding lime and cement, and sodium hydroxide (NaOH) is selectively dissolved in cyanide solutions. The first step is to extract gold by sorption of the coarse gold solution into coal.

The process of sorption of gold from quenched solutions is carried out in pressurized sorption columns (PSC). The operation of the PSC is as follows: in each PSC, the sorbent is discharged into the upper compartment by air-lift aerolift air, and in the coal sorption, the sorbent-activated coal is loaded. The working capacity of the loaded coal depends on the working capacity of the sorption columns. The gold-saturated solution is fed to the PSC through a pressure line pipe to the bottom of the column cone via flow meters and control valves. The coal in the columns absorbs the gold spontaneously as the gold alloys pass through it. After passing through the coal, the gold-free solution exits through the stainless net of the drain nets to the upper receiver of the column, and then through the coal holder to the pocket part at the top of the discharge pipe of the gold-free solution. Re-enters the gold-free solution basin, where the process solutions are fortified with sodium cyanide, an alkaline medium (pH), and saturated oxygen to provide the multilayer ore body with washing solutions.

The maximum allowable capacity of PSC is determined from the maximum allowable permeability of the drainage cassette PSC-2000-17m³/h for one cassette, PSC-3000-15m³/h for one cassette and: 85m³/h for 5 cassettes PSC-2000, for 18 cassette PSC-3000, 270 m³/h. Maximum annual production capacity is 281 000 m³.

As a result of scientific research, mining specialists decided to build two additional PSC-3000 in sorption units, the capacity of which is 360 m³/h in gold alloys, and the capacity of each PSC-3000 is 180 m³/h. Under the new PSC-3000 in the installation of pumps for waterproofing of efficient solutions, waste solutions and foundations took into account the pipeline system and the permeability of pipes to the existing line. Thus, the construction of two additional PSC-3000s at the SQB site allowed the sorbent to increase the separation of gold sedimentation from the daily planned volume of gold deposits from multilayer ore deposits by 41.3%.

Large-scale introduction of UTE technology in the development of off-balance sheet ores and man-made gold deposits will solve an important socio-economic problem of transforming mineral resources into socio-technological resources, which is important for the national economy of Uzbekistanis important. The efficiency of the introduction of low-cost processes requires a generalization of the accumulated experience, the formation of selective melting conditions in a multilayer assembly with high determination of the reasons for underutilization of the potential capacity and selective melting capacity of the working solutionis important.

CONCLUSION

In short, the creation of technologies to improve selective smelting processes in the assembly for poor and off-balance sheet ores and man-made wastes is a new innovative method that will serve to increase the production of precious metals for our country and benefited from the integrated use of raw materials and waste disposal.

REFERENCES:

1. S.R. Xudoyarov, S.T. Matkarimov, S.Q. Nosirxo’jayev. “Nodir metallar metallurgiyasi” fanidan ma’ruzalar matni. –Toshkent: ToshDTU, 2020. 60-70 b.
2. <https://uz.denemetr.com> › docs › in... O'zbekiston respublikasi navoiy kon metallurgiya kombinati - страница 9
3. Hojiyev Sh.T. Gidrometallurgiya jarayonlari nazariyasi. Ma’ruzalar matni. Uslubiy ko‘rsatmalar. – Toshkent: ToshDTU, 2020. - 204 b. , 2020

Insulinoterapiya. Guruhlar, yuborish va dozalash sxemalari

Toshtemirov To'liq Sodiq o'g'li

Sadinov Xayrulla Urolovich

Norqobilov Sarvar

Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti Pediatriya fakulteti talabalari

Ilmiy raxbar: **Tog'ayeva Gulnora Siddiqovna.**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6461070>

Annotatsiya: Insulin terapiyasi har doim diabetning birinchi turida (insulinning mutlaq etishmasligi tufayli) buyuriladi. Bundan tashqari, insulin terapiyasi qandli diabet 2 turi yoki o'ziga xos qandli diabet uchun berilishi mumkin. Qandli diabet 2 turi yoki o'ziga xos turi qandli diabet insulin davolash taqdirda doimiy ravishda yoki vaqtincha berilishi mumkin.

Doimiy insulin terapiyasi qandli diabet 2 turi yoki muayyan turdagi qandli diabet uchun belgilanadi:

1. mutlaq insulin etishmovchiligining rivojlanishi bilan (vaqt o'tishi bilan oshqozon osti bezi " tükenmiştir " va qandli diabet 2 turi yoki ma'lum bir qandli diabet turi bilan nisbiy insulin etishmovchiligi mutlaqqa aylanadi);
2. boshqa shakar kamaytiruvchi preparatlarni tayinlash yoki intoleransga qarshi ko'rsatmalar mavjud bo'lsa;

3. Tablet dorilar bilan davolanish fonida tovon puli bo'lmasa.

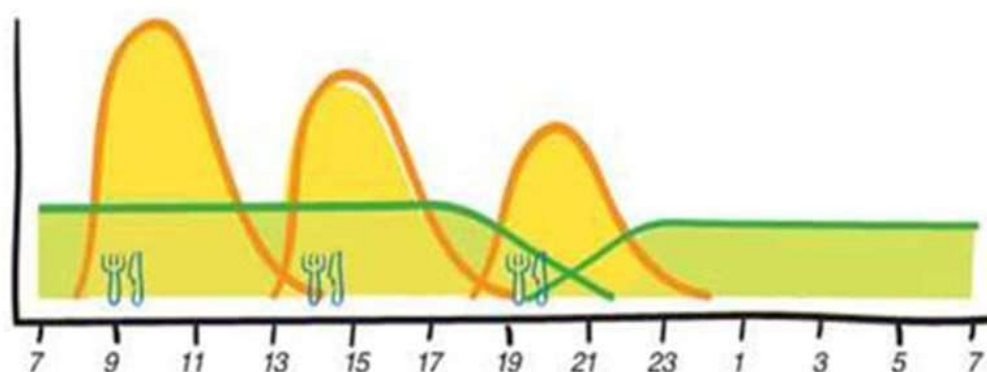
Qandli diabet 2 turi yoki muayyan turi qandli diabet uchun vaqtinchalik insulin davolash uchun ko'rsatmalar:

1. birinchi marta aniqlangan qandli diabet 2 turi ($HbA1c > 9\%$ darajasida va aniq dekompensatsiya belgilari mavjud);
2. ketoasidoz;
3. surunkali kasalliklarning o'tkir va kuchayishi, operatsiyalar.

Ko'pincha bemorlar "insulinga" tushishidan qo'rqib, vaqtinchalik insulinoterapiyaga o'tishdan bosh tortadilar. Bu qo'rquv mutlaqo asossiz. Insulinga qaramlik rivojlanmaydi. Agar siz "vaqtinchalik" retseptdan keyin insulin terapiyasidan qochib qutulolmasangiz, bu tananing "insulinga bog'liq" bo'lgani uchun emas, balki oshqozon osti bezi insulin ishlab chiqarishni to'xtatganligi (mutlaq insulin etishmovchiligi rivojlangan). Aksincha, insulin terapiyasiga vaqtinchalik tarjima qilish insulin sekretsiasini uzoqroq saqlashga imkon beradi. Sog'lom odamlarda insulin doimo (ovqatdan qat'i nazar) 0,5-1 u/soat tezlikda ishlab chiqariladi – bazal sekretsia. Oziq – ovqat (prandyal) cho'qqisi- oziq-ovqat uchun insulin qo'shimcha emissiya eb qachon. Shunday qilib, sun'iy insulin preparatlari taqlid qilishi kerak:

1. insulin bazal sekretsiasini;
2. insulinning oziq-ovqat zichligi.

Kuchli rejim

Bir inyeksiya yordamida insulin terapiyasini kuchaytirish
Lantus

Barcha insulin preparatlari qisqa ta'sir va uzoq muddatli insulinlarga bo'linadi. Bazal sekretiya uzoq muddatli insulinni ta'minlaydi ("asosiy " yoki " fon " insulin - yuqoridagi rasmda kengaytirilgan insulinning ta'siri yashil chiziq bilan chiziladi).

Uzoq muddatli insulin preparatlarining vazifasi tanadagi insulinning bazal (fon) konsentratsiyasini saqlab qolishdir. Bir kishi ovqatlanmaydigan paytda normal qon glyukoza darajasini saqlaydi. Uzoq muddatli ta'sir insulin ovqatdan qat'i nazar, bir vaqtning o'zida, kuniga bir marta 1-2, uzoq insulin in'ektsiyasidan keyin kerak emas.

Oziq-ovqat cho'qqisi qisqa ta'sirli insulinni ("qisqa" insulin – yuqoridagi rasmda sariq chiziq) ta'minlaydi.

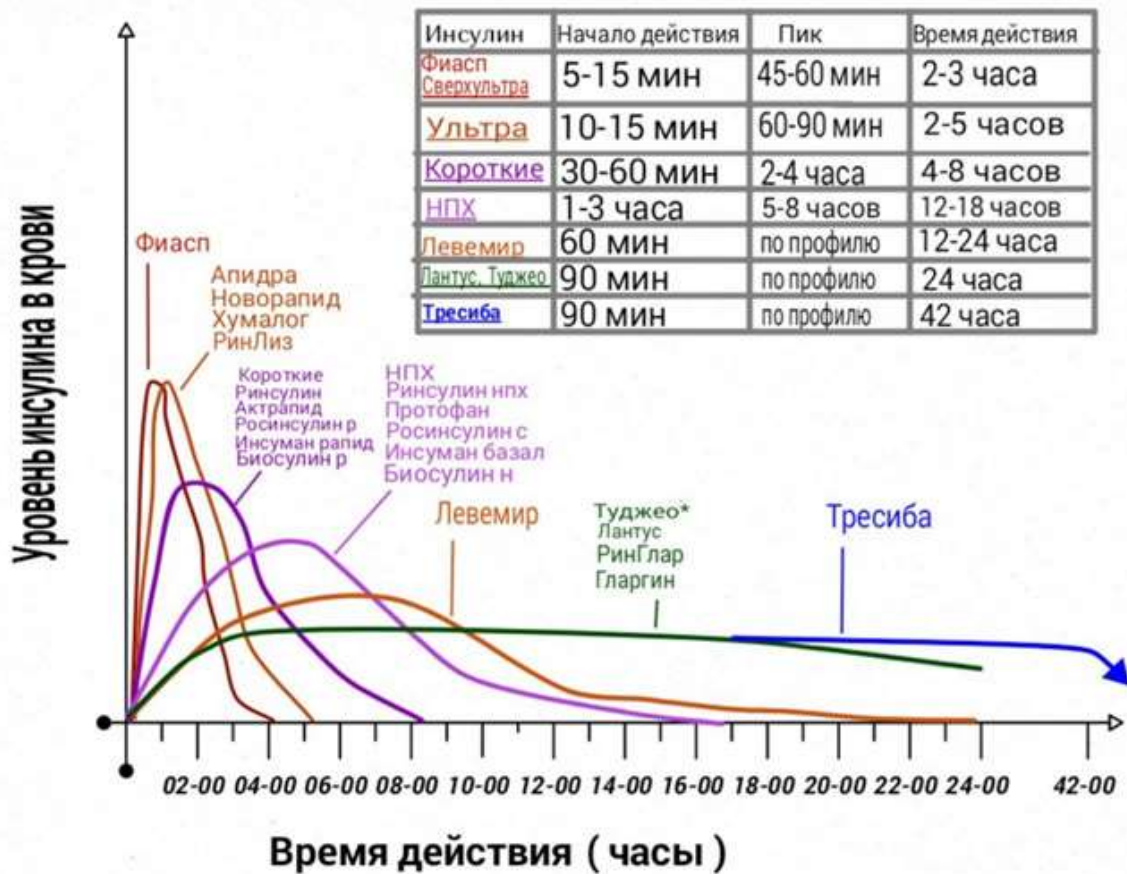
Qisqa ta'sirli insulinning vazifasi oziq – ovqat iste'mol qilganda oshqozon osti bezi tomonidan insulinning chiqarilishini simulyatsiya qilishdir. Bu taomga kiritiladi. Endi barcha insulin genetik muhandislik inson insulinidir.

Qisqa muddatli gen muhandisligi inson insulinlari monoinsulin, actrapid, gensulin R, humulin R va boshqalar, uzoq muddatli ta'sir - NPC insulinlari (protamin ,protofan, gensulin N, humulin N va boshqalar). Ushbu dorilar o'rtasidagi farq noaniq. Ammo, insulin bilan bir qatorda, insulin analoglari ham mavjud.

Analoglarda insulin molekulasi o'zgaradi, buning natijasida preparatning boshlanishi va davomiyligi o'zgaradi.

Insulin turi	Harakatning boshlanishi	Cho'qqi	Amal qilish muddati
Qisqa muddatli insulin	20-30 daqiqa	2-3 soat	5-6 soat
Qisqa ta'sir analoglari (Ultra qisqa insulin)	5-15 daqiqa	1-2 soat	4-6 soat
Uzoq muddatli insulin	2 soatdan keyin	6-10 soat	12-16 soat
Superdlitelnogo harakatlar	1-2 soatdan	aniq emas	turli dorilar turli xil (12dan 42

analoglari	keyin	yoki yo'q	soatgacha)
------------	-------	-----------	------------

vk.com/zbrux 11.2019

Insulin turi Harakatning boshlanishi Cho'qqi Amal qilish muddati

Qisqa muddatli insulin 20-30 daqiqa 2-3 soat 5-6 soat

Qisqa ta'sir analoglari (Ultra qisqa insulin) 5-15 daqiqa 1-2 soat 4-6 soat

Uzoq muddatli insulin 2 soatdan keyin 6-10 soat 12-16 soat

Superdlitelnogo harakatlar analoglari 1-2 soatdan keyin aniq emas yoki yo'q turli dorilar turli xil (12dan 42 soatgacha)

Insulinga bo'lgan ehtiyoj ko'plab omillarga qarab farq qilishi mumkin: jismoniy faoliyat, o'tkir kasalliklar, surunkali kasalliklarning kuchayishi, stress va boshqalar.

Uzoq insulinning dozasi (taglik yoki fon) iloji boricha kamroq o'zgarishi uchun tanlanishi kerak.

Qisqa insulinning dozasi oziq-ovqat, jismoniy faoliyat, qon glyukoza darajasiga qarab bemorning o'zi tomonidan o'zgartirilishi kerak.

Qandli diabetning kompensatsiyasiga erishish bazal insulinning optimal dozasini aniqlash va qisqa insulin uchun koeffitsientlarni aniqlashdan iborat.

Ko'pincha bemorlar savol berishadi: insulinda har qanday ovqatni iste'mol qilish mumkinmi?

1. To'g'ri, agar uni bartaraf eta olsangiz! Agar siz kompensatsiyani bartaraf eta olmasangiz, kompensatsiyani qanday hal qilishni bilib oling (birinchi navbatda karabuğdayı qoplashni o'rganing, keyin kekni qoplashga harakat qiling).
2. Qandli diabet (bir xil kek, sharbatlar, shirin gazlangan ichimliklar va boshqalar) mavjudligidan qat'i nazar, ba'zi oziq-ovqatlarni iste'mol qilish kerak emas. Sog'lom ovqatlanish tamoyillari bekor qilinmadi.
3. Agar ortiqcha vazn bo'lsa, oziq-ovqatning kaloriya tarkibini hisobga olish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.B.X Shagzatova „ Endokrinologiya’’

2.S.I Ismailov „ Endokrinologiya’’

3.Maia AL, Goemann IM, Meyer EL, Wajner SM (iyun 2011). "Deiodinazalar: qalqonsimon bez gormoni muvozanati: odam fiziologiyasi va kasalligida 1-tur yodotironin deiodinazasi".

4. SY, Leonard JL, Davis PJ (aprel 2010). "Qalqonsimon bez gormoni harakatlarining molekulyar jihatlari". Endokrin Sharhlar. 31 (2): 139–70.

5. A, Abalovich M, Aleksandr E, Azizi F, Mestman J, Negro R, Nixon a, Pirs EN, Soldin OP, Sullivan S, Wiersinga W (2011 yil oktyabr). "Homiladorlik va tug'ruqdan keyingi davrda tiroid kasalligini tashxislash va boshqarish uchun Amerika tiroid uyushmasi ko'rsatmalari".

**CYBER-PHYSICAL SYSTEMS AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE:
OPPORTUNITIES AND THREATS FOR THE MODERN ECONOMY**

Muhamediyeva Dildora Kabulovna

Tojiev Farkhod Bakhtiyor ugli

Nurmuhammadov Azizbek Akram ugli

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6467872>

Tashkent University of Information Technologies

Annotation. This article provides an analysis of the potential opportunities and threats for modern civilizations and the economy, due to cyber-physical systems and artificial intelligence. Based on research papers that describe the evolution of cyber-physical systems and artificial intelligence, it is analyzed to identify the underlying forces driving these evolutions and the potential opportunities created by these new technologies, as well as the most serious threats posed by them. Particular attention is paid to the fusion of operational and information technologies, as well as the corresponding cyber-physical systems in critical infrastructure, in industrial plants and in unmanned aerial vehicles. For Cyber-Physical Systems in Critical Infrastructure and Industrial Plants, we find the chances defining evolution mainly in improving performance and improving efficiency and ease of use in existing markets. For unmanned aerial vehicles, the corresponding chances are mainly for new areas of application, in markets that were previously available only with a high risk to human life and health. For threats, an attempt is made to assess the size of threats from previous events and the potential for these threats to be realized from what is necessary to implement and what is readily available in terms of hardware, software, and technical knowledge. The threats to both areas are mainly cyber terrorism and cyber warfare.

Keywords: artificial intelligence; cybersecurity; cyberterrorism; cyber-physical systems; digitalization; unmanned aerial vehicles

The main method of study is the analysis of cited research resources in order to identify the main drivers of such a specific trend as the transition from disparate systems of operating equipment and information technology to a single system with cyber-physical units or the explosive use of artificial intelligence. Then, an analysis of new technologies will be given to find their most promising applications, as well as serious threats and the likelihood of these threats being realized.

When considering cyber-physical systems within critical infrastructure or industrial plants, all the benefits of connecting operational technology to the Internet are related to increased productivity due to easier access to operational or production data. On the one hand, data from operational technology can be accessed by business people, and highly aggregated and processed data provides insight into operational and manufacturing processes. This allows you to optimize and adapt these processes. On the other hand, updating software for operating technological systems can be easier and faster to implement [1]. In the case of considering the threat to critical infrastructure and industrial enterprises, they are mainly associated with cyber terrorism and cyber warfare. We must take into account the damage that can be caused by the corresponding attacks, as well as the difficulty or ease of their execution. Critical infrastructure includes energy, water and transport networks (air, road, river). From the experience of the Second World War, it becomes clear that attacks on such infrastructure can cause decisive damage to the economy, as well as to the health and life of people. The second

example of the devastating damage caused by an industrial accident is the 1984 Bhopal disaster in India [2]. This accident, caused by ineffective or non-existent security systems, cost the lives of thousands of people. The question is whether such an accident today can be caused by cyberattacks over the Internet. The answer to this question depends on two factors. First of all, it depends on whether such malicious programs exist today - computer viruses or "worms" capable of manipulating the operational parameters of cyber-physical systems.

Secondly, is there an effective computer security system that can guarantee protection against cyber attacks. The most obvious example of a complex and specific computer attack is the malicious computer program "Stuxnet worm" [8]. After the program penetrated a certain computer, it began to look for certain special programmable logic controllers. If those were connected to this computer and other conditions were met, the program became active and began its destructive activity. It changed the operating parameters of controlled industrial systems in such a way that the system was destroyed without sending alarm signals. This example clearly shows that targeted attacks on certain cyber-physical systems are possible. The "Stuxnet worm" program achieved its goals.

Via software updates with built-in USB drives. Currently, these malicious programs are available directly through the Internet. It should be noted that operational and technological systems are somewhat better protected than "pure" information technology systems. They use, for example, the so-called demilitarized zones with network double screens (firewalls). In addition, assessments of security aspects for cyber-physical systems [1] have been carried out regarding specific aspects of such systems. However, the overall degree of security of both systems,

operational and technological and information technology, is still not convincing. The Ponemon Institute, which deals with issues of data preservation and new computer technologies in the world, has prepared a report entitled "2017 Cost of Data Breach Study" with the sponsorship of the American concern IBM. This paper is a scientific study of computer security issues in 419 companies in 13 countries and 2 regions of the world. These countries include the US, UK, Germany, Australia, France, Brazil, Japan, Italy, India, Canada and South Africa. The report focuses on two regions - the Middle East and the countries of ASEAN (Association of Southeast Asian Nations). This paper notes that the average time to detect a data breach caused by a malicious or criminal attack is approximately 214 days. Once a breach is identified, it takes approximately 77 days for the data breach to be sustained. As a result, it is concluded that this is quite a significant time for a computer virus and worm to analyze the entire system and carry out the appropriate attack. With regard to unmanned aerial vehicles (UAVs), it should be noted that their use is mainly related to control, repair and rescue work. That is, where human activity is difficult or dangerous. They are used in situations where fast response time requirements make remote control impossible or at least impractical [1]. Thus, unlike cyber-physical systems in critical infrastructures or industrial plants, UAVs are an important element of modern life, and not just a matter of convenience or efficiency. Many of the jobs that are now being done by autonomous unmanned aerial vehicles were previously impossible. Modern applications mainly use the optical system for UAV navigation and optical detection of certain objects. In both cases, they use information technology systems based on algorithms [2] or neural networks [1].

One of the most discussed topics in the world community is artificial intelligence and its impact on the global labor market. First of all, the question of what professions will disappear in the future and what new specialties will appear is being studied. This topic was the subject of a report by the US National Academy of Sciences [17], which considered various points of view, in particular, predictions, fears, possible development scenarios (optimistic and pessimistic), as well as real prospects. The result of this report was the conclusion that researchers and politicians in different countries are currently not ready to predict changes in the global labor market. No one can now give an accurate assessment and predict the situation with the use of artificial intelligence in various industries.

The only realistic conclusion is that artificial intelligence will have a significant impact on the human workspace. In particular, people should learn how to use artificial intelligence in a certain area. Of course, this will lead to a certain reformatting of the labor market - some jobs will be destroyed, while others, on the contrary, will appear. New professions require the acquisition of new skills and professional knowledge. Unlike industrial automation, artificial intelligence can also destroy jobs for highly educated people. Thus, today, law firms in various countries that apply "case law" (for example, in the US and the UK) use young lawyers to analyze court decisions and use the results as arguments in current cases. In addition, medicine uses highly educated people to analyze the results of computed tomography in order to identify certain diseases. In both cases, the analysis carried out by artificial intelligence can give better results than human activity. And tomorrow it may become a reality.

One of the most discussed topics in the world community is artificial intelligence and its impact on the global labor market. First of all, the question of what professions will disappear in the future and what new specialties will appear is being studied. This topic was the subject of a report by the US National Academy of Sciences [1], which considered various points of view, in particular, predictions, fears, possible development scenarios (optimistic and pessimistic), as well as real prospects. The result of this report was the conclusion that researchers and politicians in different countries are currently not ready to predict changes in the global labor market. No one can now give an accurate assessment and predict the situation with the use of artificial intelligence in various industries. The only realistic conclusion is that artificial intelligence will have a significant impact on the human workspace. In particular, people should learn how to use artificial intelligence in a certain area. Of course, this will lead to a certain reformatting of the labor market - some jobs will be destroyed, while others, on the contrary, will appear. New professions require the acquisition of new skills and professional knowledge. Unlike industrial automation, artificial intelligence can also destroy jobs for highly educated people. Thus, today, law firms in various countries that apply "case law" (for example, in the US and the UK) use young lawyers to analyze court decisions and use the results as arguments in current cases. In addition, medicine uses highly educated people to analyze the results of computed tomography in order to identify certain diseases. In both cases, the analysis carried out by artificial intelligence can give better results than human activity. And tomorrow it may become a reality.

Findings. The driving force behind the integration of the two systems - operating technology and information technology - in infrastructure and industrial systems is clearly to create economic benefits by increasing efficiency and productivity by facilitating the exchange of data between the two systems. Together with smart factories, they enable highly automated operations in global supply and value chains.

For cyber-physical systems, this means attacks by computer viruses or worms on these systems, resulting in potentially catastrophic damage to society and the economy.

References

Lu T. et al. Towards a framework for assuring cyber physical system security // Int. J. Secur. its Appl. 2015. Vol. 9, № 3. P. 25–40. 10.

Pretorius B., van Niekerk B. Cyber-Security for ICS/SCADA // Int. J. Cyber Warf. Terror. 2016. Vol. 6, № 3. P. 1–16.

INTERNET VA IJTIMOYIY TARMOQLAR YOSHLARGA QANDAY TA’SIR KO’RSATIB KELMOQDA

Kasimov Umidjon Kaxarovich

Andijon mashinasozlik instituti katta o‘qituvchisi.

Madaminova Inoyatxon Olimjon qizi

Andijon mashinasozlik instituti talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6463463>

Internet va ijtimoiy tarmoq insonlar hayotiga chuqur kirib keldi. Yoshlarning ma’naviy – axloqiy tarbiyasiga ham ijobiy, ham salbiy ta’sir ko’rsatmoqda. Yurtboshimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyev ta’kidlaganlaridek, “biz farzandlarimizning ongi, dunyoqarashi asrlar davomida sinovdan o’tgan, yuksak ma’naviyat xazinasi bo’lgan jahon va milliy adabiyotimiz asosida emas, balki qandaydir shubhali, zararli axborotlar asosida shakillanishiga beparvo qarab tura olmaymiz”. Binobarin, bugungi davr bizdan dunyo miqyosida bo’hton va uydirmalarni tarqatish orqali yoshlarimizni aldab, o’z qarmog’iga ilintirishga intilayotgan ijtimoiy tarmoqlardagi turli salbiy holatlarga hech qanday imkon bermasligimizni talab etmoqda. Zero milliy ma’naviyatimizni asrash orqali yoshlarimizni ona Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalab, o’z xalqiga, yurtiga bo’lgan muhabbatini oshirish asosiy vazifamizdir [1].

Mamlakatimiz va dunyo miqyosida sodir bo’layotgan o’zgarishlar, voqea – hodisalar, yangiliklar to’g’risidagi ma’lumotlar barcha ijtimoiy tarmoqlarda aks etib bormoqda. Bu yangiliklardan habardor bo’lib borishda esa internet tizimi, mobil aloqa vositalari va kompyuter texnologiyalaridan foydalanish ancha qulaydir. Bundan tashqari, o’zaro ma’lumot almashish yoki biror voqea - hodisaga munosabat bildirish, o’z fikrini bayon etish yoki o’zaro muloqat qilishda ijtimoiy tarmoqlar juda qulay vositadir. Yoshlarga internet va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishni chelkash ham yaxshi emas. Lekin shuni aytish kerakki ijtimoiy

tarmoq turlari haddan tashqari ko‘payib ketmoqda. Bugungi kunga kelib, Facebook tarmog‘ida ro‘yxatdan o‘tganlar soni bir necha milliard kishidan ortganligi ma‘lum qilingan. Facebook hozirgi vaqitda dunyoda eng mashxur ijtimoiy tarmoq sifatida yetakchi o‘rinda bormoqda. Undan keyingi o‘rinlarni esa Twitter, Instagram, LinkedIn, Google+, Pinterest, Snapchat, YouTube, Reddit, WatsApp, Flickr, Weibo egallab kelmoqda[3].

Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlarda mamlakatlarimizda amalga oshirilyotgan islohatlar, davlatimiz qo‘liga kiritayotgan olamshumul yutuqlarini jahon media makonida keng targ‘ib qilish hamda inson ma‘naviyatini har tomonlama yuksaltirishga hizmat qiladigon juda ko‘plab ma‘lumotlar yoritib borilmoqda. Ammo bazi bir yoshlarimiz bunday ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishni bilmaganliklari uchun yomon tomonlama bog‘lanib qolishmoqda va vaqtlarini behuda sarflamoqdalar. Ular ijtimoiy tarmoqlarga bekorga ishlab bermoqdalar, qo‘pol qilib aytganda qul bo‘lib qolmoqdalar. Mana shuni anglab yeta olgan yoshlar esa ijtimoiy tarmoqlardan keralicha foydalanyotganlari ham yo‘q emas. Intrnet va ijtimoiy tarmoqlardan yoshlarni uzib qo‘yilsa tarbiyaviy ahamiyati katta bo‘ladi, bolani tarbiyasini buzilishini oldini oladi, ammo yuksalish, o‘shish, xalq bilan hamnafas bo‘lish susayib ketadi. Kattalar “bizni zamonda uyali aloqani o‘zi bo‘lmagan, qarindoshlarni borib ko‘rib kelganmiz u payitda ham hamma o‘qigan, hozir esa internet balosi chiqib telefonlar ko‘payib mehri oqibat ham yo‘qoldi, bolalar esa telefonsiz tura olmaydigan bo‘lib qolishdi” deb aytadilar. To‘g‘ri albatta. Biroq bir narsaga e‘tibor bersak o‘sha payitdagi o‘shish bilan hoziri o‘shishni solishtirsak albatta hozir rivojlanish, o‘shish yuqori. Lekin o‘shishni deb yoshlarimizni tarbiyasiz, ma‘naviyatsiz qilib qo‘ymasligimiz kerak. Buni oldini

olish uchun esa yoshlarga avvalo oiladan, soʻngra maktabdan chuqur tarbiya berilishi kerak boʻladi. Bolani yoshligidan iymonli, diyonatli qilib, ota – ona “zamon hozir shu–da” deb emas “sen zamonni yaxshi tomonga oʻzgartirasan” deb tarbiyalasa oʻsha bola albatta qaysi narsadan qanday foydalanishni biladi. Har bir chiqayotgan ijtimoiy tarmoqlarni oʻziga yarasha yaxshi va yomon tomoni bor. Aytadiku “guruch kurmaksiz boʻlmaydi” deb shu kabi har bir narsani (+) va (-) tarafi boʻladi.

Bundan foydalanish esa har bir insonni oʻziga bogʻliq, yaxshi foydalansa yaxshi, yomon foydalansa yomon boʻladi. Endi har bir inson oʻz ongini boshqara olishi kerak, axir chiqarilayotgan narsalarni foydasini bilib turib chiqariladi. Endi hamma oʻzini oʻylashi bilan yuradi. Hammada har - hil javoblar - ijtimoiy tarmoq yomon, bazilari esa yaxshi deydi. Kishining taʼbini xira qiladigan jihati, ijtimoiy tarmoqlar orqali “ommaviy madaniyat” niqobi ostida yurtimizga buzuq gʻoyalar, axloqsizlik, gʻayriinsoniy odatlar kirib kelmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar orqali inson ongi dunyoqarashini oʻrgatish maqsadida gʻoyaviy, mafkuraviy taʼsir oʻtkazish, dizinformatsion axborot tarqatish kabi holatlar hushyorlikni talab etmoqda. Inson ongini, maʼnaviyatini boyitishga etibor kuchayishi kerak. Tarbiyaga eʼtiborni kuchaytirilsa, mubolagʻa boʻlmaydi[2].

Foydalanilgan adabiyotlar:

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 03.05.2019 PQ-4307-son.
Maʼnaviy-maʼrifiy ishlar samaradorligini oshirish boʻyicha qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisida.

ILM – FAN TA'LIMDA INNOVATSION
YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA
YECHIMLAR

info@bestarticle.uz

<https://sites.google.com/view/imxu/>

BEST ARTICLE
RESPUBLIKA ILMIY –
ONLAYN
KONFERENSIYASI
2022

Ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar ma'naviyatiga ta'siri. Gulchehra G'afforova,
Dilmurod Jumanov. Ta'lim fanlari bo'yicha akademik tadqiqotlar jurnali. 2021 yil.

www.ziyonet.uz

APPLIED LINGUISTICS AND LANGUAGE TEACHER'S STRATEGY

Jamoldinov Sanjarbek

Student of the Faculty of Foreign Languages,

Andijan State University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6478236>

Abstract: This article examines how applied linguists might help bridge the gap between practicing teachers, academics, and researchers in order to tackle challenges in language education. The words of intercultural communication and language teaching, with a concentration on linguistics internal research. Theoretical sciences provided insights into language learning principles, which were then used in methodology for teaching practice, which was then reassessed in classroom practices.

Keywords: teacher education, knowledge transfer, teacher education program, language teaching, novice teacher, applied linguistics

Language teachers, according to linguists and applied linguists, should learn about the theories and research findings developed by linguists and applied linguists. These assertions are frequently accompanied by a list of objects or facts that teachers should be aware of.

Political and ideological themes, such as how socioeconomic inequities are encoded in language and how language feeds back into unjust societal institutions, have become increasingly important in applied linguistics. It also included research that drew on a wide range of disciplines, including cognitive semantics, translation and trans-language theory, postmodern sociolinguistics, postcolonial theory, symbolic power theory, and more, and applied this knowledge to the study of human communication in insightful ways. Applied linguistics is a subfield of language education. It will most likely drift further away from its original relationship with language teaching as it grows. The links between the discipline

and the realities of the language classroom will never be fully severed by broadening scope. The teaching of English vocabulary is a critical component of English language instruction. In recent years, English vocabulary instruction has not gotten the attention it deserves. It is not a lack of input, but rather ineffective vocabulary teaching approaches. Teachers teach language in a mechanical manner. Teachers read vocabulary lists to students; students read vocabulary on their own; teachers explain usage; students apply new words to form sentences; and pupils recite phrases mechanically after class. This vocabulary teaching approach is not very effective, according to the pupils' actual scenario. There is no genuine usage of words, and students' contributions to vocabulary learning are undervalued. As a result of the aforementioned predicament, applied linguistics theory is used to study language training.

The contrary is also true: Applied Linguistics is a bigger discipline than language teaching. There is a long legacy of equating the two realms in this field as well, which appears to have its roots in the 'applied science' model of teacher education. As universities became more active in teacher education from the 1960s onwards, the dominant view was that knowledge was produced by scientists, transmitted to teachers-in-training in the university, and then the latter were responsible for 'applying' it in their professional practice. Within this frame, applied linguistics was developed as a 'buffer' facilitating the transmission of linguistic knowledge and the transition from the lecture hall to the language classroom.

The 'applied science' approach has a number of flaws, and this is not the place to explain them all. However, when it comes to language education, one issue appears to be that language teacher education has a tendency to overemphasize linguistics

at the expense of other pedagogically important skills, resulting in Applied Linguistics 'hijacking' language teaching. Some have attempted to overcome this issue by expanding the scope of applied linguistics to encompass psychological aspects or educational politics, for example. While such work yields useful insights, I'm not convinced that continuing to refer to it as "applied linguistics" is the best path forward.

My concern is that this leads to a 'bloated' definition of the discipline, and 'rogue' conceptualizations of Applied Linguistics, where the connection to language is not always easy to trace.

Language teaching is a subset of Applied Linguistics, while Applied Linguistics is a subset of language teaching. What we're trying to figure out now is how the two are connected. It is evident that Applied Linguistics is a less contentious term to define than language education. It is stressed that applied linguistics work must meet four criteria in order to be described as the theoretical or empirical investigation of any subject in which language is a central issue.

the centrality of language;

real-world relevance;

an empirical focus; and

a theoretical grounding.

This is a conservative definition, but it keeps applied linguistics linked to linguistics while putting some of the more 'independent' applied linguistics studies under a less linguistics-driven notion of 'language education.'

The difference between Applied Linguistics and language education is sometimes described as a theory-practice split. Applied Linguistics, in this sense, provides a theoretical framework for the more practical action that occurs in the language classroom. For two reasons, this is a slightly problematic viewpoint: To begin with, as I previously stated, language education's knowledge base only partially coincides with that of Applied Linguistics. Furthermore, such a viewpoint appears to blur the line between theoretical and applied linguistics, because the latter must be distinguished by its real-world, practical applicability.

Yet another way to view the relationship between language education and Applied Linguistics is to frame it as a science-art distinction. Such a view emphasizes the systematic nature of one discipline as opposed to the ad hoc, situational-defined nature of the other. It also makes much of the role of the individual-who-teaches, as opposed to the supposedly impersonal nature of scientific inquiry. Lastly, it draws attention to the differences between the goal- and resource-driven teaching culture and the question-driven culture of science. Most of these binary distinctions are quite artificial, and they distort the work carried out in both areas. But more importantly, just like the theory-practice divide, the sharpened divide between Applied Linguistics and language teaching comes at the expense of the distinction between Theoretical and Applied Linguistics.

This is not to say that the language element has to dominate or that linguistics itself has to feature at all but that it does not count as applied linguistics of language teaching:

1) If there is no language element. This does not mean it could not justifiably be studied as language teaching methodology, applied psychology and so on.

2) If the language elements are handled without any theory of language does not need to come from linguistics but might be philosophy or were not traditions of language study whatsoever. Nor can the methods of language description be based solely on folk ideas from the school tradition, which would be rather like basing physics on alchemy or folk beliefs. Double some aspects of these may be interpreted in a more up-to-date and scientific fashion, but this applies equally to alchemy.

3) If the research base is neither directly concerned with language teaching nor related to it in a demonstrable way. That is to say, a theory from outside language teaching cannot be applied without a clear chain of logic showing how and why it is relevant. An idea from mathematical theory, computer simulation or first language acquisition needs to show its credentials by proving its link to second language teaching through L2 evidence and argument, not imposing itself by fiat, by analogy, or by sheer computer modeling.

If one were, say, to adopt knitting theory as a foundation for the AL of language teaching, one would need to demonstrate how warp and weft account for the basic phenomena of language acquisition and use by showing empirical evidence of their applicability to second language acquisition.

The link between English language teaching and applied linguistics is not only interesting, but also crucial. The English language is taught as a second or foreign language to schoolchildren and adult learners all over the world. The English language occupies a unique position in foreign countries' educational systems, and it goes without saying that learning and teaching English requires English teachers to be fluent in the language. From this perspective, a working knowledge of

applied linguistics is essential for English language teaching in general and for English teachers in particular. Because the most important purpose of applied linguistics in language has been to solve or at the very least ameliorate social problems surrounding language. It almost seems as if many of the ‘strong’ perspectives arguing for a clear distinction between Applied Linguistics and language teaching stem from a perceived status difference. Somehow the work carried out in Applied Linguistics is seen as more prestigious than the rather more mundane realities of the language classroom. The role of discourses and policies that have reduced teaching to the delivery of a predefined syllabus is probably an important consideration here, but that seems like the topic for a future post.

References

- Block, D. (2017) Political Economy in Applied Linguistics Research. *Language Teaching*, 50, 32-64. <https://doi.org/10.1017/S0261444816000288>
2. Charalambous, P., Charalambous, C. and Rampton, B. (2015) De-Securitizing Turkish: Teaching the Language of a Former Enemy, and Intercultural Language Education. *Applied Linguistics*, 38, amv063.
3. Heidi, B. (2015) Invited Colloquium—On Publishing in Applied Linguistics: A Forum on Innovation and Challenges in a Changing World. AAAL Conference 2014. *Language Teaching*, 48, 3.
4. Alkhatib, H. (2016) Issue of Identity and Boundary between Applied Linguistics and English Language Teaching. *Arab World English Journal*, 7, 430-447.

**“Maktabning tarbiyaviy ishida kompetensiyaga asoslangan yondashuv.
Sinfдан tashqari ishlarda tayanch ma'naviy kompetensiyaga asoslangan
yondashuvni amalga oshirish”**

Jaynarov Obid Shavkatovich

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat
pedagogika universiteti 1-kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6483509>

Annotatsiya: Kompetentsiyani ma'lum miqdordagi bilim va ko'nikmalar orqali aniqlash mumkin emas, chunki uning namoyon bo'lishida sharoitlar muhim rol o'ynaydi. Barkamol bo'lish - olingan bilim va tajribani ma'lum bir vaziyatda safarbar etish demakdir. Aynan kompetentsiya shaxsga kutilmagan ijtimoiy vaziyatlarni boshqarishga imkon beradi, bu esa sotsializatsiya muvaffaqiyatini anglatadi. Shunday qilib, ushbu maqolada maktablarning tarbiyaviy ishida kompetentsiyaga asoslangan yondashuv haqida yozilgan.

Kalit sozlar: talim, kompetentlik, universal bilim, boshlang'ich bosqich, faoliyat usullari.

Vakolatli ta'lim - bugungi kunda etarli darajada o'rganilmagan juda munozarali mavzu. Kontseptsianing o'zi AQShda taniqli o'qituvchilarning ish tajribasini o'rganish jarayonida paydo bo'lgan, uni tahlil qilish, rivojlantirish bo'yicha ko'plab urinishlar natijasi edi. Shunday qilib, kompetentsiya ta'limi nazariyasi tajribaga asoslanadi, eng yaxshi tajribadan kelib chiqadi. Buning sababi, birinchidan, maktab bilimlarni rivojlantirish sur'atlaridan halokatli tarzda orqada qola boshladi. Ta'lim oldida turgan ikkinchi juda muhim muammo shundaki, ta'lim keng tarqaldi. "Modernizatsiya kontseptsiyasi Rus ta'limi 2010-yilgacha "ta'lim natijalarini baholashda kompetensiyaga asoslangan yondashuvni joriy etishni nazarda tutadi. Kompetensiyaga asoslangan yondashuv uchun ma'noni aniqlovchi toifalar bir-biriga nisbatan turli nisbatlarda "kompetentlik" va "kompetentlik" dir. Yondashuvlardagi ayrim kelishmovchiliklarga qaramay, amerikalik ekspertlar kompetensiyaga asoslangan ta'limning uchta asosiy komponentini ajratib ko'rsatishadi. Bular bilim, ko'nikma va qadriyatlaridir.

"Kompetensiya" - bu atama butunlay boshqa semantik kontekstlarda, ko'pincha qarama-qarshi qo'llaniladi. Bu vazirlik ko'rsatmalarida ob'ektiv ravishda mavjud bo'lgan va tushunishni talab qiladigan ba'zi narsalarni belgilashga urinish sifatida emas, balki zamonaviy xorijiy so'z sifatida paydo bo'lgan pedagogik muammo. E.V.Domanskiy Rossiyada ishlab chiqilayotgan kompetensiyalar tushunchalari nafaqat Yevropaniki bilan tashqi o'xshashlik, balki ularning mazmuni bo'yicha ham sezilarli farqga ega ekanligiga e'tibor qaratdi. Uning fikricha, nomuvofiqliklarning tabiati sharqona tendentsiyalarga ega, ularning an'analari va tafakkur istagi, sezgi rivojlanishi, o'zini o'zi bilish. Bunday kuzatishlar bilan bog'liq holda biz "kompetentlik" va "kompetentlik" tushunchalarining ba'zi rus mualliflarining ta'riflari va chegaralarini taklif qilamiz. S.E.ning so'zlariga ko'ra Shishov va V.A. Kalneya, kompetensiya - olingan bilimlar asosida harakat qilish qobiliyati (mahorati). ZUNdan farqli o'laroq (modelga o'xshash harakatlarni qabul qilish), kompetentsiya universal bilimlarga asoslangan mustaqil faoliyat tajribasini nazarda tutadi. Kompetentsiya tushunchasi bizning baholash va malaka haqidagi fikrimizni o'zgartiradi. Muhimi, shaxsning biror narsani ichki tashkil etishi emas, balki bor narsadan foydalanish qobiliyatidir. Xutorskoy A.V. Ko'pincha sinonim sifatida ishlatiladigan "kompetentlik" va "kompetentlik" tushunchalari bilan ajralib turadi: kompetentsiya - bu ob'ektlar va jarayonlarning ma'lum doirasiga nisbatan o'rnatilgan va zarur bo'lgan o'zaro bog'liq shaxs xususiyatlarining (bilim, qobiliyat, ko'nikma, faoliyat usullari) majmui, ularga nisbatan samarali va samarali harakat qilish uchun, Kompetensiya - shaxsning tegishli vakolatga ega bo'lishi, ega bo'lishi, shu jumladan uning unga va faoliyat sub'ektiga shaxsiy munosabati.

Muallif ta'lim kompetensiyasini alohida tuzilma sifatida belgilab, uni voqelik ob'ektlariga nisbatan shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatga ega ishlab chiqarish faoliyatini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan o'quvchi faoliyatining o'zaro bog'liq semantik yo'nalishlari, bilimlari, ko'nikmalari va tajribasi majmui sifatida belgilaydi. U oddiygina "kompetentlik"ni "ta'lim kompetensiyasi" dan farqlash kerakligini ta'kidlaydi. Pedagogika fanlari doktori I.Frumin shunday yozadi: “Endi qilish kerak bo'lgan eng ahmoqlik – kompetensiya ta'rifini muhokama qilishni boshlash, kompetentsiya va kompetensiya o'rtasidagi farqni izlash, lug'atlarni o'rganish va ta'lim mazmunining maksimal darajada qat'iyiligiga erishish. Va bu bosqichda. Muhokama paytida men o'zimizni murakkab real muammolarni hal qilish qobiliyati (mavjudligi) sifatida ishlaydigan vakolatlar kontseptsiyasi bilan cheklashni taklif qilaman. Shu bilan birga, u ta'kidlaydiki, o'qituvchilar o'rtasidagi ko'plab muhokamalar natijasida kompetentsiya turiga tushib qoladi. ta'lim natijasi bilim va ko'nikmalarning oddiy kombinatsiyasiga qisqartirilmaydi va real muammolarni hal qilishga qaratilgan.

Kompetensiyaga asoslangan yondashuvni joriy etish sharoitida yosh talaba shaxsini shakllantirish ta'lim amaliyotining dolzarb muammosidir. Buning sababi shundaki, birinchidan, ushbu yoshda mumkin bo'lgan kompetensiyalar majmuasini aniqlash, ikkinchidan, o'quvchilar va o'qituvchilar faoliyatiga kompetentsiyaga asoslangan yondashuvni joriy etish mexanizmlarini aniqlash kerak. Ta'limning boshlang'ich bosqichidan boshlab kompetentsiyaga asoslangan yondashuvni joriy etishga zamonaviy boshlang'ich maktabda qo'llaniladigan maktab dasturlarining aksariyati kompetentsiyaga asoslangan yondashuv paydo bo'lishidan oldin yaratilganligi to'sqinlik qilmoqda. Boshlang'ich ta'lim tizimiga kelsak,

kompetensiyalarni tavsiflashda asosiy soʻzlar izlanish, oʻylash, hamkorlik qilish, ishga kirishish, moslashish soʻzlari hisoblanadi:

qidiruv: atrof-muhitni soʻroq qilish; oʻqituvchi bilan maslahatlashing ma'lumot olish;

oʻylab koʻring: oʻtmish va hozirgi voqealar oʻrtasidagi munosabatlarni oʻrnatish; muayyan bayonotga, taklifga tanqidiy munosabatda boʻlish; noaniqlik va murakkablikka qarshi tura olish; munozaralarda pozitsiyani egallash va oʻz fikringizni rivojlantirish; salomatlik, shuningdek, atrof-muhit bilan bogʻliq ijtimoiy odatlarni baholash; sanʼat va adabiyot asarlarini baholash;

hamkorlik qilish: guruhda ishlay olish; Qaror qabul qilmoq; kelishmovchilik va nizolarni hal qilish; rozilik; zimmasiga yuklangan vazifalarni ishlab chiqish va bajarish;

ishga kirishmoq: ishga kirishmoq; mas'uliyatli boʻlish; guruh yoki jamoaga qoʻshiling va hissa qoʻshing; birdamlik koʻrsatish; ishingizni tartibga soling; hisoblash va modellashtirish qurilmalaridan foydalanish;

moslashtirish: yangi axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish; qiyinchilikka chidash; yangi yechimlarni toping.

Kompetentsiyani ma'lum miqdordagi bilim va ko'nikmalar orqali aniqlash mumkin emas, chunki namoyon bo'lishida sharoitlar muhim rol o'ynaydi. Barkamol bo'lish - olingan bilim va tajribani ma'lum bir vaziyatda safarbar etish demakdir. Aynan kompetentsiya shaxsga kutilmagan ijtimoiy vaziyatlarda harakat qilish imkonini beradi, bu esa sotsializatsiya muvaffaqiyatini anglatadi. Ijtimoiylashuv - bu shaxs

va ijtimoiy muhit o'rtasidagi o'zaro ta'sir jarayoni. Inson nafaqat ijtimoiy tajribani o'zlashtiribgina qolmay, balki uni o'z qadriyatlariga, munosabatiga va yo'nalishlariga aylantiradi. Ijtimoiylashuv natijasi sotsializatsiya, ya'ni maqom bilan belgilanadigan va ushbu jamiyat tomonidan talab qilinadigan xususiyatlarning shakllanishi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rtasida sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish

Ta'lim va tarbiyaning eng yaqin integratsiyasi kompetentsiyaga asoslangan yondashuv sharoitida mumkin. Sinfdan tashqari ishlarni amalga oshirish har bir o'quvchida axloqiy, kognitiv, kommunikativ, estetik va jismoniy salohiyatni shakllantirish, ularni rivojlantirish va shakllantirishni o'z ichiga oladi.

Axloqiy / qadriyat / salohiyat o'quvchilar tomonidan "oila", "maktab", "vatan", "o'qituvchi", "tabiat", "tengdoshlar bilan do'stlik", "kattalarga hurmat" kabi qadriyatlarni idrok etish va tushunishni o'z ichiga oladi. Talabalar uchun qoidalarga rioya qilish zarurati, odamlarning yaxshi va yomon ishlarini ajrata olish, ularning xatti-harakatlari va sinfdoshlarining xatti-harakatlarini to'g'ri baholash, maktabda va boshqa jamoat joylarida tartib va tartibni saqlash. Ijtimoiy foydali ishlarni tayyorlash va o'tkazishda, sinf va maktab hayotini tashkil etish jarayonida topshiriq va topshiriqlarni individual va jamoaviy bajarishda ishtirok etish tajribasi. Maktab o'quvchilarining umumiy madaniy kompetentsiyasini o'rganishda bir nechta diagnostika usullari qo'llaniladi: kuzatish, test qilish, so'roq qilish. Ularning har biridan foydalanish muayyan diagnostika usulini qo'llash tartibiga qo'yiladigan talablarga muvofiq amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Aleksyutina, N. Nima uchun bolaga oktan ko'rsatkichi kerak? Sankt-Peterburgda kompetensiyaga asoslangan ta'lim masalalari muhokama qilindi [elektron resurs] / N. Aleksyutina // O'qituvchi gazetasi. - 2002. - 51-son.

Vinogradova, N.F. Boshlang'ich ta'limni modernizatsiya qilish va maqsadli masalalar [elektron resurs]/N. F. Vinogradova / "Rus maktabini ta'mirlash" 4-Umumrossiya masofaviy avgust pedagogik konferentsiyasining ma'ruzalari (2002 yil 26 avgust - 10 sentyabr).

Golub, G. B., Churakova, O. V. Loyihalar usuli talabalarning asosiy kompetensiyalarini shakllantirish texnologiyasi sifatida [matn] / G. B. Golub, O. V. Churakova.- Samara, 2003. - 91 b.

Domanskiy, E.V. Refleksiya asosiy ta'lim kompetensiyasining elementi sifatida [elektron resurs] / E. V. Domanskiy // "Eidos" internet jurnali. - 2003. - 24 aprel.

Kraevskiy, V.V. Ta'lim mazmunini shakllantirishga madaniy va kompetensiyaga asoslangan yondashuvlar to'g'risida [elektron resurs] / VV Kraevskiy / "Rus maktabini yangilash" 4-Umumrossiya masofaviy avgust pedagogik konferentsiyasining ma'ruzalari (2002 yil 26 avgust - 10 sentyabr) .

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA
UNIVERSITETI
MAGISTRATURA BO'LIMI
JIYENBAYEVA NAG'IMA KAYRATDIN QIZI
MAVZU: Chizmachilik fanini masofaviy o'qitishning pedagogik
samaradorligi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6508493>

ANNOTATSIYA

Maqolada dars jarayonida talabalarning faolligini oshirish maqsadida o'qitishning zamonaviy pedagogik texnologiyalaridan foydalanish metodlari bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit soʻzlar: Chizmachilik, talaba, kompyuter, samarali dars, tushuncha, zaruriyat, standart, mashgʻulot, ketma-ketlik, uzviylik, didaktik talab.

ABSTRACT

This article includes modern technologies of teaching the subject, methodological recommendations are given on the methodology of using modern pedagogical technologies and teaching methods in order to increase the activity of students during classes.

Keywords: Fine art, spatial thinking, student, a computer, lesson reproduction, didaktik, standards, rules, alternation, duration.

Ilm-fan, texnika-texnologiyalar rivojlanib borayotgan hozirgi davrda barkamol avlod taʼlim-tarbiyasi hamda kelajakda yuksak malakali, etuk kadrlar boʻlib etishlari uchun talab oshib bormoqda.

Oliy taʼlim muassasalari qurilishi va rekonstruksiyasi maxsus ishlab chiqilgan loyihalar asosida amalga oshirilib, bugungi kun oliygohlarning yangi qiyofasi yaratilmoqda, taʼlim muassasalari zamonaviy oʻquv jihozlari, texnikalar va kompyuterlar bilan taʼminlanmoqda. Masofadan oʻqitish bugungi kunning yangi zamonaviy formasidir. Bu jarayonda Oliy taʼlim muassasalarida yaratilgan zamonaviy texnik imkoniyatlar hamda taʼlim mazmuniga tuzatishlar kiritish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish, shuningdek, pedagog kadrlar mehnatini ragʻbatlantirish tizimini takomillashtirish bilan bogʻliq holda oʻquv-tarbiyaning nazariy va amaliy jarayonida sezilarli yutuqlarga erishilayotganligi kuzatilmoqda. Talabalarning bilim olish motivatsiyalarini shakllantiruvchi mexanizmlarni va oʻqitishning yangi shakl, noanʼanaviy uslublari orqali ularning bilish jarayonlarini

faollashtirish tizimini takomillashtirish hamda tizimi orqali ta'lim-tarbiya jarayoni sifatini boshqarish va grafik ta'limning uzviylik mexnizmlarini ishlab chiqib amalga joriy etish zarurati mavjud.

Bu o'z navbatida maktab o'qituvchilari, balki barcha ta'lim muassasalari pedagoglari zimmasiga ham ma'suliyatli vazifani yuklaydi. Bu vazifalar tizimida grafik bilim olishga yo'naltirilgan ta'lim alohida e'tiborga molik masalalar sarasiga kiradi. Zero, talabaga u yoki bu bilimlarni o'rgatib qolmasdan, unda mustaqil ravishda, o'qituvchi yordamisiz grafik bilimlarni orttirish malakasini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Mamlakatimizda fan va texnikaning tez rivojlanishi talabalarga etkaziladigan axborot hajmining keskin pasayishiga sabab bo'lmoqda. Oliy ta'lim tizimida o'quv mashgulotlariga ajratilgan soatlarni uzaytirish bu vazifani amalga oshirishda zamonaviy texnik vositalari muhim o'rin tutadi. Ta'lim berishda o'qitishning texnik vositalaridan foydalanish o'qitishni va samarasini oshirish o'rgatishning eng qulay usullaridan biri hisoblanadi. Talimning texnik vositalari bilan olib borilgan dars talabaning darsga bo'lgan qiziqishini va bilim olish saviyasini oshiradi.

Oliy ta'lim muassasalarida talabalar talim jarayonida axborotlarni tez qabul qilib olishi, ularni tahlil etishi, nazariy jihatdan umumlashtirishi, xulosani hamda talabaga yetkazib berishni yo'lga qo'yish talim tizimi oldida turgan dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Oliy ta'lim muassasalari ta'lim jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalari asosida tashkil etish bugungi kun muammolaridan biri bo'lib, uni samarali qo'llash orqali maqsadlarimizga erishishimizda imkoniyatlar yaratiladi. Masofadan o'qitish, bu mustaqil o'qishdir. Bu usul insonning mustaqil fikrlash, o'z bilimini baholash, xulosa chiqarish, o'z

ustida ishlash, ko‘proq ma’lumot to‘plahga yo‘naltirilgan. Bu usulning yana bir qulayligi, bunda talaba o‘ziga qulay, hatto ishdan ajralmagan holda o‘qishi mumkin.

Hozirgi kunda rivojlangan mamlakatlarda bu usul keng qo‘llanilmoqda.

Ko‘pgina oliy ta’lim muassasalari o‘z mutaxassislari malakasini oshirish yoki seminar mashgulotlarini shu usuldan foydalanishmoqda. Bu usuldan foydalanilsa, millionlab mablagi tejab qolish mumkin. Buning uchun birinchi navbatda talabalarning dunyoqarashi shakllangan bo‘lishi lozim. Masofadan o‘qitish bu internet tarmog‘i orqali talabaga qulay bo‘lgan vaqtda ilm olishidir.

Talabani o‘qitishga uslubiy materiallar asosan quyidagilardan iborat: Darslik; Audio va video darsliklar; Online ya’ni- Zoom darslar, Telegram orqali (internet sahifa); Elektron kutubxonalar; Testlar; Multimedia-elektron darsliklar; Animatsiya (Taqdimotlar).

Texnologiyalarning rivojlanib borayotgan ayni vaqtda ma’lum bir sohada ishni boshlash va uni boshqarishni axborot texnologiyalari, jumladan muhandislik grafikasi va chizma geometriya, chizmachilik fanini kompyuter texnologiyalarisiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Har bir mutaxassis muhandislik grafikasi va chizma geometriya, Chizmachilik fanlarini kompyuter savodxonligi, axborot texnologiyalarini puxta egallagan bo‘lishi lozim. Bugungi kunda mustaqil Respublikamizda ta’lim sohasida tub islohatlar amalga oshirilmoqda.

«Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»da «Kadrlar tayyorlash tizimi va mazmunini mamlakatning ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyoti istiqbollariidan, jamiyat extiyojlaridan, fan, madaniyat, texnika va texnologiyalarining zamonaviy

yutuqlaridan kelib chiqqan holda qayta qurish nazarda tutiladi» deb ta'kidlangan. Shu sababli ham muhandislik grafikasi va chizma geometriya, chizmachilik va boshqa sohadagi fanlarini talabalarga o'qitishda fazoviy tasavvurlarni rivojlantirish jarayoni uchun bir necha mehanizmlarni ishlab chiqish zarur.

Texnologiyalar vositasida tashkil etilgan dars jarayonida quyidagi ijobiy holatlar vujudga keladi:

- (xotira va diqqatning uzviy aloqadorligi oshadi;
- (talabaning o'quv materiallariga va fanga qiziqishini orttiradi;
- (talaba bilan o'qituvchi orasida muloqot tezlashadi;
- (talabaning fazoviy tasavvur ob'ektlari rivojlanadi;
- (o'quv jarayonidagi o'zaro hamkorligi vujudga keladi;
- (o'qituvchi va talabaning bilim saviyasini bohohlay oladi;
- (o'qituvchi talabaning grafik ishlarni mustaqil bajarish uchun yo'naltira oladi; (mustaqil bilimlarni o'zlashtirishga undaydi;
- (adabiyotlardan, o'quv-uslubiy qo'llanmalardan, Internet tarmog'idan, tavsiiya va elektron darsliklardan foydalanishga chorlaydi.

Bu kabi imkoniyatlar bilan uyg'unlashgan dars jarayonida talaba nafaqat mavzuni, u bilan bog'liq bilim, voqea-xodisalarga individual yondashishga o'rganadi. Respublikamizda boshqa mustaqil davlat hamdo'stligi mamlakatlariga o'xshab o'zining ta'lim sohasini jahon standartlariga moslab, ko'p xarakatlar qilinmoqda.

Mamlakatimizning maydoni kattaligi va markazdan geografik uzoqlashgan regionlar mavjudligi elektron ta'limni rivojlanishiga asosiy sabab bo'lib, unga katta ahamiyat berilishiga olib kelmoqda. Hozirgi davrda ta'limning bu turidan keng miqiyosida foydalanish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

Xolmuratovich, M. X., & Ravshanovich, J. R. (2020). Amaliy va badiiy bezak san'ati. UO'K, 76, 075.

Xadicha G'ayatjon Qizi Abdusalomova, & Nozima Xotamovna Gulomova (2021). SAN'AT VA MADANIYAT SAHOSIDAGI ISLOHOTLAR BILAN ERTANGI KUNGA YANGICHA NAZAR. Scientific progress, 2 (2), 663-669.

S.S. Saydaliev, & B.V.Nigmanov. (2021). The Role of Human and Space in the Comparison of Parts of Buildings and Structures in Architecture. Middle European Scientific Bulletin, 11. <https://doi.org/10.47494/mesb.2021.11.496>

Jabbarov, R. (2021). Sharq uyg'onish davri yetuk san'atkori buyuk miniatyurachi musavvir Kamoliddin Behzod ijodi ta'sirida yuzaga kelgan o'ziga xos yo'nalish. Жамият ва инновациялар, 2(5/S), 59–67. <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss5/S-pp59-67>

Gulomova, N. (2021). “Uzatmalar” mavzusini o'qitishda “iSpring Quiz Maker” dasturidan foydalanib, talabalarga nostandart testlar orqali bilish faolligini

ILM – FAN TA’LIMDA INNOVATSION
YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA
YECHIMLAR

info@bestarticle.uz

<https://sites.google.com/view/imxu/>

BEST ARTICLE
RESPUBLIKA ILMIY –
ONLAYN
KONFERENSIYASI
2022

faollashtirish. Жамият ва инновациялар, 2(5), 8–18.

<https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss5-pp8-18>

Avazboyev, A., & Jamaldinova, M. (2021). Texnologiya fanini “STEAM-ta’lim” yondashuvi asosida o‘qitishning mohiyati va afzalliklari. Жамият ва инновациялар, 2(5), 109–115. <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss5-pp109-115>

**Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida innovatsiyon texnologiyalardan
foydalanish**

Jumayeva Bahora Bo'stonovna

Navoiy viloyati Nurota tumani 6-sonli

DMTT tarbiyachisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6473573>

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida innovatsiyon texnologiyalardan foydalanish va ularning samaraliligi haqida bayon qilingan.

Kalit sozlar: pedagogik texnologiya, komponent, bolalar bogchasi, pedagogok jamoa.

Zamonaviylarning asosiy g'oyalaridan biri pedagogika fanlari Ta'lim ishlarini olib borishning yangi usullarini, to'liq tendentsiyalar, maqbul ehtiyojlar, otalarning kognitiv ehtiyojlarini o'rganish zarur. Maktabgacha ta'limda innovatsiyalar O'rnatilgan ta'lim an'alarini eksperimental va ijodiy tushunish bo'yicha hamma joyda qidirib topilgan, "soxta-yadroviy" muammosi keskin, shaklning o'ziga xosligi bilan tavsiflangan uslubiy amaliyotlar va shaklning o'ziga xosligi bilan tavsiflanadi. Shu sababli, hatto ko'p yillik amaliyotga ega bo'lgan o'qituvchilar ham tajriba pedagogik joylari va maktabgacha tashkilotlar faoliyatida

izchil innovatsiyalarni amalga oshirishni ta'minlash qiyin. Maktabgacha ta'lim mutaxassislari ta'lim tizimida innovatsion g'oyalarni yaratish va joriy etish zamonaviy bolalar bog'chasini rivojlantirish uchun zaruriy shartdir degan fikrga kelishib olishadi. Moliyalashtirish yuzasidan davlat muassasalari "Maktabgacha tarbiyachiga pul ketayotganda" innovatsion tashkiliy echimlarining kundalik tartibida kiradigan innovatsion tashkiliy echimlarning kunlik tartibiga kiritilishi institutning obro'sini sezilarli darajada oshiradi va rivojlanishning keyingi yo'nalishlarini belgilab beradi

Har qanday innovatsiya - bu mutlaqo yangi komponentni yaratish va keyinchalik amalga oshirishdan boshqa narsa emas, buning natijasida atrof-muhitda sifat o'zgarishlari sodir bo'ladi. Texnologiya, o'z navbatida, muayyan biznes, hunarmandchilik yoki san'atda qo'llaniladigan turli xil texnikalar to'plamidir. Shunday qilib, maktabgacha ta'lim muassasalarida innovatsion texnologiyalar zamonaviy komponentlar va texnikalarni yaratishga qaratilgan bo'lib, ularning asosiy maqsadi ta'lim jarayonini modernizatsiya qilishdir. Buning uchun bolalar bog'chalarining pedagogik jamoalari bolalarni tarbiyalash va intellektual rivojlantirishning boshqa maktabgacha ta'lim muassasalaridan farq qiladigan eng yangi modellarini ishlab chiqmoqda. Pedagoglar o'z kasbiy faoliyatida uslubiy vositalar, usullardan foydalanadilar va qabul qilingan modelga to'liq mos keladi. Zamonaviy maktabgacha ta'lim muassasalari tobora ko'proq foydalanilmoqda va ularni amalga oshirish natijasi o'n yildan ortiq vaqt davomida namoyon bo'ladi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida qanday innovatsion texnologiyalar qo'llaniladi?

Bugungi kunga qadar bepoyon Vatanimizda bolalar bog'chalarida yuzdan ortiq ta'lim texnologiyalari qo'llanilmoqda. Ular orasida quyidagilarga alohida e'tibor qaratish lozim:

sog'liqni saqlash texnologiyalari;

loyiha faoliyati bilan bog'liq texnologiyalar;

loyiha faoliyatida foydalaniladigan texnologiyalar;

axborot-kommunikatsiya texnologiyalari;

har bir shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar (shaxsga yo'naltirilgan);

o'yin texnologiyalari deb ataladi.

Pedagogik texnologiyalar qanday talablarga javob berishi kerak?

Mutaxassislarning ta'kidlashicha, maktabgacha ta'lim muassasalariga innovatsion texnologiyalarni joriy etish nafaqat mumkin, balki zarur. Shu bilan birga, maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim jarayonida qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalarga bir nechta qat'iy talablar qo'yilganligini yodda tutish kerak. Bularga quyidagilar kiradi:

Konseptuallik, ta'lim jarayoni ma'lum bir ilmiy kontseptsiyaga asoslanishi kerakligini taklif qiladi.

Muvofiqlik - bu texnologiyalar tizimga xos bo'lgan barcha xususiyatlarga ega bo'lishi kerakligini ko'rsatadigan talab. Ya'ni, ular yaxlit, mantiqiy bo'lishi va ularning tarkibiy elementlari o'zaro bog'liq bo'lishi kerak.

Nazorat qilish - bu talab, ya'ni o'qituvchilar tarkibiga muayyan maqsadlarni qo'yish, o'quv jarayonini rejalashtirish va ish jarayonida muayyan nuqtalarni tuzatish imkoniyati ta'minlanishi kerak.

Qayta ishlab chiqarish - bu texnologiyani amalda qo'llaydigan o'qituvchining shaxsiyatidan qat'i nazar, bir xil darajada samarali bo'lishi kerak bo'lgan talab. Maktabgacha ta'lim muassasasida zamonaviy ta'lim texnologiyalari yuqoridagi barcha fikrlarga mos kelishi kerak.

Sog'likni saqlash texnologiyalari haqida nima deyish mumkin?

Chaqaloqlarni o'qitish jarayonida salomatlikni saqlash texnologiyalaridan foydalanadigan o'qituvchilarning asosiy maqsadi bolaning sog'lig'ini saqlash uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni, shuningdek, sog'lom turmush tarzi bilan bog'liq bilimlarni rivojlantirishdir. Texnologiyani amalga oshirish to'g'risidagi qaror bir necha omillarga bog'liq bo'lib, ulardan eng muhimi quyidagilardir:

maktabgacha tarbiya profili;

bolalar bog'chasida bo'lgan vaqt;

o'qituvchilar o'z faoliyatida rahbarlik qiladigan dastur;

maktabgacha ta'lim muassasasida amaldagi qoidalar va qoidalar;

o'qituvchilarning professionalligi;

bolalar bog'chasiga boradigan bolalarning umumiy salomatligi ko'rsatkichlari.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida ilg'or innovatsion texnologiyalar hamma joyda joriy etilmoqda va bu tendentsiya tobora kuchayib bormoqda. Bolalar

bog'chalarida bu o'qituvchilar tomonidan o'z o'quvchilari bilan birgalikda amalga oshiriladi. Umuman olganda, maktabgacha ta'lim muassasalarida innovatsion texnologiyalardan foydalanish va turli loyihalar ustida ishlash, xususan, bolaning ongli ravishda mustahkam o'rnatilgan bilimlarni olishiga olib keladi.

O'quv loyihalarini quyidagicha tasniflash mumkin:

"O'yin" - o'yinlar, raqslar, qiziqarli o'yin-kulgilar shaklida guruhda o'tkaziladigan mashg'ulotlar.

"Ekskursiya" - maqsadi atrofdagi dunyo va jamiyatni har tomonlama va ko'p qirrali o'rganish bo'lgan loyihalar.

"Hikoya", bu orqali bolalar o'zlarining his-tuyg'ularini va his-tuyg'ularini nutq, vokal, yozish va boshqalar orqali tushuntirishni o'rganadilar. "Konstruktiv", bolani o'z mehnati bilan foydali narsalarni yaratishga o'rgatish: qushxona qurish, gul ekish va hk. Maktabgacha ta'lim muassasasida innovatsion ta'lim texnologiyalari bolaning jismoniy va psixologik rivojlanishiga yordam beradi, uning o'ziga va o'z kuchiga ishonishiga, mustaqil va mas'uliyatli bo'lishiga yordam beradi. O'g'il-qizlar dunyoni o'ynoqi o'rganadi, olgan bilimlarini amalda qo'llashga harakat qiladi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida innovatsion texnologiyalarni joriy etish, boshqa narsalar qatori, o'qituvchilar tomonidan tadqiqot faoliyati deb ataladigan faoliyat turlaridan foydalanishni o'z ichiga oladi. Bu nimani anglatadi? Gap, birinchi navbatda, tarbiyachilarning sa'y-harakatlari, birinchi navbatda, bolalarda tafakkurning tadqiqot turini shakllantirishga qaratilgan. Buning uchun maktabgacha yoshdagi bolalarni o'qitish jarayonida o'qituvchilar keng tarqalgan usullarga murojaat qilishadi: muammoni qo'yish, uni har tomonlama tahlil qilish,

modellashtirish, kuzatish, tajriba o'tkazish, natijalarni aniqlash, echimlarni topish va eng yaxshisini tanlash. Maktabgacha ta'lim muassasalaridagi innovatsion "murabbiylarga" har bir bolaga yondashuvni topishga, uning xususiyatlarini, xarakter xususiyatlarini hisobga olishga yordam beradi va darslarni hayajonli va g'ayrioddiy "sarguzasht" ga aylantiradi. Buning tufayli ota-onalar endi sevimli farzandlarini bog'chaga borishga ko'ndirishlari shart emas. Bolalar zavq bilan tashrif buyurishadi va har kuni o'zlarining kichik bilim bazasini boyitadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. I.A.Karimov «Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir»- Toshkent 1995 y.
2. I.A.Karimov «Vatan ozodligi - Oliy saodat» - Toshkent
3. I.A.Karimov «Barkamol avlod orzusi» - Toshkent 1999 y.
4. Ozbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi - Toshkent 1992 y.
5. Ozbekiston Respublikasining «Ta'lim togrisidagi qonun»i - Toshkent 1997 y.
6. O`zbekiston Respublikasi maktabgacha tarbiya. Toshkent 1992 y
7. Maktabgacha ta'lim jurnali. №1 -2000 y.

TEXNOLOGIYA FANINI BOLA RUHIYATIGA TA'SIRI

Jumayeva Nilufar Qosimova

Buxoro viloyati, Romitan tumani 41-IDUM texnologiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqola texnologiya darslarida o'quvchilarining ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasi borasida ma'lumot keltirilgan.

Kalit so'zlar: ruhiyat, bola, texnologiya, o'quvchi, dars, faoliyt, mehnat, bilim.

Yosh avlodning har tomonlama yetuk bo'lishi ta'lim-tarbiya jarayonini to'g'ri tashkil etish bilan chambarchas bog'liq. Bunda umumta'lim maktablarida o'qitiladigan texnologiya fani o'zining muhim o'rniga ega. "Texnologiya" fani o'quvchilar hayotida muhim o'rin tutuvchi amaliy mehnat faoliyatiga tayyorgarlik ko'rishlarida muhim o'rin tutadi. O'quvchi voyaga yetib, qaysi kasbni egallamasin, kim bo'lmasin, "Texnologiya" fanidan olgan bilim va ko'nikmalari hayotda, albatta, naf keltiradi. "Texnologiya" darslarida materialshunoslik, asbob- uskunalar, moslamalar va ulardan foydalanishga oid bilimlarni o'zlashtiradilar. Mahsulot ishlab chiqarish va uy-ro'zg'or buyumlarini ta'mirlashga oid ko'nikma va malakalarga ega bo'ladilar.

Demak, bugungi kunda yoshlarga kasb tanlashlarida, barkamol shaxs bo'lib yetishishlarida, ijodiy qobiliyatlarini rivojlanishlarida texnologiya fani asosiy

ko'makchi va muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Bu esa o'z navbatida texnologiya fanini bola ruhiyatiga ta'sirida ko'rishimiz mumkin. Texnologiya darslarida uyushtiriladigan sayohatlar davomida o'quvchilar duradgorlik, chilangarlik, tikuvchilik hamda pazandachilik sohalarga oid ko'plab kasb-hunarlar bilan tanishadilar. Bu esa o'quvchilarni kelajak hayotlarida shu kabi kasb-hunarlardan birini egallab, sohaning mohir mutaxassisi bo'lib yetishishlariga sabab ham bo'ladi. Maktabning boshlang'ich sinf o'quvchilari rangli qog'ozdan har xil gullar, maketlar, tabriknomalar, turli ko'rinishdagi o'yinchoqlar, parranda va jonivorlar shaklini yasash, gazlamalardan ajoyib buyumlar tayyorlash usullari orqali o'quvchilarni gullarga, qushlarga hamda jonivorlarga bo'lgan munosabatlari namoyon bo'ladi. Ayni paytda applikasiya va mozaika usulida ishlash va boshqa turli qo'l ishlarini bajarish jarayonlari ham bolaning ruhiyatiga ijobiy ta'sirini ko'rsatadi. Texnologiya darslarida berilgan amaliy ishlarni bosqichli bajarish bilan birga mavzudagi savol va topshiriqlarga to'liq javob berishlari o'quvchilarning erkin fikrlashlariga sabab bo'ladi. Poliz ekinlarining urug'laridan applikasiya bajarish jarayonlarida, o'qituvchi ulardan foydalanishdan oldin ularni yaxshilab tozalash va quritib olish kerakligini uqtirish orqali o'quvchilar ruhiyatiga ijobiy ta'siri doimo tozalikka e'tibor berishlari namoyon bo'ladi. Urug'lardan kuzgi gullar shaklini yasashlarida bola ruhiyatida gulchilik bilan shug'ullanuvchilar nozik didli va nafosatli qalb sohiblari gavdalanadi. Chunki ular bir-biridan chiroyli, turli- tuman gullar yetishtirib, barchaning dilini xushnud etadilar. Mozaika usulida ertak qahramonlarini yasashda bola ruhiyatiga ta'siri juda katta xisoblanadi, chunki bolani tanqidiy fikrlashga, o'z fikr-mulohazalarini bemalol aytishga o'rgatadi. Fillar haqida nimalar bilasiz? Fillar qanday o'lkalarda yashaydi? savollar berish bilan birga o'quvchilarni tassavvurlarini bo'yitish maqsadida ulardan fillarni plastilindan

yasashga o'rgatamiz. Yoki bahorda qanday gullar ochiladi? savol bilan bahorgi guldasta kompozitsiyasini qurish-yasashni o'rgatamiz. Barglardan atirgul yasashlarida o'quvchilardan atirgul haqida qanday she'r bilasiz? deb ularni darsga bo'lgan qiziqishlarini orttiramiz hamda ota-onalari yordamida gullarning boshqa turlarini ham yasab ko'rishlarini uyga vazifa qilib beramiz. Biz pedagoglar o'z navbatida, o'quvchilarga atroflaridagi ularni hayratga solayotgan barcha ezgu ishlar inson mehnati mahsulidir deb uqtirishda davom etamiz. Texnologiya darsida qo'l mehnati bilan bajariladigan ish namunalarini o'rganish bilan birga mehnat anjomlaridan to'g'ri foydalanish, xavfsizlik qoidalariga rioya qilishni o'rganadilar.

Amaliy ishni bajarish bilan birga o'z mehnatlari natijasidan zavqlanadilar. Texnologiya darsi o'quvchilarga chiroyli buyumlar va bejirim sovg'alarni mustaqil yasashda yaqindan yordam beradi. Texnologiya fanini bola ruhiyatiga ta'siri o'quvchilarning topshiriqlarni bajarishlari natijasida ma'lumotlarni qidirish, bajarish tartibini eslash, axborotlardan foydalanish, o'zaro sinfdoshlar va kattalar bilan muloqot qilish va bir-birlariga yordam berish, kelishib ishlashni o'rganishlarida aks etadi.

Xulosa qilib aytganda, bolani mehnatga ruhiy jihatdan tayyorlash - bu unda mehnatga nisbatan uning yoshiga muvofiq keluvchi ongli va ijobiy munosabatlarni tarkib toptirish, unda amaliy malaka va ko'nikmalarni egallashga qiziqishni shakllantirish demakdir. O'qituvchining vazifasi o'quvchilarga yoshligidan boshlab mehnat - bu har bir kishining vijdoni va burchi ekanligini, inson o'z mehnati bilan sharaflanishini, faqat Vatan farovonligi yo'lida qilingan mehnatdagina insonning eng yaxshi sifatlari rivojlanishi hamda takomillashishi mumkinligini anglashlariga yordam berishdir. Bolalarning mehnatga qobiliyati har bir kishi jamiyatning hayoti

va faoliyati, uning farovonligi uchun zarur bo'lgan vositalarni ishlab chiqarishda qatnashishi zarurligini anglashlari juda muhimdir. Shuningdek, bolalar jamiyatda kishi mehnatsiz yashay olmasligini ham uqib olishlari kerak. Mehnatga ruhiy jihatdan tayyorlash turli psixologik jarayonlarni rivojlantirish va takomillashtirishni nazarda tutadi. Bular sezib anglash, emotsional idrok, diqqat, xotira, tafakkur va shu kabi jarayonlardir. Boshqacha qilib aytganda, ular mehnatning psixologik tarkiblari deyiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.X.R. Sanakulov, D.P. XodIyeva, A.R. Sanakulova Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 3-sinfi uchun darslik TOSHKENT - 2016
2. A. Mannopova, R. A. Mavlonova, N. R. Ibragimova Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 4-sinfi uchun darslik Toshkent - 2017
- 3.R.A. Mavlonova, M.T. Satbayeva Mehnat o'qitish metodikasi Toshkent - 2013

Karimova Mashxura

Teacher of school No. 16 of Kosonsoy district

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6517288>

Annotation: The content of the social essence of man. It has been said that the main difference between man and other creatures is his social nature. At the heart of social essence lies the creative power of man. Mankind uses the natural properties of the earth and the elements beneath it, such as soil, water, rocks, flora and fauna, and minerals, to transform them into the material and spiritual things necessary for the process of his life. Examples include the creation of spiritual treasures, from housing and various structures, to production machinery and equipment, vehicles, foodstuffs, and literature and the arts.

Keywords: humanity, pedagogical, education, technological progress, social essence.

The eternal goal of humanity, including the Uzbek people, is to achieve peace and prosperity on Earth and the harmonious development of the people living on this land. The 21st century is a historical stage that allows us to realize this great dream of mankind. This is based on the amount of wealth accumulated on earth as a result of today's scientific and technological progress, and the desire of the peoples of the world for inter-religious, inter-ethnic and inter-ethnic harmony, as well as the integration of religion and science. Whether there is aspiration, it will surely happen, humanity will achieve its goal.

Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan dated August 14, 2018 No PP-3907 "On measures to bring up young people spiritually, morally and physically harmoniously, to raise the system of education to a qualitatively new level" The priority task is to bring up selfless and patriotic young people with a worldview, which will be a program for the formation of the qualities of perfection of the youth of Uzbekistan. In particular, 5 initiatives of the President: wide involvement of youth in cultural and art institutions, involvement of youth in physical culture and sports, increasing the capacity of sports facilities, measures for effective use of computer technology and the Internet among the population and youth, raising youth culture The wide involvement of readers and the organization of the production of garments in the regions and the implementation of measures to ensure women's employment will be the basis for the harmonious upbringing of our youth. In order for a person to work on his spirituality or to educate others, he must first be well acquainted with the content of the biological and social essences of man. Man is a biosocial being, and he has a social essence as well as a biological one.

In order for a person to produce these products, he must first know the physical and chemical properties of the elements in the earth's crust. After that, it is required to have knowledge of the production technology of the products, ie methods and techniques, as well as a number of other things. At the same time, he must know the secrets of realizing these relationships in order to survive in society and interact with people and the state in the production process. This requires mastering all sorts of moral and ethical norms, knowledge of political and legal, professional and social sciences. Therefore, it would not be wrong to say that the basis of a person's

social essence is his creative ability, and the basis of his creative ability is knowledge.

We have emphasized that man is different from other creatures in that he is a social being, that is, a complex mixture of knowledge, ability, skill, and spirituality in him. We think it is necessary to explain in more detail the true meaning of these words. In most of the literature on ancient and modern social life, the scientific term for man is Homosapiens, meaning "Intelligent Creature." What can be said about this? From this point of view, this concept seems to be correct. However, if we think more deeply, all people have minds. One uses it a lot, another uses less, and one uses it less at all.

According to the concept of Homasapiens, all of these turn out to be intelligent creatures, whether they use their minds or not. This is certainly not fair. Furthermore, according to the theory of definitions, any definition or concept must be able to measure the properties of the object and event being described. The concept of Homasapiens does not measure a person's level of humanity. Imagine what happens when a person concentrates on something and uses his mind. The answer is that he realizes that thing, that is, he knows that he did not know about it before, or that he will have knowledge. This means that the more a person uses his mind, the more his knowledge increases. What if he doesn't use his mind? He remains ignorant. It is known that there are many types of knowledge. The size is even bigger. One can obtain any type of this knowledge and in the required amount. As a result, each person has a different set of different amounts of knowledge. This set of knowledge in man is called its social essence. The first stage. Even if a person puts extra effort and time into applying the acquired

knowledge in practice, even if he achieves the goal and the work is done, the acquired knowledge is considered to have become a skill. At this stage, the knowledge that arises in ones mind and is confirmed by ones imagination passes into ones body through physical and mental activities and becomes ones ability. If the actions that have become a skill are not repeated from time to time, this skill will soon disappear and the person will be left with dry knowledge. If he does not remember knowledge from time to time, knowledge will also be forgotten and one will become ignorant. The second stage. As a result of applying one's knowledge in life, it is called qualification if it is carried out smoothly without spending too much effort and time on goal-oriented actions. Such knowledge will be absorbed into the body and turned into an automated movement. Thinking only controls a person's purposeful actions. In turn, there are several stages of a skill - low, medium and high. Actions based on knowledge at the skill stage are more stable and do not quickly disappear from a persons body and memory. However, over time, if these actions are not repeated, the body and memory may forget them as well. The third stage. Spirituality is a state in which a person develops the skills and abilities that he has acquired as a result of applying the useful knowledge he has acquired throughout his life. The actions at this stage are not only automated, one cannot stand without performing these actions. The actions of the spiritual stage are so ingrained in the human body and soul that they never leave it. Because it will be located within the genetic units. Therefore, the actions at this stage become a necessary action and the mind has almost no control over them. It is this information that is passed down from ancestors to generations through genetic units.

We know that man is distinguished from other beings by his social nature. The basis of social essence is knowledge, which is divided into useful and useless types. Useless and harmful knowledge to social life is the basis of senseless actions without forming a person's spirituality. Man's spirituality consists only of useful knowledge. The useless are non-social and it is nonsense to act on them.

Those who have mastered a certain level of useful knowledge and turned it into spirituality are considered to be perfect and will be respected in this world and in the eternal world. Useless, that is, the harmful knowledge listed above, some people acquire in order to achieve the pleasures of life quickly and with almost no effort, by devious means, because of their own delusions. They sometimes achieve their goals, even if they pass through the control of the church and law enforcement. However, soon these non-social knowledge (sins) will enlighten their souls, end their nerves, and make them suffer in hell in this world.

Those who have mastered a certain level of useful knowledge and turned it into spirituality are considered to be perfect and will be respected in this world and in the eternal world. Based on 30 years of sociological research conducted by the authors of the article, based on our personal observations, the most important social qualities of a person are: faith and belief, smart, polite and moral, educated, hardworking, healthy, national pride, patriotic, international, humane, courageous, patient and generous. The rest are many - many human qualities, elements of which.

Dear and beloved compatriots, avoid sinful deeds and enjoy perfection, so that the world and this world will be prosperous, you will feel happy and you will live a long life. We will reveal the secrets of perfection in our presentation.

References

2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг “Илм, маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили”да амалга оширишга оид Давлат дастури / <https://lex.uz/pdfs/4751561>

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 14 августидаги “Ёшларни маънавий-ахлоқий ва жисмоний баркамол этиб тарбиялаш, уларга таълим-тарбия бериш тизимини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3907-сон қарори.

2. Зиямухамедов Б. Бахтли ва фаровон ҳаёт билан руҳ хотиржамлигини таъминловчи фазилатлар: фалсафий-маърифий асар. – Тошкент, “ТАМАДДУН”, 2017. – 472 б.

3. Тожиев М., Зиёмухаммадов Б. Миллий педагогик технологиянинг таълим-тарбия жараёнига татбиғи ва уни ёшлар интеллектуал салоҳиятини юксалтиришдаги ўрни. Монография / – Т.: «MUMTOZ SO'Z», 2010. – 271 б.

Andijon viloyati

Asaka tumani

60-umumiy o'rta ta'lim maktabi matematika fani o'qituvchisi

KARIMOVA SHOIRAXON ning

5- sinf uchun “Fazoviy shakllar.Ko'pyoqlar” mavzusida

DARS ISHLANMASI

5- sinf Matematika

Mavzu: Fazoviy shakllar.Ko'pyoqlar

Darsning maqsadi:

ta'limiy maqsadi:

O'quvchilarni fazoviy shakllar haqida bilimlarni shakllantirish, ularga fazoviy shakllarni o'rgatish hamda matematik bilimlarni berishda davom etish.

tarbiyaviy maqsad:

O'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, bir – burlariga o'zaro hurmat, jamoa bo'lib ishlashni o'rgatish, o'zaro yordam berish, ta'lim berib tarbiyalash.

rivojlantiruvchi maqsad:

O'quvchilarni mustaqil ishlash, ijodiy izlanish orqali bilim olishda, xotirani mustahkamlashga, tez fikrlash, fikrini aniq ifodalashga o'rgatish, nutq madaniyatini o'stirish.

Darsda foydalaniladigan kompetensiyalar: matematik savodxonlik, o'z-o'zini boshqarish .

Dars turi: Yangi tushuncha , bilimlarni shakllantirish.

Dars uslubi: Savol javob, topqirlik, aqliy hujum

Darsning jihozi: Darslik, ish reja, dars ishlanma, ko'rgazmalar,

tarqatmalar, test savollari yozilgan varaqalar

Texnik vositalar: kompyuter, multimedia, slaydlar.

Darsning borishi:

tashkiliy qism: O'quvchilar bilan salomlashish, o'quvchilarni darsga tayyorgarligini kuzatish, yo'qlamadan o'tkazish.

o‘tilgan mavzularni so‘rash: sinf o‘quvchilarini 3- guruhga bo‘lib, topshiriqlar asosida o‘tilgan mavzuni mustahkamlaydilar:

guruh “To‘g‘ri kasr”. 2.guruh “Noto‘gri kasr”. 3.guruh “Aralash son”.

Darsning borishi:

Baholash uchun 3 xil rang “Svetofor” dan foydalaniladi:

Yashil,sariq,qizil .

Darsning rejasi:

- 1.Xotira mashqi
2. Savol bering, javob beramiz.
3. Bumerang metodi
4. Yangi mavzu bayoni.
5. Mustahkamlash.
6. Test bilan ishlash
7. O‘quvchilarni baholash.
8. Uyga vazifa

Berilgan topshiriqlar asosida har bir guruh a‘zolari o‘z bilimlarini sinaydilar, o‘tilgan bobni qanday o‘zlashtirganini tekshirib ko‘radilar.

I Xotira mashqi : $\frac{5}{8}, \frac{18}{12}, 5\frac{2}{3}, \frac{29}{21}, 8\frac{5}{6}, \frac{11}{17}$

II.Savol bering, javob beramiz.

“To’g’ri kasr” guruhiga:

- Oddiy kasr deb nimaga aytiladi?
- Yarim santimetr necha metr?
- Kasrning maxraji nimani bildiradi?
- Suratichi
- Bir xil maxrajli kasrlar qanday qo’shiladi?
- Qanday kasrlar to’g’ri kasr deyiladi?
- Misol keltiring?

“Noto’g’ri kasr” guruhiga:

- Noto’g’ri kasr deb nimaga aytiladi?
- Qanday kasrlar birdan kichik?
- Misol keltiring?
- Surati 7 bo’lgan notog’ri kasr ayting?
- Bir xil maxrajli kasrlar qanday qo’shiladi?
- Nimchorak butuning qanday qismini tashkil qiladi?
- 30 ning $\frac{3}{5}$ qismi nechaga teng?
- “Aralash son” guruhiga:
- Aralash son deb nimaga aytiladi?
- Misol keltiring
- Qanday kasrning qiymati 1 ga teng?
- Qanday kasrlarning qiymati 1 dan katta?

- Noto'gri kasr aralash son ko'rinishida qanday ifodalanadi?
- Chorak butunning qanday qismini tashkil qiladi?

III. Bumerang metodi

	1 dankich ik	1 gateng	1 dankat ta
$\frac{2}{3}$			
$\frac{7}{7}$			
$\frac{13}{12}$			

	1 dankich ik	1 gateng	1 dankat ta
$\frac{2}{3}$			
$\frac{7}{7}$			
$\frac{13}{12}$			

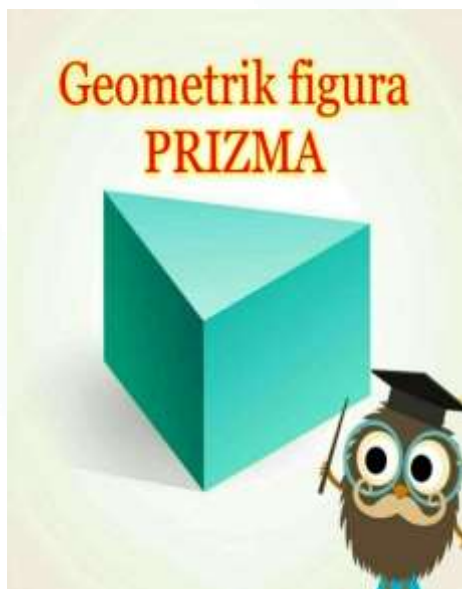
L u g’ a t

Kasr - fraction Surat – numerator Maxraj - denominator

Yangi mavzu bayoni:

Shu paytgacha asosan yassi , ya’ni bitta tekislikda yotadigan shakllarni o’rganib keldik.Lekin quyi sinflarda fazoviy shakllar bilan ham tanishgansiz.Ularning yassi shakllardan farqi – ular to’liqligicha bitta tekislikda yotmaydi.Fazoviy shakllar uch o’lchamlidir.

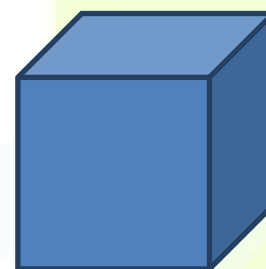

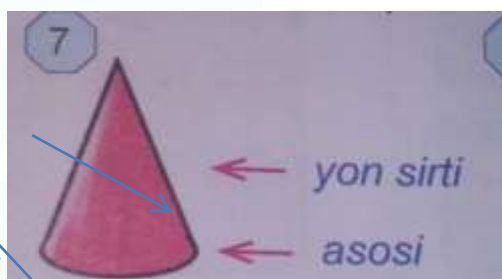
Chegarasi yassi ko'pburchaklardan iborat fazoviy jism ko'pyoq deyiladi. Yassi ko'pburchaklar ko'pyoqning yoqlari, ko'pburchakning uchlari ko'pyoqning uchlari, tomonlari esa ko'pyoqning qirralari deyiladi.

Prizma debikki yog’i teng ko’pburchakdan , qolgan yoqlari esa to’rtburchakdan iborat ko’pyoqqa aytiladi. Teng yoqlar prizmaning asoslari , to’rtburchaklar esa uning yoqlari deyiladi. Asosining tomonlari

soniga qarab prizmalar uchburchakli
uchburchakli,to’rtburchakli va hokazo n-
burchakli prizmalar deb yuritiladi.

Piramida deb bir yog’i ko’pburchakdan,qolgan yoqlari esa bitta uchga ega uchburchaklardan iborat ko’pyoqqa aytiladi.Ko’pburchak piramidaning asosi,uchburchaklar esa uning yon yoqlari deb ataladi. Hamma fazoviy jismlarning chegarasi ko’pburchak bo’lavermaydi .Masalan, silindr, konus, sharning chegarasi ko’pburchak emas.

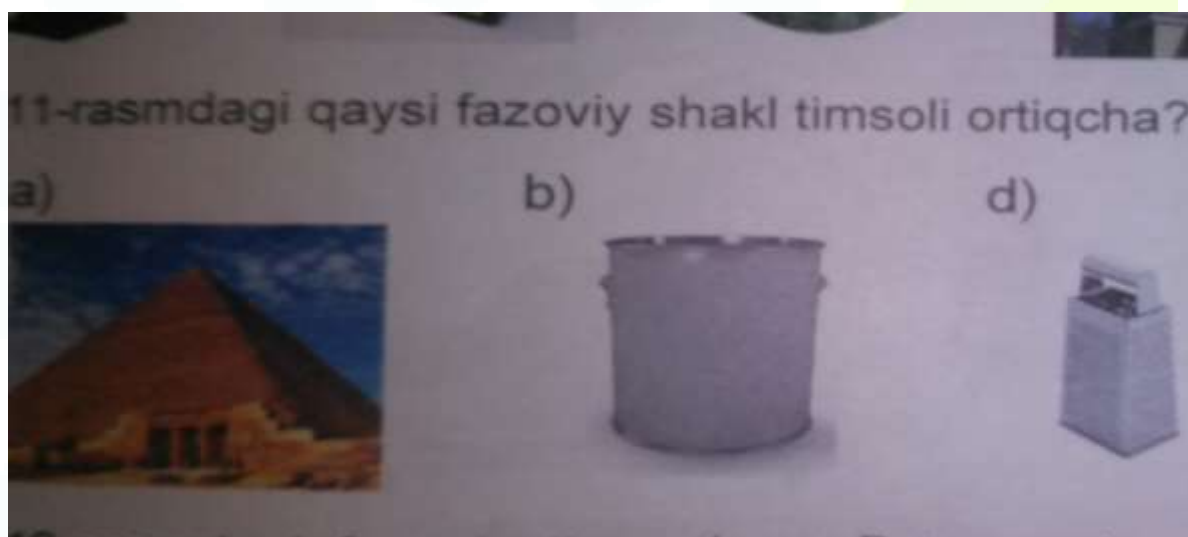
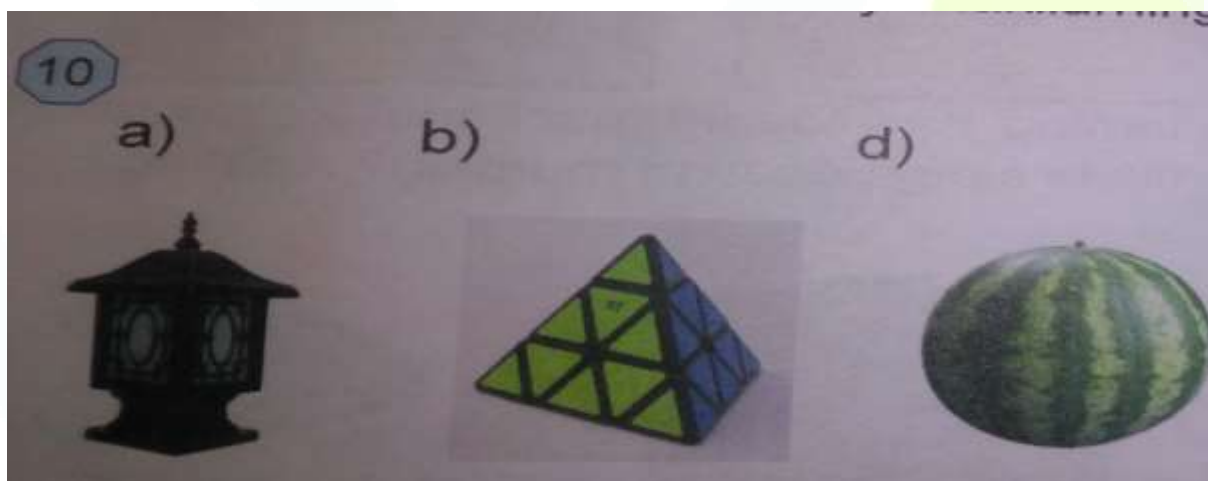

yon sirti

Mustahkamlash:

232- misol

Rasmda qanday fazoviy shakllarning hayotdagi timsollarini ko’ryapsiz?

233- mashq

Yana darslikdagi 234-238- mashqlar ishlanadi

Dars yakunida darsda faol ishtirok etgan o'quvchilar baholanadi.

Uyga vazifa : 239-241- mashqlar

**"Maktabgacha ta'limni tashkil etishda interaktiv o'yin texnologiyalaridan
foydalanish"**

Kenjayeva Hikmatoy Nuriddinovna

Navoiy viloyati Nurota tumani

8-sonli DMTT tarbiyachisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6483619>

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar uchun innovatsion o'yin texnologiyasi bo'yicha nazariy materiallar mavjud. Maqolada, shuningdek, katta maktabgacha yoshdagi bolalar bilan interfaol o'yinlardan foydalanish samaradorligi haqida sharhlar mavjud.

Kalit so'zlar: kognitiv tadqiqotlar, o'quv mashg'ulotlari, o'qitish usullari, aqliy rivojlanish.

Bola turli xil faoliyat turlarida - o'yin, muloqot, kognitiv tadqiqotlar, qurilish va hokazolarda mustaqil ravishda tashabbus va mustaqillik ko'rsatishi kerak; o'z kasbini tanlashga qodir, birgalikdagi faoliyat ishtirokchilari. Maktabgacha tarbiyachi izlanuvchan bo'lishi, kattalar va tengdoshlariga savol berishi, sabab-oqibat munosabatlariga qiziqishi, tabiat hodisalari va inson xatti-harakatlarini mustaqil tushuntirishga harakat qilishi kerak; kuzatishga, tajriba qilishga moyil. Ta'limga yangicha yondashuvga o'tish jarayonida nafaqat maktab, balki maktabgacha ta'lim muassasasi ham eng zamonaviy metodikaga muhtoj bo'lib, u asosiy maqsad – bolani shaxs sifatida rivojlantirishni ko'zda tutadi. Maktabgacha ta'lim muassasalari o'qituvchilari o'zlarining ta'lim faoliyatiga o'qitishning interfaol usullari va texnologiyalarini joriy qila boshladilar.

Ta'limda axborot texnologiyalarini rivojlantirishning yo'nalishlaridan biri interfaol texnologiyalardan foydalanish hisoblanadi. Zamonaviy interfaol texnologiyalarning ta'lim sohasiga kirib borishi o'qituvchilarga ta'lim mazmuni, usullari va tashkiliy shakllarini sifat jihatidan o'zgartirish imkonini beradi. Ta'limdagi ushbu texnologiyalardan maqsad axborot jamiyati imkoniyatlarini oshirish va ta'lim tizimining barcha bosqichlarida ta'lim sifatini oshirishdan iborat. Bizning hayotimiz bir joyda turmaydi. Biz rivojlanyapmiz, jamiyatimiz rivojlanmoqda. Qanday bo'lishi bizning kelajak avlodimizga bog'liq. O'quv jarayonining sifati ko'p jihatdan tanlangan o'qitish usuliga bog'liq. Shuning uchun bolalarni o'qitishning yangi usuli kerak. Zamonaviy metodika nafaqat maktab uchun, balki maktabgacha ta'lim muassasasi uchun ham zarur. Zamonaviy

usullarning asosiy maqsadi - bolaning shaxs sifatida rivojlanishi. Soʻnggi paytlarda oʻqitishning interfaol usullari joriy etilmoqda. Zamonaviy interfaol texnologiyalarning oʻquv jarayoniga katta taʼsirini hisobga olgan holda, koʻplab oʻqituvchilar ularni oʻzlarining uslubiy tizimiga kiritishga tayyor. Bolani shunday muhit va shunday munosabatlar tizimi bilan oʻrab olish kerakki, bolaning eng xilma-xil mustaqil faoliyatini ragʻbatlantirish va unda eng samarali, shu jumladan asosiy qobiliyatlarni oʻz vaqtida shakllantirish kerak. Va bunday rivojlanayotgan muhitni yaratish uchun maktabgacha taʼlim muassasasining taʼlim va taʼlim jarayoniga interaktiv xususiyatga ega boʻlgan, bolaning mustaqil faoliyatini taʼminlaydigan oʻyin pedagogik texnologiyalarini joriy etish kerak. “Oʻyinsiz toʻlaqonli aqliy rivojlanish mavjud va boʻlishi ham mumkin emas. Oʻyin - bu hayot beruvchi gʻoyalar va tushunchalar oqimi bolaning ruhiy dunyosiga kiradigan ulkan yorqin oyna. (V.A. Suxomlinskiy). Zamonaviy taʼlim texnologiyasi, hech qachon boʻlmaganidek, bolalarning intellektual rivojlanishiga tayanadi. Oʻyin orqali oʻrganish ushbu kontseptsiyaga toʻliq mos keladi. Oʻyin rivojlanish yoshiga ega boʻlgan etakchi maktabgacha faoliyatdir. Keyingi bosqichlarda oʻyin yoʻqolmaydi, balki oʻsib borayotgan bolaning, oʻsmirning, yigitning etakchi faoliyatini toʻldiradi. Maktabgacha taʼlimga qoʻyiladigan zamonaviy talablar oʻqituvchilarni taʼlimni rivojlantirishga, maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv, oʻyin, izlanish va taʼlim oʻzaro taʼsiri elementlarini sintez qiluvchi yangi texnologiyalardan foydalanish zaruriyatini yoʻnaltiradi. Interfaol pedagogik texnologiyalarni taʼlim jarayoniga tatbiq etish taʼlim jarayonini shakllantirishga qaratilgan.

maktabgacha yoshdagi bolalarning integrativ fazilatlari, zamonaviy ta'lim standartlari tomonidan qo'yilgan vazifalarga muvofiq boshqalar bilan muloqot qilishning konstruktiv usullari va vositalarini o'zlashtirish.

Interaktiv ta'lim texnologiyasi nima?

"Interaktiv" so'zi inglizcha "interact" so'zidan olingan. "Inter" "o'zaro", "harakat" harakat qilish degan ma'noni anglatadi. muloqot qilish yoki suhbat rejimida bo'lish qobiliyati. Shu sababli, interfaol ta'lim o'quvchining o'quv muhiti bilan o'zaro ta'siriga asoslanadi, bu tajribaning o'rganish sohasi bo'lib xizmat qiladi. Interfaol ta'limning mohiyati shundan iboratki, o'quv jarayoni barcha maktabgacha yoshdagi bolalarning doimiy faoliyati va o'zaro ta'siri sharoitida amalga oshiriladi. Doimiy hamkorlik va o'zaro ta'lim mavjud: tarbiyachi-bola, bola-bola. Shu bilan birga, tarbiyachi va bola teng huquqli ta'lim sub'ekti hisoblanadi. Bu darsda bir ishtirokchining boshqasidan ustunligini istisno qiladi. Interfaol usullardan foydalanib, bolalar fikrlashni, muloqot qilishni va qaror qabul qilishni o'rganadilar. Bu foyda o'zaro yordam muhitida yuzaga keladi, ot nafaqat yangi bilimlarni olishga imkon beradi, balki kognitiv faoliyatning o'zini ham rivojlantiradi, uni hamkorlik va hamkorlikning yuqori shakllariga aylantiradi. Interaktiv ta'limning maqsadlaridan biri qulay o'quv muhitini yaratishdir, masalan, o'quvchi o'z muvaffaqiyatini, intellektual kompetentsiyasini his qiladi, bu butun o'quv jarayonini samarali va samarali qiladi. Interaktiv faoliyat dialogik muloqotni o'z ichiga oladi, chunki u o'zaro yordam, o'zaro tushunish va muammolarni birgalikda hal qilishda ishtirok etishni talab qiladi. Interfaol texnologiya maktabgacha yoshdagi bolalarda yangi fazilatlar va ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan:

- har bir maktabgacha yoshdagi bolaning individual intellektual faoliyati faollashtiriladi;
- shaxslararo munosabatlar rivojlanadi, bolalar muloqotda muloqot to'siqlarini (qat'iylik, noaniqlik) engib o'tishni o'rganadilar, muvaffaqiyat holati yaratiladi;
- Har bir bolaning shaxsini o'z-o'zini rivojlantirish uchun o'z-o'zini tarbiyalash sharoitlari shakllanadi.

Bolalar bilan ishlashda interfaol texnologiyalarni joriy etish maktabgacha yoshdagi bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda bosqichma-bosqich amalga oshiriladi.

"Zanjir" interaktiv texnologiyasi (o'rta guruhdan).

Ushbu o'yinning maqsadi - jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantirish.

Bolalar aylanada turishadi va umumiy natijaga erishish uchun bir qator individual topshiriqlarni bajaradilar (topshiriqlar sifatida siz jamoa shaklini, diagrammani, algoritmni to'ldirishni, marshrutni chizishni va hokazolarni taklif qilishingiz mumkin). Bola uchun qadriyat: umumiy maqsad, umumiy natijaning mavjudligi hamdardlik va o'zaro yordam muhitini yaratadi, ularni bir-biri bilan muloqot qilishga majbur qiladi, muammolarni hal qilishni taklif qiladi.

O'yin: har bir bola umumiy faoliyatda ishtirok etadi; umumiy maqsaddan foydalanib, o'qituvchi empatiya va o'zaro yordam muhitini yaratadi.

Aqliy hujum - bu ijodiy faoliyatni rag'batlantirishga asoslangan muammoni hal qilish texnologiyasi bo'lib, unda bolalardan ehtimol ko'proq echimlarni, shu

jumladan eng xayoliy echimlarni ifodalash so'raladi. Foydalanish mumkin bo'lgan belgilangan mezonlarga ko'ra eng muvaffaqiyatlisini tanlang. Interaktiv aqliy hujum texnologiyasini qo'llashdan oldin siz:

- muhokama mavzusi bo'yicha ma'lumotlar to'plash;
- bolalar uchun savollar zanjirini ishlab chiqish;
- suratga olmoq;
- faoliyatni samarali tashkil etish variantlarini o'ylab ko'rish;
- muhokama qilinayotgan muammoning original yechimlari to'plamiga ega bo'lish;
- kutilmagan pedagogik vaziyatlarga tayyor bo'lish va ularni hal qila olish. Bundan tashqari, "Aqliy hujum" uchun birinchi ish bo'lishi kerak. Bolalarni o'yin qoidalari va uni qanday bajarish kerakligi bilan tanishtirish kerak. Yaxshiroq assimilyatsiya va ravshanlik uchun belgi qo'shish tavsiya etiladi. Belgilar bolalar bilan yaratilishi mumkin.

Shunday qilib, interfaol ta'lim, shubhasiz, pedagogikaning qiziqarli, ijodiy, istiqbolli yo'nalishidir. Bu maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik imkoniyatlarini hisobga olgan holda ularning barcha imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga yordam beradi. Interfaol texnologiyalardan foydalanish bolalarga atrofdagi dunyo, tengdoshlari va kattalar bilan munosabatlari haqidagi bilim va g'oyalarini boyitish imkonini beradi, bolalarni ijtimoiy munosabatlar tizimida faol o'zaro munosabatda bo'lishga undaydi. Bundan xulosa qilish mumkinki, ta'lim

vazifalari va tarbiya yoʻnalishlarining mazmunini amalga oshirish uchun bugungi kunda interfaol oʻyin texnologiyalarini joriy etish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oʻzbekiston Respublikasining boshlangʻich va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qoʻyiladigan davlat talablari (2018-yil 4-iyul)
2. Maktabgacha taʼlim pedagogikasi. P. Yusupova. – T., “Oʻqituvchi” 1993 yil.
3. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “2017-2021-yillarda maktabgacha taʼlim toʻgʻrisida

Taʼlim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida PQ-2707

Qaror, 2016 yil 29 dekabr.

"Maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik rivojlanishi"

Kenjayeva Zamira Nuriddinovna

Navoiy viloyati Nurota tumani

8-sonli DMTT tarbiyachisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6483670>

Annotatsiya: Ushbu maqolada jajji bolajonlarimizni ertangi kuni yorug' va porloq bo'lishi uchun maktabgacha yoshdagi bolalarimizni psixologik rivojlanishi qanchalik muhim ekanligi to'g'risida so'z boradi.

Kalit sozlar: oz-ozini rivojlantirish, epizodik muloqot, talim-tarbiya.

Maktabgacha yoshdagi psixologiya maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi Bolalarni rivojlantirish va tarbiyalashda maktabgacha yoshdagi psixologiya masalalari muhim va ahamiyatlidir. Gap shundaki, dunyoni to'g'ri

idrok etishning asoslari bolalikdan qo'yilgan. Ular keyinchalik shaxs dunyosining individual rasmini shakllantirishga yordam beradi, o'z-o'zini anglashni shakllantirishga hissa qo'shadi. Psixologiya bolaning rivojlanishidagi muvaffaqiyat darajasini belgilaydigan ko'plab o'zaro bog'liq komponentlarni o'z ichiga oladi. Albatta, barcha bolalar bir xil bo'lishi mumkin emas. Ularning har birining rivojlanishi boshqacha tarzda davom etadi. Biroq, Psixologiya o'rganadigan va ta'lim va rivojlanishning asosiy tamoyillariga asoslanadigan umumiy komponentlar mavjud: mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga qodir shaxsni tarbiyalash. Bu juda muhim vazifa va uni hech qachon e'tibordan chetda qoldirmaslik kerak. O'zingizning harakatlaringiz va harakatlaringiz uchun javobgarlik o'z-o'zidan paydo bo'lmaydi, buning uchun siz muayyan harakatlar qilishingiz kerak. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasining xususiyatlari ko'rib chiqiladi. Ma'lumotlar ushbu guruh bolalari bilan ishlaydigan o'qituvchilar uchun, shuningdek, ota-onalar uchun foydali bo'ladi. Yosh chegaralari Bolalar psixologiyasi haqiqatan ham ajoyib fandır. Maktabgacha yosh - har bir inson hayotidagi qiziqarli davr. Ushbu davrning yosh chegaralari juda katta: uch yoshdan etti yoshgacha. Maktabgacha yoshdagi psixologiyaning o'ziga xos xususiyatlari asosan bolaning qaysi guruhga tegishli ekanligi bilan belgilanadi. Shunga ko'ra, ta'limga yondashuv biroz boshqacha bo'ladi. Erta maktabgacha yoshdagi psixologiya jinsi, kattalar tomonidan e'tiborga olinishi kerakligi kabi tushunchalarni o'z ichiga oladi. Ushbu guruhga uch yoshdan besh yoshgacha bo'lgan bolalar kiradi. Kattaroq maktabgacha yoshdagi psixologiya o'z-o'zini hurmat qilish va o'z-o'zini anglashni shakllantirish kabi muhim tarkibiy qismlarni hisobga oladi. Ushbu davr uchun yosh oralig'i besh yildan etti yilgacha. Yetakchi faoliyat Rivojlanishning har bir davri o'ziga xos kasbi bilan tavsiflanadi, bu hozirgi

vaqtda shaxs uchun eng talabchan va eng muhim hisoblanadi. Kichik maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologiyasi shundayki, ular turli xil narsalar bilan o'ynashni yaxshi ko'radilar. Ular uchun faqat o'yinchoqlar bilan muloqot qilish qulayroq bo'lsa-da: kublardan "uylar" qurish, plastilindan haykaltaroshlik qilish, mozaika yoki piramida yig'ish. Boshqa bolalar bilan muloqot epizodik bo'lib, ko'pincha nizolar bilan tugaydi. Besh yoki olti yoshida bola tengdoshlari bilan muloqotga muhtoj bo'la boshlaydi. Agar shu vaqtga qadar u biron sababga ko'ra bolalar bog'chasiga borishni boshlamagan bo'lsa ta'lim muassasasi, keyin uning rivojlanishi hatto orqada qola boshlashi mumkin. Gap shundaki, muvaffaqiyatli ijtimoiylashuv uchun chaqaloq tengdoshlar jamoasida bo'lishi kerak. O'zini boshqalar bilan taqqoslash barcha diqqat, xotira, fikrlash, tasavvur, nutqni rivojlantirish uchun kuchli turtki beradi. Besh-olti yil ichida etakchi faoliyat - bu syujet rolli o'yin... Bola tengdoshlari bilan muloqot qilishga intiladi. Agar siz katta yoshdagi bolalarni kuzatsangiz va tayyorgarlik guruhlari, ularning kichik orollarga bo'linishini sezasiz. Ushbu kichik kichik guruhlar odatda qiziqish bo'yicha birlashtiriladi. U yoki bu mikrokollektivni tanlashda shaxsiy hamdardlik muhim rol o'ynaydi.

Va agar yosh maktabgacha yoshdagi psixologiya kattalar tomonidan ma'qullanishi zarurligiga asoslangan bo'lsa, katta yoshdagi bolalar uchun ularning individualligini ko'rsatish imkoniyati katta ahamiyatga ega. Ehtiyojlarni oshkor qilish tengdoshlar bilan o'zaro munosabatlar jarayonida sodir bo'ladi. Maktabgacha yoshdagi psixologiya shundayki, ular guruh tomonidan qabul qilinishi uchun birinchi navbatda jamoaviy faoliyatga intiladi. Ular individual aloqalarni o'rnatishlari, yangi do'stlar orttirishlari va tengdoshlari bilan munosabatlarni saqlab

qolishlari kerak. Neoplazmalar Har bir yosh davrida inson hal qilinishi kerak bo'lgan muayyan vazifaga duch keladi. Maktabgacha yoshdagi bolalikda bir nechta bunday neoplazmalar mavjud: Ishingiz natijalarini ko'rish qobiliyati. Bola o'z harakatlaridan va harakatlaridan xulosa chiqarishni o'rganadi. Ya'ni, ma'lum qadamlar natijasida juda aniq reaksiya paydo bo'lishini asta-sekin anglash keladi. To'rt yoshga kirgan bola, agar siz bolalar bog'chasidagi mashg'ulotlarga berilib, boshqalarga aralashsangiz, o'qituvchini norozi qilishingiz mumkinligini bilib oladi. Nutqning rivojlanishi maktabgacha yoshdagi bolalik davrida kuchli neoplazma hisoblanadi. Birinchidan, bola so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishni, keyin jummalarni qurishni o'rganadi. Besh-olti yoshga kelib, nutq to'g'ri shakllangan, malakali, murakkab jumlar bilan to'ldirilgan bo'ladi. Tengdoshlar bilan muloqot. Hayotning maktabgacha yoshida bola boshqalar bilan muloqot qilishni o'rganadi. U vaziyat yoki shaxs haqida o'z fikrini shakllantirishni boshlaydi, shaxsiy hamdardlik paydo bo'ladi. Inqiroz davri Bolaning rivojlanishi, qoida tariqasida, progressiv harakatlarda emas, balki sakrash va chegaralarda sodir bo'ladi. Ota-onalar va o'qituvchilarning kuzatishlariga ko'ra, kecha chaqaloq o'zini bir xil tutgan bo'lsa, bugun u boshqacha harakat qila boshladi. Darhaqiqat, unda o'zgarishlarga tayyorlik uzoq vaqt davomida shakllangan edi, ammo bunga ishonch yo'q edi. yangi ehtiyoj namoyon bo'lishi mumkin. Psixologiyada inqiroz bosqichi fikrlash tarzini, atrofdagi voqelikni bir butun sifatida idrok etish qobiliyatini o'zgartiradigan burilish nuqtasi deb ataladi. Ota-onalar o'g'li yoki qizining hayotidagi muhim o'zgarishlarni o'tkazib yubormaslik uchun juda ehtiyot bo'lishlari kerak. Rivojlanish psixologiyasi bu qiyin davrda bola bilan qanday munosabatda bo'lishni o'rganadi. Maktabgacha yosh - bu bolalikning o'ziga xos dunyosi bo'lib, bola o'zini sevishini, barcha muammolardan himoyalanganligini his qilishi kerak. Besh-olti

yoshida o'g'il ham, qiz ham o'z dunyosida yashaydi, bu kattalar dunyosidan juda farq qiladi. Inqiroz davri har doim ota-onalar farzandlari bilan munosabatlarda nimaga intilishlari kerakligini ko'rsatadi va bolaning o'zi manfaatlarini tushunishga yordam beradi. Uch yoshida chaqaloq ona va dadadan hissiy jihatdan ajralib turishga muhtoj: u o'zini odam kabi his qila boshlaydi. Negativizm tuyg'usi, hamma narsada kattalarga qarama-qarshilik qilish, mustaqillikni har tomonlama ko'rsatish istagi bor. "Men o'zim" - bu o'zining individualligini himoya qilish zarurati bilan bog'liq bo'lgan uch yilga xos xususiyatdir. Maktabgacha yoshdagi bolalikning ikkinchi inqirozi o'z-o'zini anglashni rivojlantirish va maktabga tayyorgarlik bilan bog'liq. Odatda olti-etti yoshda sodir bo'ladi. Bola jamiyat unga ma'lum talablar qo'yishini anglay boshlaydi va bundan buyon u o'ziga yuklangan umidlarni qondirishi kerak. U mustaqillikka yanada ko'proq intiladi, lekin hozir uning uchun ijtimoiy guruhga qabul qilinishi juda muhim. Bolalikning eng qiziqarli bosqichlaridan biri bu maktabgacha yoshdir. Rivojlanish psixologiyasi o'z vazifasi sifatida shaxs shakllanishining muhim davrlarini o'rganishni qo'yadi. Jinsni aniqlash Uch yoshda bola o'g'il yoki qiz ekanligini biladi. Bundan tashqari, chaqaloq, shubhasiz, sinfdoshlarining jinsini qanday aniqlashni biladi. Birinchidan, chaqaloq xuddi shu jinsdagi ota-onasi bilan tanishadi, unga taqlid qilishga harakat qiladi. O'g'il bolalar otalariga e'tibor berishadi, ular kuchli va jasur bo'lishni xohlashadi.

Qizlar o'zlarini onalari bilan bog'lashadi, unga taqlid qilishadi. Besh yoki olti yoshida qizi oshxonada yordam berishni, oilaning barcha kundalik ishlarida qatnashishni boshlashi mumkin. Odatda, bolalar ichida yosh guruh o'z jinsi

vakillari va qarama-qarshiliklari bilan osongina muloqot qilish. Ammo, taxminan besh yoshga etganida, bola bir xil jinsdagi a'zolar bilan ko'proq muloqot qilishni boshlaydi. Qizning qiz do'sti bo'lishi, u bilan qo'g'irchoq o'ynashi, sirlarini baham ko'rishi kerak va u hozircha yigitlarga unchalik qiziqmasdan qaraydi. Rivojlanishning ushbu bosqichida ular uning uchun boshqa sayyoradan kelgan mavjudotlardir. Ko'pgina maktabgacha yoshdagi bolalar o'zlarining jinsini so'zsiz qabul qilishadi va bundan juda mamnun. Misol uchun, o'g'il bolalar qizlarni zaif deb hisoblab, ularni yomon ko'rishlari mumkin, lekin ular o'zlarining kuchlari bilan faxrlanadilar. Kichik maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologiyasi shundayki, ular o'zlarining ichki dunyosiga ko'proq e'tibor berishadi va jinsga qarab do'stlik munosabatlarini o'rnatishni afzal ko'radilar. Bolaning asosiy ehtiyoji Har bir kichkina odam birinchi navbatda o'zini sevishini his qilishni xohlaydi. Bolaning oilada o'zi kabi to'liq qabul qilinishini tushunishi kerak, lekin hech qanday yaxshilik uchun emas. Axir, aks holda u o'zini yomon, sevgiga loyiq emas deb hisoblay boshlaydi va yaxshiroq munosabat... Ota-onalar o'z farzandlariga ma'lum bir xulq-atvor modelini yuklaganlarida, ular, albatta, ular qanchalik xafa bo'lishlari haqida o'ylamaydilar. Ichki dunyo chaqaloq, sizni aldangan, chalkash, keraksiz his qiling. Bolaning asosiy ehtiyoji sevgidir. Ota-onaning vazifasi esa unga o'zini to'liq qabul qilinganligini his qilishiga yordam berishdir. Maktabgacha yoshdagi psixologiya bolaning ichki dunyosi va hissiy ehtiyojlarini o'rganadi. Agar ular e'tiborga olinmasa, kichkina odam umidsizlik holatini boshdan kechiradi, bu hech qanday tarzda shaxsiyatning umumiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsata olmaydi.

Shunday qilib, rivojlanish psixologiyasi o'z-o'zini anglashni shakllantirish, inqirozlarni bartaraf etish, xulq-atvor xususiyatlarini o'rganish masalalari bilan

shug'ullanadi. Maktabgacha yosh - shaxsning har tomonlama rivojlanishidagi muhim bosqich. Aynan shu davrda kichkina odam jamiyatning asosiy saboqlarini oladi, boshqalar bilan samarali munosabatda bo'lishni o'rganadi. Ota-onalar va o'qituvchilar bolani barcha harakatlarida har tomonlama qo'llab-quvvatlashlari, har xil narsalarga barqaror qiziqishni shakllantirishga hissa qo'shishlari kerak. foydali faoliyat, rivojlantirish ijodiy fikrlash, vaziyatni bir vaqtning o'zida bir necha tomondan ko'rish qobiliyati.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Klimov E. A. Puti v professionalizm. - M.: Filinta, 2003.
2. Karimova V. M. Psixologiya.- T. : 2000.
3. Nishonova Z. T. , Alimbaeva M. V. Psixologik xizmat. -T.: Fan va texnologiya markazi, 2014.
4. G'oziev E.E. Psixologiya. Toshkent, 2008

**KO'PRIK INSHOOTLARI KONSTRUKSIYALARIDA QO'LLANADIGAN
KOMPOZITSION MATERIALLARNING AFZALLIKDARI VA ASOSIY
FIZIK-KIMYOVIY TAVSIFLARI**

MTIEK-2 guruhi magistranti **Adambayeva Yulduz Kaxramanovna**

Ilmiy rahbar: t.f.n., prof. **Raupov Chorikul Salixovich**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6516814>

Annotatsiya: Ko'prik inshootlari konstruksiyalarida qo'llanadigan kompozitsion materiallarning afzalliklari va asosiy fizik-kimyoviy tavsiflari, kompozitsion materiallardan foydalanishda jahon tajribasi o'rganib chiqilgan.

(The advantages and basic physico-chemical characteristics of composite materials used in bridge structures, world experience in the use of composite materials are studied)

Kalit so'zlar: Kompozit (kompozitsion) material, mustahkamlik, bikirlik, eguvchi moment, ko'ndalang kuch.

(Composite material, strength, brittleness, bending moment, transverse force)

Xorijiy tajribaga muvofiq kompozit materiallarning afzallikdari. Xorijiy tajriba tahlili yuk tushadigan konstruksiyalarni kuchaytirishda kompozit materiallarni qo'llashning maqsadga muvofiqligi va yaqqol samaradorlikka egaligidan dalolat beradi. Kuchaytirish uchun kompozitsion material turini tanlash foydalanish shart-sharoitlari hamda kuchaytirilayotgan konstruksiyaning nima uchun mo'ljallanganligidan kelib chiqib tanlanadi. Kompozitsion materiallarning temirbeton konstruksiyani kuchaytirishda jiddiy ahamiyatga ega bo'lgan fazilatlaridan biri – ularning emirilishga qadar elastik deformatsiyalanishi bo'lib, ya'ni ular plastik xususiyatga ega bo'lmay, ularning uzilishi (emirilishi) ham mo'rtlik ko'rinishda bo'ladi. Shuning uchun temirbeton elementlarni kompozit materiallar bilan kuchaytirishni loyihalashda ushbu materiallar bilan birga qo'llanadigan beton va po'latning elastik deformatsiya qiymatlari cheklab qo'yilishi talab etiladi [1-3]. Shuningdek kompozitsion materialning elastik deformatsiyasi kuchaytirilayotgan konstruksiyada zo'riqlarning qayta taqsimlanishiga ko'maklashmasligini yodda tutish kerak.

Ba'zi hollarda egiluvchi temirbeton konstruksiyalar uchun oldindan zo'riqtirilgan kompozitsion materiallardan foydalanishga yo'l qo'yiladi. Oldindan zo'riqtirilgan kompozitsion material polosalarini qo'llash zo'riqtirilmaganlari oldida qator ustunliklarga ega [1-3]: kuchaytirilayotgan konstruksiyaning qarshilik momenti kattalashadi, yoriqlar hosil bo'lish jarayoni sekinlashadi, kuchaytirish materialining kichikroq kesimli bo'lishi talab etiladi, temirbeton konstruksiyaga tushishiga ruxsat etiladigan yuk ham kattalashadi. Biroq, jiddiy kamchiliklardan biri sifatida ishlar texnologiyasi murakkablashuvi tufayli ish qiymati va mehnattalabligining ortishi

hamda qo‘shimcha asbob-uskunalar qo‘llanishi, ishlar davomiyligining ortishini ko‘rsatish mumkin [1-3].

Ko‘tarish imkoniyati hamda foydalanishga yaroqlilikni oshirish, shuningdek foydalanish va transport xarajatlarini kamaytirish, konstruksiyalarni kuchaytirish maqsadida, asosan, ajoyib fizik-mexanik xususiyatlarga ega bo‘lgan ugletola asosidagi kompozit materiallar qo‘llaniladi.

Seysmobardoshlilikni oshirishda shishatola asosidagi edirilishga bardoshli mato so‘zsiz ustunlikka ega. Ko‘prik tayanchlarini transport shikastlanishlaridan himoya qilish zarurati tug‘ilganida kevlar tolasi asosidagi matolar qo‘llaniladi.

Zika kompaniyasi (Shveysariya) ko‘priklar qurilishi va ularni qayta tiklash sohasida faol ish olib bormoqda [4]. Kompaniyaning ko‘prik qurilishi va ta‘miri uchun mo‘ljallangan materiallari va ilg‘or texnologiyalari Rossiyadagi yuzlab ko‘priklar va yo‘l o‘tkazgichlar qurilishi va rekonstruksiyasida muvaffaqiyat bilan qo‘llangan va qo‘llanilmoqda [4].

Temirbeton konstruksiyalarni polimer materiallar yordamida kuchaytirishni qo‘llangan material turlariga qarab sinflash (tasniflash) mumkin [53]: suyuq polimer (epoksid) tarkiblar (bir- va ko‘p komponentli); epoksid tarkib shimdirilgan uglerod tolali plastinalar; yuqori darajadagi mustahkam uglerod tolali qoplamalar (polosalar va polotnolar); polimerlarning armaturalangan tolalaridan tashkil topgan xivich (simli o‘rama).

Ugletolalar asosidagi kompozitlarni tatbiq etish jarayonida ularni qurilish konstruksiyasida ishonchli mahkamlash muammosiga duch kelindi. Armatura elementining mahkamlanishi uning konstruksiya ishiga qo‘shilishini ko‘zda tutib,

tushgan kuchning qayta taqsimlanishiga ko'maklashishi, texnologik bo'lib, uzoq muddat xizmat qilishini ta'minlashi kerak edi. Eng muvofiq mahkamlash tizimi montaj uchun qo'llanadigan maxsus epoksidli elim qo'llanishini o'z ichiga oladi.

Kompozitson materiallarning afzalliklari [1-4]:

ugletola cho'zilishga yuqori mustahkamlik va elastiklik moduliga ega;

epoksidli kompaundning yuqori adgezion tavsiflari ugletolani har qanday yuza bilan ishonchli birikishini ta'minlaydi;

ugleplastik tajovuzkor muhit ta'siriga yuqori bardoshlikka ega, inertli va korroziyaga uchramaydi.

Mapei FRP va FRG Systems tizimidan foydalanishdagi afzalliklar:

Mapei FRP va FRG System tizimi materiallaridan foydalanish tiklashning an'anaviy texnologiyasi bilan solishtirganda bir qator afzalliklarga ega, ular orasida quyidagilar ayon hisoblanadi:

yotqizishning oddiyliigi va tezkorligi: o'zining o'ta engilligi sababli materiallar maxsus asbob-uskuna va texnikalarni qo'llamasdan yotqiziladi, cheklangan ishchilar soni bilan, juda qisqa vaqt ichida va konstruksiyaning ekspluatatsiyasini to'xtatmasdan;

uzoqqa chidamliliging yuqoriligi;

mexanik tavsiflarining yuqoriligi;

qo'llaniladigan kuchaytirishning an'anaviy usulda bajariladigan listli po'latga nisbatan korroziyasi sodir bo'lmaydi;

konstruksiyaning massasi oshmaydi: Mapei FRP va FRG System yordamida tiklash strukturali kuchaytirilgan elementlarning massasini oshirmaydi. Bu omil juda muhim, chunki seysmik mintaqada joylashgan konstruksiyalarda yuklar konstruksiya massasiga to'g'ri proporsional.

Ko'prik inshootlari konstruksiyalarida qo'llanadigan kompozitson materiallarning asosiy fizik-kimyoviy tavsiflari 1 va 2-jadval hamda 1 va 2-rasmlarda keltirilgan .

1-jadval. Kompozitson materiallarning tavsiflari

Material	Elastiklik moduli E, GPa	Cho'zishdagi mustahkamlik chegarasi σ_r , MPa	Uzilishdagi deformatsiyasi ϵ_r , %
E-shisha	70...80	2000...3500	3,5...4,5
Ugletola (yuqorielastikli)	390...760	2400...3400	0,5...0,8
Ugletola (yuqorimustahkamli)	240...280	4100...5100	1,6...1,73
Aramid-tola	62...180	3600...3800	1,9...5,5
RVO	270	5800	2,1

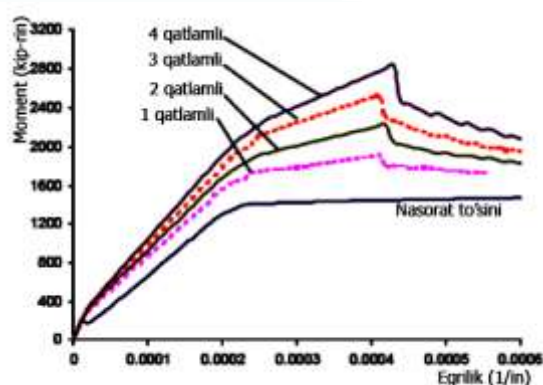
2-jadval. Epoksid elim Sikadur® turidagi rastvor

Tavsiflari	Sikadur® lentalari uchun elim	Sikadur® sementli rastvor	Sikadur® xoltlar uchun elim
------------	-------------------------------	---------------------------	-----------------------------

Siqilishdagi mustahkamligi, MPa	> 95	> 75	> 65
Qirqilishdagi mustahkamligi, MPa	>6	>6	> 6
Beton bilan adgeziyasi, MPa	> 4 (betonning sinishi)	> 4 (betonning sinishi)	> 4 (betonning sinishi)
Elastik moduli, MPa	≥12800	≥ 9000	≥ 3800

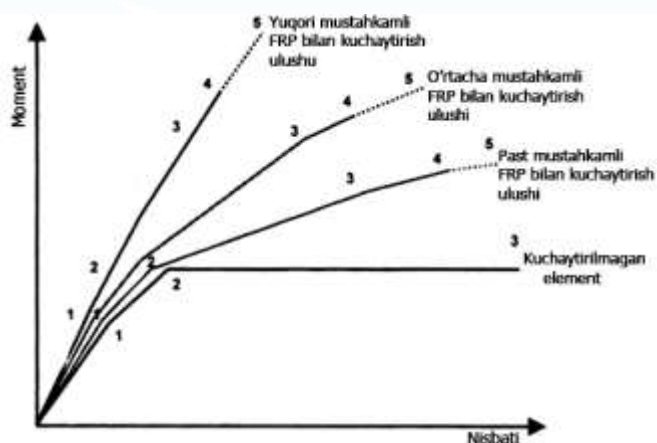
Quyida egiluvchi elementlarni KM bilan kuchaytirish namunalari va ularning yuk ko'taruchanligini taqqoslash to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan.

1-rasm. Har xil sonli kuchaytirish qatlamlari bilan “moment - egrilik” diagrammasi

10.2-rasmda ko'priklar to'sinlarini har xil mustahkamli kompozit materiallar bilan kuchaytirishdagi “Moment – egrilik” diagrammalarini taqqoslash keltirilgan.

2-rasm. “Moment - egiklik” orasidagi nisbiy diagramma: 1 – beton cho‘zilishidan sodir bo‘lgan yoriqlar; 2 – yumshoq po‘lat; 3 – betonning cho‘zilishdagi chegarasi; 4 – FRP ning uzilishigacha tishlashishning buzilishi; 5 – FRP ning uzilishi

Shveysariyaning "Zika" kompaniyasi. Shveysariyaning "Zika" kompaniyasi tomonidan suv dispersiyasi asosida ishlab chiqilgan epoksidli tarkiblarni qurilish konstruksiyalarining hatto nam yuzasiga ham qo‘llash mumkin.

Shveysariyaning "Zika" firmasining “Zika karbodur” tizimi ham yuksak talablarga javob beradi. O‘zining universalligi va texnologiyabopligi sababli u jahon qurilish amaliyotida keng qo‘llanilmoqda.

Kuchaytirish tizimi asosan to‘sin va to‘sinli plitalarning 50 t ga qadar oraliq eguvchi momentlarini qabul qila oladigan turli kesimli “Zika karbodur” ugleplastik polosalari, to‘sinli konstruksiyalardagi ko‘ndalang kuchlarni qabul qilish uchun

mo'ljallangan G-simon "Zika karbosher" xomutlari, egiladigan va nomarkaziy siqilgan konstruksiyalardagi asosiy cho'zuvchi kuchlanishlarni

qabul qila oladigan ugletoladan tashkil topgan «Zika karbovrab» to'qilgan mato (xolsti) ko'rinishidagi armatura elementlarini o'z ichiga olgan [4].

Bikirlik va yoriqbardoshlilikni oshirish uchun ugleplastik armaturani dastlab taranglatish mumkin. Temirbeton konstruksiyalarni kuchaytirish usulini ishlab chiqishda kuchaytirish elementlarini tashqi muhitning agressiv ta'siridan himoya qilish hamda ularning kuchaytirilayotgan konstruksiya bilan birga ishlashini ta'minlash muammolarini hal qilishga to'g'ri keladi.

Muhim (mas'ul) temirbeton konstruksiyalarni kuchaytirish uchun mo'ljallangan ugleplastikli tizimda armaturali mahsulotlarning uch turi mavjud:

Eguvchi moment ta'siri zonasidagi to'sin konstruksiyalarini kuchaytirish uchun «Zika karbodur» ugleplastik polosalari;

Ko'ndalang kuch ta'siri zonasidagi egiluvchi konstruksiyalarni kuchaytirish uchun «Zika karbosher» G-simon xomutlari;

Bir tomonlama armaturalashni qo'llash, ko'ndalang kuchni qabul qilish va halqa (oboyma) xosil qilish uchun ugletoladan to'qilgan mato.

Yuqorida aytib o'tilgan tashqi armaturalash elementlari, temirbeton konstruksiyada ugletola bilan birga etkazib beriladigan yuqori mustahkam epoksidli kompaund yordamida mahkamlanadi. Ugleplastikli armatura elementlari qo'llanishining samaradorligi yuzani tayyorlash hamda beton yuzasiga elimlash sifati bilan belgilanadi.

Adabiyotlar

1. ACI Committee 440 (2003). Guide for Design and construction of externally bonded FRP systems for strengthening concrete structures.
2. Bridge Engineering Handbook, Second Edition: Construction and Maintenance. Edited by Wai-Fah Chen and Lian Duan. © 2014 by Taylor & Francis Group, LLC CRC Press is an imprint of Taylor & Francis Group, an Informa business. International Standard Book Number-13: 978-1-4398-5233-0 (eBook - PDF). – 646 pp.
3. Raupov Ch. Strength calculation of reinforced concrete t-beams of bridges with high-strength composite materials. Transport problems. VI International conference. Silesian University of Technology Publication. Faculty of Transport. 2014. pp. 650–659.
4. Материалы компании ООО «Зика». www.sika.ru.

**KO'PRIK INSHOOTLARI KONSTRUKSIYALARIDA QO'LLANADIGAN
KOMPOZITSION MATERIALLARNING TURLARI**

MTIEK-2 guruhi magistranti **Adambayeva Yulduz Kaxramanovna**

Ilmiy rahbar: t.f.n., prof. **Raupov Chorikul Salixovich**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6516848>

Annotatsiya: Ushbu maqolada ko'prik inshootlari konstruksiyalarida qo'llanadigan kompozitsion materiallarning turlari va vazifalari batafsil keltirib o'tilgan bo'lib, kompozitsion materiallardan foydalanishda jahon tajribasi o'rganib chiqilgan.

(This article describes in detail the types and functions of composite materials used in bridge structures, the world experience of using composite materials is studied)

Kalit so'zlar: Kompozit (kompozitsion) material, mustahkamlik, bikirlik, seysmochidamlik, seysmik himoya.

(Composite material, strength, sensitivity, seismic resistance, seismic protection.)

Kompozit (kompozitsion) material (KM) – bu ikki va undan ko'p komponentlardan tashkil topgan, sun'iy yaratilgan bir jinsli bo'lmagan yaxlit material. Ko'pchilik kompozitlarda komponentlarni matritsa (yelim) va unga kiritilgan armaturalovchi element (tola) larga ajratish mumkin. Konstruksion vazifadagi kompozitlarda armaturalovchi elementlar odatda materialning zaruriy mexanik tavsif (mustahkamlik, bikirlik va sh.o'.) larini ta'minlaydi, matritsa esa armaturalovchi elementlarni kuchaytiriladigan konstruksiya bilan birgalikdagi ishini ta'minlaydi [1].

Chet davlatlarda kompozitsion materiallardan, hususan fibroarmaturalangan plastiklardan faol foydalanish Ikkinchi jahon urushidan keyin boshlandi. AQSh da o'tgan asrning 50-yillaridayoq avtomobil sanoatida avtomashinalarning ayrim qismlari va tugunlarini tayyorlash uchun bu materiallar qo'llanilgan. Aerokosmik tarmoq an'anaviy metallga nisbatan charchoq sinishga kam duchor bo'ladigan, uchish va kosmik apparatlar ishlab chiqarish uchun engil va yuqori mustahkamli kompozitlardan foylangan. Bu materiallar mudofaa sanoati, sport buyumlari va sh.o' larda o'zining keng tatbiqini topdi [1-4].

Tolalarning turlari: uglerodli; aramidli; bazaltli; shisha tolali.

Tashqi armaturalash sistemasi (TAS): yuzani tiklash uchun ta'mirlov tarkibi, gruntovka qilish, shpaklyovka, xolst, plastina va ularni yotqizish uchun epoksid elim, himoya qoplamalarini o'z ichiga oluvchi materiallarning kompleks sistemasi.

TAS ning mohiyati – qurilish konstruksiyalarda cho'ziluvchi kuchlarni qabul qilish. Kuchlar armaturalovchi elementlarga maxsus adgezion tarkiblar (epoksid elim) orqali uzatiladi.

Quyida ko'prik konstruksiyalarida qo'llaniladigan kompozit materiallarning turlari keltirilgan.

Uglerodli lenta

Uglerodli to'r

MapeWrap CBI-AX

MapeWrap

GQUADRI-AX

MapeWrap GUNI-AX

MapeWrap

CQUADRI-AX

Shisha tolali PM

Ikki yo'nalishli ugleplastikli PM

*Sterjen (o'zak)li va
plastinasimon PM*

Uning vazifalari quyidagilardan iborat [1-4]:

loyihalash va qurishda – material sarfini saqlagan holda ta'mirlararo muddatni oshirish bilan ko'tariladigan konstruksiyalarning seysmochidamligi, mutahkamligi va ishonchliligini oshirish;

rekonstruksiya qilishda – oshirilgan yuklarni qabul qilish yoki o'zgartirilgan konstruktiv sxema bo'yicha ish qobiliyatini ta'minlash uchun;

kuchaytirishda – tabiiy omil va tajovuzkor muhit yoki mexanik ta'sirlarning uzoq muddat ta'sir qilishi natijasida sodir bo'lgan beton sinishi va armaturaning chirishi oqibatlarini bartaraf etish.

Xolst: konstruksiyaning ko'taruvchanlik xususiyatini tiklash uchun mo'ljallangan, yuqori elastiklik moduli bilan uglerod tola asosidagi matoli material

Plastina: konstruksiyaning ko'taruvchanlik xususiyatini tiklash uchun mo'ljallangan, polimer matritsa bilan birlashtirilgan, uglerod tolaga ega bo'lgan material.

Bog'lovchi: kuchaytiriladigan konstruksiyaning yuzasiga xolst yoki plastinalarni elimlash uchun mo'ljallangan, epoksid smola asosidagi ikki komponentli yuqori mustahkamli polimer.

KM larni tanlash shunday jarayonki, u ekspluatatsiya qilinayotgan inshootlarning beton, po'lat, terim va yog'ochli konstruksiyalarini statik va dinamik tiklash uchun kuchaytirish metodikasiga kiradi. Mapei tizimi 20 yil davomida kuchaytirishning polimer asosi va Mapei FRP System tolali klassik tizim noorganik asos va Mapei FRG System tolali zamonaviyroq tizimi, hamda MapeWrap EQ System seysmik himoyaning innovatsion sistemasigacha mukammallashtirilgan va tizimlashtirilgan.

FRP materiallari yordamida o'ziga xos ishlarni bajarish [1-2]:

uchastkaning egilish va siljishga mustahkamligini oshirish lozim bo'lgan joylarida restavratsiya, singan konstruksiyalarni statik va seysmik tishlash;

bo'ylama armaturalashni oshirishning zamonaviy usullari talab etiladigan joylarda ko'taruvchanlik xususiyati yoki plastikligini yaxshilash uchun, siqilgan va bukilgan element (kolonna, ko'prik tayanchi, tutun chiqaradigan quvur) larni ko'ndalang o'rash;

deformatsiyalangan elementlarni, cho'zilishda yuklar ta'siriga uchragan uchastkalarini tashqi o'ram yordamida kuchaytirish;

zarbalar ta'sirida qisman shikastlangan konstruksiyalarni tiklash;

seysmik faollikdan so'ng massasini oshirmasdan gumbazli konstruksiyalarni tiklash va restavratsiya qilish;

seysmik faollikdan so'ng tiklash maqsadida to'sin-kolonna tugunlarini o'rash;

sxemalarini o'zgartirmasdan transport inshootlari elementlarini kuchaytirish;

yong'in vaqtida shikastlangan konstruksiyalarni ta'mirlash;

betonli konstruksiyalarda seysmik yuklarni bir xilroq qayta taqsimlash uchun KM bilan kuchaytirish.

Adabiyotlar

1. Raupov Ch. s., Ashrabov a.a. Transport inshootlari konstruksiyalarining yuqori mustahkamli polimer materiallar yordamida rehabilitatsiyasi/ 5a580603–«Ko'priklar

va transport tonnalaridan foydalanish» mutaxassisligi talabalari uchun o'quv qo'llanma. – Toshkent, O'ROvaO'MTV, 2013. – 114 b.

2. Материалы ЗАО «Холдинговая Компания «Композит»». 6_Simakiv__Armirovaniye_s_FibArm

3. ACI Committee 440 (2003). Guide for Design and construction of externally bonded FRP systems for strengthening concrete structures.

4. Bridge Engineering Handbook, Second Edition: Construction and Maintenance. Edited by Wai-Fah Chen and Lian Duan. © 2014 by Taylor & Francis Group, LLC CRC Press is an imprint of Taylor & Francis Group, an Informa business. International Standard Book Number-13: 978-1-4398-5233-0 (eBook - PDF). – 646 pp.

UZBEKISTAN

Kushchi of your disease clinical, diagnostic and treatment

indicators

To'ychiyev Umidjon Azamat o'g'li

Eshqobilov Azamat Umar o'g'li

Babadjanova Shaxlo Raxmonjonovna

Scientific head: Tog'ayeva Gulnora Siddiqovna

University Samarkand State Medical Pediatric faculty

Students

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6460967>

Annotatsiya: your guide to using the most recent available clinical disease kushchi the purpose of this article, was to consider the diagnostic and therapeutic aspects.

Key words: pituitary adenomasi, adrenokortikotrop hormone, kortikotrofin leasing hormone, ACTH gipersekretsiyasi, kushchi your disease

Work report

Kushchi've giperkortizolizm arise due to endogenous disease. This adrenokortikotropik hormon (acth) by a pituitary acth which separated adenomasi of gipersekretsiyasi associated with it .Pituitary ACTH secretion, along with bilateral cortisol causing adenomasi bostirilmagan gipersekresiyasi adrenokortikal giperplaziyani also produces .On examination or pituitary adenomasi xromofob bazofil anatomopatologik in most cases (especially large) is determined .

Your kushchi the spread of disease 40:1 000 000 people, and often occurs in women (sex ratio of 9:1 in favor of women) .Functional and non functional pituitary ACTH secretion adenomasi adenomalarining all of about 10-12% ,5,% 3 makes.Your kushchi cardiovascular disease and the metabolic appearances, as well as respiratory diseases, psychiatric complications, osteoporosis and the incidence of high levels to be associated with an increased risk of infections and lead to death. The effects of these endogenous giperkortizolizmning, even had been associated with a high incidence even after favorable treatment, for the reason that of your disease as early as possible kushchi his diagnosis and successful implementation of a treatment plan and low to bring you the results of the forecasts is very important. complications of the number.

Clinical appearance:the kushchi your presentation in patients with more than 50% of the diameter of 5 mm, which is smaller than the pituitary mikroadenomasiga if visual check (computed tomography and magnetic resonance), it is difficult to see through. Only 10% of the mass of the brain tissues or the region large enough to show the effects of flooding affect the composition of (or the contours of this balonlangan turcica enlargement or flood).

Pituitary ACTH which separated adenomasining clinical signs and symptoms of the contraction of the tumor (the tumor rarely occurs due to small) and many of cortisol and androgen (kushchi your disease) due to arise. A man had two sons, the two are as follows:

- • 50% cases of the total weight of the center sometimes with hawthorn directed to increase or fat distribution, especially in the trunk, in the abdominal cavity,

skapularlararo (“buffalo hips”) supraklavikulyar fat pashigida circular likely prognosis in the face (“moon face”)

- • hypertension
- • sensitive skin, bruises easily, the fragility of capillaries, purple-red line (the numbers side, the lower part of the abdomen, the root of the upper limbs, the breast), acne, redness of the skin, fungal infections, skin ulcers, bad lights .
- • the lower leg-whose swelling of hands
- • gipotrofiya and proximal limb muscles fatigue .
- • impaired glucose tolerance or 2-category of diabetes .
- • breaking the backbone of the pathological osteopeniya crunch or osteoporosis, aseptic necrosis of head fem pay
- • the skin and mucous membranes giperpigmentatsiyasi, ACTH-mutual activity, the effects of reactive mb this ACTHning at a high level (in addition to kushingdan syndrome and disease've kushchi) or ectopic ACTH secretion (as well as nelson's syndrome).
- • manik-depressiv psixoz, depression, emotional weakness, and dementia .
- • secondary amenoreya, hirsutizm, a decrease of sexual dinamikaning
- • leykotsitoz, limfopeniya, eozinopeniya, the decrease of immunity and frequent infections

This clinical appearances may vary from patient to patient. Some obesity, kushchi've syndrome, pseudo-kushchi ectopic acth secretion syndrome or other diseases such as your other belongs to.

Due to the incidence of many of kushchi've glyukokortikoidlar systemic disease and is associated with the increase of death.

Paraklinik studies of screening tests: Excessive secretion of kushchi kortizolning your disease screening tests, ACTH and change and the daily loss kortizolning pituitary-adrenal axis negative feedback is used to determine the mechanism of participating in affected glands. Kushchi lezyonni test to determine your approval or visual inspections are required in the diagnosis of disease. Approval and screening tests in conditions without the stress of transfer, the pituitary-adrenal axis-specific stimulyatsiyasini prevention is also important. Then the second level of the steroid hormone from the use of your account iatrogenik kushchi syndrome and you need to make an exception.

1. ACTH and cortisol levels in check daily changes

in the secretion of cortisol by the adrenal gland acth pulsatsiyalanuvchi manner along with pulsatsiyalanuvchi are removed. Kortizolning secretion is highest in the morning at 8:00 180-700 nm was recorded and/l in the range of 6,5 25,4 from mcg/dL, the value was pm. The peak hour minimum at 00:00 with a value of less than 3 was recorded. 6 mg/dl (100 nm/L). Because it is not recommended to take random blood samples in patients with kushchi your daily does not track changes in the blood of the common people. Recommended to repeat the test a few times was .

2. Check kortizolni for 24 hours in the urine (UFC)

, who laid the responsiveness of patients to the hospital in this test and uniqueness "in a night" from 1 mg dexamethasone test was high. Dosage radioimmunoassay, HPLC (high effective liquid xromatografik) or mass - spektrometriya methods. Normal values obtained using Radioimmunoassay in urine free cortisol levels using HPLC 90 mg/24 hours, and 50 mg/24 hours was high. High norms syndrome increased from two to three times the value of your kushchi shows. The method used in the diagnosis of failure of the adrenal glands because they are not in the separation of the urine less kortizolning/continued even healthy persons can be observed. Therefore, it is recommended to measure the size of kreatinin urine and to assess its quality are .

3. The night serum and salivary check kortizolini

In physiological conditions, the concentration of cortisol in blood serum half maximum, reached its peak at night. Serum and salivary kortizolini there is a strong correlation between the value of this will help you in stress conditions to identify them. The patient is sleeping or when he was awake half the night kortizolini collection in serum before bedtime and at least 48 hours after installing to the hospital was done by putting a catheter into the vessels. When sleeping in the blood serum of the patient kortizolning 5 mg/dl (140nmol/l) high or 7 at the time awake, 5 mg/dl (207nmol/l) (3,13) syndrome is characterized by kushchi from your high. If the value is 1,8 mg / dl (50 nm / l) is lower than when will exclude the diagnosis. Tuprikdagi radioimmunoassay to determine kortizolni and free kortizolning was carried out by faction. 23:00-00:00 0 kortizolning in saliva, 13

mg/dl from a high value (in the two different detection) 95% sensitive and specific test to identify patients who are able to be. Kushchi've syndrome.

4. "A night in" Dexamethasone 1 mg

"A night in" test regardless of the reason, it was used as a screening test in bostirilmagan hiperkortizolizmni noted .A mg Dexamethasone at 23:00-24:00 sent, and then the next morning at 08:00 kortizolini determine serum. 1,8 mg/dl (50 nm/l) showed high value in the diagnosis of the syndrome from your kushchi positive. Because you have to take into account of cortisol bostirilmagan obesity patients or patients with depression.

Diagnostic tests

1. Magnetic resonance assessment of using the controller on the territory for sale

This research was important because in the diagnosis of diseases of the pituitary gland kushchi have it appraised preoperative anatomical structure and the presence or absence of pituitary adenomasining confirmed. Mri pituitary acth secretion adenomasining aspects (86%) and findings intraoperativ (77,8%) there is a strong correlation between . Most cases of disease of the pituitary gland conditions kushchi your makroadenomasidan if they x-ray using the image to see what it was .A contrast MRI (0,05 μ mol/kg gadolinyum) recommended adenomalari able to improve because the same pituitary, pituitary tissue is separated from them this simple .

2. With CRH or Desmopressin IPS

This test at the same time, the lower petröz sinus and bilateral peripheral blood or desmopressin and crh injection basal dose acthni to do with the later areas .ACTH ratio before use petröz sinus / peripheral ACTH > administratsiya 2, and then from peripheral ACTH > 3 showed that kushchi your disease .1.The source of ectopic ACTH gradient from the low 4 showed .

3. 8 mg Dexamethasone the night

Ectopic secretion of acth from this test to distinguish cushing's syndrome has been used. This dexamethasone or 2 mg every 6 hours to 23:00 to 8 mg dose at one time, and then on the next day at 08:00 kortizolini to determine serum included. Ectopic secretion of acth showed increased Kortizolning the source, while low secretion for the diagnosis of cushing's disease confirms .

Treatment

The optic nerve've kushchi the treatment of diseases and clinical tumor mass with appearances by xiazmni dekompressiyalash rezeksiya called to improve gipersekretsiya to normalize the secretion of hormones in hormonal and regurgitation, check anatomopatologik to take and most importantly, aimed at reducing the rate of recurrence. At the same time escape from the complications that may arise, should ensure the integrity of the surrounding normal tissues.

At the present time adenomasini pituitary treatment and if treatment is multimodal, supportive treatment was selected as the method of surgery, radiation and drug therapy are included. As the last step in the treatment of bilateral adenektomiya kushchi've diseases that can be considered.

Surgical treatment: Pituitary adenomas in more than 90% of the transsphenoidal surgical resection can be made using this microadenoma for the complete remission rate of 60-90% for macroadenoma and <65%. Although this method is most frequently used in the treatment of diseases, kushchi've microsurgical, endoscopic methods are being used more and more in recent years has proved that a significant effect.

The postoperative results are compared between the two surgical methods, it was not a big difference. Seeing mikroadenomalarini to a large extent visible in the optional treatment - this is a full or partial resection gipofizektomiya relatively low (70%) the level of remission, but gipopituitarizm and postoperative complications have increased.

Rezektsiyasining the quality of the tumor is characterized as follows: total ablation (100%), general ablatsiyaga close (> 90%), subtotal ablation (80-90%), partial ablation (<80%) or biopsy.. surgical resection depends on several factors: the size of the tumor, cavernous sinus invazyasi of preoperative medical treatment (somatostatin tumor konsistensiyasi changed to commercial and bromokriptin) and the surgeon's experience.

Serum cortisol in 5 mg/dl less than is normal and urine biochemical remission. Kushchi giperkortizolizmni to fix your disease the majority of patients with hormone 12-15 mg / m² requires an optimal dose of glyukokortikoidlar take to replace it with. Serum cortisol level of 18 mg/dl is higher than hormone replacement can't be stopped.

Transphenoidal resection surgery recurrence rate 5 years later mikroadenomalarining made in the way of 5-10% and postoperative 10-20% make up for it. Young patients (<25 years) the high level of recurrence is noted. The rate of recurrence compared with Mikroadenomalar makroadenomalarining 12-45% to up and higher and faster (than 16 months 49 months) appear.

Medical treatment: Medical treatment supportive treatment (similar to radiation therapy), while surgery remains the preferred treatment.

Before pituitary surgery, drug therapy, or radioterapiyadan in addition to surgery and radiation therapy is recommended in cases where it is contraindicated. Several classes of therapeutic tools to inhibit adrenaline steroidogenezni described. They eliminate the effects of previous surgery such as resection or pituitary tumors giperkortizolizm not shown. These Metoripon, Ketokonazol, Aminoglutetimid, I am mitoz and Etomidat. Of them most often used in practice are the following:

- • Ketokonazol, pm 400-1200 mg per day doses, dose step-by-step boosts the negative effects of go and monitor (disorders of the gastrointestinal tract, and liver sitolizi disfunktsiyasi sexual glands) .
- • 1-4 g daily in doses pm Metopiron hypertension, ataksiya, dizziness, and rash letargiya be shown side effects such as can .
- • mitoz or op'ddd I am, this means if adrenolitik, is administered in a dose of 6-12 g per day. For efficiency, near the border with the toxic dose is applied. In the meantime, I carefully monitor the level of blood mitoz and acute addisoniya dekompensatsiyasining you should avoid. Adverse reactions hypothyroidism, hipogonadizm, digestive disorders and ataksiyadan is

directly influencing Pituitary beziga other drugs is a group of therapeutic tools. Bromokriptin, Cyproheptadine and as many clinical and pharmacological trials in the treatment of some drugs after Valproat kortikotrof adenomani has proven ineffective. Somatostatin analogues (Oktreotid, Pasireotid) and dopamine agonistlari (Kabergolin) is useful in the treatment of diseases that kushchi've proved that. Significant clinical improvement in symptoms week 1-7 pm kabergolin mg doses of therapy and decrease the level of free cortisol in the urine within 24 hours point to determine .

5 Pasireotid category somatostatin receptors (sst 5) be able to be close with a high level of, adrenokortikotrop hormone (acth) excretion by blocking. If known, noted, 40 times more effective than Pasireotid Oktreotidga .0,6 mg the recommended starting dose to make up Pasireotidning under the skin will be sent twice a day, thus giperqlikemiya, and will monitor for possible side effects such as digestive diseases xolelitiyoz .Progestinga the tool against Mifepriston (it is used for abortion produced). In addition, endometriosis and can be used for therapeutic purposes in the treatment of uterine leyomiomalarini. In very high doses it works as glyukokortikoidlar antagonisti. In the treatment of some symptoms of cushing's disease in some studies Mifepristonning especially effective in kortizoldan came psixoz showed .In the usa at the dose of 300 mg per day in adults mifepriston your students indicated in the treatment of endogenous giperkortizolizmdan came giperqlikemiya kushchi, thus surgery is contraindicated. Antikoagulyatsion therapy before surgery is also recommended because the description of this pathology is known to giperkoagulyativlik understanding.

Radiation: radiation therapy for patients with the surgeon then from the balance of the tumor, especially in cases that have a tendency to be increased or pathological hormonal continue gipersekretiya it is recommended. Radioterapevtik fraksiyalangan radioterapiya methods, stereotactic radiojarrohlik (GammaKnife), the cyberknife and proton beam therapy facility.

1. Fraksiyalangan external light radiation therapy: the effects of fraksiyalangan radioterapiya two years from the range of 3-5 patients for years and only then can you see improvements featured 50-70% seems to be at .Gipopituitarizm 1-2 percent of the 40 percent of patients and can be observed in patients with secondary brain tumor is observed .

2. GammaKnife: GammaKnife radiojarrohligining within 6 months after from the effects of radiation can be observed. Kushchi your 70-95 percent of patients with disease in remission, have been recorded .Gipopituitarizm of patients at 30% occurs .

Kushingning repeated treatment or residual disease: Surgical therapy remains the gold standard in the treatment of the remains of adenomani or repeated; radioterapiya, medical treatment and alternative treatment methods are bilateral adrenalektomiya. Transsphenoidal surgery practice tests complete your kushchi symptomatic disease, it is recommended that as soon as possible. An alternative approach to surgery because the operation is delayed after 4-6 weeks, some patients to achieve positive results in progressive brings. Transsphenoidal surgery in such cases the success rate of 50-70% to make up and mikroadenomalarda can be increased.

Prognosis and complications: Davolanayotgan kushchi your cardiovascular complications in patients with low bone density, giperkoagulabilite, psychiatric and cognitive disorders engillashtiriladi only partial. Even after complete remission 5 years later risk of cardiovascular disease is higher than that of simple people. From the quality of life continues to deteriorate after remission and in patients with gipopituitarizm will be lower.

Together, diseases and death: the death rate in the general population from the number of patients with your disease kushchi 4 times higher. High-level kortizolga effects on metabolic, cardiovascular, psychiatric diseases is associated with an increase in the level of death due to infections or. The frequent appearance of your disease as well as osteoporosis kushchi (40%) and regardless of age, is characterized by contraction of the spine and spinal injuries, which are often associated with cracks. Therefore, for the treatment of osteoporosis in patients with cushing's disease a long-term action plan for the inclusion of important. Giperkortizolizm of insulin resistance and glucose tolerance fact will break your kushchi this disease (20-50%) in patients with diabetes mellitusga brings.

Also appears in a number dislipidemiya with diabetes mellitus, this both represents a cardiovascular risk factor. Kushchi your disease death among patients with cardiovascular diseases, is the common cause.

42% of the patient at the complications associated with severe infections have been recorded.

Summary

The breakup of pituitary acth, which come out adenomasidan kushchi your disease, this stimulates the adrenal glands and produces endogenous giperkortizolizmni. These effects of endogenous cardiovascular complications, metabolic, psychiatric disease, diabetes , and low bone density comes with all of this leads to an increased incidence and mortality.

Approved

This article by operating in the sector for the year 2007-2013 european social fund program of collaboration on the development of human resources, the number of projects financed in POSDRU/1871.5/S/155605, "doctoral programs in the priority areas through scientific excellence, knowledge and innovation", Benefisiar - as a game university.

Used literature:

- 1.B.X Shagzatova , Endocrinology'
- 2.S.I Ismailov ,, Endocrinology'
3. Mark S.New York: Thieme Medical Publisher, Not.7 2010. Greenberg.,Guide on neurosurgery.'
- 4.The internet networks.

ILM – FAN TA'LIMDA INNOVATSION
YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA
YECHIMLAR

info@bestarticle.uz

<https://sites.google.com/view/imxu/>

BEST ARTICLE
RESPUBLIKA ILMIY –
ONLAYN
KONFERENSIYASI
2022

LIMITS.THEOREMAS ABOUT LIMITS

Allanazarova Shahlo Vohidjon qizi

Allanazarovogabek6@gmail.com +998976989779

Saypullayev Zafarbek Otabek o'g'li

Zafarbeksaypullayev9@gmail.com +998933239906

Saidmurodova Feruza Faxriddin qizi

Saitmurodovanvarxon0@gmail.com +9980746055

Termiz muxandislik texnologiyalar institute talabalari

Limit (Latin: Limes - limit) is one of the most important concepts in mathematics. If the second variable, which depends on one variable, is infinitely close to the number a during the change of the first variable, then the number a is called the limit of the quantity of the second variable. Here the concept of limit depends on the idea of the process of change and infinite approximation. The exact mathematical definition of the limit was formed in the 19th century. As a result, a new method appeared in mathematics - the method of limits. The application and development of this method led to the creation of differential calculus and integral calculus, the emergence of mathematical analysis.

In limit theory, the properties of limits are examined, the conditions for the existence of a variable limit are studied, and rules are found that allow the calculation of limits of complex functions by knowing the limits of a few simple variables. One of the basic concepts of L.'s theory is infinitely small - a variable with a limit of zero. I. Newton, J. D'Alamber, L. Euler, O. Cauchy, K. Weierstrass, and Bolsano contributed greatly to the development of limit theory.

There are certain uncertainties in calculating the limit, 1) $0/0$ 2) infinite / infinite 3) infinite + infinite 4) infinite - infinite. The LopitalLopital rule can be used for similar specific meshes. According to him, if this uncertainty is encountered in the calculation, it is possible to obtain a series of derivatives until the uncertainty disappears.

The values of x are less than 2, and as they approach 2, $f(x) = x^2$

Let's look at the table of values of the function:

X	1	1,9	1,99	1,999	1,9999
f(x)	1	3,61	3,9601	$\approx 3,996\ 00$	$\approx 3,999\ 60$

As can be seen from the table, the closer the values of x are to 2, the closer the corresponding values of the function $f(x)$ are to 4.

In this case, when x argument (variable) approaches 2 from the left, we say that the values of $f(x)$ approach 4.

Now let's look at the table of values of the function $f(x) = x^2$ when the values of x are greater than 2 and approach 2.

X	3	2.1	2.01	2.001	2.0001
f(x)	9	4.41	4.0401	$\approx 4,004\ 00$	$\approx 4,000\ 40$

In this case, when the argument x approaches 2 from the right, the values of the function $f(x)$ approach the number 4.

Summarizing the above two cases, we say that when the argument x approaches 2, the values of $f(x)$ approach the number 4, and we write this as follows:

$$\lim_{x \rightarrow 2} x^2 = 4$$

This notation reads as follows: When the argument x approaches 2, the limit of the function $f(x) = x^2$ is 4.

In general, the concept of function limit is approached as follows:

If $x \neq a$ and its values are close to a , then the corresponding values of $f(x)$ are close to A . In this case, when the number A approaches $x \rightarrow a$, the limit of the function $f(x)$ is called and is defined as.

$\lim_{x \rightarrow a} f(x) = A$ In some cases we say that the function $f(x)$ tends to A when the values of x tend to a .

Theorems on limits

The basic theorems about the limit of a function (about addition, multiplication, division) also make it easier to calculate the limit of a function, similar to the theorems of sequence limits.

Theorem 1. The limit of the sum (difference) of functions is equal to the sum (difference) of the limits of these functions.

Theorem 2. The limit of multiplication of functions is equal to the product of limits of these functions.

The result. The constant multiplier can be placed in front of the limit sign

Theorem 3. The limit of the division of functions is equal to the division of the limits of these functions, when the limit of the divisible function is different from zero:

Excellent limits. The limit of the ratio of the arc sine to this arc: This equation is called the first ideal limit.

Theorem 1. has a variable limit of 2 to 3.

Definition. The limit of a variable is called the number e.

e number irrational number: $e = 2, 7182818284 \dots$

MAKTAB AMALIYOTIDA MATEMATIKA FANLARINI OQITISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYASI

Mirzanazarova Shukurona

Qoqon davlat pedagogika instituti talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6517237>

Annotatsiya:

Maktab amaliyotida matematika fanlarini oqitishda foydalanilishi mumkin bolgan 6x6x6 , Zakovatli zukko interfaol metodlarining mazmuni yoritilgan.

Kalit sozlar: talim, interfaol metodlar, talim beruvchi, talim oluvchi, ilgor tajriba, amaliyot

Аннотация:

В статье описано содержание интерактивных методов «6x6x6», «Интеллектуал», которые могут быть использованы при обучении математике в школьной практике.

Ключевые слова: обучение, интерактивные методы, педагог, обучающийся, передовой опыт, практика

Annotation:

The article describes the content of the interactive methods "6x6x6", "Intellectual", which can be used in teaching mathematics in school practice.

Key words: learning, interactive methods, teacher, learner, best practices, practice

Bugungi kunda bir qator rivojlangan mamlakatlarda talim jarayonining samaradorligini kafolatlovchi interfaol metodlarni qollash borasida katta tajriba asoslari yaratilgan. Shu bois bizning yurtimizda ham intefaol metodlar barcha turdagi ta'lim muassasalari amaliyotiga joriy etilmoqda. Ilgor tajribaga ega talim beruvchilar interfaol metodlarning deyarli barcha turlarini ta'lim jarayoniga tadbiiq etib belgilangan talim vazifalarini amalga oshirishmoqda. Bu bilan bir qatorda talim oluvchi va talim beruvchi maqsadlarining royobga chiqishida ham xizmat qimoqda..

Interfaol metodlar talim jarayonida talim oluvchi va talim beruvchi ortasidagi faollikni oshirib, talim oluvchilarning bilimlarini ozlashtirishini jadallashtiradi va shaxsiy sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Dars samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi interfaol metodlarni qollash bugungi kun talabidir. Maktab amaliyotida interfaol metodlardan foydalanilishi talim oluvchilarning tashabbus

korsatishlariga imkoniyatlar yaratmoqda. Ayniqsa, kichik guruh, katta guruh, sinf jamoasi bolib ishlash uchun topshiriqlar berish, yozma ishlar bajarish va boshqa metodlardan unumli foydalanish talim-tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirilishida oziga xos ahamiyatga ega bolmoqda. Bu borada maktab talim beruvchilari ozlarining ish tajribalariga ega, ular tomonidan qollanib kelinayotgan bir turkim interfaol metodlar afzalligi bilan zamon sinovidan otib oz isbotini topmoqda. Bugungi maktab amaliyotda interfaol metodlardan muayyan maqsadlar uchun moslarini ajratib tegishlicha qollashda barcha sharoitlar mavjud. Zero, hozirda interfaol metodlarinitalim

maqsadlarni amalga oshirish uchun togri tanlash har bir talim beruvchining kasb maxoratga bog`liq

Quyida maktab amaliyotiga keng tadbiiq etib kelinayotgan ikki metod mazmunini tavsiiya etamiz:

6x6x6 metodi. 6x6x6 metodi yordamida bir vaqtning ozida 36 nafar oquvchini muayyan faoliyatga jalb etish orqali malum topshiriq yoki masalani hal etish, shuningdek, guruhlarning har bir azosi imkoniyatlarini aniqlash, ularning qarashlarini bilib olish mumkin. Bu metod asosida tashkil etilayotgan mashgulotda har birida 6 nafardan ishtirokchi bolgan 6 ta guruh oqituvchi tomonidan ortaga tashlangan muammoni muhokama qiladi. Belgilangan vaqt nihoyasiga yetgach oqituvchi 6 ta guruhni qayta tuzadi. Qaytadan shakllangan guruhlarning har birida avvalgi 6 ta guruhdan bittadan vakil boladi. Yangidan shakllangan guruh azolari oz jamoadoshlariga guruhi tomonidan muammo yechimi sifatida taqdim etilgan xulosani bayon etib beradilar va mazkur yechimlarni birgalikda muhokama qiladilar

Zakovatli zukko metodi. Mavjud bilimlarni puxta ozlashtirishda oquvchilarning fikrlash, tafakkur yuritish layoqatlariga egaliklari muhim ahamiyatga ega. Zakovatli zukko metodi oquvchilarda tezkor fikrlash konikmalarini shakllantirish, shuningdek, ularning tafakkur tezliklarini aniqlashga yordam beradi. Metod oz bilimlarini sinab korish istagida bolgan oquvchlar uchun qulay imkoniyat yaratadi.

Ular oqituvchi tomonidan berilgan savollarga qisqa muddatlarda togri va aniq javob qaytara olishlari zarur. Savollarning murakkablik darajasiga kora har bir savolga qaytarilgan togri javob uchun ballar belgilanadi. Metod oquvchlar bilan yakka tartibda, guruhli va ommaviy ishlashda birdek qollanilishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy talimni interfaol metodlar asosida tashkil etish ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni talim oluvchilarga yetkazib berish, ularda malum faoliyat yuzasidan konikma va malakalarni hosil qilish, shuningdek, ular faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan bilim, konikma va malakalar darajasini baholash talim beruvchidan yuksak pedagogik mahorat hamda talim jarayoniga yangicha yondashuvni talab etadi. Demak, interfaol metodlar deganda talim oluvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, talim jarayonining markazida talim oluvchi bolgan interfaol metodlar tushuniladi Zero, interfaol metodlarni qollanilishi talim oluvchini faol ishtirok etishga chorlaydi. Talim oluvchida butun jarayon davomida ishtirok etish ishtiyoqi paydo boladi vat alim oluvchi yuqorida aytilgandek markzga chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. Qarshi. Nasaf. 2000.
2. Tolipov O. Q., Usmanboyeva M. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. - Toshkent: Fan. 2005.
3. Chirchiq davlat pedagogika instituti aniq fanlar fakulteti matematika kafedrası Matematika oqitish metodikasi fanidan oquv metodik majmua Chirchiq 2019 yil

Maktabgacha talim tashkilotlarida tabiat burchagining ahamiyati

Mamanazarova Mahfuza Haqnazarovna

Navoiy viloyati Nurota tumani

6-sonli DMTT metodisti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6473504>

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha tarbiya muassasasida umumiy tabiat burchagini, har bir guruhda jonli burchakni tashkil etishning usullari, MTTda tabiat

burchagini tashkil etishda tavsiya etiladigan hayvon va osimliklar haqida ma'lumotlar keltirilgan, tabiat burchagiga qo'yiladigan talablar.

Kalit so'zlar: tabiat burchagi, jonli tabiat, jonsiz tabiat, o'simliklar, hayvonlar, qushlar.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni tabiat bilan tanishtirish tabiat bilan doimo bevosita munosabatda bo'lishni talab qiladi. Buni ta'minlovchi shartlardan biri bolalar maktabgacha ta'lim tashkilotida tabiat burchagiga ega bo'lishdir. Biroq butun bolalar muassasasi uchun umumiy tabiat burchagiga ega bo'lish yanada yaxshiroq. Undan yoshlar guruxlari tabiat burchaklarida yashovchi hayvonlarni to'ldirib turishda foydalanish mumkin. Bolalarning tabiat burchagidagi mehnati hamda o'simlik va hayvonlarni kuzatishlari butun yil davomida (qishda, kech kuzda va erta bahorda) tashkil etiladi. O'rta mintaqa sharoitlarida bolalarning yer uchastkasidagi mehnat va kuzatishlari bu davrlarda anchagina qisqaradi. Bolalarni tabiat bilan uzviy, davomli va tizimli tarzda tanishtirish, ularda tabiat burchagida yashovchilar haqida pishiq va anglangan bilimlarni, mehnat, malaka hamda ko'nikmalarini hosil qilish, kuzatuvchanlikni o'stirish ishi uchun sharoit ana shunday yaratiladi. Ana shu malaka va ko'nikmalar asosida tabiatga ehtiyotkorona munosabat ham, unga qiziqish ham tarbiyalanadi. Tabiat burchagi bolalarning diqqatini burchakda yashovchi bir necha hayvonlarga, ularning o'ziga xos belgilariga qaratish va shu bilan bolalarning anchagina chuqur, mustahkam bilimga ega bo'lishlariga imkon yaratadi. Bevosita tabiatda bolalar uchratadigai hayvonlar va o'simliklarning xilma-xilligi hayvon va o'simliklar hayotidagi umumiy, ahamiyatli hamda qonuniylikni ajratib ko'rsatishni qiyinlashtiradi. Cheklangan miqdordagi maxsus tanlangan ob'ektlar bilan tabiat

burchagida tanishtirish bu murakkab hamda muhim vazifani hal etish imkonini beradi. Tabiat burchagida yashovchilarning fazoviy yaqinligi ham ahamiyatlidir. Bolalar masalan, aytaylik akvariumdagi baliqlarni yaxshilab ko'rish, ularni uzoq muddat davomida kuzatish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Tabiat burchagi uchun o'simlik va hayvonlarni tanlashda bir qator talablarni nazarda tutish lozim. Bu tasodifiy yashovchilarni saqlashning oldini olishga yordam beradi, mehnat hamda kuzatishlarning bolalarga tarbiyaviy va ta'limiy ta'sirini ta'minlaydi. Tabiat burchagi uchun hayvon va o'simliklarni tanlashga qo'yiladigan talablar.

1. O'simlik yoki hayvon u yoki bu tizimli yoki ekologik gurux uchun xos bo'lish lozim. Bunday holda bolalarni o'simlik va hayvonlarning katta guruxi uchun xarakterli bo'lgan asosiy, o'ziga xos belgilari, yashail sharoiti yoki tarzlari bilan tanishtirish imkoni yaratiladi.

2. Tabiat burchagida yashovchilarni parvarish qilish mehnatning sifati, xarakteri, unga sarflanadigan kuch va vaqtga ko'ra maktabgacha yoshdagi bolalarning qo'lidan keladigan (tarbiyachining ishtiroki va rahbarligi ostida) bo'lishi lozim. Shuning o'chun«beor» o'simliklar va ovqatni tanlamaydigan hayvonlar tanlanadi.

3. Tabiat burchagidagi hayvon va o'simliklar tashqi ko'rinishidan yorqin, jozibador, maktabgacha yoshdagi bolaning hali unchalik barqaror bo'lmagan diqqatini o'ziga jalb qilib tura oladigan bo'lishi kerak.

4. Bir turdagi o'simlik va hayvonlarning bir necha xili mavjud bo'lishi lozim, bolalar kuzatish ob'ektida faqat umumiy belgilarnigina emas, balki individual belgilarni ham ko'ra oladilar, bu bolalarni tirik organizmlarning xilma-xilligi hamda takrorlanmasligini anglashlariga olib keladi.

5. O'simlik va hayvonlar tamoman xavfsiz bo'lishi, bolalarning sog'liqlariga hech qanday zarar yetkazmasligi lozim.

6. O'simlik va hayvonlarning bolalar tashkiloti binosidagi normal hayot faoliyati, o'sishi va rivojlanishida, binoning doimiy temperaturasini, karbonat angidrid gazining katta konsentratsiyasini, quruqligi, shovqin-suronning mavjudligini hisobga olish lozim. Hayvon va o'simliklarni tabiat burchagiga joylashtirish. Hayvon va o'simliklarni tabiat burchagiga joylashtirishda, birinchi navbatda, ularning biologik xususiyatlari hamda ehtiyojlari nazarda tutilishiga e'tibor berish lozim. Masalan, ba'zi xona o'simliklari (chiroqgul, kaktus va boshqalar) quyosh nurining ko'proq bo'lishini talab qiladilar, shuning uchun ularni eng yorug' joyga qo'yish lozim, boshqalar (masalan, uzumbar gunafshasi) tik tushib turuvchi quyosh nuriga bardosh berolmaydi. Kaltakesak va qurbaqaning biologiyasi quyidagicha, kaltakesak yashayotgan terrariumni quyosh nuri yaxshi isitib turadigan joyga, qurbaqa yashaydigan terrariumni esa albatta soya joyga qo'yish lozim. Shu bilan birga tabiat burchagi ko'zni quvontirish, intererni bezashi lozim. Va nihoyat, ob'ektlarni shunday joylashtirish lozimki, bolalar ularning yoniga bemalol kela olishlari, tabiat burchagini kuzata olishlari va unda mehnat qila olishlari lozim. Bolalar maktabgacha ta'lim tashkiloti tabnat burchagida yashovchilarning barchasini doimiy va vaqtincha yashovchilarga ajratish mumkin. Doimiylar tabiat burchigida butun yil davomida xona o'simliklari, baliqlar va shu kabilar yashasalar, vaqtincha yashovchilar esa guruxga qisqa muddatga olib kiriladi, Bular mahalliy o'lka o'simlik va hayvonlari bo'lib, ularning-hayot faoliyatlari u yoki bu mavsumda alohida qiziqarli va yorqin namoyon bo'ladi (bahorgi dastlabki gullar; kuzda qiyg'os gullaydigan gulxonadagi dekorativ o'simliklar, hasharotlar va shu

kabilar). Maktabgacha ta'lim tashkiloti tabiat burchagida doimo yashovchilar - xona o'simliklaridir. Ular inson uyini qadimdan bezab kelganlar. Ulardan ba'zilari qiyg'os va uzoq gullasa, boshqalarining bargi chiroyli, poyalari xilma-xil (tik o'sadigan; yotib o'sadigan, yuqoriga qarab o'sadigan, chirmashib o'sadigan va shu kabi. Xona o'simliklarining asosiy ko'pchiligi tropik va yarim tropik mamlakatlarda: qaynoq cho'l va savannalar, tropik nam o'rmon va botqoqliklar, tog' qiyaliklari va vodiylarda o'sadigan o'simliklardir. Tabiatdagi o'sish o'rniga ko'ra xona o'simliklari turlicha parvarishni (turli tuproqni, sug'orishii, yoritilishni va shu kabilarni) talab qiladi. Xona o'simliklari shunisi bilan qiziqarliki, ularning har bir turida aktiv aegetatsiyaning o'z muddat va davrlari mavjud bo'ladi. Xona o'simliklari bebaho didaktik materialdir, shunng uchun ham ular tabiat burchagida albatta bo'lishlari shart.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Rajabova L. Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasining asosiy tamoyillari //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2020. – Т. 1. – №. 1.

Rajabova L. Steam ta'lim dasturi asosida matematika masalalarini yechishning ilg'or usullari //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2020. – Т. 1. –№. 1.

Rajabova L. Matematika mashg'ulotlarida didaktik o'yinlardan foydalanishning ahamiyati //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2020. – Т. 2. – №.

Ochilova L. КОМПЬЮТЕР ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН БОШЛАНГИЧ

СИНФЛАРДАГИ МАТЕМАТИКА ДАРСЛАРИДА ФОЙДАЛАНИШ
//ЦЕНТР

НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). – 2020. – Т. 2. – №. 2.

Очилова Л. Т. Обучение математической науке в начальном образовании с помощью информационных технологий //Научный журнал. – 2019. – №. 6 (40).

“The theory of zoonyms(names of animals) and zoo semantism”

Maxmudova Aziza Zafarovna

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6517722>

2nd year master student at Samarkand State Institute of foreign languages

Annotation: This article aims at identifying the specific features of naming animals in different names in English. The analysis of zoonyms in English is a little-studied topic that is relevant today, especially in the part of the dictionary, which includes the nicknames of fairy-tale animals and their English equivalents. The following

methods were used in work: search, comparison, collection and analysis of information.

Keywords: zoonym, animal, fairy-tale character, transmission, onomastics, anthroponym

Introduction

The most important roles of animals in human life are especially great. In the city, cats, dogs, hamsters, guinea pigs, parrots not only delight the eyes of their owners and amuse them, but, most importantly, they are true friends, sources of joy and happiness, consolation, with people they do not cover themselves alone. For residents, domestic animals, especially cows, pigs, are indispensable in economic activities. Of course, the role of rescue animals occupies a special place not only during the war, but also in world time. It is also difficult to name our life without a circus, a zoo, various exhibitions. In most cases, all of our smaller brothers have their own names. I became interested in the problem of zoonyms when last year my parents gave me a Chihuahua puppy for the New Year. We looked at a lot of literature, including English, because I have been studying English since the first grade, and I pay attention to the fact that in different countries there are huge variety of animal names, which is associated with substances in the organs, cultural, social life of society.

Zoonyms are their own, assigned by animals (colloquially, animal nicknames). Onomastics is a division of linguistic knowledge that studies any own names, the history of their occurrence and transformation as a result of use in the source language or in connection with the preservation of other languages. Zoonymy is

the youngest area of onomastics, owns the names of animals, their nicknames. This is a poorly studied scientific layer, which may be due to the rare fixation of zoonyms in official documents and the frequent disappearance due to the death of their carrier.

Zoonyms can be divided into singular and plural. For example, the template for all Nessie belongs to instances of single zoonyms. The plural include those zoonyms that, due to the high frequency of use, turn into standard nicknames for example, Rex, Jack, (dog names), Tom, Smoky, Murka (cat names), Bella, Cathy (cow names), Aurora, Dream (horse names). In the semantics of these zoonyms, a categorical feature is fixed (related to this or another discovery of animals), although there are many polyfunctional zoonyms, that is, nicknames applied to a wide variety of animal species, for example, Mishka, Krokha, Muska, Naughty.

In English, there is also a set of the most typical (multiple) zoonyms. So, according to some studies published on the Internet, in the United States in recent years, the most popular nicknames for pets (primarily cats and dogs) have been the most popular: Max, Maggie, Buddy, Bailey, Jake, Sam, Molly, Nicky, Coco, Sadie.

Among the sources of the formation of zoonyms are:

a) multiple anthroponyms: In English, derivatives are widely used in this case (that is, abbreviated forms - Meg, Sam, Ben and diminutive forms with the suffix -y or -ie - Molly, Nicky, Maggie).

There are animals with foreign anthroponyms, thanks to which nicknames such as Jerry, Jack, Barbie, Tom, Ralph have become popular. A similar trend in English zoonymy could not be found; except that the names of some animals kept in zoos

look like borrowings from other languages, for example, Africa: Matata (warthog nickname), Ashiki, Sabiki (lioness nicknames), Kwahari (pronghorn antelope nickname), Mwana (chimpanzee nickname).

Perhaps, these names are inspired by the popular Disney cartoon The Lion King (1995), where animal characters are named after African stylized names;

b) single anthroponyms, that is, the names and surnames of famous figures of the present and past, as well as characters in myths, literary works, films and television programs. For example: Nixon (surname of the former US president), Nefertiti (name of the queen of ancient Egypt), Genghis Khan (name of the Mongol conqueror khan), Capone (surname of a gangster), Athena, Venus (names of ancient goddesses), Romeo, Capulet (literary names), Gomez and Morticia (the names of the characters in the television series "The Addams Family", which served as the basis for the pair nicknames of two animals);

c) toponyms and astrononyms, for example: Egypt, Nile, Alaska or Russian Baikal, Amazon, Africa, Bega;

d) trademarks, names of products and products (especially in English): Hershey, Cadbury (brands of chocolate), Havana (name of cigars), Capuccino (coffee recipe), Bugle Boy (branded clothes);

e) common nouns and other characterizing words and expressions. They are usually used to emphasize some external feature of the animal, a trait of its character or other association with it, for example: Motley, Ginger, Belyanka, Faithful, Buyan, Dashing, Night, Beauty, Matroskin, Kashtanka, in English speech - Spotsie, Blackberry, Jasmine, Danger, Ferocious, Sweetie Pie, Honey.

e) computer slang: ICQ, Flash, Chip.

In English literature, zoonyms have been studied extremely poorly, and the question of their transmission in translated texts has practically not been developed. For zoonyms, the external form is even more important than for any other types of IP. After all, they are intended primarily to call an animal, which should respond to a certain combination of sounds. The accompanying connotations and associations present in the semantic structure of the zoonym take a subordinate position in relation to this function, because animals do not perceive them.

The translator's approach to the transfer of zoonyms will depend primarily on the nature and situation of the translation. In oral and written translation of information and other non-fiction texts, as a rule, onomastic correspondences are used that convey the external form of the name close to the original. Such correspondences make it clear to the listener and reader that the animal, the bearer of the zoonym, responds precisely to this complex of sounds. If the translator considers it necessary to explain to the listener or reader the motivation of the nickname as well, he can resort to a clarifying translation, explaining the semantic connotations, for example, in brackets.

The situation is different when translating literary texts. In this case, the identification function of the zoonym is irrelevant, and in the case of fabulous animals it is absent altogether. Therefore, if the motivation and other semantic connotations of the original zoonym are clear and transferable, a transformative translation is possible, that is, a correspondence with another outside shape.

According to this principle, the nickname of the wolf White Fang - White Fang in Jack London's novel or, say, dog nicknames in Dowdy Smith's story "One Hundred and One Dalmatians" (Missis - Queen, Lucky - Lucky, Patch - Black-eared) are transmitted according to this principle. At the same time, if the zoonym has no semantic connotations or is too vague, it should be matched onomastically. Here are examples of such correspondences (also from D. Smith's story): Bingo - Bingo, Roly Poly - Rolly Polly.

It is also important to remember that in a proper noun like Cat, Fox, Toad, the generic component is often updated, that is, an association with one or another gender. In Russian, such actualization always takes place in accordance with the meaning of the grammatical gender; when using the word as the name of a fairy-tale character, this meaning becomes equivalent indication of his biological sex.

When in English and Russian the names of personified animals are associated with different sexes, this greatly complicates the translator's task. So, the introductory part of Oscar Wilde's tale "The Happy Prince" (Oscar Wilde. The Happy Prince) is a story about how the Swallow and the Reed fell in love with each other - he and she, respectively. Thus, in this pair of lovers, the Swallow (Swallow) appears as a man, and the Reed (Reed) as a woman. But in Russian the words swallow and reed are both feminine, and the naturalness of the original partly disappears in the following translation:

One night a Swallow flew over that city. Her friends have already flown to Egypt for the seventh week, and she stayed here because she was in love with a flexible, beautiful reed.

This translation by K.I. Chukovsky was published in 1912. Obviously, Korney Ivanovich himself realized the failure of this translation option and subsequently corrected the reed for reed: ...because she was in love with the lithe, handsome Reed.

Thus, "man" and "woman" in this pair have changed places compared to the original. Alas, this does not correspond in any way to the characters of the original characters: the Swallow has an active, direct male character in the fairy tale, and the Reed has a girlish silence and modesty. In addition, the word reed is a collective one and cannot refer to one reed. This is what distortions of the artistic structure of the work led only to that seemingly insignificant fact that the name of the bird swallow has a feminine grammatical meaning.

The translators of K. Graham's novel "The Wind in the Willows" faced a similar problem. Among the main characters in this book are Toad and the Rat, both male. Direct Uzbek dictionary matches (toad and rat) are not suitable because of the feminine grammatical gender. Therefore, the toad had to be replaced by the Frog, and the rat by the Mouse. The replacement of one type of animal by another is justified here by the fact that we are not dealing with the notes of a naturalist, but with a conditional allegory of human characters and habits, and therefore the specific image of the animal that is used in this allegory allows some modification.

The onomastic transmission of such IPs usually did not reach aims. So, if we transfer the name of the fantastic creature the Snark from L. Carroll's poem The Hunting of the Snark as Snark, this option will be devoid of any associative basis. But the English name is associated with both the verb snarl (<<growl) and the noun

shark (<<shark). Trying to use a similar principle to build a correspondence, different translators started from different associations. That is why the various variants of the transfer of this IP are so different: Zmer (association with the words beast and snake), Rykula (association with the words roar and shark), Smark (this version, belonging to E.V. Klyuev, on the one hand, is similar to the English IP , and on the other hand, “plays” in the translation of the title: “Hunting for Smark”, which creates an association with the adverb down the drain, especially since in the poem the hunt really ends unsuccessfully).

The main practical problem is the complete absence of any reference books and dictionaries where such folklore characters would be somehow described and systematized, especially in comparison with the characters of foreign folklore.

Therefore, if it is impossible to find a primordial analogue, one should think about translating the epithet using regular and productive syntactic patterns, which in English are constructions with participles (for example, Chicken Ryaba - the Speckled Hen, Little Humpbacked Horse - the Little Humpbacked Horse) or with a noun in plural (Squint-Eyes, Hare the Long Legs, Hare the Long Ears).

In my opinion, one should be extremely careful in constructing such naming conventions in a language that is not native to the translator. In case of the slightest doubt, it is better to refuse to transfer the epithet altogether.

Conclusion

A special role is played by the zoonym owl, which the author turns into a symbol accompanying the narration throughout the whole novel. It should be mentioned

that the use of zoonyms contributes to better understanding of the cultural worldview of the nation and intercultural communication.

Although this paper is based on data from Rudolfo Anaya's novel, the analysis of the contextual meaning of zoonyms is applicable to texts by other authors. Moreover, the discussion of pragmatic functions of zoonyms, which is beyond the scope of the present study, can be of considerable linguistic interest.

References:

1. Jackendoff, R.S. (1983). *Semantics and Cognition*. Cambridge, Mass: MIT Press.
2. Lakoff, G. (1987). *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
3. Kolesov, V.V. (1992). The Concept of Culture: Image-Concept-Symbol. // *Bulletin of St. Petersburg University*, 3(16), 78-83.
4. Teliya, V.N. (1999). *Phraseology in the Context of Culture* (p.336). Moscow: Languages of Russian literature.
5. Kaidarov, A.T. (2008). *Fundamentals of Ethnolinguistics* (p.302). Almaty.
6. 200 Most Popular Dog Names (100 Boy & 100 Girl). (n.d.). Retrieved 2018, from <https://petset.com/pet-names/popular-dog-names/>.
7. London, Jack. *White Fang*, by Jack London. 1929.
8. Gallico, Paul. *Manxmouse*. HarperCollins Children's Books, 2012.

-
9. Grahame, Kenneth. The Wind in the Willows. Treasury Collection, 1989.
 10. Wilde, Oscar. Happy Prince. NB M Publishing, 2016.
 11. Carroll, Lewis. Hunting of the Snark. s.n., 1939.
 12. Dictionary of Phraseology. <http://frazbook.ru/tag/yazyk/> (date of access 04/10/2016).
 13. Ozhegov, S.I. Explanatory Dictionary of the Russian Language. M.: Peace and Education, Onyx, 2011. 736p.

MEMORY IS A HIGH SPIRITUAL PROCESS

“If you ask me what’s bothering you?

I answer that it is the education and
upbringing of my children. ”

[Sh.M.Mirziyoyev.](#)

Sharofiddinova Hadicha Gulomiddinovna

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor.

Eshquvvatova Manzura Ergashevna

Termez State University,

Faculty of Social Sciences, 2nd year

student of Applied Psychology.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6497887>

Annotation: In this article, the importance of the process of memory in human life, the process of remembering, remembering and later recalling events in their activities, Memory processes are the basic and complex of human mental state. part of it. We receive new information in our minds every day, enriching our knowledge and experience every day. The ideological direction of the person plays an important role in the process of memory. The role of memory as a higher spiritual process in human life and the further development of scientific and theoretical knowledge about memory in the system of higher education are discussed.

Keywords: Memory processes, neural connections, types of memory, motor memory, figurative memory, emotional memory, word-logic memory, voluntary and involuntary memory, short-term and long-term, operative memory.

The scientific and theoretical development of memory processes, which are the most important component of psychological activity in the system of higher education, largely depends on the individual's knowledge and experience, ideological capabilities. Not only in the system of Higher Education, but also for the life activities of all mankind, the mental process that is necessary, relevant and complex is the Memory Processes. The process that takes place from the moment a person is born throughout his life is called memory. A person remembers well the events that are important for his life, on the contrary, the events that are less important for the person are quickly forgotten. Human interests have a clear and powerful effect on memory, that is, they provide a good memory. Emotional relationships also play a role in memory retention. Events that create an exciting

reaction for a person leave a deep imprint on the mind and are remembered for a long time. Memory is a higher mental process. The strength of a person's memory develops depending on the activity of the higher nervous system and the experience gained during life activities. Remembering is due to the flexibility of the nervous system, that is, the ability to leave traces under the influence of variables and stimuli. A temporary decrease in brain flexibility, a decrease in memory quality, and in some cases, fatigue. It will be restored after a period of rest. Brain flexibility usually decreases with age. An indicator of brain flexibility is the rapid formation, continuous maintenance, and quick and easy activation of nerve connections in the cerebral cortex. Transient neural connections are the physiological mechanism that form associations. An association is an interconnectedness of certain events that are embedded in our memory and recorded in our minds. There is an association of contradictions between what is now being perceived and what is being perceived in the past. For example; an association of contradictions is formed between summer and winter, hot and cold. Memory is a basic and complex part of this human mental state. The most important basis for the classification of memory into certain types is based on the characteristics of the activity that enhances the processes of memory, recollection, recollection and forgetting. Types of memory; According to mental activity activities; Action, Figurative, Emotional, Word Meaning. According to the purpose of spiritual activity; Optional [Willful], Optional, Mechanical. Depending on the duration of the mental activity; Divided into short-term, long-term, and operative [fast] memories.

Motion memory is a type of memory that consists of remembering, reinforcing, and recalling a person's various motor activities and the order in which they are performed, their speed, and many similar events. Action memory is clearly preferred by some people over other types of memory. If a person did not have a memory of movement, he would have learned himself "from the beginning" every time.

Figurative memory is a type of memory that is associated with human imaginations, scenes of life, as well as sounds and tastes. Figurative memory consists of vivid images of events, their characteristics and recollection, consolidation in the mind and recollection at the right time. Emotional memory is a type of memory associated with a person's spiritual experiences, feelings, needs, and interests. It is well-known that when a person reads an emotionally rich fiction book or watches a moving movie, he is involuntarily moved, expressing his emotional experiences. The above considerations are an example of the emotional type of memory. Word-meaning memory is also called logical memory, and this type of memory is based on understanding and remembering the meaning of the required material in relation to its content and essence. In addition to the first signals, the second signal system is also important in the formation of a person's logical memory. The development of logical memory ensures the stability of all other types of memory. Memory is divided into voluntary and involuntary types according to the purpose of human mental activity. Voluntary memory is a process of memory in which a person carries out activities based on a specific purpose, based on mental experiences. In the process of voluntary memory, it consciously controls human activity. This memory process is also called the Willpower

process. One of the main features of the process of involuntary memory is that it reflects a variety of information, impressions, information in its activities without a purpose, without the use of willpower. Memory processes according to the duration of mental activity; is divided into short-term memory, long-term memory and random access memory. Short-term memory is the ability to memorize the necessary material in order to recreate vodea-events in human activity after a short period of time. Short-term memory is a momentary memory. Because in this case a person perceives the necessary material once, and then the memorized material becomes an example of short-term memory. This process is not stored in the human mind. Long-term memory — An example of this process is when a person remembers material in long-term memory as a result of too many repetitions, repetitions, and repetitions during a person's activity. This process of memory allows a person to remember for many years the knowledge, skills, and experiences they have acquired over the years, and allows them to store large amounts of information in memory. Another memory process is RAM. Random access memory A mnemonic condition that refers to the active fast actions performed by a person, the processes that serve their activities, is called operative memory. Random access memory temporarily uses long-term memory processes. Modern psychology now interprets this operative memory as follows; As a person begins to perform mathematical operations in the course of his activity, he tries to break them down into specific parts, trying to memorize the intermediate results, and as he nears the end, he begins to forget some numbers. This is especially true when reading or writing a text by a student. CONCLUSION: It is known that one of the most important mental processes in the field of psychology of higher education is the Memory process. Memory plays an important role in human life.

Interest is important in keeping the material we need in our memory for a long time. When a person tries to learn something with interest during a lifetime, it becomes stronger and more refined in his mind and memory.

When a person is interested in the information he needs, he keeps it in his memory and enriches it, and at the same time develops his experience and skills. The richer the knowledge that is firmly entrenched in a person's memory, the more meaningful, complete and clear his thinking will be. We all know that a person's memory grows and develops from the first days of a child's life. Memory is a prerequisite for learning, but the process of memory itself grows and strengthens in the process of learning. In order to improve memory, a person needs to perform memory exercises. Memory processes are a higher mental process. The ability of human memory to remember depends on the amount of information transmitted and the way it is received. It is known that human memory receives 15% of information through speech, 25% through sight, and 65% through sight and hearing. If a person reads actively and thinks a lot, his memory will shine like light and illuminate all areas of the brain, and all the necessary information will be stored in the memory. Memory leaves a deep imprint on our brain as a higher mental process.

LIST OF REFERENCES:

1. Ergash Gozievich Goziyev "General Psychology" textbook-2008.
2. Halilova Nargiza Ikromaliyevna "General Psychology" textbook - 2019.
3. Platon Ivanovich Ivanov "General Psychology" textbook - 2008

Current issues of teaching English

Minnibaeva Galina Igorevna

Tashkent region, Kibrary district, school 24.

Abstract: Current issues of teaching English are focused on effective, modern and innovative methods of teaching English to increase interest in learning the language.

Key words: mixed techniques, fun games, modern innovative techniques, pantomime, tasks.

“Today’s decisions in the field of educational policy have a wide impact on the scientific, economic, political and cultural needs of the country,” says Daria observer, expert of the Great Future group of the South Korean district of Busan,

professor at the University of Languages Azamat Akbarov. The system of teaching foreign languages to children at an early age, which has been introduced in some countries since the 1990s, also corresponds to our country, and in 2017-2018 it was proposed to adopt some legislative acts in this area.

Language learning as a child

Any child showing a normal level of development is able to learn any language that he encounters in the environment in which he lives and has the potential to communicate with other people. Reducing the number of languages that a child can learn from a neurological point of view is not the topic of our conversation. On the contrary, every child without a pathological defect can learn two, three or more languages. However, a child's level of proficiency in each language varies from one language to another, depending on the need to use that language and the environment. Many studies today show that learning a foreign language in childhood can be successful if it is carried out using appropriate methods and approaches. However, this can only be achieved if language teaching methods and learning materials are appropriate for the learning level of students. There are two main conditions for this: the student's ability to communicate in a foreign language environment and the use of the foreign language being studied, as well as the use of the language being studied in meaningful contexts.

Not enough classes per week

As in our country, in systems where a foreign language is limited to the course, time and speed of language learning are important. 5-7 years to acquire knowledge of listening, speaking, reading, writing and vocabulary and to apply all these skills

in a foreign language from an academic point of view correctly and flawlessly. There should be a curriculum that provides for regular and effective sessions. From this point of view, a week of foreign language classes in grades 2, 3 and 4 is not enough. Language teaching, which is naturally a means of both written and oral communication, requires continuity. A 7-8 year old primary school student may not be able to master a foreign language system that only allows him to communicate 4-5 hours a week and cannot be used in his own environment.

Textbooks should not be the only source of knowledge

Another major problem in language teaching is the methods and equipment used for language teaching. When studying textbooks used at the primary level in general education schools, it became clear that there is no connection between components between topics and no connection between units of vocabulary, despite the myriad of Ladi dictionaries. When we use language in every situation in life, every word that comes out of our mouths is semantically related to what was said before or after. At a time when technology is advancing rapidly, there is no doubt that textbooks should not be the only source of language learning. Considering that in 80% of cases our teachers use textbooks when teaching foreign languages throughout the country, it is necessary to pay special attention to the preparation of other textbooks and additional teaching materials. Today we are in a situation where a child of 7-8 years old, who started learning a foreign language in the 2nd grade of elementary school, finished the 4th grade last week or last night in the language he learned. I have been studying for 3 years. I cannot tell the action that took place.

Because the content of textbooks used in elementary school does not allow this.

Some languages are learned at an early age

In the early stages of learning a foreign language, one can observe the influence of the characteristics of the native language of students. This situation, called "interlingual interaction", indicates that there is always a connection between the native language in the memory of the student and the other language that he began to learn. In addition, many aspects of language development slow down in language learning. Some features and aspects of the language are acquired earlier, and some later. Sometimes it takes a long time to master many seemingly simple aspects due to differences in languages. If the learner is unable to hear and use the language, he or she will not be able to make positive progress in language learning and will soon forget what he or she has already learned.

Learning a foreign language is not a miracle

Each material presented in a language study should be meaningful, and the topics should be related to each other and, if necessary, to other things that the child has learned in other lessons. In this case, foreign language teachers are obliged to work together and make plans together with other teachers leading this class. It also requires that the experience and life of each student be considered and linked in the learning process. In this context, content models, fairy tales and songs can be used in the educational process, corresponding to the levels of cognitive, linguistic and social development and activities in which students are directly involved. In short, given that more than half of the world's population speaks two or more languages in everyday life, we are convinced that learning a foreign language is not a miracle. In addition, we can teach a foreign language to a

student, not only as an opportunity for a few people to succeed, but also so that they can keep up with the times.

CONCLUSION

In short, they can learn a language not as a duty, but through fun games and innovative methods that can serve as a foundation for their future knowledge. Therefore, although the education system is also faced with the task of educating a free-thinking, comprehensively developed, mature person, in the future we, future teachers, will be able to develop our own ways of effectively using innovative technologies. contribute.

RECOMMENDATIONS

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated December 10, 2012 No. PP-1875 “On measures to further improve the system for studying foreign languages”.
2. Turdalieva G.N. "Modern approaches and innovations in teaching English in elementary school" // 2020.
3. Bekmuratova U.B. "The use of innovative technologies in teaching English" // Tashkent 2012.
4. Toliboboeva S.J. (2020). INTERCULTURAL COMMUNICATION TRAINING IN ENGLISH. Science and education, 1 (special issue 2).
5. Toliboboeva, Sh. (2020). Modern educational technologies in teaching English. YoungScientist, 19(309), 581-582.

-
6. Yuldasheva, N. N. (2020). The role of information technology and innovative methods in teaching foreign languages. *Young Scientist*, (12), 332-333.
 7. Ashirbayeva A. (2020). POSITIVE FEATURES OF LANGUAGE TEACHING THROUGH LITERATURE. *Science and education*, 1 (special issue 2).
 8. Umirova Z. (2020). THE IMPORTANCE OF LEARNING FOREIGN LANGUAGES. International scientific conference of students and young scientists "FARABI ALEMI".

**MATEMATIKA DARSLARIDA DIDAKTIK O'YINLARDAN
FOYDALANISH USULLARI**

Miraxmedov Mirjalol Mirali o'g'li

Namangan viloyat Toraqorgon tuman

6-sonli umumiy orta talim maktab

Matematika fani oqituvchisi

Telefon: +998999739429

mirjalol19901607@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6473627>

Annotatsiya

Ko'pchilik olim va faylasuflar, pedagog va psixologlarning aqidalaricha, o'smir-yoshlarning ta'lim-tarbiyasi borasida, ularning o'qish, yozish, sanash, eshitish, gapirish va hamdardlik qilish kabi qobiliyatlarni o'rganishda maktabning boshlang'ich sinflaridagi jarayon muhim o'rin tutadi.

Bolalarning maktabga borishlari va boshlang'ich sinflaridan umumta'lim bosqichiga o'tishlarida eng kamida quyidagi ikkita muammo yuzaga keladi:

Ta'limning usul va mazmuni o'zgarishi bu - davomotning pasayishi va bolalarda psixologik muammolarning ko'payishiga olib keladi.

O'qishga bolgan tayyorgarlik darajasining nisbatan yangi va murakkabroq saviyada pastroq ekanligi.

Kalit so'z: Matematika, didaktik o'yinlar, psixologiya,

Bolalarning maktabga borishlari va boshlang'ich sinflaridan umumta'lim bosqichiga o'tishlarida eng kamida quyidagi ikkita muammo yuzaga keladi:

- Ta'limning usul va mazmuni o'zgarishi bu - davomotning pasayishi va bolalarda psixologik muammolarning ko'payishiga olib keladi.

- O'qishga bolgan tayyorgarlik darajasining nisbatan yangi va murakkabroq saviyada pastroq ekanligi.

Maktabga bo'lgan psixologik tayyorgarlik – bu 6-7 yoshdagi bolalarning ancha murakkab ruhiy holat bo'lib, quyidagi nuqtalarni qamrab oladi:

bolalar tomonidan maktab o'quvchilarining yangi iltimoiy rejasini qabul qilib olinishi;

birinchidan o'qituvchi rahbarligi ostida, keyin mustaqil tarzda ta'lim fa'oliyatini bajarish imkoniyati;

Bolalarning maktabga bo'lgan tayyorgarliklarini ularning yoshiga muvofiq faoliyat turlari doirasida, boshqacha qilib aytganda syujetli o'yin va roller, tasviriy faoliyat, chizmachilik, ertaklarni anglash va hokazolar orqali amalga oshirilish kerak.

Bolalarni boshlang'ich sinflardan ta'limning yuqoriroq pog'onasiga o'tishlarida ularning psixologik tayyorgarligi juda muhim masala hisoblanadi.

Maktab tajribasi shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning matematik bilimlarini o'zlashtirilishi va ularning mantiqiy fikrlash qobiliyatining rivojlanishida qiziqarli materiallarning ishlatilishi katta yordam beradi

Qiziqarli materiallarni quyidagi maqsadlarda ishlatilishi yaxshi natija beradi:

matematik bilim, mahorat va malakalarining shakllanishida;

matematik bilim va malakalarining mustahkamlanishida;

matematikani o'rganishida bolalarda shavq-havasni uyg'otishida;

matematik ijodkorlik mahorat va malakasi, tasavvurot va tafakkurining shakllanishida;

matematik bog'liqlik va qonuniyatlarini tushinish va geometrik tasavvurotlarining rivojlanishida.

O'smirlarda ma'rifatni o'zlashtirishga bo'lgan shavq-havasini kuchaytirilishida ta'limni didaktik o'yinlarga bog'liq qilinishi maqsadga muvofiq. Bolaga o'rgatadigan material qiziqarli bo'lgan holda osonlik bilan o'zlashtiriladi va uning xotirasida yaxshiroq saqlanadi.

Boshlang'ich sinflarda matematikani o'rgatishida didaktik o'yinlar va qiziqarli materiallarni kiritilishi quyidagi maqsadlarni amalga oshirilishida ko'mak beradi:

matematikani targ'ib etilishida;

o'smirlarning aqliy rivojlanishida.

Bolalar tabiatan ta'lim dasturidagi turli materiallarni o'yin orqali osonlik bilan o'zlashtiradilar. Didaktik o'yinlarning ishlatilishida esa, o'yinning o'zi ikkinchi darajali bo'lib, matematikani o'zlashtirilishiga bo'lgan shavq-havasni rivojlantirish va bu usul orqali matematik bilim va mahorat-malakalarni hosil qilinishi birinchi darajali vazifaga aylanadi.

O'yinning bu vazifalarni bajarilishida quyidagi shartlarni hisobga olish zarur:

O'yin qoidalari sodda, aniq va hammaga tushinarli bo'lishi zarur. O'yin materiallari bolalarning aqliy imkoniyatlariga muvofiq bo'lishi kerak.

Ta'lim materiallari tadrijiy va bosqichma-bosqich tarzda murakkablanib borilishi zarur.

O'quvchilarning har qancha ko'pchiligi o'yin jarayonida ishtirok etishlariga ahamiyat berish kerak.

O'yin natijalari bolalarni rag'batlanishiga xizmat qilishi va matematika ta'limining boshlanish davrida muhim omilga aylanishi lozim.

Quyida shu tarzda ayrim o'yinlarni keltiramiz. Boshlang'ich sinflari o'qituvchilari matematika ta'limi jarayonida bulardan foydalanishlari mumkin:

"Mening joyim qayerda?"

O'yin maqsadi: Raqamlar tartibi bo'yicha talabalar bilimini mustshkamlash.

Vositalar: 1 dan 10 gacha yozilgan 15 sm + 10 sm o'lchovli varaqchalar.

O'yin tartibi: O'qituvchi bolalarga varaqchalarni bo'lib beradi. O'qituvchi ishorasi bilan talabalar joylaridan turib, doska oldida saf tortishadi va har biri o'z raqam tartibiga muvofiq o'z joyini qanday qilib topganini sharhlab beradi. Bu o'yinni bir necha marta takroran o'tkazish mumkin. Uning qiziqarli o'tishi uchun qatorlar o'rtasida o'tkazilishi afzalroq. Har bir qator bir g'uruh hisoblanadi.

Topshiriqni tez va xatosiz

Foydalanilgan adabiyotlar:

Matematika o'qitish metodikasi .

X. Ibragimov, SH. Abdullayeva. Pedagogika nazariyasi (darslik).

T., «Fan va texnologiya», 2008

3. Vohidov M.V. Maktabgacha tarbiya psixologiyasi. T., —O'qituvchi, 1970

4. Z Nishonova. Bolalar psixologiyasi va uni ukitish metodikasi T. 2006

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QISH DARSLARIDA MATN USTIDA ISHLASH ORQALI NUTQ O‘STIRISH METODIKASI

Mirzayeva D.Q

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6478214>

*Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti, Ta’lim va tarbiya nazariyasi va
metodikasi yo‘nalishi 2-bosqich magistranti*

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘quvchilar nutqiga qo‘yiladigan talablar, og‘zaki nutq ustida ishlash yo‘llari, bog‘lanishli nutqini shakllantirish usullari, nutqiy xatolar, nutq o‘stirishda noan‘anaviy usullardan foydalanish, nutq o‘stirishga xizmat qiluvchi metodlar haqida fikr yuritiladi. Interfaol metod va usullar yordamida tashlik etilgan darslarning tajriba-sinov ishlari va natijalari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: nutq, idrok, yozma nutq, og‘zaki nutq, talaffuz, bog‘lanishli nutq, insho, bayon, talab, metod, vosita.

“O‘sib kelayotgan yosh avlodni ma’naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirishni sifat jihatidan yangi darajaga ko‘tarish, o‘quv-tarbiya jarayoniga ta’limning innovatsion shakllari va usullarini joriy etish maqsadining belgilanishi o‘quvchi-yoshlar intellektual salohiyatini rivojlantirish milliy tizimini yanada takomillashtirish mexanizmini taqozo etadi”, – deydi yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyev. [1]

Nutq – kishi faoliyatining turi, til vositalari (so‘z, so‘z birikmasi, gap) asosida tafakkurni ishga solishdir. Boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida asosan she‘rlar, masallar, ertaklar, hikoyalar, afsonalar, maqol va topishmoqlar, ilmiy-ommabop asarlar o‘qib o‘rganiladi. Tabiiyki, ularning har biri o‘ziga xos shakl, uslub va mazmunda yaratiladi. Shuning uchun ham har bir janrga mansub asarlarni o‘ziga xos usullarda o‘quvchilarga o‘rgatiladi. [4]

Boshlang‘ich sinflarning o‘qish darslarida o‘quvchilar nutqining o‘shish darajasi to‘g‘ri uyushtirilgan qayta hikoyalashdir. Maktab tajribasida to‘liq, qisqartirib, tanlab va ijodiy qayta hikoya qilish turlari mavjud. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun matnni to‘liq yoki matnga yaqin qayta hikoyalash ancha oson. Ko‘pincha boshlang‘ich sinf o‘quvchilari qatnashuvchi shaxslar xatti-harakatini yaxshi tushunmasliklari, ba‘zan noto‘g‘ri yoki yuzaki tushunishlari natijasida asar mazmunini anglab yetmaydilar. Shuning uchun ham o‘qituvchi savolni juda o‘ylab tuzishi, u bolani fikrlashga, o‘ylashga majbur etadigan, qatnashuvchi shaxslarning xatti-harakati, voqealarning bog‘lanishi yuzasidan muhokama yuritishga undaydigan, ularni o‘zaro qiyoslashga, ijobiy va salbiy tomonlarini aniqlashga yordam beradigan bo‘lishi lozim. [2]

O‘qish darslarining tashkil etilishi, o‘quvchilarning mustaqil o‘qish ko‘nikmalari va nutqining rivojlanganligini aniqlash maqsadida quyidagi me‘zonlar ishlab chiqildi va ularni aniqlash uchun yo‘llari va metodlar aniqlandi:

1. So‘z ma‘nolarini mustaqil izohlay oladi.
2. She‘rni ifodali ayta oladi.
3. Asar qahramonlarining nutqini obrazli ifodalay oladi

4. Maqollarning mazmunini izohlay oladi.
5. Asar voqealarini ketma-ketlikda bog'lay oladi.
6. Asar yuzasidan berilgan savolga to'g'ri javob bera oladi.
7. Asar qahramonlarini ta'riflay oladi.
8. Badiiy asar yuzasida o'z xulosasini chiqara oladi.
9. Rasm asosida hikoya tuza oladi.
10. Mustaqil ravishda reja tuzib, bayon va insho yoza oladi.

4-sinflarning O'qish darslariga kirib yuqoridagi mezonlar asosida o'quvchilarning bilimlarini tekshirdik. Miraziz A'zamning "Mardlik va aql yorug'ligi" she'ri yuzasidan berilgan rasm asosida kichik hikoya tuzdirildi. She'rni o'quvchilardan ifodali va obrazli ijro etishlari so'raldi. "Alisherning yoshligi" mavzusida test oldik.

Ulardan "Sahovatli fasl" mavzusida bayon olishini iltimos qildik. Darsni kuzatganimizda shunday xulosaga keldik:

1. O'qituvchi umuman bayon olishni biladi.
2. Bayon olish tizimi to'g'ri bajarildi.
3. O'quvchilar bayonni yoza oldilar.
4. Bayon mavzusining mazmuni yetarli darajada tushuntirilmadi.
5. Natijada bayon mazmuni keng yoritilmadi.

Bayonlarni tekshirganimizda quyidagi natijaga ega bo‘ldik:

Sinflar	O‘quvchisoni	“5”	“4”	“3”
Tajribasinf (4-“a”)	58	10 17%	28 48%	20 35%
Nazoratsinf (4-“b”)	51	12 24%	21 41%	18 35%

Natijalardan ko‘rinib turibdiki, ikkala sinfda ham sifat ko‘rsatkichi talabga javob bermaydi. O‘quvchilar yozgan bayonlarida quyidagi tipik nuqsonlar uchradi:

1. Gaplarni to‘g‘ri tuzmaslik.
2. Rajaga amal qilmaslik.
3. Gap tuzishda uslubiy xatolarga yo‘l qo‘yishlik.
4. Imloviy va ishoraviy xatolarga yo‘l qo‘yishlik.
5. Dialektal xatolarga yo‘l qo‘yishlik.

Yuqoridagi nuqsonlarning kelib chiqishini aniqlaganimizda, aksariyat o‘qituvchilarning bayon yozishni kam mashq qildirgani, faqat reja bo‘yicha bayon olinganligi, uyda qo‘shimcha qiziqarli mavzularda bayon yozishni mashq qildirmaganini aniqladik. Bayon yozishga qiynaladigan o‘quvchilar bilan alohida ishlanmasligini, ularning xatolari ustida tushuntirish ishlari olib borilmaganligini bildik, natijada bola har doimgi xatosini takrorlashiga amin bo‘ldik. O‘quvchilarning yozma nutqi yaxshi rivojlanmagan, bayon mavzusini yoritishda faqat darslikdagi ma’lumotlar bilan cheklanib qolgan, ijodkorligi, kuzatuvchanligi past ekanligini aniqladik.

Tadqiqotning ikkinchi – shakllantiruvchi tajriba-sinov bosqichida o‘qituvchilarning o‘qish fanini o‘qitishga metodik tayyorgarligini takomillashtirish bo‘yicha tashkil etiladigan darslarning mazmuni, shakl, metodlari ishlab chiqildi. Shakllantiruvchi tajriba-sinov bosqichida dars ishlanma, blits-so‘rov, domino, klaster, yosh jurnalist, grafik organayzerlar, boshqotirma, sahnalashtirish, insho, bayon, matematik statistika kabi metod va ish turlaridan foydalanildi. Insho va bayon yozish ko‘nikmalari shakllantirildi

Tadqiqotning uchinchi – yakuniy bosqichida o‘rganilgan muammolarni bartaraf etish uchun bajarilgan ishlardan keyin o‘quvchilarning o‘zlashtirishini, nutqining rivojlanganligini tekshirdik. Tajriba guruhlarida “Navro‘z – bahor bayrami” mavzusida bayon oldik, natijalar esa quyidagicha:

Sinflar	O‘quvchisoni	“5”	“4”	“3”

Tajribasinf (4-“a”)	58	10 17%	28 48%	20 35%
Nazoratsinf (4-“b”)	51	12 24%	21 41%	18 35%

O‘quvchilarning bayon yozish ko‘nikmalari ham oshgan, ya’ni tajriba guruhida o‘zlashtirish 87 %, nazorat guruhida 77 %. Bayon va insho bo‘yicha natijalarga qaraganda bayon yozish o‘quvchilar uchun inshodan osonroq ekan.

Shuni xulosa qilamizki, o‘quvchilar darslarda nutq o‘stiruvchi mashq va topshiriqlar orqali og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirishi, ko‘proq ijodkorligini rivojlantiruvchi topshiriqlarni bajarishi kerak deb o‘ylayman. Bu metodlarni qo‘llaganda o‘quvchilar nutqidagi xato va kamchiliklarni to‘g‘irlab borish kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF–5712-sonli Farmoni. QHMMB: 0619/5712/3034-son, 29.04.2019-y.

2. Babayeva D.R. “Nutq o‘stirish metodikasi”. – T.: TDPU 2016-yil. O‘quv qo‘llanma
3. G‘afforova T. “Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar”. – T.: “Tafakkur”, 2012.
4. Qosimova Karima, Matchonov Safo, G‘ulomova Xolida, Yo‘ldosheva Sharofat, Sariyev Sharofjon. “Ona tili o‘qitish metodikasi” T.: Nosir-2019.
5. Matchonov S, Shojalilov A, G‘ulomova X, Sariyev Sh, Dolimov Z. 4-sinf “O‘qish” darsligi. T.: “Yangi yo‘l”. 2020
6. www.tdpu.uz

“Boshlangich sinflarda matematika fanini oqitish metodlari”

Mirzoyeva Munavvar Boturovna

Buxoro viloyati Romitan tumani

23-IDUM boshlang'ich sinf o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6508358>

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'limda matematika fani, uning o'rgatilishi, ilk bosqichlarda o'qitish metodikasi shuningdek darslarni to'g'ri tashkil qilish haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: matematika, to'garak, metodika, matematik ro'znoma, ekskursiya, boshlang'ich ta'lim.

Hozirgi paytda maktablarda boshlang'ich sinflarda matematika o'qitishning asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarni har tomonlama yetuk insonlar qilib tarbiyalash hisoblanadi. Bunda ularda matematika bo'yicha bilimlar berish bilan birga ularga o'rganilayotgan bilimlarni asosli va puxta bo'lishini ta'minlash, ularni qo'llay olish ko'nikma va malakalarini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa matematika darslarida fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish hamda ularni kelgusida olingan bilimlarni ongli hayotiy faoliyatda muvaffaqiyatli qo'llashlari

uchun zarur ko'nikma va malakalarni shakllantirish boshlang'ich matematik ta'limning asosiy vazifalariga aylanishi lozim.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga matematikani muvaffiqiyat bilan o'qitish uchun mehnat faoliyatini boshlovchi o'qituvchi matematika o'qitishning ishlab chiqilgan tizimini, ya'ni boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasini egallagan bo'lishi va shu asosda mustaqil ravishda ijodiy ishga kirishishi kerak. «Metodika» grekcha so'z bo'lib, «metod» degani yo'l demakdir. Matematika metodikasi pedagogika fanlari tizimiga kiruvchi pedagogika fanining tarmog'i bo'lib, jamiyat tomonidan qo'yilgan o'qitish maqsadlariga muvofiq matematika qonuniyatlarini matematika rivojining ma'lum bosqichida tadqiq qiladi. Matematika boshlang'ich ta'lim metodikasining predmeti quyidagilardan iborat:

1. Matematika o'qitishdan ko'zda tutilgan maqsadlarni asoslash. (nima uchun o'qitiladi).
2. Matematika o'qitish mazmunini ilmiy ishlab chiqish (ya'ni matematikadan qaysi material boshlang'ich sinflarda o'rganilishi, nima uchun aynan shu material tanlanishi, boshlang'ich sinflarda kursning har qaysi ayrim masalasi umumlashtirishning qanday darajasida o'rganilishi, mavzular qanday tartibda o'rganilsa, eng ratsional bo'lishi ko'rsatiladi).
3. O'qitish metodlarini ilmiy ishlab chiqish. (qanday o'qitish kerak, ya'ni o'quvchilar hozirgi kunda zarur bo'lgan bilim, malaka, ko'nikmalarni va aqliy qobiliyatlarini egallab oladigan bolishlari uchun o'quv ishlari metodikasi qanday bo'lishi kerak? Masalan, 10 ichida sonlarni qo'shish va ayirishni qanday o'rganish

kerak, jumladan, bu mavzuda qo'shishning o'rin almashtirish xossasini qanday ochib berish kerak?).

4. O'qitish vositalarini - darsliklar, didaktik materiallar, ko'rsatma - qo'llanmalar va texnik vositalarni ishlab chiqish (nima yordamida o'qitish?). kerak!

5. Ta'limni tashkil etishni ilmiy ishlab chiqish (darsni va ta'limning darsdan tashqari formalarini qanday o'tkazish?. O quv ishlarini qanday tashkiliy metodlarda o'tkazish kerak?. Oquv prosessida ta'limiy va tarbiyaviy masalalarni qanday qilib samaraliroq hal qilish kerak?).

Shunday qilib, o'qitishning maqsadlari, mazmuni metodlari, vositalari va shakllari metodik tizimning asosiy komponentalaridir. Matematika o'qitishning maqsadi. Boshqa har qanday o'quv predmeti kabi matematika boshlang'ich kursi matematika O'qitishning maqsadi quyidagi uch omil bilan belgilanadi:

1. Matematika o'qitishning umumta'limiy maqsadi.
2. Matematika o'qitishning tarbiyaviy maqsadi.
3. Matematika o'qitishning amaliy maqsadi.

Matematika o'qitishning umumta'limiy maqsadi o'z oldiga quyidagi vazifalarni qo'yadi:

a) O'quvchilarga ma'lum bir dastur asosida matematik bilimlar berish. Bu bilimlar matematika fani to'g'risida o'quvchilarga yetarli darajada ma'lumot berishi, ularni matematika fanining yuqori bo'limlarini o'rganishga tayyorlashi kerak.

Bundan tashqari, dastur asosida o‘quvchilarni o‘qish jarayonida olgan bilimlarning ishonchli ekanligini tekshira bilishga o‘rganishlari, nazorat qilishning asosiy metodlarini egallashlari lozim.

b) O‘quvchilarning og‘zaki va yozma matematik bilimlarni tarkib toptirish lozim bo‘ladi. Matematikani o‘rganish o‘quvchilarning o‘z ona tillarida nutq madaniyatini to‘g‘rishakllantirish, o‘z fikrini aniq, ravshan va lo‘nda qilib bayon eta bilish malakalarini o‘zlashtirishlariga yordam berishi kerak.

d) O‘quvchilarni matematik qonuniyatlar asosida real haqiqatlarni bilishga o‘rgatish. Bunday bilimlar berish orqali esa o‘quvchilarning fazoviy tasavvur qilish xususiyatlari shakllanadi hamda mantiqiy tafakkur qilishlari yanada rivojlanadi.

O‘qitish samaradorligining zaruriy va muhim sharti o‘quvchilarning o‘rganilayotgan mavzuni o‘zlashtirishlari ustidan nazoratdir. Didaktikada uni amalga oshirishning turli usullari ishlab chiqilgan, bu—o‘quvchilardan og‘zaki so‘rash; nazorat va mustaqil ishlar; uyva zifalarini tekshirish, testlar, texnik vositalar yordamida sinash. Didaktikada darsturiga, o‘quvchilarning yosh xususiyatlari va boshqalarga bog‘liq ravishda nazoratning u yoki bu usulidan foydalanish masalalari va shuningdek, nazoratni amalga oshirish uslubiyoti yetarlicha chuqur ishlab chiqilgan.

Boshlang‘ich maktab matematika o‘qitish uslubiyotida mustaqil va nazorat ishlari, o‘quvchilardan individual yozma so‘rov o‘tkazishning samarali vositalari yaratilgan. Ba’zi bir didaktik materiallar dasturning chegaralangan doiradagi masalalarining o‘zlashtirilishini, boshqalari boshlang‘ich maktab matematika kursining barcha asosiy mavzularini nazorat qilish uchun mo‘ljallangan. Ayrim

didaktik materiallarda (ayniqsa, o'z jamlangan maktab uchun mo'ljallanganlarida) o'qitish xarakteridagi materiallar, boshqalarida esa nazoratni amalga oshirish uchun materiallar ko'proqdir.

Boshlang'ich maktab matematikasida barcha didaktik materiallar uchun umumiy holat topshiriqlarning murakkabligi bo'yicha tabaqalashtirilishidir. Bu materiallarni tuzuvchilarning g'oyasiga ko'ra, o'quvchining ma'lum mavzu bo'yicha topshiriqning biror variantini bajarishi o'quvchining mavzuni faqat o'zlashtirganligi haqidagina emas, balki uni to'la aniqlangan darajada o'zlashtirganligidan dalolat beradi. Amaliyotda o'qituvchilar ko'pincha biror topshiriqning variantlaridan biri boshqalaridan soddaroq yoki murakkabroq deb aytish, bundan tashqari, didaktik materiallar qanchalik san'atkorona tuzilgan bo'lmasin, ularning mazmuni va tuzilishida nechog'lik chuqur g'oyalar amalga oshirilmasin, ular bari bir barcha metodik vazifalarni juda tez hal etishga qodir emas. Shunday qilib, didaktik materiallarni o'quvchilarning o'quv materialini o'zlashtirish darajasini nazorat usullaridan biri sifatida qarash lozim. Shu bilan birga ushbu usul mazkur sinf va o'qituvchi uchun eng yaxshi usul bo'lmasligi ham mumkin. Shu sababli didaktik materiallar o'qituvchini o'quvchilarning bilim va uquvlarini o'zlashtirish darajasini aniqlash imkonini beradigan individual tekshirish uchun ishlar matnini tuzishdan xalos eta olmaydi.

O'quv qo'llanma bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining boshlang'ich sinf o'quvchilariga matematikadan bilim berishda yuzaga keladigan turli ijtimoiy-iqtisodiy, bozor iqtisodiyotiga oid, o'quvchilarni ijodiy faollikka yetaklaydigan, metodik vazifalarini mustaqil hal etish uchun tayyorgarlik saviyalarini oshirishni nazarda tutadi. Qo'llanma talabalarning matematikadan boshlang'ich ta'lim

metodikasi bo'yicha asosiy ishlarining tavsifi va namunalarini o'z ichiga oladi. Har bir mashg'ulotning mavzu ,unga tayyorlanish jarayonida o'quvchi bajarishi lozim bo'lgan topshiriqlar, uslubiy ko'rsatmalar va eng muhim nazariy manbalar keltirilgan. Qo'llanma o'quvchilarning mashg'ulotlarga tayyorlanishida foydalanishlari va ularning mustaqil ishlarini tashkil etish uchun mo'ljallangan. Qo'llanmada o'quvchilar uchun ko'p o'yinlar va ulardan foydalanish bo'yicha metodik tavsiyalar ,yangi pedagogic texnologiya yutuqlaridan foydalanilgan holda milliylashtirilgan materiallarni amaliyotga tatbi etish masalalari keng yoritilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Umumiy o'rta ta'limning Davlat ta'lim standartlari. Boshlang'ich ta'lim —Ta'lim taraqqiyoti jurnali, Toshkent —Sharq, 1999, 7 - soni
2. Levenberg L.Sh. va boshqalar. —Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi Toshkent —O'qituvchi
3. Bikbaeva N.U. va boshqalar. —Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi Toshkent —O'qituvchi 1996 yil.
4. Skatkina A.A. —Metodika prepodaveniya matematiki v sredney shkole. Moskva —Prosvesheni.

5. “Inequalities. Theorems, Techniques and Selected problems” (Zdravko Cvetkovski).

MUALLIFNING KONSEPSIYASIDA PEYZAJNING ORNI

THE ROLE OF LANDSCAPE IN THE AUATHORS CONCEPT

РОЛЬ ПЕЙЗАЖА И АВТОРСКОЙ КОНЦЕПЦИИ

Nabiyeva Iymona

FarDU 1-kurs magistri

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6467827>

Annotatsiya

Maqolada peyzaj va uning asardagi ahamiyati haqida fikr yuritilgan. Asarda peyzaj tasviri joy va makonni tasvirlash orqali oquvchida muhim badiiy-estetik zavqning paydo bolishi tasniflangan. Yana bir etiborli tomoni personajni qay tarzda tasvirlash muallif konsepsiyasiga bogliqligi togrisida xulosalar berilgan.

Annotation

The article discusses the landscape and its importance in the work. The play classifies the emergence of an important artistic aesthetic pleasure in the reader by depicting a landscape image of place and space. Another noteworthy aspect of the article is that the description of the character depends on the authors concept.

Аннотаци

В статье рассматривается пейзаж и его значение в творчестве. Другим заслуживающим внимания аспектом является вывод о том, что то, как изображается персонаж, зависит от авторской концепции.

Kalit sozlar: peyzaj tasviri, dinamik peyzaj, ramziy mano, roviy, qahramon ruhiyati, badiiy-estetik zavq, poligarmoniya, politasvir.

Key words: landscape image, dynamic landscape, symbolic meaning, narrator, artistic- aesthetic pleasure, polyharmonic, polydescription.

Ключевые слова: пейзажное изображение, динамичный пейзаж, символическое значение, рассказчик психика героя, поли гармония, полиизображение.

Muallif konsepsiyasida va asar konsepsiyasida peyzaj muhim poetik vazifa bajaradi. Yani yozuvchi oz goyaviy niyatini faqat qahramonlarning xatti-harakatlari bilan emas, balki ularni orab turgan tabiat manzaralarini tasvirlash orqali ham amalga oshiradi. Peyzaj tasviri orqali oquvchiga tasir etishni, undagi gozallik tuygularini ham tarbiyalashni ko'zda tutadi. Shu jihatdan olganda Isajon Sultonning ijodi alohida etiborga molikdir.

Adibning Tilsim lashkari hikoyasida peyzaj tasviri voqealar sodir bolayotgan, joy, vaqt haqida malumot berish barobarida muhim badiiy-estetik vazifa bajargan. Asar davomida peyzaj tasvirlarining bolib-bolib berib borilishi dinamik peyzaj yaratish usulidir. Bundan tashqari peyzaj asardagi qahramonlar ruhiyatini ochib berishga

xizmat qilgan. Joy tasviri (undagi ranglar) personaj ruhiyati bilan uygunlik kasb etishi ham, unga kontrast tasvirlanishi ham mumkin. Bu funksiyalarning qay birini asosiy oringa otishi esa muallifning konsepsiyasiga bogliq.

Yozuvchi hikoyalaridagi qahramonlar tabiat bilan dost tutinadi, quyoshning taftiga peshvoz chiqadi, nish urgan maysaga mehr beradi, uning qahramonlari peyzaj tasviri ham tabiat tasviri, ham voqea-hodisa roy berayotgan joy tasviri vazifasini o'taydi. Masalan, yozuvchining Orgimchak hikoyasidagi peyzaj tasvirini olsak tabiatning barcha-barcha hodisalarini oz kozi bilan korib, oziga xos mushohada qiladi. Unda Dunyoda bir orgimchak bor edi. Tong bilinar-bilinmas otib, qizgimtir quyoshning iliq-iliq nurlari olamga yoyilib, shudring ostidagi turli-tuman otlarning hidlari sezilar-sezilmas tarala boshlagani ondan u yangi tor toqishga tushar edi.

Murodbaxsh tongning ilk daqiqalarini qarshi olishga muyassar bolgan yashash uchun va ozidan zurriyot qoldirish uchun erta tongda mehnatga kirishayotgan mittigina orgimchakning hayoti peyzaj tasviri bilan uygunlashgan holda tasvirlangan. Tasvirdagi orgimchak tori ham asli ramziy manosi ifodalaydi. Uning Orgimchak hikoyasidagi Anchadan keyin shabada qattiqroq esdi-da, tosatddan torning bandlarini yaproqlardan uzib olib, tor egasi bilan qoshib havoda aylantira-aylantira havoda uchirib ketdi. Bu uchish orgimchakka juda yoqadi.

Bunday holat hech kimning xayoliga ham kelmaydi, ushbu jumlaning oqigan kitobxonda hikoyadan katta badiiy-estetik tasirlanish his etadi. Chunki bu haqiqatdan ham go`zal bir tabiiy hodisa hisoblanadi.

Kichkina pushtirang maxluqcha hikoyasining songida Yomgir shivirlar , shabadasi daraxtlarni chayqatar edi. Hozirgina yana bir epkin esib otdi. Ajabo, birgina daraxt chayqalar, qolganlari tek edi. Qizil tosh terilgan sahiga tomchilar chak-chak tomar, har yer,har yerida oqish kolmakchalar hosil bolibdi. Kolmaklardan suv chachratib, bu mashum joydan tezroq ketish uchun bog tashqarisi tomon yugurdim.

Ushbu peyzaj tasvirining hikoya songida qollanilishini oziga xos jihatlaridan biri, bunda oziga xos bir ramziy mano ifodalangan. Ajabo, birgina daraxt chayqalar, qolganlari tek edi . Ushbu jumla orqali yozuvchi ikki narsani nazarda tutmoqda, birinchisi katoblepas va ikkinchisi hikoyaning bosh qahramoni roviy hikoyadagi bu ikki qahramon shabadada chayqalib turgan daraxt. Katoblepas va roviy oqimga qarshi suzgan qahramonlar yozuvchi shuning uchun ham ularni chayqalib turgan daraxtga qiyoslaydi.

Tabiat hodisalari, manzaralariga Isajon Sulton ramziy mano yuk laydi. Tabiat tasviri uning asarlarida shunchaki qahramon ruhiyatini aks ettiradigan qoshimcha bir vosita emas, balki maqsaddir. U tabiat hodisalari tilida bu olamning inson xayollari yetadigan joyigacha bolgan hikmatni aks ettirishga harakat qiladi. Togrirogi, yozuvchi tabiat hodisalarini manoli va tasirli usulda tasvirlay oladiki, biz bu manzaralarni oqib butun borliqni boshqarib turgan Ollohning irodasini rosmoana his qilamiz.

Isajon Sultoning hikoyalarida poligarmoniya, politasvir diqqatni tortadi. Yozuvchi hech qachon, bitta holat bitta masala yopishib olmaydi. Uning Shamolli kecha, Soginch, Avliyo, Oydinbuloq hikoyalarida shamol esishi, oyini, qahri, muloyimligi oziga xos timsol. Yozuvchining Boqiy darbadar romanida boron

dahshatli kuch va ilohiy aralashuv kuch sifatida korsatilgan edi. Uning Ozod romanida sarsari shamol ham hamroh, ham ustoz, ham roviy, ham tabiatning betakror kuchi Ozodning Uchyongoqdan Iskandar togigacha borishiga shamol yetakchilik qiladi. Shamolli kecha hikoyasida shamol real voqelik hamda taqdir shamoli sifatida namoyon boladi. Hayot shamolining turli tuman xavflari aro onasi Nozik, xolalari Latofat, ammalari Gozal deb ataydigan kozlari kulib-kulib turadigan yoqimtoygina qizaloq, yani gozallik, latofat, nazokat timsoli va eng asosiysi, akaning or-nomusi osha qorquvlar bois osha xavf-hatar ichida qolib ketadi. Vaholanki, yolgiz himoyachisi akasi edi.... Bu zalvorli hikoyaning boshqa bir jihati naslni davom ettira oladigan yagona ayol ham qizaloq edi. Chunki ota boshqa ayolga uylangan, boshqa farzand korgan, aka-singil undan yotsirar edilar.

Asarda shamolning yuraklarga qorquv soluvchi ovozi A.Qahorning Dahshat hikoyasidagi shamolli kecha tasvirini yodga soladi. Har ikkala hikoyaning tabiat tasviri bir xil faqatgina sujeti bilan farq qiladi. Ikkala hikoyada ham kuchli shamol kechasida bolib otgan voqealar tasvirlangan. Dahshat hikoyasida bosh qahramon Unsinning taqdiri nima bilan yakunlangani ochib berilgan, lekin Shamolli kechada esa Nozik ismli qizaloqning topilishi yoki topilmasligi noaniqligicha qolgan. Abdulla Qahorning ushbu hikoyasini oqiganimizda Unsinning vafot etganiga achinib uning ota-onasi va Dodxohni ayblaymiz, I.Sultonning hikoyasida esa kitobxonning bir toxtamga kelishi qiyin, chunki qizaloq topilishi ham mumkin, topilmasligi ham.

Asarda voqealar shamol bolgan tunda sodir boladi. Masalan, Dangaraning dashtida, shamolli kechada aka-singil buvilarinikiga ketib borishmoqda edi. Qorongu tusha boshlagan bolsa-da hali tevarakni enlab ulgirmagan edi. qarama-

qarshidan esayotgan shamol shiddati ostida och kulrang tusli notanish butalar yovvoyi is taratib yulqinar, kotarilgan changu tozon isi ham tevarakni yutib ketgan edi.

Ushbu jumladagi peyzaj tasviri oziga xos bir nechta vazifani bajarmoqda. Birinchidan, hikoyadagi voqea-hodisaning qayerda roy berganligi. Ikkinchidan, voqealar shamolli tunda roy berganligi va uchinchidan, taqdir shamoli va uning aka-singil hayotiga tasiri.

Aka-singilning taqdir yollarida ayro tutishi shamolli kecha tarifi bilan beriladi. Hikoya yozuvchining ananaviy uslubiga xos tabiat tasviri asosiga qurilgan. Lekin unda barcha narsa ramziy. Shamol ham, shamolli tun ham. Taqdir shamolida chirpirak bolib uchib borayotgan ikki norasida bola. Aka oz qorquvi, taqdirga qarshi isyonini hivichni ayovsiz serpab namoyon etadi. Singil esa akasini chaqirachaqira taqdir yollarida adashib qoladi. Birgina shamolli kecha hayotning kop yillarini qamrab olgan holda hayot saboqlarini aks ettiradi.

Toplamdagi “Sofiya” hikoyasida shu nom bilan aytiluvchi tofonning qisqa muddat ichida qutirishi, asov toyday kokka intilishi , toshqin daryodan yutoqib- yutoqib portana urishi, adadsiz kuch bilan ogochlarni qars-qurs sindirishi, chaqmoq chaqib, garamlar, daraxtlarni lov-lov yondirishi tasvirlanadi.

Hikoyadagi sofiya tofoni inson ichki olamining tasviridir. Yozuvchi kuchli tofoni ayollarning gozal ismi bilan aytaydi. Asarda tofon mayda detallarigacha tasvirlanadi. Yeru osmonning tofondagi holati juda tasirli bayon etiladi. Bu tasivrlar ham asli ramziy bolib, inson ruhiy olamidagi evrilishlarning ifodasidir.

Isajon Sulton hikoyalarida peyjaz tasviri asar kompozitsiyasidan muhim orin egallab, asarning bayon uslubiga yorug tasvirlar, romantik ruhiyat olib kirish barobarida, ramziy mano ifodalashga ham xizmat qiladi. Yozuvchining boshqa ijodkorlardan peyzaj yaratish mahorati shundaki, u butun bir asarni tolagicha peyzaj asosiga qurishi mumkin. Bunda har bir detal, tasvir ramziylik asosida bolib, chuqur hayot falsafasi, umr haqida xulosa aks etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar royxati:

Isajon Sulton. Tanlangan hikoyalari. T.:Sharq2012.

R.Rahma. Munajatdan Boqiy darbadargacha // (Songgi soz) Sultonov.I. Boqiy darbadar.T.,Ozbekiston 2011.

Isajon Sulton. Ozod.-T.:Sharq2012-yil.

Ensiklopedik lugat.-T.:Ozbekiston sovet ensiklopediyasi,1990.

Qodirov.P Oylar.-T.:Adabiyot va sanat,1971.

Dilmurod Quronov.Adabiyotshunoslikka kirish.-T.:Sharq,2019.

Izzat Sulton Adabiyotshunoslik nazariyas.T., O`zbekiston.2006

w.w.w.ziyo.uz.

Maktabgacha yoshdagi bola hayotida yo‘l harakati qoidalarining ahamiyati

Nasimova Nargiza Toyirovna

Navoiy viloyati Nurota tumani

6-sonli DMTT tarbiyachisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6473515>

Annotatsiya: Bolalarni yo'lda harakatlanish va vaziyatni baholashga vizual ravishda o'rgatishingiz mumkin bo'lgan yo'lda bo'lgan bolalarning e'tiborini qoidalarga yo'naltirish juda foydalidir. Ota-onalar bolaga yo'lda, bolalar bog'chasida yoki maktabda o'zini qanday tutish kerakligini o'rgatadi deb umid qilmasliklari kerak. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar hayoti davomida yol harakati qoidalarining orni haqida fikr mulohazalar yuritilgan.

Kalit sozlar: yol harakati qoidalari, talim-tarbiya, transport oqimi, yol piyodalari.

Bolalarni o'rgatish maktab yoshi qoidalar yo'l harakati - yosh ota-onalar va maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilari tomonidan alohida e'tibor berilishi kerak bo'lgan ularni tarbiyalashning ajralmas qismi. Eng ko'pidan dastlabki yillar kichkina bola ushbu qoidalarga rioya qilish muhimligini tushunishi kerak, chunki uning hayoti va sog'lig'ining xavfsizligi bunga bog'liq. Shunga qaramay, bolaga sayr qilish va yo'lda harakatlanish paytida nima tavsiya etilmasligini va uni ko'chada kutish uchun qanday xavf tug'dirishi mumkinligini tushuntirish juda qiyin bo'lishi mumkin. Bolaga yo'l harakati qoidalarini qanday tushuntirish mumkin? Kichkina bolaga yo'lning asosiy qoidalarini unga tushunarli shaklda etkazish uchun siz quyidagi tushuntirishlardan foydalanishingiz mumkin: Har qanday harakat

faqat o'ng tomonda amalga oshirilishi kerak. Bu nafaqat avtomobillarga va boshqa barcha transport turlariga, balki piyodalar yo'lagi bo'ylab harakatlanadigan piyodalarga ham tegishli. Yo'l piyodalari bo'lmagan joylarda siz yo'lning chekkasida, transport oqimiga qarab juda ehtiyotkorlik bilan harakat qilishingiz kerak. Avtoulavlarning harakatlanish hududidan faqat "zopak" bilan belgilangan piyodalar o'tish joyida yoki svetofor bo'lgan joylarda yashil chiroq orqali o'tish mumkin. Shu bilan birga, agar yo'lda tartibga solinmagan piyodalar o'tish joyi bo'lsa, dastlab siz yaqinlashib kelayotgan manevringiz xavfsizligiga va harakatlanuvchi avtoulavlar va boshqa transport vositalarining yo'qligiga aniq ishonch hosil qilishingiz kerak, garchi bunday vaziyatda bo'lgan haydovchilar odamlarni o'tqazishga majburdirlar. Barcha holatlarda shuni tushunish kerakki, rulda o'tirgan odam shunchaki bolani yoki kattalarni yo'lni kesib o'tayotganini sezmasligi mumkin va mashinada to'xtash uchun vaqt kerak. Piyodalar uchun ham, har qanday transport vositalari uchun ham qizil va sariq chiroqlarda harakatlanish taqiqlanadi. Trolleybus, avtobus yoki tramvaydan chiqishda siz darhol transport vositasini chetlab o'tib, yo'lni kesib o'tmasligingiz kerak. Katta hajmdagi transport to'xtash joyidan chiqguncha kutib turing va xavfsizligiga ishonch hosil qilganingizdan so'ng, xotirjamlik bilan manevringizni yakunlang. Voyaga etgan odam bilan yo'lni kesib o'tayotganda siz uning qo'lidan mahkam ushlashingiz va yo'lning kesib o'tishi tugaguniga qadar doimo qo'yib yubormasligingiz kerak. Hech qanday holatda harakatlanayotgan transport vositasi oldida yo'lga sakrab chiqmang. Avtoulavda harakatlanayotganda, maxsus mo'ljallangan o'rindiqqa o'tirganingizga ishonch hosil qiling va haydash paytida hech qachon xavfsizlik kamarlaringizni echmang. Paten, skeytbord yoki.

Biz 7 milliarddan ziyod odam yashaydigan dunyoda yashayapmiz va har yettinchi kishidan biri mashina boshqaradi. Bunday transport vositalarining ko'pligi bilan, hatto maktabgacha yoshdagi bolalar ham yo'l harakati qoidalarini bilishlari kerak. Ota-ona har doim ham 100% vaziyatga qo'shilmaydi va harakatlanayotgan mashina bilan to'qnashuv uchun bir soniya etarli. 3-4 yoshdan boshlab yo'lni qanday qilib xavfsiz tarzda kesib o'tishni aytib berish kerak. Maktabda bola piyodalarning o'zini tutish qoidalarini yoddan bilishi kerak.

Ammo bunday bilim hali mavjud bo'lmasa yoki etarli bo'lmasa nima bo'ladi? Yo'l harakati qoidalarini qachon va qanday o'rganish kerak Beshikdan boshlab ham bolalar kattalarni nusxalashga moyil. Yo'lda onam va otamning xatti-harakatlari "subkorteksda qoldirilgan" asosiy misoldir. Agar ota-onalar qoidalarni buzsa (shoshqaloqlik, beparvolik tufayli), bola ongsiz ravishda yo'l harakati qoidalarini bilishi yoki bilmasligidan qat'iy nazar xuddi shu tarzda harakat qiladi. Shuning uchun, birinchi va asosiy darskattalar bolalarga o'rgata oladigan narsalar - ularning ongli piyodalar ekanliklarini amalda ko'rsatish. Qachondan o'rganishni boshlash kerak bolalarning yo'l harakati qoidalari? Siz 1 yoshdan boshlab har xil qofiyalarni o'qishingiz, qo'shiqlar tinglashingiz, yo'lda o'zini tutishingiz haqida multfilmlarni tomosha qilishingiz mumkin. 3-4 yoshdan boshlab tushuntirish suhbatlari o'tkazilishi kerak. Masalan, bola bilan mashinaning to'liq to'xtashi uchun vaqt kerakligi, u bir zumda tormoz berishni bilmasligi haqida suhbatlashish. Hatto tashrif paytida bolalar bog'chasi bola yo'l, piyodalar o'tish joyi, piyodalar o'tish joyi, svetofor nima ekanligini va ulardan qanday foydalanishni o'rganishi kerak. Maktabgacha yoshdagi bolaga yo'l harakati qoidalarini o'rganishda qanday yordam berish kerak? 3-7 yoshli bolalar bilan darslar o'tkaziladi o'yin shakli va tasviriy misollar bilan -

shuning uchun material tezroq va to'liqroq so'riladi. Bundan tashqari, ushbu yoshga xos bo'lgan dunyoni idrok etishni, aqliy qobiliyatlar darajasini hisobga olish muhimdir. Taxminan 8 yoshga qadar "tunnel" ko'rish ustunlik qiladi - bola o'zining oldidagi narsalarni sezadi, lekin yon tomondan emas. Shuning uchun bolalarni yo'lga chiqishdan oldin atrofga diqqat bilan qarashga o'rgatish muhimdir. 6 yoshgacha bo'lgan bola shovqin manbasini tezda aniqlay olmaydi, yaqinlashayotgan mashinani eshita olmaydi. 5-6 yilgacha diqqatning kontsentratsiyasi tanlangan. Bola bir vaqtning o'zida faqat bitta ob'ektni baholashi mumkin - uning fikriga ko'ra, eng ahamiyatlisi (masalan, bola yuk mashinasi yaqinlashayotganini sezadi, lekin yo'lovchi avtouloviga e'tibor bermaydi). Kam bo'yli ko'rish burchagini cheklaydi, bolalar yo'lda sodir bo'layotgan hamma narsani ko'ra olmaydi. Xuddi shu sababga ko'ra, katta avtomashinalar haydovchilari uchun bolani sezish qiyin bo'lishi mumkin. Xavfli vaziyatda bolaning xulq-atvorining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish kerak. O'nta boladan to'qqiztasi, ustiga yugurayotgan mashinani ko'rib, ahmoqona holatga tushib, yuzlarini qo'llari bilan yopadi. O'ninchi tiqilib qoladi, aksariyat hollarda avtomobil g'ildiraklari ostida. Shuning uchun, bola qanchalik aqlli bo'lmasin, kattalar uni qo'lidan mahkam ushlab, yo'l bo'ylab o'tqazishi kerak.

Qoidalar ro'yxati. Maktabgacha yoshdagi bola uchun svetofor va zopak signallarini bilish etarli emas, bundan yo'lning tasviri to'liq bo'lmaydi. Siz bolaga transportning qaysi turlari, qanday harakatlanishini tushuntirishingiz kerak, u bilan piyodalar yo'llari, er osti yo'llari, yo'llar haqida gaplashing. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun 5 ta yo'l harakati qoidalari: Siz qatnov qismidan svetoforning yashil chirog'ida yoki o'tish joyidan o'tishingiz mumkin va bu yagona yo'l. Yo'lga

chiqishdan oldin chap tomonga qarash kerak, so'ngra bo'linish chizig'iga etib borib, o'ng tomonga qarash kerak. Yo'l bo'ylab, o'ng tomonda joylashgan piyodalar yo'lagi bo'ylab harakatlaning. Agar siz shahar tashqarisida bo'lsangiz - yo'l chetidagi mashinalar tomon boring. Siz yo'l yaqinida o'ynay olmaysiz. Siz u yoqdan yugurib o'tolmaysiz, qizil yoki sariq chiroqqa o'ting, hatto yaqin atrofda avtoulavlar bo'lmasa ham. Siz ba'zi yo'l belgilarini bilishingiz kerak. Ular quyidagi rasmda batafsil tavsiflangan. Yo'lda xavfli vaziyatlar Bir kechada yo'lda bir necha o'ndan yuzgacha odamlar bor. Hatto ulardan biri xatoga yo'l qo'ygan bo'lsa ham, baxtsiz hodisa yuz berishi mumkin. Bu inson omilidir va bola bu haqda bilishi kerak.

Yo'lda duch keladigan eng xavfli kutilmagan hodisalar: Yo'l chetidagi mashina ortidan to'satdan mashina paydo bo'ladi. Shuning uchun, yo'lni kesib o'tishdan oldin, siz butun harakatlanuvchi qatorni ko'rishingiz kerak. Qizil chiroq yondi va bola yo'lning o'rtasida edi. Ikkala tomondan transport vositalarining harakati juda qo'rqinchli bo'lishi mumkin, ammo siz vahima qo'zg'ay olmaysiz, oldinga yoki orqaga yugurishingiz mumkin. Mashina asta-sekin harakatlanmoqda va siz u yoqdan bu yoqqa yugurishga ulgurishingiz mumkin. Yo`q mumkin emas. Uning ortidan mashina katta tezlikda o'tishi mumkin. Haydovchidan to'satdan mashina chiqib ketdi. Baxtsiz hodisalar nafaqat gavjum yo'lda sodir bo'ladi - turar-joy hududlarida ko'plab burilishlar mavjud, shuning uchun har qanday vaqtda mashina paydo bo'lishi mumkin. Haydovchi piyodalarning yashil signaliga o'tdi. Ha, bunday holatlar kam emas. Qonunbuzarlar bor, bor edi va shunday bo'ladi. Hatto qoidalar bo'yicha yo'lni kesib o'tishda ham bola diqqatli bo'lishi kerak, o'yinlarga chalg'imasligi, minigarniturani echib, atrofqa qarashi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. - T.: O'zbekiston, 2014.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 29 dekabrda "2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2707-sonli qarori.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ3261-sonli qarori. 2017 yil.
4. Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari" T.: 2018

New directions in the treatment of odontogenic phlegmon in children

Bimbetov Yernazar Saleivich

Mustafoqulov Jaloliddin Alisher og'li

Bainiyazov Ataniyaz Baxitjanovich

Tashkent state dental institute

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6479195>

Annotation. Despite the active clinical practice of new groups of antiseptics, the problem of prevention and treatment of purulent complications in maxillofacial surgery is still relevant. For the treatment of purulent wounds, it is necessary to provide for factors of local and general effects on the body.

These factors differ in different phases of purulent wound healing. An adequate choice of antiseptic for the treatment of a purulent wound has a huge impact on the course of the purulent-inflammatory process. When choosing antiseptics for the treatment of purulent wounds, preference is given to drugs with a wide spectrum of action, active against mixed microflora. Currently, a wide range of antiseptics for the treatment of purulent wounds is presented. The choice of the optimal antiseptic is a rather difficult task, which was the goal of our study.

Keywords:Decasan, antiseptic,maxillofacial, phlegmon,surgery,body,

Relevance of the topic: For many years, the most common form of purulent inflammation in the facial and maxillofacial area is odontogenic phlegmons. always incorrectly applied and often leads to the development of side effects. In children, the search for new quality drugs is very important in optimizing the treatment of odontogenic phlegmons of the face and jaw area with modern antiseptics. Optimization approaches ensure high efficiency and safety of the

treatment process. In recent years, great interest in medicine has been focused on antiseptics. Decasan is a broad-spectrum antiseptic.

The effectiveness of Decasan in the treatment of odontogenic phlegmons in children has not yet been studied, so the complex treatment of odontogenic phlegmons in the facial and jaw area in children is relevant and modern.

Purpose of the study: To substantiate the use of the antiseptic Decasan in the treatment of odontogenic phlegmons in the facial and jaw area in children.

Objectives of the study: To assess the state of the wound microflora in odontogenic phlegmons as a result of the use of Decasan antiseptic after the detection of odontogenic phlegmons in the facial and maxillofacial area of children.

Research materials and methods: Children aged 6 to 12 years were examined at the Department of Pediatric Oral and Maxillofacial Surgery of TDSI Clinic after the discovery of phlegmons.

Therapeutic measures were carried out with sung Decasan antiseptic after the discovery of phlegmons.

Research methods: Clinical and microbiological (by culture of isolated microorganisms, with the study of the generally accepted bacteriological method of biological properties).

In the treatment of odontogenic phlegmons in the facial and maxillofacial area in children, the microflora of the wound after surgery was studied in the early stages after the opening of the phlegmons.

The effectiveness of the antiseptic Decasan was first studied in children aged 6 to 12 years

Dekasan antiseptic was used in children of this age, taking into account clinical, radiological and microbiological indications.

The addition of the antiseptic Decasan in the complex treatment of odontogenic phlegmons of the facial and jaw area in children had a bactericidal, anti-inflammatory effect on gram-positive and gram-negative microorganisms, and a fungicidal effect on pathogenic fungi and increased the effectiveness of treatment. As a result, the number of days of inpatient treatment at the children's clinic was reduced.

Results: The drug Decasan has a reliable wound-healing activity. Comparison of the results by the time of wound healing showed that in patients receiving the drug, wound healing is observed 4-6 days earlier than with traditional treatment.

Conclusions: The drug Deacasan has a pronounced local anti-inflammatory effect. Compared with conventional treatment, significantly better reduces the contamination of the wound, provides a higher healing rate, significantly better reduces the intensity of suppuration from the wound, swelling of the wound and hyperemia.

Literature

1. Abaev Yu.K. Dressing materials and means in surgery // Vestn. surgery. - 2009.
2. Abaev Yu.K. Surgical dressing. - Minsk: Belarus, 2007.

3. August V.K., Khusainov I.I. Prevention of purulent septic complications in the surgical department/ Method. stipend. - Ulyanovsk, 2009.
4. Adamyan A.A., Annaev A.G., Glossev S.P. Treatment of purulent wounds with a biologically active composition based on alginic acid // Topical issues of surgical infection. - Semipalatinsk. - 1991.
5. Adamyan A.A., Dobysh S.V., Kilimchuk L.E. Biologically active dressings in the complex treatment of purulent-necrotic wounds: methodological recommendations. - M., 2000

“Boshlangich sinf oqish darslarida nutqni o`stirish usullari”

Norova Munisa Murodovna

Buxoro viloyati Romitan tumani

23-IDUM boshlang'ich sinf o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6508340>

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida O'qish darslari orqali og'zaki nutqni rivojlantirishning ayrim jihatlariga to'xtalib o'tilgan. Shuningdek nutqni rivojlantirishga qaratilgan bir qancha tavsfiyalar ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: metod, talaffuz, intonatsiya, matn, maqol, tafakkur, fikr.

O'qish inson hayotida muhim ahamiyatga ega. O'qish orqali inson borliq, jamiyat haqida bilimga ega bo'ladi, o'qishni bilmagan odamning ko'zi ojiz kishidan farqi yo'q. boshlang'ich sinfda o'qish faoliyati barcha predmet darslarida amalga oshiriladi. Lekin o'qishga o'rgatishning yo'l – yo'riqlarini o'qish metodikasi ishlab chiqadi. O'qish metodikasining kichik yoshdagi o'quvchilarning umumiy rivojlanishi, xususiy metodika sohasidagi yutuqlar borliq fanlar yutugi asosida shakllanib boradi. Masalan, eski maktablarda quruq yod olish metodida o'rganilgan bo'lsa, hozirgi maktablarda o'qish izohli o'qish metodida olib boriladi. Yod olish metodida matndagi so'zlarga izoh berishga, mazmunini tushuntirishga, oqilganini qayta hikoyalashga, umuman olganda, o'qishning ongli bo'lishiga mutlaqo e'tibor berilmagan. Ularda ko'proq to'g'ri talaffuzga, qiroat bilan o'qishga, katta e'tibor berilgan. Shuning uchun, hozir maktablarda o'qish izohli o'qish olib borilyapti. O'qish darslarida o'quvchilar tabiat, jamiyat, unda yashovchi, kishilar hayoti, ularning o'tmishi, hozirgi yashash tarzi, mashhur kishilari haqida, vatanning tabiati: ob-havosi, boyliklari, hayvonot dunyosi va

boshqalar haqidagi bilimlarni egallaydilar. Sinfda o’qish darslari quyidagi vazifalarni bajaradi:

1. O’qish malakasini takomillashtirish. O’quvchilarda yaxshi, to’g’ri o’qish sifatlari: to’g’ri tez, ifodali o’qish malakalarini shakllantirish.
2. Bolalarda kitobga muhabbat uyg’otish, kitobdan foydalanishga, undan kerakli bilimni olishga o’rgatish, ya’ni kitob bilan ishlashni biladigan, chuqur fikrlovchi, sermulohaza kitobxonalarini yetishtirish.
3. O’quvchilarni tevarak – atrof, borliq haqidagi bilimlarni kengaytirish, ilmiy dunyoqarash elementlarini shakllantirish.
4. O’quvchilarni axloqiy, estetik va mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash.
5. O’quvchilarning nutqini va tafakkurini o’stirish.
6. Adabiy tasavvur elementlarini shakllantirish.

Bu vazifalarni bajarishning aniq yo’li, yaxshi o’qish malakalarining sifatlari va ularni takomillashtirish yo’llaridir. Yaxshi o’qish malakalarining sifatlariga to’g’ri, tez, ongli va ifodali o’qish kiradi va ular o’qish darslarida o’zaro bog’liq holda takomillashtiriladi, bu to’rt o’qish sifati bir – biri bilan uzviy bog’liq. Ongli o’qish yaxshi o’qish malakalarining asosiysi hisoblanadi, chunki o’quvchi tez qisqa – o’qiganini anglamasa, bunday o’qish talabga javob bermaydi, o’qiganini tushunmaslikka olib keladi. To’g’ri o’qish ongli o’qishga xizmat qiladi. Tez, to’g’ri, ongli o’qish ifodali o’qishning asosi hisoblanadi. Yaxshi o’qish sifatlarini egallash maktabda barcha predmetlarni muvaffaqiyatli o’zlashtirishning sharti hisoblanadi. Boshlang’ich sinf o’quvchilari to’g’ri talaffuz bilan matn

ma'nosini puxta sintez qilishda qiynaladilar. O'qish ko'nikmalarini takomillashtirish uchun asar ustida ishlashni o'qitish bilan birga amalga oshirish zarur.

O'qish jarayonida xatolar turli sabablarga ko'ra chiqadi:

1. So'zni talaffuz qilish bilan uning ma'nosini tushunish o'rtasida puxta talaffuz qilishga harakat qiladi. va ma'nosini e'tibordan chetda qoldiradi.
2. So'zlar ko'p bo'ginli (murakkab bo'g'in tuzilishidagi so'zlarni o'qishda), ya'ni sozning tovush tarkibi murakkabligi uchun tez o'qiyman deb xatoga yo'l qo'yadilar.
3. To'g'ri o'qish yorug'likka, matn shriftiga, bolaning ko'ruv sezgisiga ham bog'liq.

To'g'ri o'qishni ta'minlash uchun o'qituvchi quyidagilarga rioya qilishi kerak:

1. Matnni o'qishdan oldin undagi o'qilishi qiyin, tuzilishi murakkab so'zlarni, birikma va gaplarni aniqlashi, ular ustida ishlash usullarini belgilab olishi lozim.
2. Ma'nosi tushunarsiz so'zlarni aniqlashi.
3. Matnning yaxsh, orta, yomono'qiydigan o'quchilarga o'qitiladigan qismini oldindan belgilab chiqishi. 4. O'qituvchi yoki sinf o'quvchilarining nazorati ostida o'qishni doimiy mashq qildirishi.

O'qituvchi o'qish davonida o'quvchilar xato qilishi mumkin bo'lgan o'rinni belgilab olishi lozim. Xato o'qishni bartaraf etish uchun:

1. Tuzilishi murakkab so'zlarni xat taxtaga yoki kartonga bo'g'inlarga bo'lib yozish, oldino'quvchilarga ularni bo'g'inlab, so'ng sidirg'a o'qishni mashq qildirishi.
2. So'z ma'nolarining sinonimi, antonimini keltirib, yoki gap ichida qo'llab tushuntirishi.
3. Xat cho'pdan foydalanish. Xat cho'p diqqati tarqoq bolaga, ko'ruv sezgisi past o'quvchida juda foydali.
4. Xato o'qishi mumkin bo'lgan o'rindan o'quvchini ham ogohlantirish.
5. Kesma harf va kesma bo'g'inlardan foydalanish.
6. To'g'ri o'qish uchun sharoit yaratish.
7. Shivirlab va ichda o'qishdan foydalanish.

O'quvchilar yo'l qo'yadigan xatolar 2 xil:

1. So'z ma'nosini noto'g'ri anglashga olib keluvchi xatolar. (urg'uni noto'g'ri qo'yib o'qish tuifayli)
2. So'zlarni o'qib olishga halal beradigan xatolar.

Ongli o'qish asar mazmunini, asarning g'oyaviy yo'nalishini, timsollarini, badiiy vositalarni ro'lini tushunib o'qish ongli o'qish deyiladi. Bola asarda tasvirlangan voqea hodisalarga munosabat bildira olsa, ongli o'zlashtirgan bo'ladi. Ongli o'qish quyidagi metodik shartlarga bo'g'liq:

1. O'quvchuning hayotiy tajribasiga.

2. So'zlarning lug'aviy ma'nosini tushunishiga.

3. Gapda so'zlarning tushunishiga.

Ongli o'qish 2 xil ma'noda qo'llaniladi: O'qish texnikasi, O'qish sifati. Asar qurilishini tushunish ongli o'qishdir. O'quvchining ongli o'zlashtirib o'qigani, uning ifodali o'qiganidan, asar yuzasidan berilgan savollarga javobidan aniqlaniladi. Ongli o'qish bilan ifodali o'qish biri – ikkinchisini taqazo etadi. Ifodali o'qish. Asrani uning g'oyasiga, yozuvchining niyatiga mos ravishda o'qish, asar jozibasini ifodalab, ravon, aniq, to'g'ri o'qish ifodali o'qish deyiladi. Ifodali o'qish adabiyotni aniq va ko'rgazmali o'qitishning dastlabki va asosiy formasidir. O'qituvchi, ifodali o'qish orqali asar mazmunini va emotsionallaigini o'quvchialarga ko'rgazmali ravishda yetkazadi. Intonatsiya – urg'u, temp, ritm, to'xtam, ovozning baland – pastligining yig'indisi. Bular og'zaki nutq elementlaridir. Bu orqali qahramonlarning turli kayfiyatlari, ichki kechinmalri ifoda etiladi. Ifodali o'qishni egallashning asosiy shartlari: 1. Nafasni to'g'ri olish va to'g'ri sarflash.

2. Tovushlarni aniq talaffuz qilish, burro gapirish.

3. Adabiy talaffuz normalarini egallash. Bular ifodali nutqqa ham taaluqli. Ifodali o'qish shartlaridan yana biri ovozning baland – pastligi, yoqimlilik, tinish o'rnini asar mazmuniga mos holda o'zgartira olishlik.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oripov B. T. Darslarning samaradorligini oshirish yo'llari. Toshkent: 1983- yil

2. Rahmonova Ye.R., Razzoqov D.N. “Pedagogik texnologiyalar” fanidan o‘quv qo‘llanma. –T.: 2007.
3. Roziqov O., Og‘ayev S., Mahmudov M., Adizov B. Ta’lim texnologiyasi. – T.: O‘qituvchi, 2002.
4. Dehqonova M.U., Djanaliyeva G.A. Ta’lim metodlarini tanlash mezonlari va muammolari. Ta’lim texnologiyalari, 2006-yil 2-soni

Maktabgacha talimda nutqni rivojlantirishning innovatsion korinishlari

Nusratova Nargiza Karomattullayevna

Navoiy viloyati Nurota tumani

6-sonli DMTT tarbiyachisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6473546>

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish o'ziga xos psixologik xususiyatlari haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar nutqini rivojlantirish yuzasidan tavsiyalar berilgan. Tarbiyachi-pedagoglarning nutq madaniyati va ijtimoiy psixologik xususiyatlari ham yoritib o'tilgan.

Kalit so'zlar: tovush xususiyati, nutqning ifodalanishi, tovush, nutqiy nafas olish, nutq me'yori, tarbiyachining nutq madaniyati.

Maktabgacha ta'limning asosiy vazifasi bolalarni maktabda ta'lim olishga tayyorlashdan iboratdir. Ya'ni bolalar maktabgacha ta'limda aniq bilimlarnigina emas, fikrlash ko'nikmasini egallashi, tengdoshlari va kattalarning nutqlarini tushunishlari, ular bilan erkin fikr almashish, hamkorlik asosida faoliyat Korsatishi talab etiladi. Bolalarning ona tilida obrazli va mantiqiy fikrlashi, tasavvurlarini nutq orqali to'g'ri ifodalashi o'zini nazorat qilishi, boshqarishi, kuzatish, eshitish, eslab qolish, umumlashtirish, solishtirish kabi aqliy tayyorgarlikka ega bo'lishi zarur. Bu vazifani bajarishda, albatta, ona tilida nutq o'stirish fanining o'rni, ahamiyati kattadir. Chunki til kishilarning o'zaro aloqa vositasi bo'lib, u barcha kishilar uchun baravar, teng xizmat qiladi, shu bois til ijtimoiy hodisa bo'lib, jamiyat taraqqiyotidagi o'zgarishlar, yangilanishlar tilda o'z aksini topadi. Til birliklari nutqni hosil qiladi, ya'ni har bir inson o'z fikrini boshqalarga til orqali, til birliklari orqali bayon qiladi, boshqalari fikrini til orqali egallaydi, tushunadi. Ya'ni nutq tevarak-atrofdagi voqea-hodisalar haqidagi fikr muloqazalarni boshqalarga yetkazishdir. Shuning uchun til va nutq inson hayotida muhim ahamiyat kasb etadi. Maktabgacha ta'limda nutq o'stirish metodikasi fanining o'qitilishi, nutq o'stirish

usullarini bilish, har bir yosh guruhda bolalar nutqini o'stirish vazifalarini to'g'ri hal etish imkonini beradi, bolalarni maktabga tayyorlash vazifasining bajarilishini ta'minlaydi. Yuqorida bayon qilingan fikrlardan shunday xulosa qilish mumkinki, o'zbek tili qadimiy til sifatida taraqqiy etgan, jamiyat taraqqiyotining barcha bosqichlarida jamiyat a'zolari uchun xizmat qilmoqda. Respublikamiz mustaqilligi o'zbek tili taraqqiyotiga ijobiy ta'sir etdi, tilimiz mustaqillikning mohiyatini ifodalash, ta'lim tizimining barcha bosqichida ona tili ta'limini takomillashtirishga xizmat qilmoqda. Ta'lim-tarbiya ishlarini takomillashtirish, uni jahon andozalari darajasiga ko'tarish, fan sohasidagi yangiliklarni amaliy hayotga tatbiq etish muhim masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Ayniqsa yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish, ularda fan asoslariga nisbatan bilim, ko'nikma, malakalarni shakllantirish davlat siyosatining ustuvor vazifalaridan hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimov «Tarbiyachi – ustoz bo'lishi uchun boshqalarning aql-idrokini o'stirishi, ma'rifat ziyosidan bahramand qilishi, haqiqiy fuqaro etib yetishtirish uchun eng avvalo tarbiyachining o'zi aynan shunday yuksak talablarga javob berishi, ana shunday buyuk fazilatlariga ega bo'lishi kerak» – degan edi.

Ta'limning yangi modelida jamiyatda mustaqil fikrlovchi erkin shaxsni shakllantirishga e'tibor berilar ekan, psixologiya sohasining vazifalari ham malakali mutaxassislar sifatida o'zligini, o'z qobiliyatlari, individualligi, ya'ni shaxsiy fazilat, xislatlarini bilgan tarzda ta'lim-tarbiya faoliyatini oqilona tashkil etish va ijtimoiy foydali mehnatning barcha sohalarida iqtidorli kasb sohibi sifatida faoliyat ko'rsata oluvchi shaxslarni tarkib toptirishdir. Maktabgacha yoshidagi bolalar nutqining rivojlanishi ularning faoliyati, muloqati bilan uzviy bog'liqdir.

Bola jumalarning mazmuni va shaklidagi o'zgarish uning muloqot shakllari o'zgarishi bilan bog'liq bo'ladi.

Ilk bolalik davriga xos situativ nutq ishchan muloqot shaklidan nosituativ bilishga yo'naltirilgan va nosituativ - shaxsiy muloqot shakliga o'tilishi bolalar nutqiga ma'lum bir talablarni qo'yadi. Bu talablar bola nutqining yangi-yangi tomonlarini, turli kommunikativ masalalarni hal qilishi uchun zarur bo'lgan xususiyatlarni tarkib toptiradi. Bog'cha yoshidagi bolaning nutqi ijtimoiy aloqalarni o'rnatish funksiyasini bajara boshlaydi. Buning uchun esa bolada ichki nutq tarkib topishi, monologik xususiyat kasb etib borishi lozim bo'ladi. Maktabgacha yoshda bola nutqining rivojlanishidagi muhim xususiyat nutq tafakkur quroliga aylanishidan iborat. Bola so'z-lug'at boyligining o'sishida 2 ta muhim tomon - miqdor va sifat tomonlari mavjud. Lug'at boyligining miqdoriy o'sishi D. B. Elkoninning ko'rsatishicha, bevosita bolaning hayot sharoitlari va tarbiyalanish xususiyatlariga bog'liq. So'nggi yillarda u yoki bu yoshdagi bolalar nutqining lug'at tarkibini o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlarda avvalgi tadqiqotlarga nisbatan yuqoriroq miqdoriy ko'rsatkichlar aniqlandi. Jumladan, V. Loginaning ma'lumotlariga ko'ra 3 yoshga kelib, bola lug'atida 1200 ta so'z mavjud bo'ladi, 6 yoshli bolaning aktiv lug'ati esa 3000–3500 so'zni o'z ichiga oladi. Vaholanki, 40–60 yil oldin o'tkazilgan tadqiqotlarda 3 yoshli bolaning lug'ati 400–600 so'zdan, 6 yoshli bolaning aktiv lug'ati esa 2500–3000 so'zdan iborat deb ko'rsatilgan edi. Nutq madaniyati - bu, avvalo, tarbiyachida bo'lishi shart va majburiy sifatlardan hisoblanadi. Bu tarbiyachidagi nutqiy ko'nikma va nutqiy malakalarni hosil qiladi. Bu ko'nikma tarbiyachi faoliyatida takomillashib boradi, maxsus mehnat va mashqlar evaziga malaka oshiriladi hamda erishilgan muvaffaqiyatlar tufaylar

tufayli qobiliyat va mahorat shakllanadi. Bolalar nutq madaniyatiga o‘zbek adabiy tilini mukammal egallash asosida erishiladi. Buning uchun esa tarbiyachi adabiy qoidalarini bilish, badiiy adabiyot asarlarini doimiy o‘qib borishi, she’rlar yod olishi va bolalar bilan suhbatlar o‘tkazish muhimdir. Situatsion - ishchan muloqot shaklidagi bolalar leksikasi (nutqi) konkret predmetli vaziyat bilan bog‘liq. Bu holat shunda ko‘rinadiki, bolaning nutqida ot so‘z turkumiga oid so‘zlar ko‘p bo‘ladi. Sifat turkumidagi so‘zlar yoki umuman uchramaydi, yoki buyumlarining faqat tashqi xususiyatlari: rangi, o‘lchami (barcha sifatlarning 96,4 %) ni ifodalaydi. 98 % fe‘llar faqatgina konkret predmetli harakatlarga nisbatan ishlatiladi. Bolalarning nosituativ - bilishga yo‘naltirilgan (vaziyatga - situasiyaga bog‘liq bo‘lmagan) muloqotida ular kattalardan har xil narsa va hodisalar haqida axborot olishga bog‘liqlikdan ozod bo‘ladi. Asta sekin atrof-olamdagi narsalarning turli xususiyatlarini aks ettiruvchi so‘zlar zahirasi kengayib boradi. Jumladan, estetik xususiyatlarni ifodalovchi sifat turkumiga oid so‘zlar (11,25 %) va emosional xususiyatlarni ko‘rsatuvchi so‘zlar (5 %) paydo bo‘ladi, irodaviy va intellektual harakatlarni anglatuvchi fe‘l turkumidagi so‘zlar (6,24 %) vujudga keladi. Nosituativ - shaxsiy muloqotda, bola odamlar o‘rtasidagi munosabatlar haqida axborot olishga, o‘zining fikrini kattalar fikri bilan taqqoslashga harakat qilgan ekan, uning nutqida umumiy grammatik murakkablashish ro‘y beradi. Sifat turkumidagi so‘zlar quyidagi nisbatda bo‘ladi: atributiv (tashqi xususiyatlarini ifodalovchi) - 69,80%, estetik xususiyatlarni ifodalovchi sifatlar - 14,65 %, ahloqiy xususiyatlarni ifodalovchi sifatlar - 9,3 %. Irodaviy va intellektual harakatlarni ifodalovchi fe‘llar ancha ko‘payib, nutqida ishlatilayotgan barcha fe‘llarning 9,76 % ni tashkil etadi.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni yuksak g'oyaviylik ruhida tarbiyalash ularning ongiga xalq, millat, yurt, jamiyat manfaatlaridan yuqoriroq manfaat bo'lishi mumkin emasligini singdirishi, ularni vatanga, xalqqa muhabbat ruhida va sadoqatli qilib tarbiyalash demakdir. Bunda esa albatta tarbiyachining o'рни beqiyos va muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. I.A. Karimov. Barkamol avlod orzusi. – T.: «O'zbekiston» – 2000.
2. Babayeva D. R. Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi. - Toshkent, 2018. - 334 b.
3. Nishonova Z., Alimova G. Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi. - T.: "O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi", 2006. - B. 68.
4. Qodirova F. R., Toshpo'latova Sh.Q., Qayumova N. M., A'zamova M. N. Maktabgacha pedagogika. - T.: "Tafakkur", 2019. - B. 107.
5. Zokirova, S. M. (2016). About the congruent phenomenon in the contrastive linguistics. Sciences of Europe, (8–2 (8)).
6. Зокирова С. М. Контрастный анализ синтаксических слойных установок. Вестник Наманганского государственного университета: Vol, 1 (8), 48.

**QISHLOQ XO'JALIGIDA TUPROQ ICHIDAN SUG'ORISH USULIDAN
FOYDALANISH SAMARADORLIGI**

Ochilova Dilorom Norqobilovna

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6516710>

“Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti” Milliy tadqiqot universiteti (“TIQXMMI” MTU) magistratura.

2-bosqich magistranti.

Annotatsiya

Annotatsiy: Maqolada tuproq ichidan sug'orish texnikasi qo'llanilgan tajribalar keltirilgan. Ekin turidan, tuproq myxanik tarkibidan kelib chiqan holda tuproq ichidan sug'orish texnikasi elementlarini aniqlash va bu sug'orish usulini qo'llagan holda qanday samaraga erishilganligi haqida ma'lumotlari berilgan.

Kalit so'zlar: Tuproq ichidan sug'orish sixemasi, suv etkazib beruvchi nasos, quvur, tarqatuvchi shlanglar.

Annotation: The article describes experiments using in-soil irrigation techniques. Depending on the type of crop, the mechanical composition of the soil, the elements of irrigation techniques are identified from the soil and information is given on the effectiveness of this irrigation method.

Keywords: Underground irrigation system, water supply pump, pipe, distribution hoses.

Kirish: Hozirda mamlakatimiz hududida 4,3 million gektar erda ekin ekilib dehqonchilik qilinadi. Ushbu ekin maydonlarini sug'orish, bugungi kunga kelib suv resurslaridan samarali foydalanish butun dunyoda, shu jumladan yurtimizda ham muhim masalalardan biriga aylangan bir sharoitda, asosiy qishloq xo'jaligi ekinlarining ilmiy asoslangan sug'orish tartiblarini ishlab chiqish hamda Suv tanqis bo'lib turgan bunday vaziyatlarda suv tejankor sug'orish texnologiyalarini ekin maydonlarida ham qo'llash va joriy qilishga doir muammolarni hal qilish

maqsadida bir qancha qaror va farmonlar ishlab chiqilgan va amaliyotda o'z echimini topmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 10 iyuldagi PF-6024-son Farmoni bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasi suv xo'jaligini rivojlantirishning 2020-2030 yillarga mo'ljallangan konsepsiyasida ustuvor yo'nalish sifatida oshib borayotgan suv tanqisligi sharoitida irrigatsiyani rivojlantirish, suv resurslaridan samarali foydalanish, ekinlarning ilmiy asoslangan sug'orish tartiblarini va ularni amalga oshiruvchi zamonaviy sug'orish texnologiyalarini qullash vazifalari belgilab berilgan [1].

Yurtboshimiz so'ng yillarda qishloq xo'jaligi ekinlarini etishtirishda suvni tejaydigan texnologiyalarni joriy etishga alohida e'tibor qaratildi. Natijada, 77 470 gektar maydonda tomchilatib, 1 123 gektar maydonda yomg'irlatib, 2 000 gektar maydonda esa diskret usulda sug'orish texnologiyalari joriy qilindi. Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanayotganligi sababli 2020-yilning o'zida qo'shimcha 133 ming gektar maydonda suvni tejaydigan texnologiyalar amaliyotga tadbiiq etildi. Biroq, tobora kuchayib borayotgan suv taqchilligi hamda suv resurslariga bo'lgan ehtiyoj o'sib borayotgani qishloq xo'jaligida suvdan foydalanish samaradorligini keskin oshirishni talab etmoqda [2].

Sug'orish usuli – bu sug'orish suvini sug'oriladigan maydonlarga taqsimlash va suvni oqim shaklidan tuproq va atmosfera namligiga o'tkazish uchun qo'llaniladigan usullar va tadbirlar majmuasi hisoblanadi. Sug'orish usullarining asosiy mohiyati suv resurslaridan samarali va oqilona foydalanish maqsadida maqbul sug'orish usuli qo'llash natijasida o'simlik uchun maqbul bo'lgan tuproq namligini yaratish, hamda yuqori va barqaror hosil olishdir.

Global iqlim o'zgarib, suv tanqis bo'lib turgan bunday vaziyatlarda qishloq xo'jaligi ekinlarini etishtirishda suv tejamkor sug'orish texnologiyalarini qo'llash maqsadga muvofiq. Men ilmiy ishimda qo'llagan sug'orishning bu usuli suv tejamkor sug'orish usullaridan biri tuproq ichidan sug'orish texnologiyasidir.

Tuproq ichidan sug'orish suvni tuproq ichida joylashtiriladigan quvur va shlanglar tizimi yordamida ekinning ildiz qatlamiga etkazib berishga mo'ljallangan sug'orish tizimi hisoblanadi. Tuproq ichidan sug'orish suvning tuproq ichida yuqoriga qarab kapillyar ko'tarilishiga asoslangan bo'lib, bunda tuproqning shimib olish kuchi muhim rol o'ynaydi.

Tuproq ichidan sug'orish yer ostiga ma'lum (0,2- 0,4 m) chuqurlikda yotqizilgan maxsus teshikchalari bo'lgan kichik diametrli quvurlar (qattiq shlanglar) yordamida amalga oshiriladi. Maxsus ishlab chiqarilgan bu quvurga tomizgichga o'xshash suv chiqargichlar o'rnatilgan bo'ladi. Ular biri-biridan ma'lum masofada (odatda, 0,5- 1,0 m) joylashgan bo'ladi. Tuproq ichidan sug'orish tizimining sug'orish quvurlari zamonaviy polietilen quvurli (Avstraliyada qo'llaniladi) ustiga plyonka kiydirilgan quvurli (avvallari qo'llanilgan).

Tuproq ichidan sug'orish tizimlari suvni etkazib berish tamoyiliga ko'ra quyidagi:

1) kapillyar namlovchi vakuum yoki adsorbsion (suv tuproqning so'rish kuchi asosida harakatlanadi);

2) kapillyar – gravitatsion namlovchi past bosimli (suv o'z oqimi bo'yicha harakatlandi);

3) kapillyar- gravitatsion namlovchi yuqori bosimli (suv sun'iy hosil qilingan bosim tufayli harakatlanadi) turlarga bo'linadi [5].

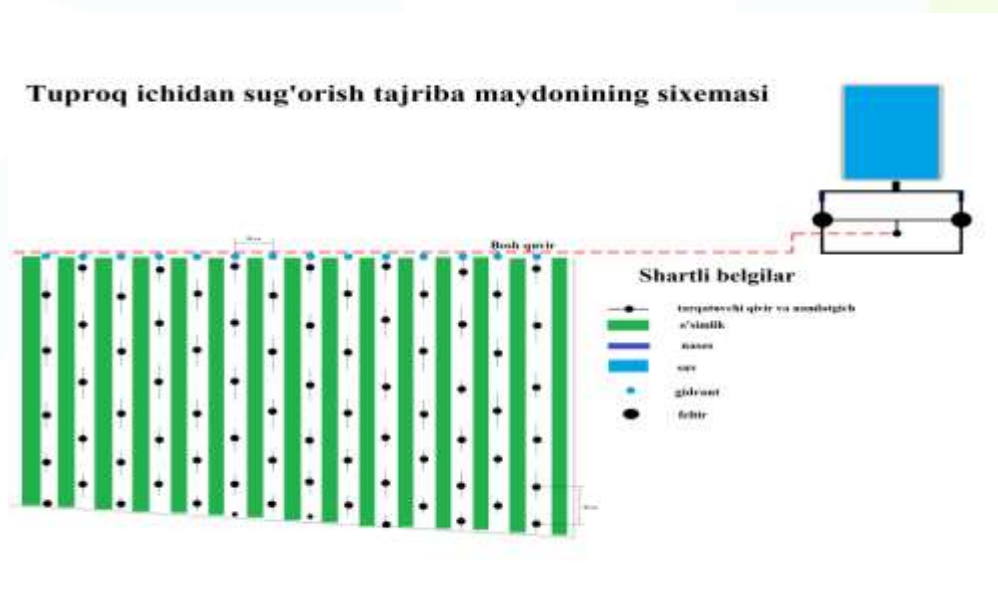
Yer osti sug'orish tizimida minglab tomchilatib yuboriladigan liniyalar minglab tiqinlar bilan tugamaydi, ularning har biri yuvish uchun ochilishi va yopilishi kerak: ularning barchasi drenaj kollektoriga ulanadi. Operator bir necha soniya davomida bir kranni ochib, butun tizimni saytdagi yuvadi (va eng yaxshi holatda, u odatda avtomatik ravishda amalga oshiriladi). Bunday tizim suvning sifatiga qarab har 5-10 sug'orishda bir marta yuviladi. Shu sababli, yer osti tomchilari ko'p yillar davomida toza bo'lib qoladi, ya'ni ulardan bir xil suv oqimi ham saqlanib qoladi. Quvurlarning er osti ishlarining davomiyligi har xil bo'lishi mumkin. Masalan, AQShda yer osti sug'orish tizimlari 10-15 va hatto 20 yil davomida tuproqda bo'lib, nosozliklar va zararlarsiz ishlayotgan fermer xo'jaliklari mavjud. Sabzavotlar uchun quvurlarni yotqizish chuqurligi odatda 15-25 sm, donli ekinlar uchun - 50 sm gacha, mevali ekinlarni yer osti sug'orish uchun -70 sm gacha. Chuqur yotqizish quvurni ishlov berish paytida tasodifiy shikastlanishdan va kemiruvchilardan himoya qiladi.

Tuproqni sug'orish o'simliklarning ildizlariga rag'batlantiruvchi ta'sir ko'rsatadi, ularni tuproqli tomchilatib sug'orish bilan solishtirganda namlikni izlashda kattaroq chuqurlikka o'sishga majbur qiladi. Shunday qilib, shirin makkajo'xori ichida ildiz tizimining katta rivojlanishi va zichligi 30 sm chuqurlikda (trubka 45 sm chuqurlikda joylashganda) va undan pastroqda kuzatiladi. Sayoz ildiz tizimiga ega bo'lgan bolgar qalampirida 20 sm chuqurlikda trubka qo'yish orqali er osti sug'orishdan foydalanish 10 sm va undan past chuqurlikda ildizlarning yaxshi rivojlanishiga olib keladi. Ildiz tizimining bunday rivojlanishi sug'orish bilan

bog'liq holatlarida o'simliklarning qurg'oqchilikka chidamliligini oshirishga yordam beradi[3].

Yerga ko'milgan namlagichlar sifatida diametri 20 dan 40 millimetrgacha bo'lgan polietilen quvurlar ishlatiladi. Ularda har 40 santimetrda teshiklar yaratilishi kerak. Dumaloqlar diametri 2 dan 3 millimetrgacha, tirqishlilari esa uzunligi 5 dan 10 millimetrgacha va kengligi 1 dan 2 millimetrgacha. Agar katta hajmdagi sug'orish rejalashtirilgan bo'lsa, namlagichlar bir-biriga iloji boricha yaqinroq joylashishga harakat qilishadi. Masalan qulupnay plantatsiyasini Tuproq ichidan sug'orishda namlagichlar bir-biridan 60 santimetrgacha bo'lgan masofada yotqiziladi [3].

Toshkent viloyati, O'rtachirchiq tumani "TIQXMMI" MTU o'quv-tajriba dalasidagi tuproq ichidan sug'orish maydonini sixemasi 1-rasm.

1- rasm. Tuproq ichidan sug'orish maydonini sixemasi.

Tuproq ichidan sug'orish tizimi o'z tarkibiga suv havzasi, nasos qurilmasi, suv etkazib beruvchi quvur, quvurlarni bir-biriga ulovchi gidrant, suv tarqatuvchi quvir va namlatgichlar kiradi. Suv tarqatuvchi quvurlarni orasidagi masofa 50 sm namlatgich teshikchalari orasidagi masofa 50 sm.

Nasos qurilmasi belgilangan miqdordagi suvni tuproq ichidan sug'orish tizimiga zarur bosim ostida etkazib berishga mo'ljallangan. U suvni suv manbaidan olib suv etkazib beruvchi quvurga (bosh quvurga) etkazib beradi.

Suv etkazib beruvchi quvur (bosh quvur) suvni nasos tizimining bosimli quvuridan olib tarqatuvchi quvurlargacha etkazib beradi.

Tarqatuvchi quvurlar suvni bosh quvurdan olib tuproq ichidan sug'orish shlanglarigacha etkazib berishga xizmat qiladi.

2-rasm. Bosh va tarqatuvchi quvurlarni o‘zaro ulovchi qismi (gidran).

Tuproq ichidan sug‘orish tizimi suv tarqatuvchi quvurlarining oxiri tiqi bilan mahkamlab qo‘yiladi.

Tuproq ichidan sug‘orish tizimini ishga tushirish nasos qurilmasini ishga tushirishdan boshlanadi. Nasos yordamida tizimga etkazib berilayotgan suv tizimning barcha suv tarqatuvchi shlanglariga o‘rnatiladi.

Tuproq ichidan sug‘orish vaqtida dalaning tuprog‘ida etishtirilayotgan ekinni normal rivojlanishi uchun zarur bo‘ladigan namlikni hosil qilish sug‘orishni o‘tkazishning asosiy mezon sifatida qabul qilinishi joyz.

Xulosa

Tuproq ichidan sug‘orish usulida olib borilgan tajribalardan shuni xulosa qilish mumkin. Bu usulda namlanish sifatiga tuproqning so‘rish kuchi ta‘sir qilganligi sababli, tuproqning mexanik tarkibiga etibor qaratish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 10 iyuldagi PF-6024-son Farmoni bilan tasdiqlangan O‘zbekiston Respublikasi suv xo‘jaligini rivojlantirishning 2020-2030 yillarga mo‘ljallangan konsepsiyasi.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 11-dekabrda "Qishloq xo'jaligida suvni tejaydigan Texnologiyalarni joriy etishni yanada jadal tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 4919-sonli qarori

3. Century. neo-agriservis.ru <Qishloq xo'jaligi texnologiyasining yangi davri>

5. <Tomchi> mobil ilovasi

O'QITUVCHI PSIXOLOGIYASINI RIVOJLANISHIDA QADIMGI O'RTA OSIYO ALLOMALARINING O'RNI

Isakova Arofat

Qoqon davlat pedagogika instituti

Pedagogika kafedrasida o'qituvchisi

Tojimamatov Abdulaziz Ro'zimamat o'g'li

Qoqon davlat pedagogika instituti

Pedagogika va psixologiya fakulteti

2-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6516742>

Annotatsiya: Mazkur maqolada o’qituvchi psixologiyasini rivojlanishida qadimgi O’rta Osiyo allomalarining psixologiya sohasiga qo’shgan buyuk xissalari haqida fikr-mulohazalar bildirildi.

Kalit so'zlar: Al-Farobiy, pedagogik faoliyat, A. Jomiy, Ta'lim va tarbiya, Pedagogning kreativligi, Ibn Sino, Alisher Navoiy.

Аннотация: В данной статье рассматривается вклад древних Среднеазиатских ученых в области психологии в развитие педагогической психологии.

Ключевые слова: Аль-Фараби, А.С. Макаренко, Ибн Сино, Алишер Навои.

Annotation: This article discusses the great contributions of ancient Central Asian scholars to the field of psychology in the development of teacher psychology.

Key words: Al-Farobiy, Ibn Sino, pedagogik faoliyat, Alisher Navoiy, ta’lim, strategiya, Pedagog.

Prezidentimiz tomonidan maktab ta’limini rivojlantirish bo’yicha zarur fikrlar bildirildi. “Maktab ta’limini rivojlantirish masalasi meni qiynayotgan eng muhim

masala, agar shunga siyosatimizni, butun imkoniyatimizni, resurslarimizni safarbar qilmasak biz ancha orqada qolamiz va qabul qilgan qarorlarimizni mana shu 5 yillik strategiyamizni natijasiga yetisholmaymiz. Ta’lim tarbiya bizning kelajagimiz, hayot mamot masalasi ekanligini, najot ta’limda, najot tarbiyada, najot bilimdaligini aytib o’tdi. Maktab ta’limini rivojlantirsak oliy ta’lim ham, ilmimiz ham kelajakda rivojlanadi. Maktab ta’limi sohasidagi islohotlar vazirlik va idoralar, tarmoq rahbarlari, hokimlar, ilmiy tashkilotlar, ziyolilar, keng jamoatchilik vazifasi bo’lishi shart va zarur shundagina kutilgan natijaga erishamiz, taqdirimiz muallimlarimiz qo’lida deydi. Shuningdek sifatli ta’lim tizimi barcha shart sharoitlarga ega maktablar, ularda malakali pedagog kadrlar, boshqaruvchilik va liderlik qobiliyatiga ega maktab direktorlari vatanparvarlik ruhi baland taraqqiyot strategiyamizni bajarishga maktab direktori maktab muallimi birinchi o’ringa chiqadi. Shu davrgacha foydalanib kelayotgan ta’lim standartlari o’quv dasturlari o’quvchilariga faqat nazariy bilim berishga yo’naltirilgan bo’lib, ularni mantiqiy fikrlashga, amaliy ko’nikmalarni shakllantirish, bir so’z bilan aytganda ularni hayotga tayyorlashga o’rgatishimiz kerak” — dedi yurtboshimiz.

Hammamizga ma'lumki o'qituvchilik kasbi kasblar ichida eng ulug'i va sharaflisidir.

Pedagogik faoliyat inson mehnatining murakkab sohalaridan biri hisoblanadi. Chunki o'qituvchiga jamiyat tomonidan qo'yilgan talablar bilan bir qatorda o'z faoliyatida, tevarak atrofdagi kishilar, maktab ma'muriyati, hamkasblari, o'quvchilar va ularning ota-onalari undan nimalarni kutishini esdan chiqmasligi lozim.

Pedagog faoliyatida psixologiyaning o'rni beqiyos. Chunki pedagog dars o'tish jarayonida o'quvchilarning individual psixologik xususiyatlarini bilishi va har bir o'quvchiga umumpsixologik qonuniyatlarga amal qilgan holda darsni tashkil etishi kerak.

Jamiyatimizda ko'zga yaqqol tashlanib turgan muammolardan biri o'qituvchining o'z ustida ishlamasligidir. Buning natijasi o'laroq u taraqqiyotdan orqada qoladi va o'sib kelayotgan yosh avlodning ta'lim va tarbiyasiga jiddiy zarar yetkazadi. Bu muammoni hal qilishning asosiy yechimi malaka oshirish tizimini yanada takomillashtirishdir. O'quvchilarni hozirgi zamon talablariga mos keladigan, erkin fikrlovchi, keng dunyoqarashga ega komil inson qilib tarbiyalash uchun pedagogning o'zida bu xislatlar yaxshi rivojlangan bo'lishi lozim.

Al-Farobiy o'qituvchi haqida quyidagilarni aytib o'tgan: "Pedagog - aql-farosatga, chiroyli nutqqa ega bo'lishi va o'quvchilarga aytmoqchi bo'lgan fikrlarini to'la va aniq ifodalay olishni bilmog'i zarur".

U o'z fikrini davom ettirib: "O'qituvchi va rahbarning vazifasi dono davlat rahbari vazifasiga o'xshaydi, shu sababli o'qituvchi eshitgan va ko'rganlarining barchasini eslab qolishi, o'quvchilarga aytmoqchi bo'lgan fikrlarini chiroyli ifodalab berishni bilmog'i, shu bilan birga o'z or-nomusini qadrlashi, adolatli bo'lmog'i lozim. Ana shundagina u insoniylikning yuksak darajasiga ega bo'ladi va baxt cho'qqisiga erishadi", - deb ta'kidlaydi.

Ibn Sino esa - "O'qituvchi matonatli, sof vijdonli, rostgo'y va bolani tarbiyalash metodlarini, axloq qoidalarini yaxshi biladigan odam bo'lmog'i kerak. O'qituvchi

o'quvchining butun tashqi va ichki dunyosini o'rganib, uning aql qatlamlariga kira olmog'i lozim".

Ulug' shoirimiz Alisher Navoiy ham o'qituvchi mehnatini xolisona baholab: Agar shogird podshohlikka erishsa ham, unga qulluq qilsa arziydi",

" Haq yo'lida kim senga bir harf o'rgatmish ranj ila,

Aylamak oson emas oning haqqin yuz ganch ila", - kabi satrlarni bitgan.

Buyuk allomalardan Abdurahmon Jomiy o'z asarlarida tarbiyachi-muallim faoliyatiga quyidagicha ta'rif beradi: "muallim bilimli, aqlli, adolatli, o'zida butun yuksak fazilatlarni mujassamlashtirgan bo'lishi kerak. O'zini nomunosib tutgan odam hech vaqt bolalarga bilim va odob bera olmaydi".

Har bir pedagog psixologik bilimlarga ega bo'lishi zarur. Chunki u o'z bilim va ko'nikmalarini bolaning individual xususiyatlaridan kelib chiqqan holda yoshiga mos tarzda, fikrini aniq va chiroyli tarzda yetkazib berishni o'z oldiga maqsad qilib olishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Dars jarayonida ko'rgazmali qurollardan ko'proq foydalansa, bolaning aqliy qobiliyatini rivojlanishiga va dunyoqarashining kengayishiga yordam bo'ladi. Pedagog har jabhada oldinda bo'lishi darkor, ya'ni dunyoviy va diniy bilimlarni mukammal bilishi kerak. Chunki bola dars jarayonida ta'lim olish bilan birga tarbiya ham oladi.

Jamiyatimizda shunday pedagoglar borki, o'zining mutaxassislik fanidan bexabarligidan tashqari, boshqa bilimlarni ham bilmaydi. Ular mamlakatimizni inqirozga yuz tutishiga olib keladi. Bundaylarga nisbatan xalq ta'limi tizimi va maktab direktorlari ham befarq bo'lmasligi lozim. Xalq ta'limi vazirligi pedagoglar

malakasini birinchi o'ringa qo'ysa, maktab rahbarlari esa buni uchinchi o'ringa qo'yadi. Oldingi o'rinlarda esa davomat, forma masalasi turadi. Maktab ma'muriyati ham o'qituvchining bilim darajasini birinchi o'ringa qo'ysa maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya asoslari. -T.: «O'qituvchi», 1998.
2. G'oziev E. Psixologiya. T.: O'qituvchi, 1999.
3. Anikeeva N.P. Jamoada ruhiy muhit. T.: O'qituvchi, 1997.
4. Ibragimov X. I. Pedagogik Psixologiya -T 21 b.
5. Nishonova Z. T. Rivojlanish psixologiyasi - T. O'qituvchi, 2018.

**POLIVINILKLORID KOMPOZITSIYALARINING ISHLATILISHI VA
XALQ XO’JALIGIDAGI AHAMIYATI**

Pirmamatova Dilnoza Erkin qizi

Jo’rayev Ilhom Ikromovich

Navoiy Davlat konchilik institute

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6517482>

Annotation: The volume of polymer consumption in the world exceeded 350 million tons. The largest share of consumption falls on polyethylene 100.0 million tons, in second place the leader in increasing production volumes is polyethylene terephthalate 92.0 million tons. Polypropylene 72.0 million tons is in third place and in fourth place is polyvinyl chloride (PVC 46 million tons) [1-2].

Annotatsiya. Dunyoda polimerlarni iste'mol qilish hajmi 350 million tonnadan oshdi. Iste'molning eng katta qismi polietilen 100,0 million tonnaga to'g'ri keladi, ikkinchi o'rinda polietilen tereftalat 92,0 million tonnani tashkil etadi. Uchinchi o'rinda-polipropilen 72,0 mln. tonna, tortinchi orinda esa polivinilxlorid (PVX) 46 mln tonnani tashkil etadi Ishlab chiqarilgan sintetik polimerlarning 40% dan ko'prog'i asosan qadoqlash materiallari sifatida ishlatiladi. Ular qisqa vaqt ichida chiqindilarga aylanadi va hozirda 140 million tonnadan oshgan. [1-2] Shuning uchun polimer materiallarning chiqindilarini ishlab chiqish, qayta ishlash va ulardan olingan mahsulotlarni olish dolzarb ishdir.

key words: polyvinyl chloride, thermostabilizer, bis carbamate, composite, dynamic thermographic analysis.

kalit soʻzlar: Polivinilxlorid, termostabilizator, bis karbamat hosilalari, kompozitsiya, dinamik termogravimetrik tahlil.

Polivinilxlorid - xalq xo'jaligining turli sohalarida ishlatiladigan ko'p tonnali sintetik polimerlardan biri. Uning asosida qattiq materiallar (viniplast) qurilish,

elektrotexnika, qishloq xo'jaligida ishlatiladigan qattiq materiallar (vinil plastmassa) va yumshoq elastik materiallar sun'iy teri, linolyum, bezatish ishlarida izolyatsiya, bog'lovchi materiallar va boshqalar olinadi. Polivinilxlorid materiallarining xilma-xilligiga polimerning o'zi parametrlari bilan emas, balki uning suspensyon, mikrosuspensyon, emulsion va massada olinish usullariga ham bog'liq bo'lmasdan, balki polimer tabiati va past molekulyarligiga ham bog'liq bo'ldi. Kompozitsiyalar tarkibidagi komponentlar soni bo'yicha polivinilxloridni faqat rezina bilan taqqoslash mumkin. Ammo termoplastlar orasida bu ko'rsatkich bo'yicha unga teng keladigan narsa yo'q. Ko'pincha o'ndan ortiq komponentlar PVX asosidagi aralashmalarga kiritilgan. Polivinilxlorid kompozitsiyalarining bu o'ziga xos xususiyati nafaqat turli xil ishlatilish xususiyatlariga ega materiallarga bo'lgan ehtiyojga, balki polivinilxloridning o'ziga xos xususiyatlariga ham bog'liq. Avvalo, bu individual PVX parchalanish haroratining pastligi va uning parchalanishini o'ziga xos maxsus mexanizmida sodir bo'ladi. Birinchi xususiyat suyuqlanish haroratini pasaytiradigan va materialni elastikligini oshiradigan plastifikatorlardan foydalanish zarurligini, ikkinchisi esa PVX ni parchalanish haroratini oshiradigan ko'p komponentli termostabilizatorlarning sinergik aralashmalaridan va antioksidantlarga ehtiyojni aniqlaydi.

Ular bilan birga boshqa funksional qo'shimchalar ham keng qo'llaniladi moylash materiallari, to'ldiruvchi moddalar, pigmentlar, yong'inga qarshi moddalar (antipirenlar) , dispersantlar, texnologik qo'shimchalar va boshqalar PVX ishlatilish ko'lamini kengaytiradi va uni eng oson termoplastik polimerga aylanadi deb hisoblash imkonini beradi [3]. Bunday holda, qo'shimchalarning ko'p komponentli va ko'p funktsionalligi tufayli PVX kompozitsiyalarining rivojlanishi

sezilarli darajada murakkablashishi mumkin, chunki bu qo'shimchalarning ta'sir qilish mexanizmlarini, ularning o'zaro ta'sirini va kompozitsion materiallarni shakllantirishning boshqa jihatlarini hisobga olishni talab qiladi.

Polivinilxlorid kompozitsiyalarining tarkibiy qismlari

Qo'shimchalarni qo'llashni uchta yo'nalishga ajratish mumkin:

-qayta ishlash va ishlatilish jarayonida sifatni barqarorlashtirish (mahsulot ishlab chiqarishda plastmassalarning eskirishini sekinlashtiradigan yoki ularning ishchi xususiyatlarini oshiradigan antioksidantlar, termo va yorug'lik stabilizatorlari);

-qayta ishlashni tartibga solish yoki boshqarish (ishlab chiqarish jarayonidagi kutilmagan qo'shimcha ta'sirlarni cheklovchi moylash materiallari, taqsimlash vositalari yoki antiadgeziv moddalar);

-yangi xususiyatlar bilan ta'minlash (so'ngi mahsulotlarni turli xossalarini modifikatsiyalovchi antipirenlar, pigmentlar, bo'yoqlar, antistatik moddalar yoki optik oqartirgichlar).

Polivinilxloridning ishlatilish sohalari ko'pligi va keng ko'lamda qo'llanilishi tufayli uning xususiyatlarini yaxshilash va issiqqa chidamliligini oshirish, shuningdek boshqa xususiyatlarini o'zgartirish uchun kompozitsiyalar qo'llanilishida yaxshi natijalarga erishilmoqda. Shu bilan birga yangi turdagi kompozitsiyalar ustida tajribalar olib borilmoqda. Har bir kompozitsiyalarning xususiyatlarini o'rganish jarayonida olingan natijalar asosida ishlab chiqarishda qo'llanilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Волкова А. В. Рынок крупнотоннажных полимеров/ Национальный исследовательский университет Высшая школа экономики / Центр развития. 2020 год

<https://www.statista.com/statistics/720231/global-polyethylene-terephthalate-production-capacity-distribution-by-region/#:~:text=The%20global%20PET%20resin%20production,largest%20consumer%20of%20PET%20bottles.>

Уилки Ч., Саммерс Дж., Даниэлс Ч. Поливинилхлорид. Пер. с англ. (2005 г., PVC Handbook) под ред. Г.Е. Заикова. ЦОП Профессия 2007. 4.15 стр.

С.И. Пахомов, И.П. Трифонова, В.А. Бурмистров. Поливинилхлоридные композиции; Иван. гос. хим.-технол. ун-т. – Иваново, 2010.-104с.

PSIXOLOGIYA FANINING VUJUDGA KELISH TARIXI

Isakova Arofat

Qo‘qon davlat pedagogika instituti

pedagogika kafedrası oqituvchisi

Salohiddinov Shamsiddin

Qo‘qon davlat pedagogika instituti

pedagogika va psixalogiya fakulteti 201 guruh talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6516755>

Annotatsiya: maqolada psixologiya fanining paydo bo‘lishi haqidagi ayrim ilmiy materiallar, ma'lumotlar yuzasidan mulohaza yuritilgan

Kalit sozlar: psixologiya, tarix, fan, taraqqiyot, qadimgi odamlar, tabiiy-ijtimoiy ehtiyojlar

Аннотация: В статье рассматриваются некоторые научные материалы о зарождении науки психологии.

Ключевые слова: психология, история, наука, развитие, древние люди, естественные и социальные потребности

Annotation: The article deals with some scientific materials on the origin of the science of psychology.

Key words: psychology, history, science, development, ancient people, natural and social needs

Psixologiya fanining vujudga kelishi, shakllanishi, rivojlanishi to'g'risida batafsil ma'lumot berish ushbu kurs uchun hart emas, chunki uning psixologiya tarixi sohasi mavjuddir. Shunga qaramasdan, psixologiya fanining paydo bo'lishi haqidagi ayrim ilmiy materiallar, ma'lumotlar yuzasidan qisqacha mulohaza yuritish maqsadga muvofiq. Insoniyatning ijtimoiy tarixiy taraqqiyoti davomida qadimgi odamlar tabiiy hamda ijtimoiy ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ibtidoiy jamoa a'zolarining psixologik xususiyatlarini aniqlash, ulardan shaxslararo munosabatlarda oqilona foydalanish, o'zining xatti-harakati, shaxsiy faoliyati va muomalaga kirishishida ularni hisobga olishga intilib yashab kelganlar. Ko'p ming yillik ijtimoiy hayot

tajribalariga asoslangan ravishda odamlar shaxsning individual (lotincha “individuum” alohida, yakka hol odam) xususiyatlarini jon bilan bog'lashga va uning ta'siri bilan izohlashga harakat qilishgan. Qadimgi odamlarning tasavvurlariga qaraganda, inson tanasida jon joylashgan bo'lib, u shaxsga oid xususiyatlar, xislatlarni vujudga keltirish imkoniyatiga ega emish. Qadimgi ajdodlarimizning "jon" to'g'risidagi tasavvurlari shunga bog'liq, mutanosib tushunchasini keltirib chiqardi va buning natijasida animizm (lotincha anima "jon" degan) ta'limoti insoniyat tomonidan kashf qilinadi. Ibtidoiy xalqlarning tasavvurlarida ruh insonning tanasi bilan uzviy bog'liq holda hukm suradi, go'yoki yashaydi. Shuning uchun ijtimoiy hodisalar, hatto ong, shuningdek, real voqeliklar (o'lim, uyqu, bexush bo'lish, betoblik) kabilarni sodda tarzda moddiylik (mavjudlik) nuqtai nazaridan talqin qilishga uringanlar. Sodda tafakkur shakllari bilan qurollangan qadimgi odamlar atrof-muhit to'g'risidagi rang-barang holatlar, hodisalar mohiyatini ilmiy jihatdan dalillash imkoniyatiga ega bo'lmaganligi sababli idrok qilingan narsani uning haqiqiy mohiyati tarzida aks ettirishgan. Ularning tasavvurlarida quyidagicha talqinlar keng o'rin egallagan:

O'lim - uyquning bir turi, lekin ruh ba'zi bir sabablarga ko'ra tanaga qaytib kelmaydi;

Tush ko'rish - yqudagi tanani tark etib yurgan harakatdagi ruhning taassurotidir;

Ruh - insonning aynan o'zidir;

Ruhning eshtiyojlari, turmush haroitlari tirik odamnikidan tafovutlanmaydi;

Marhumlarning ruhlari muayyan mashg'ulotlar tizimiga, ijtimoiy qonun-qoidalarga rioya qiluvchi hamjamiyatni yaratar emish; Tirik insonlar bilan marhumlarning ruhi bir-biriga bog'liq bo'lib, moddiy jihatdan o'zaro aloqadordirlar. Qadimgi insonlar tabiatning qudrati (kuch-quvvati) oldidagi zaifligi tufayli yakka shaxs ham, jamoa ham ruhga itoatkor tarzida tasavvur etilishi natijasida din, ibodat tushunchalari paydo bo'ladi.

Insoniyatning ijtimoiy tarixiy taraqqiyoti davomida mehnatni rejalashtirish, ishlab chiqarish munosabatlari, ishlab chiqarish kuchlari va ularning tabaqalashuvi, odamlar tafakkurining rivojlanishi tufayli jonning (ruhning) moddiylikdan tashqari xususiyati, ko'rinishi yuzasidan g'oyalar vujudga keladi. Buning natijasida animistik tasavvurlar o'rnini ruhni borliqning naturalistik (lotincha "natura" -tabiat ma'nosini anglatuvchi) falsafiy manzarasi tarzida izoshlash namoyon bo'la boshladi: Psixologiya — inson faoliyati va hayvonlar xatti-harakati jarayonida voqelikning psixik aks etishi, ruhiy jarayonlar, holatlar, hodisalar, hislatlar to'g'ri-sidagi fan. Psixologiyaning tadqiqot predmetiga sezgilar va idrok obrazlari, ta-fakkur va hissiyot, faoliyat va muomala kabi psixologik jarayonlar, kate-goriyalar kiradi. Psixologiyaning asosiy vazifalari — psixika qonuniyatlarini, inson ruhiy holatlari shakllanishini filogenetik va ontogenetik taraqqiyot birligida ochishdan iboratdir. Mazkur vazifalar yechimini topishda Psixologiya bir tomondan, biol. fani sohalari bilan, jumladan, fiziologiya bilan, boshqa tomondan esa, sotsiologiya, pedagogika, madaniyat tarixi, mantik hamda ijtimoiy fanlar bilan jips aloqaga kirishadi. Psixologiya eng avvalo, psixikaning insonga xos shakli bo'lmish ong va o'zini o'zi anglashni tadqiq etadi. Antik davrdan boshlab psixologik bilimlar falsafa va tibbiyot fanlari negizida rivojlanib

kelgan. Yunon shifokorlari Gippokrat, Erasistrat psixikaning organi miya ekanligini bilganlar va inson jonini koinotning ash-yoviy bo'lagi sifatida (Demokshyaning moddiyunchiligi asosida) talqin qilganlar. Ularning g'oyalari Platonning jon abadiyligi to'g'risidagi ta'limotiga qaramaqarshi qo'yilgan. Aristotel „Jon to'g'risida“gi asarida psixologik tushunchalar tizimini ishlab chiqdi. O'rta asrlarda psixikaga nisbatan har xil ko'rinishdagi g'ayritabiiy qarashlar hukmronlik qildi. Shu tufayli psixologik bilimlar rivojlanmay qoldi. Ammo ba'zi faylasuflar va shifokorlar (Ibn Sino va boshqalar) asarlarida bu sohada olg'a qadam qo'yildi. Inson xususiyatlari to'g'risidagi ma'lumotlar qad. qo'lyozmalar, yodgorliklarda o'z aksini topa boshladi. Turli mamlakatlarda va shaharlarda tuzilgan akademiyalarda (Xorazm, Samarqand, Kiyev, Moskva va boshqa shaharlarda) Psixologiya yuzasidan tinglovchilarga saboq berilgan.

Yevropa Uyg'onish davrida Leonardo da Vinchi, X. Vives kabilar Psixologiya rivojiga o'z hissalarini qo'shdilar. 18-asrgakelib M. V. Lomonosov, A.N. Radishchev, G. S. Skovoroda, T. Gobbs, B. Spinoza, G. Leybnits. J. Lokk, K. A. Gelvetsii, Psixologiya A. Golbax, D. Didro Psixologiyada bir talay kashfiyot qildilar, uni amaliy ma'lumotlar bilan boyitdilar. Psixologiya 19-asrning 2yarmiga kelib mustaqil fan sifatida ajralib chikdi. Nemis olimi V. Vundt Leypsigda 1879 yil dastlabki eksperi-mental lab.ni jihozlashga erishdi.

Psixologiya taraqqiyotida umuman 19-asrdagi ek-sperimentlar alohida ahamiyat kasb etdi. Bu davrda psixologik real voqelikni o'rganish uchun metodlar majmuasi qo'llana boshlandi: kuzatish, lab. eksperimenti, tabiiy eksperiment, faoliyat natijasini tahlil qilish, ruhiy jarayonlarni modellashtirish genetik metodi, test, ekspert baholash, intervyu, anketa, so'rovnoma, tarjimai hol va h.k. 19-asr oxiri —

20-asr boshlarida qator psixologik ilmiy maktablar, yoʻnalishlar vujudga keldi: bixeviorizm, geshtaltpsixologiya, personalizm, freydizm va h.k. Psixologiyaning rivojiga I. M. Sechenov (psixikaning reflektor tabiati), I. Pavlov (oliy nerv faoliyati) taʼlimotlari muhim hissa boʻlib qoʻshildi. Rossiyada V. M. Bexterev eksperimental lab. (Qozon, 1885), Harkov universiteti va N. N. Langening Odessadagi lab., G. Chelpanovning Kiyevdagi, S. Korsakovning Moskvadagi, keyinchalik V. M. Bexterev, A. Lazurskiy, A. Nechayevlarning Peterburgdagi, V. Chijning Yuryev (Tartu, Estoniya)dagi eksperimental laboratoriyalari Psixologiya taraqqiyotiga alohida taʼsir oʻtkazdi. 1912 yil Moskva universitetida Psixologiya instituti ochildi. Shu yilda I. A.

Sikorskiy tomonidan Kiyevda jahonda birinchi marta Bolalar psi-xologiyasi instituti tashkil qilindi. 20-asr ning 1yarmida Rossiyada K. N. Kornilov, Psixologiya Psixologiya Blonskiy va boshqa dialekti-kaga asoslangan ilmiy Psixologiyani yaratishga kirishdilar. Hozirgi zamon Psixologiyasi koʻp tarmoqli psixologik bilimlar tizimidan iborat fan hisoblanib, oʻzining tadqiqot predmetiga ega boʻlgan koʻplab sohalardan tashkil topgan: umumiy Psixologiya, aviatsiya Psixologiyasi, harbiy Psixologiya, differensial psixologiya, psixofiziologiya, muhandislik psixologiyasi, kosmik psixologiya, huquq Psixologiyasi, tibbiyot Psixologiyasi, neyropsixologiya, patopsixologiya, pedagogik psixologiya, mehnat Psixologiyasi, sport Psixologiyasi, maxsus Psixologiya, ijodiyot Psixologiyasi, menejment Psixologiyasi, marketing Psixologiyasi, ijtimoiy psixologiya, yosh psixologiyasi, tashkiliy Psixologiya, din Psixologiyasi, oila Psixologiyasi, Psixologiya tarixi, genetik Psixologiya, amaliy Psixologiya, eksperimental Psixologiya, kasb Psixologiyasi, psixolingvistika, siyosiy Psixologiya va boshqa

Psixologiyaning tarmoqlarga ajralishining asosiy sababi uning tarkibida tatbiiy sohalar vujudga kelishidir. Psixologiya sanoatda, jamiyat boshqaruvida, ta'lim tizimida, sog'liqni saklash, madaniyat, sport, transport, radio, televideniye va boshqa tuzilmalarda muhim masalalarni hal qilishda faol ishtirok qilmoqda. Psixologiya erishgan yutuqlari shaxs imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish va ularni harakatga keltirishda alohida ahamiyat kasb qilmoqda hamda shu asnoda mehnat samaradorligini oshirishga ta'sir o'tkazmoqda. Zamonavyy Psixologiyada elektron-hisoblash texnikasi, elektr va kimyoviy vositalar yordami bilan psixikani chuqur o'rganish kabilar qo'llanilmoqda. Psixologiyada o'zini o'zi kuzatish (introspeksiya) metodi atrofida keskin bahslar davom etmoqda. Ba'zi yo'nalishdagi psixologlar uni tadqiqot o'tkazishning asosiy metodi deb ta'kidlasalar, boshqalari esa uning cheklanganligini e'tirof qiladilar, buning o'rniga ob'yektiv metodlardan foydalanishni tavsiya etadilar. Ob'yektiv metodlar tufayli psixikaning moddiy negizi aniklangan, inson ichki munosabatlari bilan sub'yektiv holatlar sababiy bog'liqligi yakka shaxsda, jamoada namoyon bo'lishi dalillangan. Jahon hamjamiyatida AQSH, Angliya, Fransiya, Germaniya, Rossiya, Shveysariya mamlakatlarida ilmiy tadqiqot institutlari va markazlarida, universitetlarda psixologik izlanishlar keng ko'lamda olib borilmoqda. O'zbekistonda Psixologiya 1928 yildan e'tiboran hozirgi Milliy universitetda fan sifatida o'qitila boshlandi. 1929 yil Xalq maorifi komissarligi qoshida Psixologiya labo-ratoriyasi ochildi. Keyinchalik pedagogika institutlarida Psixologiyaning bir necha sohaları bo'yicha talabalarga bilim berila boshlandi. 20-asrning 2-yarmida M. Vohidov, M. Davletshin singari mahalliy kadrlar yetishib chikdi. Hozirgi davrda Psixologiya fanlari doktorlari V. Tokareva, E. G'oziyev, B. Qodirov, G'. Shoumarov, R. Gaynutdinov, V. Karimova, Sh. Barotov, A. Jabborov, R. Sunnatovalar

Psixologiyaning umumiy Psixologiya, pedagogik va yosh Psixologiyasi, ijtimoiy Psixologiya sohalari bo'yicha tadqiqot ishlarini amalga oshirmoqdalar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. E G'oziyev Psixalogiya . 1994
2. S.X Jalilova N.A. G'ayibova Umumiy Psixodiagnostika . 2018.
3. D Nurkeldiyeva Pedagogik Psixologik Diagnostika .2019

Qalamtasvir va uning maqsad-vazifalari

A'zamov Ilhomjon Olimjon o'g'li

Qo'qon Davlat Pedagogika instituti Milliy hunarmandchilik va amaliy san'at fakulteti Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi yo'nalishi 2 kurs 02/20-guruh talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6508526>

Annatosiya: Maqolada chiziqli va fazoviy perspektiza to'g'risida tushuncha berish. Buyumlarni tasvirlashda chiziqli konstruktiv tuzilish, nur, soya, yarimsoya, tushuvchi soya, shaxsiy soya, buyumlarning qajmi va ularni to'g'ri tuslash, kompozitsiya asoslari kabi asosiy tushunchalar yoriyilgan.

Kalit so'zlar: Tasviriy san'at, rasm chizish, qalamtasvir, qomat, pedagogik rasm.

Аннотация: Ввести в статью линейную и пространственную перспективу. В описании предметов описываются основные понятия, такие как линейное построение, свет, тень, полутень, падающая тень, индивидуальная тень, размер и правильность предметов, основы композиции.

Ключевые слова: Изобразительное искусство, рисунок, карандаш, рисунок, педагогический рисунок.

Annotation: Introduce linear and spatial perspective into the article. The description of objects describes the basic concepts, such as linear construction, light, shadow, penumbra, falling shadow, individual shadow, size and correctness of objects, the basics of composition.

Key words: Fine arts, drawing, pencil, drawing, pedagogical drawing.

Tasviriy san'atning barcha turlarida va janrlarida kompozitsiya masalasini hal etish etakchi o'rinlarda turadi, desak yanglishmaymiz. Buniig uchun esa har bir san'at tursh a muvofiq tarzda kompozitsiya asoslarini qo'llay bilish ksrak. Shu o'rinda kompozitsiya umumqoidalari puxta o'rganilishi zarur. Ular akademik qalamgasvirlar yaratish, o'rganish, mashq qilish jarayonining ham ajralmas qismidir.

Ma'lumki, inson qomatini chizish jarayoni bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Bunda albatta akademik rasm ishlash amallari qo'llaniladi. U esa oddiydan murakkabga o'tib boish orqali yuzaga chiqariladi. Odam tasviri talabalar, uni endi chizishni o'rganayotganlar uchun ancha murakkab ishdir. Bu sohaniig nazariy

qismini o'qib. o'rganish mashqlar uchun chiziladigan vazifalar sifatini oshirishni omilidir. Chunki nafaqat yillar, balki asrlar davomida akademik rasm chizish sirlari ochilib, tadqiq etib, takomillashtirilib kelinmoqda. Shundan ma'lumki o'ziga xos, inkor etib bo'lmaydigan tamoyillar, qonun-qoidalar vujudga kelgan. Ularga amal qilinishi ayniqsa o'rganuvchilarga yordam beradigan zo'r omildir.

Odam qomatini to'liq tasvirlash, uning bosh qismini chizish amallari to'liq o'zlashtirilib olingach boshlangani ma'qul. Shunda dastlabki mashqlardanoq etarli samaraga erishish mumkin bo'ladi. Asosiy e'tibor tanani tadqiq etish va tasvirlash ishiga qaragiladi. Ma'lumki inson qaddi-qomatining o'z o'lchamlari, mutanosiblik tamoyillari mavjud. Masalan yosh bola boshining o'lchami tanaga nisbatan jihatdan ancha mutanosiblikda bo'ladi va tanaga, uning balandlik o'lchamiga olti, etti, ba'zan etti yarim karra joylashadi. Albatta bu me'zonlar nisbatan bo'lib turli odamlarda har xillik kasb etadi.

Odam qomatini chizishda uning tuzilishini (konstruktsiyasini) bilish katta ahamiyatga ega. Buning uchun chizuvchi tananing qanday harakat holatida, qay vaziyatda turganligini qoralama chizgilar qilish orqali tahlil qilish, ko'plab shunday mashqlar bajargan, asosiy ishni boshlashi kerak. Chizganda ham qiyofani, uning barcha bo'laklarini alohida-alohida emas, balki yaxlit aks ettirishga urinish, hamda erishish lozim bo'ladi. Ammo har bir bo'lak uning tasvirida tutgan roli ham unutilmasligi kerak. Turgan odam qiyofasini chizishning asosiy amallari nimalardan iborat, degan savolni oldimizga qo'yib, unga javob beraylik:

Ilgarigi vazifalardagidek buning ham dastlabki maqsad ob'ektini qog'oz satHiga chiroyli qilib joylashtirishdan iboratdir. So'ngra tana turish vaziyati, holati topiladi,

keyin qomatning qismlari, o'lchamlari o'zaro mutanosibligi topiladi. Ular odamning keksa yoshligiga, semiz yoki ozg'inligiga, bo'iining past yoki balandligiga bog'liq bo'ladi. Bunda albatta odamning qaysi bir oyog'iga, yoki ikkala oyog'iga gayanib turganligi e'tiborga olinishi muhimdir. Chunki shunga karab tananing holati o'zgarib turadi. Yelka, bosh, bel. gos. qo'l va oyoqlar turishi har xil ko'rinishga ega bo'ladi. Ma'lumki, odam umurtqa nog'onpsiping |uzilishi ham uning ko'rinishiga ta'sir etadi. Ba'zi tanalariing turishi tik bo'lsa, ba'zilari bukchayibroq kuripishi shundan.

Tananing har bir a'zosi gorizontal va psrtikal chiziqlarga nisbagg.n qamday vaziyatda ekanligi muntazam ravishda tekshirib turiladi. Butun tapaning tayanch nuqtasi mavjud bo'lib, u og'irlik qaysi oyoqqa tushaetganiga, yoki ular oralig'iga tushaotganini aniqlashda qo'l keladi. U to'g'ri, joyida topilmagan bulsa, odam qiyofasi og'ib, yiqilayotganga o'xshab chiqib qolishi mumkin. Shu sababdan tekshirish uchun ba'zan osma shovundan foydalanish mumkin. U barcha perpendikulyarlarni topishda zo'r vositadir.

Odam qiyofasini chizishni o'rganishda uni skelet bilpn solishtirib tekshirish, tananing asosiy mushaklari tizimini Gudon «ekorshesi»dan ko'rib o'rganish maqsadga muvofiq. Ana shunda chizuvchi tpaning qaysi bo'lagiga urg'u berishi va batafsil ishlashi kerakligini gushunishi oson bo'ladi. Chunki suyaklar tizimini belgilovchi skelet va mushaklar tana qismlarining shakli-shamoyilini yaqqol qilib aks ettirishda yordam beradi. Umuman yuqoridagilarni sifatli bajarilishi uchun har bir talaba plastik anatomiyadan yahshi xabardor bo'lishi zarur. Shuni ham takidlash o'rinliki, ishni bajarishda soya-yorug' munosabatlarini go'g'ri topib tasvirlash ham ahamiyat kasb etadi. Chizish mobaynida kztta soyalar va yorug',

yarimsoyalarni birvarakay belgilab tuslab borilishi tasvirning hajmli ko'rinishini taminlaydi. Umum tanani aks slgirnshta unipg mayda qismlarini ham yo'l-yo'lakay apiqlashgirib boriladi, ammo bunda yaxliglikka pugur egkazilmaoligi kerak. Tasvirlash jarayoni izchillikda bosqichma-bosqich olib borilsa, oxirida barcha yumondan ish tekshirib umumlashtirilsa vazifa yaxom chiqishi tamiilanadi, ham aytib o'tish kerakki, vazifani tugal holga keltirish tajribaga, yani ko'p, erinmay, sabot bilai ish olib borilishiga bog-liqdir. Nazariil bilimlarni o'gmish us!a rassomlari merosini kitoblardan o'qib o'rganish yordamida oshirib borilishi kerak.

Pedagogik rasm ishlashning maqsad va vazifalari.

Pedagogik rasm chizishning o'ziga xos tomonlari mavjud bo'lib, u bolalprga chizish yo'llarini odtsiy, sodda ttrzda tushuntirib berish imkonini beradi. Bunda albatta bosqichma-bosqich ishlash tamoyili ustun turadi. Rasm chizishni mashq qilish darslar hajmsiz, yassi narsalarni tasiirini ishlashdan boshlanadi. Va asta-sekin murakkabroq shaklga ega bo'lgan hajmdor narsalar tasviriga o'tiladi. O'zi yaxshi tasvir ishlashni bilgan o'qituvchi bolalarga o'rgatish yo'llarini ham puxta o'zlashtirib olishi, nazariy jihatdan tushuntira olishi talab etiladi. Bu ish albatta sinf taxtasida bo'r bilan tasvirlar ishlash bilan chambarchas bog'liq bo'lgan muhim masaladir.

Malumki, ,mutaxassis rassom bo'la turib o'z bilimlarini, tajribasini boshqalarga o'rgatish ishipi udtsalay olmaydpganlar ham bo'ladi. Chunki pedagogik ishnin! o'z qiyinchiliklari ya murakkab tomonlarp mavjud. Ular asosai bolalariing qobiliyatiga mos revishda mashg'uloglarni tashkil qilishda ko'proq ayon bo'ladi. Shu sababdan rasm chizish metodlarini bolalarbop qilib tushuntirib borish unchalik oson ish emas. Buni har bir tarbiyachi-musavvir yaxshi bilishi kerak.

Sinf taxtasida chizib bolalarga ko'rsatish va o'rgatish qulay bo'lgan narsalar asosan uy-ro'zg'or buyumlaridan iborat bo'ladi. Bu tibbiy holat ularni chizib o'rganayotganlar uchun qulaydir. Chunki bolalar har doim atrofida ko'rib, kuzatish imkoniyatiga ega bo'lgan narsa va buyumlarni tasvirlash ancha oson bo'ladi. O'qituvchi barcha sodda predmetlarni, o'rtacha qiyinchilikdagi, hamda murakkablarini ham bo'r bilan sinf taxtasida aks etira olishi shart. Shunda ko'rgazmallik tamoyiliga amal qilingan bo'ladi. Aks holda o'rganayotgan bolalar mavzuni, ular oldiga qo'yilgan vazifa talablarni to'liq tushunib etish qiyin kechadi. Ammo sinf taxtasida chizib ko'rsatilayotgan narsaning asli albatta bolalar ko'z o'ngiga namuna qilib qo'yib qo'yilishi zarur. Ular predmetni har tomondan kuzatish, xatto ushlab ko'rish imkoniyatiga ega bo'lsinlar. To'liq tasavvurga ega bo'lsinlar. Shu jihatdan olgaida bolta, tasha. Randa, arra va shuiga o'xshash narsalarni chizishdan boshlangan ma'qul.

Pedagogik rasm chizishda uning xususiyatlariga amal qilinishi ish samaradorligini ta'minlaydi. Ular tasvirlarni oddiy, sodda, tushunarli qilib aks ettirishdan iboratdir. Shunisi ham ma'lumki sinf taxtasida tasvirlanadigan narsalarning soya erug' qismlarini ko'rsatish nisbiy ko'rinishiga egaligi bilan ajralib turadi. Buni bolalar to'g'ri qabul qilishlari uchun to'g'ri tushunchalar berilishi kerak. Bo'ning chizma izlari qog'ozdagi qalam izlarini bildirishi uqtirilishi zarur. Aks holda chizishni mashq qilayotgan bolalar uning mazmui mohiyatini anglamasliklari extimoli bor. Sinf taxtasida rasm chizib ko'rsatganda albatta qog'oz satxidagidek barcha batafsilliklar aks ettirilmaydi, balki ancha soddalashtirib ko'rsatiladi. Mayda detallarni bo'rda tasvir etish tavsiya etilmaydi.

Sinf taxtasida ayniqsa odam tasvir etilganda uni sxemali. Konstruktiv jihatlarini ko'rsatish kifoya. Chunki bolalar tasvir tuzilishidagi muhim amallarni sodda tasvirlar orqali tez va soz anglab oladilar. Batafsilliklarni esa chizilayotgan ob'ektniig turgam zslidan qarab davom ettiradilar. Odam chizmagasvirini uning turli holatlari (o'tirgan, tik turgzn, kitob o'qiyotgan) orqali tasvir etib ko'rsatilishi, ularning chizmalı-konstruktiv qilib aks ettirilishi maqsadga muvofiq bo'lib, bolalarning har bir tasvirini tushunib ishlashlarini ta'minlovchi omildir.

Adabiyotlar:

1. V.S.Kuzin. Nabroski i zarisoki. Moskva «Prosveshenie» 1981.
2. L.E.Terentev. Risunok v pedagogocheskom praktike uchitelya izobrazitel'nogo iskusstva. Moskva <.Prosvesh,enie» 1981.
3. N.P.Kosterin. Uchebnoe risovanie. Moskva. «Prosveidenye»
4. B.Boymetov. qalamtasvir o'qitishning ilmiy asoslari. Metodik tavsiyalar Toshkent 1995.

O'ZBEKISTON

**QALQON SIMON BEZ FA'OLYATINING O'ZGARISHI TUFAYLI
KELIB CHIQUADIGAN DIFFUZ TOKSIK BUQOQ**

Chorshanbiyev Bobonazar Mamataliyevich

Yusubov Shohzod Otabek o'g'li,

Xamdullayev O'tkir Alijon o'g'li

Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti Pediatriya fakulteti talabalari

Ilmiy raxbar: **Tog'ayeva Gulnora Siddiqovna.**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6461142>

Annotatsiya: Diffuz toksik buqoq kasalligi (tireotoksikoz, tireotoksik buqoq) endokrin kasallik hisoblanib, tireoid gormonlar sekretsiasining haddan ziyod ortishi natijasida paydo bo'ladi, u turli a'zolar hamda sistemalarda og'ir buzilishlar bilan kechadi. Bu kasallik xalq orasida kam e'tibor beriladigan, ammo og'ir asoratlar bilan kechadigan kasallik bo'lib, unga alohida to'xtalish muhim ahamiyatga egadir.

Kalit so'zlar: buqoq, tireotoksikoz, tireotoksik buqoq, endokrin,

Ma'qola mazmuni: Diffuz toksik buqoq kasalligining kelib chiqishi haqida ko'p sonli qarashlar mavjud. Davlatimizning ko'pchilik olimlari neyrogen nazariyani qo'llab-quvvatlashadi va bu kasallikning paydo bo'lishida ruhiy shikastlanish (stress) ning katta ahamiyati borligini ta'kidlaydilar. Bu nazariyaning asoschisi S.P. Botkin (1884): "Ruhiy holatlar – Bazed kasalligining kechishigagina emas, balki rivojiga ham ta'siri borligi shak-shubxasizdir. Kulfat, turli xil yo'qotishlar, qo'rquv, g'azab, vahima Bazed kasalligiga xos simptomlarning tez, bir necha soat ichida rivojlanishiga ko'p marta sabab bo'lgan", – deb yozgan edi. S.A. Ma'sumov, M.S. Astrov buqoq ekspeditsiyalari va kuzatuvlardan olingan materiallarni analiz qilib, diffuz toksik buqoq etiologiyasida ruhiy shikast (stress) ning katta ahamiyati borligini (40-60% gacha) ta'kidlab o'tganlar.

Ayollar jinsiy kasalliklari va gormonal faoliyatining buzilishlarining nisbatan ko'p uchrashi jihatidan (33,6%), ikkinchi omil hisoblanadi (xomiladorlik hayz ko'rishning buzilishi, farzand ko'rish orzusi bo'lgan holda bo'yida bo'lmaslik, yolg'izlik va b.). Diffuz toksik buqoq etiologiyasida infektsiyaning ahamiyati katta emas, biroq bemorlarning kamida 5-6% o'z xastaligini asosan og'ir gripp yoki angina bilan bog'laydilar. Diffuz toksik buqoqqa moyil qiladigan konstitutsional va genetik omillar – endokrin sistema a'zolari faoliyati buzilishlari mavjud bo'lgan holda organizmga ekzogen omillar ta'siri sabab bo'lishi ham isbotlab berilgan. Diffuz toksik buqoqli bemorlarda qonda uzoq muddat ta'sir qiladigan stimulyator – LATS aniqlangan bo'lib, bu qalqonsimon bezga nisbatan spetsifik antitelo vazifasini o'tab, qalqonsimon bezning tireotropin ta'siridagi kabi qo'zg'alishini yuzaga keltirishi ma'lum bo'lgan. Organizmda T3 va T4 to'planishining oshishi, to'qimalarda oksidli fosforillanish jarayonlarini buzadi, bu hol modda

almashinuvining barcha turlarini buzilishida, markaziy nerv sistemasi, yurak, jigar va boshqa a'zolar faoliyatini izdan chiqishida yaqqol namoyon bo'ladi.

Diffuz toksik buqoq bilan, ko'pincha hollarda 20 dan 50 yoshgacha bo'lgan ayollar kasallanadilar. Bemor ayollar sonining erkaklarga nisbati $\approx 10:1$. Kasallikning ayollarda ko'p uchrashiga ularda jinsiy bezlar va gipotalamo-gipofizar sistema faoliyatidagi o'zaro normal munosabatlarning birmuncha ko'p buzilishi sabab bo'ladi va bu qalqonsimon bez gormonlari jadal sintez qilinishi bilan o'tadi.

Ilmiy adabiyotlarining guvohlik berishicha kasb-kor nuqtai nazaridan diffuz toksik buqoq bilan ko'proq aqliy mehnat xodimlari kasallanadilar. Qishloq joylarda yashovchi aholi tireotoksikoz bilan 3- 5 marta kamroq kasallanadi. Aftidan, bunda birmuncha tinch va qulay bo'lgan atrof muhitning (tabiiy omillar, ochiq havoda ishlash) ahamiyati katta bo'lsa kerak.

Diffuz toksik buqoqda, qalqonsimon bezni O.V. Nikolaev taklif etgan usul bo'yicha – subtotal subfastsial strumektomiya amaliyotini bajarish – eng radikal usullardan biri hisoblanadi. Bunda bez to'qimasining traxeya oldidagi har bir bo'lagidan $\approx 4-8$ grammgacha kattalikdagi qismi qoldiriladi. Qolgan ko'pchilik usullar (Drachinskaya, Breydo usullari va b.), ushbu operatsiyaning takomillashtirilgan turlaridan bo'lib, bez to'qimasidan qaerda va qancha qoldirilishi bilangina farqlanadi. Jarrohlik amaliyoti jarayonida qon ketish xavfi bo'lganda, avvalo qalqonsimon bez arteriyalari Koxer usuli bo'yicha bog'lanishi, so'ngra mo'ljallangan operatsiya bajarilishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Buqoqning tugunli va aralash turlarida ilgari "enukleatsiya" (tugunni to'qimadan sidirib olish) operatsiyasi bajarilib kelinar edi. Operatsiyadan keyingi davrda, bu toifa bemorlarning ba'zilarida tugun yonidagi bez to'qimasida joylashgan, ko'zga ko'rinmaydigan (mayda) tugunchalarning keyinchalik rivojlanib, kasallik retsdivini (qaytalanishi) yuzaga keltirishi mumkinligi aniqlandi. Buni hisobga olgan holda, keyingi yillarda qalqonsimon bez tugunini yon to'qimalari bilan Mikulich usuli bo'yicha rezektsiya qilish operatsiyasini qo'llash, yaxshi natijalar bermoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.B.X Shagazatova ,, Endokrinologiya''
- 2.S.I Ismailov ,, Endokrinologiya''
- 3.Maia AL, Goemann IM, Meyer EL, Wajner SM (iyun 2011). "Deiodinazalar: qalqonsimon bez gormoni muvozanati: odam fiziologiyasi va kasalligida 1-tur yodotironin deiodinazasi".
4. SY, Leonard JL, Davis PJ (aprel 2010). "Qalqonsimon bez gormoni harakatlarining molekulyar jihatlari". Endokrin Sharhlar. 31 (2): 139–70.
5. A, Abalovich M, Aleksandr E, Azizi F, Mestman J, Negro R, Nixon a, Pirs EN, Soldin OP, Sullivan S, Wiersinga W (2011 yil oktyabr). "Homiladorlik va tug'ruqdan keyingi davrda tiroid kasalligini tashxislash va boshqarish uchun Amerika tiroid uyushmasi ko'rsatmalari".
6. M, MacIsaac RJ, Grossmann M (avgust 2012). "Gipotireoz" (PDF). Avstraliya Oila Shifokor.

**ILM – FAN TA'LIMDA INNOVATSION
YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA
YECHIMLAR**

info@bestarticle.uz

<https://sites.google.com/view/imxu/>

**BEST ARTICLE
RESPUBLIKA ILMIY –
ONLAYN
KONFERENSIYASI
2022**

O'ZBEKISTON

QANDSIZ DIABET

Yuldashev Ozodbek Faxriddin o'g'li

Sherqulov Shukrullo Urol o'g'li

Yuldoshov Elchinbek Kosim o'g'li

Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti Pediatriya fakulteti talabalari

Ilmiy raxbar : **Davronova Aziza Davronovna.**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6461197>

Annotatsiya: Vazopressin — gipotalamusda sintez qilinadigan (ishlab chiqariladigan) gormon bo'lib, keyin u gipofizga tushadi va u yerdan qonga o'tadi. Vazopressinning sintezi asosan natriy bilan nazorat qilinadi: qonda natriy kontsentratsiyasining ortishi bilan gormon ishlab chiqarilishi oshadi, kamayganda esa kamayadi. Bundan tashqari, stressli vaziyatlarda, organizmda suyuqlikning kamayishida va nikotin kirishida gormonning sintezi kuchayadi. Shuningdek, vazopressin ishlab chiqarilishi arterial bosimning ortishida, renin-angiotenzin tizimining zaiflashuvida, tana haroratining pasayishida, spirtli ichimliklar va ba'zi dorilar (masalan, klopelin, galoperidol, glyukokortikoidlar) qabul qilishda kamayadi.

Ta'sir mexanizmi: Qon oqimi bilan gormon buyrak naychalariga yetib boradi, so'ng maxsus retseptorlarga birikib, ularning suv molekulasi uchun o'tkazuvchanligini oshiradi. Buning natijasida suv qayta so'riladi va siydik konsentratsiyalangan bo'ladi. Siydik rezorbsiyasi bilan bir qatorda, vazopressin organizmda sodir bo'ladigan bir nechta jarayonlarni tartibga soladi. Uning funksiyalari:

1. Qon aylanish tizimining kapillyarlari, shu jumladan buyrak koptokchalari kapillyarlarini torayishiga yordam beradi.
2. Qon bosimini ushlab turadi.
3. Buyrak usti bezi po'sti gormonlari ishlab chiqarilishini tartibga soluvchi adrenokortikotrop gormon (gipofiz bezida sintez qilinadi) sekretsiyasiga ta'sir qiladi.
4. Qalqonsimon bezning tiroksin ishlab chiqarishini rag'batlantiradigan tireotrop gormon (gipofiz bezida sintez qilinadi) ajralishini kuchaytiradi.
5. Trombotsitlarni agregatsiyasini (yopishib qolishini) chaqirishi va qon ivishining ba'zi omillarini ajratishi sababli qon ivishini yaxshilaydi.
6. Hujayra ichidagi va tomir ichidagi suyuqlik hajmini kamaytiradi.
7. Organizm suyuqliklari osmolyarligini (1 l suyuqlikda erigan zarralar konsentratsiyasi) tartibga soladi: qon, siydikda.
8. Renin-angiotenzin tizimini rag'batlantiradi.

Vazopressin yetishmovchiligi bilan noyob kasallik — qandsiz diabet rivojlanadi.

QANDSIZ DIABET TURLARI

Qandsiz diabet rivojlanish mexanizmlarini hisobga olgan holda uni ikki asosiy turga bo'lish mumkin:

1. Markaziy qandsiz diabet. Gipotalamusta vazopressin ishlab chiqarilishi yetishmovchiligi yoki uning gipofiz bezidan qonga o'tishi buzilishi natijasida shakllanadi.
2. Buyrakli (nefrogan) qandsiz diabet. Ushbu shaklda vazopressin darajasi me'yorda bo'ladi, ammo buyrak to'qimasi unga reaksiya bermaydi.

Bundan tashqari, ba'zida stressga javoban psixogen polidipsiya (kuchli chanqash) rivojlanadi. Shu bilan birga, qandsiz diabet homiladorlik paytida shakllanishi mumkin. Buning sababi — yo'ldosh (platsenta) fermentlari bilan vazopressinning parchalanishidir. Odatda, kasallikning belgilari homiladorlikning uchinchi trimestrida namoyon bo'ladi, lekin tug'ruqdan keyin ular o'z-o'zidan yo'qolib ketadi.

RIVOJLANISH SABABLARI Qanday shakldagi qandsiz diabet rivojlanishga olib kelishiga qarab, sabablar ikkiga bo'linadi.

MARKAZIY QANDSIZ DIABET SABABLARI

Miya shikastlanishlari:

1. Gipofiz yoki gipotalamus o'smalari;
2. Bosh miyadagi operatsiyalardan keyingi asoratlar;
3. Sifilis;

4. Ba'zan o'tkazilgan infeksiyalardan so'ng rivojlanadi: O'RVI , gripp va
5. boshqalar;
6. Ensefalit (bosh miyaning yallig'lanishi);
7. Bosh suyagi va bosh miya jarohati;
8. Gipotalamus yoki gipofizda qon aylanishning yomonlashuvi;
9. Gipofiz yoki gipotalamusning faoliyatiga ta'sir ko'rastishi bilan kechadigan yomon sifatli o'smalarning miyaga metastazi;
10. Kasallik tug'ma bo'lishi mumkin.

NEFROGEN QANDSIZ DIABET SABABLARI

1. Kasallik tug'ma bo'lishi mumkin (eng keng tarqalgan sababi);
2. Kasallik ba'zan buyrakning miya moddasi yoki nefronning siydik naychalari shikastlanishi bilan kechadigan ma'lum sharoitlar yoki kasalliklar bilan bog'liq bo'ladi;
3. Noyob anemiya (o'roqsimon hujayrali);
4. Buyrak polikistozi (ko'p kistalar) yoki amiloidoz (amiloid to'qimasida cho'kma);
5. Surunkali buyrak yetishmovchiligi;
6. Qonda kaliyning ortishi yoki kalsiyning pasayishi;

7. Buyrak to'qimasiga toksik ta'sir qiluvchi dorilarni qabul qilish (masalan, Litiy, Amfoteritsin B, Demeklotsilin);
8. Ba'zida zaiflashgan bemorlarda yoki qarilik davrida paydo bo'ladi.
9. Biroq, barcha holatlarning 30% da qandsiz diabet kasalligining sababi aniqlanmaganligicha qoladi. Chunki o'tkaziladigan barcha tadqiqotlar ushbu kasallikning rivojlanishiga olib keladigan har qanday kasallik yoki omil mavjudligini ko'rsatmaydi.

QANDSIZ DIABET ALOMATLARI

Qandsiz diabet rivojlanishiga olib keladigan sabablar turli bo'lishiga qaramasdan, kasallikning belgilari va alomatlari barcha turlarida deyarli bir xil. Biroq, kasallik alomatlarining namoyon bo'lish kuchliligi darajasi ikki narsaga bog'liq. Nefron kanalchalarining retseptorlari vazopressinga qanchalik sezgir emasligi. Antidiuretik gormonning yetishmaslik darajasi yoki uning yo'qligi. Odatda, kasallik to'satdan boshlanadi, ammo u asta-sekin rivojlanishi ham mumkin.

Kasallikning dastlabki belgilari — juda kuchli azob beruvchi chanqoqlik (polidipsiya) va bemorni hatto kechasi ham bezovta qiladigan tez-tez, ko'p miqdorda siyish (poliuriya) sanaladi. Bir sutkada 3 litrdan 15 litrgacha siydik ajralishi mumkin, ba'zan uning miqdori kuniga 20 litrgacha yetadi. Shuning uchun bemorni kuchli chanqoq bezovta qiladi. Keyinchalik, kasallik rivojlanib borishi bilan quyidagi alomatlar qo'shiladi:

1. Suvsizlanish belgilari (organizmda suv yetishmasligi) paydo bo'ladi: teri va shilliq qavat quruqligi (og'iz qurishi), tana vazni pasayishi.

2. Ko'p miqdorda suyuqlik qabul qilish sababli oshqozon kengayadi, ba'zan hatto pastga siljiydi.
3. Organizmdagi suv yetishmovchiligi tufayli oshqozon va ichakdagi ovqat hazm qilish fermentlari ishlab chiqarilishi buziladi. Shuning uchun bemorda ishtaha pasayadi, gastrit yoki kolit rivojlanadi, ich qotishiga moyillik bo'ladi.
4. Katta miqdordagi siydik chiqarilishi sababli qovuq cho'ziladi.
5. Organizmga suv yetishmasligi sababli terlash kamayadi.
6. Ko'pincha qon bosimi pasayadi va yurak urish tezligi ortadi.
7. Ba'zida tushunarsiz ko'ngil aynishi va qayt qilish kuzatiladi.
8. Bemor tezda charchaydi.
9. Tana harorati ko'tarilishi mumkin.
10. Ba'zida kechasi siydik tuta olmaslik (enurez) rivojlanadi.
11. Tashnalik va tez-tez siyish tunlari ham davom etar ekan, bemorda ruhiy va hissiy buzilishlar rivojlanadi:
12. Uyqusizlik va bosh og'rig'i;
13. Emotsional labillik (ba'zan hatto psixozlar rivojlanadi) va qo'zg'aluvchanlik;
14. Aqliy faollikning pasayishi.

Bu qandsiz diabetning odatiy holatlardagi belgilaridir. Biroq, kasallikning namoyon bo'lishi erkaklar va ayollar, shuningdek, bolalarda birmuncha farq qilishi mumkin.

Bir yoshgacha bo'lgan bolalarda kasallik belgilari quyidagicha bo'ladi:

1. Chaqaloq ona sutidan ko'ra suvni afzal ko'radi, lekin ba'zan chanqoqlik bo'lmaydi;
2. Chaqaloq tez-tez va ko'p miqdorda siyadi;
3. Tashvishlanishi mavjud bo'ladi;
4. Tana vazni tezda yo'qotiladi (bola tom ma'noda «ko'z oldida» ozib ketadi);
5. To'qimalarning turgori pasayadi (agar teri bir qavatga to'planib, qo'yib yuborilsa, u normal holatga asta-sekin qaytadi);
6. Ko'z yosh oz bo'ladi yoki umuman bo'lmaydi;
7. Tez-tez takrorlanadigan qayt qilish kuzatiladi;
8. Yurak ritmi tezlashadi;
9. Tana harorati tezda ko'tarilishi va pasayishi mumkin.

Bir yoshgacha bo'lgan bolalar suv ichish istagini ifoda eta olmaydi, shuning uchun ko'pincha ularning holati yomonlashadi: hushini yo'qotadi va tutqanonqlar rivojlanishi mumkin. Afsuski, hatto ba'zan o'lim ham yuz beradi.

TASHXISLASH

Birinchiidan, shifokor bir nechta narsalarga aniqlik kiritadi:

1. Bemor qancha suyuqlik ichishi va qancha miqdorda siydik chiqarishi. Agar uning hajmi 3 litrdan ko'p bo'lsa, bu qandsiz diabet foydasiga dalil bo'ladi.
2. Tunda siydikni ushlab tura olmaslik va tez-tez ko'p miqdorda siyish (nikturiya) mavjudmi, shuningdek, bemorlar kechalari suvni ichadimi. Agar shunday bo'lsa, u holda ichiladigan suyuqlik va chiqariladigan siydik miqdori aniqlanishi kerak.
3. Yuqori chanqoqlik psixologik sabablar bilan bog'liq emasmi. Agar alomatlar bemor sevimli mashg'ulotlari bilan shug'ullanganida, sayr qilishida yoki mehmonda bo'lganida kuzatilmasa, ehtimol, u psixogen polidipsiyaga ega.
4. Qandsiz diabet rivojlanishiga turtki beradigan kasalliklar (o'smalar, endokrin kasalliklar va boshqalar) mavjudmi.

Agar barcha alomatlar va shikoyatlar bemorda, ehtimol, qandsiz diabet mavjudligidan darak bersa, ambulatoriya sharoitida quyidagi taqiqotlar amalga oshiriladi :

1. Siydikning osmolyarligi va nisbiy zichligi (buyraklarning filtrlash funksiyasini xarakterlaydi), shuningdek qon zardobining osmolyarligi aniqlanadi;
2. Bosh miya kompyuterli tomografiyasi yoki magnit-yadroviy tomografiyasi;
3. Turk egati va bosh suyagi rentgenogrammasi;
4. Exoensefalografiya (EEG);
5. Ekskretorli uroografiya;

6. Buyrak UT tekshiruvi;
7. Qon zardobida natriy, kaltsiy, kaliy, azot, mochevina, glyukoza (qand) darajasi aniqlanadi;
8. Zimnitskiy testi.
9. Bundan tashqari, bemorni nevropatolog, okulist va neyroxarohlar ham tekshiradi.

Laboratoriya ma’lumotlariga asoslanib, qandsiz diabet tashxislanishi mezonlari quyidagilardan iborat:

1. Qonda natriyning ko’payishi (155 mEkv / l dan ortiq)
2. Qon plazmasi osmolyarligining ortishi (290 mosm/kg dan ortiq)
3. Siydik osmolyarligining pasayishi (100-200 mosm / kg dan kam)
4. Siydik nisbiy zichliging pastligi (1010 dan kam)

Siydik va qonning osmolyarligi me’yoriy chegaralar oralig’ida bo’lsa-da, bemorning shikoyati va alomatlari qandsiz diabet mavjudligini ko’rsatsa, suyuqlikni cheklash bilan test o’tkaziladi. Sinovning mazmuni shundaki, organizmga suyuqlikni kam miqdorda tushishi muayyan vaqtdan (odatda 6-9 soatdan) keyin vazopressin ishlab chiqarilishni rag’batlantiradi. Shuni ta’kidlash kerakki, bu test nafaqat tashxis qo’yish, balki patologiyaning turini aniqlash imkonini ham beradi.

SUYUQLIKNI CHEKLASH BILAN SINOV O’TKAZISH USULI

Kechasi uxlab uyg'ongandan so'ng, bemorning och qoringa vazni, arterial bosimi va pulsi o'lchanadi. Bundan tashqari, qonda natriyning miqdori va qon plazmasining osmolyarligi, siydikning osmolyarligi va nisbiy zichligi aniqlanadi. Shundan so'ng bemor chiday olgunicha eng uzoq vaqt davomida suyuqliklar (suv, sharbat, choy) ichishni to'xtatadi. Keyin muntazam ravishda (har bir yoki ikki soatda), bemor og'irligi o'lchanadi va barcha laboratoriya testlari takrorlanadi.

Bemorda sinov o'tkazish to'xtatiladi, agar:

1. Tana vaznini yo'qotish 3-5% dan oshib ketsa;
2. Chidab bo'lmas chanqoqlik kuzatilsa;
3. Umumiy holat keskin yomonlashsa (ko'ngil aynishi, qusish, bosh og'rig'i, yurak urishi tezlashishi);
4. Qonning natriy va osmolyarlik darajasi me'yoriy raqamlardan oshib ketsa.

Sinov natijalari nimani anglatadi?

Qonning natriy va osmolyarlik darajasining oshishi, shuningdek, tana vaznining 3-5% ga kamayishi markaziy qandsiz diabet mavjudligini ko'rsatadi. Ajraladigan siydik miqdori kamayishi va vazn yo'qotmaslik, shuningdek natriy ko'rsatkichlarining normal qiymatlarda bo'lishi, buyrakli qandsiz diabet mavjudligini anglatadi. Ushbu test natijasida qandsiz diabet mavjudligi tasdiqlansa, keyingi tashxislash uchun minirinli test o'tkaziladi.

MINIRINLI TEST O'TKAZISH TARTIBI

Bemorga tabletkalarda Minirin tayinlanadi va qabul qilishdan oldin va qabul qilish fonida Zimnitskiy bo'yicha siydikni namunasi olinadi.

Sinov natijalari nimani anglatadi?

Markaziy qandsiz diabetda chiqariladigan siydikning miqdori kamayadi, uning nisbiy zichligi esa ko'tariladi. Nefrogen qandsiz diabetda esa bu ko'rsatkichlar deyarli o'zgarmaydi. Shuni ta'kidlash kerakki, kasallikni tashxislash uchun qondagi vazopressin darajasi aniqlanmaydi, chunki bu usul juda qimmat va bajarilishi qiyin.

DIFFERENTIAL TASHXIS

Ko'p hollarda qandsiz diabetni qandli diabet va psixogen polidipsiyadan ajratish kerak.

Alomat Qandsiz diabet Qandli diabet Psixogen polidipsiya

Chanqoqlik Kuchli sezilari Sezilarli Kuchli sezilari

Bir sutkada chiqariladigan siydik miqdori 3 dan 15 litrgacha 2-3 litrgacha 3 dan 15 litrgacha

Kasallikning boshlanishi Odatda o'tkir Bosqichma-bosqich Odatda o'tkir

Tunda siydik tuta olmaslik Ba'zan mavjud Bo'lmaydi Ba'zan mavjud

Qonda glyukozaning ortishi Yo'q Xa Yo'q

Siydikda glyukoza mavjudligi Yo'q Xa Yo'q

Siydikning nisbiy zichligi Pasayadi Oshadi Pasayadi

Suyuqlikni cheklash sinovi o'tkazilganda umumiy ahvol Yomonlashadi
O'zgarmaydi O'zgarmaydi

Suyuqlikni cheklash sinovi o'tkazilganda chiqariladigan siydik miqdori
O'zgarmaydi yoki oz miqdorda kamayadi O'zgarmaydi Me'yoriy
ko'rsatkichlargacha pasayadi, uning zichligi ortadi

Qonda siydik kisloatsi darajasi 5 mmol/l dan yuqori Kasallik og'ir kechishida
ortadi 5 mmol/l dan past

QANDSIZ DIABETNI DAVOLASH

Avvalo, iloji bo'lsa, kasallikka sabab bo'lgan xastalik bartaraf qilinadi. Shundan
so'ng qandsiz diabet shakliga qarab dori-darmonlar belgilanadi.

MARKAZIY QANDSIZ DIABETNI DAVOLASH

Bemor siydik bilan qancha miqdorda suyuqlik yo'qotishini hisobga olgan holda
olib boriladi:

1. Agar siydik miqdori sutkada to'rt litrdan past bo'lsa, dori preparatlari
buyurilmaydi. Faqatgina yo'qotilgan suyuqlikni o'rnini to'ldirish va parhez tutish
tavsiya etiladi.
2. Siydikning miqdori kuniga to'rt litrdan ko'p bo'lsa, vazopressin o'rnini
bosuvchi yoki uning ishlab chiqarilishini rag'batlantiruvchi moddalar belgilanadi.

Dori vositalari bilan davolash: 30 yildan ortiq vaqtdan buyon o'rnini bosuvchi
terapiya sifatida Desmopressin (Adiuretin) intranazal (dorini burun yo'llariga
kiritish) kiritish qo'llanilar edi. Biroq, hozirgi kunda uning ishlab chiqarilishi

to'xtatilgan. Shuning uchun, hozirgi vaqtda vazopressin o'rnini bosuvchi vosita sifatida belgilanadigan yagona preparat Minirindir (Desmopressinning tabletkadagi shakli). Kasallik alomatlarini bostiradigan Minirin dozasi bemorning yoshiga yoki vazniga bog'liq bo'lmaydi. Chunki hammasi antidiuretik gormonning yetishmasligi darajasiga yoki uning to'liq yo'qligiga bog'liq. Shuning uchun Minirin dozasi qabul qilinish boshlanishining dastlabki uch-to'rt kuni ichida har doim individual ravishda tanlanadi. Davolash minimal dozalardan boshlanadi va zarur bo'lganda ko'paytiriladi. Preparat kuniga uch marta qabul qilinadi. Vazopressin ishlab chiqarishini rag'batlantiruvchi preparatlarga Xlorpropamid (qandli va qandsiz diabet birgalikda kuzatilganida ayniqsa samarali), Karbamazepin va Miskleron kiradi.

BUYRAKLI SHAKLINI DAVOLASH: Birinchi navbatda organizmga yetarli miqdorda suyuqlik tushishi ta'minlanadi, keyinchalik zarur bo'lsa, dori-darmonlar buyuriladi.

Dori vositalari bilan davolash: Amalda qanchalik paradoksal bo'lmasin, siydik miqdorini kamaytiruvchi preparatar — tiazidli diuretiklar (siydik haydovchilar) buyuriladi: Gidroxlorotiazid, Indapamid, Triampur. Ularning ishlatilishi nefronning siydik naychalarida xlorni qayta so'rilishiga to'siq bo'lishiga asoslanadi. Natijada, qondagi natriy miqdori biroz pasayadi, suvning qayta so'rilishi esa oshadi. Davolashga yordamchi sifatida, ba'zan yallig'lanishga qarshi dorilar buyuriladi (Ibuprofen, Indometasin va Aspirin). Ulardan foydalanish nefronning siydik naychalariga ma'lum moddalar oqimini kamaytirishga olib keladi, natijada siydik hajmi kamayadi va osmolyarlik darajasi oshadi. Shu bilan

birga, qandsiz diabetni muvaffaqiyatli davolashga muayyan parhez qoidalariga rioya qilmasdan erishib bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.B.X Shagzatova „ Endokrinologiya”
- 2.S.I Ismailov „ Endokrinologiya”
3. Mark S. Nyu-York: Thieme Medical Publishers. 7 2010. Greenberg. „Neyroxirurgiya bo'yicha qo'llanma.”
- 4.Internet tarmoqlari.
- 5.„Odam anatomiyasi”F.Bahodirov
- 6.„Junkeyra”
- 7.„Gistologiya” K.A.Zufarov
- 8.„Avitsenna.uz va mymedic.uz” Internet tarmoqlari.
- 9.„Topografik anatomiya” N.H.Shomirzayev,S.X.Nazarov,R.J.Usmonov

“Boshlangich talim sifat samaradorligini oshirishda zamonaviy yondashuv”

Rahmatova Muxlisa Askarovna

Buxoro viloyati Romitan tumani

23-IDUM boshlang'ich sinf o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6508374>

Annotatsiya: O'zbekistonda boshlang'ich ta'lim va ta'limga zamonaviy yondashuv ta'lim jarayonini aniq vositalar yordamida samarali tashkil etish lozimligini taqozo etadi. O'zbekistonda qo'yilgan o'quv maqsadlariga muvaffaqiyatli erishish natijalarini kafolatlash bugungi kunda pedagoglar oldida turgan muhim vazifalardan biridir. Ushbu maqola boshlang'ich ta'lim sifat samaradorligini oshirishda zamonaviy yondashishning usullariga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: Pedagog, faraz, interfaol metod, pedagogik nazariya, "Aqliy hujum" metodi.

Ta'kidlanganidek, mamlakatimizda ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirishga bo'lgan yuksak e'tibor ilm-fan sohasi xodimlarining malakasini oshirib, ular tayyorlaydigan mutaxassislarining har tomonlama bilimli va qobiliyatli bo'lishini ta'minlab kelmoqda. Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishning asosiy maqsadi esa yaqin kelajakda ilm-fan sohasida yuqori natijalarga erishish uchun dasturi amal bo'lib xizmat qiladi. Dasturning yaratilganini alohida e'tirof etdi. Avval ta'kidlaganimizdek, ta'lim sohasi uchun prezidentimiz boshchiligida o'tkazilgan videoselektrda davlatimiz rahbari avvalo maktablarda o'quv yuklamasi va darslar sonini qayta ko'rib chiqish, o'quvchilarni faqat yodlashga emas, balki fikrlashga chorlaydigan metodika yaratish zarurligini ta'kidlagandi. Darhaqiqat,

so'z isboti bilan bu borada ta'lim vazirligi tizimida namunali islohotlar bosqichma-bosqich amalga oshirilib kelinmoqda. Vatanimiz ta'limi keng qamrovli islohotlarni hamda qayta qurish ishlarini amalga oshirishdek murakkab jarayonni boshidan kechirdi va kechirmoqda. Ulardan ko'zda tutilgan maqsad maktab faoliyatini demokratlashtirish uning, insonparvarlik tamoyillarini rivojlantirish, shu asosida o'quv tarbiya ishlari mazmunini, uning shakl va uslubini kompleks yangilash va yanada takomillashtirishdan iboratdir. Yangilangan ta'lim to'la ma'noda yangicha tafakkur, sog'lom fikr demakdir. Hozirgi davrda ta'limning qadr -qimmat, obro va nufuziga teng darajada uning ijrochilarida tashabbuskorlik, fidoyilik va ishbilarmonlik ham bo'lmog'i zarur. Ta'limdagi muvaffaqiyat, aksariyat dadil harakat qiluvchilar tarafida bo'ladi. Ta'limga zamonaviy yondashuv ta'lim jarayonini aniq vositalar yordamida samarali boshqarish va qo'yilgan o'quv maqsadlariga muvaffaqiyatli erishish natijalarini kafolatlaydi. Boshlang'ich sinflarda ta'lim sifat samaradorligini oshirishda zamonaviy yondashuv –vaqt taqsimotiga muvofiq dasturlanib, ilmiy jihatdan asoslangan hamda kutilgan natijaga erishishni ta'minlovchi pedagogik jarayonning barcha bosqich va qismlarining vazifalari aniq belgilangan tizimdir. Ta'lim texnologiyalari pedagogik faoliyatning ma'lum sohasini qamrab oladi. Didaktik jarayon bosqichlarini muayyan ketma-ketlikda qurish o'quvchilarning bilim faoliyatini mavzu bo'yicha belgilangan maqsadlarga mos holda tanlangan o'qitish metodlari yordamida tashkil etish demakdir. Boshlang'ich sinflarda ta'lim sifat samaradorligini oshirishda zamonaviy yondashuv - o'z mohiyati va mazmuniga ko'ra, ma'lum pedagogik nazariyaga asoslangan, u yoki bu tasnifga tegishli bo'ladi. Ularning samaradorligi to'g'risida fikr yuritilganda o'qitish jarayonini izga soladigan va uni maqsadli yo'naltira oladigan, o'qituvchi va o'quvchining hamkorlikdagi faoliyatini

ta’minlash barcha ta’lim muassasalarining oldiga qo’yilayotgan maqsadga nechog’lik erishilayotganini ko’zda tutish kerak. Yoxud o’qitish metodlari bevosita ta’lim amaliyoti bilan aloqador konsepsiyasidir. Boshlang’ich sinflarda “O’qish” darslarida matnlar berilgan bo’lib, shulardan biri “Alisher Navoiy” matnidir. Matn badiiy va ilmiy uslubda berilgan. Mashq shartida matnlarni taqqoslab, ularning o’xshash va farqli tomonlarini aniqlash topshirilgan. Mazkur matnni “Aqliy hujum” metodi yordamida o’rganish ko’zlagan maqsadga erishish imkoniyatini yaratadi. Bu metod asosida matn bilan bir necha bosqichda olib boriladi.

1-bosqich. O’quvchilarni mavzuni tushunishga tayyorlash. O’tgan mashg’ulotlarda berilgan nutq usullariga oid ma’lumotlar esga olinadi va takrorlanadi, har bir nutq uslubining o’ziga xos xususiyatlari yodga olinadi. Chunki matnlarni taqqoslash uchun o’quvchilarda nutq uslublariga oid ma’lumotlar yetarli bo’lishi kerak. Nutq uslublariga oid bilimlar yodga olingandan so’ng har ikki matn o’quvchilar tomonidan mustaqil o’qib chiqiladi. O’quvchilar matn mazmunini tushunishga harakat qiladilar.

2-bosqich. Berilgan matnlarning o’xshash tomonlarini aniqlash. Buning uchun o’qituvchi o’quvchilarga quyidagi savolni beradi? Har ikki matn qaysi jihatdan bir-biriga o’xshaydi? O’quvchilar mazkur savolga shunday javob beradilar:

- har ikki matn ham Alisher Navoiy haqida:
- matnning mazmuni bir xil:
- har ikki matndan ham Navoiy ijodi haqida fikr bildirilgan:
- har ikkala matnda ham shoirning ustozlari nomlari keltirilgan:

- Navoiyning turkiy tilda ijod qilganligi aytilgan:
- Navoiyning jahonga tanilgan shoir ekanligi aytilgan
- Forsiy shoirlarning Navoiy ijodiga munosabati ifodalangan.

O'qituvchi o'quvchilarning Navoiy ijodiga umumlashtiradi va o'z munosabatini bildiradi.

3-bosqich. Har ikki matn asosida badiiy va ilmiy uslubga xos xususiyatlarni aniqlash. Bu bosqichda har bir uslubning o'ziga xos xususiyatlari aniqlanadi. Birinchi matnda badiiy uslubga xos quyidagi xususiyatlar qo'llangan: tasviriy ifoda (zanjirband she'r) ko'chma ma'noli so'zlar (she'riyat osmoni, yulduzlarga hira tortdi, shuhratiga soya soldi). Ikkinchi matnda ilmiy uslubga xos quyidagi xususiyatlar qo'llangan: raqamlar (1441 yil tug'ilgan, XV asr 60-yillar), aniq dalillar Yevropa va Osiyo davlatlarini, Nizomiy Ganjaviy, Sadiy, Hofiz Sheroziy, Abdurahmon Jomiy kabi tarixiy shaxs nomlari, A.Jomiyning Navoiy haqidagi fikri keltirilgan. "Alisher Navoiy" matni shu metod yordamida o'rganilsa, o'quvchilar matn mazmunini yaxshiroq anglaydilar ularning mazmuniga chuqurroq kirib boradilar matnlarni qiyoslash orqali ularning mohiyatini teran idrok etadilar va interfaol metodlar o'quvchilarni fikrlashga, darslarda faol qatnashishga, darslarda faol ishtirokchi bo'lishiga o'rgatadi. Shunday qilib, yuqoridagi interfaol metodlarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish asosida ta'lim samaradorligini oshirish va ta'lim jarayoniga zamonaviy yondashish dasturi amal bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tolipov O. Umumiy pedagogika Toshkent: 2007-y.
2. Yo'ldashev O. Pedagogika Toshkent: 2008-y.
3. Xasanboeva O. Oila pedagogikasi. Toshkent: 2007-y.
4. Daminov T, Adambekova T. O'yin mashg'ulotlari. Toshkent: 1993-y/

“Maktabgacha talim tashkilotlaridada bolalarning kreativligi”

Raximova Dilnoza Aslamovna

Navoiy viloyati Nurota tumani

6-sonli DMTT tarbiyachisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6479156>

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yosh davridagi bolalarning psixologik xususiyatlari haqida soʻz yuritiladi. Shuningdek bolalarni mustaqil va kreativ fikrlashga oʻrgatishning psixologik mexanizmlari muhokama qilingan.

Kalit sozlar: Kreativlik, fenomen, o'yin, o'yinterapiya, ijodkorlik, yaratuvchanlik, progressive oʻzgarishlar.

Hozirgi vaqtda inson doimiy oʻzgaruvchan ijtimoiy-iqtisodiy va ijtimoiy-madaniy sharoitda yashamoqda. Bunday tezkor oʻzgaruvchan olamda yashashi uchun, u uzluksiz rivojlanishi hamda moslashuvi uchun yangi sharoitlarga moslashishga yordam beradigan shaxsiy kompetensiyaga ega boʻlishi kerak. Hozirgi kunda shunday muhim kompetensiyalardan biri - kreativ tafakkur, yuqori ijodiy faollik va kreativ xulq-atvordir. Bugungi kunda ijodkorlik, yaratuvchanlik, yangilikka qaratilgan faoliyat kreativ faoliyat deb tushuniladi. Kreativlik soʻzi inglizcha «create» - yaratuvchanlik, ijodkorliksoʻzidan olingan boʻlib, inson shaxsining ijodkorlikka boʻlgan qobiliyati, ijodkorlik isteʼdod darajasi, individning anʼanaviy yoki odat tusiga kirgan fikrlash sxemasidan uzoq boʻlgan, prinsipial yangi gʻoyalarni yaratishga tayyorligini xarakterlovchi, shuningdek, muammolarni oʻzgacha tarzda bartaraf etish, iqtidorning mustaqil omili sifatida qabul qilingan qobiliyatdir. Tarbiya mazmunining eng muhim xususiyatlaridan biri – bu insonning hayotiy jihatdan oz-ozini anglashi, uning shaxsiy hayoti va faoliyati ozi yashab turgan muhitning subekti sifatida etirof etilishi bilan tavsiflanadi. Inson kamolotida fuqarolik, kasbiy va axloqiy jihatdan oz-ozini anglash muhim ahamiyatga ega. Oqituvchi oquvchilarni, oz-ozini tarbiyalashga, yani oz ustida ongli, batartib ishlashga orgatsagina tarbiya jarayoni samarali natijalar beradi.

Oquvchilarni oz-ozini tarbiyalash metodlariga konikma hosil qildirish oqituvchining mahoratiga, tarbiyaviy faoliyatni togri tashkil etishiga bogliq. Oquvchilar odatda yaqin kishilarining, bazan oqituvchilarining xulq-atvoriga taqlid qiladilar. Shuning uchun oqituvchi oz pedagogik mahoratiga tayanib, oquvchi qalbida oziga nisbatan ishonch, mehr tuygularini uygota olishi lozim. Oquvchilar oqituvchining darsda va hayotda ozini qanday tutishini, kiyinishi, muomalasini, kishilar bilan ozaro munosabatini kuzatib boradilar. Bu ham oquvchilarning oz-ozini tarbiyalashda tasirchan vosita hisoblanadi va ijtimoiy mavqeini oshirishning muhim usulidir. Oquvchilar oqituvchining bevosita nazoratida talim va tarbiya jarayonida, dam olishda, jamoat ishlarida, oz-ozini tarbiyalash usullariga konikma hosil qiladilar, bu usullar oquvchilarni tashabbuskorlikka, mustaqil fikr-mulohaza yuritishga undaydi.

“Kreativlik” tushunchasi ozida madaniy xilma-xillikni aks ettiradi. Garb kishilari uchun kreativlik, umuman olganda, yangilik sanaladi. Ular kreativlik negizida noanaviylik, qiziquvchanlik, tasavvur, hazil-mutoyiba tuygusi va erkinlik mavjud bolishiga etiborni qaratadilar (Myordok, Ganim, 1993 y.; SHternberg, 1985 y.). Sharqliklar esa, aksincha, kreativlikni ezgulikning qayta tugilish jarayoni, deb tushunadilar (Xui, Sternberg, 2002 y.; Rudovich, Xui, 1997 y.; Rudovich, Yue, 2000 y.). Garchi garblik va sharqliklarning kreativlik borasidagi qarashlari turlicha bolsa-da, biroq, har ikki madaniyat vakillari ham mazkur sifat va unga egalikni yuqori baholaydilar (Kaufman, Lan, 2012 y.). Koppina pedagog tarbiyachilar ozlarida kreativlik qobiliyatini mavjud emas, deb hisoblaydilar. Buni ikki xil sabab bilan asoslash mumkin: birinchidan, aksariyat pedagog-tarbiyachilar ham aslida “kreativlik” tushunchasi qanday manoni

anglatishini etarlicha izohlay olmaydilar; ikkinchidan, kreativlik negizida bevosita qanday sifatlar aks etishidan behabarlar.

Bolalarni kreativ fikrlashga orgatish, ularda kreativ tafakkurni shakllantira olish uchun avvalo tarbiyachining ozi kreativ, ijodkor shaxs bolishi zarur. Bordi-yu, uning ozi kreativlik sifatlariga ega bolmasa, u holda qanday qilib, talaba (oquvchi) bolalarni kreativ fikrlashga ragbatlantira oladi. Tarbiyachining ijodkor va kreativ bolishi yoki bolmasligi emas, balki darslarni ijodkorlik, kreativlik ruhida tashkil etishi, yangi goyalarni talim jarayonida sinab korishga intilishi zarur. Darslarda tarbiyachi “kreativlik yol xaritasi” ga kora quyidagi 4 ta yonalish boyicha harakatlanadi va ulardagi harakatlar pedagoglarning kreativligini ifodalovchi belgilar (Patti Drepreau) sanaladi:

Ijodiy fikrlash konikmalarini namoyon etish;

Talaba (oquvchi) bolalarni oquv fanlarini qiziqish bilan ozlashtirishga ragbatlantiruvchi strategiyalardan foydalana olish;

Innovatsion yondashuv va pedagogik masalalarning yechimini topishga kreativ yondashish;

Pedagogning kreativlik potensiali kop darajali jarayon va u quyidagi tamoyillarga tayanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda kreativ tafakkurni shakllantirish muammosi juda ko'p tadqiqotchilarni qiziqtirgan muammo sifatida uzoq yillardan buyon o'rganilib kelinmoqda. P.F.Legaft (1837-1909)ning fikricha, inson hayotining ayni shu bosqichida uning kelgusida qanday xarakter-xislatlar sohibi bo'lishi

belgilanadi va axloqiy xarakterning asoslari yuzaga chiqadi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida ijodni rivojlantirish bolalarning turli faoliyatlari orqali, masalan, kommunikativ, amaliy o'yinlar yordamida amalga oshiriladi. Maktabgacha ta'lim muassasalari amaliyotida tarbiyachilarning tarbiyalanuvchilarning ijodiy rivojlanishiga bo'lgan e'tiborini kuchayganlik tendentsiyasi kuzatilmoqda. Hozirgi kunda metodistlar va psixologlarning oldida turgan dolzarb vazifalardan biri - maktabgacha yoshdagi bolaning ijodiy salohiyatini ochishga yordam beradigan bola bilan shaxsga yo'naltirilgan - o'zaro ta'sir o'tkazish usullarini takomillashtirish kerak degan xulosa qilishimiz mumkin. Atrofga boqsangiz, har tomonda inson ijodkorligining beqiyos va hayratlanarli namunalariga duch kelasiz: Elektron xizmatlar, virtual reallik, to'rtburchak tarvuzlar, tuproqsiz hosil olish... Bularning barchasi inson tasavvuri, tafakkuri mahsuli. Bugun biz uchun odatiy tuyulgan kitob, musiqa, bino, samolyot, hatto lampalar ham qachonlar orzu va tasavvurda bo'lgan, keyinchalik aql-idrok samarasi o'laroq yaratilgan. Shaxsda kreativlik sifatlarini rivojlantirish uchun dastlab bu tushunchaning mazmunini bilish lozim. Kreativlik inglizcha "create"dan olingan bo'lib, yaratish ma'nosini bildiradi. Kreativlik deganda insonning yangilik yaratish, muammolarni yechishga qaratilgan ijodiy qobiliyati tushuniladi. Uning tagzamidida originallik, amaliylik, noodatiylik va erkinlik yotadi. Shuningdek, kreativ fikrlash muayyan masala yuzasidan har tomonlama fikrlash, bir nuqtaga turli rakursdan yondashishni anglatadi. Kreativlik shaxsni rivojlantiruvchi kategoriya sifatida inson tafakkuri, ma'naviyatining ajralmas qismi hisoblanadi, u shaxs ega bo'lgan bilimlarning ko'pqirrali ekanligida emas, balki yangi g'oyalarga intilish, o'rnatilgan stereotiplarni isloh qilish va o'zgartirishda, hayotiy muammolarni yechish jarayonida kutilmagan va noodatiy qarorlar chiqarishda namoyon bo'ladi. Ya'ni, berilgan bilimlarni

takrorlash orqali kreativlikka erishib bo'lmaydi, ijodiy fikrlash jarayonida yangi fikr, yangi g'oyaning paydo bo'lishi asosiy shartdir. Inson miyasi o'z ishini “yengillashtirish”, “qulaylashtirish” uchun shablon va stereotiplardan foydalanadi. Kreativ fikrlovchi insonlar odatiy manzaralardan o'zgacharoq tasvirlarni ham tasavvur qilib, hech kim ilg'amagan jihatlarni payqaydi, yangilik yaratoladi. Qolip va stereotiplar asosida fikrlashning bir necha ko'rinishlari bor. Masalan, qutbli tafakkur - hamma narsani ikki shaklda - yaxshi yoki yomon deb qabul qilish, dunyoni oq va qora rangda ko'rishdir. Aslida, yaxshi yoki yomon narsaning o'zi mavjud emas, uni fikrlarimiz shundayga aylantiradi.

Har bir holat va jarayonning ijobiy hamda salbiy jihatlari bor. Bir tomonlama yondashuv, asoslanmagan xulosalar ham stereotiplar asosida fikrlashning ko'rinishlaridir.

- Uolt Disneyning kreativ fikrlash nazariyasi. Uolt Disney ko'ngilochar sohada o'z sanoatini yaratgan, animatsion multfilmlari bilan butun dunyoga tanilgan shaxs. U dunyoga mashhur personajlarini yaratishda kreativlikning uch fazasi - xayolparast, realist, tanqidchi obrazidan foydalanadi. Ya'ni, xayolparast rolida hech qanday chegarasiz xayol suradi, fantaziya yaratadi. Bu jarayonda u Baxning “Tokkata, fuga re minar” musiqasini eshitishini aytgan. Xayolida obrazlar yaratilgandan keyin uni reallik bilan uyg'unlashtiradi. Personaj qanday harakatlanadi, qanday gapiradi - barchasini konstruktor sifatida jonlantiradi, reallashtiradi. Shundan keyin xayolparast va realist ishini tanqidchi ko'rib chiqadi. Tanqidchi “filtr” vazifasini bajaradi.

Kreativlikka ega bo'lgan bolalarimiz kattalarning har bir ta'limiy, tarbiyaviy va kasbiy ta'limotlarini tez ilgab oladilar va tez o'zlashtirib, hayotga tatbiq etadilar.

Maktabgacha yoshdan kreativ fikrlay oladigan, ijodiy tafakkuri rivojlangan bolalar, kejakda buyuk ixtirolar va kashvivotlar qiladilar, albatta o'z vatanlari ravnaqiga o'z hissalarini qo'shadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo'yilgan Davlat talablar(2018yil 4iyul)
2. G.R Toxtasinova, T.I. Ormonova (2005). Bolalarbogchasida intellectual psixologik oyinlar T.:(4-5)
3. Bolalar iqtidorini erta aniqlashning psixologik-pedagogik metodikalari majmuasi (2010).
4. M. Atayev (2017). Islomda bolalar huquqlari.
5. Гармонично поколение-условие стабильного развития Республики Узбекистан. Узбекский научно-исследовательский институт педагогических наук имени Т.Н Кари-Ниязи. (2019). Сборник научно-методических статей. Ташкент. 3 том. С (325-327)
6. R.G.Qodirov(2005).Yosh davrlari va pedagogik psixologiya T.: (6-7).

“Boshlang`ich sinflarda nutqni rivojlantirish”

Raximova Dilrabo To'rayevna

Buxoro viloyati Romitan tumani

23-IDUM boshlang'ich sinf o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6508348>

Annotatsiya: Maqolada nutq tushunchasi, nutq o‘stirish metodikasi, uning ahamiyati, o‘quvchilar nutqini rivojlantirish yo‘llari, metodikasi, nutqni egallashning qator aspektlari, nutq o‘stirish yo‘nalishlari, o‘quvchilar nutqini o‘stirishda aniq belgilangan talablar, ta’lim-tarbiya jarayonida nutq o‘stirishga

erishish orqali o'quvchilarda shakllantirilishi lozim bo'lgan hayotiy ko'nikmalar haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: nutq, metodika, nutq aspektlari, hayotiy ko'nikmalar, inson kamoloti, buyuk allomalar, ma'naviy meros, sharqona ta'lim va tarbiya,

Mamlakatimizda kelajagimiz davomchilari bo'lmish yoshlarga innovatsion, ilg'or usullar va metodlarni qo'llab, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanib ta'lim berish hamda o'quvchilarning ta'limdagi sifat samaradorligini oshirish, yoshlarni raqobatbardosh qilib tarbiyalash ta'lim tizimi oldida turgan asosiy vazifa hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining 2016-yil 14-sentabrdagi "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-sonli, Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi «Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida»gi 187-sonli qarori, 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-sonli Farmonlarida belgilangan qator vazifalar o'quvchilarning lingvistik va nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishga zamin hozirlaydi. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi"da belgilab berilgan "mustaqil fikrlaydigan, qat'iy hayotiy nuqtayi nazarga ega, Vatanga sodiq yoshlarni tarbiyalash, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida ularning ijtimoiy faolligini oshirish" vazifasi kichik maktab yoshidagi o'quvchilarining mustaqil fikrlash salohiyatini kengaytirish tub

islohotlar zamirida rivojlanayotgan davlatimizda faol, izlanuvchan va zamon bilan hamnafas bo'lishni taqozo etadi.

Shu bois ilm berishda sharq allomalari mustaqil fikrlash, fikrni bayon qilish, nutq tuzish jarayonidagi muhim jihatlarni qamrab oluvchi ilmiy qarashlarini qayd qilganlar va shu bilan bir qatorda, nutqning ilmiy nazariy tomoni lug'atlarda, darslik va o'quv va metodik qo'llanmalarda izoh berib, atroflicha yoritilgan. Forobiyning fikricha, qanday qilib ta'lim berish va ta'lim olish, fikrni qanday ifodalash, bayon etish, qanday so'rash va qanday javob berish (masalasi)ga kelganda, bu haqdagi ilmlarning eng birinchisi jismlarga, ya'ni substansiya va aksidensiyalarga ism beruvchi til haqidagi ilmdir. Ikkinchisi ilm grammatikadir. U jismlarga berilgan ism (nom)larni qanday tartibga solishni hamda substansiya va aksidensiyaning joylashishiga va undan chiqadigan natijalarni ifodalovchi hikmatli so'zlarni va nutqni qanday tuzishni o'rgatadi. Uchinchi ilm mantiqdir. U ma'lum xulosalar keltirib chiqarish uchun mantiqiy figuralarga binoan qanday qilib darak gaplarni joylashtirishni o'rgatadi. Bu xulosalar yordamida biz bilinmagan narsalarni bilib olamiz hamda nima to'g'ri va nima yolg'on ekanligi haqida hukm chiqaramiz". O'quvchilar nutqida mantiq ilmiga asoslanib fikr-mulohaza bildirish maqsadga muvofiq. Shu bois ular xotirasidagi so'z zahirasini o'z nutqi orqali harakatga keltiradi.

Nutq o'zlashtirish nima? Agar o'quvchi va uning tildan bajargan ishlari ko'zda tutilsa, nutq o'zlashtirish deganda, tilni har tomonlama (talaffuzi, lug'ati, sintaktik qurilishini, bog'lanishli nutqni) aktiv amaliy o'zlashtirish tushuniladi. Agar o'qituvchi ko'zda tutilsa, nutq o'zlashtirish deganda, o'quvchilar tilning talaffuzi, lug'ati, sintaktik

qurilishi va bog'lanishli nutqni muhim aktiv egallashlariga yordam beradigan metod va ish turlarini qo'llash tushuniladi.

So'z, so'z birikmasi va gap ustida ishlash uchun lingvistik baza bo'lib leksikologiya (frazologiya va stilistika bilan birgalikda), morfologiya, sintaksis xizmat qiladi; bog'lanishli nutq esa mantiqqa, adabiyotshunoslik va murakkab sintaktik butunlik lingvistikasiga asoslanadi. Nutq o'stirishda izchillik to'rt shartni, ya'ni izchilligi, istiqboli, xilma-xilligi, xilma-xil turlarini umumiy maqsadga bo'ysundirish ko'nikmasini oshirish bilan ta'minlanadi. Nutq turlari. Kishilar tildan fikr bayon qilish quroli sifatida foydalanadilar. Ular o'z fikrlarini ovoz bilan eshittirib bayon qilishdan oldin u haqda o'ylab oladilar. Bu ichki nutq hisoblanadi. Ichki nutq eshittirilmagan va yozilmagan, «o'ylangan» (fikrlangan) nutqdir. Tashqi nutq tovushlar yordamida eshittirilib yoki grafik belgilar bilan yozilib, boshqalarga qaratilgan nutqdir. Ichki nutq materialni tushunish va yodda saqlashga yordam beradi. Fikrni ifodalash usuliga ko'ra nutq og'zaki va yozma bo'ladi. Og'zaki nutq ko'pincha dialog tarzida, yozma nutq esa monolog tarzida bo'ladi. O'quvchilar nutqiga qo'yilgan talablar.

O'quvchilar nutqini o'stirishda aniq belgilangan bir qator talablarga rioya qilinadi.

1. O'quvchilar nutqi mazmundor bo'lsin.
2. Nutqda mantiqiylik bo'lsin.
3. Nutq aniq bo'lsin.
4. Nutq til vositalariga boy bo'lsin.
5. Nutq tushunarli bo'lsin.

6. Nutq ifodali bo'lsin.

7. Nutq to'g'ri bo'lsin.

8. Nutq madaniyatli bo'lsin.

Nutq o'quvchilar tafakkurini o'stirishda muhim vositadir. Nutq fikrni bayon etish vositasi bo'libgina qolmay, uni shakllantirish quroli hamdir. Fikr nutqning psixologik asosi vazifasini bajaradi, uni o'stirish sharti esa fikrni boyitish hisoblanadi. Aqliy faoliyat sistemasini egallash asosidagina nutqni muvaffaqiyatli o'stirish mumkin. Shuning uchun o'quvchilar nutqini o'stirish materialni tayyorlash, takomillashtirish, mavzuga oidini tanlash, joylashtirish, mantiqiy operatsiyalarga katta ahamiyat beriladi. Tafakkur til materiali yordamida nutqiy shakllantirilsa va bayon etilsagina muvaffaqiyatli o'sadi. Tushuncha so'zlar yoki so'z birikmalari bilan ifodalanadi, shunday ekan, tushuncha til vositasi bo'lgan so'zda muhim aloqa materialiga aylanadi. Kishi tushuncha ifodalaydigan so'z (so'z birikmasi) ni bilsagina, shu tushunchaga asoslangan holda, tashqi nutqda fikrlash imkoniga ega bo'ladi.

Nutqda fikr shakllantiriladi, shu bilan birga, fikr nutqini yaratadi. «Nutq tafakkur bilan chambarchas bog'langandir. Nutq bo'lmasa, tafakkur ham bo'lmaydi, til materiali bo'lmasa, fikrni ifodalab berib bo'lmaydi». Fikrni nutqiy shakllantirish uning aniq, tushunarli, sof, izchil, mantiqiy bo'lishini ta'minlaydi. Tilni egallash shu tilning fonetikasini, lug'at sostavini, grammatik qurilishini bilib olish, fikrni takomillashtirish uchun, tafakkurni o'stirish uchun shart-sharoit hozirlaydi. Bilimlar, faktlar, har xil axborotlar tafakkurning ham, nutqning ham materialidir. Nutq tafakkur jarayonini o'rganishning muhim vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Nutqdan o'quvchiniig fikriy rivojining asosiy o'lchovlaridan biri sifatida foydalaniladi. O'quvchining barcha predmetlardan materialni o'zlashtirishi va umumiy aqliy rivojlanishi haqida fikr yuritganda, u yoki bu mavzuni bola o'z nutqida (yozgan inshosida, axborotida, qayta hikoyalashda, savollarga bergan javobida) qanday bayon eta olishiga qaratiladi. Shunday qilib, nutqni tafakkurdan ajratib bo'lmaydi, nutq tafakkur asosida rivojlanadi; fikr nutq yordamida pishib yetiladi, yuzaga chiqadi. Ikkinchi tomondan, nutqning o'sishi fikrni shakllantirishga yordam beradi, takomillashtiradi.

Uchinchi tomondan, nutqning o'sishi fikrni shakllantirishga yordam beradi, takomillashtiradi. O'quvchilar nutqini o'stirishning mashg'ulotning boshqa turlari bilan bog'liqligi. O'quvchilar nutqini o'stirish boshqa o'quv predmetlaridan o'tkaziladigan mashg'ulotlar bilan ham uzviy ravishda bog'lanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Дилова Н.Г. (2021). Педагогик хдмкорлик жараёнининг мазмуни ва уни ташкил этиш тамойиллари. Science and Education. Vol. 2, Issue 10, 547-557 бетлар.
2. Расулова З. (2021). Педагогик дастурий воситалардан фойдаланиб булажак технология фани уқитувчиларининг касбий махрратини ошириш йуллари. Science and Education. Vol. 2, Issue 10, 416-426 бетлар.

3. Dilova N.G. (2021). O'quvchilarning shaxsiy sifatleri - pedagogik hamkorlikning dastlabki tamoyili. Science and Education. Vol. 2, Issue 10, 558-566 betlar.
4. Расулова З.Д. (2021). Талабаларнинг креативлигини ривожлантиришда масофавий таълимнинг урни. Science and Education. Vol. 2, Issue 10, 439-448 бетлар.

Maktabgacha talim tashkilotlarida jurnal va ish yuritish

Ro'ziyeva Munisa Abdumajidovna

Navoiy viloyati Nurota tumani

6-sonli DMTT direktori

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6473528>

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha talimda hujjatlar bilan ishlash boshqaruv samaradorligi va sifatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan boshqaruv jarayoni va boshqaruv qarorlarini qabul qilishning tarkibiy qismlaridan biridir.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayonining har bir bosqichi boshqaruv hujjatlari bilan chambarchas bog'liqdir.

Kalit sozlar: maktabgacha talim, boshqaruv hujjatlari, faoliyat, standart tizim.

Hozirgi bosqichda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida menejmentni hujjat bilan ta'minlash ko'plab turlarni yaratishni talab qiladi boshqaruv hujjatlari, bu holda muassasa faoliyatini rejalashtirish, moliyalashtirish, tezkor boshqarish, kadrlar bilan ta'minlash muammolarini hal qilish mumkin emas. Maktabgacha ta'lim tashkilotida ish yuritishning asosiy vazifalari axborot oqimlarini maqbul minimal darajaga tushirish va ushbu jarayonlarni avtomatlashtirishning so'nggi texnologiyalaridan foydalangan holda ma'lumot to'plash, qayta ishlash va uzatish xarajatlarini soddalashtirish va kamaytirishdir. Shunday qilib, maktabgacha ta'lim tashkilotini boshqarish sifati to'g'ridan-to'g'ri ish yuritishni tashkil etish darajasiga bog'liq. Shu bilan birga, maktabgacha ta'lim tashkilotlari va ulardagi xodimlar sonining o'sishi bilan samaradorlik masalasi hujjatlarni qo'llab-quvvatlash boshqaruv yanada dolzarb bo'lib kelmoqda. Hozirgi vaqtda mahalliy hujjat aylanishi maqolalar to'plamlarida, o'quv va uslubiy qo'llanmalarda aks ettirilgan juda ko'p bilimlarga ega bo'ldi. Davlat boshqaruvini hujjatlashtirish tizimi hujjatlashtirish va hujjatlar bilan ishlashni tashkil qilish bo'yicha yagona talablarni belgilaydi, shuningdek hujjatlarni rasmiylashtirish va hujjatlar bilan ishlash bo'yicha davlat standartlarini, shu jumladan GOST R 51141-98, bu ish yuritish, arxiv ishi uchun atamalar va ta'riflarning zamonaviy talqinini o'z ichiga oladi.; GOST R 6.30-2003, bu varaqdagi tafsilotlarning tarkibi va joylashishini belgilaydi, ish yuritish, matn va hujjatlar shakllariga talablar; GOST R ISO 15489-1-2007. Axborot, kutubxonachilik va noshirlik uchun standartlar tizimi mavjud. Ammo,

afsuski, maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun mahalliy hujjatlarni rasmiylashtirish uchun hali ham aniq standartlar mavjud emas. Shuning uchun maktabgacha ta'lim tashkilotda hujjatlarni boshqarishning umumiy tamoyillarini belgilaydigan talablarni ishlab chiqish zarur. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining ish yuritishida ishlatiladigan eng muhim me'yoriy hujjatlar quyidagilardir: Rossiya Federatsiyasining "Ta'lim to'g'risida" gi qonuni, Rossiya Federatsiyasi Ta'lim vazirligining "Rossiya Federatsiyasidagi maktabgacha ta'lim tashkilotlari to'g'risidagi yangi nizomni amalga oshiruvchi hujjatlar namunalari to'plamini yuborish to'g'risida", Ta'lim tashkilotlarini litsenziyalash tartibi to'g'risidagi nizom va boshqalar. Maktabgacha ta'lim tashkiloti yuridik shaxs bo'lib, mustaqil balansga, bank muassasalarida hisob-kitob va boshqa hisobvaraqlarga ega, operativ boshqaruvida shahar hokimiyatida bo'lgan mulk va mulk huquqi asosida alohida mulk, byudjetdan tashqari mablag'lar hisobiga sotib olingan, dumaloq muhri, muhri, firma nomlari ko'rsatilgan. va boshqa tafsilotlar. Bu huquqlarga ega yuridik shaxs qonun hujjatlarida belgilangan tartibda davlat ro'yxatidan o'tkazilgan paytdan boshlab o'quv jarayonini ta'minlashga qaratilgan qonuniy moliyaviy-xo'jalik faoliyatini amalga oshirish nuqtai nazaridan. Ta'lim faoliyatini amalga oshirishga muassasaga ta'lim faoliyati uchun litsenziya berilgan paytdan boshlab ruxsat beriladi.

Tashkilot quyidagilarga javob beradi:

kommunal mulkni boshqarish va tasarruf etish qo'mitasi - kommunal mulkdan maqsadli foydalanish va xavfsizligi masalalari bo'yicha; munitsipalitetga - muassasa faoliyati bilan bog'liq masalalar bo'yicha;

Rossiya Federatsiyasining amaldagi qonunchiligiga muvofiq ularning vakolatiga taalluqli masalalar bo'yicha boshqa organlar.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti rahbari hujjatlarning to'g'ri rasmiylashtirilishi va tegishli hujjatlarning rasmiylashtirilishi uchun to'liq javobgardir. Menejment texnologiyalari paydo bo'lishi bilan maktabgacha ta'lim tashkilotida kotibning o'rni bir necha bor ortadi. Xodimning faoliyatini to'liqroq ochib beramiz. Xodim lavozim tavsifiga muvofiq harakat qiladi, bu ushbu lavozimni egallagan xodimga taqdim etilgan ishlab chiqarish vakolatlarini tartibga soluvchi hujjat.

Shunday qilib, mulozim Tashkilotda ish yuritish ishlarini tashkil etish uchun javobgardir. Xodim o'z faoliyati davomida zarur hujjatlarni tayyorlash va topshirish, maktabgacha ta'lim muassasasi rahbarining ko'rsatmalari, buyruqlari va ko'rsatmalarining bajarilishini tekshirish bo'yicha pedagogik, ma'muriy va xizmat ko'rsatuvchi xodimlar bilan o'zaro aloqada bo'ladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari Rossiya Federatsiyasining "Ta'lim to'g'risida" gi qonuniga muvofiq ta'lim jarayonini mustaqil ravishda amalga oshirish, kadrlarni tanlash va joylashtirish, ilmiy, moliyaviy, iqtisodiy va boshqa faoliyatlarda keng huquqlarga ega bo'ldilar. Boshliq tomonidan qabul qilingan qarorlar ma'lum tartibda va hujjatlarning aniq shakllarida qayd etiladi. Ushbu turdagi faoliyat boshqaruv hujjatlari, chiqarilgan hujjatlar esa boshqaruv hujjatlari deb ataladi. Har qanday maktabgacha ta'lim muassasasini boshqarish hujjatlashtirilgan bo'lishi kerak va menejment faoliyati sifati hujjatli boshqarish sifatiga bog'liq. Hujjatlarni boshqarish - kerakli ma'lumotlarning saqlanishini ta'minlaydigan va iste'molchilarga o'z vaqtida va eng kam xarajatlarda etkazib beradigan sharoitlarni

yaratish. Muassasa boshqaruv faoliyatida quyidagi turdagi hujjatlarni ajratish mumkin:

tashkiliy hujjatlar (nizom, tuzilma va shtat, shtat, ish ta'riflari, va boshqalar.);

ma'muriy hujjatlar (shaxsiy tarkib va \u200b\u200basosiy faoliyat uchun buyruqlar, buyruqlar, ko'rsatmalar, qarorlar va boshqalar).

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. P.Yusupova Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. Toshkent -O'qituvchi- 1993
2. www.peskiadmin.ru www.openscience.uz 302 | m[^]wi
3. www.library.ziyonet.uz

**MONTE CARLO-BASED RISK ANALYSIS OF INVESTMENT
PROJECT PERFORMANCE**

Ruzmetov K.I

Tashkent University of Information Technologies
named after Muhammad al-Khwarizmi

zlatko.ruzmetov@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6497829>

ABSTRACT

The article provides a step-by-step assessment of a capital-intensive investment project in the field of civil aviation using Monte Carlo simulation modeling in the MS Excel program.

Keywords: investment project, scenario analysis, simulation, risk, Monte Carlo method.

Within the framework of this study, an investment project for the long-term lease of aircraft (leasing) is considered. The main expenses are the purchase of 15 ALTAIR-10 aircraft, hiring aircraft mechanics, renting hangars, maintenance, licenses, and insurance.

The financial risk of the project is investigated, that is, the risk associated with the probability of deviation of the actual results of leasing from the expected ones. Thus, we are talking about the possibility to foresee the probability and magnitude of losses of financial resources (cash).

In general, financial risks are divided into three main types:

1. Risks associated with the purchasing power of money;
2. Risks associated with capital investment (investment risks);
3. Risks associated with the form of organization of economic activity of the organization.

In this paper, we will talk specifically about investment risks, that is, about assessing the possibility of not receiving the planned profit during the implementation of the investment project.

This assessment was carried out by the author by Monte-Carlo Simulation, which allows building a mathematical model for a project with uncertain parameter values. Knowing the probability distributions of project parameters, as well as the relationship between changes in

parameters (correlation), we are able to obtain the distribution of project profitability [1].

Risk analysis using Monte Carlo simulation is a “reunion” of sensitivity analysis and scenario analysis based on probability theory.

Scenario analysis is caused by the possibility of different opinions on the basis of which forecasts should be used for calculations. Thus, in our particular example, this analysis is a process of predicting the future value of investments, depending on the changes that may occur with the immutable parameters of the project that we set. As a result, we can analyze over time the impact of various market conditions on leasing or our investments.

In contrast, sensitivity analysis is the study of how the outcome of a decision changes due to variations in key parameters of our design. It is used in situations that depend on one or more input variables.

The result of such a comprehensive analysis is the probability distribution of the possible results of the project (for example, the probability of obtaining $NPV < 0$).

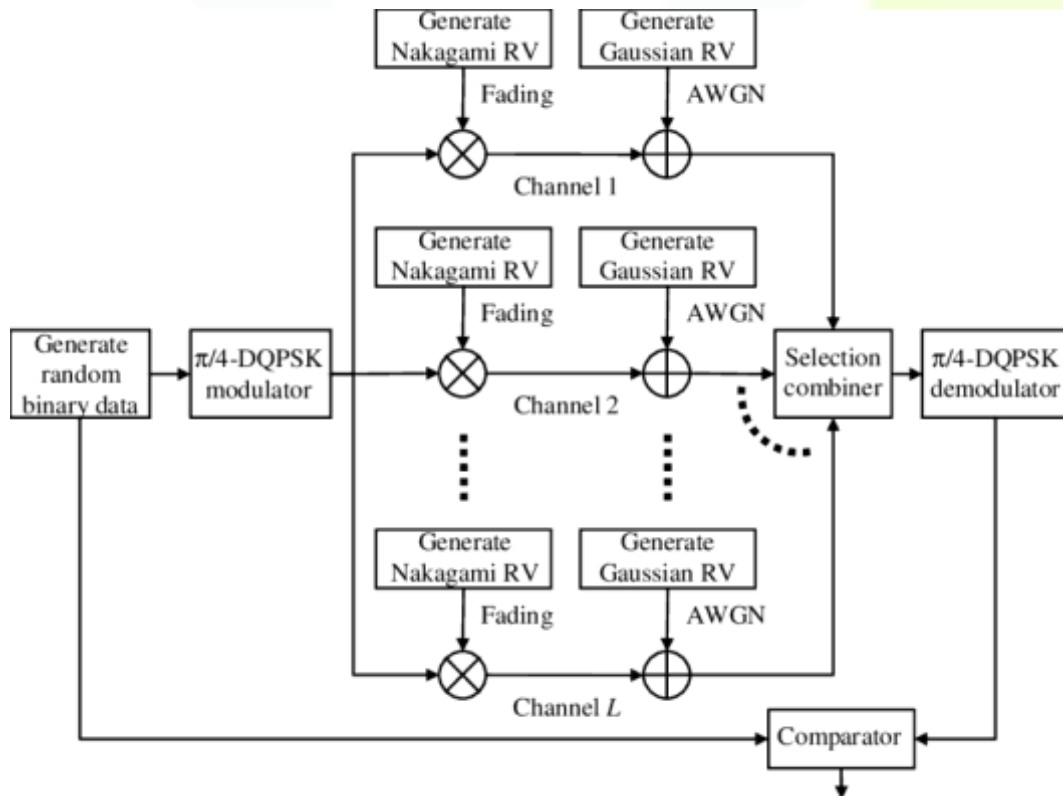
What is meant by the NPV mentioned by the author? The calculation of NPV (Net Present Value) is a standard method for evaluating the effectiveness of an investment project and shows an estimate of the effect of an investment, reduced to the present time, taking into account the different time value of money. If NPV is greater than 0, then the investment is economically efficient, and if NPV is less than 0, then the investment is not economically profitable

[2]. Quantitative risk analysis is the quantitative analysis of the potential impact of identified risks on the overall objectives of the project.

A quantitative risk analysis is necessary in order to assess how the most significant risk factors, referred to below as key ones, can affect the performance indicators of an investment project. The analysis allows you to find out, for example, whether a change in the number of leased aircraft will lead to a significant loss or increase in profits.

The procedure for applying the Monte Carlo method in quantitative risk analysis can be described as follows: a mathematical model of the resulting indicator is built as a function of variables and parameters.

In our example, the variables are the key components of the project, the parameters are the unchangeable parameters of the project. The mathematical model is recalculated with each new simulation experiment, during which the values of key variables are chosen randomly based on random number generation. The results of all simulation experiments are combined into a sample and analyzed using statistical methods in order to obtain the probability distribution of the resulting indicator and calculate the main project risk measures, such as standard deviation and coefficient of variation [1].

Picture1. Diagram of the Monte Carlo method

As part of this study, an investment project in the field of civil aviation was assessed using scenario analysis by the Monte Carlo method in the Microsoft Excel software environment, which allows analyzing the sensitivity of the project [3]. Consider step by step the implementation of simulation modeling by the Monte Carlo method in MS Excel:

1. Formation of parameters for simulations

Table 1.

Key parameters of the project

	Worst	Best	Likely
Sales volume, pc.	0	15	8
Price, sum	3.500.000,00	4.500.000,00	4.000.000,00
Variable expenses, sum.	1.000.000,00	500.000,00	750.000,00

Table 2.

Project settings that cannot be changed

Fixed costs, sum.	2.820.000,00
Depreciation, sum.	2.000.000,00
Income tax, percent	20
Discount rate, percent	8
Project term, year	5
Initial investment, sum.	60.130.000,00
Property tax, percent	2,2

2. Creation of a simulation model.

To conduct simulations, the calculation of cash flow NCF_t and present value NPV_t are taken as key resulting indicators. The formula for calculating cash flow is as follows:

$$NCF_t = (Q(P - V) - F - A)(1 - T) + A$$

Q — is the volume of sales;

P — price;

V — variable costs;

A — depreciation;

F — fixed costs;

T — variable costs[2].

The calculation of NPV is made through the Excel function "PS":
(r; n; simulated cash flow NCF_t for each period). In the full calculation,
IC must be taken into account.

r — discount rate;

n — project term;

IC — initial investment.

Bibliography:

1. Marinina O.A. Analysis of methods for assessing investment risks // Economic analysis: theory and practice. – 2013. - №1 – C.25-31.
2. Lukasevich, I. Ya. Financial management in 2 hours. Part 1. Basic concepts, methods and concepts: a textbook and workshop for undergraduate and graduate students / I. Ya. Lukasevich. - 4th ed., trans. and additional - M.: Yurayt Publishing House, 2018. - 377 p.

Risk management in project financing // Youth scientific forum: Social and economic sciences - M.: "MTsNO" - 2017 - No. 1 (41) / [Electronic resource].

“Maktabgacha talimda axborot texnologiyalarni o’rni”

Sa'dullayeva Shahnoza Xayriyevna

Navoiy viloyati Nurota tumani

3- sonli DMTT tarbiyachisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6479149>

Annotatsiya: Bolalar bog'chasida axborot -kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish zamonaviy maktabgacha ta'limning dolzarb muammosi hisoblanadi.. Dunyo jadal o'zgarib borayotgan, texnologiyalarning doimiy takomillashib borayotgan va murakkablashayotgan sharoitida ta'lim sohasini axborotlashtirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu maqolada maktabgacha talim tashkilotlarida axborot texnologiyalaridan foydalanishning samaralari va ular haqida batafsil aytib otilgan.

Kalit sozlar: talim-tarbiya, pedagogik, iqtidor va qobiliyat, zamonaviy ta'lim dasturi.

Ma'lumki, maktabgacha ta'limning asosiy maqsadi bola shaxsini sog'lom va yetuk, maktabda o'qishga tayyorlangan tarzda shakllantirishdan iborat. Ushbu maqsadni amalga oshirishda hozirgi asr-axborot asri ekanligidan kelib chiqqan holda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiya jarayoniga axborot kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish davr taqozasidir. Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilarining asosiy vazifalari bolalarda iqtidor va qobiliyatni yanada o'stirish, ularning bilim olish istiqbolini rivojlantirishdan iborat. Shunga ko'ra, tarbiyachi mashg'ulotlarda turli o'quv pedagogik dasturlardan, elektron qo'llanmalardan, pedagogik o'yinlardan foydalansa tarbiyachi va tarbiyalanuvchi o'rtasidagi to'siq yo'qoladi, bolalarning xarakteri kengroq ochiladi. Bolalarda kuzatuvchanlik, xotira diqqati kuchayadi chunki, mashg'ulotda majburiy bilim berish bo'lmaydi, bilimni ixtiyoriy qabul qilish orqali ijobiy natijaga erishadi. MTTlarda pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanish kunning dolzarb muammolaridan biri bo'lib hisoblanadi. Kuzatishlar shuni ko'satadiki, 80-90 % bolalar kompyuter o'yinlarini

o'ynashga qiziqishar ekan. Bundan dalolat beradiki, yosh bolalarni qiziqishlariga qarab turli xildagi o'yinlar, mashg'ulotlar, rangli tas'virdagi chizmalarni ko'rsatish orqali ularning dunyoqarashini, axloqiy madaniyatini shakllantirish mumkin ekan.

Mamlakatimizda Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarmog'ini kengaytirish, malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash darajasini tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini tatbiq etish, bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish maqsadida O'zbekiston Respublikasi prezidenti Sh. Mirziyoevning 2016 yil 29 dekabr, "2017 — 2021 yillarda Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2707-son hamda 2017 yil 9 sentyabr, "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3261-son, 2018 yil 30 sentyabr, "Maktabgacha ta'lim tizimini boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3955-son kabi qator qaror, qonun va qonun osti hujjatlari yaratildi. Mamlakatimizda, so'nggi 5 yil mobaynida, maktabgacha ta'lim muassasalarida Internet -texnologiyalarining jadal rivojlanishini belgilaydigan bir qator tadbirlar bo'lib o'tdi: Axborot jamiyatini rivojlantirish strategiyasini davlat darajasida qabul qilish; ... Mamlakatni 2020 yilgacha ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish konsepsiyasini qabul qilish; ... "Elektron Rossiya" dasturini amalga oshirish; ... "Bizning yangi maktabimiz" milliy ta'lim kontsepsiyasini ishlab chiqish; ... Milliy loyiha doirasida maktab va bolalar bog'chalarini Internetga ulash; ... "Ta'lim to'g'risida" gi

qonunning qabul qilinishi; ... Ijtimoiy tarmoqlarning shakllanishi va boshqalar AKTning o'quv jarayonidagi rolini boshqacha tushunishni talab qildi.

Maktabgacha ta'limning vazifasi - bu maktabgacha yoshdagi bolaning to'liq va uyg'un psixologik, shaxsiy, kognitiv rivojlanishi, etakchi faoliyatining shakllanishi va rivojlanishi, yoshning asosiy yangi shakllanishi. Shu sababli, yangi axborot texnologiyalarini maktabgacha ta'lim muassasasining ta'lim muhitiga mexanik ravishda o'tkazish mumkin emas. Kompyuter bolaning rivojlanish muhitining bir qismiga aylanishi, uning intellektual rivojlanishini boyituvchi omil bo'lib, yangi tafakkur turlarini shakllantirishga zamin yaratishi kerak. Kompyuter texnologiyalaridan foydalanishning afzalligi - og'irlik markazini og'zaki o'qitish usullaridan tarbiyachilar va o'quvchilarning izlanish va ijodiy faollik usullariga o'tkazishdir. Binobarin, tarbiyachining ta'lim jarayonida tutgan o'rni ham o'zgarib bormoqda. U ma'lumot manbai bo'lishni to'xtatadi, lekin sherigi, yordamchisiga aylanadi. Ta'lim va moddiy qo'llab -quvvatlashga qo'yiladigan talablarning 3.4 - bandida maktabgacha ta'lim sohasidagi texnik vositalarga qo'yiladigan talablar, shu jumladan umumiy xavfsizlik talablari, o'quv jarayonini vizual qo'llab -quvvatlash salohiyati, zamonaviy axborot -kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari ko'rsatilgan. ta'lim jarayoni. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilari bolalarni uzluksiz ta'lim tizimining keyingi bosqichiga to'liq o'tishini ta'minlashi, ularga Rossiya Federatsiyasining yagona ta'lim makonining ishtirokchisi bo'lish imkoniyatini berishi shart. Buning uchun maktabgacha ta'lim tashkilotida axborot texnologiyalarini joriy etish va ulardan foydalanish zarur. Maktabgacha ta'limda axborot -kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o'qituvchining ijodiy qobiliyatini kengaytirish imkonini beradi va maktabgacha

yoshdagi bolalarni tarbiyalash, o'qitish va rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'z navbatida, turli usullardan foydalanish tinglash, gapirish, o'qish ko'nikmalarining shakllanishi va rivojlanishiga, og'zaki nutqni takomillashtirishga, ijodiy, ijtimoiy faol shaxsni tarbiyalashga faol ta'sir ko'rsatishga yordam beradi. Kompyuter texnologiyalaridan foydalanish o'qituvchiga o'z ishida yordam beradi.

Bundan tashqari, biz ta'lim amaliyotchilari sifatida AKTdan foydalanishning sanitariya qoidalari va qoidalarini yodda tutishimiz kerak. SanPiN standartlariga ko'ra, diagonalli ekran o'lchami 59-69 sm bo'lgan televizor ishlatilishi kerak, o'rnatish balandligi 1-1,3 m. Ishlayotganda, bolalar 2-3 m dan yaqin bo'lmagan masofaga joylashtiriladi. ekrandan 5-5,5 m masofada joylashgan. 5-7 yoshli bolalar uchun kompyuterdan foydalaniladigan darslar kuniga bir martadan ko'p bo'lmagan va haftada uch martadan ko'p bo'lmagan ish kunlari: seshanba, chorshanba va payshanba kunlari o'tkazilishi kerak. Bolalar bilan darsdan so'ng ular ko'zlar uchun gimnastika o'tkazadilar. 5 yoshli bolalar uchun sinfda kompyuter bilan ishlashning uzluksiz davomiyligi 10 daqiqadan, 6-7 yoshli bolalar uchun esa 15 daqiqadan oshmasligi kerak. Bolalar bilan darslarda AKT ko'pincha darsning bir qismi sifatida ishlatiladi, lekin yakuniy yoki umumiy darslarda bolalarning yoshiga va sanitariya qoidalari talablariga muvofiq dars davomida foydalanish mumkin. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ta'lim o'yinlari shaklida siz har qanday mashg'ulotlarni o'tkazishingiz mumkin: matematika, mamlakat bo'ylab sayohat, nutqni rivojlantirish, savodxonlik bo'yicha trening, dizayn, chizmachilik va hk. Interaktiv grafik va animatsiya tizimlari tasvirlarni tahlil qilish jarayonida ularning mazmuni, shakli, o'lchami, rangi va boshqa parametrlarini boshqarishga imkon beradi. Bolalar chiqishlarini kengaytirishning asosiy vositalaridan biri bu

prezentatsiyalar, slayd -shoular, multimediali fotoalbomlardir. Bu aniqlik, men aytaman-O'qituvchiga uni qurish imkoniyatini berishsinfa tushuntirish mantiqiy, ilmiy, ishlatilganvideo kliplarni chaqirish orqali. Bunday imkoniyat bilanmoddiylashtirish uchta turni o'z ichiga oladibolalar xotirasi: ko'rish, eshitish, motor.

Taqdimot tarqatish imkoniyatini beradibosqichma -bosqich murakkab materialni tomosha qiling,nafaqat joriy materialga,balki oldingi mavzuni takrorlang. Shuningdek, multimedia manbalari sifatida videokliplar, interaktiv sxemalar va modellar ishlatiladi. Har xil turdagi slayd -shoular va video parchalarning vazifasi - bolalarga atrofdagi dunyoning onlarini ko'rsatish, ularni kuzatish bevosita qiyinchiliklarga olib keladi. Diagrammalar va modellarning vazifasi - jonsiz tabiatdagi jarayonlarni, masalan, fasllarning o'zgarishi, suv aylanishi va h.k. Maktabgacha tarbiyachining ta'lim faoliyatida AKTdan foydalanishning yana bir imkoniyatlari - bu maktabgacha yoshdagi bolalarning mustaqil ishlari uchun topshiriqlar tayyorlash uchun elektron turdagi materiallar. O'qituvchi deyarli istalgan vaqtda dars mavzusi va vazifalariga mos keladigan vazifalarni tanlab olishi, ularni kerakli ketma -ketlikda tartibga solishi, tarkibidagi biror narsani tuzatishi, xatolarni tuzatishi, kerakli hajmda chop etishi va elektron shaklda saqlashi mumkin. agar kerak bo'lsa, unga qaytish uchun.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Raspublikasining 2019 yil 16-dekabrdagi "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi O'RQ-595 sonli qonuni.

2. Uzbekistan Respublikasi Prezidentining 2020 йил 6 ноябрдаги П[^]-4884-сон "Таълим-тарбия тизимини янада такомиллаштиришга оид қушимча чора-тадбирлар тугрисида" ги қарори.
3. Новоселова С.Л., Петку Г.П. (2007). Компьютерный мир дошкольника. М. Новая школа. 128 С.
4. Савченко Н.А. (2016). Использование мультимедиа-технологий в общем среднем образовании. Электронное пособие для педагогов.-Москва.
5. Макарова В.Н, Ставцева Е.А. (2018). Использование мультимедийных средств в развитии природоведческой лексики детей дошкольного возраста. "Наука и образование". 271 С.
6. Xalikova U.M. (2020). Maktabgacha ta'lim muassasalarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning dolzarbligi. Интернаука, 13-2, С. 78-79

**BOSHLANG'ICH SINFLARIDA TA'LIM-TARBIYA BERISHNING
PEDAGOGIK USULLARI**

Safarova Dildora O'ktam qizi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6483541>

Termiz davlat universiteti pedagogika instituti Ta'lim tarbiya nazariyasi va metodikasi (Boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi 1 - kurs magistranti

Annotasiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf darslarida ta'lim-tarbiya berishning pedagogik usullari mavzusida soz boradi. Hamda mamlakatimizda boshlang'ich talimda olib borilayotgan yangiliklar va boshlang'ich sinf oquvchilarining dars jarayonida darsga bolgan etiborini orttirish usullari haqida batafsil yoritilgan.

Kalit sozlar: boshlang'ich ta'lim, metod, pedagogik usullar, pedagogik texnologiya, o'quvchilar, dars, o'qituvchi.

Аннотация: В данной статье речь идет о педагогической методике обучения в начальной школе. Также подробно описаны нововведения в начальном образовании в нашей стране и способы повышения внимания учащихся начальных классов к урокам.

Ключевые слова: начальное образование, метод, педагогические методы, педагогическая технология, учащиеся, урок, учитель.

Annotation: This article deals with the pedagogical methodology of teaching in elementary school. Innovations in primary education in our country and ways to increase the attention of primary school students to lessons are also described in detail.

Key words: primary education, method, pedagogical methods, pedagogical technology, students, lesson, teacher.

Mamlakatimizda olib borilayotgan keng ko'lamdagi o'zgarishlar, iqtisodiy va ijtimoiy muammolar, maktab tizimi, texnologoyalardan foydalanish jarayonlari bizni e'tiborimizni albatta tortadi. Yangi Ozbekiston poydevorini quruvchilari bolmish yosh avlodni tarbiyalashda ularga xalqaro toifadagi bilimlarni berish va

jahon standartlariga mos ravishda adabiyotlardan foydalanish maqsadga muvofiq deb o'ylayman. Jamiyatda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish talim tizimida katta o'zgarishlarni, shu jumladan vazifalari, qarashlari, maqsadlari, tushunchalari, mazmuni, didaktikasi va o'quv jarayonlari uslublari, maktab jihozlari, ish va o'quv jarayonini tashkil etish, natijada talim va tarbiya o'qituvchilar, ish vaqtini va ish odatlarini o'zgartirish, o'quv jarayonini nazorat qilish, o'quv natijalari va ishning boshqa natijalarini baholash yuzaga keladi. [5] Talim jarayonining muvaffaqiyati uning shakligagina emas, balki qollanilayotgan metodlar samaradorligiga ham bogliqdir. Talim nazariyasida o'qitish (talim) metodlari markaziy orin egallaydi. «Metod» yunoncha metodos soz bolib, «yol», tatbiq qilish kabi manolarni anglatadi. Talim metodi talim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning aniq maqsadga erishishiga qaratilgan birgalikdagi faoliyatlaridir. O'qituvchining yangi mavzuga tayyorgarlik korishida metodlar va metodik usullarni tanlashi - bu ularning o'zaro almashinuvini vaqt va didaktik maqsad bo'yicha muvozanatlashtirish demakdir. Pirovard natijasida o'quvchilar aqliy va amaliy faolligining yuqori darajasini taminlashga sharoit yaratiladi. [1] Togri qollanilgan metodlar obektiv voqelikka oid bilimlarni chuqurlashtiradi va yaxlit hamda mashg'ulotning ilmiy-nazariy darajasini oshiradi. Ketma-ket saralangan o'qitish metodlari malum darajada bilish va kasbiy qiziqishini rivojlantirishga, mustaqil amaliy faolyatni faollashtirishga olib keladi. Talim metodlari deyilganda, organilayotgan materialni egallashga qaratilgan turli didaktik vazifalarni hal etish bo'yicha o'qituvchining orgatuvchi ishi va o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini tashkil etish usullari yigindisi tushuniladi. Didaktikada, shuningdek, talim usullari atamasi ham keng qollanadi. Talim usuli - talim metodining tarkibiy qismi yoki alohida tomoni. Metodlar bilan usullar munosabati o'zaro bir-biriga boglangan.

Usul va metod butun va qism sifatida birbiriga boglanadi. Usullar yordamida faqat pedagogik yoki oquv vazifasining bir qismi hal qilinadi. Xuddi shu metodik usullar turli metodlarda foydalanilgan bolishi mumkin. Va aksincha, xuddi shu metod turli oqituvchilar tomonidan turli usullarda ochib berilishi mumkin.

Masalan, oqituvchilar tomonidan kop qollaniladigan mashq manbasiga kora amaliy metod hisoblansa, uni qollash esa bir nechta usullar (mashqning qoidasini oqib berish, bittasini namuna sifatida bajarib korsatish (2-usul), oqituvchining namunasi asosida oquvchilar tomonidan mashqning bajarilishi, oquvchilar tomonidan bajarilgan mashqlarni tekshirish va xatolarini tuzatish va boshqalar) yordamida amalga oshiriladi. Oqituvchilarning ayrimlari esa, «metod» tushunchasining orniga «uslub» tushunchasini ham qollaydilar. Ammo «uslub» tushunchasi «metod» atamasining mohiyatini ozida toliq aks ettira olmaydi. Chunki uslub koproq xususiy (soz borayotgan holatda aynan oqituvchiga xoslikni ifoda etadi) tavsifga ega bolib, aniq maqsadga erishish yoli sifatida xizmat qila olmaydi. Pedagogik texnologiya - bu muayyan loyiha asosida tashkil etiladigan, aniq maqsadga yonaltirilgan hamda ushbu maqsadning natijalanishini kafolatlovchi pedagogik faoliyat japyoni mazmunidir.[2] Har qanday pedagogik texnologiya, jumladan umummadaniy dunyoqarashni shakllantirishga yonaltirilgan texnologiya ham ozaro hamkorlik, muloqot, ularning bir-birlariga tasirlari eng zamonaviy talablarga javob bergan holda, oqituvchi talim-tarbiya jarayonini tashkil etish va boshqarish tamoyillari, yollari, umummadaniy dunyoqarashni shakllantirishga xizmat qiluvchi metod va uslublar, talabalar shaxsi faoliyatni togri tashkil etish, ular bilan hamkorlik qilish, muloqotga kirishish, pedagogik faoliyatini tashkil etish jarayonida yuzaga keluvchi muammo va qarashlarni birgalikda hal etish,

auditoriyada ijodiy hamkorlik, ishchanlik muhitini hosil qilishga doir shakl va metodlar bilan qurollangan bolishi lozim.[3] Boshlangich sinflarda hikoya oqish metodi boyicha tavsiya. Zamonaviy maktab oldiga qoyilgan vazifalar, kichik maktab yoshidagi oquvchilar umumiy rivojlanishining osganligi, psixologiya va xususiy metodika sohasidagi yutuqlar, sinfda oqish mazmuni va oqitish metodlariga ozgartirish kiritishni talab etmoqda. Boshlangich sinflarning oqish darsliklarida amaliy jihatdan turli janrga mansub asarlar berilgan. Oqish darsida hikoya, sher, ertak, masal, maqol, doston, rivoyat va topishmoq kabi janrlar organiladi. Bunday turli janrdagi asarlar yaratilishi, uslubi jihatdan oziga xos xususiyatlarga ega bolib, oquvchilarga ham tasiri turlicha boladi. Shuning uchun, turli janrdagi badiiy asarlarni oqishda oqituvchidan unga mos usullar tanlash talab etiladi. Hikoya kichik hajmli badiiy asar bolib, unda kishi hayotidagi malum bir voqea, hayotning muhim tomonlarini umumlashtirib tasvirlanadi. [3] Hikoya boshlangich sinflar uchun mos janr. Oquvchilarni qahramonlarning xatti-harakati, tashqi korinishi, voqea-hodisalar haqidagi hikoyalar koproq qiziqtiradi. Hikoyani oqishda uning mazmunini tahlil qilish va shu asosda oquvchilar nutqini ostirish markaziy orin egallaydi. Hikoya oqib bolingach, oquvchilarga oz fikr-mulohazalarini bildirishi uchun vaqt beriladi. Oqilgan hikoya yuzasidan beriladigan savollar orqali oquvchilarga asarning yoqqan-yoqmaganligi, qaysi qahramon xarakteri tasir etgan- etmaganligini aniqlanadi. Shundan song hikoya syujeti, voqeaning yonalishini ochishga, personajlar xarakterini tushunishga, asarning asosiy goyasini ochishga qaratilgan savollar beriladi. Boshlangich sinflarda oquvchilarni ertakning otkir, maroqli syujeti, favqulodda ajoyib voqealari maftun etadi. Lekin hikoya janri hayotiyliigi bilan oziga xosdir. Hikoyada inson hayoti, u bilan bogliq voqealar haqidagi lavhalar bayon etiladi. Oquvchilar

qahramonlarning xarakteri va xususiyatlari bilan qiziqadilar. Boshlangich sinf «Oqish» darsliklarida berilgan hikoyalar mavzu jihatidan xilma-xil bolib, qahramonlar ham bir-biridan farq qiladi. Oquvchilar hikoyadagi qahramonlarga baho berishda, oz shaxsiy-axloqiy tushunchalaridan kelib chiqib tariflaydilar. Oqituvchining vazifasi oquvchilar bilan asarni tahlil qilib, ular nutqiga personajlarning axloqiy, intellektual, emotsional sifatlarni kiritishdan iborat. Bu adabiy qahramonlarning xarakterini yaxshi yoritish shartlaridan biridir.

Psixolog olimlarning tekshiruvlaridan malum bolishicha, asarni idrok qilishga, bilim olishga xizmatqiladigan komponentlar bilan birga, uni emotsional-estetik xis etish ham kiradi. [4] Hikoyada qahramonning nima qilishi emas, nima uchun shunday qilganini bilish muhimdir. Masalan, 4-sinfda berilgan «Qorqoq» hikoyasi orqali dovyuraklik, mardlik, jasurlik kabi xislatlarni, jonivorlarga mehribonlik tuygulari paydo boladi. Boshlangich sinf bolalari orasida huddi shunday «qorqoq»lar uchrashi tabiiydir. Shu mavzudan kelib chiqib, boladagi qorquvni aniqlash maqsadida psixolog Zebiniso Ahmedovanning «Qorquv» ertak testidan foydalanib, qorquvdan halos bolish boyicha maslahatiga amal qilishlozimligini bilib olish mumkin. «Qorquv» ertak-testi Maqsad: Boladagi qorquvni aniqlash. Bola oziga-ozu sekin ovozu bilan «Qanday qorqinchli!»-deyayotgan ekan. U nimadan qorqayotgan bolishi mumkin? Togri javob: «Hech narsadan qorqmadi», «Ozini yomon tutgani uchun qorqqan», «Qorongulikdan qorqqan», «Qandaydir hayvondan qorqqan», «U qorqmagan, faqat hazillashgan» Muammoli javob: «Ogri kelib, pichoq tiqib olishidan qorqqan», «Mahluq uni yeb qoyishidan qorqqan», «Hayvondan(kuchuk, bori va hokozo) qorqqan». Psixolog javobi: Boladagi muammoli javob qayerdan kelayotganini oxirigacha bilib olish zarur. Buning

uchun qoshimcha savollar bilan ertakni davom ettiring. Xulosa ornida qorquvdan halos bolishi uchun nima keraklagini sorang. Bolaligingizda siz ham qorqqaningiz haqida hikoya qiling. Jonivorlardan qorqmaslikning yomon oqibati haqida ayting. Bu aslida qorquv emas, bazida ularga yaqin borish havfli ekanligini tushuntiring. Oqish darslarida oqilayotgan asarning ongli ozlashtirilishini taminlashda oquvchilarning psixologik xususiyatlarini albatta inobatga olish zarur. Xulosa ornida aytish joizki, bolalar bizning yurt kelajagi va ularga biz beradigan talim buni kafotlashi va oqlashi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ishmuxamedov R. J. Innovatsion texnologiyalar yordamida talim samaradorligini oshirish yollari. Toshkent - 2004
2. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. Qarshi - 2000.
3. Saydahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar (nazariya va amaliyot). - T. : Moliya, 2003.
4. Solidjonov, D. Z. O. G. L. (2021). STEAM TALIM TIZIMI VA UNDA XORIIY TILLARNI OQITISH. Science and Education, 2(3).
5. P. Yusupova. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. T. , 1995 y.

“Maktabgacha talim tashkilotlarida rivojlanish markazlarini tashkil etish”

Safarova Dilobar Srojovna

Navoiy viloyati Nurota tumani

3- sonli DMTT tarbiyachisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6479141>

Annotatsiya: Ushbu maqolada Maktabgacha ta’lim tashkilotida rivojlanish markazlarini samarali tashkil etish bo’yicha metodik tavsiyalar haqida aytib otiladi.

Kalit soʻzlar: individual, rivojlanish markazlari, mulkchilik, MTT, fikrlash jarayoni.

MTTda rivojlanish markazlarini tashkil etish Davlat talablari va «Ilk qadam» davlat oʻquv dasturini amalga oshirishni nazarda tutadi. Markazlarda ishlash har bir bolaning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda eng samarali rivojlanishiga imkon beradigan tarzda, uning individual qobiliyatlari, qiziqishlari, faoliyat darajasini inobatga olgan holda tashkil etiladi. Mulchilik shaklidan qat'i nazar, boshlang'ich ta'limga majburiy bir yillik bepul tayyorgarlik ko'rish uchun barcha guruhlarda rivojlanish markazlari, shu jumladan maktabgacha ta'limda kun bo'yi bo'lish uchun tayyorgarlik guruhlari mavjud.

Maqsad: bolaning har tomonlama rivojlanishi, tarbiyalanishi, o'qishi va uning maktabga samarali tayyorgarligini ta'minlash uchun sharoit yaratish.

Vazifalar:

Bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan ehtiyojni shakllantirish;

fikrlash jarayonlarini va kognitiv qiziqishni faollashtirish;

rivojlanish faoliyati;

tashabbuskorlikni rivojlantirish, o'z fikrlarini ijodiy ifoda etish qobiliyatini rivojlantirish;

bolalarni texnik va badiiy ixtiro bilan tanishtirish;

xotirani, nozik vosita ko'nikmalarini, fikrlash, tasavvurni rivojlantirish;

kommunikativ ko'nikmalarni, muloqot qobiliyatini va jamoaviy ijodkorlikni rivojlantirish;

barkamol shaxsni rivojlantirish.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashda rivojlanish markazlarini tashkil etishning asosiy sharti pedagogdan tayyor bilim olishdan ko'ra, bolaga rivojlanish markazlarida faoliyatni tanlash imkoniyatini berish, bunda u atrofdagi dunyo haqida bilimlarni mustaqil ravishda egallashi, ko'nikmalari va qobiliyatlarini rivojlantirish, bolaga qiziquvchanlik, mustaqil izlanish, tadqiqot jarayoniga qo'shilish imkoniyatini berishdir. Rivojlanish markazlari ta'lim, rivojlantiruvchi, o'qitish, rag'batlantiruvchi, uyushgan, kommunikativ funksiyalarni bajarishi kerak. Eng muhimi, ular mustaqillikni rivojlantirish ustida ishlashlari kerak, bolalar va kattalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning shaxsga yo'naltirilgan ta'limga asoslangan bolaning tashabbusini rag'batlantirishi kerak. Gurux xonasidan moslashuvchan va o'zgaruvchan tarzda foydalanish talab etiladi. Rivojlanish markazlaridagi tematik, didaktik materiallar bolaning ehtiyojlari va manfaatlarini qondirishga xizmat qilishi kerak. Markazlarning dizayni estetik, bolalar uchun jozibali bo'lishi kerak, va mustaqil faoliyatga bo'lgan istakni keltirib chiqarishi kerak. Guruh xonasida rivojlanish markazlarini yaratishda o'yin faoliyatining etakchi rolini hisobga olish kerak. Rivojlanish markazlaridagi jihozlar xavfsiz va didaktik materiallar bolaga tegishli bo'lishi va bolalarning yoshiga mos bo'lishi kerak. Rivojlanish markazlaridagi didaktik materiallar tematik vazifalarni hisobga olgan holda o'zgarishi kerak. Markazlarni uskunalar bilan ortiqcha jihozlamaslik zarur. Rivojlanish markazlari bolalar va kattalar bilan aloqa qilish va birgalikdagi faoliyatni, shuningdek o'z o'zi bilan shug'ullanish

imkoniyatini ta'minlashi kerak. Tematik rejalashtirishga ko'ra, pedagog rivojlanish markazlarini didaktik materiallar va o'yin uskunalari bilan ta'minlash ustida o'ylashi va to'ldirishi kerak. Markazlarni bolalar va pedagoglarning birgalikdagi faoliyati va hunarmandchilik mahsulotlari bilan to'ldirish mumkin. Har bir markazning maqsadiga muvofiq haftaning boshida pedagogning tematik rejasiga binoan, materiallar tayyorlanadi va jihozlanadi. Qurilish, konstruktorlik va matematika markazi: har xil qurilish to'plamlari - kublar, legolar, bloklar, konstruktorlar, o'ynash uchun didaktik o'yinlar va boshlang'ich matematik tasavvurlarni rivojlantirish uchun o'quv materiallari.

Til va nutq markazi: didaktik o'yinlar, tematik mavzuli, katta va kichik formatdagi rasmlar, tasviriy materiallar, voqealar ketma-ketligini belgilash uchun rasm seriyalari, turli mezonlarga ko'ra guruhlash va boshqalar, bolalar kitoblari kutubxonasi, tematik albomlar, topishmoqlar albomlari, magnit harflar to'plami, "Rasmi Alifbo" kubiklari.

San'at markazi: tasviriy faoliyat zarur jihozlari, xalq hunarmandchilik mahsulotlari tasvir etilgan albomlar va illyustratsiyalar, dekorativ-amaliy san'at, turli xil xalqlarning hayoti, madaniyati, urf-odat aks ettirilgan rasmlar, bolalar yozuvchisi va O'zbekiston shoirlari portretlari, tematik rang-barang kitoblar, erkin ijod uchun rasm chizish albomlari.

Markazlardagi bolalar faoliyati: o'yin, mustaqil nutq, kognitiv, kommunikativ, kognitiv-tadqiqot, eksperimental, ijodiy, kommunikativ, mehnat, samarali, musiqiy

va badiiy. Pedagogning faoliyati: bolalarni tabiat, musiqa va ijod dunyosiga jalb qilish va bolani o'rgatish;

mustaqil ravishda bilimlarni egallash, bilimga bo'lgan qiziqishni rivojlantirishga, yangi bilimlarni olishga bo'lgan ehtiyoj, o'rganish va rag'batlantirish, shu bilan birga sub'ekt bo'lish;

bolaning shaxsiy qiziqishini rag'batlantirish;

Rivojlanish markazlarida o'quv va bilim jarayonini tashkil qilish uchun turli xil usullar, uslublar va o'yin shakllaridan foydalanish: suhbat, hikoya, shou, badiiy adabiyot o'qish ensiklopedik adabiyotlarni o'qish, ko'rib chiqish va muhokama, tushuntirish, munozara, video namoyishlarni tomosha qilish, kompyuter taqdimotlarini tomosha qilish, ijodiy faoliyat, tadqiqotlar, tajribalar, tajriba jonli va jonsiz tabiatning sirlari va boshqalardan foydalanish;

Bolaning rivojlanishi faqat o'quv faoliyatida emas, balki o'yin tarzida ham amalga oshiriladi. Markazlardagi bolalarning o'yin va kognitiv faoliyati davomida tarbiyachi bolalarning ishini kuzatib boradi, tavsiya etilgan materiallar bolalar uchun qanchalik qiziq, qulay va xavfsiz ekanligiga e'tibor qaratadi. Agar kerak bo'lsa, tarbiyachi didaktik materiallarni to'ldiradi yoki o'zgartiradi. Tarbiyachi guruhdagi barcha bolalar besh kun davomida har bir markazga tashrif buyurishini ta'minlaydi. Kuzatish va tahlil asosida kutilayotgan natija, muammolar, echimlar tarbiyachi har hafta oxirida bolalarning o'z maqsadlariga erishgan yutuqlarini qayd etadi, agar shunday bo'lsa, muammolar pedagogning va bolalarning va uning otalarining shaxsiy ishi bilan belgilanadi. SHunday qilib, rivojlanish markazlarida to'g'ri tashkil etilgan ishlar har bir bolaga o'ziga yoqadigan narsani topishga,

uning kuchli va qobiliyatiga ishonishga, kattalar va tengdoshlar bilan o'zaro munosabatlarni o'rganishga, tushunishga imkon beradi va ularning his-tuyg'ularini va xatti-harakatlarini baholashga imkon beradi va aynan shu rivojlanayotgan ta'lim asosida yotadi.

Bolalarni maktabga majburiy bir yillik tayyorlash uchun guruhda taxminiy kun tartibi.

8:00-12:00 (4 soat) 1 smena

Qabul qilish, ko'rik, ertalabki jismoniy tarbiya: 8:00-8:40

Ertalabki uchrashuv: 8:40-9:00

O'yin shaklidagi ta'lim faoliyati: 9:00-10:30

O'yin, mustaqil mashqlar, loyihaviy faoliyat: 10:30-11:00

Engil nonushta (rejalashtirilgan bo'lsa): 11:00-11:15

sayr, bolalarning uylariga ketishi: 11:15-12:00

Pedagoglar uchun kunduzgi tushlik ovqatga tanaffus: 12:00-12:30

Pedagoglarning ikkinchi smena mashg'ulotlariga tayyorlanishi: 12:30-13:00

13:00-17:00 (4 soat)

2 smena

Qabul qilish, ko'rik; 13:00-13:40

Bolalar bilan uchrashuv: 13:40-14:00

ILM – FAN TA’LIMDA INNOVATSION YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA YECHIMLAR

info@bestarticle.uz

<https://sites.google.com/view/imxu/>

BEST ARTICLE
RESPUBLIKA ILMIY –
ONLAYN
KONFERENSIYASI
2022

O‘yin shaklidagi ta’lim faoliyati: 14:00-15:30

O‘yin, mustaqil mashqlar, loyihaviy faoliyat: 15:30-16:00

Ikkinchi tushlik (rejalashtirilgan bo‘lsa): 16:00:16:15

Sayrga tayyorgarlik. Sayr, bolalarning uylariga ketishi: 16:15-17:00

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “Xalq ta’limi”jurnali 2011/5.
2. “Boshlanguch ta’lim”jurnali 9.2009/sentabr.
3. “Yangi pedagogik texnologiya asoslari” (inter faoldarslar) Toshkent – 2007.
4. “Boshlangich sinf oquvchilarini kasb-hunarga yo`naltirishning uslubiy asoslari” Toshkent – 2011

Maktabgacha yoshdagi bolalarni to'g'ri talaffuzga o'rgatish

Safarova Dilshoda Erkinovna

Navoiy viloyati Nurota tumani

6-sonli DMTT tarbiyachisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6473496>

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni to'g'ri talaffuzga o'rgatishning mazmuni va mohiyati, to'g'ri talaffuzga o'rgatishning asosiy bosqichlari, bolalar nutqini rivojlantirish mashg'ulotlarida to'g'ri talaffuzga o'rgatish yollari haqida yozilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha yosh davri, to'g'ri talaffuz, talaffuz, mazmun, mohiyat, usul, taraqqiyot.

Maktabgacha ta'limning asosiy vazifasi bolalarni maktabda ta'lim olishga tayyorlashdan iboratdir. Ya'ni bolalar maktabgacha ta'limda aniq bilimlarnigina emas, fikrlash ko'nikmasini egallashi, tengdoshlari va kattalarning nutqlarini tushunishlari, ular bilan erkin fikr almashish, hamkorlik asosida faoliyat korsatishi talab etiladi. Bolalarning ona tilida obrazli va mantiqiy fikrlashi, tasavvurlarini nutq orqali to'g'ri ifodalashi o'zini nazorat qilishi, boshqarishi, kuzatish, eshitish, eslab qolish, umumlashtirish, solishtirish kabi aqliy tayyorgarlikka ega bo'lishi zarur.

Har bir mamlakatning taraqqiyoti, istiqboli, farovonligi, manaviy yuksalishi, jahonning eng rivojlangan davlatlar qatoridan orin olishi-bilimli, yuqori intellektual salohiyatli, qalbiga va ongiga ezgu fazilatlarni mujassamlashtirgan yoshlarga bogliq hisoblanib, har jihatdan yetuk va barkamol, Vatan taqdiri uchun sitqidildan xizmat qiladigan, fidoyi, iymonli avlodni voyaga yetkazish, oqitishni mazmunli va sifat jihatdan yuqori pogonalarga olib chiqish avvalo tarbiyachi va oqituvchi-murabbiylar zimmasiga sharaflig va ayni paytda masuliyatli vazifani yuklaydi. Barkamol shaxs tarbiyasini tashkil etish barcha davrlarda ham ijtimoiy jamiyatning muhim talabi va asosiy maqsadi bolib kelgan. Buning isboti sifatida Birinchi Prezidentimiz Islom Karimovning quyidagi fikrlarini keltirish mumkin: "Vatanimizning kelajagi, xalqimizning ertangi kuni, mamlakatimizning jahon hamjamiyatidagi obro-etibori avvalambor, farzandlarimizning unib, osib, ulgayib, qanday inson bolib hayotga kirib borishga bogliqdir." 1997- yil 29-avgustda qabul qilingan "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi" hamda "Talim

togrisida” gi Qonuni fikrimizning yorqin dalilidir. Bunga kora yoshlarni oz fikrini mustaqil bayon qilishga orgatish, ozgalar fikrini togri anglash, fikr ifodalash imkoniyatlariga etibor berish, chet tilini organish va orgatish masalasiga alohida urgu berilgan. Ozbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida ham maktabgacha talim sohasiga ham lohida etibor berildi. Unga kora, 6 yoshli bolalarning maktabga tayyorlash tizimini joriy qilish hamda maktabgacha talimga bolalarning qamrovini 60%ga oshirish kerakligini aytib otildi. Bir yarim yoshdan uch yoshgacha bolgan bolalarda nutqni tushunish tez rivojlanadi, lugat boyligi keskin ortadi va soz tarkibi takomillashadi. Ular avval tovush birikmalarini, songra esa oddiy iboralar, kichik sherlarni oson takrorlay oladilar. Ushbu davrda nutq nafaqat kattalar bilan, balki tengdoshlar bilan ham muloqot vositasi sifatida shakllanadi. Aynan shu davrda bolada tovush talaffuzi va tinglash qobiliyati jadal rivojlanadi. Ushbu davrdagi asosiy vazifa tinglash qobiliyatini doimiy rivojlantirish, nutq apparati azolarini mustahkamlash va rivojlantirishdan iborat. Ushbu maqsadlarga erishish uchun muayyan tovushlar guruh tanlab olinadi va bolalar tovushga taqlid qilish asosida ularni mashq qildiradilar. Asosa bu eng oddiy tovushlar guruhlaridir:

- unlilar-a, i, o.
- lab-lab undoshlari-b, m, p.
- til orqa undoshlari-k, g, x.
- lab-tish undoshlari-v, f.
- til oldi undoshlari-t, d, n.

Ikki yildan keyin asta-sekin artikulyatsiya jihatdan nisbatan murakkab bolgan til oldi undoshlar ham beriladi-xushtaksimonlar-s,z; shuvillovchilar-sh, j, ch; sonorlilar-l, r. Ammo bu degani 3 yoshdan boshlab bolalarning tog`ri talaffuziga erishish zarur, degani emas.

Bolalar ushbu tovushlarni muntazam mashq qilish natijasida asta-sekin, 5-6 yoshlarga kelib togri talaffuz qila boshlaydilar. Tovushga taqlid qilishni bolaning turli faoliyatlariga qoshish bolalarning nafaqat turli korinishdagi tovushlarni togri talaffuz qilishlarini aniqlash va mustahkamlashga yordam beradi, balki tovushlar hamda sozlarni aniq va tushunarli qilib talaffuz etishlariga erishishda ham komaklashadi. Aynan bir xil tovush taqlidlarini bir necha marta qoshib talaffuz qilish nutqiy nafasning rivojlanishiga yordam beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni o‘zbekcha nutqqa o‘rgatishda o‘zbekcha tovush va tovush birikmalarini to‘g‘ri eshitish orqali ajrata bilish va talaffuz qilishga o‘rgatish asosiy maqsadlardan biridir. Mashg‘ulotlar jarayonida hamda mashg‘ulotlardan tashqari vaqtlarda bolalarda o‘zbek tiliga xos tovushlarni ham alohida, ham so‘z tarkibida bilish, ularni rus tilidagi shunga o‘xshash tovushlardan farqlay olishi, o‘zbekcha talaffuz qilish ko‘nikmalarini shakllantirish katta ahamiyatga ega. Bu ish maxsus o‘yinlar orqali turli hayvon va parrandalarning ovozloriga, qo‘ng‘iroq, transport vositalarining, tabiat hodisalarining tovushlariga taqlid qilish yo‘li bilan amalga oshiriladi. O‘yinlar jarayonida bolalar e‘tiborini har bir tovushni talaffuz qilishda lab, til, og‘iz harakatiga tortish lozim. Kichkintoylar so‘z va gapning ma‘nosiga urg‘u va ohangning ta‘sirini ham tushunib borishlari kerak. O‘zbekcha tovushlar talaffuzi ustida ishlashda q, o, g‘, h, j tovushlari mashqiga alohida e‘tibor berish

zarur. Masalan, q tovushining to'g'ri talaffuzi ustida ishlash mashg'ulotini quyidagicha tashkil etish mumkin:

1. Q tovushi ishtirok etgan so'zlar bilan tanishtirish.
2. Tanlangan so'zlarning talaffuzini mashq qilish.
3. Q va k tovushlarining bir-biridan farqini aniqlash.
4. Q va k tovushlari ishtirok etgan so'zlarni talaffuz qilish.

Har bir tovush yoki tovushlar birikmasi talaffuzi bo'yicha ishlar muntazam olib boriladi. Bunda ushbu tovush yangi o'rganilayotgan so'z tarkibiga kiritiladi. Shunday qilib, tovush va tovushlar birikmasini to'g'ri talaffuz qilishga o'rgatish bilan birga so'z boyligini oshirish ishi ham olib boriladi. Togri talaffuzga orgatishning asosiy bosqichlari. Togri talaffuzga erishish yoli 3 bosqichni oz ichiga oladi:

- 1-bosqich: Ayrim tovushlar talaffuzini rivojlantirish.
- 2-bosqich: Ayrim sozlar talaffuzini shakllantirish.
- 3-bosqich: Namunaviy gaplar talaffuzini shakllantirish.

1-bosqich-ayrim tovushlar talaffuzini shakllantirish- bu qattiq va yumshoq, jarangli va jarangsiz undoshlar talaffuzi ustida ishlashni kozda tutadi. B-lab undoshi, portlovchi, jarangli undoshdir. Sozning oxirida, boshida va ortasida kelishi mumkin. boshida kelsa-B..., oxirida kelsa-...B, ortasida kelsa ...b..., b-v kabi aytiladi. Masalan, aroba-arava, kabob-kavob.

P –lab undoshi, portlovchi jarangsiz undosh tovush. P..., ...p...,...p, b va f undosh tovushlari ornida talaffuz qilinadi, fabrika-pabrika, kelib-kelip. D-til oldi, portlovchi, jarangli undosh tovushdir. D..., ...d..., ...d, t undosh tovushi qilib talaffuz qilish mumkin. Masalan, otdi-otti, ketdi-ketti shaklida. S – til oldi, sirgaluvchi, jarangsiz undosh tovush. Sozning boshida, oxirida, ortasida kelishi mumkin. U ozinging jarangli jufti – z tarzida talaffuz qilinish hollari kuzatiladi. Masalan, soatsoz.

2-bosqich-ayrim sozlar talaffuzini shakllantirish-bu leksikani togri talaffuz qilish, urgu berish, sozda urgu boginini ajratishdan iboratdir. Leksik jihatdan: “Koklam keldi” biri faslning nomini, 2-si harakatni anglatadi.“Kul” sozining biri-harakatni anglatasa, ikkinchisi esa narsa manosini anglatadi. “Ot” sozining ham bir manosi-harakat manosida, ikkinchi manosi esa ot maysa manosini anglatadi. Urgu sozning oxirgi boginiga tushib, sozdagi boginning boshqalariga nisbatan kuchliroq talaffuz qilishni bildiradi: tikuvchi, ti-kuv-chi. Sandiq, san-diq shu boshqalar.

3-bosqich- namunaviy gaplar talaffuzini shakllantirish- bu ozgacha gap ohanglari ustida maxsus ishlashni kozda tutadi. Masalan, chumchuq-kichkina qushcha. Bizning bogchamiz-sevimli makon. Onajonim-mehribonim. Agarda 3 yoshli bolalar-s, z, sh, ch, r, l kabi tovushlarni yetarli darajada yaxshi talaffuz qila olmasa, darhol ularni mashq qilishga kirishish kerak emas, chunki bu bolalarning ularni notogri talaffuz qilishga odatlanib qolishlariga olib kelishi mumkin.

5 yoshdan 7 yoshgacha bolgan davrda tovushlarni togri talaffuz qilishni shakllantirish bolalar tomonidan kopincha aralashtirib talaffuz qilinadigan tovushlarni tabaqalashtirish ishlari bilan bogliq holda amalga oshirish mumkin.

bunda asosan jarangli va jarangsiz tovushlarni, v-f, z-s, j-sh, b-p, d-t, g-k, shuningdek, l va r tovushlarining talaffuziga etibor berish darkor.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Edited by N.F. McGinn and E.H.Epstein Comparative Perspectives on the Role of Education in Democratization Frankfurt am Main; Berlin; Nev York; Lang, 1999

R.M.Qodirova. O'zbekiston bolalar bog'chalari va maktablarida bolalarga 5-6 yoshdan boshlab rus tilida dialogik nutqni o'rgatish. T., "O'qituvchi"1993.

F.R.Qodirova. Maktabgacha yoshdagi rusiyzabon bolalarni o'zbekcha so'zlashishga o'rgatish. T., "O'qituvchi" 1993

R.M.Qodirova. Maktabgacha yoshdagi bolalarda dialogik nutqni rivojlantirishning ruhiy omillari. Qoz.,Sariog'och, 1998.

**O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimida inklyuziv
ta’limning yangi texnologiyalarini joriy etish**

Saidova Shahlo

Buxoro davlat universitetining Pedagogika instituti Maktabgacha ta'lim
yo'nalishi magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6517696>

ANNOTATSIYA

Hozirgi vaqtda inklyuziv ta'lim muammosi barcha ta'lim tuzilmalarining o'quv jarayoni tizimida eng dolzarb hisoblanadi. Imkoniyati cheklangan bolalarni o'qitish va tarbiyalash o'ziga xos xususiyatlarga, o'ziga xos maqsadlarga, vazifalarga ega bo'lgan murakkab jarayondir. Ta'lim tizimidagi hozirgi holat uning barcha tarkibiy qismlarida, jumladan, ta'lim to'g'risidagi qonun, ta'lim standartlari, ta'lim dasturlari, ta'lim jarayoni ishtirokchilarining o'zaro munosabatlari tamoyillari, ta'lim muhitini tashkil etish tamoyillari va boshqalarda modernizatsiya jarayonlari bilan

tavsiflanadi. Ta'lim tizimini modernizatsiya qilish yo'nalishlaridan biri - bolalarning ta'limga bo'lgan ehtiyojlari, ularning xususiyatlari, imkoniyatlari, qiziqishlari xilma-xilligini hisobga olishni nazarda tutuvchi inklyuziv ta'lim tamoyillarini amalga oshirish hisoblanadi. Shu munosabat bilan bugungi kunda inklyuziv ta'limda ish usullari, shakllari va texnologiyalarini o'zgartirish dolzarb muammolardan biri bo'lib kelmoqda.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, imkoniyati cheklangan bolalar, inklyuziv texnologiyalar, pedagogik texnologiyalar.

O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimida katta o'zgarishlar ro'y bermoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 30-sentabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimini boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori qabul qilindi. Ushbu qarorda O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi ishlab chiqildi. Prezidentimiz Sh.Mirziyoyevning "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan isloh qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlarida nafaqat ta'limni boshqarishga zamonaviy mexanizmlarni joriy etish, balki ta'lim va tarbiya jarayonini takomillashtirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish, Respublika bo'yicha maktabgacha ta'lim tizimi uchun yuqori malakali pedagog kadrlar tayyorlash ko'zda tutilgan.

Maktabgacha ta'lim - uzluksiz ta'lim tizimining boshlang'ich bo'g'ini bo'lib, uning vazifalari bolaning sog'lom, rivojlangan shaxsni shakllantirishni ta'minlash, ta'lim olishga bo'lgan ishtiyoqni uyg'otish va bolalarni maktabga tayyorlashdan iborat. Bugungi kunda imkoniyati cheklangan bolalar muammosini hal etish, ularni erta moslashtirish, ushbu toifadagi bolalarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlashga

davlatning e'tibori va qiziqishini aks ettiruvchi inklyuziv ta'lim masalalariga katta e'tibor qaratilmoqda. Inklyuziv ta'lim - bu maktabgacha ta'lim tashkiloti va maktabning barcha bolalarga ta'lim berish qobiliyatidir. U ta'limni insonning asosiy huquqi sifatida tushunishga asoslanadi.

Bolalarning bolalar bog'chasi va uning jamoasining ta'lim jarayoniga muvaffaqiyatli qo'shilishi uchun ularga zarur bo'lgan darajada yordam berish kerak. Buning uchun bolalar nima qila olmasligini emas, nima qila olishini ko'rish va tushunish talab qilinadi. Tarbiyachilar, tarbiyachi yordamchilari va barcha yordamchi xodimlari bir guruhda tarbiyalanuvchi bolalarga muntazam ravishda bir xil ta'lim va tarbiya berilsada, bolalar ta'limni bir xil o'zlashtirgan bo'lishlari shart emasligini tushunishlari va qabul qilishlari kerak. Bularning barchasi guruhlarda normal ish tuzilishini o'zgartiradi. O'qituvchilar zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi. Bolalarni nogiron bolalarni hammamiz kabi teng huquqli deb tushunish va idrok etishga o'rgatish lozim. Bolalar, ota-onalar, jamoa bilan katta tarbiyaviy ishlar olib borilishi, shuningdek, defektologlar, psixologlar bilan ham bu ishlarga jalb etilishi darkor. Bunda barcha soha vakillaridan yordam qo'llarini cho'zish va qo'llab-quvvatlash talab etiladi. Tarbiyachilar o'z rollariga yangicha qarashlari va "inklyuziv tarbiyachilar" bo'lishni o'rganishlari kerak.

Quyidagi hollarda inklyuziya muvaffaqiyatli bo'ladi:

- pedagog hamda unga yordam beruvchi xodim alohida bola bilan ishlashda tegishli tayyorgarlikka ega bo'lsa;
- har bir ta'lim usuli va dasturi tarbiyalanuvchining maxsus ehtiyojlariga to'liq moslashtirilganligi;

Ta'lim muhiti alohida ta'limga muhtoj bolalar uchun quyidagilarni kafolatlaydi:

- olingan ko'nikmalarni kundalik hayotda qo'llash;
- ko'nikmalarning keng doirasi;
- uzluksiz aloqa amalga oshiriladi, ayniqsa oilada;
- oila zarur yordamni oladi [4].

Alohida ehtiyojli bolalarni o'qitish differentsial xarakterga ega bo'lishi kerak, ya'ni bolalarning o'z imkoniyatlarini hisobga olish va ularning imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta'lim va tarbiya dasturini tuzish kerak. Bolaning rivojlanishining barcha jihatlarini, uning individual imkoniyatlarini hisobga olmoq lozim.

Bu barcha bolalarning ehtiyojlarini qondirish uchun o'qitishdagi alohida o'zgarishlarni, turli xil ta'lim ehtiyojlari va o'quv uslublariga ega bo'lgan bolalarga o'quv dasturi mazmunini o'zlashtirishga yordam beradigan yangi o'zgartirilgan o'qitish usullarini anglatadi. Bu ta'lim jarayonining turli darajalarida amalga oshirilishi mumkin. Bolalarning qobiliyatlari juda xilma-xil bo'lishi mumkin, ko'pincha bolalarning kompensatsion qobiliyatlariga, har bir bola qanday qilib eng samarali o'rganishi va bolaning individual ehtiyojlarini qondirish uchun qanday moslashish, o'qitish usullarini o'zgartirish to'g'risidagi bilimlarga bog'liq. Pedagog va o'qituvchi kitoblar, magnitofon yozuvlari va amaliy materiallar kabi turli xil o'qitish vositalaridan foydalanishi mumkin. Guruhda o'rganish va rol o'ynash umumiy faoliyatda muhim rol o'ynaydi.

“ Bolaning madaniy rivojlanishidagi har bir funktsiya sahnada ikki marta, ikki tekislikda, avval ijtimoiy, keyin psixologik, birinchi navbatda interpsixik kategoriya sifatida odamlar o'rtasida, keyin esa intrapsixik kategoriya sifatida

bolaning ichida namoyon bo'ladi. O'qituvchi go'yo bola bilan o'qishi, u bilan hamkorlik qilishi va unga faqat ma'ruza o'qimasligi kerak. Bola bilan interaktiv muloqot juda muhimdir. Ushbu muloqot hissiy, bola uchun qiziqarli bo'lishi kerak, ko'plab muammoli vaziyatlarni va ularni hal qilish usullarini o'z ichiga olishi kerak.”

L. Vigotskiy

Xulosa qilib shuni yana bir bor ta'kidlamoqchimanki, barcha bolalar jismoniy, intellektual, etnik, ijtimoiy va boshqa xususiyatlariga qaramay, umumiy ta'lim tizimiga kiritilishi, tengdoshlari bilan birga tarbiyalanishi shart. Inklyuziv ta'lim JSST bilan jamiyatning teng huquqli a'zolari sifatida bolalarni o'qitish va tarbiyalash masalalarini hal qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida qarori . PQ-4312 08.05.2019

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining alohida ta'lim olish ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi qarori -4860 13.10.2020

3. Д.З. Ахметова, З.Г. Нигматов, Т.А. Челнокова, Г.В. Юсупова и др. Педагогика и психология инклюзивного образования: учебное пособие. – Казань, 2013

4. Инклюзивная практика в дошкольном образовании. Современный образовательный стандарт / Т. В. Волосовец, А. М. Казьмин, В. Н. Ярыгин. – М.: Мозаика-Синтез, 2011. – 144 с.

5. D.S.Qaxarova “ Inklyuziv ta'lim texnologiyasi” o'quv- metodik qo'llanma
2014-yil

**ILG'OR XORIJIY TAJRIBALAR ASOSIDA BOTANIKA FANINI
O'QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH**

Salimova Sarvinoz Farxodovna

Buxoro davlat universiteti, Biologiya kafedrası,

Pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD)

Email: sarvinoz8915g@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6479209>

Tel: +998 (90) 718-11-18

Anotatsiya: Maqolada Yaponiya, Germaniya, Fransiya, AQSH kabi ilgor xorijiy talim tizimi tuzilmasi, tajribasi va zamonaviy talim dasturlari qisqacha tahlil qilingan. Shuningdek talim tizimidagi yutuqlari, talim standartlari monitoring qilingan. Ozbekistonning ayni damdagi yutuqlari etirof etilgan.

Kalit sozlar: mamlakat, talim, tajriba. xorijiy tajriba, talim inspeksiyasi, tuzilma, xalqaro baholash.

Vatanimiz talimi keng qamrovli islohotlarni hamda qayta qurish ishlarini amalga oshirishdek murakkab jarayonni boshidan kechirdi va kechirmoqda. Ulardan ko'zda tutilgan maqsad maktab faoliyatini demokratlashtirish uning, insonparvarlik tamoyillarini rivojlantirish, shu asosida o'quv tarbiya ishlari mazmunini, uning shakl

va uslubini kompleks yangilash va yanada takomillashtirishdan iboratdir.

Yangilangan ta'lim to'la ma'noda yangicha tafakkur, sog'lom fikr demakdir. Hozirgi davrda ta'limning qadr -qimmatini, obro va nufuziga teng darajada uning ijrochilarida tashabbuskorlik, fidoyilik va ishbilarmonlik ham bo'lmoqi zarur.

Ta'limdagi muvaffaqiyat, aksariyat dadil harakat qiluvchilar tarafida bo'ladi. Dadil harakat, shijoat tufaylidir. Shijoatni esa insonga, o'zbek milliy pedagogikasining mumtoz namoyondasi Abdulla Avloniy takidlaganlaridek maktab ilm- ma'rifat baxsh eta oladi. Qadimdan bizda bilim olish qadrlangan. Bilimdon kishilar esa el-yurt ardog'ida bo'lganlar. Shuning uchun ham bilim olish va olingan bilimni mamlakatimiz xizmati yo'lida xizmat qildirish oliy insoniylik burchimizdir. Bu vazifalarni muvaffaqiyatli hal etishni muhim shartlaridan biri chet el maktabi va pedagogikasi tajribalari o'rganishdir. Xalqaro tajribalarini sinchkovlik va qunt bilan o'rganish orqali ta'lim tarbiyada qotib qolgan, o'z dolzarbligini yo'qotib borayotgan ish shakllari, uslublaridan xalos bo'lish bilan birga, uni munosib tarzda yangilashda qo'shimcha boy manbalarga ega bo'lamiz. Davlatimiz rahbari mamlakatda kadrlar muammosi mavjudligini barcha sohalarga islohotlar sur'atiga mos zamonaviy mutaxassislar kerakligini aytgan edi. Shu maqsadda butun ta'lim tizimi takomillashtirilmoqda. Maktabgacha ta'lim rivojlantirilayotganini maktab saboqlariga puxta zamin bo'lmoqda. Umumiy o'rta

ta'lim sifati ilg'or xalqaro tajriba va zamon talablari asosida yuksaltirilmoqda. Prezident maktablari, buyuk allomalarimiz nomi bilan ataladigan ixtisoslashtirilgan maktablar, ijod maktablari, Temurbeklar maktablari kabi zamonaviy va innovatsion ta'lim maskanlari tashkil etildi. Ularda xalqaro tajribalar yo'lga qo'yilganligi kelajakda yetuk kadrlar yetishib chiqishidan dalolat beradi. 2019-yil 26- noyabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Zamonaviy maktab" larni tashkil etish chora tadbirlari to'g'risidagi qaror qabul qilindi. Qarorga muvofiq 2021-yilgacha maktablarni kamida 3 foizi, 2025-yilgacha 20 foizi 2030- yilga qadar esa 50 foizini, , zamonaviy maktab" larga aylantirishning asosiy parametrlari belgilandi. Prezidentimiz shu yil yanvar oyida Oliy Majlisga yo'llagan Murojaatnomada maktab o'quv dasturlarini ilg'or xorijiy tajriba asosida takomillashtirish, o'quv yuklamalari va fanlarni qayta ko'rib chiqish, ularni xalqaro standartlarga moslashtirish, darslik va adabiyotlar sifatini oshirish zarurligini takidlagan. [1-6]

Maktablarda moddiy-texnik ta'minotini yaxshilash, o'quv tarbiya jarayonida xalqaro zamonaviy pedagogik texnologiyalarini qo'llash bo'yicha vazifalarini belgilab berdi. Yurtimizda matematika, kimyo, fizika, va biologiya darslarining 10 foizigina amaliy mashg'ulotga ajratilgan. Rivojlantirilgan davlatlarda bu kursor 30-50 foizni tashkil etadi.

Shu bois xalq ta'limi vazirligi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligiga o'quv dasturlarida raqamli texnologiyalardan keng foydalanish, aniq fanlarda amaliy mashg'ulotlar kolamini oshirish vazifasi qo'yildi. Botanika boshlang'ich va o'rta maktabda kam muhokama qilinadigan mavzu ekanligini hisobga olsak, ushbu mavzu bo'yicha taqdimotlar bu sinflar

qanday ekanligi va o'quvchilar darslar qanday bo'lishini xohlashlari haqida ko'p narsalarni aytib berishi mumkin.

Botanika ta'limoti juda nazariy xususiyatga ega, fanlarni o'qitish doirasida talabalar uchun motivatsiya va kam baholanadi, bundan tashqari Germaniya va Avstriyadagi o'rta maktab o'quvchilari Botanika ekanligini ta'kidladilar talabalarda kamroq qiziqish uyg'otadigan ilmiy mavzudir (Elster 2007). Karter (2004) ma'lumotlariga ko'ra, botanikaga bo'lgan qiziqish sezilarli darajada kamaydi 20-asrda 40-yillarning o'n yilligidan keyin va kamroq joy egalladi. [7-10] AQShda ba'zi o'quv dasturlarining ahamiyatini tan olgan holda ham insonlar uchun o'simliklar, o'simliklar biologiyasiga bo'lgan qiziqish o'simliklar juda oz kamdan-kam hollarda qishloq tarkibiy qismlaridan boshqa narsa sifatida qabul qilinadi yoki dekorativ ob'ektlar. Wandersee va Schussler (2001) buni botanika deb atashadi. Shu nuqtai nazardan, boshlang'ich sinfda botanika o'qitildi kamayadi. Guimaraes (2001) shuni ta'kidlaydiki, maktabda ilm-fan mavjud yanada murakkablashmoqda va olib keladigan tadqiqotning yangi yo'nalishlarini taqdim etadi yangi bilimlar haqida, maktabda botanika o'rganish bo'shab bormoqda va yanada soddalashtirilgan, cheklangan maydonni qamrab oladi. ning "cheklovlari" dan tashqari maktablarda o'simliklarni o'rganish uchun ajratilgan joy, tomonidan olib borilgan tadqiqot Botanika o'qitishni boshlang'ich sinflar bilan takomillashtirish to'g'risida va o'rta maktab o'qituvchilari, ko'pchilik o'qituvchilar tushunishini ta'kidladilar o'quv resurslarini birlashtirish sifatida o'qitishni takomillashtirish, o'qitish shartlari tanlangan usulga ta'sir qiladi, deb da'vo qilmoqda. Ushbu jihatlarni ko'rib chiqayotganda, savol tug'ilishi mumkin: bu nima? botanika o'qitish bo'yicha talabalar tomonidan taqdim etilgan ijtimoiy vakillik? Qanday botanika

o'qitish sinfda o'shalar tomonidan o'ylash mumkin edi talabalar? Botanika o'qitish amaliyoti qanday ifodalanadi?

Metodologiya ushbu tadqiqot uchun quyidagilar so'ralgan ochiq so'rovnomaga o'tkazildi

Savollar: "Dars berish" nima ekanligini aniqlang? Botanika kursi qanday bo'lishi kerak o'rgatilsinmi? Agar siz o'qituvchi bo'lsangiz, botanika kursini qanday o'qigan bo'lar edingiz?

Bugungi kunda har qaysi xalq davlat va jamiyatning taraqqiyot darajasi, avvalambor uning inson kapitaliga, inson rivojida berayotgan e'tibori bu yo'ldagi say harakatlari bilan o'lchanadi. Bugungi kunda talim mazmuniga bo'lgan e'tibor rivojlangan mamlakatlardagi shart –sharoitlarga yetib bormoqda. Buning isboti sifatida xorijiy mamlakatlarda ta'lim tizimini tahlil qilib o'tamiz.

Yaponiya ta'lim tizimi:

Yaponiya talimida “iqtidorli oquvchi” tushunchasi yoq. Chunki har bir oquvchi alohida iqtidor sohibidir.

Ilg'or mamlakatlar ichida Yaponiya ta'limi o'ziga xos yo'nalishi yetakchi o'rinni egallaydi. Jumladan, Yaponiya ta'lim tizimining tarkibi quyidagicha: maktabgacha ta'lim, boshlang'ich maktab, kichik o'rta maktab, yuqori o'rta maktab, oliy ta'lim tizimlariga kiruvchi oliy o'quv yurtlari. Boshlang'ich maktabda o'qituvchilar bolalarni tanqidga, ya'ni o'z xulqining yomon jihatlarini, maktabdagi kamchiliklarni tanqid qilishga o'rgatishadi.

Yaponiya davlatida ham zamonaviy botanika amalda joriy etildi. Mahalliy o'simliklarni yaxshi o'rgangan Yaponiya olimlari. Yaponiyadagi dastlabki zamonaviy olimlar Xitoy o'simlik dori-darmonlari haqidagi bilimlarga asoslanishdi, ammo o'simliklar hayotini. Evropadagi hamkasblari bilan taqqoslanadigan, ammo ulardan farq qiladigan maxsus tushunishga erishdilar. Tokio universiteti olimlari XIX asr oxirida yapon o'simliklari biologiyasiga kashshof bo'lishdi.

Ular G'arb botanika usullaridan foydalanganlar, ammo taksonomiyada ma'lum darajada farqlanishni maqsad qilganlar va ingliz tilidagi nashrlar orqali xalqaro qonuniylikka erishdilar.[11-14]

Bundan ko'rinib turibdiki, o'qituvchi faqat ta'lim berish bilan cheklanib qolmay, bolaning har tomonlama rivojlanishiga tasir etadi. Yaponiya rivojlangan davlatlar ichida o'qituvchining maoshi davlat rahbarlari orasida ham yuqori bo'lgan yagona davlat. Majburiy ta'lim muhiti. Ta'limning bu pog'onasi 6 yoshdan 15 yoshgacha bo'lgan bolalarni o'z ichiga oladi. Muhtoj oilalarning bolalariga moddiy yordam ko'rsatiladi. Yuqori o'rta maktab 10-11-12-sinflarni o'z ichiga oladi, bunday maktablarning kunduzgi, sirtqi, kechki bo'limlari mavjud. Yuqori bosqich o'rta maktablarda butun o'quv jarayonida o'quvchilar 80 ta sinov topshirishadi. O'quvchilar majburiy asosiy fanlardan tashqari o'z xohishlariga ko'ra ingliz tili, texnik ta'lim va maxsus sinovlarga jalb etiladi. E'tiborli yana bir tomoni – Yaponiyada faqat milliy an'analar bilan cheklanib qolmay jahondagi AQSH, Fransiya, Germaniya kabi taraqqiy etgan mamlakatlarning ilg'or pedagogik ish tajribalari ham ijodiy o'zlashtiril-gan. Bunday tajribalar Respublikamiz ta'lim tizimini yanada yuqori pog'onaga ko'tarishda qo'l kelishi shubhasiz.

Yaponiya ta'limidagi:

1. Bolani maktabga puxta tayyorlash
2. Kichkintoylar ta'lim va tarbiyasiga ota-onalar masuliyatini kuchaytirish;
3. O'quvchilarni nafosat jismoniy kamolotiga berilayotgan etibor;
4. O'qituvchi kadrlariga yuksak talabchanlik;
5. Yosh talantlar bilan olib borilayotgan izchil ishlar.

Amerika Qo'shma Shtatlari ta'lim tizimi:

Amerikada o'rta ta'lim 12 yil bo'lib boshlang'ich o'rta va quyi maktablarga bo'linadi. Aksariyat qismi davlat maktablaridan iborat va ularda o'quvchilarning 88 foizi o'qiydi. Ta'lim muassasalarini davlat va shahar buyudjetlari moliyalashtiradi, Qoshma shtatlarda yalpi ichki mahsulotning 7.5 foizi har yili ta'limga sarflanadi. 12 foiz o'quvchilar xususiy maktablarga boradi, ularning moddiy resurslari ota-onalar, turli mablag'lar va xayriya mablag'lari hisobidan shakllantiriladi. Mamalakatlarda ta'lim maskanlari raqamlarga ega emas, ammo ular hududlar boyicha yoki mashhur kishilar nomi bilan ataladi. Odatda har bir sinf xonasi televizor va kompyuterga ega. Kompyuter sinflari yuqori tezlikdagi internetga ulangan. Amerikada nusxa ko'chirish uskunalari juda ko'p joylashtirilgan. Chunki o'qituvchi tomonidan o'quvchilarga deyarli barcha vazifalar bosma shaklda beriladi.

Amerikada botanika fanini o'qitish bo'yicha bir qancha olimlarni misol keltirishimiz mumkin.

1800-yillarda Amerikada o'qituvchilar, botaniklar va botanika ixlosmandlari ikkita maqsadni amalga oshirishga intilishganida botanika darsliklari katta biznes bo'ldi:

1) botanikani ommaga o'rgatish va 2) botanikani professional fanga aylantirish.

Kollejlar va universitetlar sonining ko'payishi bilan AQShda botanika dasturlari o'sdi (Sundberg, 2012). 1847 yilda Asa Grey botanika bo'yicha birinchi oylik kursni o'qidi, bu oliy o'quv botanika laboratoriyalari va magistratura dasturlarining asoschisi bo'ldi (Sundberg, 2012). Sandbergning ushbu mamlakatda botanika ta'limining rivojlanishi haqidagi maqolasi fan doirasidagi turli falsafalarning, shuningdek, biologiya ta'limidagi turli falsafalarning kelib chiqishiga oydinlik kiritadi.

Keyin botanika va zoologiya fanlarini o'qitish uslubini o'zgartiruvchi yangi o'quv dasturini ishlab chiqish haqida ko'p gapirildi. Bundan tashqari Amerikada Biologiya fani va uning turlarini rivojlanish bo'yicha bir qancha olimlar ilmiy tadqiqod ishlarni olib borgan

Amerikada ta'limni haddan ziyod demokratlashuvi talabalar bilimining puxtaligini tekshirish va nazorat qilishda qiyinchiliklar tug'diradi. Shu sababli boy moddiy baza va tajribaga ega bo'lgan davlatda butunlay savodsiz bo'lgan bolalar ham topiladi. AQSH da ta'lim tizimining maqbul tomonlarining ijobiy qo'llanishi muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi vazirlar Mahkamasi huzuridagi talim sifatini nazorat qilish ta'lim inspeksiyasi tashkil qilinganiga endigina 2 yildan oshdi. Otgan davr mobaynida inspeksiyaga yuklatilgan vazifalar bajarish bo'yicha ilg'or xorijiy

tajribalarni o'rganish va ularni yurtimiz ta'lim sifatini baholash ishlarini joriy etish bo'yicha maqsadli ishlar olib borilmoqda. Biz ayni damda chet el pedagogikasidagi ilg'or jihatlarini o'zashtirish, yangi-yangi o'quv predmetlarini ta'lim tarkibiga kiritish bilan jahondagi eng ilg'or pedagogikalarinig biriga aylantirish.

Ayni damda AQSH pedagogikasidagi:

1. Bolani o'z kuchi, imkoniyatiga ishonch ruhiyatida tarbiyalash.
2. O'quvchinig eng kichik shaxsiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish uchun kurash
3. Bolani kamsitmaslik, insoniylik qadriyatlarini va g'ururini yerga urmaslik
4. O'quvchini ilk davridanoq kasbga yo'naltirish
5. Vataniga faxr va iftixor ruhi bilan tarbiyalash.

O'zbekiston 2021-yilda PISA va PIRLS xalqaro baholash tizimida ishtirok etishi rejalashtirilgan. Bu sinovga barcha tayyorgarlik ko'rishi kerak. Ya'ni bu yilgi 3-sinf o'quvchilarimiz 2021-yilda 4-sinf bo'ladi. Bu o'quvchilarni mazkur jarayonga tayyorlash uchun xalqaro baholash tizimida ishtirok etib kelayotgan rivojlangan davlatlarning xalqaro tajribalari bilan o'rtoqlashishga to'g'ri keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

SALIMOVA S. General structure of spinal animals features //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 3. – №. 3.

Ахмедова Г. У., Салимова С. Ф. Собственные имена в ономастике немецкого языка //Молодой ученый. – 2016. – №. 7. – С. 1139-1141.

SALIMOVA S. General structure of spinal animals features //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 3. – №. 3.

SALIMOVA S. Ta'lim natijalarini baholashga kompetentli yondashuv mohiyati //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 3. – №. 3.

Farhodovna S. S. Formation of professional skills of future biology teachers and development of its criteria //ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL. – 2021. – Т. 11. – №. 2. – С. 769-772.

Farhodovna S. S. IMPROVEMENT OF METHODOLOGICAL COMMUNICATION SYSTEM //Archive of Conferences. – 2020. – Т. 4. – №. 4. – С. 77-78.

SALIMOVA S. FORMATION OF PROFESSIONAL SKILLS OF FUTURE BIOLOGY TEACHERS AND DEVELOPMENT OF ITS CRITERIA: FORMATION OF PROFESSIONAL SKILLS OF FUTURE BIOLOGY TEACHERS AND DEVELOPMENT OF ITS CRITERIA //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2020. – Т. 10. – №. 9.

SALIMOVA S. Method of improving self-study works of students in biology by means of informational resources //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2020. – Т. 2. – №. 2.

SALIMOVA S. General structure of spinal animals features //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 3. – №. 3.

SALIMOVA S. General structure of spinal animals features //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 3. – №. 3.

SALIMOVA S. Ta'lim natijalarini baholashga kompetentli yondashuv mohiyati //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 3. – №. 3.

SALIMOVA S. Method of improving self-study works of students in biology by means of informational resources //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2020. – Т. 2. – №. 2.

Salimova S. IMPROVING THE METHODOLOGICAL TRAINING AND RESEARCH ACTIVITIES OF FUTURE BIOLOGY TEACHERS //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. – 2019. – Т. 7. – №. 12.

Salimova S.F. Improving the professional competence of future biology teachers //Archive of Conferences. – 2021. – С. 69-71.

“Ona tili va oqish savodxonligi”

Sayitova Mahfuza Sharifovna

Buxoro viloyati Romitan tumani

23-IDUM boshlang'ich sinf o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6508396>

Annotatsiya: Hozirda mamlakatimizda ona tilini rivojlantirishga katta e'tibor qaratilib, maktablarda, ta'lim muassasalarida ona tilini o'qitishda turli innovatsion va pedagogik texnologiyalardan foydalanish ustuvorlik kasb etmoqda. Shunday qilib, ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda ona tili darslari savod o'rgatish davrida o'qitishning maqsad va vazifalari haqida yoritib berilgan.

Kalit sozlar: savod, mashqlar, talaffuz, savodxonlik, tayyorlov davri, talim.

Mustaqillik tufayli O'zbekiston Respublikamizda har bir kishining savodxon bo'lishiga alohida e'tibor berilmoqda. O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A.Karimov kelajak avlodning savodxon, yuksak ma'naviyat egasi bo'lib yetishishlari uchun g'amxo'rlik qilmoqdalar. Yurtboshimiz tomonidan yangi o'quv yilida 1-sinfga qadam qo'ygan jajji o'quvchilarga darslik va o'quv qurollarining sovg'a qilinishi buning isbotidir. Savod o'rgatish davrida o'qitishning maqsad va vazifalari o'quvchilarning boshlang'ich sinfda ona tili ta'limi bo'yicha egallaydigan bilim, ko'nikma va malakalari, ularga qo'yiladigan talablar davlat

hujjati bo'lgan o'quv dasturida belgilab berilgan. Shuningdek, savod o'rgatish dasturida ham savod o'rgatish jarayoni va uning vazifalari aniq ko'rsatilgan. Dasturga ko'ra 1-sinfga kelgan bolalarning savodini chiqarish elementar o'qish va yozishga o'rgatishdan boshlanadi. Ular boshlang'ich sinf davomida sidirg'a o'qish va savodli yozish kabi adabiy til me'yorlarini egallaydilar. Mamlakatimizda yosh avlodning ma'naviyatini yuksaltirish, milliy adabiyotimiz va san'atimizni yanada rivojlantirish, yoshlarni milliy qadriyatlarimizga hurmat ruhida tarbiyalash, ijodkorlarning mehnatini munosib ragbatlantirish, ayniqsa, navqiron avlodda kitobga mehr uygotish, ularning mutolaa madaniyatini yuksaltirish davlatimizning doimiy diqqat e'tiborida. Insonning dunyoqarashini kengaytirishda, mustaqil fikrlashda, hayot sinovlariga bardosh berishda, oz kelajagini ozi qurishida badiiy adabiyotning o'rni beqiyosdir. Respublika ta'lim markazi tomonidan jamoatchilik muhokamasiga tavsiya etilgan Milliy o'quv dasturda ona tilini o'qitish, zamon talablariga mos usullarda, dunyo mamlakatlari ta'lim andozalariga muvofiq tarzda tashkil etish masalasiga katta e'tibor qaratilgan.

Savod o'rgatish jarayonida —Alifbe darsligi universal qo'llanma sifatida foydalaniladi. Darslikda berilgan kichik hajmli barcha janrdagi asarlar rasm, tasvir bilan berilgan. Chunki, maktabgacha ta'lim muassasalaridan ta'lim dargohiga ilk dars jarayonlarida o'quvchining yosh xususiyati hisobga olingan. Dars davomida o'rganilgan yoki sinfdan tashqari mashg'ulotda o'zi o'qigan asar voqealarining sodir bo'lgan o'rnini tasvirlash va faslini belgilash bilan bog'liq bo'ladi. Atrofdagi dov-daraxtlar, tabiat hodisalari, kishilar mehnati ham yil fasliga bog'liq. Buning uchun, avvalo, matn mazmunida voqealar rivoji va tabiat manzaralarning aks etgan-etmaganligini aniqlash zarur. Bordi-yu, faslga ishora qiluvchi fikrlar

bo‘lmasa, o‘quvchi o‘zi istagan faslni tanlab olib, tasvir elementlarini qo‘shishi mumkin. Uslubiy adabiyotlarda va o‘quv qo‘llanmalarida tasvir va tasviriy insholar haqida bir qator ma‘lumot berilgan. Tasvir – voqea-hodisalar, tabiat, qahramonlar va personajlarning tashqi ko‘rinishini bayon qilish usuli. Unda syujet chizig‘i bo‘lmaydi, qahramonlar qatnashmaydi. Balki shu harakatni chekkadan turib kuzatuvchi tasvirlaydi. O‘quvchi matn mazmunini birdaniga tasvirlay olmaydi. Tasvirlashdan ko‘ra ko‘proq matn qayta hikoya qilishga moyilroq bo‘ladi. Ularda bunday ko‘nikmalarni hosil qilish uchun tasvir elementlari yuzasidan bir qator mashqlar bajarishga to‘g‘ri keladi. Ular personajlar va kishilarning tashqi ko‘rinishi, tabiat tasviri, ya‘ni voqea-hodisa bo‘lgan joyning bayoni va bevosita voqea-hodisalar o‘zining tasviri berilgan o‘rinlarni topish, tahlil qilishga o‘rgatiladi.

O‘quvchilar tasvir uchun ishlatilgan so‘zlarni tahlil qilishga, ular ishtrokida gap tuzish orqali asta-sekin yuqoridagi tushunchalarni egallashga tayyor bo‘la boradi. Kitobda berilgan rasmlarda ma‘lum bir matn voqealari va tabiat tasvirlanadi. Matn tasvirlashga o‘rgatish uchun dastlabki ishlarni kitobda berilgan rasmlar bilan ushbu rasmlarga mos keluvchi o‘rinlarni o‘qish va ularni taqqoslashdan boshlash mumkin. O‘quvchilar matn o‘zlashtirib olishlari, tasavvur qilishlari uchun rasmlarning ahamiyati juda kata. Chunki ular ba‘zi o‘rinlarda eshitganlaridan ko‘ra ko‘rganlarini ko‘proq esda saqlab qoladilar. Hali avtomatik o‘qish ko‘nikmasiga ega bo‘lmaganliklari uchun ham bu davrda rasmlar matnlarning o‘rni beqiyosdir. Kitoblarda berilgan rasmlardan tashqari, har bir hikoya, ertaklar yoki ilmiy- ommabop asarlarni o‘rgatish jarayonida ham rasmlardan foydalanish o‘quvchilarning nutqiy faoliyatini shakllantirishga katta

ahamiyatga ega. Chuki, boshlang'ich sinf o'quvchilari ko'proq eshitganlaridan ko'ra ko'rganlarini eslab qoladilar, ular haqida fikr-mulohazalar bildirish, yangi hikoyalar yaratish ya'ni fantaziya qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Rasmlar– o'quvchilarni ijodkorlikka, hozirjavoblikka, eng muhimi mustaqil fikrlovchi komil inson bo'lib ulg'ayishlarida muhim vosita hisoblanadi. Rasmlar ko'proq tabiat fonida beriladi. Bu hol mavzuni syujet voqealarining sodir bo'lgan o'rni bilan birgalikda o'zlashtirib olish imkonini beradi. Alifbe darsligidagi matnlarga tanlangan tasvirlar ham turli mavzularga bo'lib, ularga uchun texnik vositalardan foydalanib, syujetga mos multifil'm namoyishi, bayram sayllari haqida videoroliklar, ertaklar, avdiolarni eshittrish ham o'quvchilarda mustaqil tasviriy va nutqiy qobiliyatlarini o'sishiga yordam beradi. Demak, rasmlar – boshlang'ich sinf darslarida matnning mazmunini o'zlashtirib olishga samarali ta'sir ko'rsatadi. O'quvchilarning mustaqil fikrlash, turli muammoli vaziyatlarda ijobiy xulosa chiqarish, o'z-o'zini tarbiyalsh hamda kreativ qobiliyatlarini shakllantiradi.

Ona tili – nutq, o'qish va yozish sohasidagi ko'nikma va malakalar o'quvchilar o'quv mehnatining zaruriy sharti va vositasi hisoblanadi. Bola o'qish ko'nikmalarini egallash bilan birinchi navbatda, o'z ona tilini o'rganishi zarur. Chunki ona tili bilimdonlikning, aql-idrokning kalitidir. Ona tili boshqa fanlarni o'qitish vositasi hamdir, jamiyat tarixi ham, tabiiy fanlar ham ona tili yordamida o'rganiladi. Demak, ona tili bolaning umumiy kamol topishida ham, bilim va mehnatga havasini uyg'otishda ham alohida rol o'ynaydi. Til muhim tarbiya vositasidir. Badiiy adabiyotlarni, gazeta, jurnallarni o'qigan bola o'zida eng yaxshi xislatlarni tarbiyalab boradi. Muomala madaniyatini egallaydi. Ona tili boshlang'ich sinfdan asosiy o'rinni egallar ekan, har bir o'quvchida ona tiliga

qiziqish va muhabbatni tarbiyalash zarur. Boshlang'ich sinflarda ona tili mashg'ulotlari turi va mazmuni quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. O'qish, yozuv, grammatik materialni o'rganish, kuzatishlar hamda o'quvchilarning ijtimoiy faoliyatlari bilan bog'liq holda ularning og'zaki va yozma nutqini o'stirish.
2. Birinchi sinfga kelgan bolalarga savod o'rgatish, ya'ni ularni elementar o'qish va yozishga o'rgatish, bu kamchiliklarni malakaga aylantirish.
3. Adabiy til normalarini, ya'ni imloviy va punktuasiyasi savodli yozuvni, orfoepik to'g'ri talaffuzni o'rganish nutq va uslubiy elementlarni egallash.
4. Grammatika, fonetika, leksikadan nazariy materiallarni o'rganish, tildan ilmiy tushunchalarni shakllantirish.
5. O'quvchilarni o'qish va grammatika darslari orqali badiiy, ilmiy-ommabop va boshqa adabiyotlar namunasi bilan tanishtirish, ularda adabiy asarni idrok etish ko'nikmasini hosil qilish.

Bu vazifalarning hammasini boshlang'ich sinflarda ona tili fani hal etadi va boshlang'ich sinflar ona tili dasturida aks etadi. Dastur davlat hujjati bo'lib, unda o'quv fanining mazmuni va hajmini shuningdek, shu fandan bilim, ko'nikma va malakalar darajasiga qo'yilgan asosiy talablarni belgilaydigan bo'ladi.

Dastur talablarini o'qituvchi va o'quvchilar bajarishlari shart, uni kengaytirish va qisqartirishga yo'l qo'yilmaydi. Boshlang'ich sinflarning ona tili dasturi ikki qismdan iborat:

1. Uqtirish xati. 2. Asosiy qismi.

Uqtirish xatida ona tili fanining tutgan o'rni, uning vazifalari ko'rsatilib, metodik yo'l-yo'riqlar beriladi. Dasturning asosiy qismi 3 bo'lim, u har bir sinfda o'quvchilar o'zlashtirishi lozim bo'lgan bilim va ko'nikmalar hajmi ko'rsatilgan. Dasturning bo'limlari: "Savod o'rgatish va nutq o'stirish", "O'qish va nutq o'stirish", "Grammatika, imlo va nutq o'stirish"dan iborat. Har bir bo'lim bir necha qismlardan iborat. Masalan, "O'qish va nutq o'stirish" bo'limi, "Sinfda o'qish" va "Sinfdan tashqari o'qish"ni; sinfda o'qish o'z navbatida "O'qish mashg'ulotlarini", "Matn ustida ishlash" qismlarini o'z ichiga oladi va hokazo. Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki "til - millat ko'zgusi". Shunday ekan til qonuniyatlarini to'liq anglab yetishlik har bir inson uchun muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" 2018-yil 8-dekabrda 997-sonli qarori.
2. PISA 2012 Assessment and Analytical Framework (mathematics, reading,

ILM – FAN TA'LIMDA INNOVATSION YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA YECHIMLAR

info@bestarticle.uz

<https://sites.google.com/view/imxu/>

BEST ARTICLE
RESPUBLIKA ILMIY –
ONLAYN
KONFERENSIYASI
2022

science, problem solving and financial literacy.

3. “PISA-2018 Kompyuter format xalqaro tadqiqot vositalari”: To‘plam –

“Axborot-tahlil markazi” AQ. Astana. 2016-126 bet.

4. <http://www.tdi.uz/uzTa'lim> sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi

Tergov jarayonida psixotexnik vosinalarning qo'llash afzaliklari

SH.SH.Qahramonov

IIV Akademysi 3-kurs ko'rsanti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6517931>

Ko'pgina psixologlar intuitiv tarzda ijodiy vazifani hal qilishni befarq yoki bilmasdan o'tkazishni inkor etmaydi. (To'g'ri. Oddiy ortiq behush ko'proq ko'lami (Boshlang'ich tuyg'ular, Sozlamalar). Sodir beixtiyor jarayonlar sohasida, shaxsning ongli hayoti davomida haqida hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadi, balki ongsiz ko'ra, bu sezgi ongli paytda taxmin qilish.

Intuitiv yechim muayyan sharoitlarda namoyon bo'ladi.

1.Tergovchining tergov izolyatori (tergov faoliyati) bilan bog'liq holati mavjud bo'lganda.

Bu holat ikkita sohada parallel ravishda ifodalanadi: hissiy va aqliy. Tergovchi tergov paytida (hissiy sohada) bir oz hayajonga tushadi. U muammoni hal qilishga qaratilgan yuritish jarayoni (fikrlash sohasi) orqali, hokimiyatning izdan chiqqanligi sababli bu quvg'inni bartaraf etishga intiladi. Bunda bexushlik mahsuloti duch kelgan vaziyatda (ya'ni, bir maslahatchi holat paydo bo'lganida) va to'g'ri versiyani ilgari surish uchun keyingi yo'nalishni o'ziga xosligini belgilaydigan tergovchining qidiruv faoliyati.

Tegishli qaror qabul qilish uchun eng qulay sharoitlar tergovchining ish bo'yicha barcha mumkin bo'lgan variantlarni ko'rib chiqqani paytgacha paydo bo'lgan, lekin qidiruv bosimi o'chib ketgan bosqichga yetib bormagan. Bu erda asosiy maqsad - maqsadga muvofiqlik va qat'iyatlilik, mehnatga bo'lgan ehtiros.

2. "Ko'rinib turibdiki, ishning to'g'ridan-to'g'ri mahsuloti kontseptsiyadagi tarkibni qanchalik to'yingan bo'lsa, mavzuga qiziqish qanchalik ko'p bo'lsa, muammoni hal etishning imkoni yo'q".

Tergovchi ijodkorligi nuqtai nazaridan bu quyidagilarni anglatadi: intuitiv yechim tergovchining muammosini hal etishning kalitini ob'ektiv ravishda o'z ichiga olgan ongsiz mahsulot bilan duch keladigan harakatning bevosita maqsadi kamroq mazmunli.

3. Muammoni hal etishning muvaffaqiyati, bu so'rovni bajarish usulini avtomatlashtirish darajasiga bog'liq bo'lib, bu usul kamroq avtomatlashtirilgan bo'lsa, vazifa qanchalik yaxshi bo'lsa, shuncha yaxshi bo'ldi.

Intuitiv yechimga o'ta olmaydigan narsa odatiy holga tushishi mumkin.

Intellektual sezgi paydo bo'lishi uchun yana bir shart - muammoni dastlab soddalashtirish.

Tashqi tomondan, intuitiv jarayon juda tez davom etmoqda, uning individual bosqichlari birlamchi bosqichdan ikkinchisiga o'tishni ajratib ko'rsatishning iloji yo'q, aniqroq tahlil qilinmagan bo'lsa, unda uzluksiz oqimdagi bir bilimga aylanadi.

Военная психология / Под ред. А. Г. Малакова. – М., 1999. – С. 82.

2 Асямов С. В., Пулатов Ю. С. Ички ишлар идоралари ходимларининг касбий-психологик тренинги. –Т., 2002. –Б.39.

Sezuvchanlikdan bilinishdan tortib to tushunishga o'tishning psixologik jarayoni o'ziga xos tarzda sodir bo'ladi. Agar sezgi ong sohasida bo'ladigan bo'lsa, mavzuning mazmuni undan yashirilgan hissiy muhit (yoqimli, kulgili va h.k.) his qiladi. His-tuyg'ularning ma'nosini aniq maqsad bilan izlash natijasida sezgi ong sohasida paydo bo'ladi.

Lekin ba'zida mavzu o'z xohish-irodasi bilan ushbu hissiyotni yo'q qiladi. Natijada, o'tish jarayoni pasayishi mumkin, ya'ni. (masalan, kuchli kuchli gipnoz bilan) yuzaga kelishi mumkin.

Shu sababli, bir vaqtning o'zida ob'ektiv bilimlarga ega bo'lgan o'z-o'zini kuzatish, o'z-o'zini bilish mahorati tergovchilar uchun katta ahamiyatga ega.

ijodiy fikrlash bir qismi sifatida sezgi, o'z ichiga oladi, lekin ongli, söylemsel fikrlash, taxmin dalillar tizimini rivojlantirish qobiliyati, haqqoniy asosi uning shakllanishi jarayonini tushuntirish va oxir-oqibat uning huquqini yoki noto'g'ri topish uchun, uni topish uchun taqazo etadi emas.

Tergov jarayonida sezgi asosiy maqsadi - bu gipotezani yaratishi. Bu isbotlash jarayonida muhim rol o'ynaydi, lekin bu jarayonning yakuniy natijalari nuqtai nazaridan protsessual qarorlar qabul qilish nuqtai nazaridan befarq qoladi. O'n disklar (0 dan 99 har bir) bilan xavfsiz shifr qulf - tergovchining formal mantiq nuqtai nazaridan, (tergov) murakkab jinoyatni fosh, u bir sevimli kibernetika

muammo taqqoslanishi mumkin murakkabligi bir poda bilan muammo hal. Ushbu muammoni "rasmiiy" tarzda hal qilish uchun milliardlab misollar talab etiladi. Biroq, agar disk zo'rlik bilan diskda qo'shilsa, uning ovozi to'g'ri diskda joylashganida eshitiladi, muammoni hal qilish uchun faqat taxminan 50 ta namuna talab etiladi.

Tergovchi o'rtacha odam eshitmaydigan qo'ng'iroqni "eshitish" imkoniyatiga ega. Nashr etilish va tanlovni tanlashning ushbu bosqichida intuitiv, majoziiy mentalitet unga xosdir. Tergovchidan kelib chiqadigan intuitiv taxminlar ishning holatlarini batafsil tergov qilishga olib keladigan bo'lsa, ularni rad etish oqilona bo'lmaydi. Boshqa tomondan, sezgi sezuvchanlik jarayonidir va uning xulosalari tabiatda ehtimollikdir.

Huquqni muhofaza qilish muammolarini psixologik o'rganish tarixi yuzlab yillar mobaynida yuz berdi. Sud jarayoni va "Sud psixologiyasi" unvoni bilan boshlandi. Bu holat 1970-yillarga qadar, huquqiiy psixologiya fanining rasman ro'yxatdan o'tkazilguniga qadar davom etdi.

Nom o'zgarishi, qonun ustuvorligi va huquq va tartibni mustahkamlashning psixologik muammolari jinoyatlarni tergov qilish bilan chegaralanmagan degan tushuncha tubidagi o'zgarishlarga olib keldi. Yangi yondashuvga to'g'ri kelib, huquqni muhofaza qilish organlarida yuzaga kelgan va an'anaviiy nuqtai nazardan tashqariga chiqadigan psixologik tadqiqotlarning haqiqiiy holatini majbur qildi. huquqni muhofaza qilish organlari, professional deformatsiiyalari va xodimlarning psixologik tayyorlash bilan ishlash, qonun ustuvorligini mustahkamlash, aholining huquqiiy ta'lim, psixologik muammolarni o'rganish boshlandi, psixologik jinoyat sabablari va ularning oldini olish, huquq-tartibot va operatsion tergov faoliyatida

boshqarish, tuzatish hukm va qamoqdan ozod ijtimoiy reabilitatsiya huquqiy va psixologik tadqiqotlarni kengaytirish tendentsiyasi davom ettirildi qonun ustuvorligi va qonun ustuvorligini mustahkamlashda jamiyatning tobora ortib borayotgan ehtiyojiga va bu ishda kompleks yondoshishga nisbatan 80-yillarda birlashishi.

Huquqni muhofaza qilish organlarining barcha psixologik muammolarini hal qilishning dolzarbligi 1990 yillarda, ayniqsa, huquqiy davlatni yaratish vazifasi jamiyatimizni yangilash vazifasi deb e'lon qilingan va jinoyatchilikning keskin o'sishi, chinakam jamoatchilik muammosiga aylanib borayotgani alohida ahamiyatga ega bo'ldi. Huquqshunoslikning talablariga javob beradigan, huquqiy psixologiyaning ilmiy-tadqiqot muammolariga keng javob beradigan, shubhasiz, amaliy qiziqishning natijalari to'plangan. Biroq, bularning barchasi huquqiy psixologiyadagi nashrlarda, keng o'quvchilar auditoriyasi va huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari uchun etarli darajada yoritilmagan.

Bizning marta psixologik fan muhim rivojlanish bilan tavsiflanadi, inson faoliyatining barcha sohalariga kirib, uning kirib, psixologik, iqtisodiy va madaniy rivojlanish muammolarini hal etishdagi ma'lumotlar, shuningdek, bunday yaratish professiogram huquqiy kasb sifatida huquqni muhofaza qilish organlari va mansabdor shaxslar, faoliyatini takomillashtirish masalalari foydalanish. Ushbu masalalarni chuqur o'rganish talab etiladi psixologik tahlil qilish asosiy psixologik hodisalarni, jarayonlarni, davlatlarni huquqiy sohadagi (ehtiyotlar, motivlar, maqsadlar, temperament, munosabat, ijtimoiy yo'naltirilganlik va boshqa o'ziga xos xususiyatlar) o'rganish asosida shaxsiyat va huquqiy faoliyat.

Advokatning psixologik madaniyati yuridik shaxslarning barcha xodimlari psixologik bilimlar rivojlangan tizimiga, shuningdek, yuqori aloqa madaniyatini ta'minlaydigan mahorat va texnikaga ega bo'lishini nazarda tutadi. Psixologik madaniyat huquqiy faoliyat samaradorligini oshiradi, uning insonparvarligini oshirishga hissa qo'shadi.

Huquqiy psixologiyani o'rganish bu intizomga oid ilmiy va uslubiy adabiyotlarning etishmasligi bilan katta to'sqinlik qiladi. Ushbu ishni ochish uchun quyidagi maqsadlar qo'yiladi:

huquqiy psixologiyani psixologiya fanining bir bo'lagi sifatida ko'rib chiqishi;

huquqiy psixologiya mavzusini, usullarini, vazifalarini va tizimini ochish;

Psixologiya - odamlarning aqliy faoliyatining qonunlari va mexanizmlarini o'rganadigan fan. Ilm-fanning "psixologiyasi" yunoncha so'zlardan: "ruh" (ruh), "logos" (ta'lim berish), ya'ni qalb bilimidir, insonning ichki, öznel dunyosi haqida. "Psixologiya" atamasi XVI asr oxirida nemis o'quvchisi Goklenius tomonidan taklif qilingan.

Uzoq vaqt davomida psixologiya falsafaning ajralmas qismi sifatida rivojlangan va faqat o'n to'qqizinchi asrning o'rtalarida u mustaqil fan sifatida paydo bo'lgan. Bu psixologiya asta-sekin ilm-fanni ilm-fanga aylantirayotganligi tufayli amalga oshdi, tajribaviy psixologiya endi juda murakkab va keng qamrovli intizom tizimi.

Psixologik faoliyatning umumiy shakllarini o'rganadigan umumiy psixologiya bilan bir qatorda, tez rivojlanayotgan xususiy, amaliy psixologiya sohalari ham mavjud. Shunday qilib, muayyan turdagi faoliyat bilan shug'ullanadigan

odamlarning ruhi qonunlari va mexanizmlarini o'rganadigan amaliy sanoatda bo'lgan guruhlar quyidagilardir: mehnatning psixologiyasi va nisbatan mustaqil bo'limlari - muhandislik, aviatsiya va kosmik psixologiya; ilm-fan psixologiyasi; pedagogik, harbiy, huquqiy psixologiya va boshqalar.

Tekshiruv, tergov, prokuratura va sud organlari oldida doimo keng fikr, huquqiy madaniyat, maxsus bilim va hayot tajribasi talab qiladigan, shuningdek, yuridik psixologiyani yaxshi biladigan bir qator savollar tug'iladi. Insonlarning murakkab munosabatlarini, ularning tajribalarini va harakatlarini to'g'ri tushunish uchun, jinoiy ishlarda aks ettirilgan murakkab vaziyatlarda aqliy hayot qonunlarini bilish kerak.

Huquq psixologiyasi ilmiy bilimlarning turli sohalarini o'z ichiga oladi, amaliy fanlardir va teng ravishda psixologiya va yurisprudentsiyaga tegishli. Huquq me'yorlari bilan tartibga solingan jamoatchilik bilan aloqalar sohasida odamlarning aqliy faoliyati huquqiy jihatdan tartibga solish sohasida inson faoliyatining o'ziga xosligi sababli o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'ladi. Psixologiya nafaqat intellektual bilimlarni bilish, balki uning boshqaruvini ham ta'minlaydigan yagona fandır. Jamiyatning rivojlanishi bilan uning qiymati tobora ortib boradi.

Psixologiyaga murojaat qilish zaruriyati, uning usullari va yutuqlari amaliy muammolarni hal etishga psixologiya bilan yaqindan bog'liq yoki u bilan yaqindan bog'liq ma'lum bir ilmni kiritganda kelib chiqadi. Bu joy pedagogika, tibbiyot va huquq sohasida faoliyat olib boradi. Amaliy faoliyat, qoida tariqasida, muayyan shaxslarning muayyan harakatlarida amalga oshiriladi va bu qanday amalga oshirilganligi, ularning psixologik xususiyatlariga bog'liq. Faqat amaliy muammolarni hal qilish zarurati ijtimoiy tadqiqotlar bilan chegarada ijtimoiy,

etnik, tarixiy va boshqa psixologiya sohalarining paydo bo'lishiga va rivojlanishiga olib keldi. Biroq, bu tabiatning hayotida va rivojlanishida, uning namoyon bo'lishining ijtimoiy jihatlariga murojaat qilishdagi roli tushunarli bo'lishi mumkin. Albatta, inson biologiyasi (anatomiya, fiziologiya, antropologiya) o'rganish ajralmas psixologiya va tabiiy fanlar bilan chegaradosh, ruhiy fiziologiya, Nöropsikolojinin, psychophysics va boshqa fanlar tadqiqot bilan bog'liq. - Ilmiy ma'lumotlarning butun tizimi psixologik bilimlardan foydalanish zarurligini anglatadi, fanning turli sohaları bilan bog'langan bo'ladi. Psixologiya ijtimoiy fanlar va tabiat, biologiya va tarix, tibbiyot va pedagogika, boshqaruv va huquqni birlashtiradi va boshqalar. Bu ilmiy bilim tizimidagi o'rnini belgilaydi.

Huquq psixologiyasining nazariy asoslari umumiy psixologiya bo'lib, uning kontseptual va kategorik apparatlari, umumiy aql-idrok bilimlari va insoniy aqliy faoliyat qonunlari qo'llaniladi.

Bu sohada ishlaydigan ko'pgina huquqshunos olimlar, psixologlar, agar inson psixologiyasining asosiy fani sifatida psixologiya umumiy ma'noda insonning aqliy faoliyatining eng keng tarqalgan shakllarini tadqiq qilsa, u holda huquqiy psixologiya inson psixikasining bir xil qonunlarini, turli xil aqliy

hodisalarni o'rganadi, ammo umuman emas, balki turli xil huquqiy munosabatlar sohasida (jinoyat huquqi, fuqarolik huquqi va hokazo) huquqiy munosabatlar yoki ba'zan "ba'zan haq" tizimida aytilganidek.

Ilm-fanning zamonaviy rivojlanishi, bir tomondan, ilmiy bilimlarni farqlash orqali, boshqa tomondan ayrim tarmoqlarning boshqa tarmoqlarga integratsiyalashuvi va o'zaro aloqasi bilan tavsiflanadi. Bu jarayon bir-biridan ilm-fan bilan ajralib turadigan ilmiy bilimlarning yangi tarmoqlarini yaratishga olib keladi.

Shu nuqtai nazardan psixologik va huquqiy bilimlar orasidagi bog'liqlik bo'lgan huquqiy psixologiya kabi fanni tanlash tabiiy hodisadir.

Huquq psixologiyasi psixologiya va huquqshunoslikni o'z ichiga olgan amaliy fanlardir. Sud protsessi va huquqiy faoliyat bilan bog'liq shaxslarning aqliy zonasi tabiatan turli xil ijtimoiy va huquqiy funktsiyalarni bajarish bilan bog'liq bo'lgan bir qator psixologik xususiyatlarga ega. Huquqiy munosabatlar orbitasida ishtirok etadigan shaxslarning aqliy faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari va huquqiy psixologiyani o'rganish uchun mo'ljallangan.

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA’LIMI VAZIRLIGI
NAVOIY VILOYAT XALQ TA’LIMI BOSHQARMASI**

Navbahor tuman xalq ta'limi bo'limiga qarashli

10-umumiy o'rta ta'limi maktabi

Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi

Shodiyeva Maysara Olimqulovnaning

**“Matematika fanida “Uzum shodasi “ va “Do'stinga
ishonaman” nomli didaktik o'yinlaridan foydalanishning**

samarali jihatlari “ mavzusida

TAYYORLAGAN

(2-sinf matematika fani misolida)

METODIK TAVSIYASI

NAVOIY-2021

Metodik tavsiyada yangi chop etilgan 2-sinf matematika darsligidagi mantiqiy va fiklashga undovchi masala, boshqotirmalar oson va qulay usullarda yechib berilgan. Bu boshlang'ich sinf o'qituvchilarga tavsiya sifatida ishlab chiqildi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablari "Boshlang'ich ta'lim" o'qituvchilari uchun yaratilgan ushbu metodik tavsiya ana shu muhim, dolzarb jarayonni o'rganish sohasida olib borilayotgan ishlarga kichik hissa qo'shish maqsadida yaratildi.

Tuzuvchi: Shodiyeva Maysara- 10-umumiy o'rta ta'lim maktabi
boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Taqrizchilar: - tuman boshlang'ich ta'lim metodisti: Sh.
Raxmatova

10-umumiy o'rta ta'lim maktabi O'TIBDO'

Kirish

Biz uchun dolzarbligi va ahamiyatini hech qachon yo'qotmaydigan masala bu-farzandlarimizni mustaqil fikrli,zamonaviy bilim va kasb-hunarni egallagan, mustahkam hayotiy pozitsiyaga ega chinakkam vatanparvarlar insonlar etib tarbiyalash vazifasidir.

Shavkat Mirziyoyev

Mustaqillik yillarida ta'lim tizimida tub islohotlar amalga oshirildi, fanlarning mazmun-mohiyati qayta ko'rib chiqildi va takomillashtirildi. Boshlang'ich ta'limning asosiy maqsadlaridan biri har tomonlama yetuk, barkamol - ma'naviy, aqliy, jismoniy rivojlangan shaxs tarbiyasini amalga oshirish, og'zaki va yozma nutqi savodli, keng tafakkurli shaxslarni kamol toptirishdan iboratdir. Biz o'qituvchilarning vazifamiz o'quvchilarning ahil guruhlarini, aniq maqsadga yo'naltirilgani jamoani tashkil qila olish va ularni ta'lim-tarbiyali shaxslar, kelajagi buyuk davlatniig haqiqiy egalari, komil insonlar etib voyaga yetkazishdir.

Boshlang'ich ta'lim - bu har bir bolaning hayotida chuqur iz qoldiruvchi ta'lim turidan biri bo'lib, ta'limning bu bosqichida pedagog o'qituvchilarga katta mas'uliyat yuklatiladi. Ya'ni boshlang'ich sinf

o'quvchilarining kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish metodikasi hali maxsus o'rganishni talab etmoqda.

Buyuk O'zbekistonimizning kelgusi taraqqiyoti, buyuk istiqboli ko'p jihatdan yosh avlod ta'lim- tarbiyasiga, farzandlarimizning yetuk insonlar bo'lib ulg'ayishi esa, albatta, o'qituvchilarimizga, ularning pedagogik mahorati va salohiyatiga bog'liq.

Yosh avlodni barkamol inson etib tarbiyalash jamiyatimiz oldida turgan dolzarb masalalardan biridir.

Bu oily maqsadga ustozlarimiz, yuksak ma'naviyati, kasbiga fidoyiligi, izlanuvchanligi, o'quvchilar qalbiga ezgu insoniy fazilatlarni singdirish orqali erishayaptilar.

Ma'lumki, boshlang'ich ta'lim uzliksiz ta'lim tizimining murakkab, o'ziga xos shu bilan birga, mustaqil va majburiy, tarkibiy qismi hisoblanadi. Shunday ekan har bir o'qituvchi qo'l ostidagi jajji bolajonlarimizning ongi, shuuriga yetkazishi lozim bo'lgan bilimni qanday qilib singdirishi uning mahoratiga bog'liq.

Yangiliklarni ta'lim jarayoniga olib kirish va joriy etish bugungi boshlang'ich sinf o'qituvchisining asosiy vazifasidir. Demak, har bir o'qituvchi izlanishi, bugungi kun talablari asosida o'zini o'zi tarbiyalashi, o'z ustida tinmay ishlashi, zamonaviy pedagogik va axborot

-kommunikatsiya texnologiyalarini o'zlashtirishi va ta'lim jarayonida qo'llay olishi kerak.

O'qituvchi izlanishi va ijodkor bo'lishi kerak.

Matematika darslarida didaktik o'yinlar o'quvchini faollashtiradi, uning mantiqiy fikrlash va mustaqil holda misol va masalalar yechishga yo'naltiradi. Turli xildagi didaktik o'yinlarining rang-barangligini boshqa fanlardan olgan bilimlarini matematika darslariga bog'lash orqali o'quvchilarning fikrlash doirasini rivojlantirishda "Baliq ovi", "Zinamazin", "Kim chaqqon" didaktik o'yinlar o'quvchiga mustaqil fikrlashga juda katta yordam beradi. Shu o'yinlar qatori "Uzum shodasi" va "Do'stinga ishonaman" o'yini ham darslarda foydalanish jarayonida o'quvchilarni fikrlashiga, zukkoligiga, topshiriqlarni tez va oson tushunishlari uchun yordam beradi. Quyida mana shu usullar bo'yicha misollar bajarilishi haqida tushunchalar berib o'tamiz.

Boshlang'ich sinflarning matematika darslari o'z mohiyati, maqsad va vazifalariga ko'ra ta'lim tizimida alohida o'rin tutadi. Negaki uning zaminida savodxonlik va axloqiy-ta'limiy- tarbiya asoslari turadi. Shuning uchun ham boshqa fanlar ta'limini matematika ta'limisiz tasavvur qilib bo'lmaydi.

O'qituvchi bilan o'quvchilarning hamkorligi o'qituvchining o'quvchilarga ko'rsatadigan yordamidan boshlanadi. U asta-sekin faollashib o'quv harakatlariga aylanadi. Natijada, o'qituvchi bilan o'quvchilar munosabati hamkorlik pozitsiyasiga o'sib o'tadi.

Maktab yoshidagi ayniqsa boshlang'ich sinfdagi bolalar uchun matematik didaktik o'yinlarning asosiy vazifalari :son va miqdordagi g'oyalarni shakllantirish, kattaligi va shakl, vaqt va makonda orientatsiyani rivojlantirishga qaratilgan. Boshqacha qilib aytganda bolalar raqamlar bilan tanishadilar va geometrik kattaliklar, shakllar hamda arifmetik amallar kabi tushunchalarni anglaydilar va o'rganadilar.

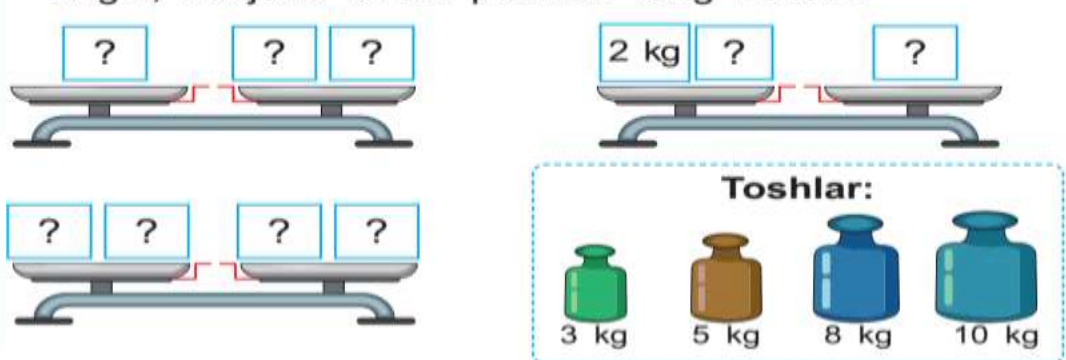
Matematika darslarida boshlang'ich sinflarda o'yinlar kamroq qo'llaniladi. Shunga qaramay, bu asrdagi o'yin texnologiyalari bilimlarni olish va mustahkamlashning eng samarali usuli hisoblaniladi.

Maktab o'quvchilarining matematika bo'yicha didaktik o'yinlarning kartotekasi kam emas, faqat vazifalari biroz murakkablashadi. Misol uchun "100 ichidagi sonlarni xonadan o'tib qo'shish usullari" mavzuni o'rganishda "Do'stinga ishonaman" nomli o'yin yordam beradi.

Biz bolalarni yoshligidan boshlab, nima yaxshi-yu-nima yomon tushunchasini o'rgatamiz. Do'stlik bu muqaddas tushuncha har qanday vaziyatda, har qanday sharoitda ham kishi o'z do'stiga ishonishi, yordam berishi lozimligini tushuntirib o'tamiz. Ushbu didaktik o'yin orqali o'quvchilarni do'stlik tushunchasiga sodiq qolishga, o'z do'stiga ishonishi unga suyanchiq bo'lishiga zamin hozirlaydi. Bu o'yinni faqat matematika darsida emas, balki o'qish, ona tili va boshqa darslarda ham foydalansa bo'ladi.

Bu o'yinda masalan quyidagi misollar orqali tushuntib o'tamiz:

20 Berilgan og'irlikdagi toshlarni shunday joylashtiringki, natijada tarozi pallalari teng bo'lsin.

189-
bet

Yechish:

1) $8 = 5 + 3$

2) $8 + 5 = 10 + 3$

3) $2 \text{ kg} + 3 \text{ kg} = 5 \text{ kg}$

$8=8$

$13=13$

$5\text{kg}=5\text{kg}$

189-bet

17 Bitta olma va bitta nokning birgalikdagi og'irligi 2 ta olma og'irligidan 100 g ortiq. Olma og'irimi yoki nok? Qancha og'ir?

+ 100 g

Ikkala tomondan 1 tadan olmalarni teng deb olamiz va chiqarib tashlaymiz.

+ 100 g =

Javob: Nok olmadan 100 gramm og'ir

4. Hisoblamasdan taqqoslaymiz.

$$76 + 4 \square 76 + 2$$

$$56 - 6 \square 56 + 6$$

$$4 + 5 \square 9 - 2$$

$$90 + 9 \square 99 - 6$$

Berilgan har qanday misol va masalalar o'quvchilar tomonidan mustaqil holda fikrlab bajaradilar. So'ng ularni partadosh o'rtoqlariga ya'ni do'stlariga berib, ularni daftarlari bilan almashadilar. Ular do'stlarini daftarlari tomonidan mustaqil holda tekshiradilar.

Bu usul orqali o'quvchilar rastgo'ylikka, erkin fikrlashga, mas'ulliyat bilan yondoshishga o'rganadilar. Bunday o'quvchilar kelajakda qaror qabul qilishda, o'zgalarga yordam qo'lini cho'zishga, kishilarga ishonishlarida qiynalmaydilar.

Bu didaktik o'yinni dars jarayonida guruh bo'lib ishlansa ham, yakka tartibda ishlansa ham yaxshi natija beradi.

Faqatgina o'yin qoidasini o'quvchilarga, ishtirokchilarga to'g'ri tushuntirish kerak xolos. O'yin yaxshi samara beradi.

Ta'limiy o'yinlarning yana bir jihati shuki, u bolada ikki miya yarim sharlarining bir vaqtning o'zida ishlashini ta'minlaydi. Miyadagi bunday faollik berilgan axbarotni bir vaqtning o'zida qabul qiladi, esda

saqlaydi uni qayta tahrirlab berilgan savolga tez va aniq javob berishni ta'minlaydi.

Shularni inobatga olgan zamonaviy o'qituvchilardan har bir darsni didaktik o'yinlar asosida tashkil etish talab etiladi. Shuning natijasida kun davomida bolada charchoq, toliqish kuzatilmaydi.

O'quv-bilim jarayonida yuqori samaradorlikka erishish boladan o'qishga bo'gan motivatsiyani to'g'ri yo'naltirilganligiga bog'liq. Didaktik o'yinlar aynan motivatsiyani bera oladi. Ta'lim jarayoni alohida jarayon sifatida ko'rib uni bolaning asosiy faoliyati bo'lmish o'yin faoliyatidan ajratib quyish esa bolani qafasga solib qo'yish bilan barabor.

O'yin faoliyati g'olib yoki mag'lub tushunchalardan iborat bo'lib dars jarayonida qo'llanilganda bola g'olib bo'lish uchun kurashadi va anashu kurash natijasida berilgan axborotni diqqat bilan tinglab bilimlarni osongina egallab oladi. Bir vaqtning o'zida bu bilimlarni hayotda qo'llab ko'radi.

Misol tariqasida "Uzum shodasi" o'yinida bola 100 ichidagi sonlarni xonadan o'tib qo'shishni yaxshi o'rgangan bo'lishi va diqqatini ishga solgan holda ishtirok etishi kerak bo'ladi.

Bu didaktik o'yinlar asosida tashkil qilingan darslarda integratsiya ya'ni fanlar aro bog'lanish yaqqol ko'zga tashlanadi. Matematika darsida "Uzum shodasi" didaktik o'yining misol qilib oladigan bo'lsak matematika darsini bir vaqtning o'zida ona tili, tabiiy fanlar bilan bog'lash mumkin.

Bu didaktik o'yini: Berilgan misollarni to'g'ri va aniq yechish xatolar ustida ishlay olish qobiliyatlarini aniqlashga xizmat qiladi.

Bunda uzum shodasini bir yangi yoki o'tgan mavzu deb hisolay olsak,uzum donalarida misollar, sonlar yoki ona tili darsida harflar, so'zlar, yoki gaplar berilgan bo'lishi mumkin.

“Uzum shodasi” didaktik o'yini guruh yoki yakka holda bajarish orqali o'tkazish mumkin. Bunda matematika darsi nuqtai nazaridan kelib chiqadigan bo'lsak 1ta uzum shodasiga misollar berilgan bo'lishi mumkin, ikkinchisida esa berilgan misollarni natijarasi ya'ni yechimlari berilishi ham mumkin. Bu faoliyatni guruhlar o'rtasida musobaqa holda tashkil qilsa ham bo'ladi.

“Uzum shodasi” didaktik o'yinini yana 2-turi doskada uzum shodasi chiziladi, uzum donalarida misollar yozilib o'quvchilarga tarqatiladi, qaysi o'quvchi misolni javobini og'zaki to'g'ri aytsa, shu o'quvchi uzum shodasiga donalarini ilib quyadi qaysi guruh tez uzum shodasini to'liq tashkil etsa shu guruh o'quvchilari g'olib bo'ladi.

O'yin natijasida o'quvchilar chaqqonlik, epcillik , zukkolik, topqirlik, hozirjavoblik, ahillik, guruh bo'lib ishlash malakalari shakllanadi.

Bu o'yin orqali bolaning his-tuyg'usiga ta'sir etib, unda o'qishga ijobiy munosabat va qiziqish , xislatini tarkib toptiradi. Bolalar o'yinda zo'r mamnuniyat bilan ishtirok etadilar. O'yin boshlanishini sabrsizlik

bilan kutadilar, ularning ongida beixtiyor ertangi o'quv kunining quvonchli manzarasi gavdalanadi.

Har bir didaktik o'yinida ko'pchilik bolalar yoki butun sinf o'quvchilari ishtirok etadi. Masalan, yuqorida keltirilgan "Do'stinga ishonaman", "Uzum shodasi" misol bo'la oladi.

Bundan tashqari, o'yin jarayonida hatto bolalardan ba'zi birlari ishtirok etmasa ham, ular o'yin imo-ishoralari bilan qatnashadilar.

Ular o'rtoqlarini berilgan topshiriqlarini qanchalik to'g'ri- noto'g'ri yechayotganlarini kuzatib boradilar. Bu esa o'qituvchiga o'quvchi faoliyatiga individual munosabatda bo'lish imkonini beradi.

Tajribada shuni ko'rsatadiki, didaktik o'yinlar hamjihat va intizomlikni tarbiyalashga yordam beradi, chunki har bir o'yin g'alaba qozonishga intilish bilan bog'liq bo'lib, o'yin shartlari va qoidalariga qat'iy va izchil rioya qilishni talab etadi.

"Do'stinga ishonaman", "Uzum shodasi" didaktik o'yinlari jarayonida bolalarda uyushqoqlik, vaqtni iloji boricha tejay bilish xislatlari tarbiyalanadi.

Statistical analysis of power losses in 35-110 kv overhead transmissions lines

1.Tovboyev Akram

2.Togayev Islom

3.Raximova Shahrizoda

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6517511>

- 1.Candidate of Technical Sciences. Navoi State University of Mining and Technology,
- 2.Assistant of «Electrical power engineering» Department. Navoi State University of Mining and Technology.
3. Student of Navoi State University of Mining and Technology 6a-20 Electric Power Group.

Annotation. In recent years, our country has undergone radical changes aimed at developing the economy and improving the living standards of the population. Free economic zones, technoparks and clusters are being established in various regions of the country. At the same time, more attention is paid to the protection of the environment and environmental sustainability than ever before. Such rapid growth in all spheres of society and state life, first of all, leads to an increase in the demand for electricity.

Key words: Electricity, power, thermal power plants, waste, electricity tariffs.

Loss of electricity in the networks reduces losses during long-distance transmission.High voltage is associated with a variety of losses.The crown destarge near high voltage wires is accompanied by unusual noise and noise.The bending often causes corrosion of the wires. [1,2]

One of the main indicators of the efficiency and economic efficiency of electric networks is the loss of electricity in the technical design and operation of electrical equipment and devices. Constant failure to supply power to operating processes and power lines results in excessive electricity losses. This is due to the current load of network elements.

Network elements load:

$$I = \frac{\sqrt{P^2 + (Q + \Delta Q)^2}}{\sqrt{3} U}$$

When delivering electricity to consumers, it must be uninterrupted, reliable and qualitative. But lately this process is not enough at present, measures are being developed to minimize the possible solution to this problem. Operation of the mains is mainly taken into account for active and reactive power losses and losses in the grid.

Network power loss:

$$\Delta P_{\pi} = \frac{P^2 + Q^2}{U_H^2} * R$$

Network reactive power supply:

$$\Delta Q_{\pi} = \frac{P^2 + Q^2}{U_H^2} * X$$

Energy loss:

$$\Delta A_{\text{л}} = \Delta P_{\text{л}} * \tau$$

Where τ is the maximum annual working time of consumers.

Basically, it is possible to reduce wastage by doing the following sequence of work.

The power grid is the basis of the system approach, which includes evaluating the effects of reactive power losses and providing efficient, quality, and uninterrupted power supply:

To give a mathematical explanation of existing power (Active and reactive) parameters of a transmission line;

Development of statistical methodology for structural analysis of power and energy losses;

Reduce the impact of reactive power loss measures on the feasibility and feasibility of their implementation (Transmission lines)

In order to insure reliable operation of the power grid, our main goal in reducing waste is to analyse the losses associated with the emergence of the crown line in our contour, as well as to develop up-to-date universal recommendations for reducing power losses for each crown.

Reduction of flexible and active capacities will have a direct impact on consumers operating modes. If there is stability, then energy losses will be reduced, and electricity consumption and transport costs will also decrease. It is necessary to

analyze the state of electrical circuits to determine the sources of wastage in the reactive energy.

By configuration, and structure. Subsequent assessments are made under each system. The effect of the power losses on the transmission lines in the subsystems isolated by the electricity network configuration is evaluated.

Energy losses, both naturally and in terms of production, distribution and consumption, are not the same as those used for energy consumption. Because their costs are included in higher costs and annual maintenance costs.

Any technical measures to reduce losses are costly. Losses are always lowered, and vice versa, with smaller funds available. It is possible to know all the measures to reduce losses to 2 groups. Organizational and technical. Organizational arrangements do not require overtime, or over-budgeting.

Organizational measures include:

1. Increase voltage depending on available tools and devices.
2. Extension of service life and improvement of power supply equipment repair.
3. Matching annual and daily load schedules with the same power consumption and so on.

Technical measures require large additional costs. To calculate loss reduction, these measures are summarized as follows.

II. RESULTS AND DISCUSSIONS.

1. Switching the network to high rated voltage:

2. Using wires with cross-sectional surfaces.

3. Redlacement overloaded transformers.

4. Installation of compensation devices.

5. Technicsl measures to reduce losses.

It is advisable to be based on the relevant economic calculations. [1,3] To determine the cause of electrical losses, a sample of control measurements and monthly calculations of power meters over a period of 4 to 6 years.

Technical losses are, in turn, divided into reactive losses and losses in power lines. Later, no other indicators of reactive energy loss are required. At the same time, the structural analysis of energy losses takes into account the strength of the lines this affects the energy lost along the line.

Structural analysis is performed in the following sequence. [5]

1. The ratio of technical losses to uninterrupted over supply to the network is determined by the nominal voltage classes.
2. It analyzes the proportion of jet losses in transmission lines.
3. The dynamics of loading and contingent constant losses are studied.
4. Factors for loading of reactive power coefficients and power transformers are analyzed.
5. The sources and causes of loss of electricite are indentified.

An overview of the methodology proposed for the structural analyses of reactive losses is given in an example used in the electronic mode analysis.

Dynamics of power supply technical losses is necessary to evaluate the effectiveness of the mitigation measures this should be determinant for each class of nominal voltage.

Analysis shows that if electricity losses do not change over 5 years, the transmission system does not solve the problem of leakage, or the measures taken are ineffective.

Technical losses of electricity are higher in 10 kv networks, and analysis of the schematic state of the network confirms the results it is therefore advisable to review these networks for further analysis.

Dynamics of technical reactive losses and the ratio of reactive energy transmitted through the network allows estimation of the accuracy of reactive energy. If technical losses of reactive energy are associated with reactive energy transmitted through the network, then reallocate the economic part can be argued, otherwise a large metrological component of losses will be present.

Special to protect the power line from damage devices are used. Lightning ropes to protect them, lightning reflectors, tubular dischargers, and earthing devices. Substations are the main link in the power grid system. Depending on their location in the electricity system, the city, district electricity also as a branch substation or an industrial enterprise substation referred to. The district substation mainly consumes energy from the district power grid and energy to industry,

agriculture and other consumers provides. The primary voltage of district substations is 220, 110 kV the secondary voltage will be 35, 20, 10 or 6 kV.

Power dissipation load on any element of the electrical network depends on its nature and its change during the construction process. It does not change operating with load, P for a period of time in with active power dissipation. The wasted energy is determined as follows:

(W ((Pt

III. CONCLUSION

We can conclude that in some substations, an active energy loss can be reduced to 16,8% with a reactive energy loss of up to 20%. Based on the results of the study, we can draw the following conclusions.

Loss of active energy has a significant impact on the efficiency and reliability of the power grid, and their overlapping levels lead to a decrease in the profits of the electrical network.

A method of analyzing the circuits in the case of the current state of the electrical network, which allows to determine the influence of thousands of reactive energy losses, has been proposed.

He has developed a statistical method for the structural analysis of reactive power losses in the operating conditions of the data used to identify energy losses.

This method allows us to identify used losses and identify their high values and causes.

Active energy loss reduction is also reflected in the distribution coefficients.

REFERENCES

Atullaev A O 2013 Issledovanie pomex elektromagnitnyx datchikov rasxoda s koltsevymi kanalami Materials of the international scientific-technical conference "Modern technologies in mining and metallurgical industry" (Navoi).

Ibodulaev M., Tovbaev A.N., Baranova M., Grishina I., Analysis of autoparametric oscillations in three-phase electroferromagnetic circuits // MIP: Engineering-2020 IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering 862(2020) 062041 IOP Publishing doi:10.1088/1757-899X/862/6/062041/.

Ibadullaev, M., Tovbaev, A.N., Research of Ferropesonance Oscillations at the Frequency of Subharmonics in Three-Phase Non-Linear Electric Circuits and Systems// Rudenko International Conference on Methodological Problems in Reliability Study of Large Energy Systems, RSES 2020; Kazan; Russian Federation; 21-26 September 2020. Scopus: E3S Web of Conferences Volume 216, 14 December 2020.

**STUDY OF THE APPLICATION OF NEURAL NETWORKS FOR
DETECTION OF LOW-INTENSE DDoS ATTACKS OF THE
APPLICATION LEVEL**

Kuchkarova Muazzam Zuxriddinovna

Tojiyev Farxod Baxtiyor ugli

students

Tashkent University of Information Technologies

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6473599>

Abstract. The article discusses the experience of using artificial neural networks to detect low-intensity (low power) distributed computer denial-of-service attacks implemented at the application level. The features of popular computer denial-of-service attacks, in particular RUDY, SlowLoris and variations of HTTP-flood, are considered. The relevance of attacks imitating the actions of legitimate users on web portals is noted. It is shown that the use of traditional means of detecting and countering large-scale cyber-attacks to denial of service is inefficient or economically unprofitable. Recommendations are given to reduce the level of false positives. Various scenarios of low-intensity distributed computer attacks are considered. A hybrid neural network is proposed to detect distributed computer denial of service attacks. Conceptual models of the event source component and the delay generation component have been developed. A method and a general technique for detecting low-intensity computer denial-of-service attacks has been developed. An experimental study on the use of neural network approaches is presented.

Keywords: attack detection; low intensity attack; DDoS attack; perceptron, self-organizing map; network security; pattern recognition; low power attack.

Introduction. Currently, the protection of web resources of information networks from distributed denial of service attacks (DDoS attacks) is the most problematic among most cyberspace security tasks [1, 2]. According to a number of sources related to the security of Internet resources, in recent years there has been a constant increase in the number of DDoS attacks and losses from them [3-7]. There are two aspects that are new in this statistics: - Internet resources of small and medium size have become the targets of DDoS attacks more often; - low-power

DDoS attacks, otherwise called low-intensity DDoS attacks, become tools of influence. The consequence of the first point is that it is economically inexpedient for the victim of an attack to use the means of providers to detect and prevent attacks. These tools were originally designed to deal with high power attacks that fill the bandwidth of the communication channel and use large botnets. On the other hand, high power botnets are not used to carry out low-intensity attacks, and their implementation is not accompanied by the appearance of noticeable anomalies in the use of the communication channel bandwidth [1]. The traffic resulting from such an attack may not differ at all from a normal session with a victim resource, since botnet clients use techniques to imitate the behavior of legitimate users.

Low Power DDOS Attack Scenarios

Typical representatives of the considered class of DoS attacks are RUDY, SlowLoris attacks and variations of HTTP flood. A RUDY type attack consists in endlessly submitting a WEB form to an application (Fig. 1). To do this, the attacker sends a POST request to a specific URI with content of a small size - in the limit of 1 byte. This is followed by a transmission delay for a time less than the time-out waiting for the end of the connection (time-out) in the TCP protocol. As a result, the application threads that are busy processing POST request data hang for the time needed by the attacker.

The SlowLoris attack consists of sending unfinished HTTP requests to occupy the application stack and keep connections open (Figure 2). The WEB server quickly reaches its maximum stack capacity and becomes unavailable for new legitimate user connections.

Rice. 1 - RUDY Attack Scenario

Rice. 2 - SlowLoris Attack Scenario

There are two types of basic HTTP flood types - GET and POST. GET HTTP flood consists in sending a large number of GET requests that initiate the download of large amounts of data from the attacked web server (Fig. 3). This leads to the depletion of the hardware resources of the server. During a POST HTTP flood, the attacker sends a large amount of data to the website forms, masquerading as legitimate data submission by users (Fig. 4). Using different query parameters

avoids script detection and blocking by protections based on static traffic signatures. The considered attack scenarios are characterized by the following features: - generation of periodic low-volume traffic.

HTTP-flood continues to be the most popular scenario, however, as mentioned above, this type of attack is evolving towards imitating the actions of legitimate users on the site.

References

Markov A.S., Tsirlov V.L. Rukovodyashchie ukazaniya po kiberbezopasnosti v kontekste ISO 27032, Voprosy kiberbezopasnosti. 2014, No 1 (2), pp. 28-35.

Pal'chevskij E.V., Halikov A.R. Primenenie nejronnoj seti v zashchite ot DDOS-atak, V sbornike: Innovacii v nauke i praktike. Sbornik statej po materialam I mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii. 2017, pp. 37-42

Tarix darslarida tarixiy empatiya usuli

Muzaffarova Dilyayra Najimovna

Qashqadaryo viloyati Kasbi tuman

43- maktab tarix fani o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6465084>

Annotatsiya: Tarix fani ta'limning barcha bosqichlarida o'z o'rniga ega bo'lgan mustaqil ijtimoiy fan sifatida barkamol avlodni tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Ushbu maqolada milliy va xorijiy adabiyotlarni tahlil etish orqali tarixiy ta'limni qanday qilib yanada samarali tashkil qilish mumkinligini muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: samarali o'qitish, tarixni o'qitish, tarixni samarali o'qitish, tarixiy empatiya.

Mustaqillik yillarida O'zbekiston tarixini xolisona o'rganish, o'zbek xalqining qadimiy va boy tarixiga haqqoniy baho berish ustuvor vazifaga aylandi. O'zbek xalqining hayoti va taqdiriga keskin burilish yasagan mustaqillik soyasida ilm-fan, xususan milliy o'zlik va ma'naviy yuksalish asosi bo'lgan tarix fani ham o'ziga xos rivojlandi. O'zbekiston tarixini xolisona yoritishda O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Sh. M. Mirziyoyevning "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz" asarida aytilganidek, "... jahondagi ilg'or tajribalarni chuqur o'rganish amalda joriy etishni oldimizda turgan keng ko'lamli vazifalarni amalga oshirishning muhim shartlaridan biri, deb hisoblaymiz" .

Empatiya yunoncha - "ehtiros", "azob", "tuyg'u", boshqa odamning hozirgi hissiy holati bilan ongli hamdardlik ma'nosini bildiradi. Tarixiy empatiya esa tarixiy hodisalar va tarixiy shaxslar hayotini o'zida his etish demakdir. Tarixiy empatiyani shakllantirish usullaridan biri tarixiy hodisalarni hikoyasi hisoblanadi. Rus tadqiqotchilari asarlarida hikoya usulidan darslarida samarali foydalanish haqida so'z boradi. Ular orasida P. V. Goran , A.A Vagin, P. S. Leibengrublar alohida qayd etiladi. Hikoya orqali bolalarda empatiya shakllanishiga hissa qo'shish uchun A. A Vagin tomonidan aytilganidrek turli xil maxsus vositalardan foydalanish talab etiladi. Tarixiy hodisalarni jonlantirish orqali tarixiy mavzu yanada ishonchli bo'lishiga erishiladi va o'rganilayotgan tarixiy hodisalarning o'ziga xosligini yaxshiroq ochib berishga imkon beradi. Tarixiy bilimlarni tushunish va o'tmishni anglash uchun dalillarni o'rganish va ko'zdan kechirish talab etiladi. Ammo tarixni tashkil etuvchi elementlar nafaqat ular haqida balki, o'tmish voqealari, bugungi

kunda ma'lum bo'lgan tajrabilar majmuasi hamdir. Ba'zi tadqiqotchilar tarixiy tafakkur jarayonlaridan foydalangan holda tarixni o'qitish amaliyotlari ko'plab tarixiy muammolar va mavzularni tushunishda muhim hissa qo'shishini ta'kidlaydilar.

Bugunig zamonaviy ta'lim holati ta'lim tushunchasini qayta ko'rib chiqish va aniqlashtirishni, shaxsga yo'naltirilgan pedagogikaning toifalari va tamoyillarini tahlil qilish jarayoniga kirishni talab qiladi. Pedagogik ongning yangi modeli asta-sekin o'qituvchining ta'lim oluvchiga bevosita ta'sir etish amaliyotidan voz kechadi va ta'lim oluvchining o'z rivojlanish imkoniyatlarini ta'minlash uchun barcha pedagogik makonning tuzilishini yanada samarali tashkil etishga imkon beradi. Shunday qilib, har bir o'qituvchi o'z darslarini qiziqarli va mazmunli bo'lishga intiladi, bu esa ta'lim oluvchininglarning mavzuga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Xususan, tarix darslarida faktlarni assimilyatsiya qilish emas, balki turli davrlarning qadriyatlarini rivojlantirish, o'tmish odamining o'rniga o'zini qo'yish, uning fikrlarini, harakatlarini tushunish qobiliyati orqali shaxsni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratiladi. Bularning barchasi tarixiy empatiya yordamida amalga oshirilishi mumkin. Tarix darslarida badiiy adabiyot namunalaridan foydalanish ham tarixiy haqiqatni aniqlashtirishga, o'tmishning yorqin tasvirlarini yaratishga yordam beradi. Bundan tashqari, tarixiy voqealarni hikoya qilishda turli xil namoyishlarni qo'llash samrali hisoblanadi. Misol uchun, moddiy madaniyat obektlarining tasviriy ko'rinishlari, o'qitishning texnik(audio-vizual) vositalari shular jumlasidandir.

Bularning barchasi o'quvchilarga tarixiy davrning muhitini tasavvur qilish, o'zini o'tmishda tarixiy hodisalar ichida his qilish tuyg'usini boshdan kechirish imkonini

beradi. Tarixiy empatiya shakllanishining yana bir usuli, bu shaxsiyatdir. Ta'lim oluvchining qalbida taqdir, harakatlar, hayot sharoitlari, tarixiy shaxsning faoliyati haqida tasavvur taixiy shaxsning holati va faoliyatini ijtimoiy hayotdagi odatiy hodisa sifatida tushunishga imkon beradi

Tarixiy empatiya shakllantirish quyidagi vazifalarni o'z ichiga oladi:

Xayoliy sayohat. Tarix darsi jarayonida o'tmish kishisini ko'rishimiz mumkin bo'lgan narsani tasvirlash talab etiladi. Misol uchun: "Men XVIII asrdagi Qo'qon xonligiga boraman va...", "...keling, feodal qal'asiga kiraylik..." singari kirish so'zlari yordamida ta'lim oluvchilarni o'rganilayotgan tarixiy davrga boshlab borish va tarixiy sayohat uyushtirish tarixiy empatiya shakllantirish usullaridan biri hisoblanadi. Bunday vazifalarning ijobiy tomoni shundaki, ta'lim oluvchilar tarixiy tafsilotlarga e'tibor berishadi .

Xayoliy intervyu. Bir talaba tarixiy shaxsga aylanadi, qolgan ta'lim oluvchilar unga savollar beradi. Beriladigan savollar tarixiy qahramon hayoti va faoliyatiga oid bo'lishi talab etiladi. Ushbu turdagi topshiriq oldingi vazifani bajarishga qodir bo'lgan dars ishtirokchilarini yaxshi tayyorgarligini talab qiladi.

Tugallanmagan jumla usuli – Tarixiy shaxsdan, masalan, Sohibqiron Amir Temurga tegishli bo'lgan iborani davom ettirish so'raladi. ("Biz kim mulki Turon..."). Shunday qilib har qanday tarixiy voqealarning tugashini taxmin qilish tajribasini amalga oshirish taklif qilinadi.

Tarix o'qituvchisining o'ziga xos vazifasi tarixiy tushunchalarni o'rgatish bilan birga uni kelajakga yetkazishni ta'minlashdir. Tarixni o'qitish samaradorligini ta'minlash uchun, tarix o'qituvchisidan ma'lum bilim darajasi va ba'zi o'qituvchilik

qobiliyatlariga ega bo'lishi, tarixiy voqealarni, faktlarni, odamlarni, jarayonlarni va o'ziga xoslikni tushunish va tushuntirish uchun transformatsiya, sharhlash, baholash, tahlil va sintez qobiliyatlari va ko'nikmalarga ega bo'lish talab etiladi. Tarix o'qitish jarayonida boshqa ijtimoiy fanlar bilan o'zaro bog'liqligidan kelib chiqib materiallar tayyorlash, masalan geografiya, fuqarolik bilimlari, diniy madaniyat va axloqshunoslik fanlaridagi ma'lumotlardan foydalanish talabalarga nafaqat mavzularni yaxshiroq o'rganishga yordam beradi, balki umuman ijtimoiy voqeliklarni idrok etish va real hayotni tushunish imkoniyatini beradi. Dars jarayonida tarixiy materiallar va manbalardan (tarixiy hujjatlar, tarixiy ashyolar, rasmlar, xaritalar) foydalanish juda muhim va foydalidir. Bundan tashqari, tarix darslarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va internetdan foydalanish o'quvchilarning aqliy rivojlanishiga hissa qo'shibgina qolmay, ularning tarixiy tafakkur va o'rganish darajalarini oshiradi.

Foydalanilgan adbiyotlar:

1. Toshev S. (2020). TARIX FANINI O'QITISHNDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR. Science and Education, 1(Special Issue), 6
2. Жуммагул Номозовна Абдурахманова, Саодат Абдурашидовна Тоштемирова.(2020). Инновацион технологиялар ва ахборот маданиятини шакллантириш педагогиканинг долзарб масалаларидан бири. Science and Education.1(7). 436-442
3. Ҳайдаров С. Педагог-ўқитувчиларда ахборот-коммуникация кўникмасини

**ILM – FAN TA'LIMDA INNOVATSION
YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA
YECHIMLAR**

info@bestarticle.uz

<https://sites.google.com/view/imxu/>

**BEST ARTICLE
RESPUBLIKA ILMIY –
ONLAYN
KONFERENSIYASI
2022**

шакллантириш асослари. "Science and Education" Scientific Journal Oktober
2020/Volume 1 Issue 7. Page 610-617.

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA'LIMI VAZIRLIGI
FARG'ONA VILOYATI FARG'ONA TUMANI XALQ TALIMI
BOSHQARMASI**

**“Texnologiya darslarida innovatsion texnologiya va metodlardan
samarali foydalanish”**

Uslubiy tavsiyanoma

ILM – FAN TA'LIMDA INNOVATSION
YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA
YECHIMLAR

info@bestarticle.uz

<https://sites.google.com/view/imxu/>

BEST ARTICLE
RESPUBLIKA ILMIY –
ONLAYN
KONFERENSIYASI
2022

Muallif : Qodirova Odinaxon Abdulakimovna - Fargʻona tumani 58- oʻrta maktab texnologiya fani oqituvchisi.Fargʻona 2022-yil

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6524144>

Annotatsiya: oʻquv tavsiyanomaning maqsadi- nazariy bilimlarni mustahkamlash ,dars jarayonida oʻqituvchini oʻz oldiga qoʻygan maqsadiga erishishiga koʻmaklashish . Malumki, yosh avlodga sifatli talim berish bugungi

kunning dolzarb vazifasiga aylandi. Dars jarayonini takomillashtirish, turli metodlardan foydalanish davr talabidir. Ushbu uslubiy tavsiyanoma barkamol avlodga talim –tarbiya berishda ulaga fanni chuqur organishga, kerativ fikrlashga o‘rgatib, texnologiya fanidan olgan bilim, ko‘nikma va malakalarini kundalik hayotda qo‘llay olishlari uchun vosita hisoblanadi.

Kalit so‘zlar : talim –tarbiya, metod, usul, texnologiya, faoliyat, darslik, bilim, ko‘nikma, pedagog, dars jarayoni, mashg‘ulot.

Kirish .

O‘zbekistonda ijtimoiy hayotning barcha sohalarida amalga oshirilayotgan islohotlarning maqsadi inson va uning manfaatlari va farovonligini tamlash hamda barkamol avlodni voyaga yetkazishga qaratilgandir. Xozirgi “Yangi O‘zbekiston barpo etish ostonasi davrida” barcha harakatlat yoshlarni bilimli, dono, manaviyatli barkamol shaxs etib tarbiyalashga asoslangan. Men ham yosh avlodga bilim berish bilan birga, mehnat orqali o‘quvchi shaxsni barkamol, manan shakllantirishga harakat qilib kelmoqdaman.

Texnologiya o‘quv predmeti o‘quvchilarga texnik ijodkorlikni, qobiliyatni, tafakkurni rivojlantirish, dars jarayonida amaliy orgatish orqali kasb-hunarga yonaltirishni yanada kuchaytirish, xalq hunarmandchiligi asosida elektronika, mexatronika, pazandachilik, tikuvchilik, to‘quvchilik kabi kasb-hunarga yollash boyicha o‘zlashtirgan bilim, ko‘nikma va malakalarini hayotda qo‘llay olish layoqatini shakllantirish ko‘zda tutilgan. Ushbu uslubiy tavsiya turli metodlardan foydalanib texnologiya darslarini olib boorish, o‘quvchilarga yangi mavzuni

tushuntirishda muhim vosita hisoblanadi. Darslarda har bir qo‘llanilgan metod o‘quvchiga darsni qiziqarli ,osonroq va qulay usulda o‘zlashtirishga yordam bera oladi.

“ Texnologiya darslarida innavatsion texnologiya va metodlardan samarali foydalanish “

“Mashg‘ulot ichida mashg‘ulot metodi ”

3-5-daqiqa davom etadigan mashg‘ulot o‘quvchilarda bunyodkorlik, izlanuvchanlik, e’tiborlilik va yaratuvchanlikni shakllantiradi .Bu metod dars davomida qo‘llaniladi.Metod orqali oqituvchi oquvchilarni tashqi muhitga e’tibor berishlari bilan birgalikda kerak bolmay ahamiyatsiz bolgan mahsulotlarni kerakli mahsulotlarga aylantirishni o‘rgatib boradi. O‘qituvchini ham, oquvchini ham yangilik yaratishga undaydi.“Mashgulot ichida mashgulot “ metodining afzallik tomonlari yurtimiz kelajagi bolgan yosh avlodni tadbirkorlikka yo`naltirish,ularga ekologik va estetik tarbiyani singdirish ,eng muhimi, tejamkorlik va bunyodkorlikni rivojlantirishdan iboratdir.Metod orqali tayyorlanadigan mahsulotlardan misollar keltiramiz.

2. “FIKRLARNING SHIDDATLI HUJUMI” METODI

Metodning mohiyati quyidagidan iborat:

— jamoa orasida muayyan topshiriqlarni bajarayotgan har bir o‘quvchining shaxsiy imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishga ko‘maklashish;

— o‘quvchilarda ma’lum jamoa tomonidan bildirilgan fikrga qarshi g‘oyani ilgari surish layoqatini yuzaga keltirishdan iborat.

“Fikrlarning shiddatli hujumi” metodidan foydalanishga asoslangan mashg‘ulot quyidagi bosqichlarda tashkil etiladi:

1-bosqich: Ruhiy jihatdan bir-biriga yaqin bo‘lgan o‘quvchilarni o‘zida birlashtirilgan hamda son jihatdan teng bo‘lgan kichik guruhlarni shakllantirish;

2-bosqich: Guruhlarga hal etish uchun topshirilgan vazifa yoki topshiriqlar mohiyatidan kelib chiqadigan maqsadlarni aniqlash;

3-bosqich: Guruhlar tomonidan muayyan g‘oyalarning ishlab chiqilishi (topshiriqlar hal etilishi);

4-bosqich: Topshiriqlarning yechimlarini muhokama etish, ularni to‘g‘ri hal etilganligiga ko‘ra turkumlarga ajratish;

5-bosqich: Topshiriqlarning yechimlarini qayta turkumlashtirish, ya’ni ularning to‘g‘riligi, yechimni topish uchun sarflangan vaqt, yechimlarning aniq va ravshan bayoni etilishi kabi mezonlar asosida baholash;

6-bosqich: Dastlabki bosqichlarda topshiriqlarning yechimlari yuzasidan bildirilgan muayyan tanqidiy mulohazalarni muhokama etish hamda ular borasida yagona xulosaga kelish.

Metodni qo‘llash jarayonida quyidagi holatlar yuzaga keladi:

- o'quvchilar tomonidan muayyan nazariy bilimlarning puxta o'zlashtirilishiga erishish;
- vaqtni iqtisod qilish;
- har bir o'quvchini faollikka undash;
- ularda erkin fikrlash layoqatini shakllantirish.

3. “YALPI FIKRIY HUJUM” METODI.

Metod o'quvchilar tomonidan yangi g'oyalarning o'rtaga tashlanishi uchun sharoit yaratib berishga xizmat qiladi. Har bir 5 yoki 6 nafar o'quvchilarni o'z ichiga olgan guruhlariga 15 daqiqa ichida ijobiy hal etilishi lozim bo'lgan turli xil topshiriq yoki ijodiy vazifalar belgilangan vaqt ichida ijobiy hal etilgach, bu haqida guruh a'zolaridan biri axdorot beradi.

Guruh tomonidan berilgan axborot (topshiriq yoki ijodiy vazifaning yechimi) o'qituvchi va boshqa guruhlar a'zolari tomonidan muhokama qilinadi va unga baho beriladi. Mashg'ulot yakunida o'qituvchi berilgan topshiriq yoki ijodiy vazifalarning yechimlari orasida eng yaxshi va o'ziga xos deb topilgan javoblarni e'lon qiladi. Mashg'ulot jarayonida guruhlar a'zolarining faoliyatlari ularning ishtiroklari darajasiga ko'ra baholab boriladi.

4. “KLASTER” METODI

Klaster (g'uncha, bog'lam) metodi pedagogik, didaktik strategiyaning muayyan shakli bo'lib, u o'quvchilarga ixtiyoriy muammolar xususida erkin, ochiq o'ylash va shaxsiy fikrlarni bema'lol bayon etish uchun sharoit yaratishga yordam

beradi. Mazkur metod turli xil g‘oyalar o‘rtasidagi aloqalar to‘g‘risida fikrlash imkoniyatini beruvchi tuzilmani aniqlashni talab etadi. “Klaster” metodi aniq ob‘ektga yo‘naltirilmagan fikrlash shakli sanaladi. Undan foydalanish inson miya faoliyatining ishlash tamoyili bilan bog‘liq ravishda amalga oshadi. Ushbu metod muayyan mavzuning o‘quvchilar tomonidan chuqur hamda puxta o‘zlashtirilguniga qadar fikrlash faoliyatining bir maromda bo‘lishini ta’minlashga xizmat qiladi.

“BILAMAN. BILISHNI XOHLAYMAN. BILIB OLDIM “ METODI

Ushbu metod o‘quvchilarga muayyan mavzular bo‘yicha bilimlari darajasini baholay olish imkonini beradi. Metodni qo‘llash jarayonida o‘quvchilar bilan guruhli yoki ommaviy ishlash mumkin. Guruh shaklida ishlashda mashg‘ulot yakunida har bir guruh tomonidan bajarilgan faoliyat tahlil etiladi. Guruhlarning faoliyatlari quyidagi ko‘rinishda tashkil etilishi mumkin:

1. Har bir guruh umumiy sxema asosida o‘qituvchi tomonidan berilgan topshiriqlarni bajaradi va mashg‘ulot yakunida guruhlarning munosabatlari loyiha bandlari bo‘yicha umumlashtiriladi;
2. Guruhlar umumiy sxemaning alohida bandlari bo‘yicha o‘qituvchi tomonidan berilgan topshiriqlarni bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

SH.M.Mirziyoyev “Milliy taraqqiyot yo‘limizni qatiyat bilan davom ettirib ,yangi bosqichga ko‘taramiz”

2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida .

O.A.Qo'ysinov ,V.N.Sattorov,H.S.Yakubova “Mehnat talimi o'qitish metodikasi ”

www.Ziyonet.uz.Ta`lim portali .

The role of songs to improve listening skills in teaching English

Jumayev Ashurali Eshkeldi ogli

Lecturer Department of Theoretical

Aspects of English Uzbek State

University of World Languages

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6461725>

Annotation: The article highlights vital roles songs and their lyrics to enhance listening skills in teaching English as a foreign language. Listening is an important

capability of social interactions, and it has been found that people receive new messages more efficiently via listening than reading. From four aspects of skill, listening is naturally considered as the primary skill in the acquisition of the native language.

Keywords: teaching, English, listening, skills, songs, lyrics, improvement, lessons.

Listening is an important medium of information gathering in our life. In addition, listening is the language activity that is used most frequently. That is fact that, a new-born baby will first listen to the voices and sounds in his or her environment in order to internalize linguistic input, before he or she speaks and learns to read and write. Listening is an important capability of social interactions, and it has been found that people receive new messages more efficiently via listening than reading. From four aspects of skill (listening, speaking, reading, and writing), listening is naturally considered as the primary skill in the acquisition of the native (first) language. Songs in general use simple conversational language with a lot of repetition. They can strongly activate the repetition mechanism of the language acquisition, which is just what many teachers look for in sample texts. This type of repetition presented in songs will activate the students to get a lot of pattern drills automatically without realizing it. I also concluded that songs offer a lot of practice for students to link the sounds of phrases or sentences naturally as they listen and sing, following the tape, so that they can improve their pronunciation and the use of natural reductions of English without noticing it. Songs facilitate the learning of a language in interesting and effective ways. Most of our students have access to this form of culture. Songs that touch upon social issues and cultural aspects are appropriate choices. By adopting a learner-centered

approach, students are able to participate, exploit and experience the meaning of the songs themselves. The interactive and reflective learning process will generate an abundance of language output from the students. Listening comprehension through songs can be developed based on the correct material selection and systematic and coherent lesson plans. To select the appropriate songs, it is necessary to consider learning purposes as well as the applicability and adaptability of the chosen texts. In order to do systematic lesson planning, we should pre-establish goals carefully stated for each lesson plan; design careful listening tasks from the simplest to the most complex; ask for an active, overt students' participation; and have a teaching not testing purpose when listening. Moreover, it is necessary to develop listening for gist, selective listening, and listening for predictions which are the relevant skills when developing listening comprehension. Songs as authentic material. According to Hornby, a song is a piece of music with words that is sung. Song is also a great language package that bundles culture, vocabulary, listening, grammar and a host of other language skills in just a few rhymes. Songs can also provide a relaxed lesson. They can also form the basis for many lessons. Ross says that the example of authentic listening materials is listening to song to learn more about well-known bands that sing in English. As we know wherever we are, songs always follow us at home, at school, at office, at cars, and so on. So, we can directly listen to the song and also interest to learn the value of language in it.

When designing lessons and teaching materials to further develop listening comprehension skills, students need to be motivated and stay motivated. This is best accomplished by determining the suitability of the listening material such as the

use of song as authentic material. The use of song stimulates and motivates students to comprehend the content of materials. The possibility of using songs in English as a foreign language class has been actively considering for the last two decades. It is considered because songs have many value of language. Orlova states that it is possible to suggest that among the methodological purposes with songs used in class, it is possible to rank the following: Practicing the rhythm, stress and the intonation patterns of the English language. Teaching vocabulary and grammar. Developing listening comprehension, writing skills, and speaking. For this last purpose, songs and mainly their lyrics are employe as a stimulus for class discussion. The use of song procedure There are various ways of using songs in the classroom. The level of the students, the interests and the age of the learners, the grammar point to be studied, and the song itself have determinant roles on the procedure. Apart from them, it mainly depends on the creativity of the teacher. Procedure of any listening activity can be done by activating prior knowledge, helping students organize their learning by thinking about their purposes for listening, and if speaking is also a goal of the classroom, using well-structured speaking tasks informed by research. And it is explained the following steps to focus on a listening practice:

a. Activating prior-knowledge

Prior knowledge is organized in schemata: abstract, generalized mental representations of our experience that are available to help us understand new experiences. The idea of prior knowledge is one part of the cognitive model of language processing. That model says that when people listen or read, they process the information they hear both top-down and bottom-up. Top-down means using

our prior knowledge and experiences. Bottom-up processing means using the information people have about sounds, word meanings, and discourse markers like first, then and after that to assemble their understanding of what they read or hear one step at a time.

b. While-listening

Having a purpose for listening helps us listen more effectively. For example, when listening to a weather report, if our purpose is to decide whether to wear a coat, we want to focus on the temperature. In the listening activities, teachers should explain students which the purpose of the activity is. Students could listen for the main idea, for details, and for making inferences. Therefore, students develop a sense of why they listen and which skill to use to listen better. Teachers can build skills by asking students to focus on their reason for listening each time they listen. This is a form of strategy training. The idea of knowing the purpose of listening is a very effective first strategy to teach because it helps students organize and reflect on their learning.

c. Post-listening

When teachers think of listening activities, they have a tendency to think of students listening to a recording and doing a task. Students overhear other people talk and then react to that conversation. Brown states that this sort of task is important because it allows teachers to isolate students' responses and thereby gauge the progress the students are making on listening skills. Teachers can use post-listening activities to check comprehension, evaluate listening skills and use of listening strategies, and extend the knowledge gained to other contexts. A post-

listening activity may relate to a pre-listening activity, such as predicting; may expand on the topic or the language of the listening text; or may transfer what has been learned to reading, speaking, or writing activities. Both teachers and students agree that use of songs has hardly a place in teaching English in primary schools.

At the same time, they emphasize that learning songs in English could play a significant role in vocabulary growth in the target language. They suggest that using songs in teaching practice could be a motivating factor for students in their learning experiences, but lack of materials in English and music courses and teachers' deficiencies in music education make using songs difficult in primary schools. Majority of the students and teachers who participated in this study stressed the importance of the contributions of music to vocabulary teaching. Although the students in the study are 4th and 5th graders, their ideas and comments on the current practices in ELT are meaningful and original. In addition, teachers emphasized that they had no facilities and devices such as VCD, DVD and printed materials in terms of using songs in teaching English. The series of activities that can be developed from the songs can offer a great deal of advantages in promoting the learning of English by stimulating students' interest and enhancing students' involvement. It is also important that language teachers should be creative and innovative in their teaching practices. Using songs in the classroom they can deviate occasionally from the routines and do something refreshing and different in the classroom. This does not require too much effort to find a song. This means students' participation in the lesson. In addition, several techniques can be incorporated into English language teaching with the songs used. Songs can

bring about communicative aspects of language teaching in our language classrooms. With songs successful and enthusiastic learning can be provided.

References:

1. Arevalo, E. R. (2010). The Use of Songs as a Tool to Work on Listening and Culture in EFL Classes. *Cuadernos de Lingüística Hispánica*, (15), 122-132.
2. Botirova, S. (2020). The Role of Artistic Psychology in the Metaphorical Harmony of Man And the Reality of Life. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 9(4), 16-20.
3. Djumanova, B., & Makhmudov, K. (2020). Roles of Teachers in Education of the 21st Century. *Science and Education*, 1(3), 554-557.
4. Hadian, M. (2015). The Use of Song Lyrics in Teaching Listening (A Case Study of Junior High School Grade 8 in Bandung). *Journal of English and Education*, 3(1), 98.
5. Ilhomov, Z. A., & Muxammadiev, L. G. (2020). Theoretical issues of history in Beruni's work "Monuments of ancient peoples". *International Journal of History*, 2(1), 35-36.

**THE STATE OF MAN-MADE WASTES IN THE METALLURGICAL
INDUSTRY AND THEIR STUDY AS A RAW MATERIAL OBJECT**

Vokhidov Bakhriddin Rakhmidinovich, PhD, associate professor,

Murtozayeva Mohinabonu, student

Utkirova Shakhzoda, student

Navoiy state mining institute, department of "Metallurgy".

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6467918>

Annotation: this article discusses the possibility of efficient use of man-made waste from mining ores, as well as the possibility of processing off-balance ore. Ore

samples were taken from some deposits in Navoi region, and the results of the analysis of hydrometallurgical plants were obtained.

Keywords: industrial waste, off balance, mineralized, spectral analysis, gravity, selective solutions.

Now in the world practice there is a tendency for the mining and metallurgical industry to recycle industrial waste accumulated over many years. Because at the moment the reserves of deposits with high initial grades of metal and easily processed ores are almost depleted. This has led to a reduction in the volume of recycling of conditioned ores and the need to engage in the recycling of industrial wastes, difficult-to-enrich ores and off-balance sheet low-grade wastes. As well as rising world metal prices in complex mining and climatic conditions, even if the amount of precious metals in mineral deposits is low, it is a favorable condition for the development of the deposit, as well as the involvement of man-made mineral resources in processing creates.

The main raw materials of man-made resources of non-ferrous and precious metals in the territory of Uzbekistan are in the Central Kyzylkum mining region, which has a long history of development and extraction of non-ferrous and rare metal ores. Since the Navoi Mining and Metallurgical Combine began developing mineral deposits, more than three billion tons of man-made wastes have been stored in warehouses and dumps.

Off-balance sheet ores contain small amounts of precious metals and cannot be processed in conventional factories or mills. They are usually stored as a reserve and processed in a factory or mill with relatively rich ores of the deposits. Off-

balance sheet gold ore typically contains 0.5 to 1.5 g/t of gold. The mineralized mass has a significantly lower content than off-balance ore and is not processed in factories or mills and stored in warehouses. The Muruntau deposit has the largest tailings of the mineralized mass and off-balance ore deposits. Today, the field contains about 2.5 billion tons of mineralized mass and more than 150 million tons of off-balance ore.

Vostochny (Kokpatas) sulfide gold ore deposit covers an area of more than 40 km² and contains more than 40 open deposits. More than 180 million tons in the field mineralized mass and 12 mln there are more than unbalanced ores. In addition, more than 12 million tonnes of off-balance sheet ore have been identified in other sulfide gold ore deposits in Daugyztau.

Wastes from processing plants and concentrators are stored in special artificial wastes. The main products formed during the processing of minerals are solid waste. In the center of the Kyzylkum desert is one of the largest landfills not only in Uzbekistan, but also in the world for the storage of tailings of the Navoi MMC Hydrometallurgical Plant N^o2. The volume of solid household waste is more than 1.1 billion tons. Tailings from the processing of oxidized and sulfide gold-bearing ores from the Kokpatas and Dogiztau deposits are stored at the HMP N^o3 tailings pond. The volume of waste is more than 112 million tons.

In the new economic conditions, Uzbekistan is in dire need of a revision of its strategy for the use of mineral resources, the problem of attracting man-made raw materials to processing is important for the Republic, including the saving of non-renewable mineral resources. December 3, 2020 an extended video conference chaired by the President of the Republic of Uzbekistan was held on the priorities of

higher education institutions, scientific organizations, industries and regions in the development of science and innovation.

Item 16 of the minutes of the meeting N°95 to the interested agencies and organizations to develop and start practical work on the technology of extraction of gold, silver, non-ferrous and rare metals from man-made wastes of Navoi and Almalyk Mining and Metallurgical Combinessubmitted.

A working group consisting of participants from Uzbek research institutes and universities to develop technology for the separation of gold, silver, non-ferrous and rare metals from the wastes of hydrometallurgical plantsit was stressed that the amount should be determined. The results of experimental analysis and spectral quantitative analysis conducted for the same purpose show that the amount of gold in the waste of HMP N°1 was 0.4-0.6 g/t, and the amount of silver was 1-1.4 g/t. the following table provides an analysis of the amount of precious metals in the man-made emissions of all types of HMPs.

Table 1. Results of sample analysis

№	Objects	Amount, g/t	
		Au	Ag
1	1 HMP waste	0,6	<5,0
2	2HMP waste	0,2	<5,0
3	3 HMP waste	0,3	<5,0
4	4 HMP waste	0,2	<5,0
5	MOBF waste	0,6	<5,0

The results of the spectral quantitative and semi-quantitative spectral analysis of NMMC CSAL were also close to the results of the sample analysis. The interest in the amount of precious and rare metals in man-made wastes for recycling can serve as a basis for considering them as raw materials for the production of precious metals. A group of experts on the development of man-made waste recycling technologies at NMMC is actively conducting research.

CONCLUSION

The main areas of research are the complex separation of precious metals from man-made waste with the help of cheap technology. In this direction, the study of the transfer of metals to the enrichment phase, mainly through the processes of intensive gravity enrichment of waste, the development of alternative factors for the selective leaching of man-made waste in the presence of new solvents research is being done. As well as the study of the levels of enrichment of vanadium, tungsten and rhenium metals, which are a number of rare metals in man-made wastes, their formation by the formation of special annealing concentrates and their selective leaching in the presence of selective solutions exploring the possibilities is one of the main tasks.

REFERENCES:

1. <https://lex.uz> › docs 170-coH 30.03.2021. “Navoiyuran” davlat korxonasi, “Navoiy kon ...

2. <https://daryo.uz> › 2021/08/27 › sha...Shavkat Mirziyoyev Navoiy kon-metallurgiya kombinatining ...
3. <https://www.ngmk.uz> › home › blog Innovatsion texnologiyalar - Добро пожаловать на официальный сайт

**"Maktabgacha talim tashkilotlarida bolalarni ahloqiy tarbiyalashda
tarbiyachining o'rni"**

Tillayeva Nodira Xidirovna

Navoiy viloyati Nurota tumani

9-sonli DMTT tarbiyachisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6479131>

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha talimda bolalarni tarbiyalashda tarbiyachilarning muhim roli va ularning ish faoliyati haqida bayon qilingan.

Kalit sozlar: ta`lim tarbiya, pedagog, kasbiy ahamiyat, tadqiqot obyekti, psixologik iqlim.

Maktabgacha tarbiyachining mahorati. Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisining kasbiy muhim fazilatlari “Tarbiyachi shunchaki ruhiy holat” Tarbiyachi kim deb ataladi? Buni aytish juda qiyin. Bola uchun tarbiyachi, Ikkinchi ona kabi. Bolani kim yaxshiroq tushunadi? Onaga kim maslahat beradi? Bu sizni tinchlantiradi va dunyoga qanday yurish kerakligini aytadi. Pedagog bu shunchaki ruhiy holat, Busiz bola olamiga kirib bo'lmaydi. Pedagog shunchaki kasb emas, bu ruhiy holat, kasb. Men sharqona maqolga juda yaqinman: “Ustoz mehnatini bog‘bonning turli o‘simliklar yetishtirgan mehnatiga qiyoslash mumkin. Bir o'simlik quyosh nurini yaxshi ko'radi, boshqasi salqin soyani yaxshi ko'radi; biri ariq qirg‘og‘ini, ikkinchisi quruq tog‘ cho‘qqisini yaxshi ko‘radi; biri qumloq tuproqda, ikkinchisi yog‘li, gil tuproqda o'sadi. Har bir inson unga alohida, faqat munosib g'amxo'rlik kerak, aks holda u o'z rivojlanishida mukammallikka erisha olmaydi ". Xuddi shunday, bizning ishimizda har bir bolaga sevgi, uning individualligini tushunish kerak. Zero, muhabbatdagina har bir bolaning o‘ziga xosligi ochiladi, uning qiyofasi ochiladi. Pedagogning fazilatlari - mehnatsevarlik, tezkorlik, intizomlilik, mas'uliyat, o'z oldiga maqsad qo'yish, unga erishish yo'llarini tanlash, tashkilotchilik, qat'iyatlilik, o'z kasbiy saviyasini muntazam va tizimli ravishda oshirish, o'z mahoratini doimiy ravishda oshirishga intilishdir. O'qituvchining kasbiy ahamiyatli fazilatlari - sabr-toqat, mas'uliyat, sadoqat, xolislik, odamlarga hurmat, nekbinlik, hissiy muvozanat, muloqotga bo'lgan ehtiyoj, o'quvchilar hayotiga qiziqish, xayrixohlik, vazminlik, sezgirlik va boshqalar. Zamonaviy bolalar faolroq, o'zlarini ifoda etishda harakatchan, ko'proq

ma'lumotga ega, endi bir-biriga o'xshamaydilar, ular oilada turli xil turmush sharoitlariga va tarbiyasiga ega. Bularning barchasi o'qituvchi shaxsiga ma'lum talablarni qo'yadi. Zamonaviy talablarga javob berish uchun tarbiyachi: -faol bo'lishi kerak (bolalarni faollik ko'rinishlarida qo'llab-quvvatlash, ularga mos kelish). - o'zgarishga qodir - tez o'zgaruvchan dunyo va o'zgargan bolalar va ularning ota-onalari bilan hamqadam bo'lish; - diqqatli - o'ziga, o'z xatti-harakati, og'zaki o'zini namoyon qilish, o'z xatti-harakati, nutqi boshqalarga, shu jumladan bolalarga qanday ta'sir qilishiga. - barkamol - o'z-o'zini ta'limni yaxshilashga intilish, kasb bo'yicha malakali. Bolalar bog'chasi tarbiyachisi bola tarbiyasida muhim rol o'ynaydi. Guruhdagi psixologik iqlim, har bir bolaning bog'chaga munosabati o'qituvchiga bog'liq. Birinchidan, tarbiyachi bolalar bilan til topisha olishi kerak. U har bir bolaning muammolarini, qiziqishlarini, ehtiyojlarini tushunishi kerak. Ikkinchidan, tarbiyachi bolaga g'amxo'rlik qilishga qodir va tayyor bo'lishi kerak. Uchinchidan, pedagog mutaxassis bo'lishi, ya'ni ta'lim va tarbiyaning turli usullarini egallashi kerak. U bolani imkon qadar maktabga tayyorlashi kerak. To'rtinchidan, tarbiyachi ota-onalar bilan muloqot qila olishi, nizolarni hal qilishi, turli fikr va istaklarni tinglashi kerak. Hech bir savol javobsiz qolmasligi kerak. O'qituvchi har bir chaqaloqni tarbiyalash bo'yicha tavsiyalar berishi kerak. Maktabgacha ta'lim muassasasi o'qituvchisining kasbiy mahorati haqida. O'qituvchining faoliyati o'z vazifalari va mazmuniga ko'ra ko'p qirrali. Bu turli xil kasbiy ko'nikmalarni egallashni o'z ichiga oladi. Ushbu ko'nikmalar shartli ravishda gnostik, konstruktiv, kommunikativ, tashkiliy va maxsus bo'linadi.

Gnostik qobiliyatlar- o'qituvchi bolani o'rganadigan ko'nikmalar (individual xususiyatlar, yoshi, shaxsiy fazilatlar, tengdoshlari, kattalar bilan munosabatlari,

hissiy farovonlik darajasi). Tadqiqot ob'ekti - oila. Gnostik malakalar boshqa pedagoglarning pedagogik tajribasini o'rganishda qo'llaniladi. O'qituvchi uchun bolaning ichki dunyosini tushunish qobiliyatini rivojlantirish muhimdir. Konstruktiv qobiliyatlar- tarbiyaviy ish istiqbollari hisobga olgan holda pedagogik jarayonni, bolalarni tarbiyalashni loyihalash uchun. O'qituvchi o'quv jarayonining moddiy jihozlarini loyihalashtiradi (o'yinlar, darslar uchun jihozlar yasash, bolalar va ularning ota-onalari badiiy ijodiyoti ko'rgazmalarini tashkil etish va boshqalar). Konstruktiv qobiliyatlar ishni rejalashtirishda, ta'lim va tarbiya ishlarining konspektlarini, stsenariylarni, bayramlar va dam olish kunlarini tuzishda mujassamlanadi. Aloqa maxorati- alohida bolalar va butun guruh, o'quvchilarning ota-onalari, ishdagi hamkasblari, maktabgacha ta'lim muassasasi ma'muriyati bilan pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq munosabatlarni o'rnatishda namoyon bo'ladi. Tashkiliy qobiliyatlar- o'quvchilar, ota-onalar, hamkasblar faoliyatiga murojaat qilish. Muhim qaror - u o'zi nima qiladi va bolalarga nima ishonib topshirilishi mumkin, ota-onalarni nimaga jalb qilish maqsadga muvofiqdir. Maxsus ko'nikmalar - qo'shiq aytish, raqsga tushish, she'r o'qish (basta qilish), to'qish, o'yinchoqlar yasash, qo'g'irchoq teatrini ko'rsatish (sahna qilish) va boshqalar. O'qituvchining muhim fazilatlari - mehnatsevarlik, tezkorlik, intizomlilik, mas'uliyat, o'z oldiga maqsad qo'yish, unga erishish yo'llarini tanlash, tashkilotchilik, qat'iyatlilik, o'z kasbiy saviyasini muntazam va tizimli ravishda oshirish, o'z mahoratini doimiy ravishda oshirishga intilishdir. Bir qator shaxsiy xususiyatlarda tarbiya va ta'lim jarayonida qulay munosabatlarni yaratish uchun kasbiy jihatdan muhim shartlarga aylangan fazilatlarni nomlash kerak. Bu fazilatlar orasida sabr-toqat, mas'uliyat, sadoqat, ob'ektivlik, odamlarga hurmat, nekbinlik, hissiy muvozanat, muloqotga bo'lgan ehtiyoj, o'quvchilar

hayotiga qiziqish, xayrixohlik, vazminlik, sezgirlik va boshqalar kiradi. Barcha zamonaviy tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, bolalarga bo'lgan muhabbat pedagogning eng muhim shaxsiy va kasbiy xususiyati deb hisoblanishi kerak, bu holda samarali pedagogik faoliyat mumkin emas. Zamonaviy bolalar faolroq, o'zlarini ifoda etishda harakatchan, ko'proq ma'lumotga ega, endi bir-biriga o'xshamaydilar, ular oilada turli xil turmush sharoitlariga va tarbiyasiga ega. Bularning barchasi o'qituvchi shaxsiga ma'lum talablarni qo'yadi. Zamonaviy talablarga javob berish uchun pedagog quyidagilar bo'lishi kerak: - faol (bolalar faoliyatining namoyon bo'lishini qo'llab-quvvatlash, ularga mos kelish). Ko'pincha stulda o'tiradigan va bolalar faoliyatini undan boshqaradigan o'qituvchini bolalarning har tomonlama rivojlanishiga intilayotgan faol deb atash qiyin; - o'zgarishga qodir - tez o'zgaruvchan dunyo va o'zgargan bolalar va ularning otanalari bilan hamqadam bo'lish; - diqqatli - o'ziga, o'z xatti-harakati, og'zaki o'zini namoyon qilish, o'z xatti-harakati, nutqi boshqalarga, shu jumladan bolalarga qanday ta'sir qilishiga. Tarbiyachi (qichqiradi) - "turdi", "ketdik", "keling, o'tiring", "jim". Yana baqirib, bolalarga o'girilib: - Xo'sh, nima deb baqiryapsiz? Va xatti-harakatlarning yana bir varianti: "Endi biz qaror qilamiz, endi gaplashamiz." barkamol - o'z-o'zini ta'limni yaxshilashga intilish, kasb bo'yicha malakali. Hozirgi vaqtda ta'lim psixologiyasida o'qituvchining pedagogik faoliyati samaradorligini (mahsuldorligini) belgilovchi subyektiv xususiyatlarini tahlil qilishga katta e'tibor berilmoqda. Keling, o'qituvchining kasbiy faoliyatida qiyinchiliklarga olib keladigan shaxsiy fazilatlariga e'tibor qarataylik: 1) maxsus pedagogik va ichki yo'nalishning yo'qligi 2) qobiliyatlar darajasining pedagogik jarayon talablariga mos kelmasligi 3) maxsus pedagogik, uslubiy, ijtimoiy-psixologik, kompetentsiyaning yo'qligi.

Shunday qilib, o'qituvchi o'z faoliyatining muvaffaqiyatini ta'minlaydigan fazilatlarga ham, aksincha, bir qator qiyinchiliklarni keltirib chiqaradigan shaxsiy fazilatlarga ega bo'lishi mumkin. Zamonaviy voqelikda bolalar bog'chasi o'qituvchisi qanday bo'lishi kerak? Bu kasb o'zining ahamiyati va mohiyatiga ko'ra alohidadir.

Kasbning xususiyatlari. Mehnatning o'ziga xosligi shundaki, asosiy ob'ekt - tabiatning noyob ijodi bo'lgan bola. O'qituvchi chaqaloqning ruhiy, aqliy, jismoniy rivojlanishi bilan shug'ullanishi kerak. Aynan shuning uchun ham bolalar bog'chasi tarbiyachisining ishi zamonaviy dunyoda eng mas'uliyatli va muhim ishlardan biridir. Pedagogik faoliyatning o'ziga xosligi Pedagogning barcha ishi maktabgacha yoshdagi bolaning barkamol shaxsini rivojlantirishga yordam beradigan asosiy faoliyat turlarini shakllantirishga qaratilgan. O'qituvchi oldiga qo'yilgan barcha vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun u haqiqiy kasbiy mahoratga ega bo'lishi kerak. Pedagogik ta'lim muassasasi diplomiga ega bo'lganlarning hammasi ham maktabgacha ta'lim muassasasining yaxshi xodimi bo'la olmaydi. Bolalar bog'chasi o'qituvchisi sifatida ishlash o'quvchilar bilan musiqiy, o'yin, mehnat, tadqiqot, loyiha faoliyatini amalga oshirishni nazarda tutadi. O'qituvchi ish dasturi Tayyorgarlik darajasiga, shuningdek, maktabgacha ta'lim muassasasi o'qituvchisining bevosita faoliyatiga ma'lum talablar qo'yiladi. O'rta kasb-hunar yoki oliy maxsus ta'limdan tashqari, pedagog uchun maxsus ish dasturi bo'lishi kerak. U o'quvchilar bilan ishlashning asosiy maqsadlarini belgilaydi: o'quv, rivojlantiruvchi, ta'lim. Bu yerda pedagog tomonidan ma'lum bir davr uchun qo'yilgan vazifalar, ularga erishish yo'llari ko'rsatilgan. Maktabgacha ta'limning yangi standartlariga muvofiq, o'qituvchi o'z o'quvchilari o'qishni

tugatgandan so'ng egallashlari kerak bo'lgan barcha asosiy universal ko'nikma va qobiliyatlarni belgilaydi. Maktabgacha ta'lim muassasasi tomonidan qaysi profil tanlanganiga qarab, o'qituvchilar dasturlari tor doirada yo'naltirilishi mumkin. Maktabgacha ta'lim muassasalarida eng keng tarqalgan yo'nalishlar orasida etakchi vatanparvarlik, ekologik va jismoniy tarbiya yo'nalishi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. "Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz." - T.: O'zbekiston, 2017.
2. Abdullayeva N. Maktabgacha ta'limga variativ yondashuv asosida takomillashtirish. Ped. fan. nom... diss. -T.: 2020. - 164 b.
3. Кларин М. В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках. -М.: «Арена», 1994.
4. Qodirova F.R., Qodirova R.M. "Maktabgacha yoshdagi bolalarga ikkinchi tilni o'rgatish metodikasi", O'quv-metodik qo'llanma, -T.: 2004.

"Kimyoviy elementlarning dastlabki toifalanishi"

Qoraqalpogiston Respublikasi Nukus shaxri

29-sonli umumiy o'rta talim maktabi

kimyo fani o'qituvchisi

Turganbaeva Zulfiya Temirbaevna

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6524487>

Annotatsiya: Moddalarning xossalarini organish va bu sohada qilingan kashfiyotlar, moddalardan insoniyat ehtiyoji uchun foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish, moddalarni va ularni tashkil etuvchi tarkibiy qismlar-elementlarni toifalash zaruriyatini keltirib chiqaradi. Ushbu maqolada kimyoviy elementlarning dastlabki toifalanishi haqida fikrlar mulohazalar yuritiladi.

Kalit sozlar: reaksiya, kimyoviy unsur, modda, element, metal, kislorod.

Kimyo tabiat xaqidagi fan bo'lib, u boshqa tabiiyot fanlari (fizika, biologiya, mineralogiya) kabi moddiy jismlar tugrisida bizga atroflicha ma'lumot beradi, u jonli va jonsiz tabiatni tashkil etgan moddalarni, ularning xossalarni, tuzilishini, bir-biriga aylanishini, shular natijasida ruy beradigan uzgarishlarni va bu uzgarishlar orasidagi bog'lanishlarni tekshiradi. Qisqa qilib aytganda, kimyo-moddalar va ularda bo'ladigan uzgarishlar xaqidagi fandır. Kimyoviy uzgarishlarda (reaksiyalarda) dastlabki moddalardan, ya'ni xom-ashyodan boshqa tarkibga va boshqa xossalarga ega bo'lgan maxsulotlar olinadi. Kimyoviy proseslarni borishi reaksiyada ishtirok etadigan moddalarning tarkibiga, ularni tashkil etuvchi zarrachalarning tuzilishiga bog'liq. Shuning uchun moddalarning tuzilishi bilan ularning reaksiyaga kirisha olish qobilyati orasidagi bog'lanishni urganish katta ahamiyatga ega. Biz kimyoviy proseslarni ma'lum maqsad bilan amalga oshiramiz va ularni uzimiz uchun kerakli tomonga yo'naltirib, istalgan fizikaviy, kimyoviy, biologik va xokazo xosalarga ega bo'lgan moddalar xosil qilishimiz mumkin. Kimyo alohida fan sifatida XVIII – XIX asrlarda shakllangan bo'lsada bu fanning asoslari eramizdan avval qadimgi Yunonistonda yashab ijod etgan Levkipp, Demakrit, Epikur kabi tabiatshunos olimlar hamda VII – XI asrlarda yashab o'tgan buyuk ajdodlarimiz : Ahmad Al – Farg'oniy, Abu Bakr Muhammad ibn Zakariyo Ar – Roziy, Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino singari ensiklapedist olimlar tomonidan qo'yilgan. Bu borada ularning yozib qoldirgan ilmiy asarlarida keltirilgan ma'lumotlar muhim ahamiyatga egadir. Bu asarlarda dunyoning moddiy tuzilishi haqidagi fikrlar bilan birgalikda kimyo fani asoslarini tashkil etuvchi moddiy dunyo unsurlarini toifalash hamda amaliy kimyo uslublari

haqida qimmatli ma'lumotlar bayon qilinganligi e'tiborga loyiqdir. Ar – Roziy moddiy unsurlarning eng kichik birligi – atomlar haqida, ularni yanada kichikroq zarralarga bo'linishi to'g'risida fikrlar bergan bo'lsa, Farobiy va Beruniy asarlarida moddiy dunyo tarkibiy qismlari, ma'dan va qimmatbaho toshlarni sinflash haqida ma'lumotlar keltirgan. Buyuk tabib Abu Ali ibn Sino o'sha davrda ma'lum bo'lgan barcha dorivor moddalarni xossalari asosida toifalarga bo'lib chiqqan. Dorivor moddalarni tarkibi va xossalariga ko'ra turli sinflarga toifalashsingari dastlabki ilmiy bilimlar keyinchalik kimyoviy elementlarning xossalari asosida sinflashga asos bo'lib xizmat qilganligi tabiiy. XVII – XVIII asrlarga kelib kimyo fani g'arb mamlakatlarida keng miqyosda rivojlana boshladi, fan va texnika taraqqiyoti yangi moddalar yaratish, kimyoviy elementlarni alohida ajratib olish imkoniyatlarini yaratdi. Kimyogarlar uchun ma'lum bir tartibga keltirilmagan katta hajmdagi yangi ma'lumotlar bilan ishlashda yangi olingan turli – tuman modalarning toifalarga bo'linmaganligi, sinflanmaganligi o'ziga xos qiyinchiliklarni kelirib chiqara boshladi. XVIII asrning oxirlariga kelib 30 taga yaqin, XIX asrning 60- yillariga kelib 63 ta kimyoviy element ma'lum bo'lgan bo'lsa, hozirgi kunda esa 109 ta kimyoviy element kashf etilgan. Mavjud barhca moddalar shu kimyoviy elementlardan tashkil topgan bo'lib, ularning xossalari turlichadir.

Moddalarning xossalarini o'rganish va bu sohada qilingan kashfiyotlar, moddalardan insoniyat ehtiyoji uchun foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish, moddalarni va ularni tashkil etuvchi tarkibiy qismlar – elementlarni toifalash zarurtini keltirib chiqardi. Kimyogar olimlar sharq mutafakkirlari asarlarida keltirgan ma'lumotlar asosida kimyoviy unsurlar, moddalarni sinflash muommolarini hal etishga harakat qila boshladilar. Atrofimizda mavjud bo'lgan

obyektlar, yuz berayotgan voqea – hodisalarni bir tizimda tartibga solgan holda qabul qilib o'rganish, biz uchun tanish holat. Masalan, inson ehtiyoji uchun turmush buyumlarini ma'lum bir tartibda sinflab, toifalab olganligimiz yoki o'simlik hamda hayvonlarni nav va turlarga sinflashimiz, ular haqidagi tushuncha va tasavvurlarimizning yagona tizimda shakllanishiga olib kelgan.

Kimyoviy elementlar - yadrolarining musbat zaryadi hamda atom qobig'idagi elektronlar sonining bir xilligi bilan tavsiflanadigan atomlarning alohida bir turi. Massa soni (atom yadrosini tashkil etadigan protonlar va neytronlar massalarining yig'indisi) har xil bo'lgan Kimyoviy unsur izotoplar deb ataladi. Tabiatda ko'p kimyoviy unsur 2 yoki undan ko'p izotoplardan tashkil topgan. Yer po'stida tarqalgan tabiiy Kimyoviy unsurning izotop tarkibi o'zgarmasdir, shuning uchun ularning eng muhim hisoblangan tavsifi — atom massasi deyarli o'zgarmas bo'ladi. Tabiiy Kimyoviy unsur, asosan, noradioaktiv bo'lib, turlituman oddiy (kimyoviy jihatdan parchalanmaydigan) va murakkab (kimyoviy birikmalar) moddalarni tashkil etadi. a, r, u — nurlanuvchi Kimyoviy unsur (uran, toriy, poloniy, radiy) radioaktiv elementlardir. Elementlar tabiatdagi butun mavjudotning eng oddiy tarkibiy qismlari, degan tushuncha miloddan bir necha asr ilgari vujudga kelgan. Aristotelning fikricha, boshlang'ich materiya 4 abstrakt "prinsip" (asos): issiqlik, sovuqlik, namlik va quruklikdan tashkil topgan. Ularning juftlarida qismlar miqdori ma'lum bir sonni tashkil etgach, 4 asosiy element — olov, suv, havo va tuproq hosil bo'larmish. Keyinchalik alkimyogarlilar Aristotelning "prinsip" va "element"lariga eruvchanlik (tuz), yonuvchanlik (oltingugurt) va metallsimonlik (simob) degan tushunchalarni kiritdilar. Kimyoviy elementlarni dastlabki toifalashda ularning ko'zga tashlanadigan belgilari asos qilib olingan. Deyarli

barcha metallar o'ziga xos yaltiroq, elektr va issiqlikni o'tkazadigan, bolg'alanuvchan bo'lib, metalmaslar esa bunday xossalarga ega emas. Barcha metallar (simobdan tashqari) qattiq, metalmaslar esa qattiq (oltingugurt, uglerod, kremniy, yod), suyuq (brom), gaz (kislrod, vodorod, xlor) holatda bo'ladi. Metallar hamda metalmaslar kimyoviy xossalari bilan ham farqlanadi. Tipik metallarning gidroksidlari asos, metalmaslarning gidroksidlari esa kislota. Metallarning gidridlari qattiq moddalardir. Metalmaslarning gidridlari esa uchuvchan birikmalardir. Asos xossalarini ham, kislota xossalarini ham namoyon qiluvchi gidroksidlar amfoter gidroksidlar deyiladi. Amfoter gidroksidni hosil qiluvchi oksid ham amfoter xossasiga ega. Amfoter oksid, amfoter gidroksid hosil qiluvchi elementlar amfoter elementlardir. Ayrim kimyoviy elementlarning quyi valentli oksidlari asosli xossaga, yuqori valentli oksidlari kislotali, oraliq valentli oksidlari esa amfoter xossaga ega bo'ladi. Masalan, xrom (II)-oksid CrO – asosli, xrom (III)-oksid Cr_2O_3

– amfoter, xrom (VI)-oksid CrO_3 – kislotali oksidlardir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

А.А.Петров, А.Т.Трощенко, Х.В.Бальян. Органическая химия. Москва.

«Высшая школа» 1987 г. Для студентов хим. технологических специальностей.

А.И.Артеменко Органическая химия М. «Высшая школа». 2002 г.

I.R.Askarov, Yu.T.Isaev, A.Г.Мaxsumov, Sh.Qirg'izov. Organik kimyo. G'ofur
G'ulom nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi. Toshkent 2012.

N.G.Raxmatullaev, X.T.Omonov, SH.M.Mirkomilov “Kimyo o'qitish metodikasi”
T., “O'qituvchi” 2013 yil.

R.SH.Berdiqulov, F.A.Alimova, SH.M.Mirkomilov Vozmojnosti kompyuternyx
texnologiy pri izuchenii osnov texnologicheskix protsessov ximicheskogo
proizvodstva. Voprosy gumanitarnyx nauk. Nauchnyy jurnal №2(46), Moskva,
2010

Taraqqiyot strategiyasining jamiyat transformatsiyalashuvi sharoitida huquq tizimini takomillashtirishdagi ahamiyati.

Ubaydullayev Abror

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6508467>

ANNOTATSIYA: mazkur maqolada Ozbekiston Respublikasi prezidenti farmoni asosida qabul qilingan Taraqqiyot strategiyasi dasturi va uning jamiyat transformatsiyalashuvi jarayonida huquq tizimini shakllantirishdagi tasirini tatqiq etgan holda, dasturdagi berilgan mavzuga tegishli masalalar, ularni qollashdan maqsad va vazifalari, dolzarbligi masalalariga urgu berilgan.

KALIT SOZLAR: prezident, taraqqiyot strategiyasi, transformatsiya, jamiyat, huquq tizimi, tartibga solish, raqamlashtirish.

Muayyan mamlakat huquq tizimini takomillashtirishda jamiyatda sodir bolayotgan tizimli ozgarishlarni hisobga olish orqali, ushbu tizim barqarorligini va jamiyat uchun moslashuvchanligini taminlash mumkin. Tahlil etayotganimiz huquq tizimi

ham yurisprudensiyaning muhim tarkibiy qismi va ozaklaridan bolib, barcha huquq sohalarining fundamental yigindisi hisoblanadi. Jamiyatdagi ozgarib borayotgan ijtimoiy munosabatlar aynan osha mamlakatdagi huquq tizimi orqali huquqiy tartibga solinadi. Globallashuv tasirlari ortib borayotgan hamda texnologiyalar shiddat bilan rivojlanayotgan bugungi zamonda esa yangidan yangi ijtimoiy munosabatlar yuzaga kelmoqda. Albatta, bu holat ularni huquqiy tartibga solish zaruratini yuzaga keltiradi. Zero, jamiyat transformatsiyalashuvi uning hosilasi bolmish yangi ijtimoiy munosabatlarni huquqiy tartibga solishni talab etmoqda. Bunda, yuqorida keltirilgan munosabatlarning huquqiy bazasini yaratish albatta, huquq tizimini takomillashtirishni nazarda tutadi. 2022-yil 28-yanvardagi prezident farmoni asosida qabul qilingan Taraqqiyot strategiyasi dasturi aynan huquq tizimi tomonidan takomillashtirilishi, huquqiy tartibga solinishi zarur bolgan bir qator yonalishlarni korsatib berdi. Bularga misol qilib, davlat organlariga murojaatlar ortib borayotgan bir vaqtda davlat xizmatlarini mobil ilovalar orqali amalga oshirilishini kengaytirish, norma ijodkorligida qonunchilik hujjatlari tartibga solish tasirini baholashda aqlli tartibga solish modeli elementlarini joriy qilish, elektron platformalarni rivojlantirish, shaxs malumotlarini himoya qilishning ishonchli tizimlarini barpo etish kabi masalalarni keltirishimiz mumkin.

Mavzu bilan chuqur munosabatga kirishishdan avval, yuqoridagi asosiy tushunchalar va ularning mohiyati bilan tanishib chiqish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Avvalo, Jamiyat transformatsiyasi lotin tilidan trans orqali, forma shakl, tashqi korinish, obraz, birgalikda esa shaklning ozgarishi degan manolarni anglatadi. Ushbu termin koplav bilim sohalarida keng qollanilib kelingan. Masalan,

elektrotexnika, biologiya, matematika, lingvistika, arxitektura, shuningdek, teatr va sirk sanati sohalarini misol keltirish mumkin.

Ijtimoiy fanlar doirasida ushbu termin XX asr ortalariga qadar juda kam qollanilgan. U faylasuflar, sosiologlar (N.A.Berdyayev, P.A.Sorokin, K.Polanyi va boshqalar) tomonidan biror narsaning chuqur, sifat jihatidan ozgarishi, tarixning burilish nuqtasi manosida qollangan. Biroq, ijtimoiy munosabatlardagi transformatsiya muammosi "taraqqiyot", "evolyusiya", "inqilob", "islohot" kabi tushunchalar yordamida organildi. 1960-yillarda "transformasiya" atamasi maxsus sotsiologik nazariyalarda, birinchi navbatda, davlat boshqaruvining huquqiy tizimlaridagi innovatsiyalar masalalarida qollanila boshlandi, bu yerda u sosiologiyada muvaffaqiyatli qollanilgan va uzoq vaqtdan beri mavjud bolgan "modernizasiya" tushunchasining modifikasiyasi sifatida korila boshlandi.

Jamiyat transformatsiyalashuvining muhim jihatlari quyidagilarni oz ichiga oladi. Birinchidan, bu jarayonda yuzaga keladigan ozgarishlarning tizimli tabiati. Tizimni tashkil etuvchi elementlar, asosiy ijtimoiy institutlar, tuzilmalar sifat jihatidan ozgarib bormoqda, bu esa ijtimoiy transformatsiyani islohot, qayta tashkil etish, qayta qurish va qayta yaratishdan ajratib turadi.

Ikkinchidan, ijtimoiy transformatsiyani rivojlanish, taraqqiyot, inqilob, modernizasiyadan ajratib turadigan aniq progressiv, ijobiy ozgarishlar yonalishining yoqligi, ozgarishlarning ijobiy vektori obektiv ravishda belgilanganligidir. Uchinchidan, ijtimoiy transformatsiyani shiddatli inqilobiy siljishlar va sekin evolyusion ozgarishlardan ajratib turadigan oziga xos hususiyati uning tez ozgarishlar surati hisoblanadi. Tortinchidan, bunda subektiv omillarning rolining yuqoriligi. Ijtimoiy transformatsiyani amalga oshirish

nafaqat taktik, balki strategik jihatdan ham individual, guruh manfaatlariga bogliq hamda bu jarayon inqilob yoki evolyusiyadan kora koproq boshqarilish, nazorat qilinish hususiyatiga ega.

Jamiyat transformasiyalashuvi - bu kop vektorli mavjud ozgarishlarni amalga oshirishning nisbatan yuqori surati va subektiv omillar tasirining kuchayishi bilan ajralib turadigan butun jamiyat yoki uning asosiy elementlarini sezilarli darajada ozgartirish jarayoni. Ijtimoiy transformatsiyaning asosiy sababi jamiyatning chuqur tizimli inqirozidir.

Huquq tizimi esa huquq sohalari, institutlari va normalaridan iborat yaxlit birlik, tuzilma hisoblanadi.

Huquqshunos olim Odil Qoriyevga kora, huquq tizimi bu huquqning botiniy tuzilishi, tarkibi bolib, u huquqning qanday qismlardan iborat ekanligi va qismlari ortasidagi munosabat, aloqadorlik hamda nisbatni ifodalaydi. Huquq tizimidagi tarkibiy tuzilmalar ozining tashkiliy tuzilishi va aloqalarining murakkabligi bilan bir-biridan farq qiladi. Taraqqiyotning hozirgi holatiga mos keladigan tasnifiga kora, huquq tizimi huquq normalari, huquq institutlari va huquq tarmoqlaridan iboratdir.

Huquqshunos olim Shahzod Saydullayevga kora, huquq tizimi bu ijtimoiy munosabatlarning xarakteri bilan bogliq bolgan huquqning ichki tuzilishi bolib, u huquq normalari, huquq institutlari va huquq sohalarining qatiy ilmiy izchilikda joylashgan tartibidir. Olimga kora, huquq tizimi tolaligicha huquq normalari bilan mustahkamlangan va tartibga solinadigan ijtimoiy munosabatlar tizimiga muvofiq keladi. Shu jihatdan olganda, huquq ijtimoiy hodisa sifatida nafaqat ozida, balki

ichki tuzilishi orqali ham jamiyat hususiyatlarini ifoda etadi. Huquq tizimi tarixiy ozgaruvchan, u jamiyat taraqqiyoti bilan mutanosib ravishda tadrijiy jarayonlarni bosib otadi.

Jamiyat transformatsiyalashuvi songgi yillarda huquq tizimi oldiga bir qator tartibga solinishi lozim bolgan masalalarni kondalang qilib qoygandi. Bunda nafaqat yangi huquq normalarining paydo bolishi balki, butun boshli huquq institutlarining vujudga kelayotganini takidlab otish zarur. Hususan, fuqarolik huquqida elektron tijorat huquqi, mualliflik huquqi institutlari, mamuriy huquq sohasida axborot bilan bogliq bolgan institutlar, hususan, elektron hukumat tushunchalarining kirib kelayotgani, norma ijodkorligi faoliyati, hujjatlarni royxatdan otkazish, saralash kabi amallar elektronlashib, kibermakonga kochib borayotganini inkor etib bolmaydi.

O'zbekiston Respublikasi prezidentining 22-yanvar 2022-yil qabul qilingan farmoni asosida 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot Strategiyasida ham bir qator vazifalar belgilangankim, ular bevosita jamiyat transformatsiyalashuvi sharoitida, bundagi bir qator sohalarni huquqiy tartibga solish, o'zgartirish va qo'shimchalar kiritishni talab etishi alohida ta'kidlanadi.

Ushbu dasturda ko'rsatilgan maqsadlardan biri norma ijodkorligi jarayonini modernizatsiya qilish, qonunchilik hujjatlarining qat'iy ijrosini taminlash hisoblanadi va bu taraqqiyot strategiyasining VIII maqsadi sifatida zikr etiladi. Unda bugungi jamiyat transformatsiyalashuvi sharoitida huquq tizimini takomillashtirishga doir quyidagi asosiy vazifalar belgilab olingan:

Qonun ijodkorligi jarayonida fuqarolik jamiyati institutlari bilan maslahatlashuvlar otkazish amaliyotini takomillashtirish.

Ijtimoiy munosabatlarni huquqiy tartibga solishning barqarorligi, sifati va samaradorligini taminlash maqsadida aqlli tartibga solish modeli elementlarini qollash doirasida qonunchilik hujjatlarining tartibga solish tasirini baholashni rivojlantirish va kengaytirish.

Huquq tizimining raqobatbardoshligini oshirish va iqtisodiyotning yangi drayverlarini harakatga keltirish doirasida zamonaviy texnologiyalarga va raqamli faoliyatga bolgan talablarni qayta korib chiqish.

Sohalarda tartibga solish yukini kamaytirish doirasida qonunchilik hujjatlarini qisqartirish, davlat organlari faoliyatini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tizimlashtirish.

Ozbekiston Respublikasi qonunchiligini rivojlantirish konsepsiyasini ishlab chiqish.

Idoraviy normativ-huquqiy hujjatlarni qabul qilish vakolatiga ega davlat organlari doirasini qisqartirish, shuningdek ushbu hujjatlar sonini maqbullashtirish ishlarini davom ettirish.

Yuqorida takidlangan eng muhim masalalardan biri, ijtimoiy munosabatlarni huquqiy tartibga solishning barqarorligi, sifati va samaradorligini taminlash maqsadida aqlli tartibga solish modeli elementlarini qollash doirasida qonunchilik hujjatlarining tartibga solish tasirini baholashni rivojlantirish va kengaytirish hisoblanadi.

Ushbu tushuncha normativ plyuralizm shakllaridan biri hisoblanadi hamda jamoatchilik nazoratining egiluvchan, ijodiy va innovatsion shakllarini qamrab oladi. Ushbu termin davlat va biznes sohasi subektlari tomonidan faol tarzda qollaniladi. Misol uchun, u ozida ozi ozi tartibga solish hamda birgalikda tartibga solish, xususiy manfaatlardan va nohukumat tashkilotlardan tartibga solish subyekti sifatida foydalanishni, shuningdek, davlat togridan togri tartibga solishning samaradorligi hamda natijakorligini oshirishni nazarda tutadi.

Shunday qilib, aqlli tartibga solish modeli ostida hukumatning afzal ko'rgan roli ikkinchi yoki uchinchi shaxslarning to'g'ridan-to'g'ri aralashuv bilan shug'ullanmasdan, tartibga solish yukining ko'proq ulushini o'z zimmalariga olishlari uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishdir. Bu cheklangan tartibga soluvchi resurslarni sarflashni kamaytiradi va jarayondan bevosita manfaatdor bo'lgan shaxslar tomonidan tartibga solish muammolari uchun katta javobgarlikni ta'minlaydi. Bunday holda, davlat katalizator yoki vositachi sifatida harakat qilishi kerak. Xususan, davlat va tadbirkorlik subyektlari ortasidagi boshliqlarga yol qoymaslik, aloqani yolga qoyishda hal qiluvchi rol oynashi mumkin.

Shuningdek, Taraqqiyot Strategiyasining IX maqsadi sifatida Elektron hukumat tizimini rivojlantirish, elektron davlat xizmatlarining ulushini 100 foizga yetkazish hamda byurokratiyani bartaraf etish chora-tadbirlari alohida qayd etib otilgan. Bunda, quyidagi vazifalar belgilab olinadi:

Davlat xizmatlarini mobil ilovalar orqali korsatishni kengaytirish.

Davlat xizmatlarini korsatishda shaxsni identifikatsiya qilishning Mobile ID tizimini joriy qilish.

Elektron hukumat tizimi idoralararo integratsiyalashuv platformasi orqali davlat organlari hamda xususiy tijorat tashkilotlari ortasida malumot almashinuvini yolga qoyish asosida byurokratik jarayonlarni qisqartirish.

Shaxsga doir malumotlarning himoyasini taminlaydigan ruxsat berish hamda xabardor qilish tizimini joriy etish.

Fuqarolarga muddatli, muayyan faktni tasdiqlovchi hujjatlarni berish va almashtirishni hamda kompozit davlat xizmatlarini ularning murojaatini kutmasdan turib taklif etish amaliyotini yolga qoyish.

Keksa va nogironligi bolgan shaxslarga davlat xizmatlari korsatishni soddalashtirish, ularga qulayliklar yaratish.

Raqamli idora loyihasi doirasida davlat organlarida ish yurituvini raqamlashtirish orqali mamuriy tartib-taomillarni optimallashtirish va boshqaruv jarayonini avtomatlashtirish.

Fuqarolarning raqamli pasporti loyihasini joriy qilish hisobiga aholidan muayyan faktlarni tasdiqlovchi hujjatlarni talab qilish amaliyotini bekor qilish.

Xoriydagi Ozbekiston fuqarolariga davlat xizmatlarini korsatish amaliyotini kengaytirish.

Davlat xizmatlarini raqamlashtirish va ularning 20 foizini xususiy sektorga otkazish belgilab berilgan.

Jamiyatdagi transformatsiyalashuv jarayonlari muayyan davlatdagi barcha sohalarga o'zining tizimli ta'sirini ko'rsatadi va ushbu sohalarda barqaror hamda tizimli islohotlarni talab etadi. Shunday muhim sohalardan biri iqtisodiyot hisoblanadi. Taraqqiyot Strategiyasi so'nggi yillardagi kuchli ijtimoiy o'zgarishlar va jamiyat transformatsiyalashuvi asnosida ushbu sohada amalga oshirilishi kerak bo'lgan tashkiliy va normativ-huquqiy o'zgarishlarni Strategiyaning XXV maqsadida ko'rsatib o'tadi. Unda raqamli iqtisodiyotni asosiy drayver sohaga aylantirib, uning hajmini kamida 2,5 baravar oshirishga qaratilgan ishlarni olib borish maqsad qilinib, bir qancha vazifalar belgilab olinadi.

Umuman olganda, yangi Ozbekiston Taraqqiyot strategiyasi yangilanib borayotgan ijtimoiy munosabatlarni huquqiy tartibga solishning muhim yonalishlarini korsatib berdi hamda jamiyat transformatsiyalashuvi sharoitida muhim dastur ul amal bolib xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar royxati.

В. В. Локосов Социологический словарь / отв. ред. Г.В. Осипов, Л.Н. Москвичев. М, 2014, с. 535-536.

Odilqoriyev X. Davlat va huquq nazariyasi. Darslik. – T.: Adolat nashriyoti, 2018. – B.310

Saydullayev Sh. Davlat va huquq nazariyasi. Darslik. – T.:TDYU,2020. B. 149

Ozbekiston Respublikasi Prezidentining 28.01.2022 yildagi PF-60-son Farmoniga
1-ILOVA 2022 2026 YILLARGA MOLJALLANGAN YANGI

OZBEKISTONNING TARAQQIYOT STRATEGIYASI. <https://lex.uz/uz/docs/-5841063>

Мукумов, Б. (2022). Перспективы развития модели «Умного регулирования». Современные тенденции развития цифровизации в сфере юстиции, 1(1), 75-78.

Aora, Seema and Cason, Timothy N 1995. 'An Experiment in Voluntary Regulation: Participation in EPA's 33/50 Program' Journal of Environmental Economics and Management 28: 271–286.

INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA MAKTABGACHA TA'LIM
TASHKILOTLARI RAXBARLARINI BOSHQARUV
KOMPATENTLIGINI RIVOJLANTIRISH MEKANIZMLARI

Xolikulova Visola SHuxrat qizi

Toshkent voyati Chirchiq Davlat pedagogika instituti, pedagogika fakulteti
Ta'lim muassasalarini boshqaruvi yonalishi 1-kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6465856>

Annotasiya: Maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida rahbarlik qilish va tashkil etishning yo'llari va usullari yoritilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, rahbar, zamonaviy usullar, uzluksiz ta'lim.

Аннотация: В статье описаны пути и средства руководства и организации в дошкольном образовании.

Ключевые слова: дошкольное учреждение, руководитель, современные методы, непрерывное образование.

Abstract: The article describes the ways and means of leadership and organization in preschool education.

Key words: preschool institution, leader, modern methods, lifelong education.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 29 dekabrda "2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2707-sonli qarori ijrosini ta'minlashda bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash darajasini tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy ta'lim dasturlarini tatbiq etish, malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, bolalarni har tomonlama intellektual, ahloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish, ta'lim muassasalarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash ishlarini izchil davom ettirish maqsad qilib olindi.

Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha 2017-2021 yillarga mo'ljallangan dasturida belgilangan vazifalarni amalga oshirish chora-tadbirlari rejasi ishlab chiqildi.

Ta'lim tizimining hozirgi kundagi rivojlanish bosqichida uning birinchi bo'g'ini hisoblangan maktabgacha ta'limda jadal o'zgarishlar yuz bermoqda va ular quyidagilarda namoyon bo'lmoqda: maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyatining xuquqiy-me'yoriy asosi takomillashmoqda; maktabgacha ta'lim muassasalari moliyaviy-xo'jalik faoliyatining yangi turlariga o'tmoqda; nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalari tarmog'i kengaymoqda; ta'limning ilg'or texnologiyalari joriy etilmoqda; xodimlar malaka oshirish tizimi takomillashmoqda; qisqa muddatli guruhlar asosida maktabgacha ta'lim muassasalarining muqobil shakllari joriy etilmoqda.

Maktabgacha ta'limning mazkur Konsepsiyasi uning 2017 yilgacha bo'lgan vazifalari, strategiyasi, maqsad va tamoyillarini aniqlab beradi.

Konsepsiyaning xuquqiy asosini quyidagi me'yoriy-xuquqiy hujjatlar tashkil etadi: O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi" va ta'lim sohasidagi boshqa huquqiy-me'yoriy hujjatlar.

Maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'limning boshlang'ich bo'g'ini hisoblanadi. U bola shaxsini sog'lom va yetuk, maktabda o'qishga qiziqishni shakllantirish maqsadini ko'zlagan holda, olti-yetti yoshgacha oilada hamda davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalarida olib boriladi. Maktabgacha ta'limning maqsad va vazifalarini tatbiq etishda jamoat va homiy tashkilotlari, mahalla, xalqaro fondlar faol ishtirok etadilar.

Maktabgacha ta'lim-bolaning individual va yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda uning jismoniy va psixik rivojlanishini ta'minlovchi, uni uzluksiz ta'limning keyingi bosqichi - maktabga borishiga zamin yaratuvchi, har tomonlama maqsadli yo'naltirilgan ta'lim va tarbiya jarayonidir.

Maktabgacha ta'lim o'zining shakl va usullaridan qat'iy nazar quyidagi vazifalarni bajarishi lozim:

- bolalarning jismoniy va psixik sog'ligini mustahkamlash;
- bolalarni milliy, umuminsoniy, qadimiy va madaniy qadriyatlarga jalb etish;
- bolaning aqliy, intellektual salohiyatini rivojlantirish;
- milliy an'analar va udumlar asosida yuksak ahloqiy va ma'naviy sifatlarni shakllantirish;

- bolalarni tizimli va maqsadli ravishda maktabda ta'lim olishga tayyorlash, ularning individual xususiyatlari va iqtidorini rivojlantirish.

Yuqorida bayon etilganlar shunga guvohlik beradiki, O'zbekiston Respublikasidagi maktabgacha ta'lim tizimi bolaning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda, davlat va jamiyat talablariga binoan har tomonlama rivojlantirilishini ta'minlashi lozim.

Maktabgacha yoshning xususiyati shundan iboratki, ushbu davrda aynan umumiy rivojlanish ta'minlanadi, natijada kelajakda har qanday ijtimoiy bilim, malaka, ko'nikma va faoliyatning turli ko'rinishlarini egallash uchun poydevor yaratiladi.

Ta'lim jarayoni bola shaxsiga yo'naltirilganligidan kelib chiqib, maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim-tarbiyasi shaxsning rivojlanishida ijodiy va insonparvarlik tamoyillariga asoslangan holda ta'lim-tarbiyaning usul va uslublari tizimidan tashkil topgan hamkorlik pedagogikasi tamoyillariga tayanib amalga oshirilishi lozim.

Pedagogik hamkorlikning asosiy holatlari-ta'limga tarbiyachi va bolaning o'zaro ijodiy hamkorligi sifatida munosabat; majburlamasdan o'qitish; qiyin maqsad g'oyasi (bolaning oldiga murakkab maqsad qo'yiladi va uni yengib o'tishiga ishonch hissi singdiriladi); tayanchdan foydalanish (tayanch signallar); o'z-o'zini tahlil qilish (bolalar faoliyati natijalarini yakka tartibda va jamoa bo'lib muhokama qilish); erkin tanlov (tarbiyachi tomonidan ixtiyoriy ravishda bolalarning o'quv dasturini yaxshiroq o'zlashtirishlarini maqsad sifatida belgilab o'qitish vaqtini tanlashi); guruhning intellektual foni (o'qitishning mazkur bosqichida ahamiyatli hayotiy maqsadlarni qo'yish va tarbiyalanuvchilar tomonidan dasturga nisbatan

kengroq bilimlar egallash); shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim, tarbiyachi va ota-onalar hamkorligi.

Ta'limning natijalari bolada hozirjavoblik, mehribonlik, muloqotchanlik, rostgo‘ylik, haqiqatparvarlik, maqsad sari intilish, tashabbuskorlik, dadillik, tashkilotchilik, mehnatsevarlik, javobgarlikni his qilish, ziyraklik, vazminlik, mardlik, mustaqillik, ishchanlik, kuzatuvchanlik, topqirlik kabi shaxsiy fazilatlarning o‘zgarishida namoyon bo‘ladi.

Ta'lim orqali inson va fuqaroning zamonaviy jamiyatga takomillashuvi hamda har tomonlama kirishuvi (qorishib ketishi) ta'minlanadi; zamonaviy bilimlar darajasiga mos keluvchi dunyo tasviri shakllanadi; dunyo darajasiga mos keluvchi shaxsning milliy va dunyoviy madaniyatga integratsiyasini zamin tayyorlovchi jamiyatning umumiy va professional madaniyati vujudga keladi; jamiyatning milliy kadrlar salohiyati ishlab chiqiladi va rivojlantiriladi.

2 Maktabgacha ta'lim jarayonida bolaga ta'lim-tarbiya berishda shaxsga yo‘naltirigan ta'lim

Maktabgacha ta'lim jarayonida bolaga ta'lim-tarbiya berishda shaxsga yo‘naltirigan ta'lim modeli ustuvor sanaladi. Shaxsga ongli yondashishning maqsadi-shaxsni rivojlantirish, uni berilgan standart va bosim ostida “o‘zgartirish emas”, balki “uni qanday bo‘lsa, shundayligicha qabul qilish”dir. Shaxsiy yondashuv ta'lim jarayoni ishtirokchilarining shaxsiy majburiyatlarini rivojlantirish va to‘liq namoyon qilish uchun sharoit yaratishni ko‘zlaydi. Shaxsiy majburiyatlar - bu shaxs tomonidan “shaxs bo‘lish” ijtimoiy buyurtmasini tatbiq etuvchi ma'lum fazilatlarning namoyon etilishidir.

Pedagog tomonidan qadriyatlar orasida yoʻnalishini aniqlash uning kasbiy faoliyatini belgilaydi. Shaxsga yondashuv pedagog va bolaga oʻzini shaxs sifatida his qilishiga, ularning imkoniyatlarini aniqlash va namoyon etishga, oʻzini anglab yetishga, jamiyat tomonidan amalga oshirilishi mumkin boʻlgan oʻz-oʻzini anglash, oʻz-oʻziga ishonish va oʻzini kashf qilish usullariga imkon yaratadi.

Maktabgacha yoshda bola buyumlarning alohida yuzaki xususiyatlarini qabul qilishning yuqori choʻqqilarini egallaydi, koʻrgazmali shakldagi amaliy va aqliy vazifalarning yechimini topadi. Lekin bola hali buyumlarning koʻrinishiga ahamiyatsiz boʻladi. Bu tabiiy hol chunki buyumlar uning uchun mavjuddir va ular bolani faqat amaliy va aqliy faoliyat ob'ekti sifatida qiziqtiradi. Maktabgacha yoshdagi bola buyumlarning mohiyatini emas, balki ularning tashqi koʻrinishi va ishlatilishiga qarab ish tutadi. Buyumlarning bizlarga qanday koʻrinishi bilan mohiyati oʻrtasida katta farq bor. Buyumlarning mohiyati yuzaki emas, u shaxsiy tajriba orqasida yuzaga kelmaydi, toʻgʻridan-toʻgʻri qabul qilinmaydi. U ijtimoiy tashkillashtirilgan oʻquv – dunyoni ilmiy anglash orqali kashf etiladi.

Tubdan oʻzgartirilgan oʻqitish – bola va pedagogning hamkorlikdagi tubdan oʻzgartirilgan (koʻrgazmali-rivojlantiruvchi) pedagog va bola shaxsini mustaqil tarbiyalashga yoʻnaltirilgan faoliyati, qaysiki shaxsiy mazmuni hayotiy boʻshliqda qimmatli ahamiyatga ega boʻlgan, pedagog va bolaning universallashtirilgan tizimi.

Tubdan oʻqitish quyidagi yondashuvlarni nazarda tutadi:

Ijtimoiy pedagogik yondashuv. Uning mazmuni shundan iboratki, bola tomonidan insoniyat tajribasining oʻzlashtirilishini ta'minlovchi rivojlanishni amalga oshirish.

Bunday yondashuv ta'lim berish jarayonini yakuniy natijaga-bola shaxsining ijtimoiylashuviga erishishga yo'naltirilgan. Uning mohiyati bola tomonidan jamiyatning ahloqiy, ma'naviy o'zgarishlarni tubdan isloh qilishdir. Bunday yondashuvda ta'lim tarbiya beruvchi vazifani bajaradi.

Gnoseologik (bilish faoliyati) yondashuv o'qitish jarayoni mohiyatini anglash jarayonidan olib chiqadi va yuzaga kelgan anglash faoliyatini modifikatsiyalaydi (variatsiyalaydi). O'qitish insonning individual rivojlanishini tezlashtiradi, qaysiki ijtimoiy qonunchilikka bo'ysunadi. Shu bilan birga u insonning o'rnatilgan tartibda individual rivojlanishi bilan birga, inson ongining umumiy tarixiy rivojlanishiga ham bog'liqdir. O'qish umumiy va individual anglash shakllarini yaqinlashtiradi, individual faoliyatni umumiy anglash tizimiga yaqinlashtiradi, bolaning shaxsiy tajribalari va o'qish va o'qitish davrida yuzaga kelgan tushunchalar orasidagi tafovutlarni chaqiradi.

Gnoseologik o'qitishning mohiyati ta'lim vazifalarini tabiiq etishda o'qitilayotgan ob'ektning individuallashtirish jarayonini amalga oshirishdan iborat.

Psixologik yondashuv. Bu yondashuv uchun insonning rivojlanishi va bilimlarni o'zlashtirishini psixologik nazariy bilimlarni yuzaga olib chiqishdan iborat.

Aqliy faoliyatning bosqichma-bosqich shakllanishi nazariyasini inobatga olgan holda (P.Ya.Galperin, N.F.Talo'zin), o'qitish birinchi materiallashgan bosqichdan ikkinchisi, ya'ni tayanch tashqi nutq faoliyatida saqlangan bosqichga o'tadi. Undan so'ng aqliy faoliyat to'liq ichki faoliyatda amalga oshiriladigan uchinchi, yuqori bosqichga o'tadi. Bunday yondashuvda o'qitishning mohiyati aqliy faoliyat shakllanishining bosqichlariga mos ravishda solishtiriladi. Bunday yondashuvda

o'qitish o'qitiluvchining shaxsiga yo'naltiriladi va rivojlantiruvchi faoliyatni amalga oshiradi.

Akmeologik (grekcha so'zdan olingan bo'lib, yuqori nuqta, yuksalish, yaxshi payt va o'qish degan ma'noni bildiradi) yondashuv o'qitishning shaxsiga yo'naltirilgan xususiyatlarini ochib beradi. Uning asl mohiyati shundan iboratki, o'qitish shaxsning hayotiy dunyosiga, pedagog va bolaning mavjud hayoti mazmuniga bir tekisda kirib boradi. O'qitish nafaqat o'qitiluvchi va va pedagogning fikr va munosabatlarini uyg'unlashtirib, mazmun maydonini o'zgartiradi, balki, o'zaro munosabatlarning yaxlit sub'ektining paydo bo'lishi va rivojlanishiga olib keladi. Bunda o'qitishning o'zaro tarbiya, o'zaro ta'lim, o'zaro hamkorlik, o'zaro ijodiylikka aylanishiga omil bo'ladi.

ADABIYOTLAR

1. A.A. Abdullayev. Ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari tizimi. Fan va jahon Xalqaro ilmiy jurnali 2 (№ 5), 19-21
2. Abdulkayevich, A. A. (2020). Erta ta'lim kontsepsiyasi haqida tushuncha hosil qiluvchi savodxonlik va til orqali bugungi kunning ilk o'qituvchilarining muammolari, klasteri va kasbiy yordami. Xalqaro Word Art jurnali, (2).
3. Abdullayev, A. A. (2020). Ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari tizimi. Fan va dunyo, 5(81), 19-21.
4. Abdullayev, A. A. (2020). Oliy ta'lim muassasalarida o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish. TDPU ilmiy axborotlari, 10, 191-194.

-
5. Abdullayeva, M. (2020). Bo'lajak tarbiyachilarning rivojlanishini rivojlantiruvchi asosiy omil. Zamonaviy fan va talim-tarbiya: muammo, yechim, natija, 1, 112-114.

**BASKETBOLCHILAR HUJUM VA HIMOYADAGI TAKTIK
TAYYORGARLIGINI AMALGA OSHIRISHDA MUSOBAQA USULINI
AHAMIYATI**

Xolmirzayev Sherali Abdusami O'g'li

Namangan davlat universiteti

sheralixolmirzayev@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6478289>

Annotatsiya: Basketbolchilarni tayyorlash jarayoni va uning muhim tamoni bo'lgan hujum va himoya taktikasini rivojlantirishda musobaqa usulining ta'siri haqida nazariy ma'lumot va amaliy tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Sport mashg'ulotlari, Musobaqa usuli, Jismoniy tayyorgarlik, Himoya taktikasi, Hujum taktiksi.

ЗНАЧЕНИЕ СОРЕВНОВАТЕЛЬНОГО МЕТОДА В ОСУЩЕСТВЛЕНИИ
ТАКТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БАСКЕТБОЛИСТОВ НАПАДЕНИЯ И
ЗАЩИТЫ

Холмирзаев Шерали Абдусами угли

Наманганский государственный университет

sheralixolmirzayev@gmail.com

Аннотации: Теоретическая информация и практические рекомендации по процессу подготовки баскетболистов и влиянию метода соревнований на развитие наступательной и оборонительной тактики, что является важным его аспектом.

Ключевые слова: Спортивная тренировка, соревновательная методика, физическая подготовка, защитная тактика, наступательная тактика

THE SIGNIFICANCE OF THE COMPETITION METHOD IN TACTICAL TRANING OF ATTACK AND DEFENSE BASKETBALL PLAYERS

Xolmirzayev Sherali Abdusami Ogli

Namangan State University

sheralixolmirzayev@gmail.com

Annotation Theoretical information and practical recommendations on the process of training basketball players and the impact of the competition method on the development of offensive and defensive tactics, which is an important aspect of it.

Key words: Sports Training, Competition Method, Physical Training, Defensive Tactics, Offensive Tactics

Hozirda barcha sport turlarida hujum va himoya taktik tayyorgarligi alohida ahamiyat ega hisoblanadi. Bunga sabab mashg'ulotlarda o'yinning texnik usullari va uni o'zlashtirish, jismoniy sifatlarning rivojlanish darajasi yuqori bo'lishiga qaramasdan sportda yaxshi natija ko'rsatish uchun sportchilarning taktik tayyorgarlikga ega bo'lishi tabab qilinadi. Jismoniy tayyorgarlikning o'rni, ayniqsa, musobaqalar bir necha kun o'tkazilsa va musobaqa murosasiz davom etadigan bo'lsa, hamda taktik tayyorgarlik yetarli bo'lmasa, sportchilar hujum va himoya texnikasini kutilgan darajada bajara olmasligi yaqqol namoyon bo'ladi. Basketbolchilarni tayyorlash tizimini takomillashtirish ularning natijalarini yaxshilash, hujum va himoya taktikasini rivojlantirishda "Jismoniy tarbiya va sportning xususiy metodlari" tarkibiga kiruvchi "Musobaqa usuli" dan foydalanish eng qulay vosita bo'lib, hizmat qilishini quyidagi malumotlarda bayon etiladi.

Sport mashg'ulotlari jarayonida sportchilarni tayyorlashda ko'pgina o'rgatish usullaridan foydalaniladi. Albatta har bir usulni o'ziga xos jihatli mavjud. Bizga tanish bo'lgan usullardan biri musobaqa usuli hisoblanadi. Ushbu usuldan sport mashg'ulotlarda ma'lum bir o'yin yoki harakat texnikasini o'rgatishda foydalaniladi. Musobaqa usulining o'ziga xosligi shundaki u orqali o'yin texnikasini gandbolchilar maksimal nomoyon etishga erishiladilar. Buning asosiy sababi o'zaro raqobatlashuv hisoblanadi. Jismoniy tarbiya va sportning xususiy metodlari haqida so'z yuritilganda albatta quyidagi usullarni yodga olamiz. Ular quyida 1-chizmada keltirilgan. Musobaqa usuli asosan mashg'ulotlarda yangi o'yin texnikasini o'zlashtirilgandan so'ng qo'llaniladi natijada gandbolchilari shu harakatlarni o'zaro jamoalar o'rtasida kichik musobaqa tashkillash orqali yanada mustaxkamlanadi. Bu musobaqa usulining o'ziga xosligini to'la yoritishga kamlik

qiladi va uning yana bir eng kerakli jihati uni mashg'ulotlarda faqatgina o'yin texnikasiga oid harakatlarni tarbiyalashgina bo'lmay, u orqali basketbolchilar hujum va himoya taktikasi rivojlantirish uchun asosiy usul hisoblanadi.

Jismoniy tarbiya va sportning xususiy metodlari.

Ushu usulda mashg'ulotni tashkillash va o'tkazishni qanchalik kerkligini va taktik harakatlarni rivojlanishi haqida so'z yuritayotganda biz aslida o'yin taktikasi o'zini nima uni vazifasi haqida qisqacha malumot keltirsak. Taktika ikki ko'rinishda amalga o'shirilib, ular a) hujum taktikasi, b) himoya taktikasiga bo'linadi. Taktika – ma'lum bir texnik harakatlar to'plamini mahorat bilan qo'llashni oldinda va musobaqa jarayonida murabbiy hamda jamoa tomonidan rejalashtirish tushiniladi. Obrazli qilib aytganda, taktika bu – generallar o'yinidir.

Chunki, mashg'ulot va musobaqa jarayonida sportchilarning o'yin faoliyati murabbiy tomonidan boshqariladi, barcha kerakli qarorlar qabul qilinadi. Ushbu usul yordamida mashg'ulot tashkil etilsa, uning tub negizida o'zaro musobaqalashuv o'rin oladi va bu taktik tayyorgarlikni yo'lga qo'yish va rivojlantirish uchun keng yo'l ochib beradi.

Mazkur tadqiqotdan asosiy maqsad-Basketbolchilarning hujum va himoyadagi taktik harakatlarini rivojlantirishda musobaqa usulidan foydalanish bilan ushbu harakatlarni tez o'zlashtirishga imkon berishini ilmiy asoslashdir.

Ishning vazifasi esa quydagicha.1. Basketbolchilarni mashg'ulot jarayonida rejalashtirilgan taktik harakatlarni musobaqalarda qo'llash hamda kamchiliklarni bartaraf etish .

2. Basketbolchilarni hujum va himoyadagi taktik tayyorgarlik jarayonini optimallashtirishga doir ilmiy-uslubiy adabiyotlarni va musobaqa jarayonini o'rganish hamda tahlil qilish;

Basketbolchilarning mashg'ulot jarayonidaga mos bo'lgan usulni tanlash va unga hujum va himoyadagi taktik harakatlarni joylashtirish, bu jarayonga biz basketbolchilar tomomidan o'yinda qo'llanilishi kerak bo'lgan, hujum yoki himoya taktikalarni qay darjada o'zlashtirilganligini bevosita nazortaga olish imkoni tug'iladi hamda ulardan qay biri yuqori darajada bajarilyotgani yoki qaysidir taktik harakatni bajarishda basketbolchilar muammoga uchrayotganligini ham aniqlab olamiz. Odatda o'yin usuli yordamida shug'ullanuvchilarni faoliyatga ijodiy yondoshuvni shakllantiriladi ammo, musobaqa usuli esa sportchilarni texnik va taktik harakatlarni maksimal darajada namoyon qilishga majbur qilib qo'yadi. Bunga asosiy sabab bu har bir mashg'ulotda musobaqalashuv, o'zaro raqobat va g'oliblikka intilish borligi hisoblanadi. Quyida basketbolchilar taktik tayyorgarlini rivojlantirishda muhim sanalgan hujum va himoya taktik usullarini 2- jadvalda keltirilgan.

Basketbol mashg'ulotlarini musobaqa usuli asosida tashkillash uchun tavsiya etilgan hujum va himoya taktikalari.

Basketbolchilarnig himoya taktikalari
--

T/r	Taktika nomi	Uning tavsifi
1	Gurux harakatlari	Ushbu taktikada hujumchilarga qarshi harakat uchun yo'nalgan ikki yoki uch o'yinchining o'zaro harakati tushuniladi
2	Zonali himoya sistemasi.	Bu taktikada ham himoyalananayotgan jamoa o'yinchilarini jarima otish maydonchasi atrofida joylashgan holda himoyalanaadi.
3	Shaxsiy himoya taktikasi	Bunday holda har bir himoyachi o'yinchining hujumdagi harakatlaridan joylashgan joyidan qat'iy nazar , o'ziga tayinlangan raqibga qarshi o'ynaydi.
Basketbolchilarning hujum taktikasi		
T/r	Taktika nomi	Uning tavsifi
1	2:1 taktikasi	“To'pni uzat va chiq” usuli raqib shitgacha bo'lgan masofani harakatda bosib o'tish va son jihatdan ustunlik - ikki kishi bir kishiga 2:1 amalga oshirishda hamda tez yorib o'tish davomida ham keng qo'llaniladi
2	2:2 taktikasi	Tez yorib o'tishga hammadan ko'proq jamoa to'pni raqibdan olib qo'ysa yoki o'zining shitidan sakrab qaytgan to'p uchun kurash paytida unga ega bo'lganda amalga oshiriladi.
3	3:2 taktikasi	Uchburchaknin o'zaro harakati va uzatishni tez bajarishni talab qiladi u joyni almashtirish yoli bilan ham amalga oshirilishi mumkin.

Uchburchaknin o'zaro harakati va uzatishni tez bajarishni talab qiladi u joyni almashtirish yoli bilan ham amalga oshirilishi mumkin.

Izoh: tavsiya etilgan ushbu taktik usullarni o'quvchilar yoshiga va jismoniy imkoniyatiga ko'ra moslab qo'llash mumkin.

Mazkur usul basketbolchilar mashg'ulotlarini tashkil etishda turli yoshdagi sportchilar uchun samara berishi ham uning qay darajada optimal ekanligini ko'rsatadi. Ushbu taktik usullarni musobaqa usuli orqali rivojlantirishda

basketbolchilarni ikki jamoaga ajratib so'ng ular oldiga yuqoridagi hujum va himoyalani taktikasini belgilab shu taktik usulni qaysi jamoa uch marotaba ijobiy hal etsa usha jamoa g'olib bo'lib faoliyatni davom ettiradi, agarda ijobiy hal etmasa mag'lub bo'lib, o'z o'rnini keyingi guruhga bo'shatishi qoida qilib olinadi. Albata bu belgilangan hujum va himoya taktik usullarini mustahkamlash va takomillashtirishda eng yaxshi metod bo'lib hizmat qiladi deb o'ylamiz.

Xulosa: Ilmiy-uslubiy adabiyotlarni o'rganish hamda amaliyotda gandbolchilarning tayyorgarligi jarayonini kuzatish natijasida olib borilayotgan mashg'ulotlarda aynan musobaqa faoliyatiga xos bo'lgan taktik harakatlarni rivojlantirishga yetarli darajada e'tibor berilmasligi hamda tayyorgarlik davrining bosqichlarida mana shunday harakatlarga oid metodik jihatdan yondoshuvning yetishmasligi yosh sportchilarda hujum va himoyadagi taktik harakatlarni rivojlantirishni samarali tashkil etish imkonini bermay kelayotganligi ma'lum bo'ldi.

Basketbol mashg'ulotlarida sportchilarning jismoniy tayyorgarligi darajasi shakllangandan so'ng, basketbolchilarning mashg'ulot jarayonlarini musobaqa usuli orqali tashkil etilishi sezilarli darajada ta'sir ko'rsatishini hisobga olgan holda nazariy jihatdan musobaqa oldi tayyorgarlik davrida basketbolchilarning hujum va himoyadagi taktik tayyorgarligini amalga oshirishda yuqorida tavsiya etilgan ro'yxatdagi taktik usullarni musobaqa usulidagi mashg'ulotlarda bajarilishi taktik harakatlarni o'zlashtirish, mustahkamlash va takomillashtirish jarayonlari tez va samarali hal etiladi.

Adabiyotlar ro'yxati

A.A.Pulatov, F.V.Ganlyeva, B.M.Miradilov, D.T.Xusanova, F.A.Pulatov.
Basketbol nazaryasi va uslubiyoti. darslik. Toshkent -2017. 190.b.

A. Abdullayev. Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi, Farg'ona -2016
372, b.

R.S.Salomov. Jismoniy tarbiya nazaryasi va uslubiyati, Toshkent-2014 296 b.

Морфология человека, под. ред. Б.А.Никитюк и В.П.Чтецова, уч. пос., 2-е
изд., издательство МГУ, 1990, 67-68 стр.

**ICHKI ISHLAR ORGANLARI HODIMLARINI KASBIY
SHAKLLANISH DINAMIKASINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI**

Yo‘ldoshev Shohjahon Mahkamjon oqli.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6498130>

Mustaqil O‘zbekistonda jahon andozalariga mos huquqiy demokratik davlatni bunyod etish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish uchun mamlakat hayotining barcha sohalarida islohotlar izchillik bilan amalga oshirilmoqda.

Mazkur ishlarni amalga oshirishda ichki ishlar organlari hodimlari zimmasiga ona-vatanni ichki va tashqi unsurlardan himoya qilish, fuqarolarni har xil jinoyatchilar, terroristlar, aqidaparastlarning xurujidan asrash orqali mamlakatda tinchlik va osoyishtalikni ta’minlash, ularning huquqiy madaniyatini shakllantirish, yuksak ma’naviy - ruhiy, umuminsoniy, axloqiy qadriyatlar asosida aholining barcha qatlamlari bilan kasbiy muloqotda bo‘lish kabi bir qator vazifalarni yuklaydi.

Ichki ishlar vazirligi tizimida hodimlarini kasbga tayyorlashda psixologik xizmatning asosiy maqsadi konsultativ-metodik yordam ko‘rsatishdir. Ya’ni,

Hodimlarning kasbiy faoliyatida ularga psixologik yordam berish, hodimlarni ijtimoiy moslashtirish hamda ularning sog‘ligi va optimal mehnat qobiliyatini saqlab turishga ko‘maklashish.

Hodimlarning ruhiy barqarorligini saqlash va mustahkamlash uchun psixologik ko'mak berishda diagnostik, profilaktik va psixokorreksion tadbirlarni amalga oshirish.

Hodimlarni kasbiy faoliyatini muvaffaqiyatli olib borishida ularning psixologik bilim, malaka va ko'nikmalarini shakllantirish.

Psixologik ma'rifiy faoliyat – mavjud psixologik muammolar bo'yicha axborot bilan ta'minlash, hodim shaxsi xulqida og'ish ehtimoli bo'lgan vaziyatlarni o'z vaqtida oldini olish, hodimlarga ta'lim-tarbiyaviy ta'sir etish masalalarida ko'mak berishga mo'ljallangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Psixologik profilaktika – hodimlarda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ijtimoiy-psixologik va ruhiy muammolarni oldini olish, ichki ishlar organlari jamoasida ijobiy emotsional-ruhiy muhitni yaratish, xulqida og'ish vujudga kelishi mumkin bo'lganlar sirasiga kiruvchi hodimlarni aniqlash, ya'ni psixosomatik va ruhiyatida buzilish ehtimoli bo'lgan vaziyatlarni o'z vaqtida oldini olishga qaratilgan maqsadga yo'naltirilgan tizimli ishlarni amalga oshirish.

Psixologik korreksiya – u yoki bu asoslarga ko'ra xulqida og'ishga moyilligi bor guruh toifasiga kiritilgan hodimlar bilan maqsadga yo'naltirilgan tizimli ishdan iborat bo'lib, ularning jismoniy, ruhiy holatlari va kasbiy rivojlanishida mavjud buzilishlarni maxsus psixologik yordam ko'rsatish asosida kamaytirish, pasaytirish va bartaraf etishga qaratilgan maqsadli tizimli, kompleks faoliyatdir.

Psixologik maslahat berish – hodimlarga ularning hayoti va faoliyatida, oilasida, do'stlari davrasida yuzaga keladigan qiyinchiliklar va ziddiyatlarning mohiyatini tahlil qilish va hal etish, o'z oldiga yangi maqsadlarni qo'yish va

mustaqil qarorlar qabul qilishda muayyan yordam ko'rsatishdan iborat. Yosh hodimlarga xizmat sharoitlariga moslashish jarayonida yordam berish shuningdek, hodimlarning nafaqaga ketish oldidan ularni ijtimoiy hayotga tayyorlashda psixologik yordam ko'rsatishdan iborat.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, bugungi kunda ichki ishlar organlari hodimlarining kasbiy shakillanish dinamikasining psixologik xususiyatlari kasbiy faoliyat bilan bevosita bog'liqligini ko'rishimiz mumkin.

**ISO/IES 17043 xalqaro standart talablari asosida laboratoriyalar orasida
sinovlarni tashkillashtirish usullarini tahlili va muammolari**

Yuldashev Sardor

Toshkent Davlat Tenika Universiteti magistr

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6517774>

Annotatsiya: Ushbu maqola ISO(Xalqaro standartlashtirish Tashkiloti), IEC(Xalqaro elektrotexnika komissiyasi) va ISO/IEC 17043 ISO muvofiqlikni baholash qo'mitasi (CASCO) qo'mitasi tomonidan amalga oshirilayotgan laboratoriya tekshiruvlari va standartlari haqida so'z yuritadi.

Kalit so'zlar:ISO, IEC, Xalqaro standartlar, laboratoriyalararo taqqoslash, mintaqaviy metrologiya.

ISO (Xalqaro standartlashtirish tashkiloti) va IEC (Xalqaro elektrotexnika komissiyasi) butun dunyo bo'ylab standartlashtirish uchun ixtisoslashgan tizimni tashkil qiladi. ISO yoki IEC a'zosi bo'lgan milliy organlar texnik faoliyatning muayyan sohalari bilan shug'ullanish uchun tegishli tashkilot tomonidan tuzilgan texnik qo'mitalar orqali Xalqaro standartlarni ishlab chiqishda ishtirok etadilar. ISO va IEC texnik qo'mitalari o'zaro manfaatli sohalarda hamkorlik qiladi. Ishda ISO va IEC bilan hamkorlikda boshqa xalqaro tashkilotlar, davlat va nodavlat tashkilotlar ham ishtirok etmoqda. Muvofiqlikni baholash sohasida ISO muvofiqlikni baholash qo'mitasi (CASCO) xalqaro standartlar va qo'llanmalarni ishlab chiqish uchun javobgardir.

Xalqaro standartlar ISO/IEC direktivasining 2-qismida keltirilgan qoidalarga muvofiq ishlab chiqilgan. Xalqaro standartlar loyihalari ovoz berish uchun milliy

organlarga yuboriladi. Xalqaro standart sifatida e'lon qilish ovoz beruvchi milliy organlarning kamida 75 % tomonidan ma'qullanishi kerak.

Ushbu hujjatning ayrim elementlari patent huquqlarining predmeti bo'lishi mumkinligiga e'tibor qaratiladi. ISO patent huquqlarining birortasi yoki barchasini aniqlash uchun javobgar bo'lmaydi. ISO/IEC 17043 ISO muvofiqlikni baholash qo'mitasi (CASCO) tomonidan tayyorlangan. U ISO va IEC milliy organlariga ovoz berish uchun tarqatildi va ikkala tashkilot tomonidan ma'qullandi. Ushbu ISO/IEC 17043 birinchi nashri texnik jihatdan qayta ko'rib chiqilgan ISO/IEC 43-1:1997 qo'llanma va ISO/IEC 43-2:1997 qo'llanmasini bekor qiladi va o'rnini egallaydi.

Laboratoriyalararo taqqoslashlar bir qator maqsadlarda keng qo'llaniladi va ulardan foydalanish xalqaro miqyosda ortib bormoqda. Laboratoriyalararo taqqoslashning odatiy maqsadlariga quyidagilar kiradi:

- a) muayyan sinovlar yoki o'lchovlar bo'yicha laboratoriyalarning ish faoliyatini baholash va laboratoriyalarning doimiy ishlashini kuzatish;
- b) laboratoriyalardagi muammolarni aniqlash va takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlarni boshlash, masalan, sinov yoki o'lchov jarayonlarining noto'g'riligi, xodimlarni o'qitish va nazorat qilish samaradorligi yoki asbob-uskunalarini kalibrlash bilan bog'liq bo'lishi mumkin;
- c) sinov yoki o'lchash usullarining samaradorligi va solishtirilishini aniqlash;
- d) laboratoriya mijozlariga qo'shimcha ishonchni ta'minlash;
- e) laboratoriyalararo farqlarni aniqlash;

- f) bunday taqqoslash natijalari asosida ishtirok etuvchi laboratoriyalarni o'qitish;
- g) noaniqlik haqidagi da'volarni tasdiqlash;
- h) usulning ishlash xususiyatlarini baholash - ko'pincha hamkorlikdagi sinovlar sifatida tavsiflanadi;
- i) ma'lumotnoma materiallariga qiymatlarni belgilash va ularning muayyan sinov yoki o'lchov protseduralarida foydalanishga yaroqliligini baholash;
- j) Milliy metrologiya institutlari o'lchovlarining ekvivalentligi haqidagi bayonotlarni “asosiy taqqoslashlar” va Xalqaro Og'irliklar va o'lchovlar byurosi (BIPM) va tegishli mintaqaviy metrologiya tashkilotlari nomidan o'tkazilgan qo'shimcha taqqoslashlar orqali qo'llab-quvvatlash.

Malakaviy test yuqorida a) dan g) gacha sanab o'tilgan laboratoriya ish faoliyatini aniqlash uchun laboratoriyalararo taqqoslashlardan foydalanishni o'z ichiga oladi.

Malakaviy test odatda h), i) va j) ni ko'rib chiqmaydi, chunki bu ilovalarda laboratoriya malakasi qabul qilinadi, ammo bu ilovalar laboratoriya malakasini mustaqil namoyish qilish uchun ishlatilishi mumkin. Ushbu xalqaro standart talablari h), i) va j) uchun ko'plab texnik rejalashtirish va operatsion faoliyatga nisbatan qo'llanilishi mumkin.

Laboratoriyalarning ishlashiga doimiy ishonch zarurati nafaqat laboratoriyalar va ularning mijozlari, balki boshqa manfaatdor tomonlar, masalan, tartibga soluvchi organlar, laboratoriyalarni akkreditatsiya qilish organlari va laboratoriyalarga qo'yiladigan talablarni belgilaydigan boshqa tashkilotlar uchun

ham muhimdir. ISO/IEC 17011 akkreditatsiya organlaridan malaka sinovlarida laboratoriyalarning ishtiroki va samaradorligini hisobga olishni talab qiladi. Tekshiruv yoki mahsulotni sertifikatlash kabi boshqa muvofiqlikni baholash faoliyati uchun malaka sinoviga ehtiyoj ortib bormoqda. Ushbu xalqaro standartdagi talablarning aksariyati rivojlanayotgan sohalarga, xususan, boshqaruv, rejalashtirish va dizayn, xodimlar, sifatni ta'minlash, maxfiylik va boshqa jihatlarga nisbatan qo'llaniladi.

Ushbu xalqaro standart barcha manfaatdor tomonlar uchun malaka testini o'tkazadigan tashkilotlarning vakolatlarini aniqlash uchun izchil asos yaratish uchun tayyorlangan. Bunda u ISO/IEC Guide 43:1997 ning ikkala qismini almashtiradi. ISO/IEC Guide 43 nafaqat malaka testini ishlab chiqish va ishlatish, shuningdek, laboratoriya akkreditatsiya organlari tomonidan malaka testini tanlash va qo'llash bo'yicha yo'riqnomani emas, balki malaka sinovining tipik turlarining foydali tavsiflarini ham o'z ichiga oladi. Ushbu xalqaro standart 43-sonli ISO/IEC qo'llanmasida tavsiflangan malaka testining ishlash tamoyillarini saqlab qolgan va yangilagan hamda malaka sinovi sxemalarining tipik turlari, tegishli statistik usullar bo'yicha yo'riqnoma, malakani tanlash va qo'llash bo'yicha A dan Cgacha ilovalardagi ma'lumotlarni saqlab qolgan. laboratoriyalar, akkreditatsiya organlari, nazorat qiluvchi organlar va boshqa manfaatdor shaxslar tomonidan sinov sxemalari.

Laboratoriyalararo taqqoslashlar bir qator maqsadlarda keng qo'llaniladi va ulardan foydalanish xalqaro miqyosda ortib bormoqda. Laboratoriyalararo taqqoslashning odatiy maqsadlari quyidagilardan iborat: a) muayyan sinovlar yoki o'lchovlar bo'yicha laboratoriyalar faoliyatini baholash va laboratoriyalarning

davomiy ishlashini nazorat qilish; b) laboratoriyalardagi muammolarni aniqlash va, masalan, etarli emasligi bilan bog'liq bo'lishi mumkin bo'lgan takomillashtirish bo'yicha harakatlarni boshlash. sinov yoki o'lchash tartib-qoidalari, xodimlarni o'qitish va nazorat qilish samaradorligi yoki asbob-uskunalarini kalibrlash; c) sinov yoki o'lchash usullarining samaradorligi va solishtirilishini o'rnatish; d) laboratoriya mijozlariga qo'shimcha ishonchni ta'minlash; e) laboratoriyalararo farqlarni aniqlash; f) Bunday taqqoslashlar natijalari asosida ishtirok etuvchi laboratoriyalarni o'qitish; g) noaniqlik haqidagi da'volarni tasdiqlash; h) usulning ishlash xususiyatlarini baholash - ko'pincha hamkorlikdagi sinovlar sifatida tavsiflanadi; h) ma'lumotnoma materiallariga qiymatlarni belgilash va ularning muvofiqligini baholash. maxsus sinov yoki o'lchov protseduralarida foydalanish; i) su Xalqaro Og'irliklar va O'lchovlar Byurosi (BIPM) va tegishli mintaqaviy metrologiya tashkilotlari nomidan o'tkazilgan "asosiy taqqoslashlar" va qo'shimcha taqqoslashlar orqali Milliy metrologiya institutlari o'lchovlarining ekvivalentligi to'g'risidagi bayonotlar uchun pport.

Malakaviy test yuqorida a) dan g) gacha sanab o'tilgan laboratoriya ish faoliyatini aniqlash uchun laboratoriyalararo taqqoslashlardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Malakaviy test odatda h), i) va j) ni ko'rib chiqmaydi, chunki bu ilovalarda laboratoriya malakasi qabul qilinadi, ammo bu ilovalar laboratoriya malakasini mustaqil namoyish qilish uchun ishlatilishi mumkin.

Ushbu xalqaro standart talablari h), i) va j) uchun ko'plab texnik rejalashtirish va operatsion faoliyatga nisbatan qo'llanilishi mumkin.

Laboratoriyalarning ishlashiga doimiy ishonch zarurati nafaqat laboratoriyalar va ularning mijozlari, balki boshqa manfaatdor tomonlar, masalan, tartibga

soluvchi organlar, laboratoriyalarni akkreditatsiya qilish organlari va laboratoriyalarga qo'yiladigan talablarni belgilaydigan boshqa tashkilotlar uchun ham muhimdir. ISO/IEC 17011 akkreditatsiya organlaridan malaka sinovlarida laboratoriyalarning ishtiroki va samaradorligini hisobga olishni talab qiladi. Tekshiruv yoki mahsulotni sertifikatlash kabi boshqa muvofiqlikni baholash faoliyati uchun malaka sinoviga ehtiyoj ortib bormoqda. Ushbu xalqaro standartdagi talablarning aksariyati rivojlanayotgan sohalarga, xususan, boshqaruv, rejalashtirish va dizayn, xodimlar, sifatni ta'minlash, maxfiylik va boshqa jihatlarga nisbatan qo'llaniladi.

Ushbu xalqaro standart barcha manfaatdor tomonlar uchun malaka testini o'tkazadigan tashkilotlarning vakolatlarini aniqlash uchun izchil asos yaratish uchun tayyorlangan. Bunda u ISO/IEC Guide 43:1997 ning ikkala qismini almashtiradi. ISO/IEC Guide 43 nafaqat malaka testini ishlab chiqish va ishlatish, shuningdek, laboratoriya akkreditatsiyasi organlari tomonidan malaka testini tanlash va qo'llash bo'yicha yo'riqnomani emas, balki malaka sinovining tipik turlarining foydali tavsiflarini ham o'z ichiga oladi. Ushbu xalqaro standart 43-sonli ISO/IEC qo'llanmasida tavsiflangan malaka testining ishlash tamoyillarini saqlab qoldi va yangiladi hamda A dan C gacha bo'lgan qo'shimchalarda malaka sinovi sxemalarining tipik turlari, tegishli statistik usullar bo'yicha yo'riqnoma, malakani tanlash va qo'llash bo'yicha ma'lumotlarni saqlab qoldi. laboratoriyalar, akkreditatsiya organlari, nazorat qiluvchi organlar va boshqa manfaatdor shaxslar tomonidan sinov sxemalari.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Stuart M, Squirell A (2001) Accreditation of providers of proficiency testing schemes. *Accred Qual Assur* 6:203–205
2. International Organization for Standardization (2010) Conformity assessment—general requirements for proficiency testing. ISO/IEC 17043:2010. ISO, Geneva
3. International Organization for Standardization (2005) Statistical methods for use in proficiency testing by interlaboratory comparisons. ISO 13528:2005. ISO, Geneva
4. Thompson M, Ellison E, Wood R (2006) The international harmonized protocol for proficiency testing of analytical chemistry laboratories (IUPAC Technical Report). *Pure Appl Chem* 78(4):145–196
5. Tholen DW (2001) Statistical treatment of proficiency testing data. *Accred Qual Assur* 3:362–366
6. Fearn T, Thompson M (2001) A new test for ‘sufficient homogeneity’. *Analyst* 126(8):1414–1417
7. International Organization for Standardization (2005) Accuracy (trueness and precision) of measurement methods and results—part 1: general principles and definitions. ISO 5725-1:1994. ISO, Geneva

**Хуқукбузарликлар Профилактикасида жадидчиларнинг фикр ва
ғоялари**

Авазова Барчиной Абдиқохҳор кизи

Ички Ишлар Вазирлиги Академияси

3-босқич курсанти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6517978>

Аннотация

Ушбу тадқиқотда мавзунинг долзарблиги Ўзбекистон Республикасида ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тизимининг пайдо бўлиши ва истиқболлари, мавжуд вазият ва хусусиятлари ҳамда ички ишлар органлари ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тизими доирасидаги нормаларни амалий таҳлил қилиш, Ўзбекистонда жадиждиларнинг фикр ва ғоялари асосида ҳуқуқбузарликлар профилактикасини такомиллаштириш ва бошқа хорижий мамлакатларнинг илғор тажрибаларининг миллий қонунчилигимиз билан ўхшаш жиҳатлари, ушбу тизимдаги муаммолар ва камчиликлар ўз ифодасини топган.

Шунингдек, мақолада жадиждиларнинг фикр ва ғоялари асосида ички ишлар органлари ҳуқуқбузарликлар профилактикаси фаолиятини такомиллаштириш юзасидан таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга ошириш ва жиноятчиликка қарши кураш бугунги куннинг долзарб вазифаларидан биридир. Бугунги кунда профилактика инспектори зиммасига юклатилган барча функцияларни самарали бажариш ҳар томонлама ҳудудда криминоген вазиятни ўрганишни, таҳлил қилиб бориш шунингдек, жадиждилар ҳаракатининг фикр ва ғоялари асосида ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга оширишни талаб қилади. Шундай экан, ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга оширишда фуқороларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари билан ҳамкорликда энг аввало маҳаллада яшовчи, ўзининг ғайриижтимоий ҳуқ-

атвори хавфлилиги туфайли ҳуқуқбузарлик содир этиш эҳтимоли ҳолатида бўлган жисмоний шахсларнинг ҳамда вояга етмаганлар турмуш тарзини, мавжуд муаммоларни ўрганиш ҳамда буюк жади́дчимиз драматург, публицист Маҳмудхўжа Бехбудий ва бошқа жади́дчиларимизнинг фикр ва ғояларини ушбу тоифадаги шахсларга уқтириб ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга оширувчи ва унда иштирок этувчи тегишли идоралар билан ҳамкорликда бартараф этиш ҳамда ҳуқуқий, ижтимоий, психологик, тиббий, педагогик ва бошқа турдаги ёрдам кўрсатишга, шунингдек уларга жамиятда қабул қилинган ҳуқ-атвор нормалари ва қоидаларини сингдиришга қаратилган чора-тадбирларни амалга ошириши керак.

2020 йилда Президентимиз Ш.М.Мирзиёев ташаббуси билан халқимиз тарихининг мураккаб дамларида, маърифат машъалини баланд кўтариб чиққан аллома ва адиб Маҳмудхўжа Бехбудийнинг 145 йиллик таваллуд санасини кенг нишонланади. Давлат раҳбари: “Биз жади́дчилик ҳаракати, маърифатпарвар боболаримиз меросини чуқур ўрганишимиз керак. Бу маънавий хазинани қанча кўп ўргансак, бугунги кунда ҳам бизни ташвишга солаётган жуда кўп саволларга тўғри жавоб топамиз. Бу бебаҳо бойликни қанча фаол тарғиб этсак, халқимиз, айниқса, ёшларимиз бугунги тинч ва эркин ҳаётнинг қадрини англаб етади” – деб , таъкидлаб ўтдилар.

Профилактика инспекторлари фаолиятининг ҳуқуқий асослари, ҳамда уларнинг ҳуқуқий мақоми 2016 йил 16 сентябрда қабул қилинган “Ички ишлар органлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонунида ўз аксини топди.

Мазкур қонунга мувофиқ, ички ишлар органларининг таянч пунктлари фаолиятни профилактика (катта) инспекторлари ва уларнинг жамоат тартибини сақлаш бўйича ёрдамчиларидан иборат таркибда амалга оширади. Профилактика инспекторлари халқ депутатлари туман Кенгашининг қарори билан лавозимга тасдиқланади. Профилактика инспекторлари фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига белгиланган тартибда ҳисоботлар тақдим этади.

Шунингдек, мамлакатимиз Президентининг 2020 йил 18 февралдаги “Жамиятда маънавий муҳитни соғломлаштириш, маҳалла институтини янада қўллаб-қувватлаш ҳамда оила ва хотин-қизлар билан ишлаш тизимини янги даражага олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони қабул қилиниб, унда фуқаролар йиғини раисининг ҳуқуқ-тартибот масалалари бўйича ўринбосари вазифасини бажариш профилактика инспектори зиммасига юклатилиши, ҳар бир маҳаллада унинг криминоген вазияти ва аҳоли сонидан келиб чиққан ҳолда камида бир нафардан профилактика инспектори хизматни олиб бориши белгиланди.

Профилактика инспекторларининг бугунги қиёфаси ҳам амалга оширилиб келинаётган ислоҳотлар билан ҳамоҳанг бўлиши, фаолиятида янгилик ва ёндошувнинг асосий мақсади халқимиз оғирини енгил қилишга қаратилган. Шунинг учун ҳам бугунги кунда профилактика инспекторининг замонавий қиёфасини яратиш, уни Янги Ўзбекистонга хос кадр сифатида шакллантириш айни вақтдаги долзарб масалалардан бири ҳисобланади.

Профилактика инспекторини шахсий жиҳатдан ривожлантиришда, шунингдек, ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга оширишда жадидчиларнинг маънавий ва маърифий ғояларини этиборга олиб унинг кундалик фаолиятида фидоийлик, садоқат ва одиллик тамойиллари устуворлигини таъминлашга қаратилиши муҳим ўрин тутди. Шунингдек, унинг шахсий жиҳатларида намунавий ҳулқ атвор, мушоҳадалик, вазминлик, олийжаноблик, бағрикенглик, ҳалоллик каби туйғулар ҳамда жадидчиларимизнинг тарбиявий жиҳатдан амалга ошириб келган чора-тадбирлари ва ғоялари мукамал шаклланиши лозим. Шахсий жиҳатларнинг сифати ва самардорлиги профилактика инспекторида кенг дунёқараш ҳамда теран фикрлаш қобилиятининг шаклланганлик даражасига боғлиқ. Масъулият ва ўз юридан маънавий қарздорлик туйғуси иш фаолиятида қатъийлик ва садоқат фазилатларини шакллантиради. Энг муҳими, профилактика инспектори ўз халқини севиши ва унга меҳр қўйиши аҳолининг дарду ташвишлари билан яшаш туйғусини вужудга келтиради. Шу боис ҳам қайд этилган шахсий фазилатлар замонавий профилактика инспектори қиёфасини яратишга муҳим пойдевор вазифасини ўтайди.

Фойдаланилган Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 18 февралдаги “Жамиятда ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштириш, маҳалла институтини янада қўллаб-қувватлаш ҳамда оила ва хотин-қизлар билан ишлаш тизимини янги даражага олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ

5938-сонли фармони \ \ URL: <https://lex.uz/docs/4740345> (22.12.2020й.да мурожаат қилинган).

2.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 18 февралдаги “Жамиятда ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштириш, маҳалла институтини янада қўллаб-қувватлаш ҳамда оила ва хотин-қизлар билан ишлаш тизимини янги даражага олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ 5938-сонли фармони \ \ URL: <https://lex.uz/docs/4740345> (22.12.2020й.да мурожаат қилинган).

3.Ўзбекистон Республикаси Конституцияси Т 2021 й. 18,52 моддалари.

4.Ўзбекистон Республикаси ЖК Махсус қисм Т 2021й

5.Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси Т 2021 й

АСФАЛЬТБЕТОН ҚОПЛАМАЛАРИНИ ҚУРИШ ВА ТАЪМИРЛАШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР ТУРИНИ ТАНЛАШ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6516666>

Холмуминов Фаррух Панжи ўғли

Магистрант Тошкент Давлат Транспорт Унверситети, Тошкент, Ўзбекистон

Дарабов Музрап

Илмий рахбари: Доцент т.ф.н.Тошкент Давлат Транспорт Унверситети,
Тошкент, Ўзбекистон

АННОТАЦИЯСИ: Республикамиздаги автомобил йўл ва шаҳар кўчалардаги кўпгина мавжуд асфальтобетон қопламали йўллар таъмирлангандан кейин кўп вақт ўтмасдан транспорт воситалардан келиб тушаётган кучлар ва табиий омиллар таъсири натижасида хизмат муддатидан олдин бузилишлар пайдо бўлмоқда. Бузилишларни асосий сабабларидан бири таъмирлаш жараёнида ётқизиладиган асфальтобетон қоришмасига ишлатилган материаллар ва асфальтобетон қоришмаси таркибини танлашда, заводда ишлаб чиқаришда, ҳамда ётқизишда лаборатория назорати яхши йўлга қўйилмаганидандир. Шу билан бирга амалдаги асфальтобетон қопламали йўлларни таъмирлашдаги лаборатория назорати нормалар ҳозирги замон талабларига кўра такомиллаштиришга муҳтождир.

Мақолада асфальтобетон қопламали йўллар таъмирлаш ва ундаги лаборатория назорати ҳақида қисқача маълумот бериб ўтилган.

Калит сўзлар: Асфальтобетон қоплама, асфальтобетон қоришмаси, таъмирлаш ишлари, жорий таъмирлаш, мукамал таъмирлаш, лаборатория назорати.

ANNOTATION: Shortly after the repair of many existing asphalt-paved roads on the roads and city streets of the country, premature breakdowns occur as a result of forces and natural factors coming from vehicles. One of the main reasons for the failures is the lack of laboratory control over the selection of materials used in the asphalt mix and the composition of the asphalt mix, production at the plant, as well as recording during the repair process. At the same time, the norms of laboratory control in the repair of existing asphalt-concrete paved roads need to be improved in accordance with modern requirements.

The article gives a brief information about the repair of asphalt paved roads and laboratory control.

Keywords: A asphalt concrete pavement, an asphalt concrete mix, repair work, current repair, perfect repair, laboratory inspection.

1.КИРИШ

Автомобиль йўлларида қўлланиладиган йўл тўшамаларининг мустаҳкамлиги ва муддатли хизмат кўрсата олишлиги қурилиш жараёнларига боғлиқ бўлиб, ўз ўрнида маҳаллий материалларга ишлов бериш, уларнинг физик-кимёвий хоссаларини талаб даражасига етказиш тўшаманинг мустаҳкамлик назариясига асосланган бўлмоғи лозим. Шунингдек, йўл тўшамаларини қуриш жараёнлари-ни ташкил этишда замонавий машина ва механизмларини тўғри танлаб, улардан оқилона фойдаланиш йўл тўшамаларини қуриш жадаллиги ва қурилиш муддатларига салмоқли таъсир кўрсатади. [1]

Ушбу қўлланмада асфальтбетон қопламали йўлларда, йўл қопламаси конструкцияси катламларининг мустаҳкамлиги ва уни таъмирлаш тўғрисидаги маълумотлар ёритилиб, иш бажариш жараёнлари: қурилиш материалларининг лаборатория назорати ва уларнинг меъёрий қоидаларини, такомиллаштириш баён этилган.

Асфальтбетон қопламали автомобиль йўлларини қуриш ва таъмирлашда ишлатилаётган асфальтбетон қоришмасидаги материаллар сифатли бўлиши ва иш жараёнинг тўғри бажарилиши: Бу автомобиль йўлларининг биз учун узоқ муддатга, самарали хизмат қилишини таъминлайди. Йўл қурилишида лаборатория назоратининг ўрни деганда:

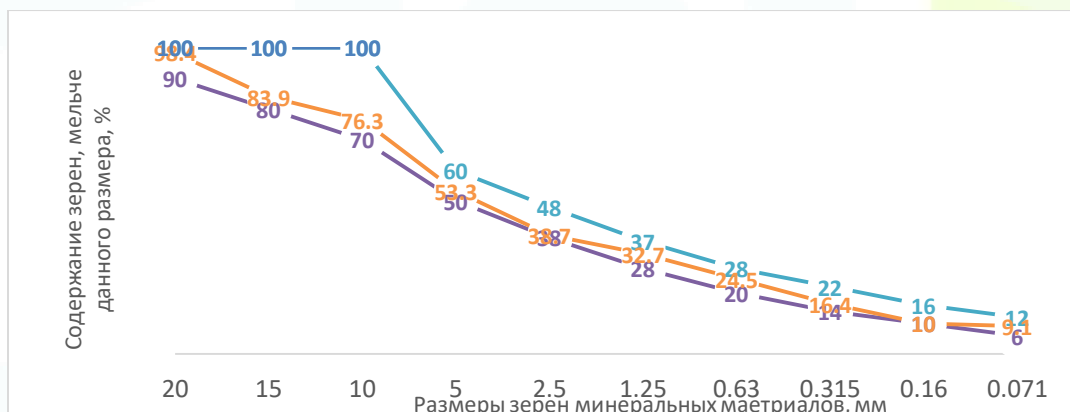
- Биринчидан қурилиш материалларини ишлаб чиқараётган заводларга қурилиш учун сифатли бўлган материалларни танлаб кўрсатиш ва ишлаб чиқарилган материални сифатини ГОСТ талабларига жавоб беришини назорат қилиш.
- Иккинчидан ишлаб чиқарилган материални иш жараёнида технологиянинг тўғри бажарилаётганини назорат қилиб йўлнинг сифатли қурилганлигини назорат қилишдир. Шунинг учун мен асфальтбетон қопламали автомобиль йўларида ишлатилаётган асфальтбетон қоришмаси таркибидаги чақиқтош (шағал)нинг йўл қурилишидаги фойдали тарафлари ва камчилликларини кўрсатиб, биз учун афзал бўлган вариантларни тавсия бермоқчиман.

Асфальтбетон қоришмасини ётқизишдан олдин донадорлик таркиби тўғрилигини ГОСТ 9128 – 2013 талабларига мос эканлигини текшираемиз.

Биринчи ўтказилган тажриба натижалари дарёлардан казиб олинган шағал материал. (чақиқтош)

Битумдан ажратиб олинган минерал қисми элаклар тўпламидан ўтказилиб минерал қисмининг донадорлиги аниқланди

Битум миқдори %-5,55

ILM – FAN TA'LIMDA INNOVATSION YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA YECHIMLAR

info@bestarticle.uz

<https://sites.google.com/view/imxu/>

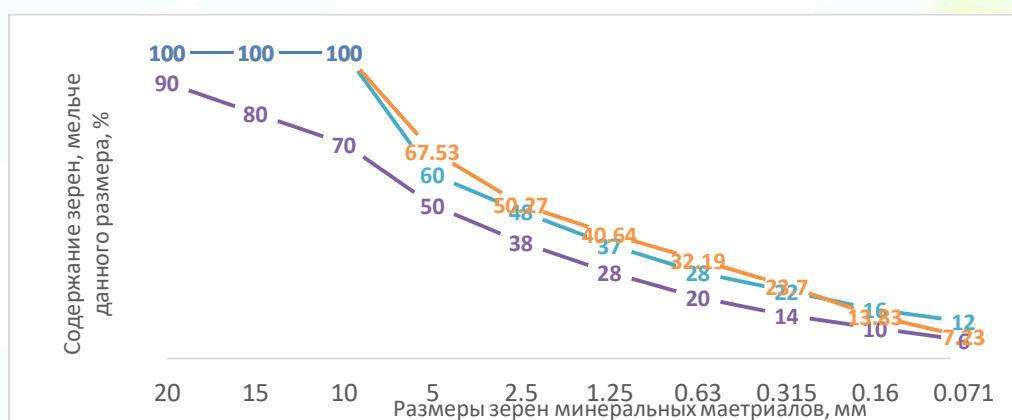
**BEST ARTICLE
RESPUBLIKA ILMIY –
ONLAYN
KONFERENSIYASI
2022**

Наименование минеральных материалов	20	15	10	5	2,5	1,25	0,63	0,315	0,16	0,071
Требования ГОСТ 9128-2013	100	100	100	60	48	37	28	22	16	12
	90	80	70	50	38	28	20	14	10	6
Всего 100%:	98,4	83,9	76,3	53,3	38,7	32,7	24,5	16,4	10	9,1

Дарёлардан казиб олинган шағал материалдан (чақиқтошли асфалтбетон қоришма) .

Қоришмадан лаборатория шароитида гидравлик пресда тайёрлаб олинган наъмуналарнинг натижалари.

Ажратиб олинган минерал қисми элақлар тўпламидан ўтказилиб минерал қисмининг донадорлиги аниқланди.

Наименование минеральных материалов	20	15	10	5	2,5	1,25	0,63	0,315	0,16	0,071
Требования ГОСТ 9128-2013	100	100	100	60	48	37	28	22	16	12
	90	80	70	50	38	28	20	14	10	6
Всего 100%:	100	100	100	67,53	50,27	40,64	32,19	23,7	13,83	7,23

Тоғжинсиданолинган материал -чақиқтош

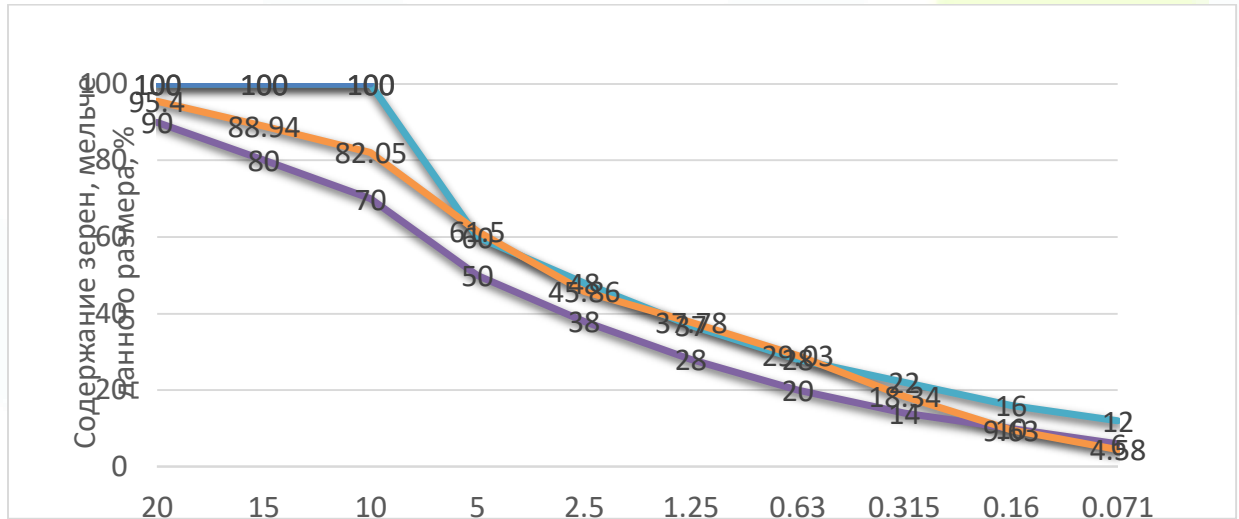
Қоришмаолинганнамунанинг оғирлиги, гр-500

ILM – FAN TA'LIMDA INNOVATSION YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA YECHIMLAR

info@bestarticle.uz

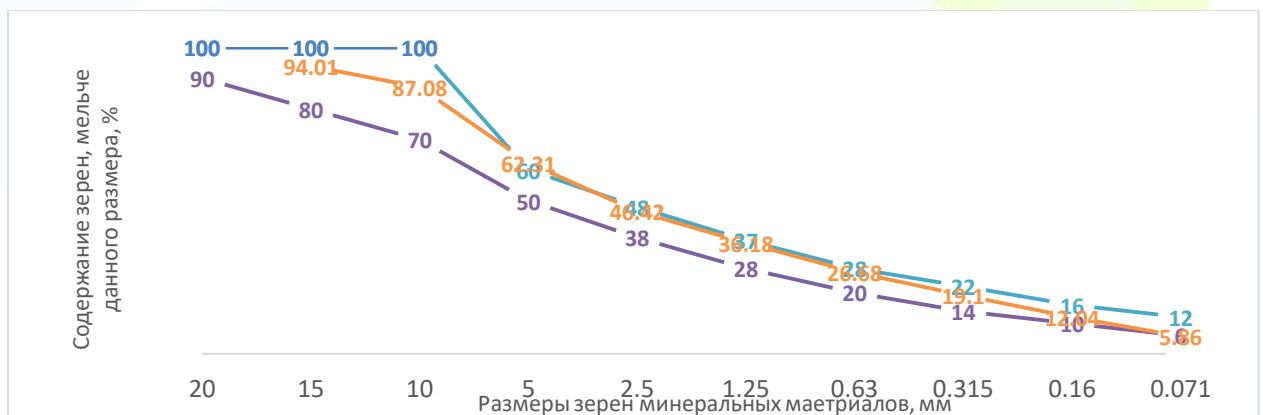
<https://sites.google.com/view/imxu/>

**BEST ARTICLE
RESPUBLIKA ILMIY –
ONLAYN
KONFERENSIYASI
2022**

Наименование минеральных материалов	20	15	10	5	2,5	1,25	0,63	0,315	0,16	0,071
Требования ГОСТ 9128-2013	100	100	100	60	48	37	28	22	16	12
Всего 100%:	95,4	88,94	82,05	61,5	45,86	37,78	29,03	18,34	9,63	4,58

Тоғжинсиданолинган материал -чақиқтош
Лабораторияда тайёрланган наъмуна.

Наименование минеральных материалов	20	15	10	5	2,5	1,25	0,63	0,315	0,16	0,071
Требования ГОСТ 9128-2013	100	100	100	60	48	37	28	22	16	12
Всего 100%:	95,4	88,94	82,05	61,5	45,86	37,78	29,03	18,34	9,63	4,58

ILM – FAN TA'LIMDA INNOVATSION YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA YECHIMLAR

info@bestarticle.uz

<https://sites.google.com/view/imxu/>

**BEST ARTICLE
RESPUBLIKA ILMIY –
ONLAYN
KONFERENSIYASI
2022**

Требования ГОСТ 9128-2013	100	100	100	60	48	37	28	22	16	12
	90	80	70	50	38	28	20	14	10	6
Всего 100%:	100	94,01	87,08	62,31	46,42	36,18	26,68	19,1	12,04	5,86

Юқорида олинган натижалардан шуни айтиш керкки дарёлардан казиб олинган шағал материалдан тайёрланган, ишлаб чиқарилган чақиқтош тоғ жинслари билан тенг сиқилишга ишламади ва тавсия сифатида куйидагиларни айтмоқчиман.

Вид и тип смесей и асфальтобетонных	Размер зерен, мм, не более									
	20	15	10	5	2,5	1,25	0,63	0,315	0,16	0,075
Горючие:										
- высокоплотные	90-100	70-100 (90-100)	56-100 (90-100)	30-50	24-50	18-50	13-50	12-50	11-28	10-16
- плотные типов:	Непрерывные зерновые составы									
А	90-100	75-100 (90-100)	62-100 (90-100)	40-50	28-38	20-28	14-20	10-16	6-12	4-10
Б	90-100	80-100	70-100	50-60	38-48	28-37	20-28	14-22	10-16	6-12
В	90-100	85-100	75-100	60-70	48-60	37-50	28-40	20-30	13-20	8-14
Г	-	-	100	70-100	56-82	42-65	30-50	20-36	15-25	8-16
Д	-	-	100	70-100	60-93	42-85	30-75	20-55	15-33	10-16
	Прерывистые зерновые составы									
А	90-100	75-100	62-100	40-50	28-50	20-50	14-50	10-28	6-16	4-10
Б	90-100	80-100	70-100	50-60	38-60	28-60	20-60	14-34	10-20	6-12
Холодные типов:										
Бх	90-100	85-100	70-100	50-60	33-46	21-38	15-30	10-22	9-16	8-12

Чақиқтош ва шағалли иссиқ қоришмалар ва зич асфалтбетонлар таркибидаги чақиқтош (шағал) миқдорига қараб куйидаги турларга ажратилади ва биз чақиқтош (шағал) миқдорини ошириш, кум миқдорини камайтириш орқали.

А тур, чақиқтош (шағал) миқдори – 50 % дан 60 % гача;

- 55 % дан 65 % га ошириш

- Б тур, чақиқтош (шағал) миқдори – 40 % дан 50 % гача;
- 45 % дан 55 % га ошириш
- В тур, чақиқтош (шағал) миқдори – 30 % дан 40 % гача.
- 35 % дан 45% га ошириш

Хулоса

Бунда дарёлардан казиб олинган шағал материалдан тайёрланган ишлаб чиқарилган чақиқтош миқдорини асфальтбетон қоришмасининг турига қараб натижалар Б тур учун R_{20} да сиқилишга мустаҳкамлигини $R_{20-4.5-4.8}$ МР гача етказишимиз мумкин. Ҳозирги вақтда дарёлардан казиб олинган шағал материалдан тайёрланган ишлаб чиқарилган чақиқтош R_{20} да сиқилишга мустаҳкамлиги $R_{20-3,5}$ МР ни бўлаётганини кўришимиз мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар

1. А.Х. Ҳуроқов Автомобиль йўллари таъмирлаш ва сақлаш технологиялари
2. ГОСТ 9128-2013 Смеси асфальтобетонные, полимерасфальтобетонные, асфальтобетон, полимерасфальтобетон для автомобильных дорог и аэродромов. Технические условия
3. ГОСТ 12801-98 Материалы на основе органических вяжущих для дорожного и аэродромного строительства. Методы испытаний
4. ШНҚ 2.05.02-07 Автомобил йўллари
5. ШНҚ 3.06.03-08 Автомобил йўллари

6.ГОСТ 8269.0-97 Щебень и гравий из плотных горных пород и отходов промышленного производства для строительных работ. Методы физико-механических испытаний.

7.ГОСТ 8267-93 Щебень и гравий из плотных горных пород для строительных работ. Технические условия.

8.ГОСТ 32703-2014. Дороги автомобильные общего пользования. Щебень и гравий из горных пород. Технические требования

**Адвокатлар томонидан кўрсатилган юридик ёрдам учун давлат
хисобидан ҳақ тўлаш механизмини такомиллаштириш**

Бабаджанова Гулайим

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6521069>

Аннотация: Мақолада ишни судга қадар юритиш босқичида гумон қилинувчи, айбланувчи ва судланувчига кўрсатилган юридик ёрдам учун ҳақ тўлаш механизмининг аҳамияти, ушбу механизмни такомиллаштириш масалари кўриб чиқилган.

Таянч сўзлар: адвокат, ишни судга қадар юритиш, ҳимоя ҳуқуқи, ҳимоячи жалб қилиш, бепул юридик ёрдам.

Ҳозирги шиддат билан ривожланаётган даврда халқаро миқёсда инсон ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларни ҳимоя қилиш асосий масалага кўтарилмоқда. Шу сабабли ҳам, ҳаётнинг барча жабҳаларида, хаттоки, тергов жараёнида ҳам шахснинг қонуний ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилиш биринчи ўринни эгаллайди.

Жиноятларнинг олдини олиш, содир этилган жиноятларни фош этиш, айбсиз шахсни жавобгарликка тортмаслик, қонунга хилоф равишда жавобгарликка тортилган шахсларни реабилитация этиш, ишни судга қадар юритишда тарафларнинг тенглигини таъминлаш, жиноят натижасида етказилган мулкий зиённи қоплаш, жиноят содир этган шахснинг айбига иқроп бўлиб тергов органлари билан ҳамкорлик қилгани учун жазодан тўлиқ ёки қисман озод қилиш, процесс иштирокчиларининг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш тенденциясига эътибор кучаймоқда.

Мамлакатимизда шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш мақсадида изчиллик билан амалга оширилаётган ислоҳотлар натижасида почта-телеграф жўнатмаларини хатлаб қўйиш ва эксгумация тергов ҳаракати учун санкция бериш ҳуқуқи судларга ўтказилди, жиноят содир этишда гумон қилинган шахсларни ушлаб туриш муддати 72 соатдан 48 соатга қисқартирилди ҳамда ушбу муддат шахснинг амалда ушланганидан бошлаб ҳисобланадиган бўлди, ҳимоячи иштирок этиши шарт бўлган ҳолатлар рўйхати кенгайтирилди, ҳимоячидан воз кечиш жараёни видеоёзувга қайд этилиши шарт қилиб қўйилди, дастлабки эшитув институти жорий этилди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев: “Энди суд орқали инсонларнинг ҳуқуқи тикланганини эътироф этиш билан чекланиб

колмасдан, нима сабабдан судгача бўлган тергов жараёнида инсон ҳуқуқ ва эркинликлари бузилган, деган саволни ҳам кундаланг қўядиган, тазийқлар учун жавоб берадиган вақт келди” деб таъкидлаши бу масаланинг нақадар долзарблигини ёритиб беради.

Республикамизда фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини, энг аввало, жиний тажовузлардан ҳимоя қилишнинг ишончли кафолатларини таъминлашга, шунингдек, уларнинг шаъни ва қадр-қиммати камситилишига, қонуний манфаатлари чекланишига йўл қўймасликка қаратилган кенг қўламли ишлар амалга оширилмоқда. Олиб борилаётган суд-ҳуқуқ ислохотларининг асосига қонун устуворлиги, фуқароларнинг қонун олдида тенглиги, инсонпарварлик, адолатлилик ва айбсизлик презумпцияси каби конституциявий принциплар пойдевор қилиб қўйилган. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиша бўйича ҳаракатлар стратегиясининг ижроси юзасидан суд ҳокимиятининг чинакам мустақиллиги ва эркинлигини ошириш, “Хабеас корпус” институтини қўллашни кенгайтириш, коррупцияга қарши курашнинг самарали тизимини яратишга қаратилган қатор норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди.

Ушбу қоида Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг

26-моддасида қўйидагича намоён бўлган, яъни “Жиноят содир этганликда айбланаётган ҳар бир шахснинг иши судда қонуний тартибда, ошкора кўриб чиқилиб, унинг айби аниқланмагунча у айбдор ҳисобланмайди. Судда айбланаётган шахсга ўзини ҳимоя қилиш учун барча шароитлар таъминлаб берилади”. Бу ҳуқуқ Ўзбекистон Республикаси Жиноят процессуал

Кодексининг 24-моддасида “Химояланиш ҳуқуқи суриштирувчи, терговчи, прокурор, суд зиммасидаги гумон қилинувчига, айбланувчига ва судланувчига унга берилган ҳуқуқларни тушунтириб бериш ҳамда у ўзига қўйилган айбловдан химояланиш учун қонунда назарда тутилган барча восита ва усуллардан фойдаланишда ҳақиқий имкониятга эга бўлишига қаратилган чора-тадбирлар кўриш мажбурияти билан таъминланади” деб ўз ифодасини топган.

Шу билан бирга ЖПКнинг 64-моддасида “Суриштирувчи, терговчи, прокурор ёки судья гумон қилинувчига, айбланувчига, судланувчига, шунингдек жабрланувчига, фуқаровий даъвогарга, фуқаровий жавобгарга ва уларнинг вакилларига берилган ҳуқуқларини тушунтириб бериши ва бу ҳуқуқларни амалга ошириш имкониятларини таъминлаши шарт” деб келтирилган. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Олий Суд Пленумининг 2003 йил 19 декабрдаги 17-сонли қарорида қўйидагича қоида белгилаб берилган: “Гумон қилинувчи, айбланувчи ва судланувчининг химоя ҳуқуқини таъминлаш конституциявий қоида ҳисобланади ва жиноят судлов ишларини юритишнинг барча босқичларида унга қатъий риоя қилиниши керак. Шунинг учун уларнинг процессуал ҳуқуқларига оғишмай риоя этиш, иш ҳолатларини ҳар томонлама, тўла ва холисона ўрганиш, гумон қилинувчи ва судланувчини айбловчи ва оқловчи, шунингдек уларнинг жавобгарлигини оғирлаштирувчи ва енгиллаштирувчи ҳолатларни аниқлаш, иш бўйича мавжуд бўлган тахминларни синчиклаб текшириш, далиллар тақдим этиш ва уларни келтиришда процесс иштирокчиларининг тенг ҳуқуқларини таъминлаш зарур”.

Мамнуният билан қайд этиш лозимки, Ўзбекистон Республикаси ЖПК да гумон қилинувчининг юридик ёрдам олишга оид ҳуқуқлари МДХ бошқа давлатлари қонунчилигига нисбатан анча кенг бўлиб, жиноят процессининг дастлабки босқичида шахснинг қонуний манфаатларини кафолатлашни назарда тутди . ЖПКнинг 49-моддасида: Ҳимоячининг ишда иштирок этишига жиноят процессининг ҳар қандай босқичида, шахс ушланганида эса унинг ҳаракатланиш эркинлигига бўлган ҳуқуқи амалда чекланган пайтдан бошлаб рухсат этилади деб белгиланиши жиноят процессининг дастлабки босқичидан бошлаб гумон қилинувчи ва айбланувчининг ҳуқуқлари ҳимоя қилинишига хизмат қилади. Шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг “Адвокатлик фаолиятининг кафолатлари ва адвокатларнинг ижтимоий ҳимояси тўғрисида”ги Қонунида давлат ҳар бир фуқаронинг тенг ва эркин юридик ёрдам олиш ҳуқуқини таъминлаш учун адвокатура билан ҳамкорлик қилади деб эътироф этилишини ҳам эътиборга олиш жоиз.

Бундан хулоса қилишимиз мумкинки, жиноят процессуал фаолиятининг муҳим йўналишларидан бири жиноят ишини тергов қилишда гумон қилинувчи ва айбланувчи сифатида жалб қилинган шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишдир.

Шу сабабли ҳам қонунчилигимизда гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини қонунда кўрсатилган тартибда ҳимоя қилишни амалга ошириш тартибини белгилашда ушбу шахсларнинг давлат ҳисобидан ҳимоя ҳуқуқини таъминлаш чоралари ҳам назарда тутилган.

Фойдаланилган адабиётлар: Ш.М. Мирзиёев “Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови”, “Буюк келажагимизни мард ваолийжаноб халқимиз билан бирга кураамиз”, “Миллий тараққиёт йўлимизни қатъайт билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз”, И.А. Каримов “Юксак маънавият-енгилмас куч”, “Биздан озод ва обод Ватан қолсин”, “Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан кураамиз”, Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т-2021 йил 26-116 моддалари, Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодекси 2021-йил 1-апрельгача бўлган ўзгартириш ва қўшимчалар билан, Ўзбекистон Республикасининг “Адвокатура тўғрисида”ги қонуни, Ўзбекистон Республикасининг “Адвокатлик фаолиятинининг кафолатлари ва адвокатларнинг ижтимоий ҳимояси тўғрисида”ги қонун. 1998 йил 25 декабрь

**ЎҒИРЛИКНИНГ САБАБ ВА ШАРТ-ШАРОИТЛАРИНИ
ЎРГАНИШНИНГ
АҲАМИЯТИ ВА УНИНГ ПРОФИЛАКТИКАСИ**

Базарбаева Инобат Динмухаммед кизи

ИИБ Академияси курсанти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6518039>

Аннотция: Ўғирликнинг сабаб ва шарт-шароитларини ўрганишнинг аҳамияти ва унинг профилактикаси бўйича фаолиятининг тушунчаси ва аҳамияти, ўзига ҳос хусусиятлари, ташкилий-ҳуқуқий асослари, процессуал жиҳатлари, расмийлаштириладиган ҳужжатлар, фаолиятини ташкил этиш масалалари ёритилган. Профилактика инспекторларининг ўғирлик жиноятларининг умумий, махсус, яқка тартибдаги, виктимологик профилактикаси бўйича

фаолятини такомиллаштиришнинг асосий йўналишлари, профилактика инспекторининг ўғирлик жиноятларининг умумий рофилактикаси фаоляти бўйича таклиф тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: ўғирлик, жиноят, ҳуқуқбузарлик, умумий профилактика, махсус профилактика, яқка тартибдаги профилактика, виктимологик профилактика.

Ҳуқуқбузарликлар рофилактикасида самарали натижаларга эришиш, миқдорини ва салбий оқибатларини энг паст даражагача камайтириш учун уларнинг содир этилишини тақазо қилувчи, белгилаб берувчи сабаб ва шароит сифатида таъсир кўрсатувчи ҳодиса, воқеа ва жараёнларни, улар ўртасидаги сабабий боғланишни ўрганиш керак. Ижтимоий ҳодиса ҳисобланган ҳуқуқбузарликларнинг содир этилишини ва ўсиши тақазо этадиган сабаб ва шароитлар ҳам ижтимоийдир. Шунинг учун ҳам ҳуқуқбузарликларнинг сабаб ва шароитларини ўрганишда диалектика таълимотига асосланамиз. Диалектика таълимотга кўра, табиатдаги, коинотдаги ва жамиятдаги барча воқеа, ҳодиса ва жараёнлар бир-бири билан дунёвий боғлиқликдадир. Воқеалар, ҳодиса ва жараёнлар ўртасидаги боғлиқликлар турли шаклларда бўлиб, жуда ҳам мураккабдир. Шунинг учун ҳам, профилактика инспекторлари ўғирлик ҳуқуқбузарликларининг содир этилишига қарши барвақт курашиш учун ҳуқуқбузарликнинг умумий рофилактикасини олиб

боришда ҳуқуқбузарликнинг сабаб ва шароитларини аниқлаш, ўрганиш ва тушунтириб бериш учун ушбу вазифаларни бажараётган ҳодиса, воқеа ва жараёнлар ўртасидаги боғлиқликларни тушуниш лозим. Ҳуқуқбузарликларни аниқлаш уларга барҳам бериш, шунингдек уларнинг содир этилиш сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шаротларни аниқлаш, бартараф этиш мақсадида қўлланиладиган ҳуқуқбузарликлар умумий, яқка, махсус тартибдаги ва виктимиолагик профилактикасининг ҳуқуқий, ижтимоий, ташкилий ва бошқа чора тадбирлари тизими - ҳуқуқбузарликлар профилактикасидир.

Шунга кўра, давлат амалга оширадиган умумий чора-тадбирларни

қуйидаги бешта гуруҳга бўлиш мақсадга мувофиқдир: а) иқтисодий; б)

ташкилий; в) техникавий; г) ҳуқуқий; д) тарбиявий чора-тадбирлар.

Таъкидлаш жоизки, ушбу чора-тадбирларнинг ҳар бири мустақил бўлгани ҳолда, уларнинг самарадорлигини таъминлаш учун комплекс ҳолда ташкил этилиши даркор.

Шу нуқтаи назардан ўзганинг мулкани талон-торож қилиш қуйидаги ҳолларда содир этилган бўлса, яширин ҳисобланади:

1) содир этилаётган қилмишни ҳеч ким кузатиб турмаган бўлса ва

қилмиш содир этилаётган жойда ҳеч ким бўлмаса;

2) мулк жабрланувчи ёки бошқа бегона шахсларга сездирмасдан олинган

бўлса;

- 3) мулк олинишини кузатиб турувчи жабрланувчи ёки бошқа шахслар содир этилаётган қилмишнинг хусусияти ва аҳамиятини тушунмаган бўлса;
- 4) айбдорнинг қилмишини кузатиб турган жабрланувчи ёки бошқа шахслар содир этилаётган қилмишнинг хусусиятига тўғри баҳо берса ва тушунса-да, бироқ айбдор ушлаб олинмасдан, у ўзининг ҳаракатларини яширин содир этяпман деб тасаввур қилса;
- 5) айбдорнинг қилмишини кузатиб турувчи ва ўзининг мавжудлигини яширмаётган у ёки бу шахслар содир этилаётган қилмиш хусусиятига тўғри баҳо берса ва тушунса-да, бироқ улар айбдор учун бегона шахслар бўлмаса (яқин кишилар ёки қариндошлар).
- Агар қилмишда айбдор ўзининг қариндошлари ёки танишларининг жим туриши, розилигини кўзда тутиб ёхуд имо-ишорали розилигини олиб, уларнинг кўз ўнгида ўзганинг мулкини олган бўлса, қилмиш яширин деб баҳоланади. Шу ўринда таъкидлаш жоизки, ухлаб ётган ёки хушидан кетган шахснинг мулкини ўғирлаш ҳам яширин талон-торож ҳисобланади.
- Мулкни очикдан-очик ўғирлашни яширин равишда талон-торож қилишдан фарқлашда уни жабрланувчига қилинган зўрлик даражаси билан эмас, балки айбдор ҳаракатларининг хусусиятига кўра фарқлаш керак. Чунки

аксарият ҳолларда айбдор ўзганинг мулкани жабрланувчига зўрлик ишлатилганидан сўнг олиб қўяди. Масалан, икки нафар шахс жабрланувчидан қасос олиш ниятида уни уриб дўппослаш пайтида жабрланувчи ҳушини йўқотгач, улардан бири жабрланувчининг қўлидаги соатини олиб кетади. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига мувофиқ, ўғрилиқни жиноий жавобгарлик назарда тутилган топилмаларни ўзлаштириб олишдан фарқлаш керак. Ушбу масалани ҳал қилишда, биринчидан, «мулкка эгалик қилиш ҳолатлари» тушунчасини ҳамда иккинчидан, «йўқотилган мулк» ва «мулкдорнинг ёдидан чиққан мулк» ўртасидаги фарқни аниқлаш лозим.

Агар йўловчи вокзалда оғир чемоданни муайян вақтга қаровсиз қолдириб, ошхонага ёки бошқа жойга бориб келган вақт мобайнида мазкур чемодан бегона шахслар томонидан эгалланган бўлса, шахснинг ҳаракатлари ўғрилиқ сифатида баҳоланиши керак. Ёддан чиққан мулк мулкдор учун аниқ жойда бўлади ва у мулкни қайтариш ёки ўша жойга қайтиб бориш имкониятига эга бўлади.

Йўқотилган мулк – мулкдорга эгалик қилишнинг айнанлаштириш белгиларига эга бўлмаган ва мулкдор учун мулкнинг турган жойи номаълум бўлган мулкдир.

Йўқотилган мулкни ўзлаштириб олиш жиноий жавобгарликни тақозо этмайди, бироқ мулкнинг эгаси фуқаровий-ҳуқуқий тартибда мулкни қайтариб олишни талаб қилиш ҳуқуқига эга бўлади. Топиб олинган мулкни яшириш, Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги

кодексининг 62-моддасига асосан, яъни топиб олинган ёки тасодифан қўлга тушиб қолган мулкнинг қиймати энг кам иш ҳақининг уч бараваридан ортиқ бўлган ўзганинг мол-мулкани яшириш каби маъмурий жавобгарликка сабаб бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Т.П.Ахмедов. Ички ишлар органлари профилактика хизмати фаолиятини бошқаришни ташкил этиш ва такомиллаштириш-Т. 2004 й.
2. Н.Т.Муҳамедбаева. Шаҳар ИИОнинг жиноятчиликни олдини олиш бўйича жамоатчилик ташкилотлари билан ўзаро ҳамкорликни ташкил этиш ва такомиллаштириш йўллари-Т 2003.
3. Матлюбов Б.А., Турсунов А.С. ва бошқ. Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси / Дарслик. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2019. – 308 б.
4. М. З. Зиёдуллаев, Ж.С Мухторов, Ж.Х.Юлдашев ва бошқ.; масъул муҳаррир И.Исмаилов Ички ишлар органлари фаолияти: ИИВ академик лицейлари учун дарслик /– Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси.

**Солиқ маъмурчилиги орқали рақобат муҳитини ривожлантириш
масаласига илмий-методологик ёндашувларга оид**

Донабоев Жаҳонгир Хусан ўғли

мустақил тадқиқотчи

Email: j.donaboyev@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6517337>

Аннотация: Мақолада мамлакат ичидаги рақобат муҳитини ривожлантиришда самарали механизм сифатида солиқ маъмурчилигини такомиллаштириш ва соддалаштириш муҳим ўрин тутишлиги юзасидан бирқанча олимларнинг соҳага оид илмий қарашлари ёритилган.

Шунингдек, солиқ маъмурчилиги, солиққа тортиш тизими, солиқларнинг корхоналар молия-хўжалигидаги ўрни, солиқ юқини пасайтириб бориш орқали хўжалик юритувчи субъектлар ўртасидаги унинг номутаносиб тақсимланишини бартараф этиш масалаларига тўхталиб ўтилгандир.

Калит сўзлар: рақобат муҳити, солиқ юки, солиқ, солиқ маъмурчилиги, солиқ тортиш тартиби, тадбиркорлик субъектлари, солиқ тушумлари, солиқ имтиёзлари, солиқ ставкаси.

Abstract: The article discusses the scientific views of a number of scientists on the importance of improving and simplifying tax administration as an effective mechanism for the development of a competitive environment in the country.

The issues of tax administration, taxation system, the role of taxes in the financial and economic activities of enterprises, the elimination of its unequal distribution among business entities by reducing the tax burden were also discussed.

Keywords: competitive environment, tax burden, tax, tax administration, tax regime, business entities, tax revenues, tax incentives, tax rate.

Мамлакатимизда иқтисодиёт соҳасида тадбиркорлик муносабатларининг тобора ривожланиб бораётганлиги, маҳсулот бозорида товар, иш ва хизмат турларининг сифат жиҳатдан яхшиланишига, нарх-навонинг истеъмолчи эҳтиёжидан келиб чиқиб белгиланишига олиб келмоқда. Бу ўз навбатида бозорда эркин рақобат муҳитининг қанчалик даражада ижобий ривожланаётганлиги ва тадбиркорлик субъектларининг эркин фаолият олиб бориш механизмининг самарадорлиги натижаси сифатида қараш мумкин.

Илмий жиҳатдан миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини шакллантириш ва ривожлантиришнинг М.Портер концепциясига кўра, мамлакатнинг рақобат жиҳатдан устунликлари “миллий ромби”нинг тўртинчи элементи

ички бозорда кескин рақобатнинг мавжудлиги фирмаларни ўз фаолиятини такомиллаштиришга, ишлаб чиқаришни кенгайтириш учун ташқи бозорларга чиқишга ундаши асосланган.

Кучли ички рақобат муҳитида тобланган фирмалар ташқи бозорларда ҳам қийинчиликларсиз муваффақиятга эришиши назарий жиҳатдан исботланган [1].

Рақобат муҳитига оид бирқанча олимлар томонидан илмий ёндашувлар олиб борилган бўлиб уларга қуйидаги олимларни тарифларини киритиш мумкин.

Жумладан, Курносова Е.А “рақобат муҳити-бу бозор субъектлари фаолиятини мувофиқлаштиришнинг институционал шартлари. Ушбу таърифдан келиб чиқадики, "рақобат муҳити" тушунчаси ривожланган инфратузилма, молия, пул-кредит сиёсати ва тегишли институтларнинг озми-кўпми бирлаштирилган воситаларига ега бўлган давлат ёки минтақавий ташкилот билан боғлиқ” [2].

Ленгинович С.Г “рақобат муҳити-бу бошқарувнинг қонуний белгиланган меъёрлари ва қоидаларига асосланган, белгиланган натижаларни амалга ошириш натижаларини тезкор monitoring қилиш таъсири остида ўзгариб турадиган рақобатбардош тартиб мақсадлар” [3].

Давлатнинг иқтисодиётга аралашшини, уни тартибга солиш лозимлигини асослаган кейнсчилик назарияси ва унинг асосчиси Джон Мейнорд Кейнс ўз навбатида солиқларни асосий тартибга солувчи восита деб қарайди ва солиқларнинг фискал аҳамиятига эътибор қаратилиши билан уларнинг тартибга солувчи аҳамияти ҳам ўрганила бошланди. Нобель мукофоти

соҳиби Пол Самуэльсон ҳам солиқларга иқтисодий тартибга солувчи ва рағбатлантирувчи асосий воситалардан бири сифатида қарайди [4].

Неокейнсчилик йўналиши вакиллари бўлган Л. Харрот, Н. Кальдор, А. Хансен ва П.Самуэльсонларнинг фикрига кўра, солиқлар иқтисодий тартибга солиш функциясига эга. Улар солиқ ставкаларини ўзгартириш ва турли имтиёзлар бериш йўли билан бу функцияни бажариш мумкин деб ҳисоблайдилар [5].

Инглиз иқтисодчиси С.Паркинсон сўзи билан айтганда: “Солиқлар кўхнадир – худди дунёдек, унинг юзага келишида қачондир бир маҳаллий кўмандон ўз худудида жойлашган дарё ёки тоғдан савдогар ҳамда саёҳатчи ўтса улардан ҳақ олиши сабаб бўлган” [6].

Солиқ маъмуриятчилиги - бу ваколатли органлар ва бошқарувнинг солиқлар ва йиғимлар тўғрисидаги қонун ҳужжатларини амалга оширишга, солиқ тизими ва солиқ назоратининг самарали ишлашини таъминлашга қаратилган фаолиятidir. Солиқ маъмурияти солиқ йиғиш ташкил, рўйхатга олиш учун қоидалар ишлаб чиқиш учун солиқ ҳисобот таркибини аниқлаш дансолиқ тўловчиларнинг [7].

Солиқ маъмуриятчилиги - ваколатли органларнинг солиқ назорати функцияларини амалга ошириш ва солиққа оид ҳуқуқбузарлик учун айбдор шахсларни жавобгарликка тортиш билан боғлиқ фаолияти [8].

Ўзбек олими Ш.Тошматов ўз тадқиқотларида “Корхоналар иқтисодий фаоллигини оширишда солиқлар ролини кучайтириш муаммолари”ни ўрганган. Олим ўз изланишларини, корхоналар тўлайдиган солиқларнинг

моҳияти ва зарурлиги, солиқлар воситасида корхоналар иқтисодий фаоллигини рағбатлантириш йўллари борасидаги муаммоларни таҳлил қилишга бағишланган.

Айнан ушбу олимнинг тадқиқотда мамлакатимизда илк бор корхоналар иқтисодий фаоллигини оширишда солиқлар ролини кучайтиришнинг устувор йўналишлари бўйича масалалар тадқиқ этилган [9].

“Ҳозирги вақтда глобал миқёсда солиқ сиёсатининг энг кўзга кўринган масалаларидан бири - рақамли иқтисодиётни солиққа тортиш режимини танлаш ва хўжалик юритувчи субъектларнинг рақамли фаолиятдан олинган даромадларини тақсимлаш жараёнининг автоматлаштирилган тизимини яратиш ҳисобланади” [10].

Республикаимизда “янги солиқ сиёсати доирасида иш ҳақиға солиқ юки 1,5 баробар камайтирилди. Натижада расмий секторда ишлаётганлар сони йил давомида 500 мингтага кўпайди. Қўшилган қиймат солиғи ставкаси 20 фоиздан 15 фоизга туширилди. Бунинг ҳисобидан ўтган йили солиқ тўловчилар ихтиёрида 2 триллион сўм қолди.

Жорий йилда бу рақам 11 триллион сўмни ташкил этиши кутилмоқда. Бир йилда тадбиркорлар ихтиёрида шунча маблағ қолиши, албатта, уларга ўз бизнесларини ривожлантириш учун жуда катта қўшимча имкониятлар яратади” [11]. Бу эса ўз навбатида мавзунинг бугунги кундаги ислохотларнинг долзарб масалаларидан бири эканлиги кўрсатмоқда.

Республикаимизда кўп йиллар рақобат муҳитини ривожлантиришда солиқ маъмурчилигидаги солиққа тортиш тизимини соддалаштиришга доир солиқ

сиёсатини олиб борилиши иқтисодчи олимлар томонидан соддалаштирилган солиқ тизимини назарий ва амалий жиҳатдан атрофлича тадқиқ этилишига сабаб бўлди.

Жумладан, А.Ботиров кичик тадбиркорлик субъектларини солиққа тортиш амалиётини такомиллаштириш йўлларини, [12] Б.Санакулова кичик тадбиркорлик субъектларини солиққа тортиш механизмини такомиллаштириш орқали иқтисодий ўсишни таъминлаш масалаларини [13], Ж.Ўрмонов тадбиркорлик субъектлари фаолиятини солиқ механизми воситасида тартибга солишни такомиллаштириш масалаларини [14], Қ.Тўхсанов кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари фаолиятини солиққа тортишни такомиллаштириш масалаларини тадқиқ қилган [15].

Иқтисодчиларни соддалаштирилган солиқ тизимига доир қарашларининг таҳлили кўсатмоқдаки, улар соддалаштирилган солиқларни турли жиҳатдан ўрганган, таҳлил қилган ва баҳо берган. Мавжуд муаммоларни бартараф этиш юзасидан таклиф-тавсиялар билдирган. Лекин мамлакатимиз солиқ амалиётида қўлланилаётган айланмадан олинадиган солиқни хусусиятлари ва давлат бюджети даромадларини шакллантиришдаги аҳамиятини оширишга доир тадқиқотлар етарлича амалга оширилмаган.

Айланмадан олинадиган солиқни давлат бюджети даромадларини шакллантиришдаги аҳамиятини ёритишда унинг шаклланиши ва ривожланишини, бу борадаги мамлакатимиз ва жаҳон тажрибасини тадқиқ этиш муҳим аҳамиятга эга.

Солиққа тортишнинг ривожланиш босқичларида солиқларни соддалаштириш масаласи доимий эътибор марказида бўлган.

“ давлат бюджети даромадларини шакллантиришда кўплаб солиқлар ўрнига шундай бир ягона солиқ жорий этиш ҳисобига давлат бюджетини зарур маблағлар билан таъминлаш лозимлиги борасидаги ғоя асосида ягона солиқ назарияси вужудга келди, ривожланди ва бугунги кунга келиб, кўплаб мамлакатлар солиқ амалиётида қўлланилиб келинмоқда” [16].

Рақобат муҳитини ривожлантиришда солиқ маъмурчилиги борасида жаҳонда ҳам турли ҳил қараш ва ёндашувлар шаклланганлиги таҳлил этилди. Шунинг таъкидлаш лозимки, мамлакатимизда рақобат муҳитини яхшилашда солиқ маъмурчилиги роли бўйича илмий қарашлар энди шаклланмоқда.

Шунингдек, рақобат муҳитини ривожлантиришда солиқ маъмурчилигининг рўли билан боғлиқ равишда, мамлакатимизда ушбу соҳага тегишли ҳуқуқий база шаклланиб бормоқда. Шу билан бир қаторда юридик шахсларни солиққа тортиш амалиёти ривожлантиришда Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси томонидан бир қанча ишлар амалга ошириб келинмоқда. Аммо мавжуд йўналиш кам тадқиқ этилганлиги ва ўзига ҳослигини инобатга олган ҳолда солиқ маъмурчилигини соддалаштиришда муаммолар сақланиб қолмоқда.

Фойданилган адабиётлар рўйхати:

1. М.Портер концепцияси бўйича мамлакатнинг рақобат жихатдан устунликлари“миллий ромби”нинг яна 3 та элементи келтирилган бўлиб, улар:

1. Меҳнат, материал, билим, пул, инфратузилма ресурслари билан таъминланиш;

2. Мамлакатда ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларга ички ва ташқи бозорлардаги талабнинг ҳажми, таркиби ва уларнинг ўзгариши;

3. Рақобатбардош ҳамкор тармоқларнинг мавжудлиги.

2. Курносова Е.А. Обеспечение конкурентоспособности предприятий сферы услуг: формирование инновационного поведения // Российский экономический интернетжурнал. 2009. № 1. С. 598–607.

3. Ленгинович С.Г. Конкурентная среда: методы исследования // Экономическая наука и практика: материалы III междунар. науч. конф. (г. Чита, апрель 2014 г.). Чита: Издательство Молодой ученый, 2014. С. 88-91.

4. Жўраев А., Мейлиев О., Сафаров Ғ. Солиқ назарияси. Ўқув қўлланма. – Т.: Тошкент Молия институти, 2004. – 166 б.

5. Жўраев А., Мейлиев О., Сафаров Ғ. Солиқ назарияси. Ўқув қўлланма. – Т.: Тошкент Молия институти, 2004. – 166 б.

6. Паркинсон С. Закон и доходы. – М.: ПКК. Интерконтакт, 1992 – с 100.

7. Игнатова Т.В., Пономарев А.И. Налоговое администрирование в Российской Федерации. М.: Финансы и статистика, 2006;

8. Орлов М.Ю. Совершенствование налогового администрирования: миф или реальность? // Ваш налоговый адвокат, 2006. №6;
9. Ш. Тошматов . Корхоналар иқтисодий фаоллигини оширишда солиқлар ролини кучайтириш муаммолари.-Докторлик иши. Автореферат. Т.: 2008.
10. Paying Taxes 2019. A unique report by PwC and the World Bank Group.
<http://www.pwc.com/gx/en/payingtaxes/pdf/pwc-paying-taxes-2019.pdf>
11. Мирзиёев Ш. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. Тошкент шаҳри 2020 йил 24 январь, <https://uza.uz/oz/politics/zbekiston-respublikasiprezidenti-shavkat-mirziyeevning-oliy-25-01-2020>
12. Ботиров А. А. Кичик тадбиркорлик субъектларини солиққа тортиш амалиётини такомиллаштириш йўллари: иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун диссертасия автореферати. – Т.: БМА, 2012.- 23 б.
13. Санакулова Б.Р. Кичик тадбиркорлик субъектларини солиққа тортиш механизмини такомиллаштириш орқали иқтисодий ўсишни таъминлаш: докторлик диссертасияси автореферати. – Т.: БМА, 2016.- 29 б.
14. Урмонов Ж.Ж. Тадбиркорлик субъектлари фаолиятини солиқ механизми воситасида тартибга солишни такомиллаштириш масалалари: иқтисодиёт фанлари доктори (Дсс) диссертасияси автореферати. – Т.: БМА, 2018.- 70 б.
15. Тўхсанов Қ.Н. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари фаолиятини солиққа тортишни такомиллаштириш: иқтисодиёт фанлари

**ILM – FAN TA'LIMDA INNOVATSION
YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA
YECHIMLAR**

info@bestarticle.uz

<https://sites.google.com/view/imxu/>

**BEST ARTICLE
RESPUBLIKA ILMIY –
ONLAYN
KONFERENSIYASI
2022**

бўйича фалсафа доктори (Пхд) диссертасияси автореферати. – Т.: ТДИУ,
2019.- 61 б.

Рақобат муҳити ва солиқ маъмурчилигига оид тушунча ва назариялар

Донабоев Жаҳонгир Хусан ўғли

мустақил тадқиқотчи

Email: j.donaboyev@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6517381>

Аннотация: Мақолада жаҳон амалиётига кўра, рақобат муҳитини ривожлантиришнинг самарали механизмида солиқ маъмурчилигини такомиллаштириш муҳим ўрин тутди. Дунё иқтисодиёти жадал суръатлар билан интеграциялашаётган ва давлатлар ўртасида савдо алоқалари кенгаяётган ҳозирги шароитда ривожланган мамлакатларда солиқ маъмурчилиги орқали иқтисодиётда соғлом рақобат муҳитини яратишга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Калит сўзлар: рақобат муҳити, рақобатбардошлик, солиқ, солиқ маъмурчилиги, солиқ юки, тадбиркорлик субъектлари, солиқ тушумлари, солиқ имтиёзлари, солиқ ставкаси.

Abstract: According to the world practice, the improvement of tax administration plays an important role in an effective mechanism for the development of a competitive environment. In today's world, where the world economy is rapidly integrating and trade relations between countries are expanding, special attention is

paid to creating a healthy competitive environment in the economy through tax administration in developed countries.

Keywords: competitive environment, competitiveness, tax, tax administration,, tax burden, business entities, tax revenues, tax incentives, tax rate.

Глобализация жараёнининг чуқурлашуви шароитида миллий иқтисодиётларнинг ўзаро боғлиқлигини кучайиши, жаҳон бозорларида рақобат ва молиявий-иқтисодий беқарорликнинг ортиши, мамлакатларнинг рақобатбардошликиги ўстириш ҳисобига барқарор иқтисодий ривожланишини таъминлаш йўллари топишга ундайди. Рақобатбардошликнинг юқори даражаси мамлакат иқтисодий салоҳиятини оширади, аҳолининг турмуш даражаси ўсади ва сифатининг яхшиланишини таъминлайди.

Бу борада Ўзбекистон Республикаси биринчи Президенти И.Каримов 2013 йилдамамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ҳамда 2014 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузасида, “Биз ҳанузгача эскича фикрлаш қолипидан чиқа олмаяпмиз, ўз умрини ўтаб бўлган, эски ва яроқсиз планли-тақсимот тизими қолдиқлари, афсуски, бутунлай барҳам топгани йўқ.

Кескин рақобат шароитида солиқ имтиёзлари ва протекционистик чоралар ҳисобидан яшаш мумкин, деган нотўғри қараш миямизга чуқур ўрнашиб қолган. Бундай чоралар, аввало, корхоналар манфаатига зарар етказиб, уларнинг даромадини камайтириш билан бирга, давлат бюджетига сезиларли

равишда зиён етказиши ҳақида ўйлаб ҳам кўрмаймиз. Энг муҳими, ҳар қандай имтиёз ва преференциянинг умри узок эмаслигини эсимиздан чиқармаслигимиз зарур. Фақат шундай имтиёз ва преференцияларга таяниб қолган корхоналар очик иқтисодиёт шароитида хорижий компаниялар билан нафақат ташқи, балки ички бозорда ҳам рақобатлаша олмайди”, деб таъкидлаган эдилар.

Рақобат-иқтисодий категория сифатида бозор иқтисодиётининг ва умуман товар хўжалигининг энг муҳим белгиси, уни ривожлантириш воситаси, бозор механизмининг асосий таркибий қисмларидан бири ҳисобланади. Бозор иқтисодиёти ўзининг етуқлик даражаси ва ривожланиш хусусиятларидан қатъий назар рақобатнинг мавжуд бўлишини тақозо этади.

Шу билан бирга, бозор иқтисодиёти ривожланиб бориши билан рақобатчилик муносабатлари ҳам такомиллашиб, ўз шакллари ни ўзгартириб боради. Рақобат тушунчаси шу қадар серқирраки, уни қандайдир ягона умумий таъриф билан қамраб олиш мумкин эмас. «Рақобат» тушунчасини аниқлаштиришнинг баъзи бир нуқтаи назарларига тўхталиб ўтиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Рақобат тушунчаси турли изоҳли луғат ва маълумотномаларда турлича таърифланади.

Ҳар бир бозор ўзининг хусусиятларига эга бўлишига қарамай, рақобатнинг моҳияти унинг табиати ва интенсивлигини очиб бериш ва баҳолаш имконини берувчи ягона концепция орқали ифодаланиши мумкин. Таниқли америкалик олим М.Е.Портернинг тадқиқотларига кўра, алоҳида бозордаги рақобатнинг ҳолатини бешта рақобат кучи орқали тавсифлаш мумкин:

1. Рақобатлашувчи сотувчилар ўртасидаги беллашув (хар бир фирма рақобат афзалликларидан фойда олиш ва қулай мавқега эга бўлиш учун ўзининг шахсий рақобат стратегиясига амал килади).

2. Бир-бирини ўрнини босувчи ва нарх нуқтаи назаридан рақобатбардош бўлган товарлар ўртасидаги рақобат (ўрнини босувчи товарлар томонидан юзага келган хавф туфайли вужудга келган рақобат кучлари).

3. Янги рақобатчиларнинг пайдо бўлиш хавфи (янги рақобатчилар пайдо бўлиши хавфи туфайли вужудга келган рақобат кучлари).

4. Мол етказиб берувчиларнинг иқтисодий имкониятлари ва савдо қобилиятлари (мол етказиб берувчиларнинг имкониятлари ва савдо қобилиятлари туфайли вужудга келган рақобат кучлари).

5. Харидорларнинг иқтисодий имкониятлари ва савдо қобилиятлари (харидорларнинг иқтисодий имкониятлари ва савдо қобилиятлари туфайли вужудга келган рақобат кучлари).

Шундай қилиб, рақобат кўп қиррали иқтисодий ҳодиса бўлиб, у бозорнинг барча субъектлари ўртасидаги мураккаб муносабатларни ифодалайди ва бозор субъектлари иқтисодий манфаатларининг тўқнашувидан иборат бўлиб, улар ўртасидаги юқори фойда ва кўпроқ нафтлиликка эга бўлиш учун курашни англатади [1].

Муайян бозордаги рақобат муҳити бу бозорда хўжалик юритувчи субъектларнинг фойда олиш имкониятларини аниқлаш ва улардан

фойдаланиш қобилиятини белгиловчи омиллар мажмуидир. Ушбу омилларнинг энг муҳими бозорга кириш ва бизнес юритиш учун маъмурий тўсиқлар даражаси, ташқи савдо тўсиқлари, инфратузилмани ривожлантириш ва мавжудлик даражасини ўз ичига олади.

Ҳозирги вақтда рақобат муҳитининг ҳолати маъмурий тўсиқлар, божхона тарифларининг юқори даражаси ва солиқ юқининг нотенг тақсимланиши билан ажралиб туради, улар кўпинча протекционистик ёки фискал мақсадларга хизмат қилмаса ҳам ишлайди. Инфратузилмани ривожлантириш суръати ва сифати ўртасидаги бизнес эҳтиёжларига, шу жумладан табиий монополиялар салоҳиятининг етишмаслигига жиддий тўсиқ ҳам ҳисобланади.

Рақобат муҳити - товарлар ва хизматлар ишлаб чиқарувчилари истеъмолчилар, етказиб берувчилар, шериклар ва бозорда устун мавқега ега бўлиш учун кураш ҳолатида бўлган ҳозирги вазият.

Ўзбекистон Республикаси бозор муносабатларини ривожлантириш жараёнининг муҳим босқичдан ўтмоқда. Иқтисодиётнинг барча тармоқларида тадбиркорлик фаолияти ва давлатнинг билвосита башқаришига асосланган ҳолда рақобатчилик механизмига таяниб чуқур тузилмавий ислохотлар амалга оширилмоқда. Билвосита бошқариш ҳақида гап кетганда, авваламбор, иқтисодий ривожланишнинг муҳим жараёни солиқ тизими орқали амалга оширилиши тушунилади.

Солиқларга доир фикрларга эътибор қаратадиган бўлсак, улар асосан давлат хазинасини тўлдирувчи восита сифатида қаралган ва иқтисодий фикрлар

шаклланиши ва ривожланишида уларнинг фискал жихатидан келиб чиққан ҳолда баҳо берилган. Лекин жамият иқтисодий жараёнидаги кўплаб ўзгаришлар кўплаб муаммоларни ҳам келтириб чиқарди, ўз навбатида ушбу муаммоларни бартараф этишга қаратилган янги-янги назариялар пайдо бўла бошлади.

Ғарб иқтисодчиларининг назариялари англиялик иқтисодчи Ж.М.Кейнснинг концепциясига асосланади. Бу концепцияга кўра, солиқлар фискал функциясидан ташқари иқтисодиётни тартибга солиш, рағбатлантириш ва даромадларни бошқариш воситаси функцияларига эга, солиқнинг бу функциялари уни иқтисодиётни тартибга солиш ва иқтисодий барқарор ўсишни таъминлаш воситаси сифатида фойдаланиш зарурлигидан келиб чиқади [2].

Мамлакатимиз Биринчи Президенти И.А.Каримовнинг таъкидлашларига кўра “Солиқлар хазинани тўлдириш сиёсатини асосий унсури бўлиб, давлат бюджетининг даромад қисми энг муҳим умумдавлат, халқ хўжалиги вазифаларини ҳал этиш учун зарур бўлган миқдорда шаклланишини таъминлаши лозим [3].

Солиқларнинг белгилари борасида иқтисодчи олимлар томонидан турли хил фикрлар мавжуд. Масалан, профессор Қ.Яҳёев солиқларни умумий белгилари сифатида қуйидагиларни кўрсатади [4].

1. Солиқлар ва йиғимлар мажбурий бўлиб, бунда давлат солиқ тўловчининг бир қисм даромадларини мажбурий бадал сифатида бюджетга олиб қўяди. Бу

мажбурийлик Олий Мажлис тасдиқлаб берган Солиқ кодексининг қоидалари асосида амалга оширилади.

Демак, мажбурийлик белгиси ҳуқуқий жиҳатдан давлат томонидан кафолатланади.

2. Солиқлар хазинага давлат бюджетига тушади. Аммо бошқа турдаги тўловларнинг жамғармаларга тушиши солиқ муносабатларини акс эттирмайди.

3. Солиқлар қатъий белгиланган ва доимий ҳаракатда бўлади. Тарихан асрлаб ўзгармай ҳаракатда бўлган солиқлар мавжуд. Унинг илмий асоси қанча чуқур бўлса, шунча қатъий ва узоқ йиллар ўзгармасдан ҳаракат қилади.

4. Давлатга тўланган солиқ суммаси тўловчининг ўзига тўлиқ қайтмайди, яъни у эквивалентсиз пул тўловидир.

Солиқлар узоқ давр мобайнида жамият томонидан яратилган маҳсулотнинг бир қисмини давлат бюджети даромадларини шакллантириш учун ундириладиган асосий молиявий манба ҳисобланади. Шунингдек, солиқлар давлатнинг барча давлат миқёсидаги чора-тадбирларини амалга ошириш учун зарур бўлган асосий молиявий манбалардан бири бўлиб мамлакат иқтисодий тараққиётида ва белгиланган ислохотларни амалга оширишда асосий воситадир [5].

Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида солиқлар Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджетига ёки давлат мақсадли жамғармасига тўланадиган мажбурий беғараз тўлов тушунилади [6].

Солиқларга олимлар томонидан берилган бир қанча таърифларни ўрганиб чиқдик. Шу ўринда бу таърифлар маълум маънода бир-бирини такрорлаб, тўлдириб ва бойитиб келмоқда. Юқоридаги таърифлар солиқларни тўлиқ ва аниқ ёритиш, уларнинг барча жиҳатларини батафсил қамраб олмайди. Шунинг учун солиқ категориясини ҳар томонлама кенгроқ ва батафсилроқ, шунингдек унинг моҳияти ва аҳамиятини, иқтисодиётни ривожлантиришдаги роли ва ўрни, солиқларнинг назарий жиҳатларини аниқроқ ва тўлиқроқ ёрита оладиган таърифни ишлаб чиқиш муаммоси мавжуд.

Демак, солиқлар – бу бюджетга тушадиган пул ва қонунда белгиланган мажбурий муносабатлардир. Солиқларнинг мажбурийлиги Олий Мажлис томонидан тасдиқланган ҳуқуқий ва меъёрий қонунлар билан таъминланади. Шундай экан, солиқларни тўламасликка, солиқ объектини яширишга, солиқ суммасини камайтириб кўрсатишга солиқ тўловчиларнинг ҳаққи йўқ.

Шундай қилиб, Республикамизда бюджет даромадларини шаклланишини таъминлаш ва халқаро солиқ сиёсати муаммолари ўзаро умумийлик ҳамда ўзига хосликка эга эканлигини ҳисобга олган ҳолда, хулоса қилиш мумкинки, билвосита солиқлар улущининг ошиши жараёнига бир томонлама баҳо бериш мумкин эмас. Аслида солиқ маъмурчилигининг такомиллашиб бориши, билвосита солиққа тортиш талаб ва таклиф механизмига таъсир этиши орқали рақобат муҳитини издан чиқарувчи омил саналади. Бизга маълумки, рақобатли бозор тизими ресурсларни шундай товар ва хизматлар ишлаб чиқаришга йўналтирадики, уларга ҳаммадан кўра кўпроқ жамият эҳтиёж сезади, айнан шу фаолият ривожига билвосита солиққа тортиш механизми салбий таъсирга эга бўлади.

Фойданилган адабиётлар рўйхати:

1. Портер М. Международная конкуренция: конкурентные преимущества стран. М.: /пер. с англ. – Международные отношения, 1993, с.224.
2. Жўраев А., Мейлиев О., Сафаров Ғ. Солиқ назарияси. Ўқув қўлланма. – Т.: Тошкент Молия институти, 2004. – 166 б.
3. Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сари. – Тошкент. Ўзбекистон, 1998 й. 358 б.
4. Яхёев Қ. Солиққа тортиш назарияси ва амалиёти. Т.: Фафур Гулом, 2000 й. 10-бет.
5. Алимардонов М.И., Худойқулов С.К., Юсупов О.А., Агзамов А.Т., Юридик шахсларни солиққа тортиш. Дарслик. Тошкент-2013
6. Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси: расмий нашр – Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги.-Т.: Адолат, 2019 й.- 8 бет.

Вояга етмаган ўсмирлар жиноятчилигининг психологик хусусиятлари

Ережепов Ислам Махсетбаевич

Ўзбекистон Республикаси ИИБ

Академияси 3-ўқув курсининг

321 гуруҳ курсанти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6518076>

Аннотация: Вояга етмаганлар ўртасида жиноятчиликни олдини олиш фаолияти тушунчасини, ушбу жиноятни олдини олишда соҳавий хизматлар билан ҳамкорликнинг турларини, вояга етмаганлар жиноятчилигининг психологик ўзига ҳос хусусиятларини қамраб олади. Бундан ташқари вояга етмаганлар ўртасида жиноятлар ва ҳуқуқбузарликлар профилактикасини ташкил этиш фаолиятида ички ишлар органлари инспектор-психологларининг, уларнинг ўзаро ва бошқа соҳавий хизматлар билан ҳамкорлигини тартибга солувчи нормалар, қолаверса фаолиятга доир муаммо ва камчиликлар ва ушбу муаммо ва камчиликларни бартараф этиш бўйича бир қатор таклифлар келтирилган.

Калит сузлар: Усмир, вояга етмаган, ешлар, жиноятчилик, психологик жихат, жиной хатти-харакат, девиант хулк атвор.

Ўсмирлик ёши инсон шахси шаклланадиган давр ҳисобланади. Ушбу босқичда шахс ниҳоятда ўзгарувчан бўлиб, ўзини назорат қилиш етарли ривожланмаганлиги боис, юзага келадиган «ижтимоий турғунлик» туфайли жамиятга мослашув нуқсонлари ғайриижтимоий қилмишлар кўринишида

нисбатан осон намоён бўлади, баъзан эса барқарор хулқ-атвор сифатида мустаҳкамланади, вақт ўтган сари тузалиши қийин бўлиб боради.

Президентимиз Ш.М. Мирзиёев таъкидлаганидек: «Ёшлар, хусусан, ўсмирлар орасида безорилик, жиноятлар сони ортишига қандай омиллар сабаб бўляпти? Баъзи йигит-қизлар учун меҳр-оқибат, ахлоқ-одоб тушунчалари бутунлай бегона бўлиб бораётгани, уларда бефарқлик, масъулиятсизлик, меҳнат қилмасдан кун кўришга интилиш каби иллатлар пайдо бўлаётгани - аччиқ бўлса-да, ҳақиқат».

Ўсмирларда биринчи жинойий ҳаракатларини амалга оширгунларича дастлаб уйдан сўроқсиз чиқиб кетиш, уйга келмай қолиш, ота-она ва катталарнинг панду-насиҳатларига кулоқ солмаслик каби одатларга берилганликлари маълум бўлган. Ўсмирларда уйдан чиқиб кетиш одати кўпинча 14-15 ёш даврига тўғри келган.

Ўсмирлар томонидан содир этиладиган жинойий хатти-ҳаракатларнинг ихтиёрий ёки бошқа таъсирлар асосида амалга оширилганлиги ўрганилганда ўсмирларнинг 56,48 фоизи жинойий ҳаракатларни ўз ихтиёри билан содир этганлигини, 10,64 фоизи тенгқурлари таъсири натижасида, 8,24 фоизи катталарнинг таъсирида 4,39 фоизи яқин қариндошлари, 11,84 фоизи илгари судланган криминал хулкли кишилар таъсири натижасида содир этилганлиги кузатилган.

Жинойий ҳаракатларни содир этиш нияти ўсмирларда муайян вазиятларнинг таъсири натижасида тўсатдан пайдо бўлиши кўзатилган. Бунда ўсмирларнинг ёш хусусиятлари, қатъий ҳаётий установакаларнинг мавжуд эмаслиги,

ахлоқий ва ҳуқуқий установкаларнинг шаклланмаганлиги сабаб бўлса. Ўсмирлик ёшига хос бўлган ҳиссий беқарорлик, кўзгалувчанлик, тез таъсирлан-увчанлик хусусиятлари ва юзага келган муаммоли вазиятларни тўғри баҳолай олиш қобилятининг етишмаслиги, уйлаган ниятларини амалга ошириш ҳиссининг кучлилиги уларда ғайриқонуний ҳаракатларни амалга ошириш тўғрисидаги ниятларнинг пайдо бўлишига олиб келади.

Шу маънода ўсмир нима учун жинойтчи бўлиб қолганлигини англаб етиш учун энг аввало уни куршаб олган ижтимоий муҳит, шарт-шароит ва унинг ўсмир шахсига қандай таъсир этганлигини таҳлил қилиш лозим бўлади: ички психологик сабаблар, салбий шахс сифатлари, яъни ноқонуний ҳулқ, қатъий ҳаётий мақсадларнинг мавжуд эмаслиги, ташқи салбий муҳит ва оилада тарбиянинг яхши эмаслиги, ўсмирда жинойтчилик ҳулқининг шаклланишига қулай имконият яратилади.

Ўсмирларда жинойтчилик ҳулқининг келиб чиқишига таъсир этувчи бир қатор ижтимоий-психологик омиллар мавжуд бўлиб, улар қуйидагилар:

- Ота-оналар ва педагогларнинг болалар ва ўсмирларнинг ёш ва индивидуал-психологик хусусиятларини ҳисобга олмасликлари ёки психологик саводсизлиги.
- Оилада ноахлоқий муносабатлар ва носоғлом психологик муҳитнинг мавжудлиги, оилавий низоларнинг кўплиги ва оилада болага нисбатан эътиборнинг пастлиги.

- Мақтаб жамоасининг, педагогларнинг ўсмирлар ўртасида юзага келган низоли, муаммоли вазиятларга барҳам беришда номақбул усулларни қўллашлари.

- Референт гуруҳларнинг болалар ва ўсмирларга салбий таъсир этиши.

- Ўсмирларнинг бўш вақтларини тартибсиз ва мазмунсиз ўтказишлари.

Шу сабабли, ҳар бир ёш даврида ноахлоқий ёки жиноятчилик хулқи мотивлари ўзига хос тарзда бир-биридан фарқланишини ҳисобга олиш лозим бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Алемаксин М.А. Психолого-педагогическое проблемы предупреждения педагогических педагогических запущенности и правонарушений несовершеннолетних. Воронеж. 2010. С. 94,

2. Умаров Б.М. Ўзбекистонда вояга етмаганлар жиноятчилигининг ижтимоий-психологик муаммолари. Т., 2016 й. 71-бет

3. Умаров Б.М. Ўзбекистонда вояга етмаганлар жиноятчилигининг ижтимоий-психологик муаммолари. Т., 2016 й. 163-бет

Девиант хулқли ВОЯГА ЕТМАГАНЛАР ПСИХОЛОГИЯСИ

Ережепов Ислам Махсетбаевич

Ўзбекистон Республикаси ИИБ

Академияси курсанти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6518096>

Аннотация: Вояга етмаганлар ўртасида жиноятчиликни олдини олиш фаолияти тушунчасини, ушбу жиноятни олдини олишда соҳавий хизматлар билан ҳамкорликнинг турларини, вояга етмаганлар жиноятчилигининг психологик ўзига хос хусусиятларини қамраб олади. Бундан ташқари вояга етмаганлар ўртасида жиноятлар ва ҳуқуқбузарликлар профилактикасини ташкил этиш фаолиятида ички ишлар органлари инспектор-психологлари, уларнинг ўзаро ва бошқа соҳавий хизматлар билан ҳамкорлигини тартибга солувчи нормалар, қолаверса фаолиятга доир муаммо ва камчиликлар ва ушбу муаммо ва камчиликларни бартараф этиш бўйича бир қатор таклифлар келтирилган.

Калит сузлар: Усмир, вояга етмаган, ешлар, жиноятчилик, психологик жихат, жиний хатти-харакат, девиант хулк атвор.

Девиант хулқ феномен сифатида турли фанларнинг тадқиқот предмети ҳисобланади. Девиант хулқнинг олдини олиш вазифаси жамиятдаги турли ижтимоий институтлар, жумладан таълим муассасалари олдида турган ўта муҳим вазифалардан биридир.

Президентимиз Шавкат Мирзиёев таъкидлаганидек, «Олдимизда ёшларга тарбия бериш, психология ва бошқа турли соҳаларда кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш бўйича мураккаб вазифалар турибди».

Психологик луғатда девиант хулққа шундай таъриф берилади: “Девиант хулқ – бу инсоннинг расмий равишда ўрнатилган ёки фактик жиҳатдан юзага келган хулқ-атвор тўғрисидаги тасаввурларга номувофиқ хатти-ҳаракатлари тизими ёки алоҳида олинган хатти-ҳаракатидир”. Бу таъриф алоҳида олинган индивид билан одамлар гуруҳи ўртасидаги ижтимоий муносабатларга асосланган. Шунинг учун ҳам у ижтимоий ҳисобланади.

Юқори синф ўқувчиларининг девиант хулқ-атворини чуқур ўрганган В. Г. Соловьянюк-Кротованинг фикрича, “девиант хулқнинг олдини олиш жараёнини ташкил этишда, энг аввало, инсон хулқ-атворининг бош регулятори бўлган унинг психикасига эътиборни жалб қилиш лозим”.

Маълумки, девиация ижтимоий-психологик муаммо бўлиб, инсон рухий оламидаги, унинг атрофидаги муҳитнинг ўзгариш ҳолатлари билан боғлиқ. Бу ҳолат, асосан, ўсмирлик ва илк ўспиринлик ёшидагиларга хосдир. Чунки бу ёшдагиларнинг анатомик-физиологик, интеллектуал, ахлоқий-рухий ва бошқа жиҳатларида айрим ўзгаришлар рўй беради. Бу ўзгаришлар, ўз навбатида, уларнинг психикасига таъсир этиши мумкин. Уларнинг ижтимоий нуфузида, жамоада ўзини тутишида ўзгаришлар рўй бериб, уларни кўпроқ «Мен кимман?», «Мен ўзгалар нигоҳида қандайман?» каби саволлар қийнайди.

Жамиятда ўрнатилган норма ва қоидаларга риоя қилмайдиган шундай тарбияси оғир ўсмирлар фанда девиацияга учраганлар деб аталади.

Девиация ўз ичига девиант, делинквент ва криминал хатти-ҳаракатларни бирлаштиради.

Девиант хатти-ҳаракат — кичик ижтимоий муносабатлар (оила, ўқув даргоҳи) ҳамда характер, жинсий ва ёш хусусиятлари жиҳатидан кичик ижтимоий гуруҳларга хос ижтимоий нормалардан, хатти-ҳаракатлар ва қоидалардан оғиш, чекинишнинг бир тури. Яъни, бу турдаги ҳаракатни интизомсизлик деб ҳам аташ мумкин. Агрессия, жанжалкашлик, ўқиш ва меҳнат фаолиятида ўзбошимчаликка йўл қўйиш, ўсмир ва ўспиринларнинг ичкиликка берилиши, дайдиб юришлари, олифтагарчилик қилишлари, асоциал ҳаракатларга берилиш кабилар девиант ҳаракатларнинг асосий кўринишларидир. Маълум вазиятларда ёшларнинг шундай хатти-ҳаракатларни намоён этиши девиант ҳаракатларнинг типик хусусиятидир.

Делинквент хатти-ҳаракат девиант ҳаракатлардан фарқли ўлароқ, вазият таъсирида эмас, балки юқоридаги каби асоциал ҳаракатларнинг доимий характерга эга бўлишидир.

Бугунги кунда ёшлар хулқидаги нуқсонларни тузатишда икки хил технологик ёндашувдан фойдаланиш зарур:

— профилактик;

— реабилитацион.

Профилактика — ўспиринлар хулқидаги ижтимоий оғиш ҳолатларини келтириб чиқарувчи сабабларнинг олдини олишга, уларни бартараф этишга, асосий сабаб ва шартларни нейтраллашга қаратилган давлат, жамоа, маҳалла, оилавий, ижтимоий-тиббий, ташкилий-тарбиявий тадбирлар мажмуаси.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш мумкинки, вояга етмаганларда ижобий хулқ-атвор хислатларни шакллантириш, уларнинг соғлом иродали бўлишлари учун тарбиявий тадбирларни ёш хусусиятларига мос равишда ўтказиш мақсадга мувофиқдир. Ўспиринларда иродалилик, сабр-тоқат, матонат каби хислатларни такомиллаштириш келажакда жамиятнинг маънавий-маърифий қиёфали шахсларини кўпайтиришга замин яратади.

Фойдаланилган адабиётлар:

- 1..Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб - интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. Тошкент – «Ўзбекистон» - 2017. – 45-б.
- 2.Психология: Словарь / Под ред. А. В. Петровского. – М., 1990. – С. 257.
- 3.Соловьёв-Кротова В. Г. Стратегии профилактики девиантного поведения старшеклассников // Информационный гуманитарный портал «Знание. Понимание. Умение». — 2010. — № 2 — Педагогика. Психология.

Ёшлар тарбиясида тасвирий санъат асарларининг ўрни

Пахратдинова Улболсин Керимбердиевна

Нукус давлат педагогика институти магистранти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6516876>

Калит сўзлар: Тасвирий санъат, бадий асарлар, Ж.Изентаев ижоди, портрет жанри, ёшлар тарбияси.

Резюме: Мақолада ёшларни ватанпарвалик руҳида тарбиялашда тасвирий санъат асарларининг, Ж.Изентаев ижодининг ўрни ҳақида сўз юритилган.

Ключевые слова: Изобразительное искусство, художественные произведения, творчество Ж.Изентаева, жанр портрета, воспитание молодежи.

Резюме: В статье рассматривается роль произведений изобразительного искусства в воспитании молодежи в духе патриотизма Ж.Изентаева

Key words: Fine arts, works of art, J.Izentaev`s work, portrait genre, education of youth.

Summary: The article discusses the role of works of fine art in the education of young people in the spirit of patriotism J.Izentaev.

Президентимиз Ш.Мирзиёев ёшлар келпажагига алоҳида эътибор қаратади. Ёшлар форумида давлатимиз раҳбари ёшлар келажаги билан боғлиқ ҳар қандай вазифа бирламчи аҳамиятга эга эканини таъкидлаб, ўз нутқи якунида:

“Азиз фарзандларим! Халкимиз, Ватанимиз сизлардан буюк ишлар кутаётганини ҳеч қачон ёдингиздан чиқарманг” Юртнинг юксак ишончи ва умидини тўла оқлаш, унга муносиб бўлиш дунёдаги энг улуғ бахтдир Шундай шараф барчангизга насиб этсин”[1]-деган фикрларини билдирган эди.

Дарҳақиқат, давлатимиздаги ёшлар келажагига қаратилган “Бешта муҳим ташаббус”нинг биринчи йўналиши Ёшларни мусиқа, рассомчилик, адабиёт, театр ва санъатнинг бошқа турларига қизиқишларини ошириш буйича бўлиб, ушбу йўналишда қатор ишлар амалга оширилмоқда.

Чиндан ҳам, ёшлар тарбиясида тасвирий санъатнинг ўрни беқиёсдир. Тасвирий санъат асарлари ҳақида сўз юритишдан олдин биз, “Тасвирий санъат” тушунчасига тўхтаб ўтишни мақсад қилдик: “Тасвирий санъат илм-фан каби дунёни, ҳаётни, табиатни, халқлар тарихини ўрганишда хизмат қилади. Тасвирий санъатнинг пайдо бўлиши ибтидоий жамоа даврига бориб тақалади. Бу вақтда кишилар теварак-атрофда содир бўлаётган воқеаларни одам ва ҳайвонларнинг тасвирини тошларга чизиб, уларни кесиб турли кўриниш ва мазмундаги ҳайкалларни ясаганлар.

Қадимдан санъат, табиат ходисалари ва кишиларнинг ўзаро муносабатлари фаолиятларига, хулқига ижобий таъсир кўрсатади” [2:3]-деб ҳисоблашганлар.

Бундан келиб чиқадики, тасвирий санъатнинг келажак авлод тарбиясида аҳамияти катта. Ёшларни тасвирий санъат орқали тарбиялашда педагог

кўйидаги масалаларга эътиборини қаратиши зарур. Яъний Тасвирий санъат буйича дарс жараёнида:

1)Дарснинг мақсад ва вазифаларига маослиги (бунда белгиланган мавзуга мослиги, тарбиявий аҳамиятига эътибор қаратиш);

2)Ўқувчиларнинг ёш хусусиятларига мослиги (яъни бунда бошланғич синф ўқувчиларига ёш тоифасидан келиб чиқиб дарс ўтиш, юқори синф ўқувчиларига эса мураккаб мавзуларни ўтишда эътиборли бўлиш);

3)Кўразманинг аниқлиги, тушунарли бўлиш (мавзу буйича ўқитувчи томонидан кўрсатилган рангтасвир, портретларнинг аниқ ва тиниқ чизилиши);

4)Тасвирнинг сифатли бўлиши;

5)Кўргазмалар ўзининг ранг-баранглиги билан ўқувчиларда завқ ва қизиқиш уйғотиш;

6)Эстетик талабларга мослиги (яъни намуна сифатида кўрсатилаётган расмларнинг аниқ-тиниқ чизилганлиги, расмларнинг аниқлига диққат қаратиш);

Бундан келиб чиқадики, ёшларга билим беришда тасвирий санъатни ўқитида дидактик масалалар ҳақида профессор Н.Ростовцев, В.Кузин, Р.Ҳасановлар томонидан тавсиялар берилган. Биз ўз мақоламизда тасвирий санъатда муҳим ўрин эгалловчи, таниқли рассом Жоллыбай Изентаев ижодини келажак авлод тарбиясида эгаллаган ўрни ҳақида сўз юритмоқчимиз.

Қорақалпоқ халқининг ардоқли фарзанди, таниқли мўйқалам эгаси Жоллибай Изентаев 1943-йили Қўнғирот туманида туғилган. Тасвирий санъатнинг сир асрорларини устозлари А.Атабаев, А.Перов ва Е.Меаниковлардан ўрганишган. Бутун ҳаётии тасвирий санъатга бағишлаган Ж.Изентаев ташаббуси билан Нукус давлат педагогика институтида “Расм ва Чизмачилик” кафедраси ташкил этилиб, тасвирий санъат ривожига ҳисса қўшди.

Таниқли рассом Ж.Изентаевнинг композицияларига эътиборимизни қаратсак, рассом портрет жанрида ҳам расмлар чизган. “Портрет” терминига адабиётларда (француз тилида portrait-тасвир)-1.тасвирий санъат жанри; реал ҳаётда мавжуд бўлган якка, икки ёки бир гуруҳ кишилар, рассом тассавурида пайдо бўлган ҳаёлий қиёфаларининг тасвири. [4] Ж.Изентаевнинг ижодида Қорақалпоқ халқининг таниқли шоирлари Т.Жумамуратов ва И.Юсуповлар тасвирланган.

“Т.Жумамуратов” портретида шоир ҳаёл сурган, бир нарсани ўйлаб турган ҳолатда тасвирланган. Ўзбекистон Қаҳрамони И.Юсупов портретида эса, кўлига китоб ушлаган ҳолда, курсида ўтиргани тасвирланган. Яъни бундан кўришимиз мумкин, И.Юсупов ижод устида ўз тўпламини кўздан кечириб, янги шерлар устида ижод қилаётганлигини кўришимиз мумкин.

Ж.Изентаевнинг “Шанирақ остида” расмлар коллекциясидан Қорақалпоқ халқининг миллийлиги, гўзал табияти жой олган. Мисол тариқасида “Келикелсаб”, натюрморт мевалар расмини келтиришимиз мумкин. Рассомнинг ижодида халқимиз миллийлиги, миллий колорити, меҳрибон инсонлари, бой маданий тарихи жой олган. Иқтидорли рассом Ж.Изентаев меҳнатлари учун

1997-йил Ўзбекистон Бадий академияси академиги, 2000-йил Ўзбекистон халқ рассоми унвонларига мияссар деб топилди.

Ўсиб келаётган ёш авлодни ватанпарварлик руҳида ўстиришда иқтидорли ёшларга Ж.Изентаев ижоди катта ўрин эгаллайди. Унинг ижодидаги рангбаранглик кимни бўлса ҳам эътиборсиз қолдирмайди. Рассомнинг ижодини ўрганиш орқали ёш ижодкор рассом ёшлар ҳам Она Ватанини тарифлайди.

Хулоса ўрнида шуни айтишимиз жоизки, ёшларимизни ватанпарвар билимли, она Ватанини севиб ардоқлайдиган фарзандлар етиб ўстиришда Ж.Изентаев сингари рассомлар ижоди муҳим ўрин эгаллайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. www.yuz.uz «Янги Ўзбекистон», «Правда Востока» газеталари;

Ш.Мирзиёев: «Ёшлар келажаги билан боғлиқ ҳар қандай вазифа бирламчи аҳамиятга эга» номли мақола;

2. Р.Ҳасанов «Тасвирий санъат асослари» Тошкент-2009; 4-бет.

3. www.wikipedia.org

Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар Вазирлиги Академияси 3-босқич курсанти **Жуманиязов Жўрабек Азатбай ўғли** нинг “**Совуқ қуроллар ва отилувчи совуқ қуроллар тадқиқотлари методикаси, қўлбола усулда тайёрланган объектларни криминалистик баҳолаш хусусиятлари**” мавзусидаги мақоласи.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6524070>

АННОТАЦИЯ

Ҳозирги кундаги замонавий совуқ қуроллар экспертизанинг имкониятлари, таснифланиши, замонавий совуқ қуроллар экспертизасининг назарий ва ҳуқуқий асосларига тухталиб ўтилган. Бундан ташқари, совуқ қуроллар экспертизасида мавжуд муоммолар ва унда учраб турадиган хатоларга тухталиб ўтилган.

ANNOTATION

Currently opportunities and classifications of modern icy guns expertise, theoretical and legal foundations of modern icy guns expertise. He also pointed out the problems that existed in the trials of the court and the errors in it.

Калит сўзлар: совуқ қурол, отилувчи совуқ қурол, қўлбола усулда тайёрланган объектлар, ва уларни баҳолашни хусусиятлари

“Совуқ қуроллар ва отилувчи совуқ қуроллар тадқиқотлари методикаси, қўлбола усулда тайёрланган объектларни криминалистик баҳолаш хусусиятлари”

“Ватанга ва халққа хизмат қилиш — энг олий бурчимиз!”

(2021 йил 2 апрельдаги “Ички ишлар органларининг жамоат хавфсизлигини тامينлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасидаги фаолиятини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ 5050-сон Қароридан)

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев “Жамиятда барқарорлик, тинчлик ва осойишталикни қарор топтириш, инсон ҳуқуқлари ва эркинликларига сўзсиз риоя этилишини таъминлаш, мамлакатни ижтимоий-иқтисодий жихатдан янада ривожлантириш, аҳоли фаровонлигини юксалтириш, ҳуқуқий демократик давлат куриш бўйича амалга оширилаётган кенг кўламли ислохатлардан кўзланган мақсадларга эришишнинг муҳим шarti ҳисобланади. Фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, жамоат тартибини сақлаш, шахс, жамият ва давлат хавфсизлигини таъминлаш, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва профилактикаси бўйича республикада яхлит ҳуқуқий тизим яратилган бўлиб, унда ички ишлар органлари муҳим ўрин эгаллайди. Ўтган давр мобайнида ички ишлар

оргинлари тизимини такомиллаштириш борасида кенг кўламли ишлар амалга оширилди. Шулардан бири Ўзбекистон Республикасининг «Жамоат хавфсизлигини таъминлашга доир қонун ҳужжатларини янада такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги 2020 йил 5 ноябрдаги Қонунининг қабул қилинганлиги бўлди. Ушбу Қонунга мувофиқ совуқ қурол ва совуқ қурол сифатида фойдаланилиши мумкин бўлган бошқа ашёларни қўллаган ҳолда ҳуқуқбузарликларнинг, айникса вояга етмаганлар ва ёшлар ўртасида олдини олиш ва жамоат тартибини сақлаш чораларини кучайтириш юзасидан ички ишлар органлари томонидан совуқ қурол ва совуқ қурол сифатида фойдаланилиши мумкин бўлган бошқа ашёларни жамоат жойларида қонунга хилоф ва муомалада бўлиш қоидаларини бузган ҳолда олиб юриш ҳолатларини аниқлашга қаратилган чора-тадбирларни амалга ошириш тартиби белгиланди. Ушбу Қонун асосида Ички ишлар органларининг совуқ қурол ва совуқ қурол сифатида фойдаланилиши мумкин бўлган бошқа ашёларни қонунга хилоф ва муомалада бўлиш қоидаларини бузган ҳолда олиб юрилишини олдини олиш ва уларга қарши курашиш фаолияти бўйича Йўриқнома ишлаб чиқилди. Ушбу Йўриқномада қуйидаги асосий тушунчаларга аниқлик киритиб ўтилган:

совуқ қурол – шикаст етказиладиган объект билан бевосита тўқнашиш чоғида одамнинг жисмоний кучи ёрдамида нишонни уриш учун мўлжалланган қурол;

Отилувчи совуқ қуроллар экспертизасида тадқиқот босқичлари. Отилувчи совуқ қуроллар экспертизалари ўзига хос хусусиятларига эга. Масалан, бирорта нарсани отилувчи совуқ қуролларга тегишли деб айтиш учун, аввало, бу нарсанинг отилувчи совуқ қуролларнинг бирорта тури, кўриниши, намунасига тегишлилиги аниқлаб олинади, яъни нарсанинг хусусиятлари тўлиқ ўрганилади.

Сўнгра отилувчи совуқ қуроллиги олдиндан аниқ бўлган бошқа анжомлар билан ёки совуқ қурол деб ҳисобланмаган, аммо отилувчи совуқ қуролнинг барча белги ва хоссаларига эга бўлган нарсалар билан таққослаб кўрилади. Ана шундан кейингина яқуний хулоса чиқариш мумкин бўлади. Яқуний хулоса эса қуйидагича тузилишда бўлади: тадқиқотга тақдим этилган нарса ўзининг аниқ белги ва хоссаларига кўра у ёки бу совуқ қуролнинг қандайдир тури билан ўхшаш, яъни аниқ белги ва хоссалар ўша нарсада ҳам, совуқ қурол турида ҳам мавжуд, бу белгилар бир хил. Агар тадқиқ этилаётган нарса совуқ қуролларга хос белги ва хоссаларга эга бўлмаса, у ҳолда ана шу фарқлар ҳақида хулосада ёзилади ва ушбу нарсани совуқ қурол эмас деб хулоса чиқарилади.

Отилувчи совуқ қуролларнинг тузилиши. Юқорида таъкидланганидек, отилувчи совуқ қуроллар икки турга нишон (тўсиқ)ни узоқдан туриб қўлда отиш билан жароҳатлашга мўлжалланган ҳамда нишон (тўсиқ)ни механик қурилманинг энергияси ҳисобига учиб борадиган снаряд ёрдамида узоқдан жароҳатлашга мўлжалланган совуқ қуролларга бўлинади. Отилувчи тиғли пичоқнинг тузилиши: отилувчи тиғ, доимий тиғ, жанговар пружина, қўйиб юборувчи ричагдан иборат.

Бумеранг – уриб-мажақловчи таъсирли отилувчи совуқ қурол. Тарихда Жануби-шарқий Осиё, Жанубий Ҳиндистон ва Австралияда кичик ҳайвонлар ва қушларни овлаш учун ишлатилган (Австралияда ҳозирда ҳам мавжуд). Анъанавий бумеранг ўроқсимон ёки эгри шаклда бўлади ва қаттиқ ёғочдан ёки турли суяклардан тайёрланади. Бумерангнинг учлари турлича узунликда бўлмайди, одатда, бумерангнинг учлари ўзаро 3:4 нисбатни ташкил қилади. Бумерангнинг энг қалин соҳаси унинг асоси (ўртаси)да бўлади. Бумеранг 80-120 градус бурчак остида эгилган бўлади. Бумерангнинг кўндаланг кесими самолёт қанотларининг кўндаланг кесимига ўхшайди. Бумеранг отилганида бир вақтнинг ўзида ҳам айланма, ҳам илгариланма ҳаракат қилади, агар нишонга тегмаса эгри чизик бўйлаб ҳаракатланиб, ўзи отилган жойга қайтиб келади.

Отилувчи пичоқлар – кесувчи-санчувчи таъсирли отилувчи совуқ қурол. Бу қурол совуқ қурол ҳисобланган пичоқ ва кинжаллардан умумий маънодаги дастаси йўқлиги билан фарқланади. Кўп ҳолларда даста вазифасини, мувофиқлаштирувчи (стабилизатор) вазифасини бажарувчи тигнинг пойнаги бажаради.

Отилувчи пичоқларнинг тигларида бўйлама симметрия даражаси жуда юқори ёки тигнинг оғирлик маркази унинг жанговар учи томонга кўчирилган бўлади. Тиг оғирлик марказини кўчириш жанговар учи томонида тигнинг қалинлиги ва кенглигини катталаштириш ҳисобига бўлади. Тигдаги махсус ариқчаларда ҳаракатланадиган мувозанатловчи юклар (масалан, тигнинг ички бўшлиғини қисман тўлдирувчи соққачалар) ҳам айнан шу мақсадга хизмат қилади. Бу каби пичоқларни дастасидан ушлаб улоқтирилади ва

бунда мувозанатловчи элементлар тифнинг жанговар учи томонга силжийди ва пичокни нишон томонга йўналтиради.

Сюрикен – ясси металл пластина кўринишидаги ва одатда «юлдузча» шаклидаги, санчувчи-кесувчи таъсирли отилувчи қурол. Сюрикенлар асос ва чархланган дамли тишчалардан иборат, соддароқ тушунтирилса, сюрикен айлана бўйлаб жойлашган бир неча тифлардан иборат бўлади (28-расм). Сюрикеннинг асосида унинг оғирлигини камайтириш учун тешиклар бўлиши мумкин. Улоқтирилганда сюрикен айланма ҳаракат қилиб учади. Кўплаб тишчаларнинг мавжудлиги (3 тадан 8 тагача) сюрикеннинг нишонга текканидаги жароҳат етказиш имкониятини ошириб юборади. Сюрикенлар кичик (диаметри – 6 см гача), ўрта (диаметри – 6-8 см) ва катта (диаметри – 8 см дан катта) турларга бўлинади. Сюрикенларнинг оғирлиги 60 граммдан 200 граммгача бўлиши мумкин. Сюрикенга ўхшаш мақсадга мўлжалланган отилувчи қурол сифатида жанговар диск ҳам маълум ва бундай қуроллар Ҳиндистонда «чакра» деб номланади.

Чакра – диаметри 30 см гача бўлган металл ҳалқадан иборат бўлиб, ташқи четларида чархланган, ички чети қирралари эса ўтмас бўлади (29-расм). Чакрани улоқтиришда даставвал кўрсаткич бармоқ атрофида айлантиради ва сўнг нишонга отилади. Чакра 50 метргача масофага учиши мумкин ва чуқур (хавфли) жароҳатлар етказди, яқин масофаларда эса одам суякларини ҳам кесиши мумкин.

Дротик (найзача) – санчувчи таъсирли отилувчи совуқ қурол, найзанинг калталаштирилган ва енгиллаштирилган тури. Дротик яқин масофадан ишлатилади, аммо оғир жароҳат етказди. Дротик асосан қўлда

улоқтирилади, унинг учиш масофаси 25-30 метргача. Дротикнинг учишида барқарорлигини ошириш мақсадида унинг пойнагининг шаклига алоҳида эътибор қаратилган ва қанотчалар ўрнатилган. Бунинг натижасида отилган дротик ҳавода илгариланма ҳаракат билан бирга кирувчи-айланма ҳаракат ҳам қилган.

Таъкидлаш жоизки, отилувчи совуқ қуролларнинг айрим турлари ҳозирги кунда ҳам такомиллашиб бормоқда ва фақатгина спорт мусобақалари учун эмас, ҳарбий мақсадларда ҳам қўлланилмоқда. Бу каби совуқ қуроллар сирасига камонлар, арбалетлар ва сув ости учун мўлжалланган милтиқларни киритиш мумкин. Уларнинг тузилишида эластик элемент мавжуд бўлиб, ушбу элементнинг деформацияланиши натижасида снаряднинг отилиши учун зарур бўлган потенциал энергия тўпланади. Бу каби совуқ қуроллар – нишон (тўсиқ)ни механик қурилманинг энергияси ҳисобига учиб борадиган снаряд ёрдамида узоқдан жароҳатлашга мўлжалланган.

Қўлбола усулда тайёрланган объектларни криминалистик баҳолашнинг хусусиятлари Совуқ қуролларнинг қўлбола усулда тайёрланишининг бир қанча хусусиятлари бор. Бундай қуроллар завод усулида тайёрланган совуқ қуролларга, ҳатто унинг маълум бир гуруҳларига ўхшатиб ясалмайди ёки бу ўхшашлик кам бўлади. Қурол ва унинг қисмларининг турли ўлчамлари ихтиёрий олинади. Кўпинча юқори сифатли материаллар ва хом ашёнинг йўқлиги туфайли бу қуроллар осон топиладиган материаллардан ясалади. Бундай ҳолларда, табиийки, бу материаллар сифатсиз бўлади. Зарур ҳунарни етарлича билмаслик ва керакли асбоб-ускуналарнинг йўқлиги сабабли ясалган қурол унча мустаҳкам бўлмайди ва сиртига ёмон ишлов берилган

бўлади. Ушбу хусусиятлар қўлбола усулда тайёрланган буюмларнинг совуқ қуроллар туркумига тааллуқлилигини аниқлаш мақсадида криминалистик тадқиқот ўтказишни анча қийинлаштиради.

Совуқ қурол ва совуқ қурол сифатида фойдаланилиши мумкин бўлган бошқа ашёларни жамоат жойларида қонунга хилоф ва муомалада бўлиш қоидаларини бузган ҳолда олиб юриш ҳолатлари аниқланганда ушбу ашёлар тегишли далолатнома тузилиб олиб қўйилади, суд-криминалистик экспертизасига юборилади ҳамда унинг натижалари кўра ҳуқуқбузарга Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 1852 ва 1853-моддаларида ўрнатилган жавобгарлик чоралари қўлланилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят Кодекси.
2. Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги Кодекси.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Қурол тўғрисида”ги Қонуни.
4. Ўзбекистон Республикасининг «Жамоат хавфсизлигини таъминлашга доир қонун ҳужжатлари янада такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги Қонуни. 05.11.2020 йил.
5. “Ички ишлар органларининг жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасидаги фаолиятини янада

такомиллаштириш бўйича қўшимча ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида”ги Президент Қарори. 02.04.2021 йил.

6. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг “Безориликка оид ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида”ги Қарори. 14.06.2002 йил.

Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар Вазирлиги Академияси 3-босқич курсанти **Ибрагимов Максadbек Йўлдашбой ўғли** нинг “**Жиноятларни тергов қилишда баллистик экспертизанинг аҳамияти**” мавзусидаги мақоласи.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6520225>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолам оркали ҳозирги кундаги замонавий баллистик экспертизанинг имкониятлари, таснифланиши, замонавий баллистиканинг назарий ва ҳуқуқий асосларига тухталиб ўтилган. Бундан ташқари, суд баллистикада мавжуд муоммолар ва унда учраб турадиган хатоларга тухталиб ўтилган.

Калит сўзлар: баллистиканинг тушинчаси, баллистик экспертизада хал қилинадиган масалалар, ўқотар қуроллар, ўқ-дорилар, жиноят содир этиш воситаси; ички ва ташқи баллистика.

Фойдаланилган адабиётлар: Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. -Т., 2020. – 45; Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 26 мартдаги “Жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасида ички ишлар органлари фаолиятини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПФ-6196; Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 январдаги “Суд-экспертлик фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4125 сон; Ш.М.Мирзиёевнинг 2017 йил 10-апрелдаги ПФ-5005 сонли фармони.

“Ватанга ва халққа хизмат қилиш — энг олий бурчимиз!”

Мухтарам Президентимиз Ш.М.Мирзиёевнинг 2017 йил 10-апрелдаги ПФ-5005 сонли фармонида ички ишлар органлари фаолиятида тўпланиб қолган жиддий камчилик ва муаммолар вазифаларни бажаришда тўсик бўлаётганлиги ҳамда ушбу вазифаларни бажаришда муҳим устивор йўналишлар белгилаб берилди. Суд экспертизаси юридик фанларнинг бир тармоғи сифатида ҳозирги замон талабларига жавоб бериши керак ва шу

билан бирга назария билан амалиётни ўзаро боғланишида муҳим ўрин тутди. Суд экспертизаси ривожланган замонавий илмий-техник ютуқларига эга бўлиб, жиноят ишлари бўйича адолатни юзага чиқаришда одил судловни демократик асосида тараққий этиб боришда қонунийликни мустаҳкамлайди ва муҳим шарт-шароитларини белгилайди. Маълумки, суд-баллистика экспертизаси умумий криминалистик экспертизаларнинг махсус ва мурақаб турларидан биридир. Суд-баллистика экспертизаларини ўтказиш амалиётидан маълумки, тадқиқот учун тақдим этилган қўлбола ўқ отар қуролларни, уларнинг механизмларини, тугунлари ва қисмларини, қисмларни ўзаро ҳаракатини, ўқ-дориларнинг ишлатилиши, ўқ қолдирган изларни тасвирлаш, хулосаларни шакллантириш ва баҳолашда мутахассислар муайян қийинчиликларга дуч келдилар. Суд-баллистика экспертизаларининг мураккаб тадқиқот объекти бўлган ўқотар қуролларни текширишда эса айниқса ушбу қийинчиликлар яққол кўзга ташланади.

Сўнгги йиллар мобайнида суд экспертизасининг имкониятлари кўп жиҳатдан кенгайди. Бу соҳада қўлга киритилган муваффақиятлар тадқиқотларнинг янги турларини вужудга келтирди ва уларни олиб боришга имконият яратди. Шу ўринда республикамиздаги суд ва тергов аппаратларининг сифат жиҳатдан янгиланганлигини ҳам таъкидлаб ўтиш жоиз.

Ички ишлар органлари жиноят-қидирув ва тергов хизматларининг амалиётида ҳар хил жиноятларни очиш ва текшириш жараёнида турли ўқотар қуроллар кўплаб учрайди. Бунинг натижасида бизни қизиқтирувчи ўша буюм ўқотар қуроллар туркумига тегишлими; агар тегишли бўлса, у бузуқ эмасми

ва отиш учун яроқлими; қурол ёки унинг қисмлари қайси гуруҳга тааллуқли қаби саволларга жавоб бериш зарурати туғилади.

Юқорида кўрсатилган саволларга жавоб топиш учун суд баллистикасининг кўрсатмалари ҳамда илмий-техник қоидаларидан фойдаланилади.

Баллистика – ўқотар қуролдан ва улардан отилган ўқлар, снарядларнинг ҳаракат қонунларини ўрганувчи фан.

Суд баллистикаси криминалистиканинг ўқотар қурол ишлатиб, шунингдек сақлаб, тақиб, тайёрлаб ва ўзлаштириб қилинган жиноятларни очишда вужудга келган техник масалаларни ўрганувчи бўлими ҳисобланади.

Суд баллистикаси ўрганадиган объектларни: ишлатилган ва ишлатилмаган ўқотар қуроллар, ўқ-дорилар, уларнинг қисмлари, ўқ отилиш излари – ёриқлар, тирналишлар, езилишлар, яқин масофадан ўқ отилиш излари (порох газлари, мил оғзи оловининг механик ва термик (иссиқлик) таъсирлари, қурум, металл, ёнмаган порох зарраларининг ўтириб қолиши, мил мойлаш материалларининг қолдиқлари (маҳсулотлари) ташкил қилади.

Суд баллистикаси ўқотар қуролнинг тури, тизими, кўриниши ва намунасини, унинг созлиги ва ўқ отишга яроқлилигини, ишлатилган ўқотар қуролни, отилган ўқ ёки гилзалардаги изларига қараб ўзига хос жиҳатларини ҳамда жанговар ўқ-дориларнинг кўринишини ва ўқ отилиш масофасини, йўналишини аниқлайди.

Жиноятларни очиш ва тергов қилиш тўғридан-тўғри тергов, тезкор қидирув ва эксперт-криминалистика хизматлари фаолиятининг келишувлилиги ва мақсадлилигига боғлиқдир.

Суд экспертизалари жиноятларни очиш ва тергов қилишда илмий-техник восита ва методлардан фойдаланишнинг муҳим процессуал шакли ҳисобланади.

Асосийси, бизнинг қарашларимиз остидада фуқароларнинг ҳаёти ва соғлиғини ҳимоя қилинишини таъминлаш, жиноятларни тергов қилиш амалиётида янги фан-техника восита ва методларини жорий этишга қаттиқ киришиш, Ўқотар қуролларни қўллаш билан боғлиқ жиноят ишлари бўйича далиллар базасини кенгайтириш масалалари турибди.

Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар Вазирлиги Академияси 3-босқич курсанти **Ибрагимов Максadbек Йўлдашбой ўғли** нинг “**Баллистик экспертизанинг аҳамиятли томонлари**” мавзусидаги мақоласи.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6517852>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолам оркали ҳозирги кундаги замонавий баллистик экспертизанинг имкониятлари, таснифланиши, замонавий баллистиканинг назарий ва ҳуқуқий асосларига тухталиб ўтилган. Бундан ташқари, суд баллистикада мавжуд муоммолар ва унда учраб турадиган хатоларга тухталиб ўтилган.

Калит сўзлар: баллистиканинг тушинчаси, баллистик экспертизада хал қилинадиган масалалар, ўқотар қуроллар, ўқ-дорилар, жиноят содир этиш воситаси; ички ва ташқи баллистика.

Фойдаланилган адабиётлар: Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. -Т., 2020. – 45; Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 26 мартдаги “Жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасида ички ишлар органлари фаолиятини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПФ-6196; Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 январдаги “Суд-экспертлик фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида ”ги ПҚ-4125 сон.

“Ватанга ва халққа хизмат қилиш — энг олий бурчимиз!”

Турли жиноятларни очиш ва тергов қилишда ўқотар қуроллар ва жанговар ўқ-дориларнинг кўпинча жиноят содир этиш восита вақуроллари сифатида намоён бўлишини эсда тутиш лозим. Одамни ҳаётдан маҳрум қилиш ёки баданга шикаст етказиш, мулкка зарар етказиш ёки уни бузиш мақсадида шикаст етказиш ёки ёндириб юбориш воситаси сифатида жиноятчилар турли ўқотар қуроллар, қурилиш-монтаж тўппончалари ва ракетницалардан ҳам фойдаланадилар.

Қуроллар ва ўқ-дориларни ўғирлаш, бузиш, агар улар ноқонуний йўл билан ўзлаштирилган ёкитопилган бўлса, жиноят предмети, агар улар қонунга хилоф равишда сақланган, олиб сотилган ва тайёрланган бўлса, муомала қилиш тақиқланган буюмлар бўлиши мумкин. Қонунга хилоф равишда тайёрланган, ясалган қўлбола ўқотарқуроллар ва жанговар ўқ-дорилар, ярим тайёр маҳсулотлар, тайёр бўлмаган маҳсулотлар ва уларни тайёрлаш учун керак бўладиган материаллар жинойий қилмишнинг маҳсулотлари ҳисобланиши мумкин. Агар қўлбола усулда тайёрланган ўқотар қурол ва жанговар ўқ-дориларни жинойий мақсадда ишлатилган ёки ишлатишга ҳаракатқилинган бўлса, у ҳолда ушбу қуроллар ёки ўқ-дориларга жиноят содир этиш ёки жиноятга тайёргарлик кўриш воситаси сифатида қаралади. Ўқотар қурол ёки жанговар ўқ-дорилар жинойий мақсадда ишлатиб бўлинганидан кейин, уларни ўзгартириш(масалан, ўғирланган қуролнинг номерларини ўзгартириш) мақсадида ишлатилган асбоб-ускуналар эса содир этилган жиноятни яшириш воситаси сифатида баҳоланади. Ушбу санаб ўтилган ва далилий ашёлар сифатида олинган объектларни ҳар тарафлама ва тўлиқ тадқиқ этиш тергов тусмолларини тузиш ва текшириш, иш бўйича

хақиқатни аниқлаш, жиноятни содир этган айбдор шахсни аниқлаш ва уни кидириш, жиноий қилмишни тўғри квалификация этиш имконини беради.

Ўқотар қуроллар, жанговар ўқ-дорилар ва уларни ишлатишизлари – жуда хилма-хил ва ўзига хос хусусиятларга эга бўлган объектлардир. Бу каби объектларни жиноят процессининг турлибосқичларида тадқиқ этиш учун махсус билимлар керак бўлади ва ушбу билимларнинг қўлланилиши Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексида назарда тутилган. Мутахассисларнинг махсус билимлари алоҳида тергов ҳаракатлари ёки тезкор-қидирув тадбирларини ўтказишда ҳам, турли хил экспертизалар, жумладан, қуроллар ва уларни ишлатиш изларининг экспертизасини ўтказишда ҳам керак бўлади. Қуроллар ва улар ишлатилиш изларининг криминалистик экспертизаси ёки суд-баллистик экспертизаси – ўқотар қуроллар ва жанговар ўқ-дорилар ёки уларга ўхшаш нарсалар, уларни ишлатиш изларини аниқлаш мақсадида жиноятларни очиш ва тергов қилиш ёки суд муҳокамаси жараёнида вужудга келган техник саволларга мос ҳолда қонун билан белгиланган шаклда экспертиза хулосаси бериладиган тадқиқот туридир.

Худди бошқа барча суд экспертиза тадқиқотлари каби ушбу турдаги тадқиқотларнинг моҳияти – муайян жиноят ишига алоқадор деб топилган ва олинган моддий объектларни, ушбу иш бўйича тергов ва судни қизиқтирувчи саволларга жавоб бериш учун криминалистикада махсус ишлаб чиқилган ёки бошқа фан соҳаларида ишлаб чиқилиб, криминалистика учун қабул қилинган метод вавоситалар ёрдамида махсус тадқиқ этишдан иборат. Экспертизанинг мақсади – исботлаш ёки далилий аҳамиятга эга бўлган, илмий асосланган

маълумотлар олишдир. Тадқиқот натижасида аниқланган маълумотлар бўйича, керакли тарзда процессуал расмийлаштирилган ва илмий асосланган экспертиза хулосалари исботлаш манбаи бўлиб ҳисобланади. Ушбу тадқиқотларнинг субъекти – криминалистик техника, асосан, суд баллистикаси ёки ўқотар қуроллар, жанговар ўқ-дорилар ва уларни ишлатиш излари бўйича мутахассислик малакасига эга бўлган эксперт-криминалист ҳисобланади. Суд-баллистик экспертизаси ёки ўқотар қуроллар ва жанговар ўқ-дорилар, уларга ўхшаш нарсалар ва уларни ишлатиш излари бўйича махсус билимлар криминалистикада, ўқотар қуроллар ва жанговар ўқ-дориларнинг вужудга келиши ва ривожланиш тарихи, қуроллар ва жанговар ўқ-дориларнинг ишлаб чиқарилиши ва моддий қисм-ларининг хусусиятлари, ўқ (снаряд)нинг отилиши бўйича ички ва ташқи баллистиканинг қоидалари, излар ҳақидаги таълимот, криминалистик идентификация ҳамда гуруҳий тааллуқлилиқни аниқлаш назарияларини ўрганиш асосида шакллан

**Ҳуқуқбузарликка мойил шахслар билан якка тартибдаги
профилактикани ташкил этиш**

Идиева Азиза Журабек қизи

Ўзбекистон Республикаси

ИИБ Академияси

кундузги таълим 3-ўқув курси

307-гуруҳ курсанти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6518164>

Аннотация: Мазкур мақолада якка тартибдаги профилактик фаолиятини ташкил этишнинг мақсади, жиноят ва ҳуқуқбузарликлар содир этишга мойил бўлган шахсларни аниқлаш, уларни ўрганиш, таъсир этиш, уларнинг хулқ-атворини ижобий томонга ўзгартириш, ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи барча орган ва муассасалар ғайриижтимоий хулқ-атворли, ҳуқуқбузарликлар содир этишга мойил бўлган шахсларга таъсир кўрсатишга доир фаолияти, шунингдек якка тартибдаги профилактикани шахсинг, унинг ижтимоий муҳитнинг ўзига хос хусусиятлари, ижтимоий – маиший шароитлари ва турмуш тарзи, шахсинг ғайриижтимоий хулқ-атворини, ҳуқуқбузарлик содир этишга мойиллигини, шунингдек содир этилган ҳуқуқбузарликларнинг ижтимоий хавфлилик масаласини тавсифловчи бошқа омилларни ҳисобга олган фаолият олиб бориш фаолияти кенг ёритилган.

Калит сўзлар: профилактик чора-тадбир, сабаб ва шарт-шароит, ғайриижтимоий хулқ-атвор, ҳуқуқбузарлик, ишонтириш, профилактик суҳбат.

Кириш: Маълумки, Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги қонуни қабул қилинишига қадар юридик

адабиётлар ва манбаларда ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг турлари ҳақида турлича қараш ва фикрлар илгари сурилиб, аниқ бир тўхтам мавжуд эмас эди. Қонуннинг қабул қилиниши бевосита ушбу қарама-қаршиликларга барҳам берди. Ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг турларининг ҳар бирини ўзига хос жиҳатлари ва афзалликлари мавжуд бўлиб, муайян бир турини амалга ошириш орқали эришиш мумкин бўлган натижаларга бошқасини амалга ошириб эришиш жуда мушкул вазифа ҳисобланади. Жумладан, ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикаси ҳам бундан мустасно эмас. Якка тартибдаги профилактик фаолиятини ташкил этишнинг мақсади, жиноят ва ҳуқуқбузарликлар содир этишга мойил бўлган шахсларни аниқлаш, уларни ўрганиш, таъсир этиш, уларнинг ҳуқ-атворини ижобий томонга ўзгартириш ҳамда уларга салбий таъсир этувчи

шарт-шароитларни тўхтатиш ва келгусида шу каби ҳолатларни олдини олишга қаратилган иши ҳисобланади. Ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи барча орган ва муассасалар ғайриижтимоий ҳуқ-атворли, ҳуқуқбузарликлар содир этишга мойил бўлган, ҳуқуқбузарлик содир этган шахсларни аниқлаш, уларнинг ҳисобини юритиш ва уларга тарбиявий таъсир кўрсатишга доир фаолияти ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикасини амалга оширади. Ҳуқуқбузарликларнинг якка ва умумий тартибдаги профилактикаси профилактик таъсир кўрсатиш объектининг бир ёки бир гуруҳ шахслар ташкил этиши билан фарқланади. Бир сўз билан айтганда, якка тартибдаги профилактикада муайян шахсга, умумий профилактикада эса бир неча шахсларга профилактик таъсир кўрсатилади.

Юқоридагиларни инобатга олган ҳолда ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикаси объектларини қуйидагилар ташкил этади:

- ғайриижтимоий хулқ-атворга эга шахслар;
- ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил шахслар;
- ҳуқуқбузарлик содир этган шахслар;
- ижтимоий ҳимояга муҳтож болалар.

Шахсни ғайриижтимоий хулқ-атворга эғалигини қуйидагича билишимиз мумкин:

а) шахснинг жамиятда қабул қилинган хулқ- атвор нормалари ва қоидаларини бузувчи турмуш тарзи: қонуний никоҳсиз эр-хотин бўлиб яшаш, кўп қаватли уйларда яшаб, баланд овозда мусиқа оҳангларини эшитиб, кўшнилари тинчини бузиш ёки шундай оқибатни келтириб чиқарувчи бошқа машғулотлар билан шуғулланиш,

б) шахснинг жамиятда қабул қилинган хулқ-атвор нормалари ва қоидаларини бузувчи ҳаракатлари: жамоат жойларида спиртли ичимлик истеъмол қилган ҳолда юриш, жамоат жойида юрганда ёки ўтирганда писта чақиб ёхуд жамоатчилик фойдаланадиган йўл ва йўлакларни туфлаб (нос) ифлослантириш каби ҳаракатларда;

с) шахснинг жамиятда қабул қилинган хулқ-атвор нормалари ва қоидаларини бузувчи ҳаракатсизлиги: асосли сабаб бўлмасдан жамоат транспортларида қарияларга, ногиронларга ёки ҳомиладор аёлларга жой бермаслик ёки

махаллада уюштириладиган оммавий ҳашарларда иштирок этмалик сингари ҳаракатсизликда намоён бўлади.

Ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикаси ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил бўлган шахсларга йўналтирилиб, бошқа профилактика турларидан қуйидаги алоҳида хусусиятлари билан фарқланади:

- ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикаси алоҳида тоифадаги ҳуқуқбузарликларга мойил шахсларга йўналтирилиши;
- индивидуал ёндошувни талаб этиши;
- мажбурлов ва чеклов нормаларини қўлланилиши;
- ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикаси йўналтирилаётган шахсларнинг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқиб профилактик чоратadbирлар қўлланилишини талаб этиши;
- бошқа давлат органлари ва кенг жамоатчилик имкониятларидан фойдаланишни талаб этиши.

Х У Л О С А

Якка тартибдаги профилактик ишларни ташкил этиш жараёнини қуйидаги босқичларга ажратиб ўрганиш мумкин:

- 1) Тайёргарлик босқичи. Ушбу босқичда ғайриижтимоий хулқ-атворга эга, ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил, ҳуқуқбузарлик содир этган, маъмурий назоратга ёки профилактик ҳисобга олинган шахс, ҳуқуқбузарликлардан жабрланиш эҳтимоли юқори бўлган ҳамда ҳуқуқбузарликлардан жабрланган

шахслар ҳақида тўлиқ маълумотлар (ўқиш, иш, яшаш жойидан ёки унга нисбатан юритилган ҳуқуқбузарлик ишидан) йиғилади, якка тартибдаги профилактика иши бўйича индивидуал режа тузилади;

2) Тўғридан-тўғри якка тартибдаги профилактика фаолиятини олиб бориш босқичи. Бу босқичда қонун ва қонуности меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда қайд этилган тартибда белгилаб олинган якка тартибдаги профилактик чора-тадбирлар амалга оширилади. Ушбу жараёнда вазият тақозоси билан белгилаб олинган якка тартибдаги профилактик чора-тадбирлар ўзгартирилиши ёки қўшимча равишда профилактик чоралар ҳам қўлланилиши мумкин бўлади;

3) Якунловчи босқичи. Бу босқичда олиб борилган профилактик тадбирлар натижаси таҳлил этилади, муайян муддатда якка тартибдаги профилактика ўтказилган шахсга кўрилган профилактик чора қандай таъсир кўрсатганлиги ошқора ва ноошқора йўллар билан текширилади. Шундан сўнг, якка тартибдаги профилактика амалга оширилаётган шахсга нисбатан олиб борилаётган ишларни қай йўсинда ташкил этиш масаласи ҳал этилади. Мисол учун, муддатидан илгари профилактик ҳисобдан чиқариш ёки маъмурий назорат муддатини узайтириш юзасидан тақдимнома киритиш ёхуд режага кўра якка тартибдаги профилактик ишларни давом эттириш мумкин бўлади. Юқоридагилардан кўришиб турибдики, ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикасининг усул ва шакллари, профилактик чора-тадбирлари мазкур фаолиятнинг мазмунинининг ўзига хос хусусиятларини ташкил этади. Бу борадаги

билимлар ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикасининг самарали ташкил этилиши ва амалга оширилишини кафолатлайди.

Ф О Й Д А Л А Н И Л Г А Н А Д А Б И Ё Т Л А Р Р Ё Й Х А Т И

1.1. Мирзиёев Ш. М. Янги Ўзбекистон Стратегияси. – Т., 2021 йил.

1.2. Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси фаолияти психологияси. Дарслик. ИИВ Академия.

1.3. Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси фаолияти. Дарслик. ИИВ Академия.

1.4. Старцева-Тарасова Валерия Ивановна. Социальная работа общеобразовательной школы как средство профилактики правонарушений подростков. Ставропол-2005.

ИНВАРИАНТЫ ГРУПП ПРЕОБРАЗОВАНИЙ

НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ УЗБЕКИСТАНА МИРЗО УЛУГБЕКА

Факультет: Математики

Кафедра: Геометрия и топология

Магистрант: Абдуллева Юлдуз Ибодуллаевна

Научный руководитель: Нарманов Абдиганпар Якубович доктор физико-математических наук, профессор

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6497802>

Рассмотрим принадлежащее семейству однопараметрических отображений в многообразии M $f^t = (f_1^t, f_2^t, \dots, f_n^t)$, где t — вещественный параметр. Если множество отображений f^t удовлетворяет следующим условиям, оно называется однопараметрической группой:

$$f^{t_1} \circ f^{t_2} = f^{t_1+t_2}, \quad f^0 = I, \quad f^t \circ f^{-t} = f^{-t} \circ f^t = f^0$$

Пример: Очевидно, семейство параллельных переносов по вектору $\{a, b\}$

$$f^t(x, y) = (x + at, y + bt)$$

образует однопараметрическую группу.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ-2. Пусть G — группа преобразований, действующая на многообразии M . Функция $I : M \rightarrow R$ называется G -инвариантной функцией если для всех $x \in M$ и всех $g \in G$, таких, что определено действие g на x ,

$$I(g \cdot x) = I(x)$$

Справедлива следующая теорема.

Теорема 1. Пусть G группа преобразований многообразия M . Чтобы функция $I : M \rightarrow R$ была инвариантной функцией группы, необходимо и достаточно $X(I) = 0$ инфинитезимальной образующей группы X .

Если образующие X_1, \dots, X_r составляют базис алгебры Ли инфинитезимальных образующих мерной группы G , то функция $I(x)$ — инвариант, если и только если $X_k(I) = 0, k = 1 \dots r$.

В локальных координатах векторное поле имеет вид

$$X_k = \sum_{i=1}^m \xi_k^i(x) \frac{\partial}{\partial x^i},$$

так что функция I должна быть решением однородной системы линейных уравнений в частных производных первого порядка

$$X_k = \sum_{i=1}^m \xi_k^i(x) \frac{\partial I}{\partial x^i} = 0, \quad k = 1, \dots, r$$

Инфинитезимальная образующая параллельных переносом по вектору $\{a, b\}$ имеет вид

$$X = a \frac{\partial}{\partial x} + b \frac{\partial}{\partial y}$$

А функция $I = bx - ay$ является инвариантной функцией.

Пример 2. Рассмотрим группу вращений

$$f^\alpha(x, y) = (x \cos \alpha - y \sin \alpha, x \sin \alpha + y \cos \alpha)$$

имеющую инфинитезимальную образующую

$$X = -y \frac{\partial}{\partial x} + x \frac{\partial}{\partial y}.$$

Первое и второе продолжения векторного поля имеют вид

$$X^{(1)} = -y \frac{\partial}{\partial x} + x \frac{\partial}{\partial y} + (1 + y'^2) \frac{\partial}{\partial y'}$$

$$X^{(2)} = -y \frac{\partial}{\partial x} + x \frac{\partial}{\partial y} + (1 + y'^2) \frac{\partial}{\partial y'} + 3y'y'' \frac{\partial}{\partial y''}$$

Найдем дифференциальные инварианты этих векторных полей:

Соответствующая характеристическая система

$$\frac{dx}{-y} = \frac{dy}{x} = \frac{dy'}{1+y'^2} = \frac{dy''}{3y'y''}$$

Из первого уравнения получим инвариант нулевого порядка $I_0 = \sqrt{x^2 + y^2}$
Из второго уравнения

$$\frac{dy}{\sqrt{I_0^2 - y^2}} = \frac{dy'}{1+y'^2}$$

Еще один инвариант $I_1 = \frac{y' - y/x}{1+yy'/x}$. Теперь используя уравнение

$$\frac{dy'}{1+y'^2} = \frac{dy''}{3y'y''}$$

получим еще один инвариант

$$I_2 = \frac{y''}{(1+y'^2)^{3/2}}$$

Всем нам ясно, что это функция дает формулу кривизны кривой. Это означает, что кривизна является дифференциальным инвариантом второго порядка.

Рассмотрим векторное поле в трехмерном евклидовом пространстве

$$X = x \frac{\partial}{\partial x} + y \frac{\partial}{\partial y} + z \frac{\partial}{\partial z}$$

Следующие функции являются инвариантными функциями

$$I(x, y, z) = \frac{x^2}{y^2}, I(x, y, z) = \frac{x}{y}, \quad I(x, y, z) = \frac{x^2+y^2}{z^2},$$

Первое продолжение этого векторного поля и дифференциальные инварианты первого порядка имеют следующий вид

$$X^{(1)} = x \frac{\partial}{\partial x} + y \frac{\partial}{\partial y} + z \frac{\partial}{\partial z} + z_x \frac{\partial}{\partial z_x} + z_y \frac{\partial}{\partial z_y}$$

$$I_1^{(1)} = \frac{xz'_x}{z+xz'_x}, I_1^{(1)} = \frac{yz'_x}{z+yz'_x}$$

Второе продолжение этого векторного поля и дифференциальные инварианты второго порядка имеют следующий вид

$$X^{(2)} = x \frac{\partial}{\partial x} + y \frac{\partial}{\partial y} + z \frac{\partial}{\partial z} + z_x \frac{\partial}{\partial z_x} + z_y \frac{\partial}{\partial z_y} + z_{xx} \frac{\partial}{\partial z_{xx}} + z_{xy} \frac{\partial}{\partial z_{xy}} + z_{yy} \frac{\partial}{\partial z_{yy}}$$

$$I_1^{(2)} = 2xyz \frac{zz'_{xy} - z_x z_y}{(z + xz'_x)^2 (z + yz'_y)} I_2^{(2)} = 2xyz \frac{zz'_{xy} - z_x z_y}{(z + yz'_y)^2 (z + xz'_x)}$$

$$I_3^{(2)} = 2xz \frac{z(z_x + xz_{xx}) - xz_x^2}{(z + xz'_x)^3} I_4^{(2)} = \frac{x^2 z_{xx}}{z + xz'_x} I_5^{(2)} = \frac{xyz_{xy}}{z + xz'_x}$$

$$I_6^{(2)} = \frac{xyz_{xy}}{z + yz'_y} I_7^{(2)} = \frac{y^2 z_{yy}}{z + yz'_y}$$

Рассмотрим субмерсию $f(x, y, z) = x^2 + y^2 - z^2$, поверхности уровня которой задается уравнением $x^2 + y^2 - z^2 = c$. Рассмотрим случай для $c \geq 0$. Гауссова кривизна поверхности вычисляется по формуле

$$K = \frac{z_{xx} * z_{yy} - z_{xy}^2}{(1 + z_x^2 + z_y^2)^2}$$

Если $X^{(2)}(K) = 0$, то гауссова кривизна является дифференциальным инвариантом второго порядка. Производя вычисление получим

$$X^{(2)}(K) = \frac{2(1 - z_x^2 - z_y^2)(z_{xx} * z_{yy} - z_{xy}^2)}{(1 + z_x^2 + z_y^2)^3}$$

Для нашей субмерсии поверхность уровня пишем как график функции

$$z = \sqrt{x^2 + y^2 - c}$$

и находя конкретные производные рассматриваемой функции находим

$$X^{(2)}(K) = \frac{0}{(2x^2 + 2y^2 - c)^3} = 0$$

Таким образом для нашей субмерсии гауссова кривизна является дифференциальным инвариантом второго порядка.

ЛИТЕРАТУРЫ

1. П. Олвер “Приложения групп Ли к дифференциальным уравнениям”
2. Кузаконь В. М. Метрические дифференциальные инварианты расслоения кривых на плоскости. Збірник праць Ін-ту математики НАН України. 2006, т.3, №3, с 201-212.
3. Кузаконь В. М. Дифференціальні інваріанти субмерсій многовидів// Вісн. держ. ун-ту «Львів. політехніка». Сер. Прикл. математика. – 1999. -№364. –с 295-298.

Иновацияларнинг мохияти ва роли

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият

институти доценти, тарих фанлари номзоди

Юсупалиева Дилафруз

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият

институтининг 4-босқич талабаси

Холмахматов Пирмухаммад

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6473616>

Аннотация: Мақолада инновацияларнинг моҳияти ва роли очиб берилган.

Калит сўзлар: инновация, инновация салоҳияти, илм-фан янгиликлари, иқтисодий ривожланиш, замонавий технологиялар, тадбиркорлар.

Маълумки, замонавий миллий иқтисодиёт самарадорлигининг асосини табиий ва меҳнат ресурслари билан бир қаторда, мамлакатнинг инновация салоҳияти ташкил этади. Бундан фойдаланиш макроиқтисодий барқарорлик, реал секторлар рақобатбардошлигини таъминлаш, етакчи тармоқларни техник ва технологик даражасини кўтариш ва бошқаришнинг замонавий усулларини жорий этишда кенг имкониятларни очиб беради. Бу имкониятлар аввало фундаментал тадқиқотлар, илм-фан янгиликлари, янги билимлар, замонавий ахборот технологиялари ва хизмат кўрсатиш усулларида намоён бўлади.

Инновациялар иқтисодиётни модернизациялашни, ишлаб чиқаришнинг техник ва технологик базасини узлуксиз янгиланишини, янги рақобатбардош маҳсулотларни ўзлаштириш, товарлар ва хизматларнинг жаҳон бозорларига самарали кириб боришини таъминлашга йўналтирилади. Инновацион йўналишга асосланган иқтисодий ўсиш ривожланишнинг эволюцион

натижаси бўлиб, унинг моҳиятини фундаментал фанлар, янги илмий ишланмалар, назарий ва амалий кашфиётлар, бошқарувнинг янгича усуллари ташкил этади. Бунда асосий эътибор иқтисодий фаолиятдан кутилаётган мақсад, унга эришиш йўллари, бу йўналишда рақобат муҳитининг мавқеи ва таъсирига қаратилмоғи лозим.

Жаҳонда хўжалик юритиш амалиёти ишлаб чиқаришда ва такрор ишлаб чиқаришни мунтазам ошириб боришда, иқтисодий тараққиётнинг барқарорлигини таъминлашда, ишлаб чиқарувчи кучларни тубдан янгилашда инновацияларнинг асосий ҳаракатлантирувчи куч эканлигини исботлади. Шунга кўра, эндиликда жаҳоннинг барча мамлакатларида инновацион фаолият иқтисодий ривожланишнинг барча босқичларида барқарорликни таъминлаш асоси бўлиб хизмат қилади, унинг негизида мамлакат иқтисодий хавфсизлигини ҳимоя қилиш, моддий-техника базасини замонавий технологиялар асосида янгилаш, ишлаб чиқаришни тубдан модернизация қилиш имкониятлари яратилади. Фақат шу йўналиш негизидагина ишлаб чиқариш харажатларини камайиши, макроиқтисодий кўрсаткичларнинг ижобий ҳолати кузатилади. Шу боис, асосий эътиборни иқтисодий-ижтимоий тараққиёт омили сифатида инновацион фаолиятга, унинг турли босқичлардаги ривожланиш даражасига, ахборот коммуникация тизимидаги ўзгаришларга ва уларнинг самарадорлигига қаратишимиз лозим.

“Инновация” атамаси биринчи марта австриялик иқтисодчи Й.Шумпетер томонидан 1912 йилда «Иқтисодий ривожланиш назарияси» асарида таклиф этилган[1]. Инновацион назариянинг энг асосий қоидалари ҳам ушбу асарда тўла асослаб берилган. У инновация деб ишлаб чиқариш соҳасида қўлланган

янгилик ва у билан боғлиқ барча ўзгаришларни тушунган. Унинг фикрича, инновация фойда олишнинг асосий омилларидан бири ҳисобланиб, ишлабчиқаришнинг барқарорлигини таъминлаш, ривожланишни янада тезлаштириш манбасидир. Кейинчалик Й.Шумпетер рус иқтисодчи олими Н.Д.Кондратьевнинг “иқтисодий ривожланишнинг тўлқинли концепцияси”ни ўзинининг инновацион назарияси билан боғлади ва натижада у цикли ривожланиш назариясини шакллантирди[2]. Бу назариянинг асосий ҳаракатлантирувчи механизми сифатида, янгиликларни жорий этиш жараёнини ҳисоблади. Бу ерда ҳаракатлар ёки тебранишлар сабабларини таҳлил эта туриб, олим иқтисодиёт фанида биринчи бўлиб ишлаб чиқариш омилларининг янги комбинацияларини ажратиб кўрсатди ва уларни қуйидаги босқичлар кўринишида тавсифлади: янгилик, яъни истеъмолчиларга маълум бўлмаган неъматни ишлаб чиқариш ёки бирор неъматнинг янги сифатини яратиш;

саноатнинг муайян тармоғида янги, амалда ҳали номаълум ишлаб чиқариш усулини жорий этиш. Бу усулнинг асосида янги илмий кашфиёт ётади ва у тегишли товарнинг тижоратда қўлланишининг янги усулидан иборат бўлиши мумкин;

сотишнинг янги бозорини ўзлаштириш, яъни муайян мамлакат саноат маҳсулотларининг ҳозирга қадар иштирок этмаган, янги бозорларда сотилиш имкониятларининг яратилиши;

хом-ашё ёки ярим тайёр маҳсулотларнинг янги манбаларини ўзлаштириш (бунда мазкур манбанинг аввал мавжудлиги аҳамиятли эмас);

ишлаб чиқаришни қайта ташкил этишнинг самарали усуллари қўллаш, монопол мавқени таъминлаш (трестлар тузиш йўли билан) ёки бошқа корхонанинг монопол мавқеига барҳам бериш.

Бундай таснифнинг асосида “янгилик” тушунчаси ётади, у муайян тизимда ёки соҳада янгиликларнинг ёки уларнинг бирон-бир тўпламининг тебранишлари амплитудаси ва давомийлигини аниқлашга имкон беради. “Янгилик” бу ишлаб чиқаришни кенгайтириш, унинг самарадорлигини оширишга қаратилган маълум бир фойдали ўзгаришни назарда тутди ва шу маънода ушбу тушунча “ихтиро” тушунчасига жуда яқин. “Янгилик киритиш” – бу янги техника ва технологияни, ташкил этиш ва бошқаришнинг такомиллашган усуллари ўзлаштириш демакдир. “Инновация” эса – бу “маҳсулотлар, технологиялар, ташкилий шаклларнинг янги турларини ишлаб чиқишга, яратишга, тарқатиш ва фойдаланишга йўналтирилган фаолиятдир”. Бу йўналишдаги бошқа тадқиқотлар Й.Шумпетер кўрсатиб ўтган комбинацияларнинг барчаси инновацияларни, уларнинг пайдо бўлиш босқичлари, табиати ва қонуниятларини ўрганишда тўғри хулоса қилишга имкон беради.

Шуни қайд этиш лозимки, ҳозирги кунда ҳам ижтимоий-иқтисодий ривожланиш босқичларида бундай ёндашувнинг турли кўринишлари турлича шакл ва услубларда намоён бўлишини кузатиш мумкин.

Америкалик бошқарув бўйича мутахассис П.Друкер инновацияга нисбатан янада кенгроқ ёндашувни ишлаб чиқди. Унинг ҳисоблашича, янгилик киритиш – бу, техник тушунча эмас, балки иқтисодий ва ижтимоий тушунча, чунки техник-технологик янгиликларни амалиётга жорий этиш натижасида

маҳсулотнинг қиймат кўриниши ва истеъмол хусусиятлари ўзгаради. П.Друкер инновацияни тадбиркорлар фаолиятининг алоҳида воситаси сифатида белгилаб беради, яъни тадбиркорлар ушбу восита ёрдамида бизнес ёки хизматларнинг янги турларини, маҳсулотнинг янгича кўринишларини таклиф этишга интилади, дейди. “Янгилик киритиш – бу мураккаб тизим бўлиб, унинг ёрдамида ғоялар ва ихтиролар биринчи марта тижорат воқелигига айланади. Бу – маҳсулот ёки хизмат турларини бозорга чиқариш, иқтисодиётга муваффақиятли жорий этиш, демакдир”[3].

Инновация назарияси В.Зомбарт ва В.Митчерлих асарларида мамлакатнинг иқтисодий барқарорлигини таъминлашнинг асоси сифатида тадқиқ этилган. Уларнинг фикрича ривожланиш тизимида асосий бўғин «техника тараққиёти» омили ҳисобланади, бунда техника янгиликларини ишлаб чиқариш ва ёйиш ҳисобига катта фойда олиш, корхоналарнинг бозордаги мавқесини кучайтириш мумкин. Бундан ташқари, улар корхоналар эришилган натижада тўхтаб қолмасдан, янги билим ёки ишлаб чиқариш масаласини ҳал этишнинг янги техник қоидаларини яратиш, янги маҳсулотлар ёки хизматлар турларини таклиф этиш билан бирга барча масъулиятни ҳам ўз зиммасига олиши лозимлигини таъкидлайдилар.

Инновация тўғрисидаги илмий назариянинг шаклланишига рус тадқиқотчилари муҳим ҳисса қўшдилар. Булар “катта конъюнктура цикллари” муаллифи Н.Д.Кондратьевнинг издошлари ва бошқалар.

Н.Д.Кондратьевнинг “катта цикллари” назариясига мувофиқ жамият ижтимоий-иқтисодий ривожланиш жараёнида янги ғоялар, техник тараққиётнинг янги натижаларини дарҳол ва мунтазам ўзлаштириб,

мамлакатнинг иқтисодий ҳавфсизлигини таъминлаш, макро ва микродаражадаги кўрсаткичларнинг ижобий ҳолатини барқарорлаштиришга олиб келувчи ихтироларни амалиётга жорий этади [4].

А.И.Анчишкиннинг фикрига кўра “инновация”, “янгилик киритиш” атамалари фақат техник-технологик ўзгаришлар билан чегараланиши мумкин эмас. У ушбу атамага кенг ижтимоий маъно бериб, янгиликларни жамиятни ривожлантиришнинг муҳим воситаси сифатида кўриб чиққан ва техник-технологик янгиликлар муайян иқтисодий оқибатларни келтириб чиқарган ҳолда сотиш бозори учун курашишга кўмаклашиб, рақобат муҳитини ўзгартиради ва бу билан ижтимоий ривожланишга ёрдам беради, дейди [5].

“Янгилик киритиш” тушунчасининг таърифига нисбатан турли нуқтаи назарларни таҳлил қилиб, Л.С.Барютин “янгилик киритиш” деб, муайян жамият эҳтиёжларини қондирувчи иқтисодий, ижтимоий ёки техник самара берувчи янгича кўринишга эга бўлган, (модификацияланган) амалий восита бўлиб, ундан фойдаланиш ҳали ялпи хусусият касб этмаган бўлмоғи лозим деган фикрни беради. И.Перлаки инновацияни “янгиликларнинг пайдо бўлиши, яратилиши ва амалга оширилиши жараёни” сифатида тушунади. Бунда янгиликлар ишлаб чиқаришни интенсификациялаш омили сифатида тадқиқ этилиб, ҳар қандай янгилик муайян мақсадга ёки бир неча ўзаро боғлиқ мақсадларга эришишга хизмат қилади, деб талқин қилинади.

Э.А.Уткин эса инновация (янгилик киритиш)ни амалга оширилган илмий тадқиқот ёки кашфиёт натижасида ишлаб чиқаришга жорий этилган, аввалгисидан сифат жиҳатдан фарқ қилувчи объект сифатида таърифлайди [6].

Юқорида келтирилган фикрларга асосланиб ва уларни умумлаштириб, ўз моҳияти нуқтаи назаридан, инновация – бу назария ва амалиётнинг алоҳида шакли, ижтимоий, иқтисодий, маданий объект хусусиятларини такомиллаштиришга йўналтирилган ҳаракатларнинг яхлит тизимидир, дейиш мумкин.

Адабиёт:

1. Шумпетер Й. Теория экономического развития. – М., Прогресс, 1982. – 455с.
2. Кондратьев Н.Д. Предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегии, безопасность. –М., Экономика, 1997. – 288 с.
3. П.ДрукерНовый бизнес. - М.: Экономика, 1993. - 65 с.
4. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики. Ред.кол. Л.И.Абалкин и др. М., Экономика, 1989. – 526 с.
5. Анчишкин А. И. Наука - техника - экономика. - М.: Экономика, 1986, -35 с.
6. Уткин Э.А., Морозова Г.И. Инновационный менеджмент. –М., Акалис, 1996. – 208 с.

Метод самообразования в освоении специальных дисциплин

Комилов М.Ж.

студент магистратуры Ташкентского государственного транспортного
университета

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6497959>

Ключевые слова: методы самообразования, проектный метод, курсовая работа, наблюдение, проверка знаний, защита курсовой работы.

Аннотация. В статье раскрывается роль метода самостоятельной самообразовательной деятельности студентов технических вузов, а именно, курсового проектирования по специальным дисциплинам с использованием компьютерной техники, информационных технологий, текстового и графического редакторов.

В последние годы в Узбекистане с целью повышения качества профессиональной подготовки в сфере высшего образования проявляется большой интерес к методам самообразования студентов, в частности, к проведению самостоятельной работы студентов.

В самостоятельной работе студентов применяются репродуктивный, проблемный, поисковый, исследовательский, практический, проектный методы обучения [1, 2]. Реализуется она через приоритетность внепредметных знаний.

Самостоятельная работа студентов в освоении дисциплины «Технология и организация строительства» начинается на 3 курсе выполнением курсовой работы. Студентам выдается индивидуальное задание на разработку производства строительных работ в определенном районе с грунтовыми характеристиками участка. Задание привязывается к варианту продольного профиля участка новой автомобильной дороги. Разработка курсовой работы (проекта) начинается с исследования природно-климатических условий заданного района строительства. Работа (проект) выполняется индивидуально в форме творческой работы по производству работ при

сооружении участка земляного полотна (3 курс) и проекта организации строительства участка новой автомобильной дороги (4 курс) в объеме не менее 2,0 п. л. пояснительной записки и графической части. В графической части разрабатываются графики объемов работ, кривая суммарных объемов земляных работ, календарный, сетевой графики и технологические схемы производства работ. Проект представляется в письменном виде, оформляется студентом на персональном компьютере в текстовом и графическом редакторах или рукописно и защищается перед академической группой, является составной частью его выпускной работы.

Использование компьютерной техники и информационных технологий значительно повышает эффективность процесса обучения благодаря его индивидуализации, наличию обратной связи, расширению наглядности. То, что невозможно сделать при помощи традиционных технологий на учебных занятиях, позволяют во многом реализовать информационные технологии [3]. Они позволяют оперировать большим объемом информации и работают с большим быстродействием, реализовывая возможность лучшего изучения материала, повышения качества учебного процесса и усиления интереса учащихся к учебной деятельности.

Таким образом, творческий учебный проект студента представляет идеальную модель деловой игры. В процессе проектирования используется модульный принцип, состоящий из последовательных процессов, действий и входящих в них операций. Состав работы в общем случае включает обоснование актуальности проекта (Введение); определение объемов работ; выбор техники и механизмов; расчет производительности и

количества ведущих машин, определение сроков строительства, технико-экономический расчет, сравнение и выбор рационального варианта механизации, разработку технологических схем и технологии производства работ; безопасность производства работ, экологию окружающей среды; разработки календарных и сетевых графиков выполнения работ с выбором наиболее рационального варианта; защиту и оценку проекта.

Контролем качества самостоятельной работы могут быть: наблюдение, проверка знаний и умений, защита курсовых работ и проектов. Оценка самостоятельной работы студентов осуществляется по профессионально важным технологическим качествам (компетентность, уровень технологической культуры и навыки преобразовательной деятельности...) подготовки студента по дисциплине.

Самостоятельная работа в форме курсового проектирования способствует овладению обучающимися способов приобретения технологических знаний, научиться логически мыслить; соответствует интересам студентов, возможностям развития их творческих способностей, подготовке к самостоятельной жизни, обеспечивает социальную защищенность после окончания вуза.

Использованная литература

Семушина Л. Г., Ярошенко Н. Г. Содержание и технологии обучения в средних специальных учебных заведениях: учебное пособие для преподавателей учреждений СПО, М., Мастерство, 2001.

Бычкова А. Я. Об эффективности обучения при выборе методов и приемов дидактической деятельности / А. Я. Бычкова. — Текст : непосредственный // Инновационные педагогические технологии : материалы I Междунар. науч. конф. (г. Казань, октябрь 2014 г.). — Казань : Бук, 2014. — С. 252-254. — URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/143/6155/> (дата обращения: 31.03.2022).

<http://juice-health.ru/computers/94-ispolzovanie-kompyuterov-v-obrazovanii>

ЎСИМЛИКЛАРНИНГ ҲАЁТИЙ ШАКЛЛАРИ ҚИЗИЛДАРЁ ҲАВЗАСИ АДирЛАРИДА ТАРҚАЛГАН ДОРИВОР

Қарши давлат университети

Биология (Ботаника) мутахассислиги

магистранти **Қобиров Ойбек Зиёдуллаевич**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6524292>

Аннотация

Мақолада Қизилдарё ҳавзаси адирлари флорасида тарқалган доривор турларнинг ҳаётий шакллари бўйича таҳлил натижалари келтирилган. Флорада ўсадиган доривор ўсимликларнинг 46,45%ини гемикриптофитлар, 34,7% ини терофитлар, 6,73% ини криптофитлар, 6,02% ини фанерофитлар ва 6,02 % ини хамефитлар ташкил этиши аниқланган. Флорада гемикриптофит турларнинг устунлик қилишини Ўрта Осиёнинг Тоғли қисмидаги маҳаллий флораларга хос белги эканлиги билан изоҳланган. Терофитлар сонининг кўплиги (34,7%) ва уларнинг индивид жиҳатдан флорада кенг тарқалганлигини эса ҳудуддаги экологик муҳит ҳамда минтақанинг текислик билан ўзаро тутшиб кетганлиги билан изоҳланган.

Калит сўзлар: флора, доривор ўсимликлар, ҳаётий шакл, фанерофит, хамефит, гемикриптофит, криптофит, терофит

Эволюция жараёнида ўсимликларда яшаб турган муҳитига мос равишда турли хил биоморфологик мосланишлар келиб чиққан. Ўсимликларнинг ҳаётий шакллари – уларнинг атроф–муҳит шароитларига мослашганлигини акс эттирувчи ва ўхшаш адаптив тузилишга эга ўсимликлар гуруҳинининг тасниф бирлигидир. Ҳаётий шакллар минтақанинг экологик шароитида ўсимликларда аста-секинлик билан сордир бўладиган ўзгаришларнинг умумий йиғиндиси, узоқ эволюциянинг аксидир [1].

Флорада ўсадиган турларнинг ҳаётий шакллари бўйича таҳлил ўтказиш унинг генезиси ва структуравий тузилишини аниқлаш имконини беради [2]. Ҳаётий шакллар бўйича тадқиқот ишлари орқали флоранинг элементар

асосини қайси ҳаётий шаклдаги турлар эгаллашини ҳам аниқлаш мумкин бўлади.

Шу мақсадда 2021-2022 й.й.лар мобайнида Қашқадарё вилояти Яккабоғ тумани ҳудудидаги Қизилдарё ҳавзаси адирлари флорасида тарқалган доривор ўсимликларнинг ҳаётий шакллари ўрганилди. Таҳлиллар С. Raunkiaer таснифи бўйича амалга оширилди [10]. Таҳлил натижаларига кўра Қизилдарё ҳавзаси адирлари флораси турларининг ҳаётий шакллари спектрида турлар сони бўйича гемикриптофитлар устунлик қилиши, бу гуруҳнинг 35 оила 88 туркумга мансуб бўлган 131 турдан иборатлиги аниқланди.

Ҳудудда тарқалган гемикриптофит турларнинг асосий қисми полиморф Asteraceae (42/16 ёки 38,09%), Fabaceae (21/13 ёки 62 %), Lamiaceae (22/11 ёки 50%), Poaceae (13/10 ёки 77 %), Apiaceae (15/10 ёки 66,6 %), Malvaceae (11/8 ёки 72,7 %), Polygonaceae (13/6 ёки 46,1%) оилалар вакиллари ташкил этди. Бунга кўра флорада турлар сони бўйича кўп бўлган Asteraceae оиласининг 16 тури гемикриптофит. Навбатда турлар сони бўйича Fabaceae оиласи вакиллари туради. Қизилдарё флорасида мазкур оиланинг 21та доривор тури тарқалган бўлса, шулардан 13 тур гемикриптофитларга тўғри келди. Lamiaceae оиласидан 11 та доривор тур гемикриптофит ҳаётий шаклга эга. Poaceae ва Apiaceae оиласининг 10 тадан доривор вакили ҳам гемикриптофит ҳисобланади. Malvaceae ва Polygonaceae оилаларининг мос равишда 8 та ва 6 та доривор тури гемикриптофит саналади. Қизилдарё ҳавзаси адирларида ўсувчи доривор турларнинг деярли ярми (46,45% и) гемикриптофит ҳаётий шаклга эга бўлиб, бу Р.В. Камелиннинг (1973) Ўрта

Осиёнинг Тоғли қисмидаги маҳаллий флораларларнинг барчасида гемикриптофит турларнинг устунлик қилиши тўғрисидаги маълумотини тасдиқлайди [2]. Демак, флора таркибида гемикриптофит турларнинг устунлик қилиши Тоғли Ўрта Осиёга хос бўлган белгилардан бири саналади.

Турлар сони бўйича навбатдаги ўринда терофитлар эгаллайди. Булар 26 оила 67 туркумга мансуб бўлган 98 доривор турдан иборат. Бу турлар флорадаги доривор ўсимлик турларининг 34,7 %ини ташкил этади.

Флорадаги доривор терофитлар полиморф саналган Asteraceae (42/21 ёки 50 %), Amaranthaceae (14/10 ёки 71,4 %), Fabaceae (21/7 ёки 33,3 %), Polygonaceae (13/7 ёки 53,8%) сингари оилаларга тўғри келиши маълум бўлди.

Ушбу оилалардан терофит турларнинг устунлик қилишида Asteraceae оиласидан Artemisia (3), Filago (3), Centaurea (2), Xanthium (2), Amaranthaceae оиласидан Chenopodium (6) Atriplex (3), Fabaceae оиласидан Melilotus (4), Medicago (2), Polygonaceae оиласидан Persicaria (4), Polygonum (2) туркумлари ҳисобига тўғри келди. Терофит турлар индивид жиҳатдан ҳам флорада кенг тарқалган. Буни ҳудуддаги экологик муҳит ҳамда минтақанинг текислик билан ўзаро туташиб кетганлиги билан изоҳлаш мумкин.

Флорадаги криптофитлар 13 оила 14 туркум ва 19 турдан иборат бўлиб, унга Potamogetonaceae оиласининг 3 та, Equisetaceae, Asphodelaceae ва Juncaceae оилаларининг 2 тадан, қолган оилаларнинг 1 тадан вакиллари киради.

Полиморф оилаларга Fabaceae оиласининг битта тури (*Medicago lupulina*) криптофит ҳисобланади. Қолган полиморф оилаларнинг криптофит вакили мавжуд эмас. Флорада *Potamogeton* туркумининг 3 та доривор тури ўсади ва уларнинг барчаси криптофитларга киради.

Қизилдарё ҳавзаси адирлари флорасида хамефитлар 4 оила, 9 туркумга мансуб 17 турдан иборат. Флорадаги хамефитлар бўйича етакчилик қилишида Lamiaceae (22/7 ёки 31,8%), Asteraceae (21/5 ёки 23,8%) ва Amaranthaceae (14/4 ёки 28,57%) оилалари вакиллари иштирок этади. Euphorbiaceae оиласининг 4 та доривор тури орасидан фақтгина *Andrachne telephoides* хамефит ҳаётий шаклига эга.

Флорада тарқалган фанерофитлар 8 оила 10 туркумга мансуб 17 турдан иборат. Шундан Rosaceae оиласининг 5 та, Elaeagnaceae оиласининг 2 та доривор вакиллари ўсади. Ephedraceae, Berberidaceae, Zygophyllaceae, Elaeagnaceae ва Solanaceae оилаларининг 2 тадан, Anacardaceae ва Saprotiaceae оиласининг 1 тадан фанерофит вакили учрайди. Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, Қизилдарё ҳавзасининг адир минтақасида ўсиб турган ушбу турларнинг асосий қисми аҳоли томонидан тоғ ва тоғолди минтақасидан келтириб экилганлиги маълум бўлди.

Шундай қилиб, Қизилдарё ҳавзаси адирлари флорасида тарқалган доривор турларнинг ҳаётий шакллари бўйича таҳлил натижалари жами доривор ўсимликларнинг 46,45%ини гемикриптофитлар, 34,7% ини терофитлар, 6,73% ини криптофитлар, 6,02% ини фанерофитлар ва 6,02 % ини хамефитлар ташкил этишини кўрсатди. Ушбу натижа Р.В. Камелиннинг (1973) Ўрта Осиёнинг Тоғли қисмидаги маҳаллий флоралараларнинг

барчасида гемикриптофит турларнинг устунлик қилиши тўғрисидаги маълумотини тасдиқлади. Терофитлар сонининг ҳам кўплиги (34,7%) ва уларнинг индивид жиҳатдан флорада кенг тарқалганлигини ҳудуддаги экологик муҳит ҳамда минтақанинг текислик билан ўзаро тутшиб кетганлиги билан изоҳлаш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Сафаров Н.М. Анализ жизненных форм флоры центрального Памиро-алая. Доклады академии наук республики Таджикистан 2013, том 56, №8. С.643-648.
2. Камелин Р.В. Флорогенетический анализ естественной флоры горной Средней Азии. – Л.: Наука, 1973. – 356 с.
3. Сулайманов Н.О. Флора бассейна реки Аксу (Туркестанский хребет): Автореф. дис. ... канд. биол. наук. – Ташкент, 2008. – 21 с.
4. Ибрагимов А.Ж. Флора Сурханского заповедника (хребет Кугитанг): Дисс ...канд. биол. наук. – Ташкент, 2009. – 156 с.
5. Тожибаев К.Ш. Флора юго-западного Тянь-Шаня (в пределах республики Узбекистан): Автореф. дис. ... док. биол. наук. – Ташкент, 2010. – 35 с.
6. Баташов А.Р. Флора останцов юго-восточного Кызылкума. Автореф. дисс. канд. биол.наук. Ташкент. 2016. 32 с.

7. Тургинов О.Т. Бойсун ботаник-географик райони флораси: Дис. ...канд биол наук. – Тошкент: 2017. – 296. б.
8. Эсанов Х.Қ. Бухоро воҳаси флораси таҳлили: Автореф. дис. ...канд биол наук. – Ташкент: 2017. – 45 с.
9. Азимова Д.Е. Молгузар тизмаси флораси Дис. ...канд биол наук– Тошкент: 2018. – 230. б.
10. Raunkiaer C. The life form of plants and statisticae plant geography. – Oxford, 1934. (632 p.

**“Инглиз тилида сўзларнинг турли талаффуз вариантларида тарқалиши
ва уларнинг талаффуз луғатларида акс этиши”**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6479111>

Қодирова Гулбахор

Жиззах вилояти Шароф Рашидов тумани

17-ИДУМ чет тили фани ўқитувчиси

Жиззах Давлат Педагогика Институтининг

«Хорижий тиллар» факултети II босқич магистранти

Аннотация: Мазкур мақола инглиз сўзларининг турли талаффуз вариантлари ва уларнинг талаффуз луғатида акс этишини ўрганишга бағишланган. Инглиз тилининг Британия ва Америка адабий талаффузлари қиёслаш объекти

сифатида танланди. Инглиз сўзлари талаффуз вариантларининг хусусиятлари тилнинг ривожланиш тараққиёти билан чамбарчас боғлиқдир.

Мақолада материал сифатида Англия ва Америкада чоп этилган талаффуз луғатларидан фойдаланилди (1, 2, 3, 4, 7).

Калит сўзлар: фонетик вариант, талаффуз луғатлари, неологизм, урғу, унли ва ундош товушлар

Инглиз тили дунёда кенг тарқалган тиллардан бири ҳисобланади. Инглиз тилининг дунё бўйича тарқалиши унинг турли вариантларининг пайдо бўлишига сабаб бўлган. Инглиз тили тарқалган пайт Шекспир даврига, яъни ўн еттинчи аср инглиз адабий тили ривожланиши давом этаётган даврга тўғри келган. Бу даврда инглиз тилининг ўзида катта ўзгаришлар юз бераётган эди. Тилнинг ўзгаришига оид жараёнлар ўз ичига биринчи навбатда имло, фонетик ўзгаришлар, лексик ҳамда муайян даражада грамматикани камраб олган эди. Бу даврда битта сўз бир неча хил имлога, бир неча хил талаффузга эга бўлганлиги билан характерланади. Бунда бошқа тиллардан тайёр сўзларни ўзлаштириш одат бўлган. Бу жараён инглиз тили Шимолий Америка худудига кириб келгандан сўнг ҳам давом этди. Маълум маънода Америкага инглиз тили ўн еттинчи асрда Британиядан кириб келган ўзгаришлари билан бирга олиб ўтилди ва инглиз тили АҚШ ҳам ривожлана бошлади. Инглиз тилининг ўзида бир хил маънога эга бўлган сўзлари бўла туриб, бошқа тилдаги худди шу маънога эга бўлган сўзларни ўзлаштириш кенг тарақала бошланди. Вақт ўтиши билан инглиз тилининг Америка варинтига ўзлашмаган сўзлар маҳаллий Америка ҳиндулари тили ҳисобига бойиди. Кейинчалик янги ўзлашган сўзлар манбаи бошқа тиллар ҳисобига

кенгайиб борди ва бу тиллар сирасига голланд тили, француз тили, испан тили, немис ҳамда муайян даражада итальян тили, идиш ҳамда хитой тиллари кирди. Бу жараён ҳозирги кунда ҳам муттасил давом этиб келмоқда.

Эски сўзларни янги маънода қўллаш ҳам инглиз тилининг Америка вариантнинг ривожланишига ҳисса қўшди. Мавжуд лексик бойликдан, тил имкониятларидан фойдаланиб янги сўзлар, терминлар, сўзнинг фонетик вариантлари яратила бошланди.

Тайёр неологизмларни ҳисобига инглиз тилининг луғавий таркиби бойиди, Америкаликларнинг бошқа инглиз тилида сўзловчи халқлар тилидан янги сўзларни қабул қилиш кучайди. Бундай вазият сўзларда синонимларнинг кўпайишига сабаб бўлди.

Қисқартма сўзларнинг қўлланиши, бу сўзларнинг биринчи, иккинчи ёки учинчи бўғинини сақлаб қолиш ҳисобига сўзларни қисқартириш, чатишган сўзларни қўллашга бўлган катта қизиқиш, турли сўз туркумига тегишли сўзларни қўллаш каби жараёнлар юз берган ва буларнинг ҳаммаси сўз талаффузлари фонетик вариантларининг пайдо бўлишига асосий сабаб ҳисобланади.

Сўзларнинг талаффуз вариантларини тўғри қўллаш ва уни маълум маънода меъёрлаштириш мақсадида аввал Англияда, кейинчалик Америкада талаффуз луғатлари чоп этила бошлади. Луғатлар ҳажми ва унга киритилган сўзлар миқдори жиҳатидан бир-биридан фарқ қилади. Аввал инглиз тилининг Британия ёки Америка талаффузи бўйича алоҳида луғатлар чоп этилган бўлса, кейинчалик Англия ва Америка талаффузларидаги фарқларни

кўрсатувчи талаффуз луғатлари тузила бошланди. Бундай луғатларнинг тузилишига инглиз тилининг мазкур иккита варианты ўртасида сезиларли фарқнинг мавжудлиги сабаб бўлган. Бу луғатлар сўз имлоси ва талаффузига оид турли-туманликка чек қўйиш ҳамда талаффузнинг муайян адабий нормасини яратишга бўлган интилиш учун катта хизмат қилди.

Умуман, сўзларнинг талаффуз вариантларида қуйидаги хусусиятлар кузатилади:

сўзлар таркибида унли товушлар алмашади: direct [direct, ˈdaɪrekt] каби;

сўзлар таркибида ундош товушлар алмашади:

build – built (феъл шакллари ўзгаради);

Товушларнинг алмашинуви одатда ўзаро яқин товушлар ўртасида бўлади. Хусусан, тил олди унлилари тил олди унлиларига, тил орқа унлилари тил орқа унлиларига алмашади. Ундошлар ҳам шу тартибда алмашади: жарангли жарангсизга, портловчи портловчига, сирғалувчи сирғалувчига алмашади. Мисоллар: say – said [sei - sed], sit – sat [sit - sæt] (Баъзан fell – fall [fel – fo:l]), build – built [bild - bɪlt] каби;

Урғунинг бўғиндан бўғинга кўчиши натижасида фонологик ва морфонологик функциялар бажарилади: empire – empiric [ˈɛmpɪrɪk - ɪmˈpɪrɪk]; exhibit – exhibition [ˈɛgzɪbɪt - ɪgˈzɪbɪʃn] каби;

Бир йўла сўзнинг товуш таркибидаги бирор товуш ва урғунинг ўрни алмашади: art – artiˈfɪʃiəl [ɑ:t - ɑ:tɪfɪʃl]; moment – momentary, interest – interesting каби;

сўзнинг таркибидаги урғусиз унлилар алмашади, лекин маънога путур етмайди: economy [iˈkɒnəmi - əˈkɒnəmi].

сўзнинг урғуси бўғиндаги нейтрал унли баъзан талаффуз этилади ва баъзан тушиб қолади: London [ˈlɒnd (ə)n - ˈlɒndn]; mutton, certain.

Тил динамик хусусиятга эга, у доим ҳаракатда, яъни ривожланишда. Унинг турли яруслари, хусусан, фонетик даражада ҳам ўзгаришлар юз беради. Ўзгаришларнинг аксарияти сўз талаффуз вариантларининг пайдо бўлишига олиб келади. Бундай ўзгаришлар махсус луғатларда, яъни талаффуз луғатларида акс этиши инглиз тилининг фонетикасини, аниқроғи талаффузини чуққурроқ ўргатишга пухта замин яратади.

Фойдаланилган адабиётлар:

Jones D. Cambridge English Pronouncing Dictionary edited by Peter Roach, James Hartman and Jane Setter. New edition. Cambridge University Press, 2003. – 586 p.

Kenyon J.S., Knot Th.A. A Merriam-Webster. A Pronouncing Dictionary of American English. - Springfield, Mass., U.S.A., 1953, - 484 p.

Lewis J.Windsor A Concise Pronouncing Dictionary of British and American English. – London, OUP, 1972. – 234 p.

Silverstein B. NTC's Dictionary of American English Pronunciation. National Textbook Company. A Division of NTC Publishing Group. – Lincolnwood, Illinois, USA. 1996. – 328 p.

Trask R.L. A Dictionary of Phonetics and Phonology. Routledge, N.Y. and London., 1996.

Waller L. Our American English. – N.Y.: Holt, Rinehart and Winston, 1961. – 270 p.

Wells J.C. Longman. Pronouncing Dictionary. – 3d edition. Pearson Education Limited, 2008. – 922 p.

Ландшафтный дизайн. Возникновение и развитие

Abdumominova Madina Maxamadkarimovna

Toshkent shaxar Toshkent arxitektura-qurilish

Instituti Arxitekturaviy muhitlar

dizayni Magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6467804>

Аннотация: В данной статье освещены вопросы озеленения садов, придомовых территорий с помощью зеленых насаждений.

Ключевые слова: ландшафтный дизайн, благоустройству территории, сад, дизайн, убранство дома.

С древних времён сады являлись традиционной формой организации окружающего пространства с помощью зелёных насаждений. Особую популярность они получили при дворах правителей и вельмож стран Востока. Далее садоводство как искусство распространилось практически повсеместно. При этом долгое время важную роль играла утилитарность садоводства (потребление фруктов и селекция фруктовых деревьев), позднее большее внимание получила декоративность цветов. Но ни фруктовые деревья, ни цветы не имеют столь широкого распространения в современном ландшафтном дизайне, особенно в его современной урбанистической форме. Ландшафтный дизайн — понятие собственно XX века. Термин возник в Западной Европе, в густонаселённых и индустриально развитых странах: Великобритания, Германия, где массовая индустриализация и рост пригородов быстро привели к давлению на окружающую среду.

Ландшафтный дизайн – особый вид деятельности, направленный на создание искусственной среды для жизнедеятельности человека путем активного использования природных компонентов – рельефа, воды, растительности и т. д. Главная цель ландшафтного дизайна - создание благоприятной для человека пространственной среды, обладающей функциональными, эстетическими и экологическими свойствами. Приоритетными являются эстетические факторы. Основой композиции произведений ландшафтного дизайна являются рельеф (как геопластический элемент), растительность, вода, воздух (как элемент пространственной и

глубинной перспективы). Основными композиционными элементами ландшафтного дизайна являются пространство, растительность, постройки, водоемы, цвета окрасок, свет, тень, явления воздушной и линейной перспективы. Композиционные факторы, от соблюдения которых зависит впечатление, производимое произведениями ландшафтного дизайна – это главенство, масштабность, гармония, контраст. Основные отличия ландшафтного дизайна от других видов искусств:

- основой композиции произведений ландшафтного дизайна является природа (растительность, рельеф, земля, вода, воздух, камень и пр.);
- основной строительный материал – растительность – живой, постоянно изменяющийся организм.

Любая композиция ландшафтного дизайна является динамической структурой, которая меняется на протяжении времени. В процессе создания ландшафтного объекта возникает синтез естественных элементов ландшафта и искусственных форм, т. е. создается новый вид ландшафта.

Ландшафт – природно-территориальный комплекс, ограниченный естественными рубежами и характеризуемый определенным внешним обликом. Не стоит путать понятия «ландшафт» и «пейзаж», хотя оба они в переводе с немецкого и французского означают «вид местности». «Ландшафт» - географический термин, определяющий своеобразие природного облика обособленного географического района. «Пейзаж» - термин, применяемый в живописи, обозначающий участок местности, охватываемый взглядом человека. Существуют пять основных ландшафтных

компонентов - это земная кора (рельеф), воздух, вода, флора и фауна. Шестым компонентом можно считать человека. Поверхность земли имеет разнообразный рельеф. Этот рельеф соответственно обтекается воздушными потоками, а также диктует распределение воды. В результате складывается местная климатическая характеристика участка с определенным растительным и животным миром. Рельеф - «скелет» ландшафта. Его изменения неизбежно вызывают изменения во всех остальных компонентах. Ландшафты подразделяются на естественные (природные) и антропогенные. Естественные ландшафты образовались в ходе естественного развития природной среды и не несут следов деятельности человека. На современном этапе развития это понятие можно применять достаточно условно, т. к.

нет на планете участка, основные ландшафтные компоненты которого не были бы затронуты бурной деятельностью человека. Антропогенные ландшафты состоят из взаимодействующих естественных и искусственных компонентов и формируются под влиянием деятельности человека. В эпоху устойчивых ландшафтных преобразований сформировалось понятие урбанизированного ландшафта. Таким являются городской, сельский, промышленный, рекреационный ландшафты. Объекты ландшафтного дизайна представляют собой синтез природы и

различных видов искусств, связанных с историческими стилями,

выражающими изменяющиеся в каждую эпоху эстетические идеалы.

Парадигма – господствующий в какую-либо данную эпоху взгляд на язык, культуру, профессию, науку, искусство, мироустройство, связанный с

определенным философским течением, определенным направлением в искусстве. Парадигма связана с определенным стилем мышления в науке и стилем в искусстве. Содержание этого понятия – явление историческое. Смена парадигм – ситуация периодически складывающаяся в культуре и определяющая взрывной характер ее развития. Парадигма определяет стиль мышления в науке и стиль в искусстве. Для дизайна и то и другое важно, ибо он существует на стыке научного и художественного освоения действительности. На ранних этапах развития общества наблюдалась прямая зависимость планировочной структуры ландшафтных объектов от природно-климатических условий. С системой орошения, обеспечивающей благоприятный микроклимат, связана планировка египетского или персидского сада. Наряду с этим уже тогда сформировались приемы, учитывающие эстетические факторы – украсить, изменить пустынный ландшафт с помощью геопластики, водных сооружений и применения богатого ассортимента растительности. В античный период воплощается идея гармонизации окружающей среды с использованием средств ландшафтного дизайна – демонстрация великолепной связи архитектуры с природой, гармония элементов искусственно созданной среды. Тесной взаимосвязью природных и архитектурных форм отличаются древнеримские сады. Тенденция подчинения ландшафтных объектов утилитарным требованиям господствует в Европе в средневековый период. Понимание садово-паркового искусства в средневековой Азии значительно отличается от европейского. В Китае созданы самые разнообразные виды садов: при императорских дворцах и гробницах, домашние сады, сады ученых и многие другие, которые воплощают особый мир тишины, покоя, красоты природы. В

Японии с течением времени сады меняют свои эстетические приемы формирования. Вначале это была пышность, декоративность и многоцветие, позже под влиянием философии

нравственного очищения и простоты – лаконичность, символизм, сдержанная цветовая гамма. Европейское Возрождение и барокко демонстрируют шедевры геопластики, сложные водные сооружения, смелое использование растительного материала (топиарное искусство) – знаменитые «итальянские сады». В период французского классицизма наблюдается торжество регулярного стиля. Создание искусственных ландшафтов, топиарное искусство достигают своего апогея. Эпоха Просвещения несет новую тенденцию – подражание природе. Природа является основным элементом формообразования ландшафтного объекта. На смену регулярному приходит пейзажный стиль. Последующие столетия отмечены появлением большого количества общественных парков и садов, в том числе и специализированных, увлечением разнообразными мотивами исторических стилей и эпох. Решение эстетических задач становится подчиненным социальным требованиям. Основными стилевыми направлениями становятся регулярное и пейзажное.

Использованная литература:

Гарнизоненко Т. С. Справочник современного ландшафтного дизайнера. — Ростов-на-Дону: Феникс, 2005. — 313 с. — (Строительство и дизайн). — ISBN 5-222-06328-3. — УДК 71(035.3)

Доронина Н. Ландшафтный дизайн. — Фитон+, 2006. — 144 с. — ISBN 5-93457-088-9.

МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ

Дилафруз Махмудова Салижоновна

преподаватель Кокандского государственного

педагогического института

Исмаилова Нафиса

студентка Кокандского государственного

педагогического института

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6517179>

Аннотация: В данной статье представлена информация о методике преподавания русского языка.

Ключевые слова: русский язык, методика обучения, образование, учебный материал, учебный процесс, методика, учитель.

Annotation: This article provides information about the methods of teaching the Russian language.

Key words: Russian language, teaching methodology, education, educational material, educational process, methodology, teacher

Вопрос о методах обучения был спорным и в дидактике, и в философии, и в лингвометодике. Существуют разные точки зрения на обоснование и классификацию методов обучения. В дидактике характеризуют метод с точки зрения познавательной деятельности учащихся, которую организует учитель: «Методы обучения – это способы совместной деятельности учителя и учащихся, направленные на решение задач обучения, то есть дидактических задач» - такое определение дано в учебном пособии «Педагогика» (1996). В философии метод определяется как «способ достижения определенных результатов в познании и практике». В методике преподавания русского языка как неродного нет единого определения метода. Приведем два определения: 1) метод обучения – это система приемов, посредством которых учитель преподает, а учащиеся усваивают основу наук, предусмотренных учебной программой; 2) под методами принято понимать способы обучения и способы работы учащихся, при помощи которых достигается усвоение

знаний русского языка и приобретаются необходимые навыки в практике речи.

Различаются следующие методы обучения: натуральный (прямой), сравнительный (переводно-грамматический), комбинированный (смешанный). В 60-е годы утверждается сознательно-практический метод. В 80-е годы возникли аудиовизуальный, программированный методы. Согласно натуральному методу учащиеся усваивают второй язык без учета особенностей родного языка, то есть создаются непосредственные прямые ассоциации между предметом и словом, значением грамматических категорий и их формами, минуя лексический и грамматический строй родного языка учащихся. Однако новый язык усваивается учащимися с помощью родного языкового сознания. Невозможно механически исключить родной язык обучающихся. Поэтому методика обучения русскому языку нерусских не может строиться без учета родного языка учащихся. Согласно сравнительному методу изучение русского языка предполагает его сопоставление с родным. Основоположниками этого метода были В. В. Радлов, К. Насыри. переводный метод требует постоянного обращения к родному языку. Однако не во всех случаях это уместно. Недостатком переводного метода является то, что учащиеся постоянно находятся в атмосфере родного, а не изучаемого языка. Комбинированный (смешанный) метод как наиболее эффективный из имеющихся методов обучения получил признание в работах Н. А. Бобровникова, В. А. Богородицкого, В. М. Чистякова и др. Он в определенной степени комбинирует натуральный и сопоставительный методы. Чтобы реализовать комбинированный метод,

учитель должен в совершенстве владеть русским языком и знать особенности родного языка учащихся. В 80-е годы возник аудиовизуальный метод (обучение языку в сжатые сроки на ограниченном лексико-грамматическом материале. При интенсивном использовании средств зрительной и слуховой наглядности), программированный метод (оптимальное деление материала на порции и постепенное привитие умений и навыков через соответствующее распределение логических операций). В последние десятилетия основополагающей методической категорией был провозглашен коммуникативный метод обучения, который согласуется с существующими методами или их синтезом. В современной дидактике и методике имеются и разные классификации методов обучения в узком понимании.

По источнику получения знаний учащихся: слово учителя, беседа, анализ языка (наблюдение над языком, грамматический разбор, использование наглядных пособий и др.), работа с учебником, экскурсия и др. В зависимости от характера участия учащихся в учебном процессе: активные (беседы, грамматический разбор, конструирование предложений, классификация языкового материала и др.) и пассивные (списывание готового текста и др.) По характеру и месту работы учеников: устные и письменные; классные и домашние. Познавательные методы (по М. Б. Успенскому): имитационный, оперативный, коммуникативный и др. На современном этапе обучения русскому языку речь идет об использовании активных и интерактивных методов обучения. Активные методы - это форма взаимодействия учащихся и учителя, при которой учитель и учащиеся взаимодействуют друг с другом в ходе урока и учащиеся здесь не пассивные

слушатели, а активные участники урока. Если в пассивном уроке основным действующим лицом и менеджером урока был учитель, то здесь учитель и учащиеся находятся на равных правах. Если пассивные методы предполагали авторитарный стиль взаимодействия, то активные больше предполагают демократический стиль. Многие между активными и интерактивными методами ставят знак равенства, однако, несмотря на общность, они имеют различия. Интерактивные методы можно рассматривать как наиболее современную форму активных методов. Активные методы обучения — это такие методы обучения, при которых деятельность обучаемого носит продуктивный, творческий, поисковый характер. Интерактивный («Inter» – это взаимный, «act» – действовать) – означает взаимодействовать, находится в режиме беседы, диалога с кем-либо. Интерактивные и активные методы имеют много общего. В отличие от активных методов, интерактивные ориентированы на более широкое взаимодействие обучающихся не только с преподавателем, но и друг с другом и на доминирование активности учащихся в процессе обучения.

Список литературы:

1. Антонова Е.С. Методы подготовки по русскому языку: коммуникативно-деятельный подход / Е.С. Антонова. - М.: КНОРУС, 2007. - 464 с.
2. Балыксина Т.М. Метод преподавания русского языка как

неродного (нового): Учебное пособие. - 2-е изд., испр. — М.: РУДН, 2010. — 188 с.

3.Полат Э.С. Новые педагогические и информационные технологии в образ образования / Под ред. Э.С. Полат. - М.: Издат. центр "Академия", 2002. - 272 с.

МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОГО ВООБРАЖЕНИЯ СТУДЕНТОВ

Мирзалиев Толиб Ганиевич

преподаватель Кокандского
государственного педагогического института

Хайруллаева Сарвиноз

студентка Кокандского государственного педагогического института группы
105, факультета английского языка

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6516947>

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы развития творческого воображения студентов, а также анализируется процесс и пути развития творческого воображения.

Ключевые слова: воображение, мышление, проявление, материальная вещь.

Abstract: This article discusses the development of students' creative imagination, as well as analyzes the process and ways of developing creative imagination.

Key words: imagination, thinking, manifestation, material thing.

В нашей стране созданы все необходимые условия для воспитания всесторонне развитого молодого поколения, что является результатом продуманных и системных реформ, проводимых в сфере молодежной политики. В частности, в первый год независимости был принят Закон «Об основах государственной молодежной политики в Республике Узбекистан», согласно которому ее приоритетными направлениями являются проявление заботы о молодежи, поддержка ее инициатив, защита личных прав и свобод молодых людей.

В целях осуществления широкого комплекса целенаправленных мер по созданию в стране необходимых возможностей и условий для воспитания здорового, гармонично развитого поколения, реализации молодежью своего творческого и интеллектуального потенциала, формированию юношей и девушек нашей страны всесторонне развитыми личностями ведутся масштабные работы.

В связи с этим сегодня в вузах особое внимание уделяется развитию мышления студентов. Успех всего обучения зависит от того, как они владеют речью: хорошее знание языка - ключ к успеху в изучении всех предметов образовательного учреждения. Особое место в работе преподавателя по развитию речи занимает обучение сочинению. Научить студенты писать сочинения правильно и красиво - большой кропотливый труд. Только повседневная работа над усвоением норм литературного языка на всех занятиях дает положительные результаты.

Сочинения и рассказы являются как раз тем наилучшим средством, которое оживляет занятия русского языка, увлекает студента, на деле показывает им богатейшие возможности языка и необходимость его тщательного изучения ради подлинного общения, ради выражения своих мыслей и чувств, ради художественного творчества. Воспитательный эффект сочинений зависит от выбора темы, от степени самостоятельности пишущего, от того, насколько его сочинение пишется сердцем, а не только пером. Сочинение помогает студентам глубже осознать свои чувства, приучает к строгому и последовательному мышлению, повышает самоуважение, развивает интерес к литературному творчеству.

Процесс воображения свойствен только человеку и является необходимым условием его трудовой деятельности. Воображение всегда направлено на практическую деятельность человека. Человек, прежде чем что-либо сделать, представляет, что надо делать и как он будет делать.

Таким образом, он уже заранее создает образ материальной вещи, которая будет изготавливаться в последующей практической деятельности человека.

Эта способность человека заранее представлять конечный итог своего труда, а также процесс создания материальной вещи, резко отличает человеческую деятельность от «деятельности» животных.

Физиологическую основу воображения составляет образование новых сочетаний из тех временных связей, которые уже сформировались в прошлом опыте. При этом простая актуализация уже имеющихся временных связей еще не ведет к созданию нового. Создание нового предполагает такое сочетание, которое образуется из временных связей, ранее не вступавших в сочетание друг с другом. При этом важное значение имеет вторая сигнальная система, слово. Процесс воображения представляет собой совместную работу обеих сигнальных систем. Все наглядные образы неразрывно связаны с ним.

Как правило, слово служит источником появления образов воображения, контролирует путь становления их, является средством их удержания, закрепления, их изменения. Воображение всегда есть определенный отход от действительности. При помощи воображения человек отражает реальную действительность, но в иных, необычных, часто неожиданных сочетаниях и связях. Воображение преобразует действительность и создает на этой основе новые образы. Воображение тесно связано с мышлением, поэтому способно активно преобразовывать жизненные впечатления, полученные знания, данные восприятия и представления.

Таким образом, развивать воображение можно разными путями, но обязательно в такой деятельности, которая без фантазии не может привести к желаемым результатам. Необходимо преподавать и такие особенности

воображения студенты, которые ярко проявляются при работе над сочинением.

Список литературы:

Супрун Л.И., Супрун Е.Г. Формирование культуры мышления бакалавров архитектуры при обучении начертательной геометрии // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. — 2013.

Энциклопедия эпистемологии и философии науки. М.: «Канон+», РООИ «Реабилитация». И.Т. Касавин. 2009.

**Вояга етмаганлар ўртасида жиноятчиликнинг олдини олиш жамиятда
жиноятчиликнинг олдини олишнинг муҳим қирраси ҳисобланади**

Нажимиддинов Сирожиддин Садриддин ўғли

Ўзбекистон Республикаси

ИИБ Академияси

кундузги таълим 3-ўқув курси

312-гуруҳ курсанти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6518203>

Аннотация: Мазкур мақолада вояга етмаганлар ўртасида жиноятчиликни барвақт олини олиш чоралари, жиноят ва ҳуқуқбузарликлар содир этишга мойил бўлган вояга етмаганларни аниқлаш, уларни ўрганиш, таъсир этиш, уларнинг

хулқ-атворини ижобий томонга ўзгартириш, ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи барча орган ва муассасалар назоратсиз, қаровсиз, ижтимоий жиҳатдан хавфли аҳволда бўлган шунингдек девиант хулқ-атворга эга вояга етмаганларга таъсир кўрсатишга доир фаолияти, шунингдек вояга етмаганлар билан ишлашда уларнинг ўзига хос хусусиятларини, ижтимоий – маиший шароитлари ва турмуш тарзини, шунингдек содир этилган ҳуқуқбузарликларнинг ижтимоий хавфлилик масаласини тавсифловчи бошқа омилларни ҳисобга олган ҳолда фаолият олиб борилиши ёритилган.

Калит сўзлар: Балоғатга етмаган, девиант хулқ-атвор, назоратсиз бола, ҳуқуқбузарлик, ишонтириш, носоғлом оила.

Кириш: Халқимизда шундай гап бор, “ҳеч ким онадан жиноятчи бўлиб туғилмайди”. Дарҳақиқат боланинг носоғлом муҳитда ўсиши, ижтимоий жиҳатдан хавфли аҳволда бўлган оилада улғайиши натижаси болада тажовузкорлик (агрессия) характери шакллана бошланади. Ҳозирги пайтда вояга етмаганлар ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш долзарб муаммолардан биридир. Чунки келгуси ишларнинг давомчилари айнан ўсиб келаётган ёш авлоддир, улар давлатнинг келажагини ҳамда эртанги куни ва тақдирини белгилайди. Вояга етмаганлар қаровсизлиги ва жиноятларининг олдини олиш давлат сиёсати даражасида ҳал этилиши амалдаги қонун ва қонун ости меъёрий ҳужжатларида мустаҳкамлаб қўйилган.

Вояга етмаганлар ўртасида жиноятчиликни олдини олишда вояга етмаган билан яқка тартибдаги профилактика иши олиб борилиши мақсадга мувофиқдир.

Ички ишлар органлари ижтимоий жиҳатдан хавфли аҳволда бўлган вояга етмаган билан якка тартибдаги профилактика ишини унинг шахси ва

ён-атрофидагиларининг ўзига хос хусусиятларини, содир этилган ҳуқуқбузарлик ёки бошқа ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларнинг хусусиятини, оилавий тарбия шароитларини ҳисобга олган ҳолда олиб боради. Ушбу ҳолатлар вояга етмаган, унинг ота-онаси ёки ота-она ўрнини босувчи шахслар, бошқа шахслар билан профилактика суҳбатлари ўтказиш, вояга етмаганни унинг яшаш, ўқиш жойига бориб кўриш, тавсифловчи материалларни ўрганиш давомида аниқланади.

Ижтимоий жиҳатдан хавфли аҳволда бўлган вояга етмаган билан якка тартибдаги профилактика ишини олиб бориш давомида:

- вояга етмаганнинг турмуш тарзи, алоқалари ва нияти аниқланади;
- вояга етмаганга ҳуқуқбузарликлар ёки бошқа ғайриижтимоий хатти-ҳаракатлар содир этишининг оқибатлари тушунтирилади;
- вояга етмаганнинг ҳуқуқбузарликлар ёки бошқа ғайриижтимоий хатти-ҳаракатлар содир этиши сабаблари ва шарт-шароитлари аниқланади ҳамда уларни бартараф этишга доир чора-тадбирлар кўрилади;
- вояга етмаганни ҳуқуқбузарликлар ёки бошқа ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларни содир қилишга жалб этаётган шахслар аниқланади ва уларни белгиланган тартибда жавобгарликка тортишга доир чора-тадбирлар кўрилади;

– вояга етмаганга ижобий таъсир кўрсатишга қодир бўлган шахслар жалб этилади;

– вояга етмаганларни таъминлаш, тарбиялаш ва уларга таълим бериш бўйича ўз мажбуриятларини бажаришдан бўйин товлаётган ёки лозим даражада бажармаётган ёхуд уларнинг хулқ-атворида салбий таъсир кўрсатаётган ёки улар билан шафқатсиз муомалада бўлаётган ота-оналар ёки ота-она ўрнини босувчи шахсларга нисбатан қонун ҳужжатларида назарда тутилган таъсир чораларини қўллаш тўғрисида тегишли давлат органлари ва бошқа ташкилотларга белгиланган тартибда таклифлар киритилади.

Ўзига нисбатан якка тартибдаги профилактика иши олиб борилаётган вояга етмаганлар, уларнинг ота-онаси ёки ота-она ўрнини босувчи шахслар қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳуқуқлар билан таъминланади.

Вояга етмаганларга нисбатан якка тартибдаги профилактика ишини олиб боришда унинг қай даражадаги ёки кўринишдаги ижтимоий жиҳатдан хавfli аҳволда эканлигига қараб ишни ташкил этиш мақсадга мувофиқдир. Бу эса ушбу вояга етмаганнинг якка тартибдаги профилактикаси билан шуғулланувчи субъектлардан мавжуд ҳолатни инобатга олиб ўзига хос равишда иш олиб боришни, болага таъсир кўрсатишни талаб этади.

Х У Л О С А

Жинойтчиликни олдини олиш учун болани бўш вақтини тўғри ташкиллаштириш, унга доимий эътиборда бўлиш болани салбий ҳатти-

харакат содир этишига йўл қўймайди десак тўғри бўлади. Бола вақтни беҳуда ва мазмунсиз ўтказишига болада ўқиш, меҳнат, касб, умуман олганда, ижтимоий фойдали бирор нарсага қизиқишнинг йўқлиги, ота-онанинг болани назоратсиз, қаровсиз қолдирилиши, бефарқлиги натижасида унинг кун тартибини қизиқарли ташкил қилмаслиги, ота-онанинг ҳаддан ташқари меҳнат фаолияти билан бандлиги, уларнинг бола тарбиясига вақт ажрата олмаслиги, оила ва мактабда боланинг ижтимоий фойдали машғулотларга, жумладан тўғаракларга жалб қилинмаслиги сабаб бўлиши мумкин.

Ота-она ёки унинг ўрнини босувчи шахслар боланинг бўш вақтини мазмунли ўтказиши учун болани доимий назоратда тутиб, ўқиш ва ишдан бўш вақтларида қандай машғулотлар билан машғул бўлиши, бу вақтларни кимлар билан ўтказишини назорат қилиб бориши, биринчи навбатда ўзи ёки зарур деб ҳисобланса, педагог ёки мутахассис психолог ёрдамида боланинг қизиқиши, қобилияти ва истеъдодини аниқлаши, қизиқиши, қобилияти ва истеъдодига қараб, болани мактабдаги, мактабдан ташқари маданият муассасаларидаги ва маҳаллаларда ташкил этилган турли хил тўғараклар, спорт машғулотлари ҳамда кичик ва ўрта бизнес шохобчаларига касб ўрганишга жалб қилади, ёзги таътил вақтида болани лагер ва оромгоҳларга юбориш орқали уларнинг ижтимоий фойдали машғулотлар билан банд бўлишини таъминлаши зарур.

Ф О Й Д А Л А Н И Л Г А Н А Д А Б И Ё Т Л А Р Р Ў Й Х А Т И

1. Мирзиёев Ш. М. Янги Ўзбекистон Стратегияси. – Т., 2021 йил.

2.Хуқуқбузарликлар профилактикаси фаолияти психологияси. Дарслик.
ИИВ Академия.

3.Вояга етмаганлар назоратсизлиги ва ҳуқуқбузарликларининг олдини
олиш: Ўқув-амалий қўлланма.И. Исмаилов, М. Зиёдуллаев, Н.Исраилова,
Ф.Азимова.

Пробация бўлими фаолиятини ташкил этиш

Норматов Дониёрбек Бахтиёр ўғли

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6520618>

Аннотация: Маколада пробация бўлими фаолиятини ташкил этиш, пробация хизмати соҳасига чет эл тажрибаси ютуқларини жорий етш бўйича бир қатор таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сузлар: пробация, ички ишлар, жазони ижро этиш, органлар.

Аннотация: В статье содержится ряд предложений по организации службы пробации, внедрению зарубежного опыта в сфере службы пробации.

Ключевые слова: условное осуждение, органы внутренних дел, исполнение приговора, органы внутренних дел.

Annotation: The article contains a number of proposals for the organization of the probation service, the introduction of foreign experience in the field of the probation service.

Key words: suspended sentence, internal affairs bodies, sentence execution, internal affairs bodies.

Худудий ички ишлар органлари раҳбарларининг пробация ва жазони ижро этиш масалалари бўйича ўринбосарлари Ўзбекистон Республикаси ички ишлар вазири томонидан тегишинча Қорақалпоғистон Республикаси ички ишлар вазири, Тошкент шаҳар Ички ишлар бош бошқармаси ва вилоятлар ички ишлар бошқармалари бошлиқларининг Ички ишлар вазирининг ўринбосари - Жазони ижро этиш бош бошқармаси бошлиғи билан келишилган такдимига мувофиқ лавозимга тайинланади ва лавозимдан озод этилади.

Пробация бўлими бошлиғи Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирининг ўринбосари - Жазони ижро этиш бош бошқармаси бошлиғи томонидан тегишинча Қорақалпоғистон Республикаси ички ишлар вазири, Тошкент шаҳар Ички ишлар бош бошқармаси ва вилоятлар ички ишлар бошқармалари бошлиғининг Пробация хизмати бошлиғи билан келишилган такдимига мувофиқ лавозимга тайинланади ва лавозимдан озод этилади.

Худудий ички ишлар органлари раҳбарларининг пробация ва жазони ижро этиш масалалари бўйича ўринбосари (ушбу лавозим мавжуд бўлмаган худудий ички ишлар органларида - пробация бўлими бошлиғи):

пробация бўлими фаолиятига бевосита раҳбарликни амалга оширади;

пробация бўлими зиммасига юклатилган вазифалар, функциялар ва мажбуриятларнинг лозим даражада бажарилиши учун шахсан жавоб беради;

пробация бўлими ходимлари ўртасида функционал вазифаларни тақсимлайди, улар зиммасига юклатилган мажбуриятларнинг бажарилиши устидан назоратни амалга оширади;

пробация бўлимнинг иш режалари ва бошқа ҳужжатларини тасдиқлайди;

кадрларни танлаш, жой-жойига қўйиш, лавозимга ўтказиш ва уларнинг касбий тайёргарлигини ҳамда хизмат интизомига риоя этилишини ташкил қилади;

пробация бўлими ходимларини ўрнатилган тартибда қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш бўйича ишларни ташкил қилади;

пробация бўлими ходимларига махсус унвонлар бериш, рағбатлантириш, шу жумладан, мукофотлаш ҳамда уларга интизомий жазолар қўллаш ҳақида ўрнатилган тартибда таклифлар киритади;

пробация бўлимида ўрнатилган тартибда сафарбарлик тайёргарликни ташкил этади ва таъминлайди, шунингдек, фуқаро муҳофазаси бўйича тадбирларнинг бажарилишини таъминлайди;

пробация бўлимида махфийлик режимида риоя этилиши, шу жумладан ахборотнинг техник ҳимояси бўйича тадбирларнинг ташкил этилиши учун жавоб беради;

пробация бўлинмалари (гуруҳлари) фаолияти устидан назоратни амалга оширади, улардаги ходимлар ҳаракатларининг қонунга мувофиқлиги юзасидан жисмоний ва юридик шахсларнинг муурожаатлари бўйича, шунингдек, ходимлар томонидан қонун бузилишининг ҳар бир аниқланган ҳолати бўйича ўрнатилган тартибда текширувлар ўтказилишини таъминлайди;

пробация бўлими зиммасига юклатилган вазифалар ва функциялардан келиб чиққан ҳолда қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ваколатларни амалга оширади.

Пробация бўлими ва бўлинмалари (гуруҳлари) ходимлар Қорақалпоғистон Республикаси ички ишлар вазири, Тошкент шаҳар Ички ишлар бош бошқармаси ва вилоятлар ички ишлар бошқармалари бошлиқлари томонидан тегишли ҳудудий ички ишлар органлари раҳбарининг пробация ва жазони ижро этиш масалалари бўйича ўринбосари (пробация бўлими бошлиғи)нинг такдимига мувофиқ лавозимга тайинланади ва лавозимдан озод этилади.

Туман (шаҳар) ички ишлар органлари пробация бўлинмалари (гуруҳлари)нинг шахсий таркиби улар зиммасига юклатилган вазифаларни бажаришда, қоида тариқасида, бир нафар ходимга шаҳарларда -100, туманларда - 75 нафар маҳкум ҳисобидан келиб чиқиб тақсимланади.

Пробация бўлими ва бўлинмалари (гуруҳлари) устуворлик асосида ижтимоий, педагогика ва профилактика соҳаларида иш тажрибасига эга бўлган офицерлар таркибидаги малакали ходимлар билан жамланади.

Катта амалий иш тажрибасига эга бўлган ва хизматдан салбий ҳолатларга кўра бўшатилмаган ички ишлар органларининг пенсионерлари, пенсияси тўлиқ миқдорда туланиши сақланган ҳолда, пробация бўлими ва бўлинмалари (гуруҳлари) ходимлари лавозимига аттестациядан ўтган лавозим ҳисобидан тайинланиши мумкин.

Пробация бўлими ва бўлинмалари (гуруҳлари)ни махсус воситалар, техника ва бошқа моддий-техника воситалари ҳамда мулк билан таъминлаш ўрнатилган тартибда амалга оширилади.

Раҳбарий адабиётлар:

Мирзиёев Ш.М “Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик - хар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак” Т-2017й.

Мирзиёев Ш. М. “ Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз”. 2017. –Б. 332.

Каримов И.А. “Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фукаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси. 2010 йил 12 ноябрь / И.Каримов. -Т: «Ўзбекистан», 2010.

Мирзиёев Ш.М. “Демократик ислохотларни изчил давом эттириш, халқимиз учун тинч ва осойишта, муносиб ҳаёт даражасини яратиш – барқарор тараққиёт кафолатидир”. Тадбиркорлар ва ишбилармонлар ҳаракати – Ўзбекистон Либерал-демократик партиясининг VIII съездидани маърузаси / Халқ сўзи. – 2016. – 3 ноябрь

Мирзиёев Ш.М. “Буюк келажагимизни мард ва олийжаноб халқимиз билан бирга қурамиз”. «Ўзбекистон» – Т., 2017.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев Ижтимоий барқарорликни таъминлаш муқаддас динимиз софлигини асраш давр талаби анжуманида сўзлаган нутқи.Т.2017 йил 15 июнь.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Конституциянинг 25 йиллигига бағишланган нутқи. Постда 2017.

Шавкат Мирзиёев: « Конституция ва қонун устуворлиги – ҳуқуқий демократик давлат ва фуқаролик жамиятининг энг муҳим мезонидир» Ўзбекистон республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 27 йиллигига бағишланган тантанали маросимидаги маърузаси. Постда 2019.

Жазони ижро этиш тизимида олиб борилаётган ислохотлар

Нурмухамматов Бунёд Фарход ўгли

IV Академияси кундузги таълим 3- уқув курси 325- гуруҳ курсанти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6520916>

Бугунги кунга келиб маҳкумларни ахлоқан тузатиш, уларнинг жиноий фаолиятининг олдини олиш, шунингдек, бошқа шахслар томонидан жиноят содир этилишига чек қўйиш масаласи деярли барча мамлакатларнинг диққат марказида бўлиб турибди. Халқаро ҳуқуқий манбаларда озодликдан маҳрум қилиш жазосига муқобил жазоларни жорий этиш масаласида, қонунчиликни тубдан ислоҳ қилиш зарурлиги аксарият олимлар томонидан ҳам қайд этилиб келинаётганлиги озодликдан маҳрум қилиш жазосига муқобил жазоларни қўллаш ва ижро этиш самарадорлигини ошириш йўли билан жиноятчиликни олдини олиш бўйича самарали чоралар ишлаб чиқилишини долзарблигини исботлайди

Бутун ер юзида озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлмаган жазоларни кенгроқ қўллаш орқали озодликдан маҳрум қилиш жойларида сақланаётган маҳкумлар сонини камайтириш масаласига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Халқаро экспертларнинг маълумотларига кўра, жазони ижро этиш муассасаларида бугунги кунда 11 млндан ортиқ маҳкумлар сақланади. Бу кўрсаткич ҳар йили 1 фоизга ошиб бормоқда. Бугунги кунда содир этилаётган рецидив жиноятчиликнинг юқори даражаси озодликдан маҳрум қилиш жойларида сақланганлар ҳиссасига тўғри келмоқда. Озодликдан маҳрум қилиш муассасаларда маҳкумлар ҳуқуқларининг паймол этилиш имкониятининг кенглиги ҳамда ҳар бир маҳкумга сарфланган харажатлар

иқтисодий жихатдан қимматга тушаётганлиги ушбу жазога муқобил жазоларни қўллаш ва ижро этиш самарадорлигини оширишга қаратилган янги механизмларни ишлаб чиқиш долзарб эканлигини кўрсатмоқда

**О ВЗАИМОДЕЙСТВИИ ДВУХ ТИПОЛОГИЧЕСКИ РАЗНЫХ ЯЗЫКОВ
- РУССКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ**

1. Мирзалиева Дилфуза Саминовна

преподаватель Кокандского государственного
педагогического института

2.Бакиржонова Нигора Аброржон кизи

Студентка1 курса факультета истории Кокандского государственного
педагогического института

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6517218>

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы взаимодействия двух языков – русского и узбекского языков, а также анализируется процесс заимствования в условиях русско-узбекского языков.

Ключевые слова: этнические, контактирование, биглоты, билингвизм, типологически, заимствованные слова.

Abstract. Russian and Uzbek languages are considered in this article, as well as the process of borrowing in the conditions of Russian–Uzbek is analyzed.

Key words: ethnic, contacting, biglots, bilingualism, typologically, borrowed words.

Узбекистан в этнолингвистическом и демографическом отношении представляет собой пёструю картину. В его пределах проживают представители около 120 национальностей и народностей. В среде

многонационального населения Узбекистана протекают интенсивные этнические процессы, в результате которых происходит сближение, слияние представителей различных наций, что обуславливает взаимодействие или контактирование языков.

Изучение этих вопросов на конкретном материале, характеризующем процессы взаимовлияния и взаимообогащения языков в условиях Узбекистана, определяет актуальность данной статьи. Проблемы взаимодействия языков обычно исследуются односторонне (либо от русского языка к национальному, либо от национального к русскому). Такое исследование имеет большое теоретическое значение, ибо оно дает возможность полнее вскрыть закономерности функционирования русского языка как средства межнационального общения в условиях национально-русского двуязычия, показать ход развития лексических процессов под воздействием объективных и субъективных факторов, а также наметить пути дальнейшего изучения проблем лексикологии вообще и сравнительно-сопоставительной лексикологии - в частности, а также социолингвистики.

Особой формой языковых контактов является билингвизм. По степени пользования двумя языками (родным и русским) узбеков можно разделить на три основные группы: 1) биглоты, знающие оба языка; 2) биглоты, знающие узбекский язык лучше русского; 3) биглоты, знающие узбекский язык слабее русского.

В Узбекистане имеет место несколько видов билингвизма: узбекско-русский, каракалпакско-русский, каракалпакско-узбекский, узбекско-татарский, русско-татарский, узбекско-киргизский и другие.

На результаты интеграции языков оказывают влияние не только формы контактов и структура языков, но и так называемые экстралингвистические факторы: экономические и политические, военные и административные условия соприкосновения языков.

Процесс непосредственного взаимодействия двух типологически разных языков - русского и узбекского - начался ещё во второй половине XIX века, стал усиливаться в начале XX века и продолжает развиваться в настоящее время. В силу известных обстоятельств создаются предпосылки в тенденции к ассимиляции узбекского языка с русским, следствием которой

явилось заимствование слов. Усвоение русских слов узбеками осуществляется как устным, так и письменным путём.

Наиболее стремительно развивающимся разделом словарного состава узбекского языка явилась терминология. В узбекском языке новых научно-технических, общественно-политических, учебно-педагогических, военно-спортивных и других терминов, заимствованных из русского языка и через него, составляют более 8000. Эти термины отражают все стороны хозяйственного и культурного, научного и технического прогресса узбекского народа.

Но неправильно было бы полагать, что взаимоотношение русского языка с узбекским носит односторонний характер. Русский язык сам подвергался и подвергается воздействию со стороны других языков. Из тюркских языков, в семью которых входит и узбекский язык, в процессе контактов и интенсивных связей в русский язык вошло немало заимствований.

Непосредственно из узбекского языка в русский вошли такие слова, как тандыр, шурпа, мастава, самса, манты, лагман, кишлак, пияла, айран, паранджа, айван, дастархан, и многие другие.

Усваиваясь носителями русского языка, заимствованные слова подвергались переоформлению в соответствии с закономерностями русского языка как в области фонетических и морфологических преобразований, так и в области словообразования. Сравним соответственно примеры: кишлок - кишлак, бош (голова) - башка, манты - мантышница.

Процесс заимствования в условиях русско-узбекского двуязычия продолжается. Этот процесс чётко и осязательно проявляется на лексическом ярусе языковых систем.

Взаимодействие русского и узбекского языков, дающее предпосылки для их взаимообогащения - явление прогрессивное и исторически обусловленное.

Литература:

1. Взаимосвязи литератур Востока и Запада. М., 1961, с.7-56.
2. Аникин А.Е. К изучению балто-славянских лексических связей-Этноязыковая и этнокультурная история Восточной Европы.М.,1995.
3. Михайлов М.М. Двуязычие (принципы и проблемы). Чебоксары,1969.

**Создание условий для всестороннего интеллектуального, нравственного,
эстетического и физического развития детей дошкольного возраста**

Омонбоева Мухлиса

*магистрант 1-го курса Педагогического института Андиганского
государственного университета*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6467705>

Аннотация : в статье рассмотрены создание условий для всестороннего интеллектуального, нравственного, эстетического и физического развития детей дошкольного возраста.

Ключевые слова : всестороннее развития детей, образовательно – воспитательный процесс, использование информационно-коммуникативных технологий, дошкольное образование .

Создание условий для всестороннего интеллектуального, нравственного, эстетического и физического развития детей дошкольного возраста требует пересмотра существующего порядка организации образовательно-воспитательного процесса в дошкольных образовательных организациях и внедрения современных методов оказания услуг дошкольного образования.
[1]

Совершенствование образовательно-воспитательного процесса должно быть осуществлено на основе оценки и изучения уровня развития и готовности детей к общему начальному образованию, а также их социально-личностного, эмоционального, речевого, физического и творческого развития.

При этом особое внимание должно быть уделено вопросам формирования у детей чувства любви к Родине, уважительного отношения к семье, национальным, историческим, культурным ценностям своего народа, бережного отношения к окружающей среде.

В целях реализации данных задач предусматривается:

1) разработка и внедрение в практику новых механизмов комплексной оценки деятельности дошкольных образовательных организаций, а также результатов развития ребенка и его готовности к общему начальному образованию;

Решение задач по обеспечению охвата детей дошкольным образованием в первую очередь требует увеличения мощностей дошкольных образовательных организаций.

Нынешний объем финансирования системы дошкольного образования на фоне сохраняющейся динамики роста рождаемости позволит обеспечить охват детей дошкольного возраста на существующем уровне, однако не будет способствовать его росту.

Принимая во внимание ограниченность средств Государственного бюджета Республики Узбекистан, одной из движущих сил роста количества дошкольных образовательных организаций должен стать негосударственный сектор, а основным механизмом привлечения субъектов частного предпринимательства в сферу дошкольного образования — государственно-частное партнерство.[2]

Использование информационно-коммуникативных технологий в учебно-воспитательном процессе в дошкольном образовательном учреждении — это одна из самых новых и актуальных проблем в отечественной дошкольной педагогике. Специфика введения персонального компьютера в процесс воспитания дошкольников в нашей стране состоит в том, что компьютеры

сначала используются в семье, далее в детском саду (при условии, что они есть) — в условиях коллективного воспитания. [3]

Использования компьютера как средства воспитания и развития творческих способностей ребенка, формирования его личности, обогащения интеллектуальной сферы дошкольника позволяют расширить возможности педагога, создает базу для приобщения детей к компьютерным обучающим программам. [4]

Модернизация системы дошкольного образования в стране внесла коррективы в представления о характере управленческой деятельности руководителя дошкольной образовательной организации (ДОО). Стало очевидно, что проблемы обучения и воспитания, развития детей дошкольного возраста могут быть успешно решены только при совершенствовании системы управления, на основе научных принципов, достижений высокого уровня профессионализма руководителей дошкольных учреждений, повышения квалификации педагогов, модификации подходов к организации педагогического процесса.[5]

Деятельность ДОО непосредственно зависит от того, в какой степени руководитель и его заместители владеют информацией, как быстро они могут обработать информацию и довести ее до сведения участников образовательного процесса.

Применение ИКТ позволяет на поднять качество и культуру управленческой деятельности, создать резервы для работы в режиме развития.[6]

Развитие науки и техники, всеобщая компьютеризация определяют возрастающую роль дошкольной подготовки детей дошкольного возраста. Современные технологии передачи информации открывают перед нами совершенно новые возможности в области образования. Вхождение детей в мир знаний начинается в дошкольном возрасте.

Существующие программы дают огромные возможности для развития детей. Однако изучение опыта работы дошкольных учреждений констатирует, что используемые методы и средства в обучении дошкольников в ДОО реализуют далеко не все возможности заложенные в них. Внедрение эффективных методов и разнообразных форм обучения детей в ДОО может разрешить это противоречие. [3]

Список литературы

- 1) Мелёхина И. В. Сенсорное развитие — фундамент умственного развития детей дошкольного возраста [Текст] // Теория и практика образования в современном мире: материалы VI междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, декабрь 2014 г.). — СПб.: Заневская площадь, 2014. — С.136- 139.
- 2) <https://lex.uz/ru/docs/4327240>
- 3) <https://nsportal.ru/detskiy-sad/raznoe/2012/12/12/soobshchenie-po-teme-ispolzovanie-informatsionno-kommunikatsionnykh>
- 4) <https://works.doklad.ru/view/li6kUwpcZ0I/all.html>

5) Крутой, К.Л. Инновационная деятельность в дошкольном учебном заведении: методический аспект [Текст] / К.Л. Крутой, Н.В. Маковецкая. – Запорожье : ЛИПС, 2014. – С. 64-70.

6) Цветкова М.С Информационная активность педагогов: методическое пособие . -М., 2010- с

**РАЗРАБОТКА СИСТЕМЫ РАБОТЫ С ИНФОРМАЦИОННО-
КОММУНИКАЦИОННЫМИ ТЕХНОЛОГИЯМИ В ВУЗОВСКОЙ
АУДИТОРИИ**

Хилола Гуломовна Очилдиева

преподаватель Кокандского государственного

педагогического института

Марахимова Мадина студентка

Кокандского государственного педагогического

института 103 группы факультета русского языка и литературы.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6516911>

Аннотация: В данной статье рассматриваются разработка системы работы с информационно-коммуникационными технологиями в вузовской аудитории на занятиях русского языка и литературы в целях развития русской речи студентов. Кроме того в статье представлены теоретические основы применения средств новых информационно-коммуникативных технологий в вузовском учебном процессе.

Ключевые слова: ИКТ, видеолекции, мультимедиа, видеохостинг, информация.

Abstract: This final work examines the theoretical problems of using information and communication technologies in the classroom of the Russian language and literature in order to develop the Russian speech of students. In addition, this graduate work presents the theoretical foundations for the use of new information.

Key words: Innovation, information technology, multimedia, electronic portfolio.

При обучении с использованием компьютера можно широко использовать задачи на моделирование различных ситуаций, поиск и исправление ошибок и неисправностей в предложенных решениях или моделях при наличии большого числа способов решения. Студент, может составить алгоритм

решения задач определенного типа, что формирует способы действия в типичных ситуациях. Постоянно получая объяснение, почему тот или иной выбранный им способ решения задачи удачен или не очень, он учится осознавать и оценивать свою деятельность.

Компьютер повышает активность работы студента в процессе получения и усвоения информации. Современные ИТ вовлекают студента в действие, происходящее на экране монитора, благодаря тому, что многие обучающие программы носят интерактивный характер: (студент становится собранным, внимательным, координировать свои реакции и действия); Индивидуальная работа с компьютером способствует развитию самостоятельности, приучает к точности, аккуратности, последовательности действий, развивает способности к анализу и обобщению. Компьютер облегчает усвоение абстракций, позволяя их конкретизировать в виде наглядных образов: схем, моделей, тем более что учебное моделирование органически входит в систему учебных задач. При этом более полно реализуются принципы и методы развивающего обучения. Стимулируются мыслительная деятельность обучающихся, творческая активность, максимально удовлетворённость.

Качество проведения практических занятий зависит от наглядности и изложения, от умения профессора-преподавателя сочетать живое слово с образами, используя разнообразные технические средства обучения, которые обладают следующими возможностями:

- являются источником информации;
- рационализируют формы преподнесения учебной информации;

- повышают степень наглядности, конкретизируют понятия, явления, события;
- обогащают круг представлений студентов, удовлетворяют их любознательность;
- наиболее полно отвечают научным и культурным интересам, и запросам студентов;
- создают эмоциональное отношение студентов к учебной информации;
- усиливают интерес студентов к учебе путем применения оригинальных, новых конструкций, технологий, машин, приборов;
- активизируют познавательную деятельность студентов, способствуют сознательному усвоению материала, развитию мышления, пространственного воображения, наблюдательности;
- являются средством повторения, обобщения, систематизации и контроля знаний;
- иллюстрируют связь теории с практикой;
- экономят учебное время, энергию преподавателя и студентов за счет уплотнения учебной информации и ускорения темпа.

Сокращение времени, затрачиваемого на усвоение учебного материала, идет за счет переложения на технику тех функций, которые она выполняет качественнее, чем преподаватель.

Экспериментально доказано, что даже простой компьютер экономит 25 мин двухчасового занятия, кодоскоп - до 30-40 % времени, отведенного на объяснение нового материала, а на технических операциях по воспроизведению графиков, таблиц, формул экономится 15-20% учебного времени.

Важно отметить, что все это достигается благодаря определенным особенностям современным ИКТ.

Литература:

1. Авченко М.В. Информационно-коммуникационные технологии в образовании// Перспективы развития информационных технологий. 2015. №23.
2. Интернет-пространство как вызов научному сообществу XXI века// Материалы Республиканской научно-практической конференции Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека. – Ташкент,2020.
3. Капитонова Т.И., Московкин Л.В., Щукин А.Н. Методы и технологии обучения русскому языку как иностранному. – М., 2009.

**ТОВАРЛАРНИНИНГ БОЖХОНА ҚИЙМАТИНИ АНИҚЛАШ
ЖАРАЁНИДА КОРЕЯ ВА ХИТОЙ ТАЖРИБАСИДАН ФОЙДАЛАНИШ**

Расулова Хадичабону Бозоркул қизи - Божхона институти курсанти.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6498085>

Аннотация: Ушбу мақолада божхона тўловларини асосий негизини ташкил этувчи божхона қийматини аниқлашда Жахон савдо ташкилотига аъзо бўлган Жанубий Корея ва Хитой тажрибасидан фойдаланиш афзаллик жиҳатларини кўриб чиқилди.

Калит сўзлар: импорт, божхона қиймати, жахон савдо ташкилоти, битим қиймати, ахборот тизими, сотиш нархи.

Аннотация: В данной статье рассматриваются преимущества использования опыта Южной Кореи и Китая, членов Всемирной торговой организации, при

определении таможенной стоимости, являющейся основной базой таможенных платежей.

Ключевые слова: импорт, таможенная стоимость, всемирная торговая организация, стоимость сделки, информационная система, цена продажи.

Жахон савдо ташкилоти (кейинги ўринларда - ЖСТ) ва дунё бозорига интеграциялашув учун кўпчилик давлатларнинг ўзаро савдо муносабатларини назорат қилиш ва тартибга солишда муҳим аҳамият касб этади. Ҳозирги кунда Ўзбекистон Республикасининг ЖСТга аъзо бўлиши борасида кенг кўламли ишлар амалга оширилмоқда. ЖСТ нинг асосий талабларидан бири эса бу – ташқи иқтисодий фаолиятда қўлланиладиган божхона процедураларини соддалаштириш, вақт сафини қисқартириш, оптималлаштириш ҳисобланади. Бу эса ўз ўрнида ҳар бир божхона процедураси ва режимини талаб ва шартларини назорат жиҳатидан мукамал, сарфланаётган вақт ва моддий ресурслар жиҳатдан иложи борича минимал даражага эришишни шартлигини кўрсатади. Божхона қиймати божхона – тариф тизимининг ғоятда муҳим жиҳати ҳисобланади. Шунингдек, фискал манфаатлар йўлида божхона тўловларини ҳисоблаш ҳамда миллий саноат тармоқларни рағбатлантириш ва ҳимоя қилиш воситаси сифатида ҳам муҳимдир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 июндаги ПФ-6005-сонли “Божхона маъмуриятчилигини ислоҳ этиш ва Ўзбекистон Республикаси Давлат божхона хизмати органлари фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида” қарорига белгилаб берилган 2020 — 2023 йилларда божхона маъмуриятчилигини ислоҳ қилиш ва Ўзбекистон

Республикаси давлат божхона хизмати органлари фаолияти самарадорлигини ошириш концепциясида ЖБТ, ЖСТ тавсиялари ва стандартларини инобатга олган ҳолда ҳамда хорижий давлатларнинг тажрибаларига асосланиб, божхона қийматини аниқлаш ва назорат қилиш тартиботларини ЖСТ нормалари талабларига мувофиқ ўтказиш учун комплекс тадбирларни амалга ошириш вазифаси юклатилди.

Ҳозирги вақтда «ГАТТнинг 7-моддасини қўллаш тўғрисида келишув»да назарда тутилган божхона қийматини ҳисоблаб чиқишнинг халқаро тизими АҚШ, Япония, Европанинг барча мамлакатларида ва бир қанча ривожланаётган мамлакатларда қўлланилиб келинмоқда.

Мамлакатимизда товарларнинг божхона қийматини аниқлаш 1998 йил 1 январдан амалиётга киритилди ва ҳозирги кунда уни аниқлашда қуйидаги ҳуқуқий ҳужжатлар қўлланилмоқда:

1. МДҲга аъзо давлатлар божхона хизматлари раҳбарлари кенгашининг 1995 йил 14 сентябрдаги қарори билан қабул қилинган “Товарларнинг божхона қийматини эълон қилиш ва назорат қилиш процедурасининг ягона қоидалари”;
2. МДҲ давлатлари божхона хизматлари ўртасидаги “Товарларнинг божхона қийматини аниқлаш ва назорат қилиш бўйича зарур бўлган маълумотларни ўзаро алмашиш тўғрисида”ги баённома.

Товарларнинг божхона қийматини белгилаш қуйидаги усулларни изчил тартибда қўллаш йўли билан амалга оширилади:

олиб кириладиган товарга доир битимнинг қиймати бўйича;

айнан бир хил товарга доир битимнинг қиймати бўйича;

ўхшаш товарга доир битимнинг қиймати бўйича;

қийматларни чегириб ташлаш асосида;

қийматларни қўшиш асосида;

захира усул.

Хозирги кунда мамлакатимизда товарларни божхона қийматини аниқлаш усулларни қўллаш тартибини кўриб чиқадиган бўлсак, 1-усул яъни, олиб кириладиган товарларга оид битим қийматига оид усул асосий усул ҳисоблангани билан, аммо амалиётда республикамиз ҳудудида 2021 йилда 43% божхона юк декларациялари шу усулда расмийлаштирилган.

Биринчи ўринда кенг қўлланиладиган усул бу - захира усул яъни 6-усул етакчи ҳисобланиб, божхона органларида мавжуд ахборотлардан фойдаланган ҳолда божхона қиймати аниқланади.

Расм. 2021 йил давомида расмийлаштирилган божхона юк декларациялари сони (божхона қиймати усуллари кесимида).

2021 йил маълумотларига кўра товарларнинг божхона қийматини аниқлашда асосан 1 ва 6 усулларни амалиётда фойдаланаётганлиги кўришимиз мумкин. Шу жумладан, ривожланган мамлакатлар тажрибасига қарайдиган бўлсак товарларни расмийлаштиришда 94-96 фоизи 1-усулни қўллаш орқали амалга

оширади. Бу эса товарларни божхона қийматини аниқлашга кетадиган вақт сарфини камайишига олиб келиб, божхона чегарасидан товарлар ўтишини тезлаштиради. Шунингдек, 1 усул асосий усул ҳисобланиб, бунда барча жараёнлар ҳужжатларга асосан амалга оширилади, ҳамда барча масъулият божхона юк декларациясини тақдим этган шахсда бўлади.

Ривожланган давлатлар тажрибасига қарайдиган бўлсак, божхона қийматини аниқлашда бир қанча энгилликларга эришишган. Жумладан, Корея Республикасининг Божхона хизмати божхона қийматини аниқлаш ва божхона қийматини назорат қилиш соҳаларида анчагина салмоқли тажрибага эга ҳисобланади. Корея Республикасида товарларнинг божхона қийматини аниқлаш услуги тўлиқлигича —ГАТТнинг 7-моддасини қўллаш бўйича келишув ҳамда ЖСТ тавсияларига асосланади. Божхона қийматини аниқлашнинг асосий усули бўлиб олиб кирилаётган товарнинг битими бўйича яъни 1- усул ҳисобланади. Товарларни божхона қийматини 1-усул билан аниқлашнинг имкони бўлмаганда кейинги усуллар қуйидаги кетма кетликда аниқланади. Корея Республикасининг божхона амалиётида истисно ҳолатларда каталог нархлардан фойдаланишга рухсат этилади. Каталог нархлар – бу товар ишлаб чиқарувчи ташкилотлар томонидан тақдим этиладиган нархлар ҳисобланади.

Божхона қийматини аниқлаш масаласида Кореянинг божхона хизмати ва ишбилармон доиралари ўртасидаги самарали ўзаро алоқа шаклларида бири бу божхона қийматини назоратини товарлари чиқариб юборилганидан кейин амалга оширилишидир. Декларациялаш жараёни эса бу шунчаки маълумот сифатида қолишидир. Декларацияларни текшириш товарлар чиқариб

юборилгандан кейин кўплаб ахборот ресурсларидан олинган манбалар шу жумладан UNI-PASS ахборот тизими ва божхона расмийлаштируви билан боғлиқ ахборотларни ўзида жамлаган ва тизимлаштирган CDW маълумотлар базаларидан текширувдан ўтказиш орқали амалга оширилади.

Божхона хизматини иш фаолиятини баҳолашнинг асосий мезонлари бўлган товарларни олдиндан декларацияланиши, божхона қийматини назоратини товарлар чиқариб юборилгандан кейин амалга оширилиши товарларни божхона расмийлаштирувини ТИФ иштирокчиси томонидан амалга оширилиши, Корея божхона тизимига бир томондан барча молиявий маълумотларини ўзида жамлаган UNI-PASS тизимидан фойдаланган ҳолда товарлар чиқариб юборилганидан кейинги божхона назоратини самарали олиб бориш имкониятини берса, яна бир томондан товарларни нотўғри декларацияланишини минимал кўрсаткичга туширади.

Божхона органлари томонидан тавсия этилган божхона қийматига декларант томонидан норозилик бўлган тақдирда, божхона қийматини назорат қилиш комиссияси томонидан импортёрга ўзи томонидан тақдим этилаётган божхона қийматини исботлаш имконияти берилади. Шунда ҳам томонлар келиша олмаса иш суд режимида ҳал этилади. Лекин шу кунгача бирон бир ҳолат судгача етиб бормаган. Корея Республикасининг божхона хизмати божхона қиймати юзасидан бирор бир давлатга сўров юбормайди ва божхона қиймати ҳақида бирор бир давлатга маълумот узатмайди. Бу тизим Корея Республикасининг қонуни билан белгиланган.

Корея Республикасида товарларни божхона қийматини товарлар чиқариб юборилганидан кейинги назорати текшириш усулига кўра таснифланади:

1. Танлов асосидаги божхона қиймати назорати. Бунда товарлар чиқариб юборилгандан кейин, 90 кун ичида божхона органлари хавфни бошқариш тизимига асосланган ҳолда танлов асосида товарларни олиб киришни қонунийлиги юзасидан товарларни божхона қиймати ва божхона тўловларини тўғри ундирилганини текширади.

2. Товарлар чиқариб юборилгандан сўнг товарларни божхона қийматини режали текшириш. Товарлар чиқариб юборилгандан кейинги товарларни божхона қийматини назорат қилишнинг бу усули ноҳалол ТИФ иштирокчилари рўйхатига киритилган олдиндан аниқланган белгиланган миқдордаги ТИФ иштирокчиларини режали текширишни назарда тутати.

Божхона қийматини назорат қилиш импорт қилувчи томонидан тўланадиган божхона тўловлари миқдорини мустақил белгилаш ва назорат қилиш тизимига асосланади. Божхона органининг талабига биноан ТИФ иштирокчиси — ўзини ўзи баҳолаш натижалари тўғрисида ҳисобот тақдим этиши керак. Агар текширув вақтида ҳисоботдаги маълумотлар ёлғон эканлиги аниқланса, божхона органлари тегишли ташқи савдо операциялари бўйича барча бухгалтерия ҳужжатларини тўлиқ текширувини ўтказди. Божхона текширувлари натижаларига кўра, божхона тўловлари миқдори мустақил равишда аниқлашга имкон берадиган ТИФ иштирокчисининг мақоми бекор қилиниши мумкин.

Хитой бугунги кунда дунёнинг энг тез суръат билан ривожланган давлатларидан бири ҳисобланади. Хитой 2001-йилдан бошлаб ЖСТга аъзо бўлгандан кейин ГАТТ қоидаларини ўз амалиётида қўллай бошлади. Ушбу ҳужжатда божхона қийматини аниқлашнинг асосий тамойиллари келтириб

ўтилган бўлиб, улар қуйидагиларни ташкил этади: —адолатлилик, ягоналик, объективлик.

Хитой Халқ Республикасининг 2000-йилдаги Божхона Кодекси божхона қийматини ҳуқуқий асоси ҳисобланади. Хитой Халқ Республикасининг Божхона кодексини 55-моддасига мувофиқ:

Экспорт-импорт товарларининг нархи бож тўланганидан кейин божхона томонидан товарларнинг харид нархига қараб белгиланади ва текширилади. Агар товарни сотиш нархини аниқлаш имкони бўлмаса, бож тўланганидаган кейин товарнинг нархи божхона томонидан қонун ҳужжатларига мувофиқ ҳисобланади.

Бож тўлангандан кейин импорт қилинадиган товарнинг нархи божхона томонидан товарларни сотиб олиш баҳоси асосида текширилади ва белгиланади ва бу нарх кўрсатилаётган товарларни ХХР чегарасидан ўтиш жойига етказиб бериш ҳаражатлари, юкларни туширишдан олдин сарфланган ҳаражатлар ва суғурта ҳаражатларини ўз ичига олади. Бож тўлангандан кейин экспорт қилинадиган товарларни нархи божхона томонидан товарларни сотиб олиш баҳоси асосида текширилади ва белгиланади ва юкни етказиб беришдан олдин ХХРда товарни экспорт нуқтасига етказиш ҳаражатлари, тегишли ҳаражатлар ва суғурта ҳаражатлари ўз ичига олади.

Ўзбекистон Республикасида божхона қийматида учрайдиган муаммоларнинг асосий омили - божхона қийматини аниқлаш усулларини қўллай олишни ҳуқуқий негизи аниқ қилиб белгиланмаганлиги ҳамда тадбиркорларнинг божхона қийматини пасайтириб кўрсатиб тўловлардан қочиш ҳисобланади.

Ўзбекистон божхона соҳасида хусусан божхона қийматини аниқлаш ва уни назорат қилиш йўналишида қонунчиликка риоя этилишини таъминлаш учун ривожланган мамлакатлар томонидан қўлланилаётган усул ва воситаларни доимий тадқиқ этиш, уларни Ўзбекистон божхона соҳасидаги мавжуд муаммолар юзасидан ўрганиб чиқиш ҳамда мувофиқ келадиганларини ўзлаштириб олиш мақсадга мувофиқдир. Миллий қонунчилик базани ишлаб чиқишда ГАТТнинг 7-моддасини қўллаш тўғрисидаги келишув қоидаларига мувофиқлаштирган ҳолда амалга оширилиши керак.

Бундан ташқари бир қатор мамлакатларда божхона қиймати бўйича дастлабки қарорлардан фойдаланиш тартиби жорий этилган бўлиб, унинг самараси текширишга кетадиган вақтни тежалишида яққол намоён бўлади. Мамлакатимизда божхона тўловларига оид дастлабки қарор бериш тизими жорий этилди. Бу эса, ўз навбатида ТИФ иштирокчиларига янада қулайлик яратиб, божхона расмийлаштируви жараёнларини соддалашишига олиб келмоқда. Бугунги кунда ривожланган мамлакатларда товарларни божхона назоратидан ўтказишда Хавфни бошқариш тизимидан кенг фойдаланилмоқда. Шу жумладан, товарларни божхона назоратини товарлар чиқариб юборилганидан сўнг яъни “post – audit clearance” тизимини қўллаган ҳолда амалга ошириш, ривожланган мамлакатларда товарларни божхона расмийлаштируви учун сарфланган вақт ҳажмини қисқартириб, меҳнат ресурсларидан унумли фойдаланишга олиб келади ва иш самарадорлигини оширади ва энг асосийси божхона қийматини нотўғри декларациялаш ҳолатларини камайишига олиб келади.

Фойдаланилган адабиётлар:

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 июндаги “Божхона маъмурчилигини ислоҳ этиш ва Ўзбекистон Республикаси Давлат божхона хизмати органлари фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида”ги ПФ-6005 Фармони.

“ГАТТнинг 7-моддасини қўллаш тўғрисидаги келишув” Марокаш раунди
15.04.1994 й

2016 йил 20 январдаги ЎРҚ-400-сонли «Ўзбекистон Республикасининг Божхона кодексини тасдиқлаш тўғрисида»ги Қонуни билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикасининг Божхона Кодекси.

А.Шадманкулов, Т.Пардаев, Б.Турдиев, Ш.Алимухамедов, Божхона қиймати.
Дарслик// - Тошкент: 2019 йил.

Бородавко Е. В., студ. V к. БГУ, науч. рук. ст. преп. Мартюшевская Е. Н.
—Международный опыт контроля таможенной стоимости товаров на примере таможенной службы Республики Корея.

А.Шадманкулов. Ўзбекистонда божхона тўловларини ҳисоблаш босқичлари:
тарих, ислохотлар, режалар. Илмий-тадқиқот журнали. Ўзбекистон божхона
ахборотномаси. №1, 2019й. 19-24с.

РАСЧЕТ ДЛИНЫ ТЕМПЕРАТУРНО-ПОДВИЖНОГО КОНЦА ПЛЕТИ ДЛЯ УЧАСТКА ТАШКЕНТСКОЙ ДИСТАНЦИИ ПУТИ (ПЧ-2)

1. Лесов Кувандик Сагинович - к.т.н., доцент

2. Хальфин Гали-Аскар Рустамович - ассистент

Ташкентский государственный транспортный университет

(Ташкент, Узбекистан)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6517552>

Аннотация: В статье приводится расчет температурно-подвижного конца плети бесстыкового пути, расположенной на участке Ташкентской дистанции пути (ПЧ-2) при действии температур и погонных сопротивлений перемещению.

Abstract: The article presents the calculation of the temperature-movable end of the whip of a jointless track located on the section of the Tashkent distance of the track (PCH-2) under the action of temperatures and linear resistance to movement.

Ключевые слова: продольные силы, угон пути, бесстыковой путь, рельсы, сопротивление, температурные силы,

Keywords: longitudinal forces, track hijacking, jointless track, rails, resistance, temperature forces,

Введение. Поездные нагрузки, передаваемые на железнодорожный путь, почти не зависят от длины рельсов, то есть не зависят от того, звеньевой путь

или путь без стыков. Несколько меньше эти нагрузки при бесстыковом пути, движение экипажей более плавное из-за уменьшения стыковых неровностей на пути качения колёс.

Основное различие в силовом воздействии на рельсы звеньевого и бесстыкового пути температурно-напряженного типа в том, что в последнем действуют значительные температурные силы. Рельсовые плети не могут свободно удлиняться или укорачиваться при изменениях температуры, поэтому в бесстыковом пути возникают дополнительные к поездным температурные силы ($\pm N_t$) и напряжения ($\pm \sigma_t$).

Бесстыковой путь температурно-напряженного типа – это путь со сварными рельсовыми плетями такой длины, при которой даже в период наибольших изменений температуры рельсов по сравнению с нейтральной $t_{з\text{рельс}}$, преодолев сопротивления стыковых креплений R_c , не сможет полностью преодолеть погонное сопротивление продольному перемещению на всей своей длине, от которого в значительной степени зависит устойчивость рельсовых плетей и надежность работы конструкции верхнего строения пути скоростных и высокоскоростных линий. Этот параметр установлен действующими нормативными документами [1].

Методика исследования. Величина погонного сопротивления зависит: от типа, эпюры, состояния и конфигурации шпал; рода, количества, качества и состояния балласта (степени его уплотнения, загрязнения и увлажнения); конструкции и состояния промежуточных креплений; климатических условий (влажности, температуры); времени года; качества содержания железнодорожного пути и т.д. Выделить влияние каждого фактора и точно

его оценить трудно, поэтому погонное сопротивление определяется экспериментально [2].

Изменение температуры рельсов (Δt) по сравнению с нейтральной (t_3 - температура закрепления плети) приводит к появлению в плетях продольных температурных сил

$$N_t = \pm \alpha E F_p \Delta t, \quad (1)$$

где α – коэффициент линейного расширения рельсовой стали, равный $0,0000118 \text{ } 1/^\circ\text{C}$;

E – модуль упругости рельсовой стали, $E = 2,1 \cdot 10^6 \text{ кг/см}^2$;

F_p – площадь поперечного сечения рельса, см^2 ;

Δt – изменение температуры рельса, $^\circ\text{C}$.

Исходные данные для расчета температурно-подвижного конца плети бесстыкового пути для исследуемого участка:

1. Бесстыковая плеть сварена из рельсов Р65.
2. Промежуточные крепления – PandrolFastclip.
3. Балласт щебёночный.
4. Расчётная максимальная температура рельса для Ташкента, $t_{maxmax} = +65 \text{ } ^\circ\text{C}$.
5. Расчётная минимальная температура рельса для Ташкента, $t_{minmin} = -24 \text{ } ^\circ\text{C}$.
6. Расчётная амплитуда температур, $T = 89 \text{ } ^\circ\text{C}$.
7. Температура закрепления плети, $t_3 = +35 \text{ } ^\circ\text{C}$.
8. Летнее погонное сопротивление, $r_l = 0,9 \text{ тс /м}$.
9. Зимнее погонное сопротивление, $r_3 = 2,0 \text{ тс /м}$.
10. Бытовое стыковое сопротивление, $R_\sigma = 14 \text{ тс}$.
11. Температура смерзания балласта, $t_{cm} = -5 \text{ } ^\circ\text{C}$.

Сначала определяется длина температурно-подвижного конца бесстыковой плети в период действия температур рельсов выше -5°C , когда балласт не замёрзший. Рассчитывается сжимающая максимальная продольная температурная сила по формуле (1)

$$N_{\text{max}} = a \cdot E \cdot F_p \cdot \Delta t = 2,07 \cdot \Delta t = 2,07 \cdot (t_{\text{maxmax}} - t_3) = 2,07 \cdot (65 - 35) = 62,1 \text{ тс.}$$

Затем рассчитывается длина температурно-подвижного конца плети в период действия летнего погонного сопротивления

$$l_{\text{Д}} = \frac{N_t - R_{\delta}}{r} = \frac{62,1 - 14}{0,9} = 53,4 \text{ м}$$

После проведенных расчетов построена эпюра продольных температурных сил (рис.1) в период действия летнего погонного сопротивления

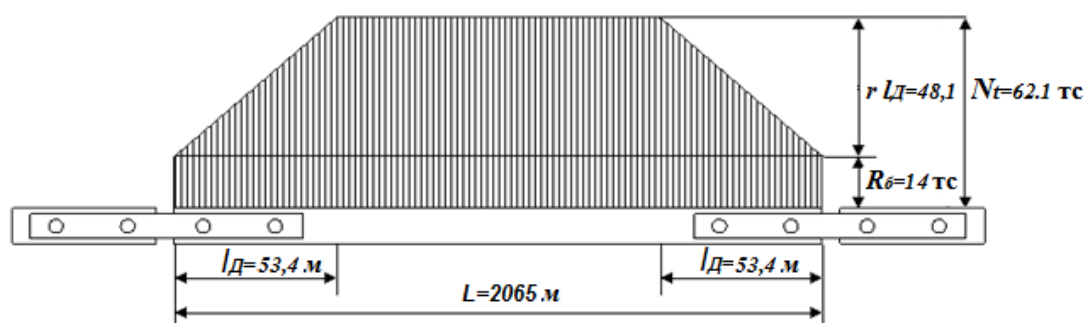

Рис. 1. Эпюра продольных температурных сил

На ней видно, что на расстоянии $l_{\text{Д}}$ (это длина температурно-подвижного конца плети) от конца плети силы сопротивления ($R_{\delta} + r l_{\text{Д}}$), сравнялись с температурной продольной силой (N_t), то есть $R_{\delta} + r l_{\text{Д}} = N_t$.

Выводы.

1. Длина температурно-подвижного конца бесстыковой плети непостоянная и определяется погонным сопротивлением и величинами

перепада температур. В заданных климатических условиях, при обеспечении сопротивлений ($r_1=0,9$ тс/м; $r_3=2,0$ тс/м; $R_6 = 14$ тс)длина температурно-подвижного конца бесстыковой плети $l_{Д\neq}$ от 53,4 до 85,14м.

Использованная литература:

1. ВСН 448-Н Инфраструктура высокоскоростной железно-дорожной линии Ташкент–Самарканд. Общие технические требования. Ташкент, 2010. ГАЖК «УТЙ»
2. Г.Р. Хальфин. Погонное сопротивление продольному перемещению рельсов в «дышащих» концах бесстыкового пути. Сборник научных публикаций Международной научно-практической конференции «Инновационное развитие науки и образования». Казахстан. Павлодар июль 2020. С 266-269.

**РАСЧЕТ ПАРАМЕТРОВ ЭФФЕКТИВНОСТИ РАБОТЫ
ОДНОКАНАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ С ОГРАНИЧЕННЫМ ЧИСЛОМ
ПОСТОВ В ОЧЕРЕДИ**

1. магистр, **Хамдамов Шухратжон Комилжон** угли
Ташкентский государственный транспортный университет

почта: shuxratjan.hamdamov@gmail.com

2. к.т.н., доцент **Таджибаев Абдунаби Абдурахмонович**
Ташкентский государственный транспортный университет

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6517402>

Аннотация: В данной статье рассмотрено работы СТО с одним средством обслуживания, т.е. приведены расчет параметров эффективности работы одноканальной системы с ограниченным числом постов в очереди.

На основании результатов расчета установлено возможность практического применения разработанной методики.

Abstract: In this article, the work of a service station with one service facility is considered, i.e. the calculation of the parameters of the efficiency of a single-channel system with a limited number of posts in the queue is given.

Based on the calculation results, the possibility of practical application of the developed methodology has been established.

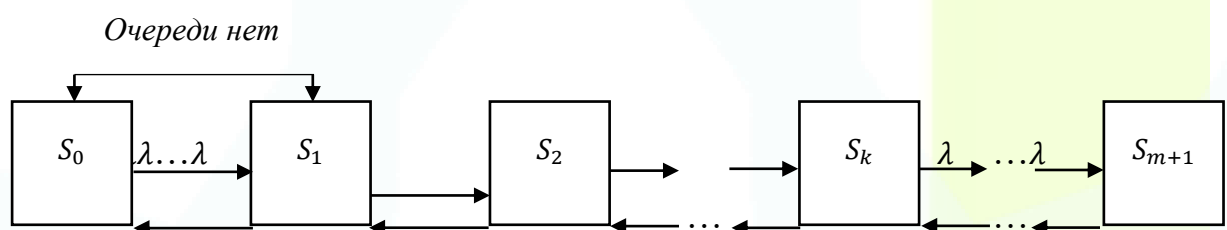
Ключевые слова: вероятность безотказной работы, граф, заявка, надежность, неисправность, отказ, одноканальная система, ожидание, очередь, пост.

Keywords: probability of uptime, graph, application, reliability, malfunction, failure, single-channel system, waiting, queue, post.

В Республике Узбекистан эксплуатируются современные легковые автомобили, для поддержания работоспособности этих автомобилей на станции технического обслуживания (СТО) проводятся сервисные обслуживания в соответствие сервисной книжки, а ремонтные работы по потребности. Чтобы снизить простое при заезде на СТО автомобилей необходимо произвести расчет параметров эффективности работы средств обслуживания. В данной статье рассмотрено одноканальной системы (средств обслуживания $n = 1$) с ограниченным числом постов в очереди

При одноканальной системы ($n = 1$) с ограниченным числом постов в очереди заявка поступает в момент, когда канал занят, становится в очередь и ожидает обслуживания. Но при такой системе, что количество мест в очереди ограничено числом m , т.е. если заявка пришла в момент, когда в очереди уже стоят m заявок, она покидает систему не обслуженной.

Граф состояний данной системы на рисунке 1.

μ $\mu\mu\mu\mu$

Рис 1. *Граф состояний одноканальной системы ($n = 1$) с ограниченным числом постов в очереди.*

S_0 – канал свободен;

S_1 – канал занят, очереди нет;

S_2 – канал занят, одна заявка стоит в очереди;

.....

S_k – канал занят, ($k - 1$) заявок стоит в очереди;

S_{m+1} – канал занят, m заявок стоят в очереди.

λ – интенсивность потока заявок, треб./час;

μ – интенсивность обслуживания, треб./час;

m – количества ограниченных постов в очереди.

В качестве примера рассмотрено диагностическая средства обслуживания на СТО с одним постом ($n = 1$), постом ожидание ($m = 3$), а продолжительность обслуживания составляет ($t_d = 1,25$ час.), интенсивность потока заявок ($\lambda = 3$). Необходимо определить параметры эффективности средств обслуживания:

Интенсивность обслуживания определяется по формуле:

$$\mu = \frac{1}{t_d} = \frac{1}{1,25} = 0,8 \quad (1)$$

Приведенная плотность потока требований:

$$\rho = \frac{\lambda}{\mu} = \frac{3}{0,8} = 3,75 \quad (2)$$

Вероятность того, что пост свободен:

$$P_0 = \frac{1-\rho}{1-\rho^{m+2}} = \frac{1-3,75}{1-3,75^{3+2}} = 3,71 \cdot 10^{-3} \quad (3)$$

Вероятность образования очереди:

$$P_{оч} = \rho^2 \cdot P_0 = 3,75^2 \cdot 3,71 \cdot 10^{-3} = 5,22 \cdot 10^{-2} \quad (4)$$

Вероятность отказа в обслуживании:

$$P_{отк} = \frac{\rho^{m+1}(1-\rho)}{1-\rho^{m+2}} = \frac{3,75^{3+1} \cdot (1-3,75)}{1-3,75^{3+2}} = 0,734 \quad (5)$$

Относительная пропускная способность

$$g = 1 - P_{отк} = 1 - 0,734 = 0,266 \quad (6)$$

Абсолютная пропускная способность

$$A = \lambda \cdot g = 3 * 0,266 = 0,797 \quad (7)$$

Среднее количество занятых постов или вероятность загрузки поста

$$n_{зан} = \frac{\rho - \rho^{m+2}}{1 - \rho^{m+2}} = \frac{3,75 - 3,75^{3+2}}{1 - 3,75^{3+2}} = 1 \quad (8)$$

Среднее количество требований, находящихся в очереди

$$r = \frac{\rho^2(1-\rho^m(m+1-m\rho))}{(1-\rho^{m+2})(1-\rho)} = \frac{3,75^2(1-3,75^3(3+1-3\cdot 3,75))}{(1-3,75^{3+2})(1-3,75)} = 2,65 \quad (9)$$

Среднее время нахождения требования в очереди

$$t_{ож} = \frac{r}{\lambda} = \frac{2,65}{3} = 0,88 \quad (10)$$

Общие время нахождения требований в системе:

$$t_{сист} = t_{ож} + t_d = 0,88 + 1,25 = 2,13 \quad (11)$$

Таблица 1.

Результаты расчета параметров эффективности системы при различных интенсивностях потока заявок

Параметры	Интенсивности потока заявок (λ), треб./час					
	$\lambda_1 = 1$	$\lambda_2 = 2$	$\lambda_3 = 3$	$\lambda_4 = 4$	$\lambda_5 = 5$	$\lambda_6 = 6$
Среднее время нахождения требования в очереди	1,56	1,2	0,88	0,69	0,56	0,47
Среднее количество требований, находящихся в очереди	1,56	2,4	2,65	2,75	2,81	2,85
Общие время нахождения требований в системе	2,81	2,45	2,13	1,94	1,81	1,72

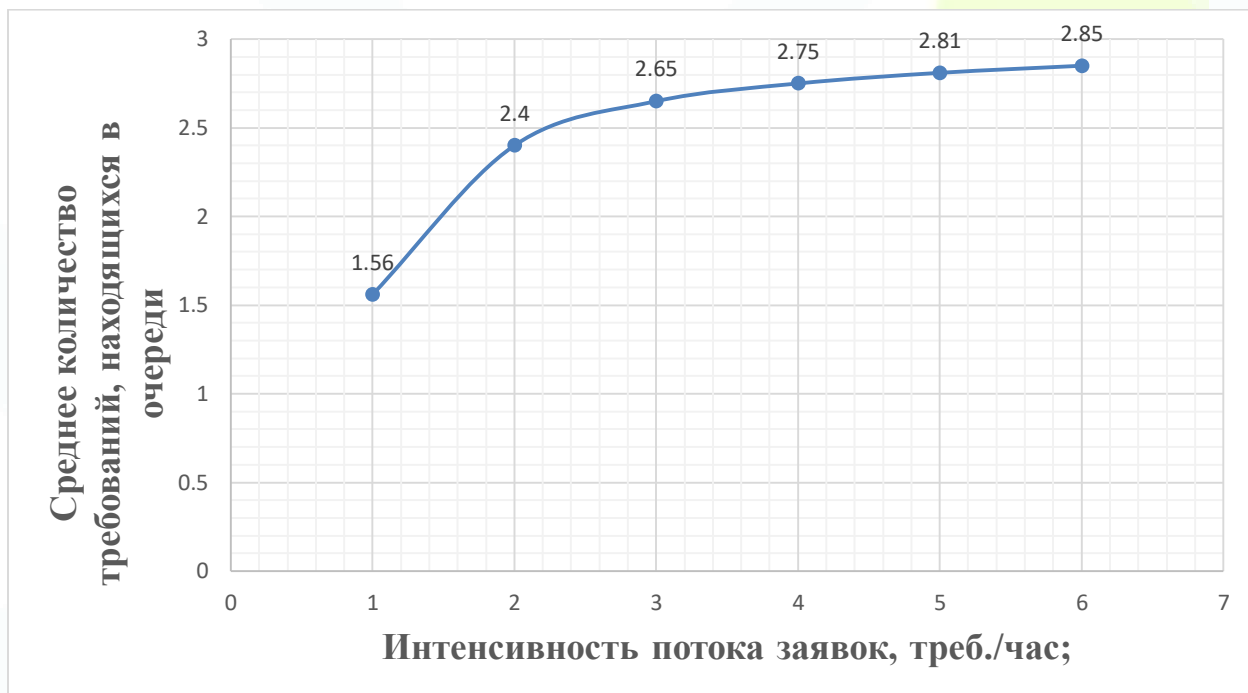

Рис 2. Среднее время нахождения требования в очереди

Из рисунка 2 видно, что с увеличением интенсивности потока заявок среднее количество требований, находящихся в очереди возрастает.

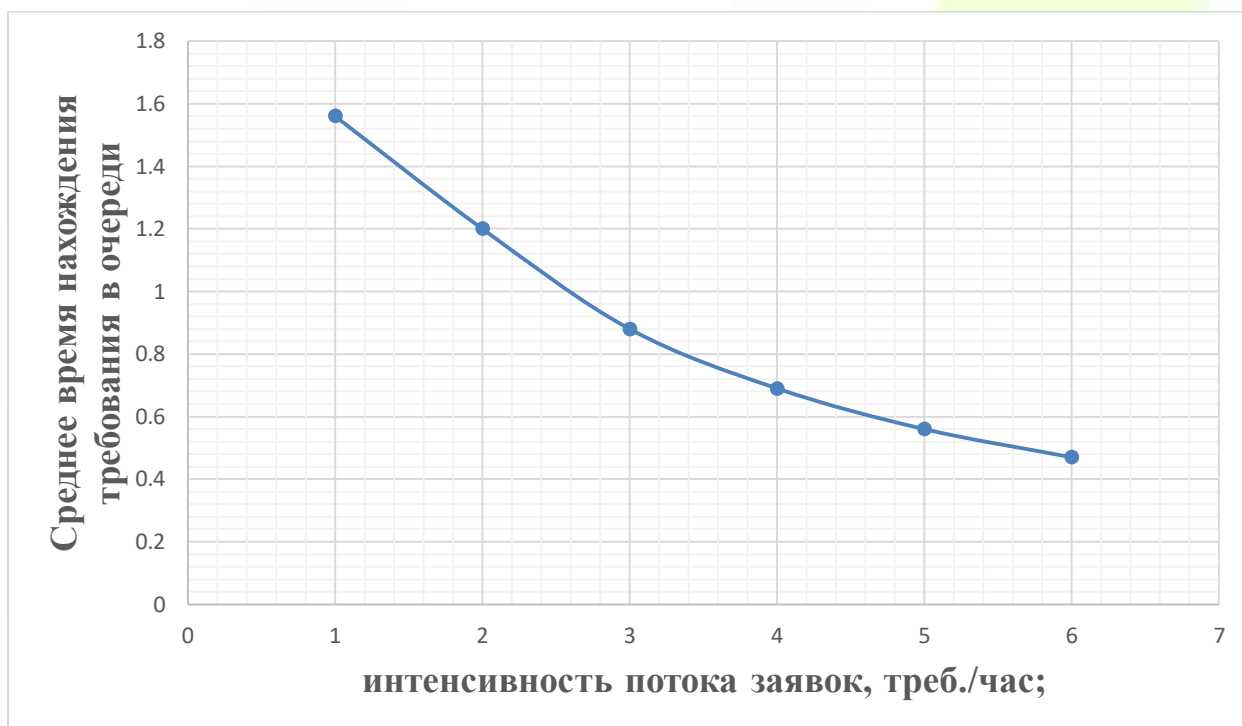

Рис 3.Изменение среднее время нахождения требования в очереди в зависимости от интенсивность потока заявок.

Из рисунка 3 видно, что с увеличением интенсивности потока заявок среднее время нахождения требования в очереди снижается, т.к. количество постов ожидание ограничено.

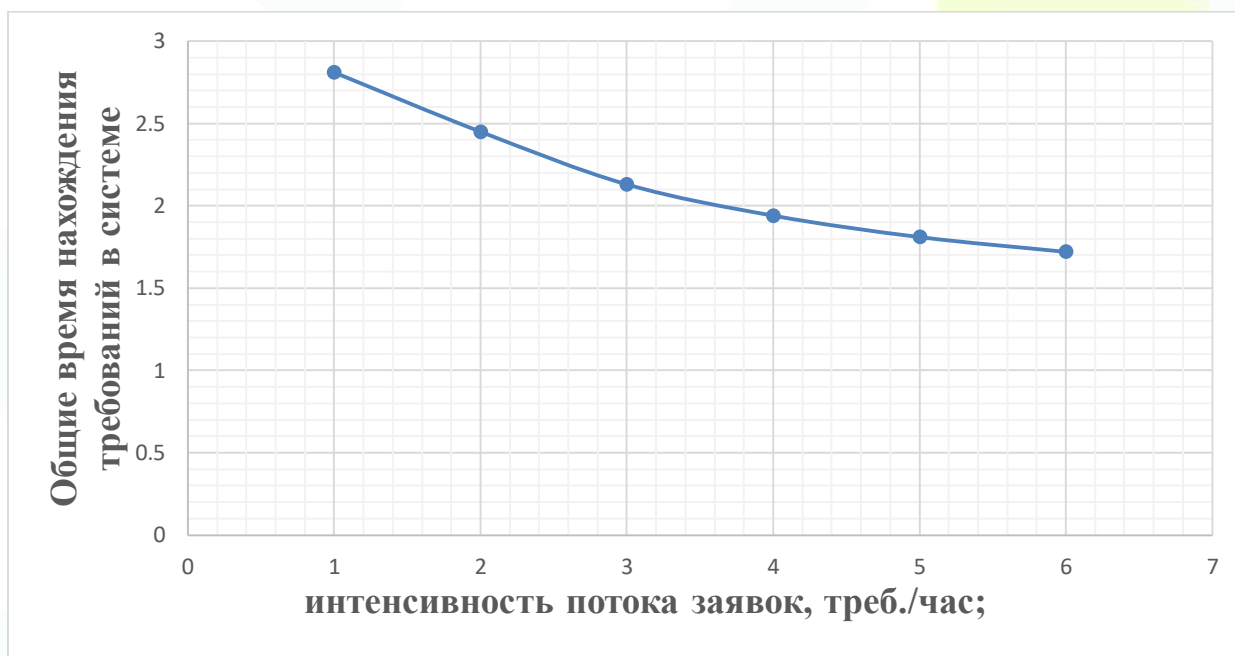

Рис4. *Изменение общего времени нахождения требований в системе в зависимости от интенсивность потока заявок.*

Из рисунка 4 видно, что с увеличением интенсивности потока заявок общего времени нахождения требования в очереди снижается, т.к. количество постов ожидания ограничено.

Таким образом с увеличением интенсивности потока заявок параметры эффективности работы одноканальной системы с ограниченным числом постов в очереди изменяется. Поэтому для снижения нахождения и покидания в очереди требования не обходимо определить средств обслуживания технико-экономическим методом.

Список использованной литературы

1. Техническая эксплуатация автомобилей. Учебник для Вузов. 4-е изд. Перераб. И дополн. / под ред. Е.С.Кузнецова – М.: Наука, 2004. 535с.
2. Автомобиллар техник эксплуатацияси. Қайта ишланган ва тўлдирилган русча 4-нашридан (проф. Кузнецов Е.С. таҳрири остида. М.:Наука 2004й. 535 б.) таржима проф. Сидиқназаров Қ.М. умумий таҳрири остида, Тошкент “VORIS-NASHRIYOT”, 2006. – 670 б.
3. https://studme.org/204333/marketing/odnokanalnaya_ogranichennoy_dli-noy_ocheredi
4. https://studopedia.ru/6_136419_odnokanalnaya-smo-s-ozhidaniem-i-ogranichennoy-ocheredyu.html

Ритм ҳақида

Фарғона вилояти Фарғона шаҳри

ФарДУ академик лицейи она тили ва

адабиёт фани ўқитувчиси

Шарафиддинова Нодира Хурсандовна

Аннотация.Мақолада ритм ва унинг моҳияти, ритм юзага чиқишининг потенциал имкониятлари тилда мавжуд эканлиги ва ритмнинг вазифалари ҳақида фикр-мулоҳазалар баён этилади.

Ритм сўзи ташқи фонетик товуш комплекси сифатида содда, семантик структураси жиҳатидан мураккабдир – бу сўзда икки ва ундан ортик компонентларнинг ўзаро муносабати ифодаланadi. Ёлғиз бир материядан ритм вужудга келмайди.

“Ритм жуда кенг тушунча бўлиб, у борликдаги жуда кўп нарса, ходисаларда кузатилиши мумкин... тарновдан томчилаб турган томчилар чиқараётган товушда, ариқ сувининг маромли шилдираб оқишида, йил фаслларининг, кун билан туннинг алмашинувида, инсоннинг юрак уриши, нафас олиши, маълум бир ҳаракатни бажариши - буларнинг барида ритм кузатилади”. [4.Б. 137,138].

Ҳақиқатан ҳам, ритм объектив оламда объектив тарзда мавжуддир. Ҳатто “кетмон чопишда, ўтин ёришда ва пиёда юришда“ [1.Б.21] инсон иродасига бўйсунадигандек кўринган ҳаракатлардаги ритм ҳам объективдир. Дастлаб ритмсиздек кўринган ҳар бир ҳаракат кузатилса, унда ритм мавжудлиги сезилади. Ритмсиз бошланган (аслида ритмсиз ҳаракатда ҳам ўзининг ритми бўлади) ҳаракат ҳам жуда тез фурсатда бир маромдаги ритмга тушиб қолади.

Кўринадики, ритм табиатга, табиатдаги ҳодисаларга, шунингдек, инсон организмидаги ҳаракатларга боғланади. Бу боғланишда барчасига хос умумийлик мавжуд бўлиб, бу умумийлик ҳаракатнинг мавжудлигида, намоён бўлади. Бу ҳақда ҳозир деярли ҳар бир луғат, дарслик, қўлланма ва тадқиқотларда қайд этилади. Лекин шеърий системалар, улардаги ўзига хос ритмиклик билан объектив олам ва инсон организми ҳаракатларида мавжуд бўлган ритмиклик орасида алоқадорлик мавжуд эмас, деб бундай ўзаро боғлиқликни инкор этувчи қарашлар ҳам бор.

В.А. Никонов объектив борлиқдаги, инсон организмидаги ритм билан шеърий ритм оралиғида ҳеч қандай боғлиқлик йўқ. Инсон организмидаги ритмни шеърий ритмга мажбуран боғлаш илмдан узоқ уйдирма, деб қарайди. XX аср бошида нашрдан чиққан “Юрак ва гекзаметр” номли китоб, “Гётенинг илк лирикаси ва вегетатив нерв системаси“ номли тадқиқот ишларини ҳақиқатни бузиб кўрсатадиган ғайритабиий, вулгар – материалистик фикр - мулоҳазалар сифатида баҳолайди. Шеърий системани тарихий тараққиёт билан шартланган, инсонлар орасидаги алоқалар жараёнидаги шароитлар ва эҳтиёжлар туфайли шаклланган, вулгар – материалистик қарашлар (шундай фикр-мулоҳазаларга эга кишилар - Н. Ш.)

эса уни жамиятга боғлиқ бўлмаган биологик, физик ёки бошқа ҳодисаларга боғлайдилар, деб ёзади. [4.Б. 5].

Тўғри, шеърий системалар шарт-шароит, тарихий тараққиёт билан боғланади. Бу боғланиш туфайли шеърий системалар ҳам тараққий этади, унинг хилма - хил тур ва шакллари вужудга келади. Тарихий тараққиёт инсоннинг ўзини ҳам мукаммаллаштиради , бу мукаммаллик инсон жисмида ҳам , тафаккурида ҳам, жумладан , унинг нутқида ҳам ўз аксини кўрсатади. Лекин шеърий системалар, вазн, ритмни фақат шулар билангина боғланиши буларни вужудга келиши ва такомиллашувидаги бошқа омилларни инкор этмаслиги керак. В.А.Никоновнинг қарашларидаги мутлақлик даврнинг ҳукмрон мафкураси билан боғланганлиги туфайли бир ёкламадир. Шеърий системалар, пайдо бўлиш нуқтаи назаридан ёндашилса, дастлаб ҳозиргидек ривожланган ранг-барангликка эга бўлмаган. Бу турличалик тарихий тараққиёт маҳсули.Шуни таъкидлаш жоизки,“инсоннинг биологик ҳаётининг ҳам, маданий ҳаётининг ҳам табиатида ритм мавжуд. Шунинг учун инсон организми, онги ритмикликнинг ҳар бир кўринишига ўзининг бевосита мос бўлган муносабатини билдиради ва бу инсон нутқига ҳам тааллуқли бўлмасдан қолмайди.” [2.Б. 353]

“Шеър тузилишдаги фарқланишлар сабаби тилнинг ўзидаги хусусиятларида эмас, шеър тузилиш системасини шакллантирувчи бошқа имкониятлар бор...

тил хусусиятлари шеърий фарқланишларнинг энг муҳим омили, бироқ омили холос, фаол ҳаракатдаги омили эмас”деб кўрсатади ва “шеър системаларини белгиловчи омил поэтик услубларнинг ҳаракати” деб таъкидлайди ва яна

“гап шеъриятда тил омилини инкор этиш ҳақида кетмаётганлигини” [З.Б. 10,13,14]ҳам айтиб ўтади.

Шеър системасини шакллантирувчи имконият фақат тилда мавжуд бўлади. Бу потенциал имконият. Уни юзага чиқаришнинг омиллари қаторида ижодкор истеъдоди, талант кўлами ва маҳоратини, шеърий ижодда йиғилиб бораётган тажрибаларни, тил ривожига жараёни ва кенг маънодаги нутқ, жумладан , шеърий нутқ такомиллашувини кўрсатиш лозим бўлади.

Ритм вужудга келишининг омиллари, уни юзага чиқаришнинг воситалари ҳамда функцияси аниқ белгиланиши унга бўлган қарашларни яхлитлаш учун хизмат қилади.

Ритм вужудга келишининг омиллари икки турлидир: объектив ва субъектив. Объектив омиллар сирасига қуйидагилар киради:

Материалнинг мавжудлиги. Ритм суперсегмент ҳодиса сифатида муайян бир материалсиз – сегментсиз юзага чиқмайди. У сегмент – материал билан шартланган ҳодисадир .

Шу материалдан англашиладиган маъно- мазмуннинг мавжудлиги.

Маъно -мазмун англаштириш жиҳатидан материал ритмик бўлак сифатида икки турга бўлинади. Лексик – семантик маъно ифодаловчи сўз, сўз бирикмаси сифатидаги материал, шунингдек, маъно англашмайдиган, товуш, бўғин ва сўз суратидаги фонетик бутунлик тарзида шаклланган материал. Бу тип материал, одатда, ўзбек арузида кузатилади. Масалан,“ каманд

этмиш” бир рукн сифатида келса, ритмнинг маънога эга бўлган сегменти бўлади. Лекин

Парийзодеки мушкин зулфи жоним мустаманд этмиш,

Малойик кушларин ул халқа мўлар бирла банд этмиш.

байтининг биринчи мисрасидаги 2-4- рукнлари кимушкинзулфи, фижониммус, тамандэтмиш ва иккинчи мисрасидаги 2-4- рукнлари – ларинулхал, камўларбирла, ла банд этмиш рукнлари.

Физиологик омиллар. Бу сўзловчининг соғлиги билан алоқадор ҳолда унинг нафас олиши билан боғланадиган омил.

Ритм юзага чиқишининг субъектив омиллари қуйидагилардан иборат:

Мантиқий жиҳат – субъект ўз материалини ўзига хос тарзда ритмга уюштиради ва бунда мазмунга - ўзи англаган, муҳим деб билган ва ҳисоблаган мазмунга асосланади. Албатта, тингловчига бўладиган таъсирни ҳам назарда тутлади .

Психологик жиҳат - субъект ўз нутқини ўзининг психологик мижозидан келиб чиқиб, шу мижозига мос ҳолда ритмга солади.

Ритм инсон фаолияти билан боғлиқ ҳолда кўплаб вазифаларни бажаради. У дастлаб инсон жисмоний ҳаракатлари жараёнида унинг куч-қувватига кўмакчи сифатида қатнашади. Ритмик қадам узоқ масофаларга бўладиган юришларда тежаш вазифасини бажарган – кучни тежаш орқали

инсонни зўриқишлардан қутқаради. Тежаш функцияси инсоннинг бутун меҳнат фаолиятига тааллуқлидир.

Ритм шеъриятда дифференциал ва интеграцион вазифа бажаради. Пауза воситасида ўз сегмент – материални – ҳар бир кичик ритмик бўлакни ажратади ва шу бўлинган кичик ритмик бўлакларни катта ритмик бўлаклардан иборат бўлган бутунликка уюштиради, яъни бир пайтнинг ўзида ажратади ва боғлайди. Бу ритмнинг шеъриятдаги архитектураник вазифасидир.

Эстетик вазифа – ритмик мусиқийлик инсон туйғусига таъсир этади, қалбини бойитади. Барча ҳаракатлардаги ритмликда ҳам эстетик завқ кузатилади. Яққол кўзга ташланиб турадиган типик ҳолат спорт гимнастикасида кузатилади. Инсон қалбида потенция тарзида мавжуд бўлган гўзаллик туйғулари эвретмия – ритмиклик туфайли юзага чиқади. Шеърий мисраларни ифодали ўқиш, бадий ўқиш, куйлаш – кўшиқ, ашула қилиб ижро этиш ритмдаги эстетик таъсирчанликни янада кучайтиради.

Ассоциатив функцияси билан ритм умуман нутқ матнини эса олиб қолишни енгиллаштиради, хотирада қайта тиклашни осонлаштиради. Айниқса, сахна нутқида ва кўшиқчилик санъатида бу функция муҳим омил сифатида хизмат қилади.

Ритмнинг вазифалари қаторидаги яна бир функция формант функциядир. Ритмнинг шу вазифаси туфайли шеъриятдаги хилма-хил вазнлар вужудга келади.

Ритмнинг яна бир муҳим вазифаси маълум бир маънони таъкидлашдир. Бунда маълум бир ритмик бўлак – сўз шаклидаги ритмик бўлак алоҳида пауза билан ажратилиши ва ундаги маъно таъкидланиши мумкин, шунингдек, сўз шаклидаги ритмик бутунлик бўғинларга ажратилиши билан ҳам таъкидланиши мумкин. Масалан, бормайман сўзи бўғинларга бўлинса, маъно таъкидланади: боор-мааай –ман шаклида.

Бундай ажратиш полисематик характерга эга: келмайсан – а типидagi ритмик бўлиниш нутқ вазиятга кўра “келмай бўпсан, албатта, келасан” маъносини ҳам ифодалайди, сўроқ мазмуни орқали қатъий эслатиб кўйиш, яъни “келиб юрмагин тагин” деган маънони ҳам юзага чиқаради.

Эмоционал жиҳат – субъект аниқ бир макон ва замонда, нутқий жараён тақозо этган ҳиссий ҳолатдан келиб чиқиб, шу жараён талаб этган ҳолатга кўра ўз нутқи ритмини яратади. Бу ўринда сўзловчи кенг маънода қўлланмоқда, у оддий суҳбатдош ҳам бўлиши мумкин, шоир, ёзувчи, публицист, нотик ҳам бўлиши мумкин .

Ритмнинг моҳияти унинг сегмент – материал жиҳати, шу материалнинг амалда ритм фактига айланишида хизмат қилувчи воситалар ҳамда функция, яъни ритм бажарадиган функция билан зич боғлиқ ҳолда белгиланади. Ритм ана шу уч жиҳат билан шартланган суперсигмент ходиса бўлиб, уларнинг алоқадорлигисиз мавжуд бўлмайди.

Адабиётлар

ILM – FAN TA'LIMDA INNOVATSION
YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA
YECHIMLAR

info@bestarticle.uz

<https://sites.google.com/view/imxu/>

BEST ARTICLE
RESPUBLIKA ILMIY –
ONLAYN
KONFERENSIYASI
2022

- 1.Бобоев Т. Шеър илми таълими. Тошкент. 1996
- 2.Введение в литературоведение.–М., 1988.
- 3.Никонов В.А Стих и язык . Сб. Статей: “Проблемы восточного стихосложения ” М.,1973.
- 4.Қуроноу Д. Адабиётшуносликка кириш . Тошкент 2007.

Тема занятия: **Викторина Знатоки сказок**

Открытый урок в 3-ем классе на тему:

“В мире сказок” учительницы русского

языка СОШ № 41 Бухорской области

Ромитанского района

Сафаровой Шамсии Хамраевны

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6465045>

АННОТАЦИЯ:

В ДАННОЙ РАЗРАБОТКЕ ДАНА,

ПРАВИЛЬНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ

НА УРОКАХ СКАЗОК.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: сказка,деревянная, средняя

Цели: Обобщить и закрепить знания о названиях, авторах и героях детских сказок; развивать мышление, воображение, интерес, внимание; воспитывать любовь к сказкам и к чтению.

- Активизировать детское чтение; - Организовать досуг учащихся.

Оборудование: выставка книг

Организационный момент.

Работа по теме

-Ребята, вы знаете много сказок. Их вам рассказывали или читали взрослые. С некоторыми сказками вы познакомились в школе. А кто-то уже сам их читал.

Сегодня мы проведём викторину «Знатоки сказок». Вы будете отвечать на вопросы, а за верный ответ получать жетон. Победителем, знатоком сказок, окажется тот, кто получит больше всех жетонов.

Сказки любят и взрослые и дети. Что же такое сказка?

Сказка – это произведение, связанное с устным народным творчеством, с личной фантазией человека, идеей автора. Создавалась сказка с целью развлечения и воспитательной целью. Сказка учит доброте, честности, смелости, трудолюбию и другим положительным качествам. Любимыми героями сказок были и остаются на Руси: Иван царевич, Иван Дурак, Василиса Прекрасная, Василиса Премудрая и т. д. Злые герои - Баба - Яга, Кощей Бессмертный, Змей Горыныч. Сказки бывают разные: о животных, бытовые сказки, волшебные... Словом это волшебный мир, рассказывающий о том, что лучше быть добрым и честным. Читая, слушая, просматривая сказки, мы испытываем чувство грусти, радости... Сказка – это чудо!

Задания викторины:

I этап Разминка на тему «Хорошо ли ты знаешь сказки? (ответить на вопросы).

*Сказочная героиня, владелица первого в мире летального аппарата (Баба – Яга)

*Жилище Бабы Яги? (избушка)

*Имя мальчика, которого унесли Гуси - лебеди? (Иванушка)*Второе название скатерти (самобранка)

*Кто из обитателей болот стал женой царевича? (лягушка)

*Аппарат, в котором Баба Яга совершает свои полеты? (ступа)

*Что потеряла Золушка? (хрустальную туфельку)

*Кто смастерил Буратино? (Папа Карло)

*Кого старик неводом вытянул из моря? (золотую рыбку)

*Имя главного героя сказки «По щучьему веленью» (Емеля)

2. Викторина.

Кто много сказок прочитал,

Легко найдёт ответы.

Да ты и так давно их знал,

Ну что, проверим это?

Назовите имя девочки, заблудившейся в лесу. (Машенька).

Кому принадлежат такие слова: «Сяду на пенёк, съем пирожок!»? (Медведю из сказки «Маша и медведь»).

Какой сказочный герой всё время катился по дорожке? (Колобок).

В какой сказке грязная посуда решила сбежать от своей хозяйки? («Федорино горе»).

Из чего фея сделала карету для Золушки? (Из тыквы).

Сколько героев было в сказке «Репка»? (7).

Какое лекарство предпочёл Карлсон? (Варенье).

У кого в дверях застрял Винни-Пух? (У Кролика).

Осколок чего попал Каю в глаз? (Осколок зеркала).

Как звали девочку с голубыми волосами? (Мальвина).

Что отвечала золотая рыбка на каждую просьбу старика? (« Не печалься. Ступай себе с Богом»).

Назовите друзей Винни-Пуха.(Пятачок, Кролик, ослик Иа, мудрая Сова).

К кому шла красная Шапочка? (К бабушке).

Кто разбил золотое яичко? (Мышка).

Кого украла Снежная Королева? (Кая).

Кому принадлежат такие слова: « Как выскочу, как выпрыгну, пойдут
ключки по закоулочкам»? (Лисе из сказки « Лиса и заяц»).

Кому принадлежат такие слова: « - Несу косу на плечах,

Хочу лису посечи,

слезай, лиса с печи.» (Петуху из

сказки « Лиса и заяц»).

3 конкурс (Чей это портрет?)

- « Белолица, черноброва,

Нраву кроткого такого,

И жених сыскался ей –

Королевич Елисей» (Царевна из сказки «Сказка о мертвой царевне и семи
богатырях).

- Родилась в цветке прелестном

Труден к счастью её путь

Каждый видно догадался

Как её зовут (Дюймовочка)

- Уплетая калачи,

Ехал парень на печи.

Прокатился по деревне

И женился на царевне (Емеля)

- Сладких яблок аромат

Заманил ту птицу в сад.

Перья светятся огнем,

И светло в ночи, как днем (Жар - птица)

- Побежала она за подружками,

Вскочила в огонь

И потянулась вверх легким паром,

Свилась в тонкое облачко (Снегурочка).

4 конкурс « Кто прислал телеграмму»

(Командам раздаются подготовленные телеграммы. Игроки должны назвать героя, произведение, автора)

*За крота замуж не вышла, улетаю с ласточкой («Дюймовочка» Андерсен)

*Цветочек удивительной красоты нашел, ждите домой. (Отец. «Аленький цветочек»)

*Был в гостях у козлят (волк. Русская народная сказка)

*Порожки от Машеньки донес в целости и сохранности (медведь, русская народная сказка «Маша и медведь»)

*Спасите! Нас съел серый волк. (козлята из сказки «Волк и семеро козлят»)

*Очень расстроена. Нечаянно разбила яичко (Мышка из сказки «Курочка ряба»)

*Прибыть на ваш праздник не могу. От меня сбежали брюки (Грязнуля из «Мойдодыра» К. Чуковского)

*Все закончилось благополучно. Только хвост мой остался в проруби (Волк из сказки «Лисичка - сестричка и серый волк»)

*Дорогие гости помогите! Паука злодея зарубите! (Муха - Цокотуха из сказки К. Чуковского Муха - Цокотуха»)

Весёлая минутка. Игра «Птицы»Вы должны хлопнуть в ладоши, когда с чем - то не согласны.

1. Прилетели птицы:Голуби, синицы,Мухи и стрижи ...
2. Прилетели птицы:Голуби, синицы,Чибисы, чижи,Гаечки, стрижи.
3. Прилетели птицы:Голуби, синицы,Аисты, вороны, Галки, макароны!

Используемая литература

- 1.А.С.Пушкин сказки.
- 2.Энциклопедия Узбекистана 2000-2005 год

**ILM – FAN TA'LIMDA INNOVATSION
YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA
YECHIMLAR**

info@bestarticle.uz

<https://sites.google.com/view/imxu/>

**BEST ARTICLE
RESPUBLIKA ILMIY –
ONLAYN
KONFERENSIYASI
2022**

**Божхона тўғрисидаги қонунчиликни бузиш жиноятларини тергов
қилишни такомиллаштириш**

Тешаева Гулифар

ИИВ Академияси 3- курс курсанти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6518012>

Аннотация: Божхона тўғрисидаги қонунчиликни бузганлик учун Ўзбекистон Республикасида белгиланган жавобгарлик масалаларини таҳлил қилиш, ушбу турдаги жиноятларни тергов қилишнинг криминалистик тавсифи ва тергов қилиш услубиётларини ўрганиш, шунингдек, ушбу салбий ҳодисага нисбатан қарши курашиш чораларини такомиллаштириш, тергов қилиш самарадорлигини ошириш ҳамда ушбу турдаги жиноятларга қарши кураш ва тергов қилишда бошқа соҳа хизматлари билан ҳамкорлик қилишни такомиллаштириш юзасидан таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш ҳисобланади.

Калит сўзлар: Божхона, жиноят, контрабанда, талон-тарож қилиш, ноқонуний хатти-ҳаракат, жавобгарлик.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 53-моддасига мувофиқ мамлакат иқтисодиётининг негизини турли шаклдаги мулк ташкил этади. Мулк мутлоқ даҳлсиз ҳисобланади ва давлат томонидан қўриқланади, унга нисбатан ҳар қандай тажовуз қонунга зид деб топилади. Божхона тўғрисидаги қонунчиликни бузиш - иқтисодиёт соҳасидаги кенг тарқалган жиноятлардан биридир. Мазкур жиноятнинг ижтимоий хавфлилиги шундаки, унинг содир этилиши назорат қилиб бўлмайдиган товарлар муомаласини ёки улардан айримларининг республика ҳудудида тақчиллиги ҳолатини келтириб чиқаради. Шу билан биргаликда Жиноят кодексида кўрсатилган бошқа жиноятларнинг содир этилишига асос яратиб беради, масалан, солиқ тўлашдан бўйин товлаш, Ўзбекистон Республикаси ҳудудига ноқонуний

кириш ёки чет элга чиқиш. Шархланаётган ижтимоий хавфли қилмишни содир этиш иқтисодий барқарорликни издан чиқаради, инфляция даражаси ошишига реал хавф туғдиради, бу эса жамиятнинг иқтисодий асосларига путур етказиб, бозор иқтисодиётига ўтишни қийинлаштиради. Жиноят объекти давлат ва жамиятнинг иқтисодий манфаатлари ҳисобланади,

- биринчидан, бу қилмишни содир этиш натижасида олиб кириладиган ва олиб чиқилладиган товарларга қўйилган божлар давлат бюджетига келиб тушмайди

-иккинчидан, республикадан мамлакат иқтисодий аҳамиятига эга бўлган, чиқарилиши таъқиқланган товарлар чиқиб кетишига йўл қўйилган бўлади.

Божхона назоратини четлаб ёки божхона назоратидан яшириб ёхуд божхона ҳужжатлари ёки воситаларига ўхшатиб ясалган ҳужжатлардан алдаш йўли билан фойдаланган ҳолда ёки декларациясиз ёхуд бошқа номга ёзилган декларациядан фойдаланиб, товар ёки бошқа қимматликларни кўп миқдорда Ўзбекистон Республикасининг божхона чегарасидан ўтказиш орқали амалга оширилади фойдаланмайди. Айбдор ҳуқуққа хилоф ва ноқонуний равишда, яъни божхона назоратинини четлаб ёки назоратдан яширинган ҳолда айнан қонунда тасдиқланган ҳужжатларга ухшаган ҳужжатларни қонунга хилоф эканлигини билса-да ўхшатиб ясайди ва уша йерда ишловчи масъул бўлган ходимларни алдаб, кўп миқдордаги товар ва бошқа қимматликларни Ўзбекистон Республикасининг божхона чегарасидан ўтади.

Жиноят ишлари буйича мувафиқиятли иш олиб бориш учун терговчилар ва суриштирувчилар ушбу турдаги жиноятларни ҳуқуқий томони куриб чиқиш

лозим, шундан келиб чиққан ҳолда аввало жиноятнинг тушунчаси ва белгиларни кўриб чиқшимиз зарур.

Божхона тўғрисидаги қонунчиликни бузиш иқтисодиёт асосларига қарши жиноятлар жумласига киради ва уларни квалификация қилиш муайян қийинчиликлар туғдиради. Жиноятни тўғри квалификация қилиш учун мазкур таҳлил қилинаётган жиноятнинг белгиларини билиш зарур.

Божхона тўғрисидаги қонунчиликни бузишнинг умумий белгилари қуйидагилар: а) жиноятнинг объекти ва предмети; б) чегарадан ўтказиш усули; в) бошқа жозо чораси қўланганлиги; д) жиноят содир этиш курали; г) ғараз ниятнинг мавжудлиги. Улардан ҳатто биттасининг бўлмаслиги қилмишни жиноят деб топилиш мумкинлигини истисно этади.

Ўзбекистон Республикасининг қуруқликдаги ҳудуди, ҳудудий ва ички сувлари ҳамда улар устидаги ҳаво ҳудуди Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудини ташкил этади.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида эркин божхона зоналари ва эркин омборлар бўлиши мумкин, уларнинг ҳудудлари, агар қонунчиликда бошқача қоида назарда тутилмаган бўлса, божхона ҳудудидан ташқарида жойлашган деб қаралади. Божхона ҳудуди сарҳадлари, шунингдек эркин божхона зоналарининг ва эркин омборларнинг тегралари Ўзбекистон Республикасининг божхона чегараси ҳисобланади. Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудини унинг буткул давлат ҳудуди ташкил этади, эркин божхона зоналари ва эркин омборлар ҳудудлари бундан мустасно. Белгиланган тартибни бузган ҳолда божхона чегарасидан ҳар

кандай тарзда ўтказиш қонунга хилоф ҳисобланади ва маъмурий ёки жиноий жавобгарликка сабаб бўлади2.

АДАБИЕТЛАР:

- 1.Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси (2016 год 1 апрелгача бўлган ўзгартиш ва қўшимчалар билан). Расмий нашр / Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. – Т.: Адолат, 2016. – 512 б.
- 2.Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси (2016 год 1 октябргача бўлган ўзгартиш ва қўшимчалар билан). Расмий нашр / Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. – Т.: Адолат, 2016. – 736 б.
- 3.Рустамбаев М.Х. Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқи курси. Умумий қисм. Т. 1: Жиноят тўғрисида таълимот: Олий таълим муассасалари учун дарслик. – Т.: ILM ZIYO, 2010. – 400 б.

РОЛЬ СВОБОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЗОН В ПОВЫШЕНИИ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ СТРАНЫ

Турдиева Мухлиса Келдиёр кизи - курсант Таможенного института

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6498035>

Аннотация

В данной статье изучена роль свободных экономических зон в увеличении прямых иностранных инвестиций и повышении производственной мощности страны, приведен статистический анализ экспортного потенциала СЭЗ в Узбекистане и выдвинуты ряд предложений по развитию данной отрасли.

Annotation

This article examines the role of free economic zones in increasing foreign direct investment and increasing the country's production capacity, provides a statistical analysis of the export potential of FEZs in Uzbekistan, and puts forward a number of proposals for the development of this industry.

Ключевые слова

Свободные экономические зоны, инвестиции, прямые иностранные инвестиции, экспортный потенциал, специальный таможенный и налоговый режим.

Keywords

Free economic zones, investments, foreign direct investment, export potential, special customs and tax regime.

В настоящее время Республика Узбекистан вступает в новый этап экономического развития с волной либерализации экономики. Разрабатываются и внедряются новые механизмы и инструменты становления в республике современного инновационного производства, формирования благоприятной для жизнедеятельности среды, позволяющие создать имидж Узбекистана на международной арене как индустриальной страны. Одним из таких механизмов является формирование свободных экономических зон (СЭЗ), практика функционирования которых демонстрирует успехи развития различных сфер экономики во многих странах мира. Согласно анализу мер инвестиционной политики, в стратегиях промышленного развития ЮНКТАД, специальные зоны используют примерно 80% развитых и развивающихся стран. В настоящее время в 140 странах мира существуют более 4500 СЭЗ, в которых трудятся около 70 млн. человек.

Под свободными экономическими зонами в международной практике понимаются обособленные территории государств, на которых для решения конкретных экономических и иных задач созданы особые благоприятные условия для деятельности иностранных предприятий. Наибольшее распространение получили свободные таможенные зоны, промышленные зоны и технологические парки и технополисы. В Законе Республики Узбекистан «О специальных экономических зонах» понятие свободной экономической зоны приводится так — это территория, предназначенная для создания новых производственных мощностей, развития высокотехнологического производства, активного вовлечения в освоение

производства современной конкурентоспособной, импортозамещающей, экспортоориентированной готовой промышленной продукции, а также обеспечения развития производственной, инженерно-коммуникационной, дорожно-транспортной, социальной инфраструктуры и услуг логистики.

Создание и развитие СЭЗ актуально и для Узбекистана. Их можно рассматривать как один из путей решения экономических проблем республики, привлечения прямых иностранных инвестиций и генерации новых идей для внедрения инноваций в производственные процессы. СЭЗ позволяют обеспечить насыщение внутреннего рынка высококачественной продукцией, внедрение в отечественное производство новейших научно-технических разработок, увеличение занятости, расширение экспорта, увеличение валютных поступлений, создание возможностей для подготовки и переподготовки кадров, соответствующих международным стандартам. Указом Президента Республики Узбекистан, от 28.01.2022 г. № УП-60 О «Стратегии развития нового Узбекистана на 2022 — 2026 годы» поставлены цели по привлечению в последующие пять лет инвестиций в объеме 120 миллиардов долларов США, в том числе 70 миллиардов долларов иностранных инвестиций; привлечению на основе государственно-частного партнерства инвестиций в объеме 14 миллиардов долларов США в энергетическую, транспортную сферы, сферы здравоохранения, образования, экологии, коммунальных услуг, водного хозяйства и другие отрасли; установлению взаимных внешнеэкономических связей между представителями бизнеса регионов республики и зарубежных стран.

В частности, развитие инвестиционных и внешнеэкономических связей Сырдарьинской области с Китайской Народной Республикой, Сурхандарьинской области с Российской Федерацией, Джизакской области с Индией.

Как отметил Президент Республики Узбекистан Ш.М. Мирзиёев «Для развития экономики высокими темпами нам необходимо последовательно продолжать активную инвестиционную политику. Инвестиции должны быть адресными, экономически эффективными».

Проведение в столице 1-ого Ташкентского международного инвестиционного форума так же служит ярким примером действий, направленных на повышение инвестиционной привлекательности страны. Мероприятие стало масштабным деловым событием, объединившим на своей площадке более 2 тысяч участников – крупных инвесторов и высокопоставленных гостей из 56 стран мира. Посредством Форума правительство страны обозначило для международного делового сообщества вектор на последовательную работу по созданию максимально комфортных и привлекательных условий для инвесторов и всестороннему углублению взаимовыгодного партнерства с зарубежными партнерами и международными организациями. По итогам Форума был подписан пакет твердых контрактов и инвестиционных соглашений на сумму 7,8 млрд долларов. Также были достигнуты предварительные договоренности по реализации проектов на сумму 3,5 млрд долларов.

На сегодняшний день в Узбекистане число СЭЗ возросло до 23, из которых 12 осуществляют свою деятельность в сфере промышленности, 6 — в сфере

фармацевтики, 2 — в сельском хозяйстве и 2 — в секторе туризма и, кроме того, действуют 348 малых промышленных зон (МПЗ). В СЭЗ реализованы 453 проекта на общую сумму 2,6 млрд. долл. и создано около 36 тысяч рабочих мест. В МПЗ осуществлены 1 497 проектов общей стоимостью 5 трлн. сумов и обеспечена занятость более 36 тысяч человек.

Всего в период с 2008 года по январь 2021 года на территориях свободных экономических зон реализованы 448 проектов на сумму 2,4 млрд. долл. США. Из них прямые иностранные инвестиции составляют порядка 764,6 млн. долларов, за счет которых было создано около 34 тысяч новых рабочих мест.

Наиболее крупные из этих проектов осуществлены в СЭЗ «Ангрен» (73 проекта на 730,7 млн. долл.), СЭЗ «Ургут» (55 проектов на 312,9 млн. долл.), СЭЗ «Навои» (53 проекта на 282,8 млн. долл.) и СЭЗ «Бухоро-агро» (112 проектов на 325,1 млн. долл.).

В специальных экономических зонах может устанавливаться специальный таможенный, налоговый режим, а также режим въезда, выезда и пребывания граждан, условия трудовых отношений, осуществления финансово-кредитной деятельности и иной режим, направленный на привлечение инвестиций, стимулирование развития предпринимательства и социально-экономического развития специальной экономической зоны. Участникам специальных экономических зон предусматриваются особенности применения льгот по отдельным налогам, а также таможенным платежам в порядке, установленном Налоговым кодексом Республики Узбекистан и Законом Республики Узбекистан «О специальных экономических зонах».

Участники специальных экономических зон освобождаются от уплаты:

таможенных платежей (кроме налога на добавленную стоимость и сборов за таможенное оформление) за строительные материалы, не производимые в республике и завозимые в установленном порядке для реализации инвестиционного проекта в соответствии с инвестиционным соглашением в период строительства;

таможенных платежей (кроме сборов за таможенное оформление) при ввозе технологического оборудования, аналоги которого не производятся в Республике Узбекистан, по утвержденному перечню.

таможенных платежей (кроме сборов за таможенное оформление) при ввозе на территорию Республики Узбекистан участниками специальных экономических зон сырья, материалов и комплектующих изделий, используемых для производства и реализации продукции на экспорт.

Так же они вправе получать отсрочку по уплате налога на добавленную стоимость при импорте товаров сроком до 120 дней, налоговые льготы в виде освобождения от уплаты налога на имущество, земельного налога и налога за пользование водными ресурсами.

Все вышеназванные льготы предоставляются на срок от 3 до 10 лет в зависимости от объема внесенных инвестиций, в том числе в эквиваленте:

от 300 тыс. долларов США до 3 млн. долларов США — сроком на 3 года;

от 3 млн. долларов США до 5 млн. долларов США — сроком на 5 лет;

от 5 млн. долларов США до 10 млн. долларов США — сроком на 7 лет;

от 10 млн. долларов США и выше — сроком на 10 лет.

За 2020 г. в Узбекистане всеми участниками СЭЗ (342 предприятия) были импортированы товары на общую сумму около 1,3 млрд. долл. США, а за 2019 г. для 327 предприятий — порядка 1,2 млрд. долл. США. Прирост импорта за 2019-2020 гг. составил 8%. По этим товарам были предоставлены льготы по уплате таможенных платежей на сумму около 2 090 млрд. сум в 2020 г. и 2 101,1 млрд. сум. в 2019 году (общий размер льгот практически не изменился). По данным Министерства финансов Республики Узбекистан, за 2020 г. общая сумма предоставленных налоговых льгот для предприятий, функционирующих на территории СЭЗ, составила 9 760 млрд. сум, или 976,6 млн. долл. США.

Объем экспорта товаров, произведенных в СЭЗ, увеличился с 132,9 млн. долл. США в 2019 г. до 192,9 млн. долл. в 2020 году, или в 1,45 раза. При этом количество предприятий-экспортеров, находящихся в СЭЗ, возросло с 121 ед. в 2019 г. до 168 ед. в 2020 году, или в 1,39 раза. Наиболее высоких результатов в расширении экспорта в 2020 году достигли предприятия таких СЭЗ, как «Сырдарья» и «Сырдарья-Фарм» (27,3% от всего объема экспорта СЭЗ), «Ургут» (13,5%), «Гиждуван» (11,4%). В соответствии с налоговым и таможенным законодательством экспортеры освобождены от уплаты НДС и ряда других налогов.

В настоящее время существенная часть проблем в налогообложении и таможенном регулировании деятельности СЭЗ постепенно решается в ходе проведения реформы в этой сфере. Так, отдельные актуальные вопросы в деятельности СЭЗ получили свое решение в процессе подготовки и в ходе встречи Президента с предпринимателями. В ближайшей перспективе необходимо продолжать работы, направленные на повышение эффективности налогового и таможенного режима для субъектов СЭЗ. В этом направлении хотелось бы отметить опыт и подходы зарубежных стран в развитии свободных экономических зон.

Зарубежный опыт. Одна из примечательных тенденций современной концепции СЭЗ связана с эволюцией форм собственности СЭЗ, а именно с переходом от государственных свободных экономических зон к частным. Первые частные СЭЗ были образованы в Мексике, странах центральной Америки и Юго-Восточной Азии. Первые частные СЭЗ отличались адекватной внутренней инфраструктурой: развитая транспортная сеть, системы водоснабжения, энергоснабжения и др. Практика соотношения частных СЭЗ с числом государственных зон существенно отличается по странам и регионам, в частности количество частных СЭЗ превышает количество государственных. На Филиппинах доля частных зон достигает до 70%, в Таиланде и Вьетнаме частные СЭЗ характеризуется преимущественным притоком прямых иностранных инвестиций. Частные СЭЗ требуют меньших капиталовложений для формирования и развития, дают большую экономическую отдачу от вложенных средств. Это связано с тем, что частные девелоперы финансируют объекты инфраструктуры и

производственные мощности, а государство обеспечивает создание адекватной внешней инфраструктуры, на долю которой приходится не более 25% совокупных издержек. Частные зоны действуют на основе принципа самокупаемости, оказывают большой объем услуг по управлению собственностью и объектами недвижимости, включая телекоммуникационные услуги, услуги медицинских учреждений, услуги по поддержке бизнеса. Во многих частных СЭЗ требуется предоставление офисных помещений для госструктур, размещенных на территории зоны. Нередко частные зоны более успешны в своей деятельности по сравнению с государственными СЭЗ.

Исходя из тенденции продолжения институциональных и структурных реформ, направленных на сокращение присутствия государства в экономике, дальнейшее усиление защиты прав и приоритетной роли частной собственности, стимулирование развития малого бизнеса и частного предпринимательства, обеспечение надежной защиты прав и гарантий частной собственности, устранение всех преград и ограничений, предоставление полной свободы на пути развития предпринимательства, считается целесообразным, в качестве эксперимента создать частную форму в СЭЗ «Нукус», созданный в соответствии с Постановлением Президента Республики Узбекистан от 04.09.2019г. №УП-5809 и направленный на обеспечение комплексного и эффективного использования производственного и ресурсного потенциала в части выращивания лекарственного растительного сырья Республики Каракалпакстан в своеобразных естественных условиях для последующей его переработки.

Список использованной литературы:

Закон Республики Узбекистан, от 17.02.2020 г. № ЗРУ-604 «О специальных экономических зонах»

Указ Президента Республики Узбекистан, от 28.01.2022 г. № УП-60 О «Стратегии развития нового Узбекистана на 2022 — 2026 годы»

Единый портал свободных экономических зон и малых промышленных зон Республики Узбекистан - <https://sez.gov.uz>

Официальный сайт Агентства по привлечению иностранных инвестиций при Министерстве инвестиций и внешней торговли Республики Узбекистан - <https://invest.gov.uz>

А.Шадманкулов. От регулирования до стимулирования экспорта: опыт узбекской таможни и приоритетные направления. Научный электронный журнал: Экономика и Юриспруденция. №6. 2020 г. (РИНЦ) <http://7universum.com/ru/economy/archive/item/9448>

А.Шадманкулов. Процесс формирования таможенных платежей в Узбекистане: история, реформы, прогнозы. Научно-практический журнал: Таможенный вестник Узбекистана. №1, 2019 г. с. 19-24.

**ВОЯГА ЕТМАГАНЛАР ЎРТАСИДА НАЗОРАТСИЗЛИК ВА
ХУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИГА ДОИР ФАОЛИЯТНИ
АХБОРОТ БИЛАН ТАЪМИНЛАШ**

Эрназарова Ровияжон

Ўзбекистон Республикаси ИИВ

Академияси 311-гуруҳ курсанти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6517884>

Аннотация: Мазкур мақолада вояга етмаганлар ва ёшлар ўртасида ҳуқуқбузарликлар профилактикаси инспекторининг фаолиятининг тушунчаси, асосий хусусиятлари, мазкур фаолиятни тартибга солувчи нормалар ва уларни қўллаш амалиёти таҳлил қилиниб, фаолиятни такомиллаштиришга доир таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: Вояга етмаган, нормалар тушунчаси, такомиллаштириш, ахборот билан таъминлаш, назоратсизлик, ғайриижтимоий хулқ-атвор, ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил шахс, ахлоқан тузатиш.

Жамиятда барқарорлик, тинчлик ва осойишталикни қарор топтириш, инсон ҳуқуқ ва эркинликларига сўзсиз риоя этилишини таъминлаш мамлакатни ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан янада ривожлантириш, аҳоли фаровонлигини юксалтириш, ҳуқуқий демократик давлат куриш бўйича амалга оширилаётган кенг кўламли ислоҳотлардан кўзланган мақсадларга эришишнинг муҳим шарти ҳисобланади.

2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида «жиноятчиликка қарши курашиш ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш борасидаги фаолиятни мувофиқлаштиришнинг самарадорлигини ошириш» каби вазифалар назарда тутилган. Жумладан, Ҳаракатлар стратегиясида нотинч оилалар фарзандлари, уюшмаган ёшлар, иш билан банд бўлмаган, «оммавий маданият» таъсирига тушиб қолган йигит-қизларнинг хатти-ҳаракатларини назоратга олишда уларнинг ота-оналарининг масъулиятини ошириш, кашандалик, алкогольли ичимликлар истеъмол қилиш ва бошқа иллатлар профилактикасига оид тадбирлар, семинарлар ўтказиш, буклет, плакат, кўрғазмали кўлланмалар чоп этиш, кўрсатув ва эшиттиришлар ташкил қилиш каби қатор вазифалар белгилаб берилган. Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўлинмалари фаолиятини, шу жумладан вояга етмаганлар ва ёшлар ўртасида ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўйича фаолиятни ташкил этиш ва

мувофиқлаштиришда бу йўналишда амалга оширилган ишларни ўрганиш ва таҳлил қилиш самарали профилактик чора-тадбирларни ишлаб чиқишда муҳим аҳамият касб этади.

Мазкур масалага илмий нуқтаи назардан қараганда, ҳар қандай ҳуқуқбузарликнинг содир этилиши, хусусан уюлмаган ёшлар томонидан содир этилган ғайриқонуний қилмишларнинг сабаб шароитларини ўрганишда ғайриижтимоий хулқ-атворга эга, ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил бўлганларни ахлоқан тузутиш, уларнинг ижтимоий муҳит билан ўзаро алоқаси ва таъсирини ўрганиш лозим. Бунда шахс онгида мавжуд бўлган ғайриижтимоий хулқ-атвор ҳуқуқбузарликнинг сабаби сифатида гавдаланса, ҳуқуқбузарлик содир этилган вақтдаги муайян ижтимоий муҳит ҳуқуқбузарликнинг содир этилишига имконият яратган шарт-шароит тариқасида ифодаланади.

Бугунги кунда демократик давлатнинг сўзи ҳам кўзи ҳам қонун ҳисобланишини инобатга олган ҳолда фуқаролардан ўз ҳуқуқ ва буржарини чуқур ўрганишлари ва билишларини ҳамда бу ҳуқуқ ва буржлардан етарли даражада фойдаланишини талаб этмоқдамиз зеро улар давлат идораларини фақат жазолаш аппарати эмас балки қонун ҳимоячилари эканликлари каби долзарб масалаларни ҳал этишдек юксак вазифа бугун ҳар бир ҳодимдан талаб этилмоқда. Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўлинмалари фаолиятини, шу жумладан вояга етмаганлар ва ёшлар ўртасида ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўйича фаолиятни ташкил этиш ва мувофиқлаштиришда бу йўналишда амалга оширилган ишларни ўрганиш ва

тахлил қилиш самарали профилактик чора-тадбирларни ишлаб чиқишда муҳим аҳамият касб этади.

Мазкур масалага илмий нуқтаи назардан қараганда, ҳар қандай ҳуқуқбузарликнинг содир этилиши, хусусан уюлмаган ёшлар томонидан содир этилган ғайриқонуний қилмишларнинг сабаб шароитларини ўрганишда ғайриижтимоий хулқ-атворга эга, ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил бўлганларни ахлоқан тузутиш, уларнинг ижтимоий муҳит билан ўзаро алоқаси ва таъсирини ўрганиш лозим. Бунда шахс онгида мавжуд бўлган ғайриижтимоий хулқ-атвор ҳуқуқбузарликнинг сабаби сифатида гавдаланса, ҳуқуқбузарлик содир этилган вақтдаги муайян ижтимоий муҳит ҳуқуқбузарликнинг содир этилишига имконият яратган шарт-шароит тариқасида ифодаланади.

Фуқароларни ҳуқуқбузарлик содир этишдан тийиш, қайтариш ҳамда ғайриижтимоий хулқ-атворга эга ва ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил шахсларни ахлоқан тузатиш ҳуқуқбузарликлар профилактикасида, шу жумладан уюлмаган ёшлар томонидан содир этиладиган жиноятларнинг олдини олишда муҳим аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар:

Б.А. Матлюбов, Ў.Х. Мухамедов, А.С.Турсунов, З.А.Амиров, Б.Ф.Алимов.
Масъул муҳаррир Б.А. Матлюбов. Ички ишлар органларининг профилактик фаолиятини бошқариш://Дарслик., Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси, 2018. – 295 б;

**ILM – FAN TA'LIMDA INNOVATSION
YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA
YECHIMLAR**

info@bestarticle.uz

<https://sites.google.com/view/imxu/>

**BEST ARTICLE
RESPUBLIKA ILMIY –
ONLAYN
KONFERENSIYASI
2022**

А.С. Турсунов, И. Исмаилов, И.Ю. Фозилов, Б.Ф. Алимов, З.А. Амиров, С.Б. Хўжакулов, Қ.А. Сайткулов, Ш.Р. Гофуров. Ички ишлар органлари профилактик фаолияти://Хуқуқбузарликлар профилактикаси фаолияти мутахссислиги учун: Маърузалар курси.,– Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси, 2018.– 489 б;

**УМУМТАЪЛИМ МАКТАБ ДИРЕКТОРЛАРИНИНГ МАЪНАВИЙ -
МАЪРИФИЙ ИШЛАР БЎЙИЧА БОШҚАРИШ ФАОЛИЯТИДА ПЕД
ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИНГ ЎРНИ**

Ярашова Истат Камоловна

Бухоро вилояти Ромитан туман

41-ИДУ мактабнинг ЎИБДЎ ва

ММИБДЎ

Аннотация: Ушбу мақолада умумтаълим мактаб директорларининг маънавий -маърифий ишлар бўйича бошқариш фаолиятида пед технологияларнинг аҳамияти ва улардан фойдаланиш орқали самарали бошқарувни ташкил этиш масалалари келтирилган.

Калит сўзлар: бошқарув самарадорлиги, ахборот тизимлари, ERP, элетрон ҳисоботлар, автоматлаштирилган ахборот тизими. Умумтаълим мактаб директорлари олдида бугунги кунда ўқув-тарбиявий ишлар фаолиятини олиб боришда улкан маҳорат ва тажрибаларга эга бўлиш талаб

этилмоқда. Улар бир қатор касбий сифатларини аниқлайдиган компетенцияларга эга бўлиши зарур. Умумтаълим мактаб директорларининг касбий маҳорати ва хусусиятларини белгиловчи ахборот коммуникацион технолгияларидан фойдаланиш компетенцияси шулардан биридир. Умумтаълим мактаб директорлари таълим муассасасини ривожлантириш, бошқарув жараёнини такомиллаштириш ва таълим самарадорлигини оширишда замонавий ахборот технологиялари, компьютерлаштириш ва компьютер тармоқлари негизида таълим жараёнини ахборотлар билан таъминлашни ривожлантириш учун техника ва технологияни билиши ва улардан фойдалана олиши, иқтисодиётни билиши, бошқарув услубларини, функциялари ва структурасини билиши, истиқболни белгилаш ҳамда бошқарув жараёнини лойиҳалаш технологияларини жорий эта олиши билим даражалари га эга бўлиши талаб қилинади.

Ўзбекистон Республикаси президентининг “Халқ таълимини бошқариш тизимини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5538 -сон фармонида халқ таълими тизимини ислоҳ қилишнинг асосий йўналишларидан бири “халқ таълими муассасаларини бошқариш тизимига замонавий ахборот- коммуникация технологияларини кенг жорий этиш, шаффоф ва самарали жамоатчилик назоратига эришиш, шу жумладан барча муассасаларнинг телекоммуникация тармоқларига уланишини таъминлаш, барча фойдаланиши мумкин бўлган маълумотлар манбасини яратиш, уларнинг фаолиятини баҳолашнинг электрон рейтинг тизимини жорий этиш” масалалари кўрсатиб ўтилган. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Халқ таълими тизимини 2030 йилгача

ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5712 -сон фармони йўл харитасида белгиланган вазифаларга кўра Таълим муассасаларини бошқариш, назорат қилиш вазифаларини бажаришга қаратилган бир қатор ахборот тизимлари ишлаб чиқилмоқда. Бугунги кунда халқ таълими тизимида таълим муассасаларини бошқариш, назорат қилиш, электрон журналларини юритиш ишларини олиб боришда erp.maktab.uz – Халқ таълими тизимини бошқариш ахборот тизими, “Мактаб таълим жараёнини бошқариш тизими”, “Kundalik” автоматлаштирилган таълим ахборот тизими, attestat.uzedu.uz – Халқ таълими вазирлиги умумтаълим муассасалари битирувчилари аттестатларини рўйхатга олиш тизими каби ахборот тизимлари ишга туширилган. Бу тизимлардан фойдаланиш учун таълим муассасаси раҳбарлари зарур малакаларга эга бўлиши зарур..

Nashriyot” –2006. 25 бет.

2Ўзбекистон Республикаси президентининг “Халқ таълимини бошқариш тизимини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5538 сон фармони.3Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси Халқ таълимитизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида” ги ПФ-5712 сон фармони.

ERP тизими халқ таълими тизимини бошқаришдаги ахборот тизим бўлиб, ўқитувчи ва ўқувчиларнинг маълумотларини бошқариш, ўқув жараёни ҳамда мактаблар бошқарувини йўлга қўйиш, умумий қилиб айтганда таълим тизимини оптималлаштиришдир. Бугунги кунда умумтаълим мактабларида ўқув-тарбиявий ишларни ташкил этиш,

электрон журнал ва электрон кундалик вазифаларини бажариш учун мўлжалланган “Kundalik” втоматлаштирилган ахборот тизими жорий этилмоқда.

“Kundalik” IT компанияси томонидан ўқитувчилар, ўқувчилар, ота-оналар, таълим муассасалари раҳбарлари, ҳамда таълимни бошқариш

органлари вакиллари учун яратилган ягона электрон таълим муҳитини тақдим этиш тизимидир. Ушбу тизим орқали қуйидаги фаолият йўналишларини амалга ошириш

мумкин:Мақтаб таълимини модернизация қилиш.Таълим жараёнида ахборот коммуникация технологиялари (АКТ) интеграцияси;«Ўқитувчи - ўқувчи ота ёки она» интерактив коммуникациясини ривожлантириш; Ахборот алмашилишининг ягона муҳитини жорий этиш;

(Мақтаб экотизимини яратиш ва хизмат кўрсатиш;Масофавий таълим учун имкониятларини яратиш.Албатта бу тизимлардан ойдаланишда таълим муассасасининг замонавий раҳбари

–менежери ахборот-коммуникация технологияларига оид зарурий кўникмалари ахборотларни излаш, сақлаш ва қайта ишлаш ҳамда улардан мантиқли ва тизимли равишда фойдаланиш, улар ўртасидаги ўзаро алоқаларни тушуниш, реалликни виртуалликдан фарқлай олиш, ахборот хавфсизлигига оид таҳдидларнинг олдини олиш ва бартараф этиш бўйича ишларини амалга

ошириш муҳим ҳисобланади. АКТдан фойдаланувчи раҳбарлар комплексли ахборотларни тушуниш, яратиш ва такдим эта олиш кўникмаларига эга бўлишлари, Интернетга асосланган хизматлардан фойдаланиш лаёқатига эга бўлишлари мақсадга мувофиқдир. Шунинг билан бирга, улар АКТдан мантиқий фикрлаш, ижодкорлик ва рационал ёндашув асосида бошқарув қарорларини қабул қилиш ҳамда янгиликлар яратишда фойдалана олишлари керак. Раҳбарлар АКТдан фойдаланишларида мавжуд ахборотга танқидий ва рефлексив муносабатда бўлишни ва интерактив давлат хизматлари маълумотларидан фойдаланишда масъулиятли бўлишлари талаб этилади. Ижтимоий ва касбий мақсадларни кўзлаб турли ижтимоий тармоқларда иштирок этишда ҳам мазкур лаёқат ўта муҳим ҳисобланади. Таълим муассасаларини бошқаришда замонавий ахборот коммуникацион технологиялари (АКТ), ахборот тизимларини жорий этиш босқичма-босқич амалга ошириб борилмоқда. Ўз навбатида таълим муассасаларини бошқаришда ахборот тизимлари имкониятларидан фойдаланиш учун директорларнинг замонавий технологиялардан фойдаланиш кўникмалари га эга бўлишлари керак. Таълим муассасаларини бошқаришда АКТ воситаларидан фойдаланиш бошқарув самарадорлигини ошишига хизмат қилувчи асосий омиллардан биридир. Мактаб директорлари таълим муассасанинг ўқув-тарбиявий ишлар фаолияти натижаларини мониторингини олиб боришда, реал вақтда зарурий маълумотлар олиш ва таҳлил қилиш, шунга кўра муҳим бошқарув қарорларини қабул қилишда ахборот тизимлари

имкониятлари муҳим ҳисобланади.Таълим муассасаси ўқув тарбиявий ишлар фаолиятини баҳолашда “Kundalik” –автоматлаштирилган таълим ахборот тизимининг “ҳисоботлар”

бўлимидан бошқарув учун муҳим ҳисоботлар ва натижаларни шакллантириш мумкин:

ўқувчилар ва ўқитувчилар рўйхатини саралаш (фильтр) билан турли кўринишда маълумотлар шакллантириш; ўқувчилар ҳаракати (мактабдан мактабга кўчириш) бўйича тўлиқ ҳисобот ўзлаштириш кўрсаткичларини мактаб, синфлар ва ўқувчилар бўйича

ҳисоботини шакллантириш, синф раҳбарлар фаолиятини синфдаги ўзлаштириш натижалари бўйича баҳолаш ҳисоботлари;

даволат бўйича мактаб ва синфлар ҳисоботини шакллантириш, электрон журнал ва кундаликларни юритиш статистикаси бўйича маълумотларни шакллантириш,фойдаланувчиларнинг “Kundalik” тизимидан фойдаланиш фаоллиги бўйича ҳисоботлар.Кўриб ўтганимиздек ўқув-тарбиявий ишларни бошқариш, назорат ва мувофиқлаштиришда ахборот тизими ёрдамида олинган ҳисоботлар ва маълумотлар муҳим ҳисобланади.Шунингдек, оналарнинг таълимга муносабатини ўз фарзандининг фанларни ўзлаштириш натижалари ва муваффақиятларига қизиқиши билан боғлиқ маълумотларни кундаликдаги фаоллиги ҳисоботига кўра аниқлаш имконига эга бўлишади.

Хулоса ўрнида шунини айтиш мумкинки, умумтаълим мактаб директорларининг ахборот технологиялардан самарали фойдаланган

холда бошқарув фаолиятида қуйидагиларни амалга оширишда муҳим ҳисобланади:

–таълим иштирокчиларини сўнги таълимга оид янгиликлардан хабардор қилиб боради,

–таълим муассасасига инновацияларни жорий эта олади, ўз устида ишлаши, мунтазам АКТ воситалари ёрдамида касбий маҳоратини ошириб боради,

–ўқув жараёнини ташкил этиш ва бошқаришда АКТ воситаларидан фойдаланишда етарли шарт шароитларини яратиб беради,

–педагог ходимларга интернет тармоғидаги таълимга оид порталлардан фойдаланиш бўйича тавсиялар бера олади,

–ижтимоий тармоқлар орқали мактаб фаолиятини ёритиб бориш ишларини олиб боради,

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР.

1.Ўзбекистон Республикаси президентининг “Халқ таълимини бошқариш тизимини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5538 сон фармони.

2.Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида” ги ПФ-5712 сон фармони.

3.Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамаси ҳузуридаги таълим

ILM – FAN TA’LIMDA INNOVATSION YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA YECHIMLAR

info@bestarticle.uz

<https://sites.google.com/view/imxu/>

BEST ARTICLE
RESPUBLIKA ILMIY –
ONLAYN
KONFERENSIYASI
2022

сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси ва Халқ таълими
вазирлигининг

“Умумтаълим муассасаларининг фаолияти самарадорлигини баҳолаш
мезонларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 2018 йил 17 декабрь 9-мх, 14-мх
қарори.